

דבר בעתו

חג המצות א

בין חומות ירושלים תוכב"א
ניסן תשפ"ב

מבוא

בעזה"ת מובא בקונטרס זה לקט ענייני חג המצות באגדה ובהלכה. מחמת ריבוי הנושאים החומר מחולק לשתי חוברות.

חלק א' - יציאת מצרים במקרא ובמדרשים, קרבן פסח, הלכה, הגדה של פסח, תפילת הרגלים ודברי הרמח"ל ע"פ פשט.

חלק ב' - שיר השירים, ספירת העומר, קריעת ים סוף, זוהר, דברי האריז"ל הרמח"ל והגר"א ע"פ סוד.

במהדורה זו נוסף בחלק א' - שרשי המצוות לרמח"ל, אוצרות רמח"ל, ליקוטי הרמ"ד וואלי. ובחלק ב' - קיצור הכוונות לרמח"ל.

ויהי רצון שנזכה ליראות ולשמוח לפני ה' בבית הגדול והקדוש, ולאכול מן הזבחים ומן הפסחים. ויקויים בנו מקרא שכתוב "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

תוכן עניינים - חלק א'

מקרא

120	טור הלכות פסח	5	פסוקי חג המצות
127	שו"ע עם ביאור הגר"א להלכות ליל הסדר	9	פסוקי יציאת מצרים
143	מעשה רב	32	נ' פעמים יציאת מצרים בתורה
145	מנהגי הגר"א בליל הסדר		

מדרשים

146	הגדה של פסח עם מנהגי הגר"א		
157	פרוש הריטב"א	35	שמות ליקוט
168	פירוש הגר"א	51	וארא עד עשר מכות רק ליקוט
179	תפילת ג' רגלים	61	בא מפרשת "החדש הזה" מקורו מהפסיקתא
180	פירוש הרוקח	84	פרקי דרבי אליעזר
182	פירוש אבודרהם	88	משנת רבי אליעזר עשר מכות
185	פירוש הגר"א ליעלה ויבא		

קרבן פסח

		95	מקרא
186	פירוש הרמב"ן סוף פרשת בא	99	משנה פסחים פרק ה'

הוספות

	רמח"ל
187	דרך ה' זכירת יציאת מצרים, מועדים, חמץ ומצה
188	מאמר החכמה מצוות ליל הסדר
189	שרשי המצוות פסח, חגיגה, עומר
191	אוצרות רמח"ל קרבן פסח
192	ליקוטי הרמ"ד וואלי ניסן, פסח ומצה, יצ"מ

הלכה

101	גמ' פסחים קח-קט, קיד-קטז
	משנה תורה להרמב"ם
111	הלכות פסח
113	הלכות חגיגה
118	הלכות חמץ ומצה

תוכן עניינים - חלק ב'

זוהר עם פי' מתוך מדבש	שיר השירים	5
פרשת בא	תרגום	8
פסח, יציאת מצרים, חמץ ומצה	פירוש רש"י	23
רעיא מהימנא: ביעור חמץ, סיפור י"מ, מצה ופסח	פירוש הגר"א לפרק ב'	39
פרשת אמור	העומר	
מעלת המועדים	מקרא	44
יציאת מצרים, פסח ומצה, ליל הסדר	מדרש רבה אמור	45
ספירת העומר	משנה מנחות פרק י'	47
שער הכוונות	רמב"ם מנחת העומר וספירת העומר	48
פסח דרוש א-ו	שו"ע הלכות ומנהגי ספירת העומר	50
ספירת העומר דרוש ז-יא	טעמי הראשונים לספירת העומר	52
שביעי של פסח ול"ג בעומר דרוש יב	קריעת ים סוף	
פי' הגר"א לס"ד	מקרא	54
קיצור הכוונות לרמח"ל	פרקי דרבי אליעזר	61
פסח	מכילתא דרבי ישמעאל	
ספירת העומר	פרשת בשלח	63
	השירה	80

מקרא - חג המצות

פרשת בא

יב א ויאמר יהוה אל־משה ואֶל־אהרן בארץ מצרים לאמר: ב החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: ג דברו אל־כָּל־עַדְת־יִשְׂרָאֵל לאמר בעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אִבְתּוֹ שֶׂה לְבֵית: ד ואם־יִמְעַט הַבֵּית מִזֵּוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֵל־בֵּיתוֹ בַּמִּכְסֵּת נִפְשֹׁת אִישׁ לִפִּי אֲכָלוּ תִּכְסּוּ עַל־הַשֶּׂה: ה שֶׂה תָמִים זָכָר בּוֹ־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַבְּשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקְחוּ: ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וּשְׁחֲטוּ אוֹתוֹ כָּל קֹהֶל עַדְת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֶרְבִים: ז וְלָקַחוּ מִן־הָדָם וַנִּתֵּנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל־הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם: ח וַאֲכָלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צִלִּי־אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל־מִרְחִים יֹאכְלֻהוּ: ט אֶל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ זֶאֱ וּבִשָּׁל מִבִּשָּׁל בַּמַּיִם כִּי אִם־צִלִּי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרַעְיוֹ וְעַל־קֶרְבּוֹ: י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַתֵּר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ: יא וְכָכָה תֹאכְלוּ אוֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים גַּעְלִיכֶם בְּרֹגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיָדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אוֹתוֹ בַּחֲפֹזֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה: יב וְעִבְרָתִי בָאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִפֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֹשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: יג וְהָיָה הָדָם לָכֶם לָאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרֹאיתִי אֶת־הָדָם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא־יְהִי בְכֶם גִּגֹּף

לְמִשְׁחִית בְּהִכָּתִי בָאֶרֶץ מִצְרַיִם: יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחַגְתֶּם אוֹתוֹ חֹג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּחְגַּגְהוּ: טו שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֹךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם כִּי | כָּל־אֲכָל חֲמִץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יוֹם הַשְּׁבִיעִי: טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יַעֲשֶׂה בָהֶם אֹךְ אֲשֶׁר יֹאכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לִבְדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמִּצּוֹת כִּי בָעָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: יח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַ עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מִצָּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֹשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב: יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבִתְיֶיכֶם כִּי | כָּל־אֲכָל מִחֻמָּצַת וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִעַדְת־יִשְׂרָאֵל בָּגֵר וּבְאִזְרַח הָאֶרֶץ: כ כָּל־מִחֻמָּצַת לֹא תֹאכְלוּ בְּכָל מוֹשְׁבֵתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת:

כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח: כב וְלָקַחְתֶּם אֲגֵדַת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר־פֶּסַח וְהַגַּעְתֶּם אֵל־הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן־הָדָם אֲשֶׁר בִּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר: כג וְעִבֵּר יְהוָה לְגִגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הָדָם עַל־הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפִסַּח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יָתַן

לח וגם-עֶרֶב רַב עָלָה אִתְּם וַצֹּאן וּבָקָר
מִקְנֶה כְּבֹד מָאֹד: לט וַיֹּאפּוּ אֶת-הַפֶּצֶק
אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת כִּי לֹא
חֲמִץ כִּי-גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ
לְהִתְמַהֵמֶה וְגַם-צֹדָה לֹא-עָשׂוּ לָהֶם:
מ וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֹשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: מא וַיְהִי
מִקֹּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי
בַּעֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָל-עַבְדֹּת יְהוָה
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: מב לֵיל שְׁמֵרַיִם הוּא לְיְהוָה
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא-הַלֵּילָה הַזֶּה
לְיְהוָה שְׁמֵרַיִם לְכָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם:

מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת
הַפֶּסַח כָּל-בֶּן-נָכָר לֹא-יֹאכֵל בּוֹ: מד וְכָל-
עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת-כֶּסֶף וּמִלֶּתָה אֹתוֹ אִם
יֹאכֵל בּוֹ: מה תּוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא-יֹאכֵל בּוֹ:
מו בְּבֵית אֶחָד יֹאכֵל לֹא-תוֹצִיא מִן-הַבֵּית
מִן-הַבָּשָׂר חֻצָּה וְעֹצֶם לֹא תִשְׁפְּרוּ-בּוֹ:
מז כָּל-עַדֹת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: מח וְכִי-יִגְדֹר
אֶתֶּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לְיְהוָה הַמּוֹל לֹךְ כָּל-
זָכָר וְאִם יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאֶרֶץ
וְכָל-עָרֵל לֹא-יֹאכֵל בּוֹ: מט תּוֹרֶה אֶחָת יְהִי
לָאֶזְרַח וְלִגֵּר הֵגֵר בְּתוֹכְכֶם: נ וַיַּעֲשׂוּ כָל-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-
אַהֲרֹן כֹּן עָשׂוּ:

נא וַיְהִי בַּעֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת-
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל-עַבְדָּתָם:
יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב קֹדֶשׁ-
לִי כָל-בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל-רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּאֶדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל-הָעָם זָכוֹר אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאֲתֶם
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא

הַמִּשְׁחִית לָכֵא אֶל-בְּתִיכֶם לְנִגְף: כד וּשְׁמֵרַתֶם אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק-לֶךְ
וּלְבְנֵיךָ עַד-עוֹלָם: כה וְהָיָה כִּי-תָבֹאוּ אֶל-
הָאֶרֶץ אֲשֶׁר יֵתֵן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
וּשְׁמֵרַתֶם אֶת-הָעֲבֹדָה הַזֹּאת: כו וְהָיָה כִּי-
יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מַה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת
לָכֶם: כז וְאָמַרְתֶּם זִכַּח-פֶּסַח הוּא לְיְהוָה
אֲשֶׁר פֶּסַח עַל-בְּתִי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
בְּנִגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם וְאֶת-בְּתִינוּ הָצִיל וַיִּקַּד
הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ: כח וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֹּן
עָשׂוּ:

כט וַיְהִי | בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וְיְהוָה הִכָּה כָל-בְּכוֹר
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל-
כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַגֹּדֶר
וְכָל בְּכוֹר בַּהֲמָה: ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא
וְכָל-עַבְדָּיו וְכָל-מִצְרַיִם וַתְּהִי צַעֲקָה גְדֹלָה
בְּמִצְרַיִם כִּי-אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין-שָׁם מָת:
לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלֹא-הָרִן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם-אַתֶּם גַּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּלְכוּ עֲבְדוּ אֶת-יְהוָה כְּדַבְּרְכֶם: לב גַּם-
צֵאנְכֶם גַּם-בְּקִרְכֶם קָחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם
וּלְכוּ וּבִרְכַּתֶּם גַּם-אֹתִי: לג וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם
עַל-הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן-הָאֶרֶץ כִּי
אָמְרוּ כִּלְנוּ מָתִים: לד וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת-בָּצָקוֹ
מִרֶם יַחְמִץ מִשְׁאֲרֹתֶם צִרְרַת בְּשִׁמְלֹתֶם
עַל-שִׁבְכֶם: לה וּבְנֵי-יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּדָּבָר
מֹשֶׁה וַיִּשְׂאֻהוּ מִמִּצְרַיִם כָּל-כֶּסֶף וְכָלִי זָהָב
וּשְׁמֹלֶת: לו וַיְהִי נָתַן אֶת-חֶן הָעָם בְּעֵינֵי
מִצְרַיִם וַיִּשְׂאֻהוּ וַיִּנְצְלוּ אֶת-מִצְרַיִם:

לז וַיִּסְעוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מִרַעַמְסֵס סִכְתָּה
כְּשֵׁשׁ-מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגְּבָרִים לְבָד מִטָּף:

פֶּרֶשֶׁת מוֹשֶׁפֶּטִים

כג ^ד שְׁלֹשׁ רִגְלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה: ^{טו} אֶת־חַג
הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת
כָּאֲשֶׁר צִוִּיתָךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ
יֵצְאֶת מִמִּצְרַיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: ^{טז} וְחַג
הַקִּצִּיר בַּכּוֹרִי מַעֲשִׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה
וְחַג הָאָסֶף בַּצָּאֵת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת־
מַעֲשִׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: ^{יז} שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה
יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פָּנַי הָאֵדֶן | יְהוָה:
^{יח} לֹא־תִזְבַּח עַל־חֲמִיץ דָּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין
חֶלֶב־חַגִּי עַד־פֶּקֶר: ^{יט} רֹאשִׁית בַּכּוֹרִי
אֲדַמְתָּךְ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תִבְשַׁל גְּדִי בַחֲלֶב אֱמוֹ:

פֶּרֶשֶׁת כִּי תִשָּׂא

לד ^{יח} אֶת־חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתָךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ
הָאָבִיב כִּי בַחֲדָשׁ הָאָבִיב יֵצְאֶת מִמִּצְרַיִם:
^{יט} כָּל־פֶּטֶר רֹחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר
שׁוֹר וְשֶׂה: ^כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׁה וְאִם־
לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ כָּל בָּכוֹר בְּנֶיךָ תִּפְדֶּה
וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: ^{כא} שִׁשֹּׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת בַּחֲרִישׁ וּבִקְצִיר
תִּשְׁבֹּת: ^{כב} וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לָּךְ בַּכּוֹרִי
קִצִּיר חֲטִיִּם וְחַג הָאֲסִיף תִּקּוּפַת הַשָּׁנָה:
כג ^{כד} שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אֶת־פָּנַי הָאֵדֶן | יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: ^{כה} כִּי־
אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ
וְלֹא־יִחַמֵּד אִישׁ אֶת־אֶרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לְרֹאוֹת
אֶת־פָּנַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה:
^{כה} לֹא־תִשְׁחַט עַל־חֲמִיץ דָּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין
לִפְקֹר זִבַּח חַג הַפֶּסַח: ^{כו} רֹאשִׁית בַּכּוֹרִי

יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֹאכַל חֲמִיץ: ^ד הַיּוֹם
אתם יוצאים בחדש האביב: ^ה והיה כי־
יביאתי יהוה אל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לָךְ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ
וְעַבְדְּתָ אֶת־הָעַבְדָּה הַזֹּאת בַּחֲדָשׁ הַזֶּה:
^ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצָּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
חַג לַיהוָה: ^ז מִצּוֹת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים
וְלֹא־יֵרָאֶה לָּךְ חֲמִיץ וְלֹא־יֵרָאֶה לָּךְ שֹׂאֵר
בְּכָל־גְּבֻלְךָ: ^ח וְהַגְדַּת לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשֵׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם: ^ט וְהָיָה לָּךְ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן
בֵּין עַיֲנֶיךָ לְמוֹעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי
בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתִי יְהוָה מִמִּצְרַיִם: ^י וְשִׁמַּרְתָּ
אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים
יְמִימָה:

^{יא} וְהָיָה כִּי־יָבֹאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
כָּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָּךְ וְלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לָּךְ:
^{יב} וְהָעִבְרִית כָּל־פֶּטֶר־רֹחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר
| שֹׂגֵר בַּהֲמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזִּכְרִים
לַיהוָה: ^{יג} וְכָל־פֶּטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׁה וְאִם־
לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ וְכָל בָּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ
תִּפְדֶּה: ^{יד} וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר
מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בַּחֲזֹק יָד הוֹצִיאָנוּ
יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: ^{טו} וְהָיָה כִּי־
הִקְשָׁה פִּרְעֹה לְשַׁלַּחנֹו וַיַּהַרְג יְהוָה כָּל־
בָּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר
בַּהֲמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹכֵר לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֹחֶם
הַזִּכְרִים וְכָל־בָּכוֹר בְּנִי אֶפְדֶּה: ^{טז} וְהָיָה
לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטֹפֶת בֵּין עַיֲנֶיךָ כִּי
בַחֲזֹק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם:

ישראל: ה ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה יהוה לכם:

ט וידבר יהוה אל-משה לאמר: י דבר אל-בני ישראל לאמר איש איש כִּי-יהיה טמא | לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה: יא בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על-מצות ומרחים יאכלהו: יב לא ישאירו ממנו עד-פקר ועצם לא ישברו בו ככל-חקת הפסח יעשו אתו: יג והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא-היה וחדל לעשות הפסח וגברתה הנפש ההוא מעמיה פי | קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: יד וכי-גור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ:

פרשת פינחס

כח טז ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: יז ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבועת ימים מצות יאכל: יח ביום הראשון מקרא-קדש כל-מלאכת עבודה לא תעשו: יט והקרבנות אשר עלה ליהוה פרים בנִי-בקר שנים ואיל אחד ושבִּעָה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: כ ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשר־גלים לפר ושני עשר־גלים לאיל תעשו: כא עשרון עשרון תעשה לבבש האחד לשיבִּעַת הכבשים: כב וישעיר חטאת אחד לכפר עליכם: כג מלבד עלת הפקר אשר לעלת התמיד תעשו את-אלה: כד כאלה

אדמתך תביא בית יהוה אליה לא-תבשל גדי בחלב אמו:

פרשת אמר

כג ד אלה מועדי יהוה מקראי קדש אשר-תקראו אתם במועדם: ה בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליהוה: ו ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות ליהוה שבִּעַת ימים מצות תאכלו: ז ביום הראשון מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו: ח והקרבנות אשר ליהוה שבִּעַת ימים ביום השביעי מקרא-קדש כל-מלאכת עבודה לא תעשו:

פרשת בהעלותך

ט א וידבר יהוה אל-משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ב ויעשו בני-ישראל את-הפסח במועדו: ג בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל-חקתיו וככל-משפטיו תעשו אתו: ד וידבר משה אל-בני ישראל לעשות הפסח: ה ויעשו את-הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה יהוה את-משה כן עשו בני ישראל: ו ויהי אנשים אשר היו טמאים לגפש אדם ולא-יכלו לעשת-הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא: ז ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לגפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב את-קרבן יהוה במעדו בתוך בני

תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אֱשֶׁה רֵיחַ-
נִיחַח לַיהוָה עַל-עוֹלַת הַתָּמִיד יַעֲשֶׂה
וְנִסָּפוּ: כה וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם כָּל-מִלָּאכֶת עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

פְּרֻשֶׁת רֵאָה

טז א שְׁמוֹר אֶת-חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעִשִׂיתָ פֶסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בַחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לַיְלָה: ב וּבַחֹדֶשׁ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-
יִבְחָר יְהוָה לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם: ג לֹא-תֹאכַל
עָלָיו חֵמֶץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל-עָלָיו מִצּוֹת
לֶחֶם עֲנִי כִי בַחֲפוּזוֹ יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת-יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: ד וְלֹא-יֵרָאֶה לָּךְ שָׂאֵר בִּכְלִי-
וּבְלֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא-יָלִין מִן-הַבָּשָׂר
אֲשֶׁר תִּזְבַּח בַּעֲרֵב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבָּקָר:
ה לֹא תוּכַל לִזְבַּח אֶת-הַפֶּסַח בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר-יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָּךְ: ו כִּי
אִם-אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחָר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת-הַפֶּסַח בַּעֲרֵב
כִּבּוּא הַשְּׁמוֹשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם:
ז וּבִשְׁלַלְתָּ וְאִכְלָתָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפְנִיתָ בַּבֹּקֶר וְהִלַּכְתָּ לְאַהֲלֶיךָ:
ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי
עֲצַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה:

פְּסוּקֵי יֵצִיאַת מִצְרַיִם

פְּרֻשֶׁת לֶךְ לָךְ

טז א אַחֲרָיִם הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְּבַר-יְהוָה
אֶל-אַבְרָם בְּמַחֲזֵה לֵאמֹר אֶל-תִּירָא אַבְרָם
אֲנִכִּי מִגֵּן לָךְ שְׂכָרְךָ הִרְבֵּה מְאֹד: ב וַיֹּאמֶר
אַבְרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה-תַּתֵּן-לִי וְאֲנִכִּי הוֹלֵךְ
עִרְרִי וּבֶרֶךְ-מִשְׁק בֵּיתִי הוּא דִּמְשֹׁק אֲלֵיעֶזֶר:
ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נִתְּנָה זָרַע וְהִנֵּה בֶן-
בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: ד וְהִנֵּה דְּבַר-יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר
לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי-אַתָּה אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּנִּי הוּא
יִירָשְׁךָ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִבְטָגְנָא
הַשְּׂמִימָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם-תּוּכַל לְסַפֵּר
אֲתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זִרְעֶךָ: ו וְהִיאָמֵן בִּיהִנֵּה
וַיַּחֲשִׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה: ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לָּךְ אֶת-
הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ח וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יְהוִה
בְּמָה אֲדַע כִּי אִירְשֶׁנָּה: ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קַחְהָ לִּי
עֲגֹלָה מִשְׁלִשִּׁת וְעֹז מִשְׁלִשִּׁת וְאֵיל מִשְׁלִשִּׁת וְתֹר

וְגוֹזֵל: י וַיִּקַּח-לּוֹ אֶת-כָּל-אֵלֶּה וַיִּבְתֵּר אֹתָם
בַּתֶּנֶף וַיִּתֵּן אִישׁ-בִּתְרוֹ לִקְרֹאת רַעְהוּ וְאֶת-
הַצֶּפֶר לֹא בָתָר: יא וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל-הַפְּגָרִים
וַיֵּשֶׁב אֲתָם אַבְרָם: יב וַיְהִי הַשְּׁמוֹשׁ לְבֹא
וּתְרַדְמָה נִפְלָה עַל-אַבְרָם וְהִנֵּה אִמָּה חֲשֵׁכָה
גְּדֹלָה נִפְלָת עָלָיו: יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יֵדַע תֵּדַע
כִּי-גֵר | יִהְיֶה זִרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדִּים וְעֹנִי
אֲתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: יד וְגַם אֶת-הַגּוֹי אֲשֶׁר
יַעֲבֹדוּ בֶן אֲנִכִּי וְאַחֲרֵי-כֵן יֵצֵאוּ בְּרַכֵּשׁ גָּדוֹל:
טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל-אַבְתָּיִךְ בְּשָׁלוֹם תִּקְבֹּר
בְּשִׁיבָה טוֹבָה: טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הִנֵּה כִּי
לֹא-שָׁלֵם עָוֹן הָאֱמֹרִי עַד-הִנֵּה: יז וַיְהִי הַשְּׁמוֹשׁ
בָּאָה וְעֹלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תִגּוֹר עָשָׂן וּלְפִיד אֵשׁ
אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגּוֹזְרִים הָאֵלֶּה: יח בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהוָה אֶת-אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזִרְעֶךָ
נִתְּנִי אֶת-הָאֶרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד-
הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר-פָּרָת: יט אֶת-הַקִּינִי וְאֶת-

פרשת שמות

א ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו: ב ראובן שמעון לוי יהודה: ג יששכר זבולן ובנימין: ד דן ונפתלי גד ואשר: ה ויהי כל-נפש יצאי ירד-יעקב שבטים נפש ויוסף היה במצרים: ו וימות יוסף וכל-אחיו וכל הדור ההוא: ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם:

ח ויקם מלך-חדש על-מצרים אשר לא-ידע את-יוסף: ט ואמר אל-עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו: י הבה נתחכמה לו פן-ירבה ויהי כית-קראנה מלחמה ונוסף גם-הוא על-שנאינו ונלחם-בנו ועלה מן-הארץ: יא וישימו עליו שרי מסיים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה את-פתם ואת-רעמסס: יב וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ ויקצו מפני בני ישראל: יג ויעבדו מצרים את-בני ישראל בפרך: יד וימררו את-חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים ובכל-עבודה בשדה את כל-עבדכם אשר-עבדו בהם בפרך: טו ואמר מלך מצרים למיילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה: טז ואמר בילדכן את-העבריות וראיתן על-האבנים אם-כן הוא והמתן אתו ואם-בת הוא וחייה: יז ותיראן המיילדת את-האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיינ את-הילדים: יח ויקרא מלך-מצרים למיילדת ואמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיינ את-הילדים: יט ותאמרן המיילדת אל-פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כיי חיות הנה בטרם תבוא אליהן המיילדת וילדו: כ וייטב אלהים למיילדת וירב העם ויעצמו מאד: כא ויהי כיי-ראו המיילדת את-האלהים ויעש להם בתיים: כב ויצו פרעה לכל-עמו

הקנזי ואת הקדמני: כ ואת-החתי ואת-הפרזי ואת-הרפאים: כא ואת-האמרי ואת-הכנעני ואת-הגרששי ואת-היבוסים:

פרשת ויגש

מו א ויגש ישראל וכל-אשר-לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק: ב ויאמר אלהים | לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב | יעקב ויאמר הנני: ג ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל-תירא מרדה מצרימה כי-למי גדול אשימוך שם: ד אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם-עלה ויוסף ישית ידו על-עיניך: ה ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני-ישראל את-יעקב אביהם ואת-טפם ואת-נשיהם בעגלות אשר-שלח פרעה לשאת אתו: ו ויקחו את-מקניהם ואת-רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל-זרעו אתו: ז בלוי ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו וכל-זרעו הביא אתו מצרימה:

מו כ ויגש ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד:

פרשת ויחי

מח כא ויאמר ישראל אל-יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל-ארץ אבותיכם:

ג כד ויאמר יוסף אל-אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן-הארץ הזאת אל-הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב: כה וישבע יוסף את-בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את-עצמתי מזה:

לֵאמֹר כָּל־הֶבֶן הַיֵּלֹד הַיֹּאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל־
הַבֵּת תִּחְיוּן:
ב « וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֹו וַיִּקַּח אֶת־בֶּת־לֹו:
ב וַתֵּהָר האִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי־טוֹב
הוּא וַתַּצְפְּנֶהוּ שְׁלִשָּׁה יָרְחִים: ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד
הַצְפִּינוֹ וַתִּקְחֶהּ לֹו תַבַּת גָּמָא וַתַּחֲמֶרָה בַּחֲמֹר
וּבְזָפֶת וּתְשֵׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וּתְשֵׂם בִּסּוּף עַל־
שִׁפְת הַיָּאֵר: ד וַתַּעֲצֵב אֶחָתוֹ מִרְחֹק לְדַעַה
מִה־יַּעֲשֶׂה לֹו: ה וַתֵּרֶד בֶּת־פְּרַעֲה לְרֹחֵץ עַל־
הַיָּאֵר וְנַעֲרֹתֶיהָ הִלְכֹת עַל־יַד הַיָּאֵר וַתֵּרָא אֶת־
הַתִּבְּהָ בַּתּוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אִמָּתָהָ
וַתִּקְרָהּ: ו וַתִּפְתַּח וַתֵּרָאֶהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־
נָעַר בָּכָה וַתַּחֲמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִדֵּי הָעִבְרִים
זֶה: ז וַתֹּאמֶר אֶחָתוֹ אֶל־בֶּת־פְּרַעֲה הַאֵלֶּלֶךְ
וַקְרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּזְקָת מִן הָעִבְרִית וַתִּינֶק
לָךְ אֶת־הַיֶּלֶד: ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בֶּת־פְּרַעֲה לְכִי
וַתֵּלֶךְ הַעֲלֵמָה וַתִּקְרָא אֶת־אִם הַיֶּלֶד: ט וַתֹּאמֶר
לָהּ בֶּת־פְּרַעֲה הִילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינִקְהוּ
לִי וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרְךָ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד
וַתִּינִקְהוּ: י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבַאֲהוּ לְבֵת־פְּרַעֲה
וַיְהִי־לָהּ לְבִן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־
הַמַּיִם מָשִׂיתָהוּ: יא וַיְהִי | בְּיָמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל
מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ
מִצְרִי מִכָּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֲחָיו: יב וַיִּפֶּן כָּה וְכָה
וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֶהוּ
בַּחּוּל: יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים
עֹבְרִים נָצִים וַיֹּאמֶר לָרִשָּׁע לָמָּה תִּבָּה רַעֲד:
יד וַיֹּאמֶר מִי שָׁמָּה לְאִישׁ שׂוֹר וְשִׁפְט עָלֵינוּ
הַלְהַרְגֵנִי אֵתָּה אֲמֹר כְּאִשֶּׁר הִרְגַּת אֶת־הַמִּצְרִי
וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר: טו וַיִּשְׁמַע
פְּרַעֲה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהַרְג אֶת־מֹשֶׁה
וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן
וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר: טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שָׁבַע בָּנוֹת
וַתְּבֹאנָה וַתֵּדְלָנָה וַתִּמְלֵאנָה אֶת־הַרְרֹטִים
לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: יז וַיָּבֹאוּ הָרָעִים וַיִּגְרְשׁוּם

וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעַן וַיִּשָּׂק אֶת־צֹאנָם:
יח וַתְּבֹאנָה אֶל־דְּעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מִדְיָן
מִהֲרֵתֶן בָּא הַיּוֹם: יט וַתֹּאמְרֶן אִישׁ מִצְרִי
הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם־דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשָּׂק
אֶת־הַצֹּאן: כ וַיֹּאמֶר אֶל־בָּנָתָיו וְאִין לָמָּה זֶה
עֹזְבֶתֶן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֵן לֹו וַיֹּאכֵל לָחֶם:
כא וַיֹּאֲל מֹשֶׁה לְשִׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־
צִפְרָה בָתוֹ לְמֹשֶׁה: כב וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
גֶרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה:
כג וַיְהִי בְיָמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַיֹּאנְחוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל
שׁוֹעַתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבָדָה: כד וַיִּשְׁמַע
אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ
אֶת־אֲבֹרָהֻם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: כה וַיֵּרָא
אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים:
ג « וּמֹשֶׁה הָיָה רָעָה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֲתָנוּ כִּהְיוּ
מִדְיָן וַיִּנְהֹג אֶת־הַצֹּאן אַחֲר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־
הַר הָאֱלֹהִים חֲרִבָּה: ב וַיֵּרָא מִלְּאֶפֶד יְהוָה אֵלָיו
בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסִּנֵּה וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסִּנֵּה בָעַר
בָּאֵשׁ וְהַסִּנֵּה אֵינָנו אֲכָל: ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה־
נָא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמְּרָאָה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדְּוֵע לֹא־
יִכְבַּר הַסִּנֵּה: ד וַיֵּרָא יְהוָה כִּי סָר לְרֹאוֹת וַיִּקְרָא
אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסִּנֵּה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר הִנְנִי: ה וַיֹּאמֶר אֶל־תִּקְרַב הֵלֶם שֶׁל־
נַעֲלִיד מַעַל רִגְלִיד כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה עוֹמֵד
עָלָיו אֲדַמַּת־קֹדֶשׁ הוּא: ו וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהִי
אֲבִיד אֱלֹהִי אֲבֹרָהֻם אֱלֹהִי יִצְחָק וְאֱלֹהִי יַעֲקֹב
וַיִּסְתַּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהִבֵּשׁ אֶל־הָאֱלֹהִים:
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאָה רְאִיתִי אֶת־עֲנִי עָמִי אֲשֶׁר
בְּמִצְרַיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו כִּי
יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֲבָיו: ח וְאֵרֶד לְהַצִּילוֹ | מִיַּד
מִצְרַיִם וְלַהֲעֵלְתוֹ מִן־הָאֶרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ
טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ אֶל־
מָקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִזִּי
וְהַיְבוֹסִי: ט וַעֲתָה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה

וְגַם-רֹאִיתִי אֶת-הַלֶּחֶץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם
 לֹחֲצִים אֹתָם: ^י וְעַתָּה לֵכָה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל-פַּרְעֹה
 וְהוֹצֵא אֶת-עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם:
^{יא} וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָאֱלֹהִים מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶּךָ
 אֶל-פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 מִמִּצְרַיִם: ^{יב} וַיֹּאמֶר כִּי-אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהָיָה לְךָ
 הָאֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאָךְ אֶת-הָעָם
 מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת-הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה:
^{יג} וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָאֱלֹהִים הִנֵּה אֲנֹכִי בֹא אֶל-
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם
 שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם וְאָמַרְוּלִי מַה-שְּׁמוֹ מַה אָמַר
 אֲלֵהֶם: ^{יד} וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה אֲדֹהָהּ אֲשֶׁר
 אֲדֹהָהּ וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲדֹהָהּ
 שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם: ^{טו} וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה
 כֹּה-תֹאמַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי
 אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי
 יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם וְהִשְׁמִי לְעַלְמָם וְזָכְרִי
 לְדֹר דָּר: ^{טז} לָךְ וְאֶסְפֶּתְּ אֶת-זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי
 אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶדְתִּי
 אֹתְכֶם וְאֶת-הָעֲשׂוֹי לָכֶם בְּמִצְרַיִם: ^{יז} וַיֹּאמֶר
 אֲעֲלֶה אֹתְכֶם מִעֵנִי מִצְרַיִם אֶל-אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
 וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִי וְהַחֲתִי וְהַיְבוֹסִי אֶל-אֶרֶץ
 זָבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ: ^{יח} וְשָׁמְעוּ לְךָ וְכֹאֲתָ אֶתְּ
 וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל-מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתֶּם אֵלָיו
 יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה גִלְכָה-
 נָא דָרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבַּחַה לַיהוָה
 אֱלֹהֵינוּ: ^{יט} וְאֵנִי יֹדְעִתִּי כִּי לֹא-יִתֶּן אֹתְכֶם מֶלֶךְ
 מִצְרַיִם לְהֵלֵךְ וְלֹא בִיד חֲזָקָה: ^כ וְשְׁלַחְתִּי אֶת-
 יָדִי וְהִפֵּיתִי אֶת-מִצְרַיִם בְּכָל גְּפֹלְאֹתַי אֲשֶׁר
 אֲעֲשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵיכֶן יִשְׁלַח אֹתְכֶם:
^{כא} וְנִתַּתִּי אֶת-חֹן הָעַם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה
 כִּי תִלְבְּנוּ לֹא תִלְכוּ רִיקָם: ^{כב} וְשִׁאֲלָה אִשָּׁה
 מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָה בְּלִי-כֶסֶף וְכָלִי זָהָב
 וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְתָם עַל-בְּנֵיכֶם וְעַל-בְּנֹתֵיכֶם

וְנִצַּלְתֶּם אֶת-מִצְרַיִם: ^ד וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהָיָה
 לֹא-יֵאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא-
 נִרְאָה אֱלֹהֵי יְהוָה: ^ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מִזֶּה
 (מִהֲזֶה) בִּידֶךָ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: ^ו וַיֹּאמֶר
 הַשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנֹחַשׁ
 וַיִּנֶּס מֹשֶׁה מִפָּנָיו: ^ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה
 שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזוּ בִּזְנֻבּוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֹק בּוֹ וַיְהִי
 לְמִטָּה בְּכַפּוֹ: ^ח לְמַעַן יֵאֱמִינוּ כִּי-נִרְאָה אֱלֹהֵי
 יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק
 וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב: ^ט וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא עוֹד הִבֵּאתִי
 יָדְךָ בְּחִיקְךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיִּוצֵאֵהּ וְהִנֵּה יָדוֹ
 מִצְרַעַת כַּשָּׁלֹג: ^י וַיֹּאמֶר הִשָּׁב יָדְךָ אֶל-חִיקְךָ
 וַיִּשָּׁב יָדוֹ אֶל-חִיקוֹ וַיִּוצֵאֵהּ מִחִיקוֹ וְהִנֵּה-שִׁבָּה
 כַּבֶּשֶׂרוֹ: ^{יא} וְהָיָה אִם-לֹא יֵאֱמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ
 לְקֹל הָאֵת הָרֹאשׁוֹן וְהָאֲמִינוּ לְקֹל הָאֵת
 הָאֲחֵרֹן: ^{יב} וְהָיָה אִם-לֹא יֵאֱמִינוּ גַם לְשִׁנִּי
 הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלְךָ וְלִקְוַת
 מִיָּמִי הַיָּאֵר וְשִׁפְכֵת הַיִּבְשָׁה וְהָיוּ הַמִּיִּם אֲשֶׁר
 תִּקַּח מִן-הַיָּאֵר וְהָיוּ לָדָם בִּיבֹשֶׁת: ^{יג} וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה כִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי
 גַם מִתְּמוּלָּה גַם מִשְׁלֹשָׁם גַם מֵאִז דִּבַּרְתָּ אֶל-
 עַבְדְּךָ כִּי כַבֵּד-פָּנָי וּכְבֹד לְשׁוֹן אֲנֹכִי: ^{יד} וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֵלָיו מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם אוֹ מִי-יִשּׁוּם אֵלָם
 אוֹ חֶרֶשׁ אוֹ פֶקֶח אוֹ עוֹר הֲלֹא אֲנֹכִי יְהוָה:
^{יז} וְעַתָּה לָךְ וְאֲנֹכִי אֲדֹהָהּ עִם-פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ
 אֲשֶׁר תִּדְבֹּר: ^{יח} וַיֹּאמֶר כִּי אֲדֹנָי שְׁלַח-נָא בְיָד-
 תְּשֻׁלָּח: ^{יט} וַיַּחֲרֹף אֵף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא
 אֲהַרֵן אֲחִיךָ הֲלֹו יֹדְעִתִּי כִּי-דָבָר יִדְבֹּר הוּא וְגַם
 הִנֵּה-הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ וְרֹאָה וְשָׁמַח בְּלָבוֹ:
^כ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשָׁמַתְּ אֶת-הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאֲנֹכִי
 אֲהִיָּה עִם-פִּיךָ וְעִם-פִּיהוּ וְהוֹרִיתִי אֹתְכֶם אֶת
 אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: ^{כא} וְדִבַּר-הוּא לָךְ אֶל-הָעָם וְהָיָה
 הוּא יְהִי־לָךְ לִפֶּה וְאַתָּה תְּהִי־לָו לָאֱלֹהִים:
^{כב} וְאַתָּה-מֹשֶׁה הִנֵּה תִקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה-
 בּוֹ אֶת-הָאֹתוֹת:

יח וילך משה וישב | אליהם חתנו ואמר לו
אלכה נא ואשובה אל-אחי אשר-במצרים
ואראה העוֹדם חיים ואמר יתרו למשה לך
לשלום: יט ואמר יהוה אל-משה במדִּין לך
שב מצרים כי-מתו כל-הַאֲנָשִׁים הַמִּבְקָשִׁים
את-נַפְשְׁךָ: כ ויקח משה את-אשתו ואת-בָּנָיו
וירכבם על-החמור וישב ארצה מצרים ויקח
משה את-מִטָּה הָאֱלֹהִים בֵּידוֹ: כא ואמר יהוה
אל-משה בְּלִקְתָּךְ לשוב מצרימה ראה כל-
הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר-שַׁמְתִּי בִידְךָ וְעַשִׂיתָם לִפְנֵי
פַרְעֹה וְאֵין אֲחֻזָּק אֶת-לְבֹן וְלֹא יִשְׁלַח אֶת-
הָעָם: כב ואמרת אל-פַּרְעֹה כֹה אָמַר יְהוָה בְּנִי
בְכָרִי יִשְׂרָאֵל: כג ואמר אליך שְׁלַח אֶת-בְּנִי
וְעַבְדָּנִי וְתִמְאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הֹרֵג אֶת-
בְּנֶךָ בְּכֶרֶךָ: כד ויהי בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלֹךְ וַיִּפְגְּשֻׁהוּ יְהוָה
וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ: כה וַתִּקַּח צַפְרָה צֹר וַתְּכַרֵּת
אֶת-עֶרְלַת בְּנָהּ וַתַּגֵּעַ לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חָתַן-
דְּמִים אַתָּה לִּי: כו וַיִּרָף מִמֶּנּוּ אִזּוֹ אִמְרָה חָתַן
דְּמִים לְמוֹלֶת:

כז ואמר יהוה אל-אהרן לך לקראת משה
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֻׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשְׁק-
לוֹ: כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֶת כָּל-דְּבָרֵי יְהוָה
אֲשֶׁר שָׁלְחוֹ וְאֶת כָּל-הָאֵתָת אֲשֶׁר עָשָׂה:
כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת-כָּל-זִקְנֵי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל: ל וַיַּדְבֵּר אַהֲרֹן אֶת כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-
דִּבֶּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתָת לְעֵינֵי הָעָם:
לא וַיֹּאמְנוּ הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי-פָקֵד יְהוָה אֶת-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת-עַנְיָם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ: ה
א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל-פַּרְעֹה
כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת-עַמִּי
וַיַּחֲגּוּ לִי בַמִּדְבָּר: ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר
אֲשַׁמַּע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת-יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי
אֶת-יְהוָה וְגַם אֶת-יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח: ג וַיֹּאמְרוּ
אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ גִלְכָּה זֶה דָּרָךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבַּחַהּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ

פֶּן-יִפְגְּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בַּחֶרֶב: ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרָעוּ אֶת-
הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לָכוּ לִסְבִּלְתֵּיכֶם: ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
הַנֹּרְאִים עֲתָה עִם הָאָרֶץ וְהַשְׁבַּתֶּם אֹתָם
מִסְבָּלָתָם: ו וַיֵּצֵא פַרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת-
הַנְּגָשִׁים בָּעָם וְאֶת-שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: ז לֹא
תֹאסְפוּן לָתֵת תְּבוֹן לָעָם לָלֶכֶן הַלְבָנִים כִּתְמוּל
שִׁלְשָׁם הֵם יִלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תְּבוֹן: ח וְאֶת-
מִתְכַנֵּת הַלְבָנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוּל שִׁלְשָׁם
תִּשְׁמֹנוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרָעוּ מִמֶּנּוּ כִּי-נִרְפִים הֵם
עַל-כֵּן הֵם צָעֲקִים לֵאמֹר גִּלְכָּה נִזְבַּחַה
לְאַהֲרֹנוֹ: ט תִּכְבֹּד הַעֲבָדָה עַל-הָאֲנָשִׁים
וַיַּעֲשׂוּ-בָהּ וְאֶל-יִשְׁעוֹ בַּדְּבָרִי-שֶׁקֶר: י וַיֵּצְאוּ
נְגָשֵׁי הָעָם וּשְׁטָרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל-הָעָם לֵאמֹר כֹּה
אָמַר פַּרְעֹה אֵינִי נֹתֵן לָכֶם תְּבוֹן: יא אֹתָם לָכוּ
קָחוּ לָכֶם תְּבוֹן מֵאֲשֶׁר תִּמְצְאוּ כִּי אֵין נִגְרַע
מִעֲבַדְתְּכֶם דָּבָר: יב וַיִּפֹּץ הָעָם בְּכָל-אֶרֶץ
מִצְרַיִם לִקְשֹׁשׁ קֹשׁ לְתִבְּנוֹ: יג וְהַנְּגָשִׁים אָצִים
לֵאמֹר כָּלוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבָרִים בִּיזְמוֹ כְּאֲשֶׁר
בְּהִיּוֹת הַתְּבוֹן: יד וַיָּפּוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-
שָׂמוּ עֲלֵהֶם נְגָשֵׁי פַרְעֹה לֵאמֹר מִדּוּעַ לֹא
כִלִּיתֶם חֲקֻכִּם לָלֶכֶן כִּתְמוּל שִׁלְשָׁם גַּם-תְּמוּל
גַּם-הַיּוֹם: טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲצֻקוּ
אֶל-פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ:
טז תְּבוֹן אֵין נֹתֵן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבָנִים אֲמָרִים לָנוּ עֲשׂוּ
וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מְבִים וְחִטָּאת עִמָּךְ: יז וַיֹּאמֶר
נִרְפִים אַתֶּם נִרְפִים עַל-כֵּן אֹתָם אֲמָרִים גִּלְכָּה
נִזְבַּחַה לַיהוָה: יח וַעֲתָה לָכוּ עֲבָדֵי וְתָבוֹן לֹא-
יִנָּתֶן לָכֶם וְתָבוֹן לְבָנִים תִּתְּנוּ: יט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי
בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֹתָם בָּרַע לֵאמֹר לֹא-תִגְרָעוּ
מִלְּבַנְיָכֶם דְּבָרִים בִּיזְמוֹ: כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת-מֹשֶׁה
וְאֶת-אַהֲרֹן נָצִיבִים לִקְרָאתָם בְּצֹאתָם מֵאֵת
פַּרְעֹה: כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יְרֵא יְהוָה עֲלֵיכֶם
וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבֵּאשְׁתֶּם אֶת-דִּיחֻנוּ בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדָּיו לְתֵת-חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ:

יד אלה ראשי בית-אבותם בני ראובן בכר ישראל חנוף ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן: טו ובני שמעון ימואל וימין ואהר ויבין וזכר ושאוול בן-הכנענית אלה משפחת שמעון: טז ואלה שמות בני-לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע ושלושים ומאת שנה: יז בני גרשון חיי לוי שבע ושמועי למשפחתם: יח ובני קהת עמרם ויזכר ויחברון ועזיאל ושני חיי קהת שלש ושלושים ומאת שנה: יט ובני מררי מוחי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם: כ ויזכר עמרם את-זכר ודתו לו לאשה ותלד לו את-אהרן ואת-משה ושני חיי עמרם שבע ושלושים ומאת שנה: כא ובני יזכר קרח ונפג וזכרי: כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ויזכר אהרן את-אלישבע בת-עמינדב אחות נחשון לו לאשה ותלד לו את-נדיב ואת-אביהוא את-אלעזר ואת-איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלה משפחת הקרחי: כה ואלעזר בן-אהרן לקח-לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את-פינחס אלה ראשי אבות הלויים למשפחתם: כו הוא אהרן ומשה אשר אמר יהוה להם הוציאו את-בני ישראל מארץ מצרים על-צבאתם: כז הם המדברים אל-פרעה מלך-מצרים להוציא את-בני-ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח ויהי ביום דבר יהוה אל-משה בארץ מצרים:

כט וידבר יהוה אל-משה לאמר אני יהוה דבר אל-פרעה מלך מצרים וישלח את-בני-ישראל מארצו: יב וידבר משה לפני יהוה לאמר הן בני-ישראל לא-שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה:

ז ויאמר יהוה אל-משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: ב אתה תדבר את כל-אשר אצוץ ואהרן אחיך ידבר אל-פרעה וישלח את-בני-ישראל מארצו:

כב וישב משה אל-יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: כג ומאז באתי אל-פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא-הצלת את-עמך: ו ויאמר יהוה אל-משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו:

פרשת וארא

ב וידבר אלהים אל-משה ויאמר אליו אני יהוה: ג וארא אל-אברהם אל-יצחק ואל-יעקב באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם: ד וגם הקמתי את-בריתי אתם לתת להם את-ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר-גרו בה: ה וגם אני שמעתי את-נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את-בריתי: ו לכן אמר לבני-ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאולתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: ז ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אל-היכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: ח והבאתי אתכם אל-הארץ אשר נשאתי את-ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני יהוה: ט וידבר משה בן אל-בני ישראל ולא שמעו אל-משה מקצר רוח ומעבדה קשה:

י וידבר יהוה אל-משה לאמר: יא בא דבר אל-פרעה מלך מצרים וישלח את-בני-ישראל מארצו: יב וידבר משה לפני יהוה לאמר הן בני-ישראל לא-שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים:

יג וידבר יהוה אל-משה ואל-אהרן ויצוה אל-בני ישראל ואל-פרעה מלך מצרים להוציא את-בני-ישראל מארץ מצרים:

ג ואני אקשה את־לב פרעה והרביתי את־אתתי ואת־מופתי בארץ מצרים: ד ולא־ישמע אלכם פרעה ונתתי את־ידי במצרים והוצאתי את־עבדתי את־עמי בני־ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים: ה וידעו מצרים כי־אני יהוה בנטתי את־ידי על־מצרים והוצאתי את־בני־ישראל מתוכם: ו ועש משה ואהרן כאשר צוה יהוה אתם בן עשו: ז ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן־שלוש ושמנים שנה בדברם אל־פרעה:

ח ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ט כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל־אהרן קח את־מטה והשלך לפני־פרעה יהי לתנין: י ויבא משה ואהרן אל־פרעה ויעשו כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את־מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו והי לתנין: יא ויקרא גם־פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם־הם חרטומי מצרים בלחטיהם בן: יב וישליכו איש מטהו והיו לתנינים ויבלע מטה־אהרן את־מטתם: יג ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה:

יד ויאמר יהוה אל־משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם: טו לך אל־פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על־שפת היאר והמטה אשר־נהפך לנחש תקח בידך: טז ואמרת אליו יהוה אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את־עמי ויעבדני במדבר והנה לא־שמעת עד־כּה: יז כה אמר יהוה בזאת תדע כי אני יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר־בידי על־המים אשר ביאר ונהפכו לדם: יח והדגה אשר־ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן־היאר:

יט ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־אהרן קח מטה ונטה־ידך על־מימי מצרים על־נהרותם |

על־יאריהם ועל־אגמיהם ועל כל־מקוה מימיהם והיו־דם והיה דם בכל־ארץ מצרים ובעצים ובאבנים: כ ויעשו־כן משה ואהרן כאשר | צוה יהוה וירם במטה ויך את־המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ונהפכו כל־המים אשר־ביאר לדם: כא והדגה אשר־ביאר מתה ויבאש היאר ולא־יכלו מצרים לשתות מים מן־היאר והי הדם בכל־ארץ מצרים: כב ויעשו־כן חרטומי מצרים בלחטיהם ויחזק לב־פרעה ולא־שמע אלהם כאשר דבר יהוה: כג ויפן פרעה ויבא אל־ביתו ולא־שת לבו גם־לזאת: כד ויחפרו כל־מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתות ממימי היאר: כה וימלא שבעת ימים אחרי הפות־יהוה את־היאר:

כו ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את־עמי ויעבדני: כז ואם־מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את־כל־גבולך בצפרדעים: כח ושרץ היאר צפרדעים ועלו ויבאו בביתך ובחדר משכבך ועל־מטתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך: כט ובכה ובעמך ובכל־עבדך יעלו הצפרדעים: ח א ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־אהרן נטה את־ידך במטה על־הנהרות על־היארים ועל־האגמים והעל את־הצפרדעים על־ארץ מצרים: ב ויט אהרן את־ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את־ארץ מצרים: ג ויעשו־כן חרטומי בלחטיהם ויעלו את־הצפרדעים על־ארץ מצרים: ד ויקרא פרעה למשה ואהרן ויאמר העתירו אלי־הוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את־העם ויזבחו ליהוה: ה ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למת | אעתיר לך ולעבדך ויעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארגה: ו ויאמר למחר

מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־
תּוֹעֵבֹת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ: כג דָּרָךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים נִלְךְ בַּמִּדְבָּר וּנְזַחְנוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֵינוּ: כד וַיֹּאמֶר פְּרַעֲה
אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּנְזַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
בַּמִּדְבָּר רַק הֲרַחֵק לֹא־תִרְחִיקוּ לִלְכֹּת הַעֲתִירוּ
בַּעֲדִי: כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי יוֹצֵא מֵעַמּוּךָ
וְהַעֲתַרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הָעֶרֶב מִפְּרַעֲה
מֵעַבְדָּיו וּמֵעַמּוֹ מִחֹר רַק אֶל־סָף פְּרַעֲה הִתֵּל
לְבַלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעַם לִזְבַּח לַיהוָה: כו וַיֹּצֵא
מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲה וַיַּעֲתֵר אֶל־יְהוָה: כז וַיַּעַשׂ
יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וְסָר הָעֶרֶב מִפְּרַעֲה מֵעַבְדָּיו
וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאָר אֶחָד: כח וַיַּכְבֵּד פְּרַעֲה אֶת־
לְבֹו גַם בַּפֶּעַם הַזֹּאת וְלֹא שַׁלַּח אֶת־הָעַם:

ט « וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פְּרַעֲה
וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעֲבָרִים
שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה
לְשַׁלַּח וְעוֹדֶךָ מִתְחִיק בָּם: ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הִוא
בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים
בַּגְּמֻלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דָּבָר כְּבֹד מְאֹד:
ד וְהַפְלֵה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה
מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר:
ה וַיֵּשֶׁם יְהוָה מוֹעֵד לְאֹמֶר מִחֹר יַעֲשֶׂה יְהוָה
הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ: ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
מִמִּחֲרַת וַיָּמוּת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לֹא־מָת אֶחָד: ז וַיִּשְׁלַח פְּרַעֲה וְהִנֵּה
לֹא־מָת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיַּכְבֵּד לֵב
פְּרַעֲה וְלֹא שַׁלַּח אֶת־הָעַם:

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קוּמוּ לָכֶם
מִלֵּא חַפְנֵיכֶם פִּיחַ כַּבָּשָׁן וּזְרָקוּ מֹשֶׁה הַשְׁמִימָה
לְעֵינֵי פְרַעֲה: ט וְהָיָה לְאַבְקָה עַל כָּל־אָרֶץ
מִצְרַיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לְשַׁחֵן
פָּרַח אֲבַעֲבַעְתָּ כָּל־אָרֶץ מִצְרַיִם: י וַיִּקְרְאוּ אֶת־
פִּיחַ הַכַּבָּשָׁן וַיַּעֲמֵדוּ לִפְנֵי פְרַעֲה וַיִּזְרַק אֹתוֹ
מֹשֶׁה הַשְׁמִימָה וַיְהִי שַׁחֵן אֲבַעֲבַעְתָּ פָּרַח

וַיֹּאמֶר כְּדִבְרֶךָ לְמַעַן תִּדְעַ כִּי־אִין בִּיהוָה
אֱלֹהֵינוּ: י וְסָרוּ הַצִּפְרָדַּיִם מִמּוֹךְ וּמִכַּתִּיף
וּמֵעַבְדֵּיךָ וּמֵעַמּוּךָ רַק בִּיֹאֵר תִּשְׁאָרְנָה: יא וַיֹּצֵא
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פְּרַעֲה וַיַּעֲזֵק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
עַל־דְּבַר הַצִּפְרָדַּיִם אֲשֶׁר־שָׁם לְפְרַעֲה:
יב וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיָּמָתוּ הַצִּפְרָדַּיִם
מִן־הַבְּתִים מִן־הַחֲצֹצֹת וּמִן־הַשִּׁדֹּת: יג וַיַּצְבְּרוּ
אֹתָם חֲמָרָם חֲמָרָם וַתִּבָּאֵשׁ הָאָרֶץ: יד וַיֵּרָא
פְּרַעֲה כִּי הִתֵּל הַרְוֵחַה וַהֲכַבֵּד אֶת־לְבֹו וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:

יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אָמַר אֶל־אַהֲרֹן נִטֵּה
אֶת־מִטֶּה וְהָדָה אֶת־עַפְרַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכֹנֶם
בְּכָל־אָרֶץ מִצְרַיִם: יח וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־
יָדוֹ בַּמִּטֵּה וַיִּדָּה אֶת־עַפְרַר הָאָרֶץ וְהָיָה הַכֹּנֶם
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עַפְרַר הָאָרֶץ הָיָה כֹנִים
בְּכָל־אָרֶץ מִצְרַיִם: יט וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחֲרָטְמִים
בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכֹּנִים וְלֹא יָכְלוּ וַתֵּהִי
הַכֹּנֶם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: כ וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים
אֶל־פְּרַעֲה אַעֲבֹד אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לֵב־פְּרַעֲה
וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:

כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִשָּׁבָם בַּבָּקָר וְהַתִּיּוֹבֵל
לִפְנֵי פְרַעֲה הִנֵּה יוֹצֵא הַמִּימָה וְאִמְרַתְּ אֵלָיו כֹּה
אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: כב כִּי אִם־אֵינֶךָ
מִשְׁלַח אֶת־עַמִּי הִנְנִי מִשְׁלִיחַ בָּךְ וּבַעֲבָדֶיךָ
וּבַעֲמֻךָ וּבַכַּתִּיף אֶת־הָעֶרֶב וּמִלֵּאוּ בְּתֵי מִצְרַיִם
אֶת־הָעֶרֶב וְגַם הָאָדָמָה אֲשֶׁר־הֶם עָלֶיהָ:
כג וְהַפְלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אָרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר
עַמִּי עָמַד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי הָיוּת־שָׁם עָרֵב לְמַעַן
תִּדְעַ כִּי אֲנִי יְהוָה בַּקֶּרֶב הָאָרֶץ: כד וַיִּשְׁמַתִּי פֶדֶת
בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמּוֹךְ לְמַחֵר וְהָיָה הַזֶּה:
כה וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיִּבָּא עָרֵב כְּבֹד בֵּיתָה פְּרַעֲה
וּבֵית עַבְדָּיו וּבְכָל־אָרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאָרֶץ
מִפְּנֵי הָעֶרֶב: כו וַיִּקְרָא פְּרַעֲה אֶל־מֹשֶׁה
וְלֹא־הָלַךְ וַיֹּאמֶר לָכוּ וּבָחוּ לְאֱלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ:
כז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכְוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן בִּי תוֹעֵבֹת

כז רק בארץ גִּשְׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה
בָּרֶד: כח וַיִּשְׁלַח פֶּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמוֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטַאתִי הַפַּעַם יְהוָה הַצִּדִּיק וְאֲנִי
וְעַמִּי הָרָשָׁעִים: כח הַעֲלִירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהֵיטָב
קָלַת אֱלֹהִים וּבָרֶד וְאִשְׁלַחָה אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפְּנוּ
לַעֲמֹד: כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כָּצֵאתִי אֶת־הָעִיר
אֶפְרַשׁ אֶת־כַּפִּי אֶל־יְהוָה הַקָּלוֹת וַיַּחְדְּלוּ
וְהַבָּרָד לֹא יָהִי־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה
הָאָרֶץ: ל וְאַתָּה וְעַבְדֶּיךָ יִדְעֵתִי כִּי טָרָם תִּירָאוּ
מִפָּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים: לא וְהַפְשַׁתָּה וְהִשְׁעֵרָה
נִבְתָּה כִּי הִשְׁעֵרָה אֲבִיב וְהַפְשַׁתָּה גִבְעֹל:
לב וְהַחֲטָה וְהַכְסִימָה לֹא נָכוֹן כִּי אֶפְלֹת הַנֶּחֱלֶה:
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פֶּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׁ
כַּפּוּיוֹ אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקָּלוֹת וְהַבָּרָד וּמִטָּר
לֹא־נָתַף אֶרְצָה: לד וַיֵּרָא פֶּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמִּטָּר
וְהַבָּרָד וְהַקָּלוֹת וַיִּסָּף לַחֲטֹא וַיִּכְבַּד לְבֹו הוּא
וְעַבְדָּיו: לה וַיַּחְזֹק לֵב פֶּרְעֹה וְלֹא שָׁלַח אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה:

פרשת בא

י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פֶּרְעֹה כִּי־
אֲנִי הַכְּבַדְתִּי אֶת־לְבֹו וְאֶת־לֵב עַבְדָּיו לְמַעַן
שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ: ב וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאוֹנֵי
בְּנֵי וּבְנֵי בְנֵיךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֹתִי בַּמִּצְרַיִם
וְאֶת־אֶתְתִּי אֲשֶׁר־שָׂמֵתִי בָם וַיִּדְעֻם כִּי־אֲנִי
יְהוָה: ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פֶּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים עַד־מָתִי
מֵאַנְתָּ לַעֲנֹת מִפָּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: ד כִּי אִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח אֶת־עַמִּי הַנִּגְזֵי מִבֵּית מִחֹר
אַרְבָּה בְּגִבְלֶיךָ: ה וְכִסְּהָ אֶת־עֵינֵי הָאָרֶץ וְלֹא יֻכַּל
לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאִכְלָה אֶת־יֵתֶר הַפִּלְטָה
הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאִכְלָה אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצֹּמַח לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: ו וּמָלְאוּ בְתִיקָה וּבְתִיקָה
כָּל־עַבְדֶּיךָ וּבְתִיקָה כָּל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ
אֲבֹתֶיךָ וְאֲבֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הָיוּתָם עַל־

פְּאֵדָם וּבִבְהֶמָה: ז וְלֹא יֻכְלוּ הַחֲרֻטִּים לַעֲמֹד
לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפָּנֵי הַשְׁחִין כִּי־הָיָה הַשְׁחִין
בַּחֲרֻטִּים וּבְכָל־מִצְרַיִם: ח וַיַּחְזֹק יְהוָה אֶת־לֵב
פֶּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה:

י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִשָּׁב בְּפִקְרְךָ וְהִתְיַצֵּב
לִפְנֵי פֶרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִיִּים שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: י בִּי | בַּפַּעַם
הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלַח אֶת־כָּל־מַגְפָּתִי אֶל־לְבָבְךָ
וּבְעַבְדֶּיךָ וּבְעַמְּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֲנִי כְמוֹנִי
בְּכָל־הָאָרֶץ: יא כִּי עַתָּה שְׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְאָנֹכִי
אוֹתָךְ וְאֶת־עַמְּךָ בְּדֶבֶר וּתִכָּחַד מִן־הָאָרֶץ:
יב וְאוֹלָם בַּעֲבוּר זֹאת הָעֲמֻדָתִיךָ בַּעֲבוּר
הָרָאשֶׁת אֶת־כַּחֲוִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־
הָאָרֶץ: יג עוֹדֶךָ מִסְתַּוְּלֵל בַּעַמִּי לְבִלְתִּי שִׁלְחָם:
יד הַנִּגְזֵי מִמִּטָּר כַּעֲת מִחֹר בָּרֶד כְּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר
לֹא־הָיָה כְמוֹהוּ בַּמִּצְרַיִם לְמוֹתֵי־הַיּוֹם הַזֶּה וְעַד־
עַתָּה: טו וְעַתָּה שְׁלַח הַעֲלֵ אֶת־מִקְנֶיךָ וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר לָךְ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאֲדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־
יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֶף הַפִּיטָה וַיֵּרֶד עֲלֵהֶם
הַבָּרָד וּמָתוּ: כ הִירָא אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה מִעַבְדִּי
פֶּרְעֹה הַנִּיֵּס אֶת־עַבְדָּיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־
הַבְּתִיִּים: כא וְאֲשֶׁר לֹא־שָׁם לְבֹו אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה
וַיַּעֲזֹב אֶת־עַבְדָּיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה:

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה אֶת־יָדְךָ עַל־
הַשָּׁמַיִם וַיְהִי בָרֶד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־הָאָדָם
וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה בָּאָרֶץ
מִצְרַיִם: כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מִטְּהוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם
וַיְהִי נִתָּן קָלַת וּבָרָד וַתִּהְלַךְ אִשׁ אֶרְצָה וַיִּמָּטֵר
יְהוָה בָּרֶד עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: כד וַיְהִי בָרֶד וְאִשׁ
מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כְּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־
הָיָה כְמוֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְּ הָיְתָה לְגוֹי:
כה וַיֵּן הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל־אֲשֶׁר
בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד־בְּהֶמָה וְאֶת כָּל־עֶשֶׂב
הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבַּר:

הַאֲדָמָה עַד הַיָּם הַזֶּה וַיִּפֹּן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה:
 וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פְרָעָה אֵלָיו עַד-מָתַי יִהְיֶה זֶה
 לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת-הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת-
 יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַטֶּרֶם תִּדְעַ כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם:
 וַיּוֹשֵׁב אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-אַהֲרֹן אֶל-פְּרָעָה
 וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לָכוּ עַבְדוּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי
 וְכִי הִחֲלִיתֶם: ־ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנַעֲרִינוּ וּבְזֻקְנֵינוּ
 גִּלְדָּה בְּכַלְנֵינוּ וּבְכַנּוּתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבְבָקָרֵנוּ גִלְדָּה כִּי
 חֲגִי-יְהוָה לָנוּ: ־ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֹן יְהוָה
 עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת-טַפְכֶּם רְאוּ
 כִּי רָעָה נִגְדַּת פְּנִיכֶם: ־ לֹא כֹן לָכוּנָא הַגְּבִרִים
 וַעֲבַדוּ אֶת-יְהוָה כִּי אַתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים
 וַיַּגִּישׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פְרָעָה:

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל-אֶרֶץ
 מִצְרַיִם בְּאַרְבָּה וַיַּעַל עַל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּאכַל
 אֶת-כָּל-עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל-אֲשֶׁר הַשָּׂאִיר
 הַבָּרָד: ־ יט וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת-מִטְהוֹ עַל-אֶרֶץ מִצְרַיִם
 וַיְהִי נֶחֱג רֹחַ-קֳדִיִּם בְּאֶרֶץ כְּלֵי-הַיָּם הַהוּא
 וְכָל-הַלִּילָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקֳדִים נִשָּׂא אֶת-
 הָאֲרֶבָּה: ־ יז וַיַּעַל הָאֲרֶבָּה עַל כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם
 וַיָּנַח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא-
 הָיָה כֹן אֲרֶבָּה כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה-כֵּן:
 יח וַיִּכֹּס אֶת-עֵינֵי כָל-הָאֶרֶץ וַתַּחֲשֹׁךְ הָאֶרֶץ
 וַיֹּאכַל אֶת-כָּל-עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְאֵת כָּל-פְּרִי הָעֵץ
 אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא-נֹתֵר כָּל-יֵרֶק בְּעֵץ
 וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם: ־ יט וַיִּמָּהַר
 פְּרָעָה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חֲטֹאתִי
 לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם: ־ יז וַעֲתָה שָׂא נָא חֲטֹאתַי
 אֵךְ הַפֶּעַם וְהַעֲתִירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וַיִּסַּר מִעָלַי
 רַק אֶת-הַמּוֹת הַזֶּה: ־ יח וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה וַיַּעֲתֵר
 אֶל-יְהוָה: ־ יט וַיַּחֲפֹץ יְהוָה רֹחַ-קֳדִיִּם חָזַק מְאֹד
 וַיִּשָּׂא אֶת-הָאֲרֶבָּה וַיַּתְקְעֶהוּ יָמָה סוּף לֹא
 נִשְׂאָר אֲרֶבָּה אַחָד בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם: ־ כ וַיַּחֲזֹק
 יְהוָה אֶת-לֵב פְּרָעָה וְלֹא שְׁלַח אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל-הַשָּׁמַיִם
 וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ: ־ כב וַיֵּט
 מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ עַל-הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ-אֲפֹלָה
 בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים: ־ כג לֹא-רָאוּ
 אִישׁ אֶת-אָחִיו וְלֹא-קָמוּ אִישׁ מִתַּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת
 יָמִים וְלִכְל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ בְּמוֹשָׁבֹתָם:
 כד וַיִּקְרָא פְרָעָה אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָכוּ עַבְדוּ
 אֶת-יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבָקָרְכֶם יֵצֵא גַם-טַפְכֶּם
 יִלְדָּה עִמָּכֶם: ־ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַם-אַתָּה תִּתֵּן
 בְּיָדֵנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת וְעִשְׂוִינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ:
 כו וְגַם-מִקְנֵנוּ יִלְדָּה עִמָּנוּ לֹא תִשָּׂאֵר פְּרִסָּה כִּי
 מִמֶּנּוּ נִלְחַם לַעֲבֹד אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֶנְחֵנוּ לֹא-
 נִדְעַ מִה-נַּעֲבֹד אֶת-יְהוָה עַד-כָּאֵנוּ שָׁמָּה:
 כז וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת-לֵב פְּרָעָה וְלֹא אָבָה
 לְשַׁלְּחָם: ־ כח וַיֹּאמְרוּ לוֹ פְּרָעָה לֵךְ מֵעָלַי הַשֶּׁמֶר
 לֵךְ אֶל-תַּסִּיף רְאוּת פָּנָי כִּי בַיּוֹם רֵאִיתָךְ פָּנָי
 תָמוּת: ־ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּן דְּבַרְתָּ לֹא-אֶסְף עוֹד
 רְאוּת פָּנָי:

יא « וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה עוֹד נִגַּע אַחָד
 אָבִיא עַל-פְּרָעָה וְעַל-מִצְרַיִם אַחֲרָיִכֶם יִשְׁלַח
 אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשִׁלְחוֹ כִּלָּה גֶרֶשׁ יִגְרַשׁ אֶתְכֶם
 מִזֶּה: ־ ב דְּבַר-נָא בְּאֻזֵּי הָעַם וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ |
 מֵאֵת רַעְיוֹ וְאִשָּׁה מֵאֵת רַעוּתָהּ כָּל-יִכְסֹף וְכָלִי
 זָהָב: ־ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת-חֹן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם גַּם
 | הָאִישׁ מֹשֶׁה גָדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי
 עַבְדֵי-פְרָעָה וּבְעֵינֵי הָעַם:

ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כְּחֹצֶת הַלַּיְלָה
 אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: ־ ה וּמָת כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרָעָה הַיֹּשֵׁב עַל-כִּסְאוֹ עַד
 בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי הָרָחִים וְכָל בְּכוֹר
 בַּהֲמָה: ־ ו הִיתָה צַעֲקָה גְדוֹלָה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם
 אֲשֶׁר כְּמֹהוּ לֹא נִהְיְתָה וְכְמֹהוּ לֹא תִסָּף: ־ ז וְלִכְל
 | בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחָרֵץ-כֶּלֶב לִשְׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד-
 בַּהֲמָה לְמַעַן תִּדְּעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין
 מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל: ־ ח וַיִּרְדּוּ כָל-עַבְדֵיךָ אֶל־

פרשת פי תשא

לכ א ויחל משה את-פני יהוה אלהיו ויאמר
למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת
מארץ מצרים בכה גדול וביד חזקה: יב למה
יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג
אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב
מחרון אפך והנחם על-הרעה לעמך:

פרשת שמיני

יא מד כי אני יהוה אלהיכם והתקדשתם
והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את-
נפשתיכם בכל-השרץ הרמש על-הארץ:
מה כי | אני יהוה המעלה אתכם מארץ מצרים
להיות לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש
אני:

פרשת קדשים

יט לו מאזני צדק אבני-צדק אִיפת צדק והיו
צדק יהיה לכם אני יהוה אלהיכם אשר-
הוצאתי אתכם מארץ מצרים:

פרשת אמר

כב לא ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני
יהוה: לב ולא תחללו את-שם קדשי ונקדשתי
בתוך בני ישראל אני יהוה מקדשכם:
ג המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם
לאלהים אני יהוה:

פרשת בהר

כה לו את-כסףך לא-תתן לו בגשך ובמרבית
לא-תתן אכלך: לח אני יהוה אלהיכם אשר-
הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את-
ארץ פנען להיות לכם לאלהים:

מב כי-עבדי הם אשר-הוצאתי אתם מארץ
מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: נה כי-לי בני-

אלי והשתחוו-לי לאמר צא אתה וכל-העם
אשר-ברגליך ואחר-כן אצא ויצא מעם-
פרעה בקרי-אף:

ט ויאמר יהוה אל-משה לא-ישמע אליכם
פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים:
י ומשה ואהרן עשו את-כל-המפתים האלה
לפני פרעה ויחזק יהוה את-לב פרעה ולא-
שלה את-בני-ישראל מארצו:

המשך פרשת בא הובא לעיל

פרשת יתרו

יח א וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את-כל-
אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי-
הוציא יהוה את-ישראל ממצרים: ח ויספר
משה לחתנו את-כל-אשר עשה יהוה לפרעה
ולמצרים על אודת ישראל את-כל-התלאה
אשר מצאתם בדרך ויצלם יהוה: ט ויחד יתרו
על כל-הטובה אשר-עשה יהוה לישראל
אשר הציילו מיד מצרים: י ויאמר יתרו ברוך
יהוה אשר הצייל אתכם מיד מצרים ומיד
פרעה אשר הצייל את-העם מתחת יד-מצרים:
יא עתה ידעתי כי-גדול יהוה מפל-האלהים כי
בדבר אשר דו עליהם:

יט ד אתם ראייתם אשר עשיתי למצרים ואשא
אתכם על-כנפי נשרים ואבא אתכם אלי:

כ ב אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ
מצרים מבית עבדים:

פרשת תצוה

כט מז וידעו כי אני יהוה אלהיכם אשר
הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם
אני יהוה אלהיכם:

פרשת מסעי

לג א אלה מסעי בני-ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד-משה ואהרן: ב וכתב משה את-מוצאיהם למסעיהם על-פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ג ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחנת הפסח יצאו בני-ישראל ביד רמה לעיני כל-מצרים: ד ומצרים מקברים את אשר הפה יהוה בהם כל-בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ה ויסעו בני-ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ו ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ז ויסעו מאתם וישב על-פי החירת אשר על-פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ח ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך-הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה:

פרשת ואתחנן

ד ואתכם לקח יהוה ויצא אתכם מפור הפרזל ממצרים להיות לו לעם נחלה ביום הזה:

זכ כי שאל-נא לימים ראשונים אשר-היו לפניך למן-היום אשר ברא אלהים | אדם על-הארץ ולמקצה השמים ועד-קצה השמים הנהיה בדבר הגדול הזה או הנשמע כמאיו: ח השמע עם קול אלהים מדבר מתוך-האש כאשר-שמעת אתה ויחי: ט או | הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובכרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר-עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך: יא אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד מלבדו: יב מן-השמים השמיעך את-קולו ליסרך ועל-הארץ הראך את-אשׁו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש: יג ותחת כי אהב את-אבתיך

ישראל עבדים עבדי הם אשר-הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם:

פרשת בחקותי

כו י אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מוט עלכם ואולך אתכם קוממיות:

מז ואף-גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא-מאסתים ולא-געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה אלהיכם: מה וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי-אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה:

פרשת שלח

טו מ למען תזכרו ועשיתם את-כל-מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: מא אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

פרשת חקת

כ יד וישלח משה מלאכים מקדש אל-מלך אדום כה אמר אחיה ישראל אתה ידעת את כל-התלואה אשר מצאתנו: טו וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו: טז ונצעק אליהוה וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך:

פרשת בלק

כג א אל מוציאם ממצרים פתועפת ראם לו: כד ח אל מוציאם ממצרים פתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וחציו ימחץ:

פרשת עקב

ז כִּי תֹאמַר בְּלִבְבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמּוֹנֵי אִיכָּה אוֹכַל לְהוֹרִישָׁם: ח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכָר תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר-עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָרְעָה וּלְכָל-מִצְרָיִם: ט הַמּוֹסֵת הַגְּדֹלֶת אֲשֶׁר-רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֵתָת וְהַמּוֹפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְרַע הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּרִי-עֲשֵׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל-הָעַמִּים אֲשֶׁר-אַתָּה יָרָא מִפְּנֵיהֶם:

ט כֹּה וְאֶתְנַפֵּל לִפְנֵי יְהוָה אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת-אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי כִּי-אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם: כ וְאֶתְפַּלֵּל אֶל-יְהוָה וְאָמַר אֲדֹנָי יְהוָה אֶל-תִּשְׁחַת עַמֶּךָ וְנַחֲלֶתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגִדְלֶךָ אֲשֶׁר-הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: כו זָכָר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב אֶל-תִּפְּנֹן אֶל-קִשִׁי הָעַם הַזֶּה וְאֶל-רִשְׁעוֹ וְאֶל-חַטָּאתוֹ: כח פְּרִיאֲמָרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יָכֹלֶת יְהוָה לְהַבִּיאָם אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-דִּבֶּר לָהֶם וּמִשְׁנָאתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לְהַמָּתֵם בַּמִּדְבָּר: כט וְהֵם עִמָּךָ וְנַחֲלֶתְךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכַחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֻעַ הַנְּטוּיָה:

י כא הוּא תַחֲלֶתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר-עָשָׂה אִתָּךְ אֶת-הַגְּדֹלֶת וְאֶת-הַנּוֹרָאִת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יִרְדּוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה וְעַתָּה שְׁמוֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּבוֹכָבִי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: יא וְאַהֲבֵתָ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְרַתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל-הַיָּמִים: כ וַיִּדְעָתָם הַיּוֹם כִּי | לֹא אֶת-כְּנִיכָם אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ וְאֲשֶׁר לֹא-רָאוּ אֶת-מוֹסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת-גְּדֻלּוֹ אֶת-יָדוֹ הַחֲזָקָה וְזִרְעוֹ הַנְּטוּיָה: ג וְאֶת-אֵתָתוֹ וְאֶת-מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לְפָרְעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וּלְכָל-אַרְצוֹ: ד וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרֶכֶבּוֹ

וּבִבְחַר בִּזְרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצֵאֲךָ בְּפָנָיו בְּכַחֲךָ הַגָּדֹל מִמִּצְרַיִם: זח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ מִפְּנֵיךָ לְהַבִּיאֲךָ לְתֶת-לָךְ אֶת-אַרְצָם נַחֲלָה בַּיּוֹם הַזֶּה: לט וַיִּדְעָתָ הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל-לִבְבְּךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מַמְעַל וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד: מ וְשִׁמְרַתָּ אֶת-חֻקָּיו וְאֶת-מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטָב לָךְ וּלְבְנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תִּאָּרִיךְ יָמֶיךָ עַל-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ כָּל-הַיָּמִים:

ה י וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאָרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרַע נְטוּיָה עַל-כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת:

ו כ כִּי-יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מִחָר לֵאמֹר מָה הָעֲדַת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם: כא וְאָמַרְתָּ לְבְנֶךָ עֲבָדִים הָייִנוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה: כב וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתָתָם וּמִפְתִּים גְּדֹלִים וְרַעִים | בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל-בֵּיתוֹ לַעֲיִינֵנוּ: כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הַבִּיא אֶתְנוּ לְתֶת לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: כד וַיּוֹצֵנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִּירָאָה אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל-הַיָּמִים לְחַיֵּתָנוּ כְּחַיֵּם הַיּוֹם: כה וַצִּדְקָה תִּהְיֶה-לָּנוּ כִּי-נִשְׁמָר לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ:

ז כ כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ בְּחָר | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְהוֹיֹת לּוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל-הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה: ז לא מִרַבְּכֶם מִכָּל-הָעַמִּים חֲשֵׁק יְהוָה בָּכֶם וּבִבְחַר בָּכֶם כִּי-אַתֶּם הַמְעֻט מִכָּל-הָעַמִּים: ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אַתֶּם וּמִשְׁמָרוֹ אֶת-הַשְּׁבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה וַיִּפְדֶּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פָּרְעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם:

הזאת ארץ זבת חלב ודבש: ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך: ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך:

כט « ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהים אתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: ב המסות הגדולות אשר ראו עיניך האתם והמפתים הגדלים ההם:

פרשת וזאת הברכה
לד ולא-קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יהוה פנים אל-פנים: « לכל-האֵלֶּת והמופתים אשר שלחו יהוה לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: י ולכל תיד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל-ישראל:

יהושע
ה ב בעת ההיא אמר יהוה אל-יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את-בני-ישראל שנית: ג ויעש-לו יהושע חרבות צרים וימל את-בני ישראל אל-גבעת הערלות: ד וזה הדבר אשר מל יהושע כל-העם היצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים: ה כִּי-מִלִּים הָיוּ כָּל-הָעָם הַיֹּצֵאִים וכל-הָעָם הַיִּלָּדִים בַּמִּדְבָּר בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתָם ממצרים לא-מלו: ו כי | ארבעים שנה הלכו בני-ישראל במדבר עד-תם כל-הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא-שמעו בקול יהוה אשר נשבע יהוה להם לבלתי הראותם את-הארץ אשר נשבע יהוה לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש:

אשר הציוף את-מי ים-סוף על-פניהם בדרךם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה: ה ואשר עשה לכם במדבר עד-באכם עד-המקום הזה:

פרשת ראה
טו י העניק תעניק לו מצאנך ומגנך ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך תתן-לו: ט וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדה יהוה אלהיך על-כן אנכי מצוך את-הדבר הזה היום:

פרשת שופטים
כ « כִּי-תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל-אֹיְבֶיךָ וּרְאִיתָ כּוֹס וְרֶכֶב עִם רֶב מִמֶּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעֲלֶךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

פרשת כי תצא
כד י לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: יח וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדה יהוה אלהיך משם על-כן אנכי מצוך לעשות את-הדבר הזה:

כא כי תבצר כרמך לא תעולל אחריך לגר ליתום ולא-למנה יהיה: כב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על-כן אנכי מצוך לעשות את-הדבר הזה:

פרשת כי תבא
כו ה ועלית ואמרת לפני | יהוה אלהיך ארמי אבד אבי ויירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי-שם לגוי גדול עצום ורב: ו וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: ז ונצטק אל-יהוה אלהי אבותינו וישמע יהוה את-קלנו ויִרָא אֶת-עֲמָלָנוּ וְאֶת-לַחֲצֵנוּ: ח ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: ט ויבאנו אל-המקום הזה ויתן-לנו את-הארץ

וְאֶת־בְּנֵיהֶם הַקִּים תַּחֲתֶם אֹתָם מִלְּיְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדֶּרֶךְ: ^ח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תָּמוּ כָל־הַגּוֹי לְהַמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַּחֲתֶם בַּמִּחְנָה עַד חַיֹּתָם:

^ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גָּלוּתִי אֶת־חֶרֶפֶת מִצְרַיִם מַעֲלִיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה: וַיַּחֲנוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּעֲרֵב בַּעֲרֻכּוֹת יְרִיחוֹ: ^י וַיֹּאכְלוּ מִזֶּעֱבוֹר הָאָרֶץ מִמִּמְחֶרֶת הַפֶּסַח מִצֹּת וּקְלוֹי בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה: ^{יב} וַיִּשְׁפֹּת הַמֶּן מִמִּמְחֶרֶת בְּאֹכְלָם מִזֶּעֱבוֹר הָאָרֶץ וּלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מֶן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוֹאֹת אֶרֶץ כְּנָעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא:

^ט וַיֹּאמְרוּ (וַיֹּאמֶר) אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַחַי אֲוִלִי בְּקֶרְבִי אֵתָּה יוֹשֵׁב וְאִיךָ אֲכֻרֹת־ (אֲכָרֹת) לָךְ בְּרִית: ^ח וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲבָדֶיךָ אֲנַחְנוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ מִי אַתֶּם וּמֵאֵן תָּבֹאוּ: ^ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֵאֶרֶץ רַחוּקָה מֵאֵד בָּאוּ עֲבָדֶיךָ לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־שָׁמַעְנוּ שְׁמֻעוֹ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה בְּמִצְרַיִם: וְאֵת | כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה לְשָׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בַּעֲבַר הַיַּרְדֵּן לְסִיחוֹן מֶלֶךְ חֲשִׁבוֹן וְלַעֲזֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בַּעֲשָׂתְרוֹת:

כד ^ב וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲבַר הַנָּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אָבִי אֲבָרָהָם וְאָבִי נָחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: ג' וְאֶקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־אֲבָרָהָם מִזֶּעֱבוֹר הַנָּהָר וְאֹלָךְ אֹתוֹ בְּכָל־אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַרְב (וְאַרְבָּה) אֶת־זֶרְעוֹ וְאֶתְּנֶלּוּ אֶת־יִצְחָק: ד' וְאֶתּוֹ לְיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו וְאֶתּוֹ לְעֵשָׂו אֶת־הָר שְׁעִיר לְרִשְׁתָּה אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרַיִם: ה' וְאֶשְׁלַח אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶנְף אֶת־מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקֶרְבּוֹ וְאַחֲרָיו הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם: ו' וְאוֹצִיא אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם

מִמִּצְרַיִם וּתָבֹאוּ הַיּוֹם וַיַּרְדּוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵי אֲבוֹתֵיכֶם בְּרֶכֶב וּבַפָּרָשִׁים יַם־סוּף: ז' וַיַּעֲצֻקוּ אֶל־יְהוָה וַיִּשָּׂם מֶאֱפֹל בֵּינֵיכֶם | וּבֵין הַמִּצְרַיִם וַיָּבֹא עָלָיו אֶת־הַיָּם וַיַּכֶּהוּ וַתִּרְאֶינָה עֵינֵיכֶם אֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וַתִּשְׁכְּבוּ בַּמִּדְבָּר יָמִים רַבִּים: ח' וַאֲבָהָ (וְאָבָה) אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בַּעֲבַר הַיַּרְדֵּן וַיִּלָּחֲמוּ אוֹתְכֶם וְאֶתּוֹ אוֹתָם בַּיָּדְכֶם וַתִּירְשׁוּ אֶת־אֶרֶץ וְאֲשִׁמִּידֶם מִפְּנֵיכֶם: ט' וַיָּקָם בֶּלָק בּוֹ־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא לְבִלְעָם בּוֹ־בַעֲזוֹר לְקַלֵּל אֶתְכֶם: ו' וְלֹא אָבִיתִי לְשִׁמְעַ לְבִלְעָם וַיַּבְרֵךְ בְּרוּךְ אַתְּכֶם וְאַצֵּל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ: י' וַתַּעֲבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וּתָבֹאוּ אֶל־יְרִיחוֹ וַיִּלָּחֲמוּ בָכֶם בַּעֲלִי־יְרִיחוֹ הָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַגְּרָשִׁי הַחַי וְהַיְבוֹסִי וְאֶתּוֹ אוֹתָם בַּיָּדְכֶם: יב' וְאֶשְׁלַח לְפָנֵיכֶם אֶת־הַצִּרְעָה וַתִּגְרַשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי לֹא בַּחֲרֻכָּה וְלֹא בַּקְשָׁתָה: יג' וְאֶתּוֹ לָכֶם אֶרֶץ | אֲשֶׁר לֹא־יִגְעַת בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר לֹא־בְנִיתֶם וַתִּשְׁכְּבוּ בָהֶם כְּרֹמִים וַיִּתִּים אֲשֶׁר לֹא־נִטְעַתֶם אֹתָם אֲכָלִים: ד' וַעֲתָה יִרְאוּ אֶת־יְהוָה וְעַבְדּוּ אוֹתוֹ בְּתַמִּים וּבְאֵמֶת וְהִסִּירוּ אֶת־אֱלֹהֵים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בַּעֲבַר הַנָּהָר וּבְמִצְרַיִם וְעַבְדּוּ אֶת־יְהוָה: טו' וְאִם רָע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת־מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת־אֱלֹהִים אֲשֶׁר־עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר כַּעֲבַר בַּעֲבַר (מִזֶּעֱבוֹר) הַנָּהָר וְאִם אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאֶנְכִי וּבִיתִי נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה:

טז וַיַּעַן הָעָם וַיֹּאמֶר חִלְיָה לָנוּ מִעוֹב אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים: יז כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוּא הַמַּעֲלֶה אֶתָּנוּ וְאֶת־אֲבוֹתֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינֵינוּ אֶת־הָאֲתוֹת הַגְּדֹלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמְרֵנוּ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְּנוּ בָּהּ וּבְכָל־הָעָמִים אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בְּקֶרְבָּם:

הָאֱלֹהִים הָאֲדִירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹהִים
הַמְּפִיזִים אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־מַדָּה בְּמִדְבָּר:

וְהַעֲשִׂיתֶם צִלְמֵי עֲפֹלִיכֶם (טְהַרִיכֶם) וְצִלְמֵי
עֲבָרֵיכֶם הַמְּשַׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ וְנִתְּתֶם
לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּבוֹד אוֹלֵי יָקַל אֶת־יְדוֹ
מַעֲלִיכֶם וּמַעֲלֵי אֱלֹהֵיכֶם וּמַעֲלֵי אֲרָצְכֶם: וְלִמָּוָה
תִּכְבְּדוּ אֶת־לִבְבְּכֶם כְּאִשֶּׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם
וּפְרַעְזָה אֶת־לִבָּם הִלּוּא כְּאִשֶּׁר הִתְעַלְל בָּהֶם
וַיִּשְׁלַחוּם וַיִּלְכוּ:

יב וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה
אֶת־מִשְׁעָה וְאֶת־אֱהָרֹן וְאֲשֶׁר הֵעֲלָה אֶת־
אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְעַתָּה הִתְיַצְבוּ
וְאִשְׁפָּטָה אֶתְכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צַדִּיקוֹת
יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶתְכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם:
ה כְּאִשֶּׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרַיִם וַיִּזְעַקוּ אֲבוֹתֵיכֶם
אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אֱהָרֹן
וַיֹּצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֵּשְׁבוּ בְּמִקְוֶה
הַזֶּה:

שְׂמוּאֵל ב

זכ על־כֵּן גִּדְּלַת יְהוָה אֱלֹהִים כִּי־אֵין כְּמוֹהָ וְאֵין
אֱלֹהִים זוֹלָתָהּ בְּכָל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנוֹנוּ:
כג וְיָמִי כַעֲמֹה כִּישְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר
הִלְכוּ־אֱלֹהִים לַפְּדוּת־לוֹ לָעָם וְלָשׁוֹם לוֹ שֵׁם
וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה וְנִרְאוּת לְאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַמּוּהָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָּךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וְאֱלֹהֵיוֹ:
כד וְתִכְוֶנֶן לָּךְ אֶת־עַמּוּהָ יִשְׂרָאֵל | לָּךְ לָעָם עַד־
עוֹלָם וְאֵתָה יְהוָה הֵייתָ לָּהֶם לְאֱלֹהִים:

מַלְכִּים א

ח נ וְסִלַּחְתָּ לַעֲמּוּהָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָּךְ וְלִכְל־
פְּשָׁעֵיהֶם אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ־בְּךָ וְנִתְּתָם לְרַחֲמִים
לִפְנֵי שְׁבִיהֶם וְרַחֲמוּם: טא כִּי־עַמּוּהָ וְנִחַלְתָּהּ הֵם
אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוֹר הַבְּרָזֶל:

יד וַיִּגְרַשׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים וְאֶת־הָאֻמִּי
יֵשֵׁב הָאָרֶץ מִפְּנֵינוּ גַם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה
כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ:

שׁוֹפְטִים

וה וַיְהִי כִּי־זָעַקוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה עַל אֲדוּת
מִדִּין: ה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אִישׁ נָבִיא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה | אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אֲנֹכִי הָעֵלִיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֹצִיא אֶתְכֶם
מִבֵּית עַבְדִּים: ט וְאֶצֶּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד
כָּל־לֹחֲצִיכֶם וְאֶגְרַשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְאֵתְנָה
לָכֶם אֶת־אֲרָצִים: י וְאָמַרְהָ לָכֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירָאוּ אֶת־אֱלֹהֵי הָאֻמִּי אֲשֶׁר
אַתֶּם יוֹשְׁבִים בְּאֲרָצָם וְלֹא שִׁמַּעְתֶּם בְּקוֹלִי:

יא וַיָּבֹא מֶלֶךְ־יְהוָה וַיֵּשֶׁב תַּחַת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
בְּעַפְרָה אֲשֶׁר לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֹזִי וְגִדְעוֹן בֶּנוֹ
חִבְטֵי חֲטִים בְּגַת לְהַגִּים מִפְּנֵי מִדִּין: יב וַיֵּרָא
אֵלָיו מֶלֶךְ־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה עַמּוּהָ גִבּוֹר
הַחִיל: יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן כִּי אֲדֹנִי וַיֵּשׁ יְהוָה
עִמּוֹנוּ וְלָמָּוָה מִצְאָתָנוּ כָּל־זֹאת וְאֵינָה כָּל־
נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סִפְרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הִלָּא
מִמִּצְרַיִם הֵעֲלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נִשְׁמָנוּ יְהוָה וַיִּתְּנָנוּ
בְּכַף־מִדִּין: יד וַיָּסֶן אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר לָּךְ בְּכַחֲךָ
זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדִּין הִלָּא
שִׁלַּחְתִּיד:

שְׂמוּאֵל א

ה וַיְהִי כִּבּוֹא אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־הַמִּחְנֶה
וַיִּרְעוּ כָּל־יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְתִהְיֶה הָאָרֶץ:
ו וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת־קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ
מָה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּמִחְנֶה
הָעִבְרִים וַיִּדְעוּ כִּי אֲרוֹן יְהוָה בָּא אֶל־הַמִּחְנֶה:
ז וַיִּירָאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי אָמְרוּ בָּא אֱלֹהִים אֶל־
הַמִּחְנֶה וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ כִּי לֹא הִיטָה כְּזֹאת
אֶתְמוֹל שְׁלָשָׁם: ח אוֹי לָנוּ מִי יִצִּילֵנוּ מִיַּד

לב טו ואתפלל אל־יהוה אחרי תתל את־ספר
המקנה אל־ברוך ב־גִרְיָה לאמר: יז אֶהְיֶה
אֲדֹנִי יְהוֹה הֵנָּה | אֶתְּהָ עֲשִׂיתָ אֶת־הַשְּׂמִים
וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחַ הַגְּדוֹל וּבִזְרֹעַ הַנְּטוּיָה לֹא־
יִפְלֹא מִמֶּךָ כֹּל־דָּבָר: יח עֲשֵׂה חֶסֶד לְאֵלִים
וּמִשְׁלֵם עֲוֹן אֲבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם
הֵאֵל הַגְּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוֹה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: יט גְּדֹל
הַעֲזָה וְרַב הָעֲלִילָה אֲשֶׁר־עֲשִׂיתָ פַקְחוֹת עַל־
כָּל־דָּרֶכִי בְּנֵי אָדָם לִתֵּן לְאִישׁ בְּדַרְכּוֹ וּכְפָרִי
מֵעֲלָיו: כ אֲשֶׁר־שָׁמַת אֱלֹהִים וּמִפְתִּים בְּאָרֶץ־
מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבִישְׂרָאֵל וּבָאָדָם
וְתַעֲשֶׂה־לָּךְ שֵׁם כְּיוֹם הַזֶּה: כא וְתֵצֵא אֶת־עַמֶּךָ
אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֵתוֹת וּבְמוֹפְתִים
וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גְדוֹל:
כב וְתִתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ
לְאֲבוֹתָם לִתֵּן לָהֶם אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ:

יחזקאל

טז ד וּמוֹלִדוֹתֶיךָ בְּיוֹם הַיּוֹלֶדֶת אוֹתָךְ לֹא־כָרַת
שָׂרֶךְ וּבְמִים לֹא־רַחֲצֶתָ לְמִשְׁעֵי וְהַמְלִיחַ לֹא
הַמְלִיחַת וְהַחֲתֵל לֹא חֲתֵלַת: ה לֹא־חִסָּה עָלֶיךָ
עֵץ לַעֲשׂוֹת לָךְ אֶחָת מֵאֵלֶּה לְחַמְלָה עָלֶיךָ
וְתִשְׁלָכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגַעַל נִפְשֶׁךָ בְּיוֹם
הַלֵּדֶת אֹתָךְ: ו וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה מִתְבּוֹסֶסֶת
בְּדַמֶּיךָ וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ
חַיִּי: ז רַבְּכָה כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְּתִיךָ וְתִרְבִּי
וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי בַעֲדֵי עַדִּים שְׂדִים נִכְנָו וּשְׁעָרָה
צִמְחָה וְאֵת עֵרֶם וְעָרִיָּה: ח וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה
וְהֵנָּה עֵתָךְ עֵת דָּדִים וְאֶפְרֹשׁ בְּנָפְלִי עָלֶיךָ
וְאֶכְסֶה עֲרוֹתָךְ וְאֶשְׁבַּע לָךְ וְאֶבּוֹא בְּכָרִית אֹתָךְ
נָאֻם אֲדֹנִי יְהוֹה וְתִהְיֶי־לִי: ט וְאֶרְחֶצֶךָ בְּמִים
וְאֶשְׁטָף דָּמֶיךָ מֵעָלֶיךָ וְאֶסְכַּךְ בְּשִׁמּוֹ:
י וְאֶלְבִּישְׁךָ רִקְמָה וְאֶנְעִלְךָ תַּחֲשׁ וְאֶחַבְּשֶׁךָ
בְּשֵׁשׁ וְאֶכְסֶךָ מִשִּׁי: יא וְאֶעֱדָךְ עַדִּי וְאֶתְנֶה
צְמִידִים עַל־יְדֶיךָ וְרִבִּיד עַל־גְּרוֹנְךָ: יב וְאֶתֵּן לְזֶם

כג לְהַיּוֹת עֲשִׂיתָ פִתְחוֹת אֶל־תַּחֲנֹת עֲבָדֶךָ וְאֶל־
תַּחֲנֹת עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְעַם אֲלֵיהֶם כָּל־קְרָאִם
אֵלֶיךָ: כד כִּי־אֶתְּהָ הַבְּדִלְתָּם לָךְ לְנַחֲלָה מִכָּל
עַמֵּי הָאָרֶץ כְּאִשֶּׁר דִּבַּרְתָּ בְּיָד | מִנְּשָׁה עֲבָדֶךָ
בְּהוֹצִיאָךְ אֶת־אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם אֲדֹנִי יְהוֹה:

ישעיה

כג ה כְּאִשֶּׁר־שָׁמַע לְמִצְרַיִם וַיְחִילוּ בְּשִׁמְעָה צָר:

סג יז וַיִּזְכַּר יְמֵי־עוֹלָם מִנְּשָׁה עַמּוֹ אִיָּה | הַמַּעֲלָם
מִיָּם אֶת רַעֲיָ צֹאֲנוֹ אִיָּה הַשֵּׁם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רִוּחַ
קֹדְשׁוֹ: יב מוֹלִיד לִימִין מִנְּשָׁה זֹרֹעַ תַּפְאֲרָתוֹ
בּוֹקֵעַ מִיָּם מִפְּגִיחָם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם:
יג מוֹלִידֵם בְּתַהוֹמוֹת כְּסוּס בְּמוֹדָבָר לֹא יִשְׁלֹו:
יד כִּבְהֵמָה בִּבְקִיעָה תִּרְדַּ רִוּחַ יְהוֹה תִּנְיָחֵנוּ בּוֹ
נִהְיֶתָ עַמּוֹ לַעֲשׂוֹת לָךְ שֵׁם תַּפְאֲרָת:

ירמיה

יא « הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יְרֵמְיָהוּ מֵאֵת יְהוֹה
לֹא־מָר: ב שָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת
וְדִבַּרְתֶּם אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יִשְׂרָאֵל:
ג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוֹה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אֲרֹר הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֵי הַבְּרִית
הַזֹּאת: ד אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הוֹצִיאִי־אוֹתָם מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם מִבּוֹר הַבְּרָזִל
לֵאמֹר שְׁמַעוּ בְּקוֹלִי וְעֲשִׂיתֶם אוֹתָם כָּל־אֲשֶׁר־
אֶצְוֶה אֶתְכֶם וְהִיִּיתֶם לִי לְעָם וְאֶנְכִּי אֶהְיֶה לָכֶם
לְאֱלֹהִים: ה לִמְעַן הָקִים אֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבוֹתֵיכֶם לִתֵּן לָהֶם אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב
וְדָבָשׁ כְּיוֹם הַזֶּה וְאֶעֱן וְאָמַר אֲמֵן | יְהוֹה:

לא « כֹּה אָמַר יְהוֹה מֵצֵא חַן בְּמוֹדָבָר עִם שְׂרִידֵי
חֶרֶב הַלּוֹךְ לְהִרְמִיעוֹ יִשְׂרָאֵל: ב מִרְחֹוק יְהוֹה
נִרְאָה לִי וְאֶהְבֵּת עוֹלָם אֶהְבֵּתֶךָ עַל־כֵּן
מִשְׁכַּתֶּיךָ חֶסֶד:

יא « כִּי נָעַר יִשְׂרָאֵל וְאַהֲבָהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לְבָנִי:

יב וּבִנְיָא הָעֵלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבִנְיָא נִשְׁמֹר: י ואֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֲרִץ מִצְרַיִם עַד אֲשִׁיבֶךָ בְּאַהֲלִים כִּימִי מוֹעֵד:

יג ואֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֲרִץ מִצְרַיִם וְאַלֹהִים זֹלָתִי לֹא תִדְעַע וּמוֹשִׁיעַ אֲנִי בִלְתִּי: ה אֲנִי יִדְעָתִיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תְּלָאבוֹת:

עמוס

ב ואֲנֹכִי הָעֵלִיתִי אֶתְכֶם מֵאֲרִץ מִצְרַיִם וְאוֹלֶךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לְרִשְׁתְּ אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי: יא וְאֲקִים מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים הֵאָף אֵין־זֹאת בְּנִי יִשְׂרָאֵל נָאִם־יְהוָה:

מיכה

ו « שָׁמְעוּ־נָא אֶת אֲשֶׁר־יְהוָה אָמַר קוֹם רֵיב אֶת־הַהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלִי: ב שָׁמְעוּ הָרִים אֶת־רֵיב יְהוָה וְהֵאֲתִנּוּ מוֹסְדֵי אֶרֶץ כִּי רֵיב לִיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתּוֹכַח: ג עַמִּי מִה־עֲשִׂיתִי לָךְ וּמָה הִלַּאתִיךָ עֲנֵה כִּי: ד כִּי הָעֵלִיתִיךָ מֵאֲרִץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אֶהְרֹן וּמֹרִים: ה עַמִּי זָכַר־נָא מִה־עָצָץ בְּלֶךְ מִלֶּךְ מוֹאָב וּמִה־עֲנָה אֹתוֹ בְּלַעַם בֶּן־בְּעוֹר מוֹהֵשִׁים עַד־הַגִּלְגָּל לִמְעַן דַּעַת צְדָקוֹת יְהוָה: ו בְּמָה אֶקְדֶּם יְהוָה אֲכַף לְאַלֹהֵי מְרוֹם הָאֲקָדִמֹנוּ בַּעֲלֹת בַּעֲגָלִים בְּנִי שָׁנָה: ז הִירָצָה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת גַּח־לִישְׁמוֹן הֵאֲתָנוּ בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי פְרִי בִטְנֵי חֲטָאת נִפְשֵׁי: ח הִגִּיד לָךְ אָדָם מִה־טוֹב וּמִה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמּוֹךְ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהֶאֱנַע לָכֵת עִם־אַלֹהֶיךָ:

על־אֶפֶס וְעִגְלִים עַל־אֲזִנֶּיהָ וְעִטְרַת תַּפְאֶרֶת בְּרֹאשָׁהּ: י וְתַעֲדִי זָהָב וְכֶסֶף וּמִלְּבוּשֶׁךָ שְׂשִׁי (שֵׁשׁ) וְמִשְׁלֵי וְרִקְמָה סֵלֶת וְדִבְשׁ וְשִׁמּוֹן אֲכַלְתִּי (אֲכָלְתָּ) וְתִפְסִי בַּמָּאֵד מֵאֵד וְתִצְלָחִי לְמַלּוּכָה: יד וַיֵּצֵא לָךְ שָׁם בְּגוּזִים בִּיפְיֹךָ כִּי | כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־שָׁמַתִּי עָלֶיךָ נָאִם אֲדֹנִי יְהוָה:

כ ה ואֲמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנִי יְהוָה בְּיוֹם בַּחֲרִי בְּיִשְׂרָאֵל וְאֶשָּׂא יָדִי לְזָרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאוֹדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ו בְּיוֹם הַהוּא נִשְׁאֲתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֲרִץ מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תִּרְתִּי לָהֶם זִבְתַּח חֶלֶב וּדְבַשׁ צִבִּי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת: ז ואֲמַר אֲלֵיהֶם אִישׁ שְׁקוּצִי עֵינִי הִשְׁלִיכוּ וּבְגָדוֹלֵי מִצְרַיִם אֶל־תִּשְׁמָאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ח וַיִּמְרוּ־כִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמַע אֵלַי אִישׁ אֶת־שְׁקוּצִי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּדּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ וְאָמַר לְשִׁפְךָ חֲמַתִּי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אֶפְלִי בָהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם: ט וְאֶעֱשֶׂ לִמְעַן שְׁמִי לְכַלְתִּי הַחֵל לַעֲיִנִי הַגּוֹזֵם אֲשֶׁר־הָמָה בְּתוֹכֶם אֲשֶׁר נֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לַעֲיִנֵיהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֲרִץ מִצְרַיִם: י ואֲוֹצִיאֵם מֵאֲרִץ מִצְרַיִם וְאֶבְאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר: יא וְאֵתָּן לָהֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטֵי הַדִּינֵי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחִי בָהֶם: יב וְגַם אֶת־שִׁבְתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לְהִנִּיחַ לָאוֹת בִּינִי וּבִינֵיהֶם לִדְעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מִקְדָּשִׁם:

הושע

ב טו לָכֵן חָנָה אֲנֹכִי מִפְתִּיָּה וְהִלַּכְתִּיָּה הַמִּדְבָּר וּדְבַרְתִּי עַל־לְבָהּ: יז וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כֶּרְמִיָּה מִשֶּׁם וְאֶת־עֵמֶק עֲכוֹר לְפֶתַח תְּקוּהָ וְעֲנָתָה שְׂמָה כִּימִי גְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֲרִץ־מִצְרַיִם:

הוֹדַעַת בַּעֲמִים עֲזָה: טו גִּאלֹת בְּזֹרַע עַמּוֹךְ בְּנֵי-
יַעֲקֹב וַיֹּסֶף סֵלָה: יז רָאוּךְ מִים | אֱלֹהִים רָאוּךְ
מִים יִחִילוּ אֶף יִרְאוּ תַהֲמוֹת: יח זָרְמוּ מִים |
עֲבוֹת קוֹל גִּתְנוּ שָׁחִים אֶף-חֲצִצִּיף יִתְהַלְכוּ:
יט קוֹל רַעֲמֹךְ | בַּגְלָגֶל הָאִירוּ בָרָקִים תִּבֵּל רִגְזָה
וַתַּרְעֵשׂ הָאָרֶץ: כ בִּים דִּרְפָּךְ וּשְׁבִילֶךְ
(וּשְׁבִילֶךְ) בָּמִים רַבִּים וְעַקְבוֹתֶיךָ לֹא נִדְעוּ:
כא נִחִית כִּצְאוֹן עַמּוֹךְ בִּיד-מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

עח א מִשְׁפִּיל לֹאֶסֶף הָאֲזִינָה עַמִּי תוֹרַתִי הֵטוּ
אֲזַנְכֶם לְאִמְרֵי-פִי: ב אֶפְתָּחָה בְּמִשְׁלַל פִּי
אֲפִיעָה חִידוֹת מִנִּי-קֶדֶם: ג אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַגִּדְעֻם
וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ-לָנוּ: ד לֹא נִכְחַד | מִבְּנֵיהֶם
לְדוֹר אַחֲרוֹן מִסִּפְרִים תִּהְלֹת יְהוָה וַעֲזוּזוֹ
וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה: ה וַיָּקֶם עֲדוֹת | בְּיַעֲקֹב
וַתוֹרֶה שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת-אֲבוֹתֵינוּ
לְהוֹדִיעַם לִבְנֵיהֶם: ו לִמְנוֹן יִדְעוּ | דוֹר אַחֲרוֹן
בָּנִים יוֹלְדוּ יִקְמוּ וַיִּסְפְּרוּ לִבְנֵיהֶם: ז וַיַּעֲשִׂמוּ
בְּאֱלֹהִים כִּסְלָם וְלֹא יִשְׁכַּחוּ מַעֲלֵלֵי-אֵל
וּמִצֻּרֵתֵינוּ יִנָּצְרוּ: ח וְלֹא יִהְיוּ | כְּאֲבוֹתָם דוֹר סוֹרֵר
וּמִרְהָ דוֹר לֹא-יִחְזֹק לָבוֹ וְלֹא-נִאֲמָנָה אֶת-אֵל
רוּחוֹ: ט בְּנֵי-אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוּמִיקָשֶׁת הִפְכוּ
בְּיוֹם קָרֵב: י לֹא שָׁמְרוּ בְרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרַתוֹ
מֵאֲנִי לִלְכֹּת: יא וַיִּשְׁכַּחוּ עֲלִילוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו
אֲשֶׁר הָרָאם: יב גִּגֵּד אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶלֶא בָּאָרֶץ
מִצְרַיִם שִׁדְהָ-צֵעַן: יג בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירָם וַיַּצֵּב-
מִים כְּמוֹ-גֵד: יד וַיִּנָּחֶם בַּעֲנֵן יוֹמָם וּכְלִי-חֶלֶל
בָּאוֹר אֵשׁ: טו יִבְקַע צָרִים בַּמִּדְבָּר וַיִּשְׁק
כְּתַהֲמוֹת רַבָּה: טז וַיִּצְאָ נֹזְזִים מִסִּלַּע וַיּוֹרֵד
כְּנִהְרוֹת מִים: יז וַיִּסְכְּפוּ עוֹד לַחֲטָא-לֹ לְמִרְוֹת
עֲלִיוֹן בַּצִּיָּה: יח וַיִּנְסוּ-אֵל בְּלִבָּבָם לְשִׁאֵל-אֶכֶל
לִנְפֹשָׁם: יט וַיִּדְבְּרוּ בְּאֱלֹהִים אֲמָרוּ הֵיכֵל אֵל
לַעֲרֹךְ שְׁלֹחַן בַּמִּדְבָּר: כ הֵן הִכָּה-צוֹר | וַיַּזּוּבוּ
מִים וַנִּחָלִים וְשִׁטְפוּ הַגִּם-לָחֶם יוֹכֵל תֵּת אִם-
יִכֵּן שֶׁאֵר לַעֲמוֹ: כא לָכֵן | שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבֵּר

זי רַעַה עַמּוֹךְ בְּשִׁבְטֶךָ צִאוֹן נִחֲלֶתְךָ שְׁכֵנִי לְבָדֵד
יַעַר בְּתוֹךְ כְּרִמָּל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם:
טו כִּימֵי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֵנוּ נִפְלְאוֹת:
טז יִרְאוּ גוֹיִם וַיִּבְשׂוּ מִכָּל גְּבוּרָתָם יִשְׁיִמוּ יָד עַל-
פֶּה אֲזִינָהֶם תַּחֲרֹשְׁנָה: יז יִלְחֲכוּ עֶפְרַיִם כַּנְחֹשׁ
כְּזַחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל-יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וַיִּרְאוּ מִמּוֹךְ:

חגי

כז וַעֲתָה חֲזַק זָרְבָבֵל | נֹאם-יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻעַ
כּוֹי-הַצֶּדֶק הַכֵּלֶן הַגָּדוֹל וַחֲזַק כָּל-עַם הָאָרֶץ
נֹאם-יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי-אֲנִי אֶתְכֶם נֹאם יְהוָה
צִבְאוֹת: ה אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר-פָּרַתִּי אֶתְכֶם
בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עִמָּדָת בְּתוֹכְכֶם אֶל-
תִּירָאוּ:

תהלים

סח: אֱלֹהִים | מוֹשִׁיב יְחִידִים | בִּיתָה מוֹצִיא
אֲסִירִים בְּפוֹשְׁרוֹת אֶף סוֹרְרִים שֹׁכְנוֹ אֲחִיחָה:

עז א לִמְנַצֵּחַ עַל-יְדִיתוֹן (יְדוּתוֹן) לֹאֶסֶף מִזְמוֹר:
ב קוֹלִי אֶל-אֱלֹהִים וְאֶעֱעֶקֶה קוֹלִי אֶל-אֱלֹהִים
וְהָאֲזִין אֵלַי: ג בְּיוֹם צָרָתִי אֲדַגִּי דִרְשֵׁתִי יָדִי |
לִילָה גִּגְרָה וְלֹא תִפּוֹג מֵאֲנָה הַנֶּחֱם נִפְשִׁי:
ד אֲזַכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהְמִיָּה אֲשִׁיחָה | וַתַּעֲטֹף
רוּחִי סֵלָה: ה אֲחֻזֶּת שְׁמֵרוֹת עֵינֵי נִפְעָמֹתִי וְלֹא
אֲדַבֵּר: ו חֲשַׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שָׁנוֹת עוֹלָמִים:
ז אֲזַכְּרָה נִגִּינָתִי כְּלִילָה עִם-לִבִּי אֲשִׁיחָה
וַיַּחֲפֹשׂ רוּחִי: ח הִלְעוֹלָמִים יִזְנַח | אֲדַגִּי וְלֹא-
יִסִּיף לְרִצּוֹת עוֹד: ט הָאֶפֶס לִנְצַח חֲסִדוֹ גִּמַּר
אֲמַר לְדוֹר וָדוֹר: י הַשְׁכַּח חַנוּת אֵל אִם-קֶפֶץ
כָּאֵף רַחֲמָיו סֵלָה: יא וְאֲמַר חֲלוּתִי הִיא שָׁנוֹת
יָמָיו עֲלִיוֹן: יב אֲזַכִּיר (אֲזַכּוֹר) מַעֲלֵלֵי-יָהּ כִּי-
אֲזַכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאָךְ: יג וְהִגִּיתִי כִּכְלִי-פַעֲלָךְ
וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה: יד אֱלֹהִים בְּקֹדֶשׁ דִּרְפָּךְ
מִי-אֵל גָּדוֹל בְּאֱלֹהִים: טו אֶתָּה הָאֵל עָשָׂה פֶלֶא

וְאֵשׁ נִשְׁקָה בַּיַּעֲקֹב וְגַם-אֵף עָלָה בִּישְׂרָאֵל:
כב כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים וְלֹא בָטְחוּ
בִּישׁוּעָתוֹ: כג וַיֵּצֵאוּ שָׁחֳקִים מִמַּעַל וּדְלָתֵי שָׁמַיִם
פָּתַח: כד וַיִּמָּטֵר עֲלֵיהֶם מֶן לֶאֱכֹל וּדְמוֹ-שָׁמַיִם
נָתַן לָמוֹ: כה לֶחֶם אֲבִירִים אָכַל אִישׁ צִידָה
שָׁלַח לָהֶם לְשֹׁבַע: כו יִסַּע קָדִים בְּשָׁמַיִם וַיִּנְהַג
בַּעֲזוֹ תִּימֹן: כז וַיִּמָּטֵר עֲלֵיהֶם כַּעֲפָר שָׁאֵר וּכְחוֹל
יָמִים עוֹף כִּנָּף: כח וַיַּפֵּל בְּקָרֵב מַחֲנֵהוּ כְּבִיב
לְמִשְׁכַּנְתָּיו: כט וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁבְּעוּ מֵאֹד וְתַאֲוָתָם
יָבֹא לָהֶם: ל לֹא-אָזְרוּ מִתַּאֲוָתָם עוֹד אֲכָלָם
בְּפִיהֶם: לא וְאֵף אֱלֹהִים | עָלָה בָהֶם וַיַּהַרֵּג
בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבְחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ: לב בְּכָל-
זֹאת חֲטָאוּ-עוֹד וְלֹא-הֶאֱמִינוּ בַּנִּפְלְאוֹתָיו:
לג וַיַּכּוּ בַּתֵּבָה לְיָמֵיהֶם וּשְׁנוֹתָם בַּפֶּה לָח: לד אִם-
הִרְגָם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ וְשִׁחֲרוּ-אֵל: לה וַיִּזְכְּרוּ בִּי-
אֱלֹהִים צוּרִם וְאֵל עֲלִיּוֹן גָּאֻלָּם: לו וַיִּפְתְּחוּהוּ
בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יַכְזִּבוּ-לוֹ: לו וּלְבָם לֹא-נָכוֹן
עִמּוֹ וְלֹא נֶאֱמָנוּ בְּבְרִיתוֹ: לה וְהוּא רַחוּם | יַכְפֹּר
עוֹן וְלֹא-יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אָפּוֹ וְלֹא-יַעֲזִיר
כָּל-חַמְתּוֹ: לט וַיִּזְכֹּר כִּי-בִשָּׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ
וְלֹא יָשׁוּב: מ בְּמָה יִמְרוּהוּ בַּמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ
בִּישִׁימוֹן: מא וַיִּשׁוּבוּ וַיִּנָּסוּ אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
הִתְנוּ: מב לֹא-זָכְרוּ אֶת-יְדוֹ יוֹם אֲשֶׁר-פָּדָם מִנִּי-
צָר: מג אֲשֶׁר-שָׂם בְּמִצְרַיִם אֹתוֹתָיו וּמוֹפְתָיו
בַּשָּׂדֶה-צֹעֵן: מד וַיַּהַפֵּךְ לָדָם יֵאֲרִיחַם וְנִזְלִיחַם
כַּל-יִשְׁתִּיּוֹן: מה וַיִּשְׁלַח בָּהֶם עֲרָב וַיֹּאכְלֻם
וַיַּפְרִדֵּעַ וַתִּשְׁחִיתֵם: מו וַיִּתֵּן לַחֲסִיל יְבוּלָם
וַיִּגְעַם לָאֶרֶץ: מז וַיַּהַרֵּג בַּבֶּרֶד גִּפְנִים וְשִׁקְמוֹתָם
בַּחֲנָמַל: מח וַיִּסְגֹּר לַבֶּרֶד בַּעֲרִם וּמִקְנֵיהֶם
לְרִשְׁפִּים: מט וַיִּשְׁלַח-בָּם | חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וַיַּעַם
וַצִּירָה מְשִׁלַּחַת מִלֵּאכֵי רָעִים: נ וַיַּפֵּלס נְתִיב
לְאָפּוֹ לֹא-חֲשָׂךְ מִמּוֹת נַפְשָׁם וַחֲתִיתָם לַדָּבָר
הַסָּגִיר: נא וַיֵּךְ כָּל-בְּכוֹר בְּמִצְרַיִם רֵאשִׁית
אוֹנִים בְּאֶה-לִי-חֶם: נב וַיִּסַּע כִּצְאוֹ עִמּוֹ וַיִּנְהַגָם
כַּעֲדָר בַּמִּדְבָּר: נג וַיִּנָּחֶם לִבָּטַח וְלֹא פָחַדוּ וְאֵת-

אוֹיְבֵיהֶם פָּסָה הַיָּם: נד וַיָּבִיאוּם אֶל-גִּבּוֹל קִדְשׁוֹ
הַר-זֶה קִנְיָנָה יָמִינוּ: נה וַיַּגְרֵשׁ מִפְּנֵיהֶם | גּוֹלִים
וַיַּפִּילָם בַּחֲבֹל נַחֲלָה וַיִּשְׁכֹּן בְּאֶה-לֵיהֶם שְׁבִטֵי
יִשְׂרָאֵל: נו וַיִּנָּסוּ וַיִּמְרוּ אֶת-אֱלֹהִים עֲלִיּוֹן
וַעֲדוּתָיו לֹא שָׁמְרוּ: נז וַיִּסְגּוּ וַיִּבְגְּדוּ בַּאֲבוֹתָם
נִהַפְכוּ בְּקִשְׁתֵּי רַמְיָה: נח וַיַּכְעִסוּהוּ בַּבְּמוֹתָם
וּבַפְּסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ: נט שָׁמַע אֱלֹהִים וַיַּתְּעֶבֶר
וַיִּמָּאֵס מְאֹד בִּישְׂרָאֵל: ס וַיִּטֵּשׁ מִשְׁכַּן שְׁלוֹ אֶהֱלֵ
שָׁכֵן בְּאָדָם: סא וַיִּתֵּן לְשָׁבִי עֲזוֹ וַתַּפְאֲרָתוֹ בִּיד-
צָר: סב וַיִּסְגֹּר לְחֶרֶב עִמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעֶבֶר:
סג בַּחוּרָיו אֲכָלָה-אֵשׁ וּבְתוֹלְתָיו לֹא הוֹלִלוּ:
סד כִּהְנִיּוּ בַּחֲרֵב נִפְלוּ וְאֵלִמְנָתוֹ לֹא תִבְכֶּינָה:
סה וַיִּקְצֵץ כִּישָׁן | אֲדָנִי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיּוֹן:
סו וַיִּדְ-צָרָיו אַחֲזָר חֲרַפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ:
סז וַיִּמָּאֵס בְּאֶהֱל יוֹסֵף וּבִשְׁבֵט אֶפְרַיִם לֹא בָחַר:
סח וַיִּבְחַר אֶת-שִׁבְטֵי יְהוּדָה אֶת-הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר
אֶהָב: סט וַיָּבֹן כְּמוֹרֵרִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאַרְצֵי יִסְדָּה
לְעוֹלָם: ע וַיִּבְחַר בְּדוֹד עֲבָדוֹ וַיִּקְחָהוּ מִמִּקְלָאֵת
צֹאן: עא מֵאֲחֵר עֲלוֹת הֵבִיאוֹ לְרַעוֹת בַּיַּעֲקֹב
עִמּוֹ וּבִישְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ: עב וַיִּרְעַם כְּתָם לִבָּבוֹ
וּבְתַבּוּנוֹת כְּפִיו יִנָּחֵם:

פ « לְמַנְצַח אֶל-שִׁשְׁגִּים עֲדוֹת לְאַסָּף מִזְמוֹר:
ב רִיעָה יִשְׂרָאֵל | הַאֲזִינָה נִהַג כִּצְאוֹן יוֹסֵף יִשָּׁב
הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה: ג לִפְנֵי אֶפְרַיִם | וּבְנִימֹן
וּמִנְשָׁה עוֹרֶרָה אֶת-גְּבוּרָתָהּ וּלְכָה לִישַׁעְתָּהּ
לָנוּ: ד אֱלֹהִים הִשִּׁיבָנוּ וְהָאֵר פְּנִיָּה וְנוֹשָׁעָה:
ה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד-מֵתִי עֲשֵׂנָת בַּתִּפְלָת
עֲמֹךְ: ו הֵאֱכִלְתָּם לֶחֶם דְּמָעָה וַתִּשְׁקֵמוּ
בַּדְּמָעוֹת שְׁלִישִׁי: ז תִּשְׁמִימֵנוּ מִדּוֹן לְשִׁכְנֵינוּ
וְאִיִּבְנוּ יִלְעָגוּ-לָמוֹ: ח אֱלֹהִים צְבָאוֹת הִשִּׁיבָנוּ
וְהָאֵר פְּנִיָּה וְנוֹשָׁעָה: ט גִּפְנֵי מִמִּצְרַיִם תִּסְעֶה
תַּגְרֵשׁ גּוֹלִים וַתַּמְעָה: י פְּנִיָּה לִפְנֵיָהּ וַתִּשְׁרֵשׁ
שְׁרָשִׁיָּה וַתַּמְלֵא-אֶרֶץ: יא כִּסּוֹ הָרִים צִלָּה
וַעֲנַפֶּיהָ אֶרֶץ-אֵל: יב תִּשְׁלַח קִצִּירָהּ עַד-יָם וְאֵל-

נָהָר וַיִּנְקוּתֶיהָ: יג לְמֹה פִּרְצָתָהּ גִּדְרֶיהָ וְאֹרֶהָ כָּל-
עֲבָרֶי דָּרָךְ: יד וַיִּכְרַסְמֶנָּה חֲזִיר מִיַּעַר וַיִּזֵּן שְׂדֵי
יִרְעָנָה: טו אֱלֹהִים צָבָאוֹת שׁוֹב גָּא הֵבֵט
מִשָּׁמַיִם וַרְאָה וּפָקֵד גִּפְּן זֹאת: טז וַכְּנָה אֲשֶׁר-
נִטְעָנָה יְמִינָהּ וְעַל-בֶּן אֲמָצֶתָה לָּהּ: יז שֶׁרְפָּה
בָּאֵשׁ פְּסוּחָהּ מִגְּעֶרֶת פָּנֶיהָ יֹאבֵדוּ: יח תַּהֲיִידֶהָ
עַל-אִישׁ יְמִינָהּ עַל-בֶּן-אָדָם אֲמָצֶת לָהּ: יט וְלֹא-
נִסּוּג מִמֶּךָ תַּחֲיִינוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא: כ יְהוָה אֱלֹהִים
צָבָאוֹת הִשְׁיבֵנו הָאֵל פָּנֶיהָ וְנִשְׁשָׁעָה:
פא א לְמִנְצָח | עַל-הַגְּלִית לְאָסָף: ב הֲרִיגוּ
לְאֱלֹהִים עֲוֹנוֹ הֲרִיעוּ לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב: ג שְׁאוּ-
זְמֶרָה וּתְנוּגָתָהּ כְּנֹר נָעִים עִם-נָבֵל: ד תִּקְעוּ
בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר בְּכֹסֶה לַיּוֹם חֲגֻגְנוּ: ה כִּי חָק
לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב: ו עֲדוּת |
בִּיהוֹסֵף שְׁמוֹ בַּצָּאֲתוֹ עַל-אֶרֶץ מִצְרַיִם שִׁפְת
לֹא-יִדְעָתִי אֲשַׁמְעֵ: ז הִסְרֹתִי מִסְּכָל שְׁכֻמוֹ
כְּפִיו מִדּוֹד תַּעֲבֹרְנָה: ח בַּצָּרָה קִרְאָתָהּ וְאַחֲלִיצָהּ
אֶעֱנֶה בְּסֹתֶר רַעַם אֲבַחֶנָּה עַל-מִי מַרְיָבָה סִלְהָ:
ט שְׁמַע עָמִי וְאֶעֱיֶדָה בְּךָ יִשְׂרָאֵל אִם-תִּשְׁמָע-
לִי: י לֹא-יִהְיֶה בְּךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל
נָכֹר: יא אֲנִכִּי | יְהוָה אֱלֹהֶיהָ הַמַּעֲלֶה מִמִּצְרַיִם
מִצְרַיִם הִרְחֹב-פִּי וְאִמְלֵאֲהוּ:
קה א הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בְשִׁמוֹ הוֹדִיעוּ כְּעַמִּים
עֲלִילֹתֵינוּ: ב שִׁירוֹלֹ וּמְרוֹלֹ שִׁיחוּ בְּכָל-
נִפְלְאוֹתֵינוּ: ג הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קֹדֶשׁוֹ יִשְׁמַח לָב |
מִבִּקְשֵׁי יְהוָה: ד דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֲזֹ בִקְשׁוּ פָנָיו
תִּמְיֹד: ה זָכְרוּ נִפְלְאוֹתֵינוּ אֲשֶׁר-עָשָׂה מִפְּתֵינוּ
וּמִשְׁפָּטֵינוּ: ו זֶרַע אֲבֹרָהּם עֲבָדוּ בְּנֵי יַעֲקֹב
בַּחֲיִרְיוֹ: ז הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל-הָאָרֶץ
מִשְׁפָּטָיו: ח זָכֹר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר אֲוֶה לְאֶלֶף
דּוֹר: ט אֲשֶׁר בָּרַת אֶת-אֲבֹרָהּם וּשְׁבוּעָתוֹ
לְיִשְׁחָק: י וַעֲמִידָהּ לְעַקֵּב לְחָק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית
עוֹלָם: יא לֵאמֹר לָךְ אֶתָּן אֶת-אֶרֶץ-כְּנָעַן חֶבֶל

נָחֲלָתְכֶם: יב בְּהִיוֹתְכֶם מִתִּי מִסִּפֶּר כְּמַעֲט וְגִרִּים
בָּה: יג וַיִּתְּהִלְכוּ מִגֹּי אֶל-גֹּי מִמְּמִלְכָּה אֶל-עַם
אַחֵר: יד לֹא-הִנִּיחַ אָדָם לְעִשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם
מִלְּקִים: טו אֶל-תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחִי וְלִגְבִּיאִי אֶל-
תִּרְעוּ: טז וַיִּקְרָא רַעֲב עַל-הָאָרֶץ כָּל-מִטֶּה-לֶחֶם
שָׁבֵר: יז שְׁלַח לִפְנֵיהֶם אִישׁ לְעַבֵּד נִמְכָּר יוֹסֵף:
יח עָנּוּ בִּכְכָּל רִגְלֵיו (רִגְלוֹ) בְּרָזָל בָּאָה נִפְשׁוֹ:
יט עֲדַעַת בֹּא-דִבְרוּ אֲמֶרֶת יְהוָה צִרְפָּתָהּ:
כ שְׁלַח מֶלֶךְ וַיִּתְּרָהּ מוֹשֶׁל עַמִּים וַיִּפְתַּחְהּ:
כא שְׁמוֹ אֲדֹנָן לְבֵיתוֹ וְמוֹשֶׁל בְּכָל-קִנְיָנוּ:
כב לְאָסָר שָׂרְיוֹ בְּנִפְשׁוֹ וּזְקָנָיו יַחֲכֹם: כג וַיָּבֹא
יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם וַיַּעֲקֹב גֵּר בְּאֶרֶץ-חָם: כד וַיִּפֹּר
אֶת-עַמּוֹ מֵאֹד וַיַּעֲצֵמָהּ מִצְרַיִם: כה הִפְקֵד לָבָם
לְשֵׁנָא עָמּוֹ לְהַתְנַפֵּל בַּעֲבָדָיו: כו שְׁלַח מִשָּׁה
עֲבָדוֹ אֶהֱרֹן אֲשֶׁר בָּחַר-בּוֹ: כז שְׁמוֹ-בָּם דְּבָרֵי
אֲתוּתָיו וּמִפְתִּים בְּאֶרֶץ חָם: כח שְׁלַח חֹשֶׁף
וַיַּחֲשֹׁף וְלֹא-מָרוּ אֶת-דִּבְרָיו (דִּבְרוֹ): כט הִפְקֵד
אֶת-מִימֵיהֶם לָדָם וַיָּמָת אֶת-דָּגָתָם: ל שְׂרָץ
אֶרֶץ צִפְרָדַיִם בַּחֲדָרֵי מִלְכִּיהֶם: לא אָמַר
וַיָּבֹא עָרֹב כְּנִים בְּכָל-גְּבוּלָם: לב נָתַן גְּשָׁמֵיהֶם
בְּרֹד אֵשׁ לְהַבּוֹת בְּאֶרֶץ חָם: לג וַיִּהְיֶה גִפְּסָם וַתֵּאֲנָתָם
וַיִּשְׁפֹּר עַץ גְּבוּלָם: לד אָמַר וַיָּבֹא אֲרָבָה וַיִּלֶּק
וַאֲיִן מִסִּפֶּר: לה וַיֹּאכֵל כָּל-עֵשֶׂב בְּאֶרֶץ חָם וַיֹּאכֵל
פָּרִי אֲדָמָתָם: לו וַיִּהְיֶה כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ חָם רֵאשִׁית
לְכָל-אוֹנָם: לו וַיּוֹצִיאֵם בְּכֹסֶף וְזָהָב וַאֲיִן
בְּשִׁבְטָיו פּוֹשֵׁל: לח שְׁמַח מִצְרַיִם בַּצָּאֲתָם כִּי-
נִפְל פָּחַדָם עֲלֵיהֶם: לט פָּרַשׁ עָנָן לְמִסְפָּה וְאֵשׁ
לְהָאִיר לַיְלָה: מ שָׂאֵל וַיָּבֹא שָׁלוֹ וְלָחֶם שְׁמִים
יִשְׁבִּיעֵם: מא פֶּתַח צוּר וַיּוֹצִיאוּ מִיָּם הָלְכוּ בַּצִּיּוֹת
נִהָר: מב כִּי-זָכַר אֶת-דִּבְרֵי קֹדֶשׁוֹ אֶת-אֲבֹרָהּם
עֲבָדָיו: מג וַיּוֹצֵא עָמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן בְּרָפָה אֶת-בְּחִירָיו:
מד וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ:
מה בַּעֲבוּר | יִשְׁמְרוּ חֻקֵּי וְתוֹרָתִי יִנְצְרוּ הִלְלוּ-
יְהוָה:

מוצא־רוח מאוצרותיו: ה שִׁחָפָה בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם
מֵאֲדָם עַד־בְּהֵמָה: ט שָׁלַח | אוֹתָת וּמֹפְתִים
בְּתוֹכְכִי מִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל־עַבְדָּיו:

קלו י לְמַכָּה מִצְרַיִם בְּבְכוּרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם
חֲסִדּוֹ: יא וַיֹּצֵא יִשְׂרָאֵל מֵתוֹכָם כִּי לְעוֹלָם
חֲסִדּוֹ: יב בֵּינָה חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם
חֲסִדּוֹ: יג לִגְרוֹ ים־סוּף לְגֹזְרִים כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
יד וַהֲעִבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
טו וַנֵּצֶר פָּרְעָה וַחֲיָלוֹ בֵּים־סוּף כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:

שיר השירים

ב ה קול דודי הנה־זה בא מְדַלֵּג עַל־הַהָרִים
מִקְפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת: ט דוֹמָה דוּדִי לְצִבִּי אוֹ
לְעֵפֶר הָאֵילִים הַנְּהֻזָּה עוֹמֵד אַחֵר כְּתִלְנוּ
מִשְׁגִּיל מוֹהַחֲלֹנוֹת מִצִּיץ מוֹהַחֲרָפִים: י עֲנֵה
דוּדִי וְאָמַר לִי קוֹמִי לִךְ רַעֲיָתִי יַפְתִּי וְלִכְיָלֶךְ:
יא כִּי־הִנֵּה חֲסִתּוֹ עָבַר הַגֶּשֶׁם חֲלָף הַלֵּךְ לוֹ:
יב הַנִּצְנִים נָרְאוּ בְּאַרְצָךְ עֵת הַזְּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל
הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצָנוּ: יג הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּלִיָּה
וְהַגִּפְנִים | סְמֹדֶר נִתְּנוּ רֵיחַ קוֹמִי לִכִּי (לֵךְ)
רַעֲיָתִי יַפְתִּי וְלִכְיָלֶךְ:

יד יוֹנָתִי בַחֲמִי הַסֹּלֵעַ בְּסֶתֶר הַמְּדֻרָּה הִרְאִינִי
אֶת־מְרֹאֲיָהּ הַשְּׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלָהּ כִּי־קוֹלָהּ עָרֵב
וּמְרֹאֲיָהּ נִאֻוָּה:

טו אַחֲזוּ־לָנוּ שְׁעָלִים שְׁעָלִים קִטְנִים מַחְבְּלִים
בְּרַמִּים וּבְרַמִּינוּ סְמֹדֶר: טז דוּדִי לִי וְאֲנִי לוֹ
הִרְעָה בְּשׁוֹשֻׁנִים: יז עַד שִׁיפּוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ
הַצִּלְלִים סֹבֵר דְּמֹה־לָּךְ דוּדִי לְצִבִּי אוֹ לְעֵפֶר
הָאֵילִים עַל־הָרִי בְּתֹר:

נחמיה

ט וַיָּקָם עַל־מַעְלָה הַלּוּם יְשׁוּעַ וּבָנָי קִדְמִיאֵל
שְׁבַנְיָה בְּנֵי שְׂרָבְיָה בְּנֵי כַנְנִי וַיִּזְעַקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל
אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: ה וַיֹּאמְרוּ הַלּוּם יְשׁוּעַ
וְקִדְמִיאֵל בְּנֵי חֲשַׁבְנִיָּה שְׂרָבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה

קו א הִלְלוּ יְהוָה | הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם
חֲסִדּוֹ: ב מִי יִמְלֹל גְּבוּרֹת יְהוָה יִשְׁמִיעַ כָּל־
תְּהִלָּתוֹ: ג אֲשֶׁר־יִשְׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֲשֵׂה צְדָקָה
בְּכָל־עֵת: ד זָכְרָנִי יְהוָה בְּרָצוֹן עִמָּךְ פִּקְדֹנֵי
בִּישׁוּעָתְךָ: ה לְרָאוֹת | בְּטוֹבַת בְּחִירָיִךְ לְשִׁמּוֹחַ
בְּשִׁמְחַת גִּוְיָךְ לְהַתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתְךָ: ו חֲטִאֲנוּ
עִם־אֲבוֹתֵינוּ הָעֲוִינוּ הִרְשָׁעֵנוּ: ז אֲבֹתֵינוּ
בְּמִצְרַיִם | לֹא־הִשְׁפִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ
אֶת־רַב חֲסִדֶיךָ וַיִּמְרוּ עֲלֵיָם בֵּים־סוּף:
ח וַיִּשְׁמָעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ:
ט וַיַּעֲזֹר בֵּים־סוּף וַיַּחֲרֹב וַיִּלְכֶם בְּתַהֲמוֹת
כְּמֹדֶבֶר: י וַיִּשְׁמָעֵם מִיד שׁוֹנָא וַיִּנְאַלֵם מִיד
אוֹיֵב: יא וַיְכַסּוּ־מִים צָרִיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא
נוֹתֵר: יב וַיֹּאמִינוּ בְּדַבְּרוֹ יִשְׁרֵי תְהִלָּתוֹ:
כא שִׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם:
כב גַּפְלָאוֹת בְּאַרְץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־ים־סוּף:

קיד א בְּצִאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מַעַם
לַעֲזוֹ: ב הֵייתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל
מוֹשְׁלוֹתָיו: ג הֵיִם רָאָה וַיִּגַּס הִירְדּוֹ יִסָּב
לְאַחֹר: ד הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כְּבָנִי־
צֹאן: ה מַה־לָּךְ הֵיִם כִּי תִגּוֹס הִירְדּוֹ תִסָּב
לְאַחֹר: ו הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כְּבָנִי־
צֹאן: ז מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי
יַעֲקֹב: ח הִהָפְכִי הַצּוֹר אֲגַם־מִים חֲלָמִישׁ
לְמַעֲנוֹ־מִים:

קלה א הִלְלוּ יְהוָה | הִלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הִלְלוּ
עַבְדֵי יְהוָה: ב שְׁעִמְדִים בְּבֵית יְהוָה פְּחָצוֹת
בֵּית אֱלֹהֵינוּ: ג הִלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זָמְרוּ
לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים: ד כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל
לְסִגְלָתוֹ: ה כִּי אֲנִי יִדְעִיתִי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וְאֲדַגִּינוּ
מִכָּל־אֱלֹהִים: ו כָּל אֲשֶׁר־הִפְזָן יְהוָה עָשָׂה
בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ בְּיָמִים וְכָל־תַּהֲמוֹת: ז מַעֲלָה
נִשְׁאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לְמַטֵּר עָשָׂה

(חסד) ולא עזבתם: יח אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהינו אשר העלה ממצרים ויעשו נאצות גדולות: יט ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את עמוּד הָעֵנָן לא־סָר מעליהם ביוֹמָם להנחותם בהִדְרֹךְ ואת עמוּד האש בלילה להאיר להם ואת הִדְרֹךְ אשר ילכוֹבָה: כ ורוחך הטובה נתת להשפילם ומנחֶה לא־מִנְעֶת מפיהם ומים נתת להם לצמאם: כא וארבעים שנה כלללתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא כלו ורגליהם לא בצקו: כב ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה ויירשו את־ארץ סיחון ואת־ארץ מלך־הבשן: כג ובניהם הרבית ככבדי השמים ותביאם אל־הארץ אשר־אמרתי לאבותיהם לבוא לרשת: כד ויבאו הבנים ויירשו את־הארץ ותכנע לפניהם את־יִשְׁבִי הארץ הפגועים ותתנם בידם ואת־מלכיהם ואת־עממי הארץ לעשות בהם כרצונם: כה וילכדו ערים בצורות ואדמה שמונה ויירשו בתים מלאים־כל־טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב ויאכלו וישבעו וישמינו ויתעדנו בטובך הגדול:

דברי הימים א

יז כ יהוה אין כמוך ואין אלהים וולתך בכל אשר־שמענו באזנינו: כא ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הִלֵךְ האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות ונראות לגרש מפני עמך אשר־פָּדִיתָ ממצרים גוים: כב ויתתן את־עמך ישראל | לך לעם עד־עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים:

פתחיה קומו ברכו את־יהוה אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על־כל־ברכה ותהלה: ו אתה־הוא יהוה לבדך את (אתה) עשית את־השמים שמי השמים וכל־צבאם הארץ וכל־אשר עליה הימים וכל־אשר בהם ואתה מתיח את־פלם וצבא השמים לך משתחיים: ז אתה־הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור פשדים ושמית שמו אברהם: ח ומצאת את־לכבד נאמן לפניך וכרות עמו הבִּרִית לַתֵּת את־ארץ הפגועי החתי האמרי והפרזי והיבסי והגרָשִׁי לַתֵּת לזרעו ותקם את־דברֶיךָ כי צדיק אתה: ט ותרא את־עני אבותינו במצרים ואת־זעקתם שמעת עלי־סוּף: י ותתן אתם ומפתים בפרעה ובכל־עבדיו ובכל־עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש־לך שם כהיום הזה: יא והיֵם בקעת לפניהם ויעברו בתוך־הים ביבשה ואת־רַדְפֵיהֶם השלכת במצולת כּוֹ־אֶבֶן בְּמִים עזים: יב ובעמוד עָנָן הנחתם יומם ובעמוד אש לִלְלָה להאיר להם את־הִדְרֹךְ אשר ילכוֹ־בה: יג ועל־הר־סיני ירדת ודבר עמָהֶם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים: יד ואת־שבת קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך: טו ולחם משמים נתת להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם ותאמר להם לבוא לרשת את־הארץ אשר־נשאת את־ידך לַתֵּת להם: טז והם ואבותינו הזידו ויקשו את־ערפם ולא שמעו אל־מצותיך: יז וימאנו לשמע ולא־זכרו נפלאותיך אשר עשית עמָהֶם ויקשו את־ערפם ויתנו־ראש לשוב לעבדתם במרים ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך־אפים ורב־חסד

חמשים פעמים שזכר יציאת מצרים בתורה

אתכם, ויצאך (דברים ד). ל לא אשר הוצאתיך, ויצאך ה'. לב לג לד אשר הוציאך, ויצאנו, ואותנו (ו). לה לו הוציא, אשר הוציאך (ז). לו הוציאך (ח). לח אשר יצאת (ט). לט אשר יצאתם (יא). מ מא הוציא, הוציאך. מב מג מד מה הוציאך, יצאת, את יום צאתך, מועד צאתך. מו מז מח בדרך בצאתכם ממצרים (כג כד כה). מט ויצאנו (כו). נ בהוציא אותם (כט). נהן כ"ה בדרך השם יתברך, וכ"ה בדרך משה במשנה תורה וספר בלעם, שנאמר כאמרן מפי עצמו וכמו שאמר משה מפי עצמו אמרן, וזהו שאמר כ"ה וכ"ה דשחרית וערבית. ונזכר עוד חמשים פעמים עם לשון העלאה כו', ועין בפרשת תצוה בסתרי אותיות שאמר שם והן ברזא דמאה: ע"כ לשון הגר"א

איתא בזוהר בכמה מקומות, שנזכר יציאת מצרים בתורה חמשים פעמים, והגר"א בתיקוני זוהר (עמ' 168) מנה אותם, וז"ל הגר"א:

אלא חמשין זמנין כו'. והנה יש תשעים פעמים לשון הוצאה, אבל לא חשיב כי אם אותן שאמר הקדוש ברוך הוא לאמרן לישראל, וזהו שאמר ובגין דא אדכיר חמשין כו'. ואלו הן: א ב והוצאתי אתכם, הוציא אתכם (שמות ו). ג הוצאתי את צבאותי (יב). ד הוצאתי יזכור את, הוציא, היום, עשה, כי ביד, בחזק, כי בחזק. יא יב וידעתם בהוציא אתכם (טז). יג אשר הוצאתיך (כ). יד כי בו (כג). טו אשר הוצאתי (כט). טז כי בחדש (לד). יז אשר הוצאתי (ויקרא יט). יח הוציא (כב). יט בהוציא אותם (כג). כ כא כב כג כד אשר הוצאתי (כה ג' פעמים, כו ב' פעמים). כה אשר הוצאתי (במדבר טו). כז כז בנבואת בלעם שנאמר וכה תדבר וחוור משה כו' אל מוציאם, אל מוציא. כח כט ויציא

פרשת וארא

(א) ו ו לכו אמר לבני ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם ממצרים מותחת סבלת מצרים והצלת אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: (ב) ו ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם הוציא אתכם ממצרים מותחת סבלות מצרים:

פרשת בא

(ג) יב ו ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: (ד) ה יג ו ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם ממצרים ולא יאכל חמץ: (ו) ד היום אתם יצאים בחדש האביב: (ז) ה והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: (ח) ט והיה

לך לאות עליך וזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפניך כי ביד חזקה הוצאתיך ממצרים: (ט) ד והיה כי יושאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים: (י) ט והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים:

פרשת בשלח

(יא) טז ו ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה הוציא אתכם מארץ מצרים: (יב) לב ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה מלא העמל מפניו למשמרת לדרתיכם למען יראו את הלקח אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציא אתכם מארץ מצרים:

פרשת יתרו

(יג) כ ב אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים:

פרשת משפטים

(יד) כג טו את־חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב פני יצאת ממצרים ולא־יראו פני ריגם:

פרשת תצוה

(טו) כט וידעו כי אני יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יהוה אלהיהם:

פרשת כי תשא

(טז) לד יח את־חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים:

פרשת קדושים

(יז) יט לו מאזני צדק אבני־צדק אִפֶּת צֶדֶק והיו צדק יהיה לכם אני יהוה אלהיכם אשר־הוצאתי אתכם מארץ מצרים:

פרשת אמר

(יח) כב לג המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה: (יט) כג מג למען ידעו דרתיכם כי בספות הושבתלי את־פני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם:

פרשת בהר

(כ) כה לח אני יהוה אלהיכם אשר־הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את־ארץ כנען להיות לכם לאלהים:

(כא) מב כז פיעבדי הם אשר־הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד:

(כב) נה כז פילי בני־ישראל עבדים עבדי הם אשר־הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם:

פרשת בחקותי

(כג) כז יג אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשפר מוט עלכם ואולך אתכם קוממיות: (כד) מה וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי־אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה:

פרשת שלח

(כד) טו מא אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם:

פרשת בלק

(כו) כג כב אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו: (כז) כד ח אל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם ויחציו ימחין:

פרשת ואתחנן

(כח) ד כ ואתכם לקח יהוה ויצא אתכם מקור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה ביום ההוא:

(כט) לו ותחת כי אהל את־אבתך ויבחר בורעו אחריו ויצאך בפניו בכתו הגדל ממצרים:

(ל) ה ו אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים:

לְהַדִּיחָהּ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיהָ
לָלֶכֶת בָּהּ וּבַעֲרַת הָרַע מִקֶּרְבָּהּ:

(מא) « וַיִּסְקְלֻהוּ בְּאֲבָנִים וּמָת כִּי בָקַשׁ
לְהַדִּיחָהּ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיהָ הַמוֹצִיאָהּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

(מב) מו « שָׁמוּר אֶת־חֹדֶשׁ הָאֲבִיב וַעֲשִׂיתָ
פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיהָ כִּי בַחֹדֶשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָהּ
יְהוָה אֱלֹהֶיהָ מִמִּצְרַיִם לֵילָה:

(מג מד) ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חֲמִיץ שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל־עָלָיו מֵאֲזוּת לֶחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפוּזוֹ יֵצֵאתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

(מה) ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיהָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח
בַּעֲרֹב כִּבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם:

פְּרִשְׁת כִּי תֵצֵא

(מו) כו ה עַל־דֶּבֶר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם
בְּלֶחֶם וּבִמִּים בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר
שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת־בָּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם
גֹּהֲרִים לְקַלְלֶךָ:

(מז) כז ט זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיהָ
לְמִרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם:

(מח) כח י זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה לָךְ עֲמֻלָּה
בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם:

פְּרִשְׁת כִּי תִבֵּא

(מט) כו ח וַיּוֹצֵאֲנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה
וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמִטָּה גָדֹל וּבִאֲתוֹת וּבִמִּפְתָּיִם:

פְּרִשְׁת נִצָּבִים

(נ) כז כד וַאֲמָרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאֹ
אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

(לא) י זָכוֹרְךָ כִּי עָבַד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ
נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת:

(לב) ו י בַּשָּׁמֶר לָךְ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר
הוֹצִיאָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

(לג) כא וְאִמְרַתְּ לְבָנֶיךָ עֲבָדִים הָייְנוּ לַפְּרָעָה
בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה:

(לד) כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ
לְתֵת לָנוּ אֶת־הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:

(לה) ז ה כִּי מֵאֲהַבְתָּ יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשְׁמְרוּ
אֶת־הַשְּׁבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם הוֹצִיא
יְהוָה אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה וַיַּפְדֶּךָ מִבֵּית עֲבָדִים
מִיַּד פְּרָעָה מִלֶּךְ־מִצְרַיִם:

פְּרִשְׁת עֶקֶב

(לו) ז ט הַמִּסַּת הַגְדֵּלְתָּ אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ
וְהָאֵתָת וְהַמִּפְתָּיִם וְהַיַּד הַחֲזָקָה וְהַזְרֹעַ הַנְּטוּיָה
אֲשֶׁר הוֹצִיאָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיהָ בְּרִיעֲשָׁה יְהוָה
אֱלֹהֶיהָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרָא מִפְּנֵיהֶם:
(לז) ח י זָרַם לְבָבְךָ וְשִׁכַּחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הַמוֹצִיאָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

(לח) ט ז וְכָל אֲלִיתִשְׁכַּח אֶת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמוֹתֵי־הָיוֹם אֲשֶׁר־
יֵצֵאתָ | מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בָּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם
הַזֶּה מִמִּרְיָם הָיִיתָ עִם־יְהוָה:

(לט) יא י כִּי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יֵצֵאתָ
מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ
כַּגֵּן הָיִקָּה:

פְּרִשְׁת רֵאָה

(מ) יג ו וְהִנֵּבִיא הָהוּא אוֹ חֵלֶם הַחֲלוֹם הָהוּא
וַיֹּמַת כִּי דַבֵּר־סֵרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא
אֶתְכֶם | מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפְדֶּךָ מִבֵּית עֲבָדִים

מדרשים בענין יציאת מצרים

מדרש רבה פרשת שמות

פרשה א

ה ואלה שמות בני ישראל, על שם גאלת ישראל נזכרו כאן, ראובן, שנגמר (שמות ג) 'ראה ראיתי את עני עמי'. שמעון, על שם (שם ב) 'וישמע אלהים את נאקתם'. לוי, על שם שנתחבר הקדוש ברוך הוא לצרתם מתוך הסנה, לקים מה שנגמר (תהלים צא) 'עמו אנכי בצרה'. יהודה, על שם שהודו להקדוש ברוך הוא. יששכר, שנתן להם הקדוש ברוך הוא שכר שעבודם בזה מצרים ובזה הים, לקים מה שנגמר (בראשית טו) 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. זבולן, על שם שהשקין הקדוש ברוך הוא שכינתו בקרבם, שנגמר (שמות כה) 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', ואין זבולן אלא בית המקדש שנגמר (מלכים א ח) 'בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים'. ובנימין, על שם (שמות טו) 'ימינך ה' נאדרי בפי'. דן, על שם (בראשית טו) 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. נפתלי, על שם תורה ומצות שנתן להם הקדוש ברוך הוא, שכתוב בהם (תהלים יט) 'ומתוקים מדבש ונפת צופים', גד, על שם המן שהאכילם הקדוש ברוך הוא, שהוא (שמות טז) 'כזרע גד'. אשר, על שם שהיו מאשרין אותן כל שומעי גאלתן וגדלתן, דכתיב (מלאכי ג) 'ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות'. יוסף, על שם שעתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף ולגאל את ישראל ממלכות הרשעה, כשם שגאל אותם ממצרים, דכתיב (ישעיה יא) 'והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו' וגו' וכל הענין.

ח וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ללמדך שכל זמן שהיה אחד מהם קים מאותן שירדו למצרים, לא שעבדו המצרים בישראל. ובני ישראל פרו וישרצו אף על פי שמת יוסף ואחיו, אלהיהם לא מת, אלא 'ובני ישראל פרו וישרצו'. דבר אחר כל אחת ואחת ילדה ששה

בכרס אחד, שנגמר 'ובני ישראל פרו וישרצו' וגו', ויש אומרים שנים עשר דכתיב פרו שנים, וישרצו שנים, וירבו שנים, ויעצמו שנים, במאד מאד שנים, ותמלא הארץ אותם שנים, הרי שנים עשר. ויעצמו יש אומרים ששה בכרס אחד, ואל תתמה, שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים. רבי נתן אומר 'ותמלא הארץ אותם' כחושים של קנים.

ויקם מלך חדש, כיון שראו המצרים כף חדשו גזרות עליהם, הלא הוא דכתיב 'ויקם מלך חדש'. רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזרותיו, שחדש גזרות ופרעניות עליהם. טעמא דמאן דאמר חדש ממש, דכתיב חדש. טעמא דמאן דאמר שחדש גזרותיו, דלא כתיב וימת וימלך. אשר לא ידע את יוסף, על דעתיה דמאן דאמר חדש נחא, ועל דעתיה דמאן דאמר שחדש גזרותיו מאי דרש ביה, דהוי דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל. רבנן אמרי למה קראו מלך חדש והלא פרעה עצמו היה, אלא שאמרו המצרים לפרעה בא ונזדוג לאמה זו, אמר להם שוטים אתם, עד עכשו משלהם אנו אוכלים והיאך נזדוג להם, אלולי יוסף לא היינו חיים, כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים, עד שאמר להם, כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והשיבו אותו, לפיכך כתיב 'ויקם מלך חדש'.

רבנן פתחין פתחא להאי קרא (הושע ה) 'בה' בגדו כי בגים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם', ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים, מכאן אתה למד שמשוה מלך ביציאתן ממצרים, וכיון שעשו כן, הפך הקדוש ברוך הוא האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן לשנאה, שנגמר (תהלים קה) 'הפך לבם לשנא עמו להתנפל בעבדיו', לקים מה שנגמר (הושע ה) 'עתה יאכלם חדש את חלקיהם', מלך חדש, שעמד וחדש עליהם גזרותיו. אשר לא ידע את יוסף, וכי לא היה

י וַיְשִׁימוּ עָלָיו, עליהם לא נאמר אלא עליו, תנא דבי רבי אלעזר בן רבי שמעון, מלמד שהביאו מלבן ותלו בצנאורו של פרעה, שאם היה אחד מישראל שאומר להם אסטגנים אני, אומרים לו כלום אסטגנים אתה מפרעה, שרי מסים, דבר שמשים עליו לבנים, למען ענותו בסבלותם, למען ענות פרעה בסבלותם של ישראל. ויבן ערי מסכנות לפרעה, רב ושמואל, חד אמר שמסכנות את בעליהן, וחד אמר שמסכנות את בניהם, שכל העוסק בבנין מתמסכן, ורבנן אמרי בתי אוצרות, כמה דתימא (ישעיה כב) 'לך בא אל הסוכן הזה'. את פיתום ואת רעמסס, רב ושמואל, חד אמר פיתום שמה, ולמה נקרא שמה רעמסס, שראשון ראשון מתרוסס. וחד אמר רעמסס שמה, ולמה נקרא שמה פיתום, שראשון ראשון פי תהום בולעו.

י א וְכָאֲשֶׁר יַעֲנוּ אוֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ, כן רבו וכן פרצו לא נאמר, אלא כן ירבה וכן יפרץ, אמר רבי שמעון בן לקיש, רוח הקדש מבשרתן כן ירבה וכן יפרץ. ויקוצו מפני בני ישראל, מלמד שהיו דומין ישראל בעיניהן כקוצים. ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך, רבי אלעזר אמר בפה רב, רבי שמואל בר נחמן אומר בפריקה, וכן עשו לכל אחד מישראל, כל מה שעשו הלכנים ביום ראשון שמו עליו לגזרה שיעשה פנגדן בכל יום ויום. וימררו את חיהם בעבדה קשה וגו', בתחלה בחמר ובלבנים, ולבסוף בכל עבודה בשדה, ולבסוף את כל עבדתם, מהו את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך, רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן, מלמד שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים, אמר רבי אביא מודה רבי אלעזר שהוא בפריקה.

יב ארבע גזרות גזר פרעה עליהם, בתחלה גזר וצוה לנוגשין שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושין הסכום שלהן, ולא יהיו ישנים בבתיהם, והוא חשב למעטן מפרה ורבקה, אמר מתוך שאינן ישנים בבתיהם אינן מולידין, אמרו להן הנוגשים, אם אתם הולכין לישן בבתיכם, עד

מכיר את יוסף, אמר רבי אבין משל לאחד שרגם אוהבו של המלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי כף, לךף כתב עליו המקרא כלומר היום 'אשר לא ידע את יוסף', למחר הוא עתיד לומר 'לא ידעתי את ה'.

ט ויאמר אל עמו, הוא התחיל בעצה תחלה לךף לקה תחלה, הוא התחיל בעצה תחלה, דכתיב 'ויאמר אל עמו', והוא לקה תחלה, דכתיב (שמות ז) 'ובך ובעמך ובכל עבדיך'. הבה נתחכמה לו, להם לא נאמר אלא לו, אמר רבי חמא בר רבי חנינא, אמר בואו ונתחכמו לאלהיהם של אלו, נדונים בחרב, כבר כתיב (ישעיה סו) 'ובחרבו את כל בשר', לא נדון אותם אלא במים, שךף נשבע הקדוש ברוך הוא שאין מביא מבול לעולם, שנאמר (שם נד) 'אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ', והם אינם יודעים שעל כל העולם כלו אינו מביא אכל על אמה אחת מביא, ועליהם אינו מביא אכל הם באים ונופלים לתוכן, שנאמר (תהלים סג) 'גירה על ידי חרב מנת שועלים יהיו', (שמות יח) 'כי בדבר אשר זדו וגו', בקדרה שבשלו בה נתבשלו.

אמר רבי חזא אמר רבי סימון, שלשה היו באותה עצה, בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג. איוב ששתק נדון ביסורין. יתרו שפרח זכו בניו וישובו בלשפת הגזית, דכתיב (דברי הימים א ב) 'ומשפחות סופרים ישיבי יעבץ תרעתים שמעתיים שוכתים המה הקינים הפאים מחמת אבי בית רכב' וגו', וכתיב (שופטים א) 'ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה'.

ועלה מן הארץ, ועלינו לא נאמר אלא ועלה, אמר רבי אבא בר כהנא, כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים. דבר אחר ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים, ראה מה כתיב 'ועלה מן הארץ'. אמר דוד (תהלים מד) 'כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטנגנו', אותה שעה (שם) 'קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדיך'.

הקדוש ברוך הוא על הים, הם הכירוהו תחלה
שנאמר (שמות טו) 'זה אלי ואנוהו'.

יג כשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים,
הדא הוא דכתיב ויאמר מלך מצרים למלכות
וגו'. מי היו המלכות, רב אמר פלה וחמותה,
יוכד ואלישבע בת עמינדב. רבי שמואל בר
נחמן אמר אשה ובתה, יוכד ומרים, ולא היו
למרים אלא חמש שנים, שאהרן גדול ממשה
שלוש שנים, אמרו רבותינו זכרונם לברכה
הולכת היתה עם יוכד אמה ועושה צרכיה,
והיתה זריזה, שעד שהתינוק קטן הוא נפר,
הוא שאמר שלמה (משלי כ) 'גם במעלליו
יתנכר נער' וגו'.

אשר שם האחת שפרה שהיתה משפרת את
התינוק, כשהוא יוצא מלא דם, פועה שהיתה
נופעת יין בתינוק אחר אמה. דבר אחר שפרה
שפרו ורבו ישראל עליה, פועה שהיתה מפיעה
את התינוק כשהיו אומרים מת. דבר אחר
שפרה ששפרה מעשיה לפני האלהים, (דבר
אחר) פועה שהופיעה את ישראל לאלהים. דבר
אחר פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה
חטמה בו, ואמרה לו, אוי לו לאותו האיש
כשיבא האלהים לפרע ממנו, נתמלא עליה
חמה להרגה, שפרה שהיתה משפרת על דברי
בתה ומפסדת עליה, אמרה לו אתה משגיח
עליה תינוקת היא ואינה יודעת כלום. רבי
חנינא בר רב יצחק אמר שפרה שהעמידה
ישראל לאלהים שבשבילם נבראו השמים,
שפתוב בהם (איוב כו) 'ברוחו שמים שפרה',
פועה שהופיעה פנים כנגד אביה, שהיה עמרם
ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה
ואמר כל הבן הילוד, אמר עמרם ולריק ישראל
מולידים, מיד הוציא את יוכד ופרש עצמו
מתשמיש המטה, וגרש את אשתו כשהיא
מעברת משלשה חדשים, עמדו כל ישראל
וגרשו את נשותיהן, אמרה לו בתו גזרתך קשה
משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים,
ואתה על הזכרים ונקבות, פרעה רשע הוא
וגזרתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת, אבל

שאנו משלחין אתריכם בפקר, היום עולה
לשעה ולשתיים ואין אתם משלימין את הסכום
שלכם, שנאמר 'והנוגשים אצים לאמר' וגו',
והיו ישנין על הארץ, אמר להן האלהים, אני
אמיתי לאברהם אביהם שאני מרבה בניו
פכוכבים, דכתיב (בראשית כב) 'פי ברך אברךך
והרבה ארבה' וגו', ואתם מתחכמים להן שלא
ירבו, נראה איזה דבר עומד או שלי או שלכם,
מיד וכאשר יענו אותו בן ירבה' וגו'.

דרש רבי עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו
באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, ומה עשו,
בשעה שהיו הולכות לשאב מים, הקדוש ברוך
הוא מזמן להם דגים קטנים בכדיהן, ושואבין
מחצה מים ומחצה דגים, ומוליכות אצל
בעליהן, ושופותות להם שתי קדרות אחת של
חמין ואחת של דגים, ומאכילות אותן
ומרחיצות אותן וסכות אותן ומשקות אותן,
ונזקקות להם בין שפתיים, שנאמר (תהלים סח)
'אם תשכבון בין שפתיים כנפי יונה נחפה
בכסף' בשכר ששכבו בין שפתיים זכו ישראל
לבזת מצרים, שנאמר 'כנפי יונה נחפה בכסף',
וכיון שמתעברות באות לבתיהן, וכיון שהגיע
זמן מולידיהם, הולכות ויולדות בשדה תחת
התפוח, שנאמר (שה"ש ח) 'תחת התפוח
עוררתך', והקדוש ברוך הוא שולח מלאך
משמי מרום, ומנקה אותם ומשפר אותם כחיה
זו שמשפרת את הילד, שנאמר (יחזקאל טז)
'ומולדותיך ביום הולדת אותך' וגו', ומנקט
להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש,
שנאמר (דברים לב) 'וינקהו דבש מסלע וגו'',
וכיון שפירין בהן המצריים רצו להרגם,
ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע, ומביאין
שורים וחרשין על גביהן, שנאמר (תהלים קכט)
'על גבי חרשו חורשים', ולאחר שהולכין,
מבצבצין ויוצאין כעשב השדה, שנאמר
(יחזקאל טז) 'רכבה כצמח השדה נתיף' וגו',
וכיון שמתגדלין באין עדרים עדרים לבתיהם,
שנאמר (שם) 'ותבאי בעדי עדים', אל תקרי
בעדי עדים, אלא בעדרי עדרים, וכשנגלה

מלמד שכתב אותן להזדוג להם ולא קבלו ממנו. ונתחיינ את הילדים, וכי מאחר שלא עשו כפאשר דבר אליהן אין אנו יודעין שקימו את הילדים, למה הצרף הכתוב לומר 'ותחיינ את הילדים', יש קילוס בתוך קילוס, לא דין שלא קימו את דבריו אלא עוד הוסיפו לעשות עמקם טובות, יש מהם שהיו עניות, והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עשירות ובאות ונותנות לעניות, והן מחיות את בניהן, הוא שכתוב 'ותחיינ את הילדים'.

דבר אחר ונתחיינ את הילדים, יש מהם שראויים לצאת חגרים או סומים או בעלי מומין או לחתוף בו אבר שייצא יפה, ומה היו עושות, עומדות בתפלה ואומרות לפני הקדוש ברוך הוא, אתה יודע שלא קימנו דבריו של פרעה, דבריו אנו מבקשות לקים, רבון העולם יצא הולד לשלום, שלא ימצאו ישראל ידיהם להשית עלינו לומר הרי יצאו בעלי מומים שפקשו להרג אותם, מיד היה הקדוש ברוך הוא שומע קולן ויוצאין שלמים. אמר רבי לוי הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה, יש מהן שראויין למות בשעת יציאתן או אמן לספן בם ולמות אחר יציאתן, והיו עומדות בתפלה ואומרות להקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם תלה להם עכשו ותן להם נפשותיהם, שלא יאמרו ישראל הן הרגו אותן, והקדוש ברוך הוא עושה תפלתן לפיכך 'ותחיינ את הילדים', ונתחיינ אלו האמהות, הילדים, הילדים ממש.

דבר אחר ונתיראנ המילדות, קשטו עצמן למעשה זקנן, זה אברהם, כמה שהקדוש ברוך הוא מעיד עליו (בראשית כב) 'כי עתה ידעתי כי ירא אלהים וגו'', אמרו, אברהם אבינו עליו השלום פתח לו פנדק והיה זן את העובדים ואת השבים בני אדם ערלים, ואנו לא דינו שאין לנו להאכילן אלא להרג אותן, אנו נחיה אותן, בין שראה פרעה שלא עשו גזרתו שלח וקרא אותן, הדא הוא דכתיב ויקרא מלך מצרים למילדות.

אתה צדיק וגזרתך מתקיימת, צמד הוא והחזיר את אשתו, צמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם, הרי פועה שהופיעה פנים כנגד אביה.

יד ויאמר בילדכן את העבריות, למה צוה להרג אותם על ידי המילדות, כדי שלא יתבע הקדוש ברוך הוא ממנו ויפרע מהן. וראיתן על האבנים, מקום שהולד נפנה בו. דבר אחר האבנים אמר רבי יהודה בר סימון שהקדוש ברוך הוא עושה אברהם של אשה קשה כאבנים בשעה שיושבת על המשבר לילד, שאלולי כן מתה. ורבי פנחס החבר אומר בשם רבי יונה, מסייע ליה לרבי יהודה בר סימון, אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה, דכתיב (ירמיה יח) וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים. אמר רבי חנין, סימן גדול מסר להם, מה יוצר זה ירד מכאן וירד מכאן וסדן באמצע, אף אשה ירד מכאן וירד מכאן וילד באמצע. ואית דאמרי בשעה שפורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים.

אם בן הוא ונתמתן אותו, אמר להם אם זכר הרגו אותו, ואם נקבה אל תהרגו אותה, אלא אם חיתה חיתה ואם מתה מתה, אמרו לו מהיכן גרע אם זכר אם נקבה, אמר רבי חנינא סימן גדול מסר להם, אם פניו למטה דעו שהוא זכר, שמביט באמו בארץ שממנה נברא, וכשהוא פניו למעלה היא נקבה, שמבטת בכריתה בצלע, שנאמר (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו. אמר לו הקדוש ברוך הוא, רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא, היה לך להרג את הנקבות, אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים, אשה אחת אינה יכולה לטל שני אנשים, אבל איש אחד יכול לטל עשר נשים או מאה, הוי (ישעיה יט) אף ארילים שרי צען וגו' שנתנו לו זו העצה.

טו ונתיראנ המילדות את האלהים, עליהן נאמר (משלי לא) 'אשה יראת ה' היא תתהלל'. ולא עשו כפאשר דבר אליהן מלך מצרים, להן לא נאמר אלא אליהן, אמר רבי יוסי בר חנינא

ותעל שוועתם אל האלהים, אינו אומר צעקתם אלא שוועתם, כמה דתימא (איוב כד) 'ונפש חללים תשווע'. וישמע אלהים את נאקתם, נאקת החללים, כמה דתימא (יחזקאל ל) 'ונאק נאקות חלל', וכמה דתימא (איוב כד) 'מעיר ממים נאקו'. ויזכר אלהים את בריתו, ולא היו ראויין ישראל להנצל לפי שהיו רשעים, אלא בזכות אבות נגאלו, הך הוא דכתיב 'ויזכר אלהים את בריתו', אמרו רבותינו זכרונם לברכה נעשה להם נס ונתרפא מצרעתו.

לה ויבא אלהים את בני ישראל, כמה דתימא 'ראה ראיתי את עני עמי'. וידע אלהים, כי ידעתי את מכאוביו. דבר אחר ויבא אלהים, שלא היה בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם, וכן הוא מפרש על ידי יחזקאל (יחזקאל טז) 'רבעה כצמח השדה נתתיך', לא היה צריך לומר אלא 'ושערך צמח' ואחר כך 'שדים נכוננו', שקדם בא סימן התחתון מן העליון, אלא מהו 'שדים נכוננו' זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאול דכתיב (שה"ש ד) 'שני שדיך פשני עפרים', 'ושערך צמח', הגיע הקץ של גאולה, 'ואת ערם ועריה', בלא מעשים טובים, לכך נאמר 'ויבא אלהים' שאין בידם מעשים לגאול בהן.

לו ויבא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, ידע הקדוש ברוך הוא שעליו לגאול למען שמו בעבור הברית שפיר עם האבות, וכן הוא אומר 'ויזכר אלהים את בריתו', וכך הוא אומר על ידי יחזקאל (יחזקאל כ) 'ואעש למען שמי'. דבר אחר ויבא אלהים, אמר ריש לקיש שראה שהן עתידין להמרות על ים סוף דכתיב (תהלים קו) 'וימרו על ים בים סוף', וידע אלהים, ידע שהן עתידין לומר 'זה אלי'. רבי יהושע בן לוי אמר ראה שעתידין לומר (שמות לב) 'אלה אלהיך ישראל', וידע אלהים, שעתידים להקדים נעשה לנשמע.

ורבנן אמרי ויבא אלהים שעשו תשובה הפינוגים, וגם הרשעים הרקרו לעשות תשובה

יח ויצו פרעה לכל עמו, אמר רבי יוסי בן רבי חנינא אף על עמו גזר, ולמה עשה כן, שהיו אסטרולוגין אומרים לו, גואל ישראל נתעברה ממנו אמו, ואין אנו יודעין אם ישראל הוא או מצרים הוא, באותה שעה כנס פרעה כל המצרים, ואמר להם השאלו ליה את בניכם תשעה חדשים שאשליכם ליאור, הך הוא דכתיב כל הן הילוד היאורה וגו', כל הן של ישראל אין פתיב כאן, אלא 'כל הן', בין יהודי בין מצרי, ולא רצו לקבל ממנו, שאמרו בן מצרי לא יגאל אותן לעולם אלא מן העבריות.

היאורה משליכוהו, למה גזרו להשליכן ליאור, לפי שהיו רואין האסטרולוגין שמושיען של ישראל על ידי מים ילקה, והיו סבורין שבמים יטבע, ולא היה, אלא על ידי באר מים נגזר עליו גזרת מות, שנאמר (במדבר כ) 'יען לא האמנתם בי' וגו'. ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקדוש ברוך הוא מהן במים, לפי שהיו יודעין שאין הקדוש ברוך הוא משלם אלא מדה כנגד מדה, והיו בטוחים שלא יביא מבול לעולם, כך גזרו להטביעם במים. וכל הפת תחיון, מה צריך לפרעה לקים הנקבות, אלא כך היו אומרים, נמית הזכרים ונקח הנקבות לנשים, לפי שהיו המצרים שטופים בזמה.

לד ויהי במים הרבים ההם, ימים של צער היו לפיכך קורא אותן רבים, ודכותה (ויקרא טו) 'ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים' לפי שהיו של צער קורא אותן רבים. וימת מלך מצרים, שנצטרע והמצרע חשוב כמת שנאמר (במדבר יב) 'אל נא תהי פמת', ואומר (ישעיה ו) 'בשנת מות המלך עזיהו'. ונאנחו בני ישראל, למה נתאנחו, לפי שאמרו חרטומי מצרים, אין לך רפואה אם לא נשחט מקטני ישראל מאה וחמשים בערב ומאה וחמשים בבקר, ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום, כיון ששמעו ישראל גזרה קשה התחילו מתאנחים וקוננים, ואין ויזעקו אלא לשון קינה כדכתיב (יחזקאל כא) 'זעק והילל בן אדם'.

ה' וַיֵּרָא מֶלֶאךָ ה' אֱלֹהֵי, הָדָא הוּא דְכָתִיב (שה"ש ה) 'אֲנִי יְשֻנָּה וְלִבִּי עַר', אֲנִי יְשֻנָּה מִן הַמִּצְוֹת וְלִבִּי עַר לַעֲשׂוֹתָן, 'תַּמְתִּי' בְּסִינִי שְׁנַתְמָמוּ עָמִי בְּסִינִי וְאָמְרוּ (שמות כד) 'כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע', אָמַר רַבִּי יִצְחָק מֶה הִתְאוּמִים הָלְלוּ אִם חָשַׁשׁ אֶחָד בְּרָאשׁוֹ חִבְרוּ מְרָגִישׁ, כֵּן אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּכִיכּוֹל (תהלים צא) 'עֲמוּ אֲנֹכִי בַצֵּרָה'. דְּבַר אַחֵר מֵהוּ 'עֲמוּ אֲנֹכִי בַצֵּרָה' כְּשֵׁי שֶׁלֶּהֱמָ צָרָה אֵינָם קוֹרְאִים אֶלָּא לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּמִצְוִים וְיִתְעַל שְׁנֵעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים, בֵּינָם 'וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'', וְכֹאֲלָה רַבִּים, וְאוֹמֵר (ישעיה סג) 'כָּכָל צָרְתָם לוֹ צָר', אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַשָּׁה, אִי אֵתָּה מְרָגִישׁ שְׁאֲנִי שְׂרוּי בַצֵּעַר כְּשֵׁם שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִם בַצֵּעַר, הָיִי יוֹדֵעַ מִמָּקוֹם שְׁאֲנִי מְדַבֵּר עִמָּךְ מִתּוֹךְ הַקּוֹצִים כְּכִיכּוֹל אֲנִי שֹׁתֵף בַצֵּעָרָן.

וַיֵּרָא מֶלֶאךָ ה', רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר זֶה מִיכָאֵל, רַבִּי חֲנִינָא אָמַר זֶה גַבְרִיאֵל, רַבִּי יוֹסִי הָאָרֶךְ בָּכָל מָקוֹם שֶׁהָיוּ רוֹאִין אוֹתוֹ, הָיוּ אוֹמְרִים, שֵׁם רַבְּנוּ הַקְדוּשׁ, כֹּף כָּל מָקוֹם שֶׁמִּיכָאֵל נִרְאָה, שֵׁם הוּא כְּבוֹד הַשְׁכִּינָה. אֱלֹהֵי, מֵהוּ אֱלֹהֵי, מִלְּמַד שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים עֲמוּ וְלֹא רָאוּ אֶלָּא מֹשֶׁה בְּלִבְדוֹ, כְּשֵׁם שֶׁכְּתוּב בְּדִנְיָאֵל (דניאל י) 'וְרָאִיתִי אֲנִי דִנְיָאֵל לְבָדִי אֶת הַמֶּרְאָה'. בְּלִבְתָּ אֵשׁ, לְלִבְכּוֹ כְּשִׁיבָא לְסִינִי וְנִרְאָה אוֹתָן אֲשׁוֹת וְלֹא יֵירָא מֵהֶם. דְּבַר אַחֵר בְּלִבְתָּ אֵשׁ מִשְׁנֵי חֲלָקָיו שֶׁל סִנָּה וְלִמְעָלָה, כְּשֵׁם שֶׁחֵלֵב נִתָּן מִשְׁנֵי חֲלָקָיו שֶׁל אָדָם וְלִמְעָלָה.

מִתּוֹךְ הַסֵּנָה, שָׂאֵל גּוֹי אֶחָד אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה, מֶה רָאָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה מִתּוֹךְ הַסֵּנָה, אָמַר לוֹ אֵלּוּ מִתּוֹךְ חֲרוּב אוֹ מִתּוֹךְ שִׁקְמָה כֹּף הָיִיתָ שׁוֹאֲלָנִי, אֶלָּא לְהוֹצִיאָךְ חֵלֶק אִי אֶפְשָׁר, לָמָּה מִתּוֹךְ הַסֵּנָה, לְלַמֶּדְךָ שְׂאִין מָקוֹם פְּנוּי בְּלֹא שְׁכִינָה אֶפְלוּ סִנָּה. בְּלִבְתָּ אֵשׁ, בַּתְּחִלָּה לֹא יֵרֵד אֶלָּא מֶלֶאךָ אֶחָד שֶׁהָיָה מִמַּצֵּעַ וְעוֹמֵד בְּאֶמְצַע הָאֵשׁ, וְאַחֵר כֹּף יֵרֵדָה שְׁכִינָה וְדַבְּרָה עִמּוֹ מִתּוֹךְ הַסֵּנָה.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מֶה הַסֵּנָה שֶׁפֶל מִכָּל הָאֵילָנוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, כֹּף הָיִי יִשְׂרָאֵל שֶׁפֶלִים

דְּכָתִיב (שה"ש ב) 'הִתְאַנָּה חֲנֻטָּה פָּגִיחַ'. וַיֵּדַע אֱלֹהִים, שֶׁאֶפְלוּ אֶחָד בְּחִבְרוֹ לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אֶלָּא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבָדוֹ, וְזֶה מִכּוֹן אֶת לְבוֹ וְזֶה מִכּוֹן לְבוֹ וְעוֹשִׁין תְּשׁוּבָה, וְאָף עַל פִּי שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה לֹא יֵצְאוּ מִשֵּׁם אֶלְמָלָא זְכוּת הָעֲבוֹת, מִפְּנֵי שֶׁמִּדַּת הַדִּין מְקַטְרֶגֶת עֲלֵיהֶן עַל הַעֲגָל שֶׁהָיָה עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (שמות יב) 'וַיִּלְקַחְתֶּם אֲגָדַת אֲזוּב' כִּנְגֵד שֶׁהִשְׁפִּילוּ עֲצָמָן לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה כְּאֲזוּב, 'וַיִּטְבַּלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בַּסֶּף' בְּזִכְיוֹת הַתּוֹרָה שֶׁעֲתִידִין לְקַבֵּל, דְּכָתִיב בְּמִתְן תּוֹרָה (שם כד) 'וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם, וְכָתִיב (שם יב) 'וַהֲגַעַתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף', שֶׁאֲבָרְהֶם גְּדוֹל בְּגָרִים, וְכִשְׁם שֶׁהִמְשִׁקוֹף גְּבוּהָ כֹּף הָיָה גְּדוֹל שֶׁבְּאֲבוֹת, 'וְאֵל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת' בְּזִכְיוֹת יִצְחָק וְיַעֲקֹב, לְלַמֶּדְךָ שֶׁבְּזִכְיוֹת כָּל אֵלּוּ יֵצְאוּ. דְּבַר אַחֵר וַיֵּרָא אֱלֹהִים פְּרִישׁוֹת שֶׁבִּיגִיָּהֵן, וַיֵּדַע אֱלֹהִים יָדַע שֶׁקָּרַב הַזְמַן שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם וְנִגְלָה עַל מֹשֶׁה לְהוֹדִיעוֹ כְּשֶׁהָיָה רוּעָה.

פְּרָשָׁה ב

א וּמֹשֶׁה הָיָה, הָדָא הוּא דְכָתִיב (תהלים קג) 'יֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לְבָנִי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו', בְּשֶׁר וְדָם מִדּוֹתָיו וְעֲלִילוֹתָיו מַעֲשֵׂוֹת הֵן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב) 'וְשֵׁם לָהּ עֲלִילוֹת דְּבָרִים', אֲבָל מִדּוֹתָיו וְעֲלִילוֹתָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רַחֲמָנִיּוֹת הֵן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קג) 'רַחוּם וְחַנּוּן ה'', וְאוֹתָן מִדּוֹת הוֹדִיעַ לְמֹשֶׁה, בְּשַׁעֲה שֶׁאָמַר לוֹ (שמות לג) 'הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכֶיךָ', אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא (שם) 'וְחִנָּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחִין', הָיִי רַחוּם וְחַנּוּן ה''. יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה, שֶׁהוֹדִיעַ דְּרָךְ הַקֵּץ לְמֹשֶׁה שֶׁנֶּאֱמַר 'וּמֹשֶׁה הָיָה רוּעָה'. לְבָנִי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו, שֶׁעָשָׂה עֲלִילוֹתָיו בְּמִצְרַיִם כְּדִי שִׁסְפְּרוּ יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו שֶׁעָשָׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִצְרַיִם, הָדָא הוּא דְכָתִיב (שם י) 'וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי כִנְד', וְרַחוּם שֶׁרַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא נִגְעוּ בָּהֶן הַמַּכּוֹת, וְחַנּוּן שֶׁנָּתַן חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, אֶרְךְ אֲפִים שֶׁהָאֲרִיף אָף עִמָּהֶם שֶׁהוּא מִטָּה כָּלפִי חֶסֶד, וְנִסְתַּכַּל בְּטוֹב וְלֹא בָרַע שֶׁהָיוּ עֲתִידִים לַעֲשׂוֹת.

אברהם יצחק ויעקב ובזכותך ובזכות אהרן.
דבר אחר מתוך הסנה רמז לו שיחיה מאה
ועשרים שנה כמנין הסנה.

וַיֵּרָא וַהֲנֵה הַסֵּנֶה בּוֹעֵר בָּאֵשׁ, מכן אמרו האש
של מעלה מעלה לולבין ושורפת ואינה אוכלת
והיא שחורה, האש של משה אינה מעלה
לולבין והיא אדמה ואוכלת ואינה שורפת.
ולמה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשה בענין
הזה, לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו
המצריים מכלין את ישראל, לפיכך הראהו
הקדוש ברוך הוא אש בוערת ואיננו אכל, אמר
לו כשם שהסנה בוער באש ואיננו אכל, כך
המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל. דבר
אחר לפי שהיה הקדוש ברוך הוא מדבר עם
משה ולא היה מבקש לבטל ממלאכתו, הראה
לו אותו דבר כדי שיהפך פניו ויראה וידבר
עמו, שפך אתה מוצא מתחלה וירא מלאך ה'
אליו ולא הלך משה, וכיון שבטל ממלאכתו
והלך לראות מיד ויקרא אליו אלהים.

פרשה ג

ב וַיֹּאמֶר ה' רֹאֵה רְאִיתִי אֶת עַמִּי הָדָא הוא
דכתיב (איוב יא) 'כי הוא ידע מתי שוא', ידע
הקדוש ברוך הוא העם המתים על השוא
לעשותו. דבר אחר ידע הקדוש ברוך הוא העם
העתידיים לעשות שוא ונהרגים כמה דתימא
(ישעיה ג) 'מתיף בחרב יפלו', אלא (איוב יא)
'וירא און ולא יתבונן', כיצד, אתה מוצא
בשעה שיצאה הגר מביתו של אברהם היא
ובנה מה כתיב (בראשית כא) 'ויכלו המים מן
החמת' ויתלך ויתשב לה מנגד, אמר רבי
ברכיה התחילה משחת דברים כלפי מעלה,
אמרה רבון העולמים אתמול אמרת לי (שם טז)
'הרבה ארבה את ורעך' והיום הוא מת, מיד
'ויקרא מלאך אלהים אל הגר', אמר רבי סימון
בקשו מלאכי השרת לקטרגו, אמרו לפניו רבון
העולמים אדם שעתיד להמית בניה בצמא
אתה מעלה לו את הבאר, נאה להעלות לששים
רבוא שהן עתידין לומר לפניך (שמות טו) 'זה
אלי ואנהו', אמר להם עכשו צדיק הוא או

ירודים למצרים, לפיכך נגלה עליהם הקדוש
ברוך הוא וגאלם שנאמר ויארד להצילו מיד
מצרים. רבי יוסי אומר כשם שהסנה קשה מכל
האילנות וכל עוף שנכנס לתוך הסנה אין יוצא
בשלו, כך היה שעבוד מצרים קשה לפני
המקום מכל השעבודים שבעולם שנאמר
'ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי עמי'. ומה
תלמוד לומר 'ראה ראיתי' שתי פעמים, אלא
מאחר שהיו מטביעין אותן בנהר היו חוזרין
וכובשין אותן בבנין, משל לאחד שנטל את
המקל והכה שני בני אדם, ושניהם קבלו את
הרצועה ויודעים צערה, כך היה צערן
ושעבודם של ישראל גלוי וידוע לפני מי
שאמר והיה העולם שנאמר 'כי ידעתי את
מכאובי'.

רבי יוחנן אמר מה הסנה הזה עושין אותו גדר
לגנה כך ישראל גדר לעולם. דבר אחר מה
הסנה הזה גדל על כל מים, כך ישראל אינן
גדלים אלא בזכות התורה שנקראת מים
שנאמר (ישעיה נה) 'הוי כל צמא לכו למים'.
דבר אחר מה הסנה הזה גדל בגנה ובנהר, כך
ישראל הם בעולם הזה ובעולם הבא. דבר אחר
מה הסנה עושה קוצין ועושה ורדין, כך ישראל
יש בהן צדיקים ורשעים. אמר רבי פנחס הכהן
בן רבי חמא מה הסנה הזה כשאדם מכניס ידו
לתוכו אינו מרגיש, וכשהוא מוציאה
מסתרטת, כך כשירדו ישראל למצרים לא
הפיר בהן ברירה, כשיצאו יצאו באותות
ובמופתים ובמלחמה. רבי יהודה בר שלום
אמר מה הסנה העוף נכנס לתוכו ואינו מרגיש,
וכשהוא יוצא כנפיו מתמרטות, כך כשירד
אברהם אבינו למצרים לא הפיר בו ברירה,
וכשיצא וינגע ה' את פרעה.

דבר אחר מתוך הסנה רבי נחמן בנו של רבי
שמואל בר נחמן אומר, כל האילנות יש מהן
עושה עלה אחת ויש מהן שתיים או שלש, הדס
עושה שלש שנקרא (ויקרא כג) 'עץ עבות', אבל
הסנה יש לו חמשה עלין, אמר לו הקדוש ברוך
הוא למשה, אין ישראל נגאלין אלא בזכות

וַעֲבָדוּם וַעֲנוּ אוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וַעֲתָה לָכֶּה וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרָעָה, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר לָכֶּה וְדֹאֵית (הה"א שבסוף התיבה) לוֹמַר אִם אֵין אַתָּה גּוֹאֲלָם אֵין אַחֵר גּוֹאֲלָם.

ד' ויאמר משה אל האלהים מי אנכי, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוי, מִשָּׁל לְמִלָּךְ שֶׁהָשִׂיא אֶת בִּתּוֹ וּפָסַק לָתֵן לָהּ מְדִינָה וְשִׁפְחָה אַחַת מִטְרוֹנִית, וְנָתַן לָהּ שִׁפְחָה כּוֹשִׁית, אָמַר לוֹ חֲתָנוּ לֹא שִׁפְחָה מִטְרוֹנִית פִּסְקָתָ לָתֵן לִי, כִּף אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, רַבּוֹן הַעוֹלָמִים כְּשִׁירָד יַעֲקֹב לְמַצְרִים לֹא כִף אָמַרְתָּ לוֹ 'אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אַעֲלֶךְ גַּם עִלָּה', וְעַכְשָׁיו אַתָּה אוֹמֵר לִי 'לָכֶּה וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרָעָה' לֹא אֲנֹכִי הוּא שְׂאֵמְרָתָ לֹו 'וְאֲנֹכִי אַעֲלֶךְ גַּם עִלָּה'.

דָּבָר אַחֵר מִי אֲנֹכִי, רַבִּי נְהוֹרָאִי אוֹמֵר, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתָּה אוֹמֵר לִי לֶךְ וְהוֹצֵא אֶת יִשְׂרָאֵל, הֵיכָן אֲנִי מְשָׁפִים בְּקִיץ מִפְּנֵי הַחֲמָה וּבַחֲרֹף מִפְּנֵי הַצִּנָּה, מִנֵּינ לִי לִסְפֹּק בְּמֵאֶכָל וּבְמִשְׁתָּה, כִּמָּה חַיּוֹת יֵשׁ בָּהֶן, כִּמָּה מְעַבְרוֹת יֵשׁ בָּהֶן, כִּמָּה תַּיִנוֹקוֹת יֵשׁ בָּהֶן, כִּמָּה מִיָּנִי מְזוֹנוֹת הַתְּקַנְתָּ לָהֶם לְהַחְיֹות שְׂבָהֶן, כִּמָּה מִיָּנִי רַבּוּכִין הַתְּקַנְתָּ לְמַעַבְרוֹת, כִּמָּה קָלִיּוֹת וְאַגִּזְזִין הַתְּקַנְתָּ לְתַיִנוֹקוֹת, וְהֵיכָן פְּרוּשׁוֹ שֶׁל דָּבָר זֶה, בְּשִׁיר הַשִּׁירִים, שְׁנֵאָמַר (שה"ש א) 'הִגִּידָה לִי שְׂאֵהֲבָה נִפְשִׁי', אָמַר לוֹ הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מִן חֲרָרָה שֶׁהִיא יוֹצֵאת עִמָּהֶן מִמִּצְרַיִם מִסְפִּיק לָהֶן שְׁלֹשִׁים יוֹם, אַתָּה יוֹדֵעַ אִיךָ אֲנִי עֲתִיד לְהַנְהִיגֵם.

דָּבָר אַחֵר מִי אֲנֹכִי, אָמַר לִפְנֵי רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הַיָּאָרֶךְ אֲנִי יָכוֹל לִכְנֹס לְמִקּוֹם לְסֻטִּים וּלְמִקּוֹם הוֹרֵגִי נִפְשוֹת, הָיִי מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל פְּרָעָה וְגו', וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִה זְכוּת יֵשׁ בֵּינָם שְׂאוּכָל לְהוֹצִיאָם, אָמַר לוֹ הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ, אֵין אוֹמֵר אֶהְיֶה עִמָּךְ אֲלֵא לְמִי שֶׁהוּא מִתְבָּרָא, וְזֶה לֶךְ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּידָ, וּבִדְבָר הַזֶּה תִּהְיֶה נֶכֶד שְׂאֵתָה שְׁלוּחִי לְפִי שְׂאֵהְיֶה עִמָּךְ וְכָל מִה שֶׁתִּרְצֶה אֶעֱשֶׂה אֲנִי. **בְּהוֹצִיאָךְ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הַקֹּדֶשׁ הַזֶּה** מִה שְׂאֵמְרָתָ בְּאִיזָה זְכוּת

רָשָׁע, אָמְרוּ לִפְנֵי צִדִּיק הוּא, אָמַר לָהֶם אֵינִי דֵין אֶת הָאָדָם אֲלֵא בְשַׁעֲתוֹ לִכְךָ כְּתִיב (איוב יא) 'וַיֵּרָא אָנֹן וְלֹא יִתְבּוֹנֵן'.

וְכֵן כְּשֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם רָאָה הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא מִה שֶׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת, הֵדָא הוּא דְכְּתִיב **וַיֹּאמֶר ה' רָאָה רְאִיתִי,** רְאִיתִי לֹא נֵאָמַר אֲלֵא 'רָאָה רְאִיתִי', אָמַר לוֹ הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, מֹשֶׁה אַתָּה רוֹאֶה רְאִיתָ אַחַת וְאֲנִי רוֹאֶה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, אַתָּה רוֹאֶה אוֹתָן בְּאֵין לִסְיִנִי וּמִקְבְּלִין תּוֹרָתִי, וְאֲנִי רוֹאֶה אוֹתָן מִקְבְּלִין תּוֹרָתִי זֶהוּ 'רָאָה', 'רְאִיתִי' זֶה רְאִיתָ מַעֲשֶׂה הָעֶגְלָה שְׁנֵאָמַר (שמות לב) 'רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה', כְּשֶׁאָבָא לִסְיִנִי לָתֵן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה אֲנִי יוֹרֵד בְּטִטְרָאמוּלִי שְׁלִי שֶׁהֵן מִתְבּוֹנְנִים בִּי וְשׂוֹמְטִים אַחֵר מִהֶן וּמִכְעִיסִים אוֹתִי בּוֹ, אִף עַל פִּי כֵן אֵינִי דִנָּם לְפִי הַמַּעֲשִׂים הַעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת אֲלֵא לְפִי הָעֲנִיָּן דְּהִשְׁתָּא, כִּי שְׂמַעְתִּי אֶת צַעֲקָתָם, אִף עַל פִּי שִׁידְעִיתִי מִכְאוּבֵי שְׁעִתִּידִים לַעֲשׂוֹת, הָיִי 'רָאָה רְאִיתִי'. מִהוּ כִּי יִדְעִיתִי אֶת מִכְאוּבֵי יוֹדֵעַ אֲנִי כִּמָּה עֲתִידִים לְהִכְאִיבִי בַּמִּדְבָּר, כִּמָּה דְּתִימָא (תהלים עח) 'כִּמָּה יִמְרוּהוּ בַּמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִישִׁימוֹן', וְאִף עַל פִּי כֵן אֵינִי נִמְנַע מִלְּגַאֲלָם. אָמַר רַבִּי שְׂמוּאֵל בַּר נַחֲמָן הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁפִּט עֲתִנְיָאֵל בֶּן קִנְזִי לִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמַר לִפְנֵי רַבּוֹן הַעוֹלָם כִּף הִבְטַחְתָּ אֶת מֹשֶׁה בֵּין עוֹשִׂין רְצוֹנָךְ בֵּין לֹא עוֹשִׂין רְצוֹנָךְ אַתָּה גּוֹאֲלָם, שְׁנֵאָמַר (שופטים ג) 'וַתְּהִי עָלֵינוּ רוּחַ ה' וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל', לִכְךָ כְּתִיב 'כִּי יִדְעִיתִי אֶת מִכְאוּבֵי' אִף עַל פִּי כֵן אֲנִי גּוֹאֲלָם.

ג' וְאֶרֶד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וְגו', אָמַר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, אֲנִי אֲמַרְתִּי לִיעֲקֹב אֲבִיהֶם (בראשית מו) 'אֲנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אַעֲלֶךְ' וְגו', וַעֲתָה יִרְדְּתִי לְכָאן לְהַעֲלוֹת בְּנֵי כְּמוֹ שְׂאֵמְרָתִי לִיעֲקֹב אֲבִיהֶן, וְלִהְיֶין אֲנִי מַעֲלָן, אֵל הַמִּקּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים מִשָּׁם אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָם, הֵדָא הוּא דְכְּתִיב וְלְהַעֲלוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַזֶּה. וַעֲתָה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי, עַד עֵתָה לֹא בָּא צַעֲקָתָם לִפְנֵי שְׁלֹא הִגִּיעַ הַקֵּץ שְׂאֵמְרָתִי לְאַבְרָהָם (שם טו)

בשעתה, אמר לו לאו פה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, לך אני מודיע, להם אני מודיע. דבר אחר אהיה, רבי יצחק בשם רבי אמי אמר בטיט ובלבנים הן עומדים ולטיט ולבנים הן הולכים, וכן בדניאל (דניאל ח) ואני דניאל נהייתי ונחליתי, אמר לפניו וכן אני אומר להן, אמר לו לאו אלא אהיה שלחני אליכם. אמר רבי יוחנן אהיה לאשר אהיה ביחידים, אבל במרבדים, על פרחם שלא בטובתם פשהו משברות שניהן מולך אני עליהם שנאמר (יחזקאל כ) 'חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם'.

דבר אחר דאמר רבי ענניאל בן רבי ששון, אמר הקדוש ברוך הוא לכשאני מבקש, אחד מן המלאכים שהוא אחד משלישו של עולם פושט ידו מן השמים ומצעת לארץ שנאמר (שם ח) 'וישלח תבנית יד ויפקחני בציצת ראשי, וכשבקשתי, שלשה מהן עשיתים יושבים תחת האילן שנאמר (בראשית יח) 'והשענו תחת העץ'. וכשאני מבקש, כבודי מלא כל העולם שנאמר (ירמיה כג) 'הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה''. וכשבקשתי, דברתי עם איוב מן הסערה שנאמר (איוב מ) 'ויען ה' את איוב מן הסערה, וכאשר אני מבקש, מתוך הסנה'.

ז ואמר עוד אלהים אל משה פה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם, לך ואמר להם, בשמי שהוא מדת רחמים, בו אני מתנהג עמכם בזכות אבותם, ותדע שעל אבות אברהם יצחק ויעקב אני אומר, הלא הוא דכתיב ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם, וכששמע משה כך שלא הזכיר אביו כשם שעשה בתחלה, אמר לפניו רבונו של עולם יש חוטאים בשאול, אמר לו לאו, אמר לפניו לשעבר אמת שמך על אבי ועכשו סלקת אותו, אמר לו בתחלה פתוי פתיתי אותך מכאן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך. זה שמי לעולם, חסר וא"ו שלא יהנה אדם את

אוציאם ממצרים, הרי יודע שבזכות התורה שהן עתידים לקבל על ידך בקר הזה הם יוצאים משם. ויאמר משה אל האלהים, מהו שאמר לו פי אנכי שלחתיך, אמרו רבותינו זכרונם לברכה סימן לגאולה הראשונה שבאנכי ירדו ישראל למצרים שנאמר (בראשית מו) 'אנכי ארד עמך מצרימה' ובאנכי אני מעלה אתכם, וסימן לגאולה האחרונה שבאנכי הם מתרפאין והן עתידים להגאל שנאמר (מלאכי ג) 'הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא'.

ה ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא, אמר רבי שמעון לודיא בשם רבי סימון בשם רבי לוי, אמר משה, עתיד אני להעשות סרסור בינך וביניהם פשתמן להם את התורה ותאמר להם 'אנכי ה' אלהיך'. אלהי אבותיכם שלחני אליכם, אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם, באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקדוש ברוך הוא את השם הגדול.

ו ויאמר אלהים אל משה, אמר רבי אבא בר מל, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, שמי אתה מבקש לידע, לפי מעשי אני נקרא, פעמים שאני נקרא באל שדי, בצבאות, באלהים, בה', כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים, וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות, וכשאני תולה על חטאי של אדם אני נקרא אל שדי, וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה', שאין ה' אלא מדת רחמים שנאמר (שמות לד) 'ה' ה' אל רחום וחנון', הרי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי. רבי יצחק אומר, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשו ואני הוא לעתיד לבא, לכך פתיב אהיה שלשה פעמים.

דבר אחר אהיה אשר אהיה, רבי יעקב בן רבי אבינא בשם רבי הונא דצפורן אמר, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, אמור להם בשעבוד זה אהיה עמם, ובשעבוד הן הולכין ואהיה עמם, אמר לפניו וכן אמר אני להם דיה לצרה

לשעבר. ואת העשוי לכם במצרים, כלומר אני פוקד על המצרים מה שעושים לכם, כמה דאף אמר (שמואל א טו) 'פקדתי את אשר עשה עמלק'. ואמר אעלה אתכם, אמור להם כמו שאמרתי ליעקב אביהן בן אעשה, ומה אמר לו (בראשית מו) 'ואנכי אעלה גם עלה', וכן יעקב אמר לבניו (שם מח) 'והיה אלהים עמכם והשיב אתכם וגו'. מיד ושמעו לקולך למה, שמסרת גאלה הוא בידם, שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה גואל של אמת הוא.

ואחר כך ובאת אמה וזקני ישראל וגו', חלק כבוד לזקנים. ואמרת אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו, למה קורא אותם עברים, על שום שעברו ים. ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים, למה אמרו שלשה ימים ולא אמרו נלכה נא לעולם, למה אמרו בן כדי שישעו המצריים וירדפו אחריהם בשעה שיצאו, ויאמרו לא גאלם אלא על מנת שילכו שלשה ימים ויזבחו לו והם עקבו עצמן כל כך, וירדפו אחריהם בסוף שלשה ימים ויטביעם בים, למדד להם במדה שמדרו שאמרו (שמות א) 'כל הבן הילוד ה'אורה' וגו'.

ט ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך, ראה הקדוש ברוך הוא מה עתיד פרעה הרשע לעשות ולהכביד העבודה על העם מעת שילך בשליחותו, וכדי שלא יטעה בדבר הודיעו הקדוש ברוך הוא, כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי, כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה, ואף על פי כן הטיח דברים כלפי מעלה, ועליו נאמר (קהלת ז) 'כי העשק יהולל חכם'.

י ושלחתי את ידי, אעשה מה שדברתי לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, כדי למדד בהם במדתם, לכך אסרב בהם ואחר אשר אשלם להם אל חיקם ישלח אתכם.

יא ונתתי את חן העם מה שאמרתי לאברהם 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול', אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי

השם באותיותיו. וזה זכרי לדר דר, שאין אומר אותו אלא בכנוי.

ח לך ואספת את זקני ישראל, לעולם זקנים מעמידים את ישראל, וכן הוא אומר (יהושע ח) 'וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון', אימתי ישראל עומדים, כשיש להם זקנים, למה, כשהיה בית המקדש קיים היו שואלים בזקנים שנאמר (דברים לב) 'שאל אביך ויגידך זקניך ויאמרו לך', שכל מי שנוטל עצמה מן הזקנים אינו נכשל.

תדע לך כששלח בן הדד אל מלך ישראל שנאמר (מלכים א כ) 'פה אמר בן הדד בספך וזהבך לי הוא' שלח לו מלך ישראל 'כדברך אדני המלך לך אני וכל אשר לי', פעם שניה שלח לו (שם) 'כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו', וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה, בקש כסף וזהב והם חמדה שנאמר (חגי ב) 'ובאו חמדת כל הגוים', בקש נשים והם חמדה שנאמר (יחזקאל כד) 'בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך' וגו', בקש בנים והם חמדה שנאמר (יהושע ט) 'והמתי מחמדי בטנם', הרי אומר כל מה שתבע בראשונה חמדה, ומהו 'כל מחמד עיניך' דבר שהיא חמדה מתוך חמדה, זו התורה שנאמר (תהלים יט) 'הנחמדים מזהב ומפז רב', כיון ששמע מלך ישראל זה, אמר אין זו שלי אלא של זקנים היא, מיד (מלכים א כ) 'ויקרא מלך ישראל לכל זקני ישראל' וגו', ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה, כיון ששמע לעצת הזקנים, מיד (שם) 'ויצא מלך ישראל ויף את הסוס ואת הרקב' וגו', הרי ישראל נמלכים בזקנים, ולכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה 'לך ואספת את זקני ישראל'.

אמר להם פקד פקדתי, אמר לו מסורה היא בידם מיוסף שפלושון הזה אני גואלם, לך אמר להם זה הסימן. מהו 'פקד פקדתי', פקד במצרים פקדתי על הים, פקד להבא פקדתי

שִׁישְׁאִילֹוּם וַיִּלְכוּ מִלֵּאִים, בְּכָדִי שְׁלֹא יִהְיֶה פֶתַחֲוֹן פֶּה לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ לֹוֹמֵר 'וַעֲבָדוּם וַעֲנוּ אוֹתָם' קִיָּם בָּהֶם, 'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל' לֹא קִיָּם בָּהֶם. וְשָׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכָּנָתָהּ וְגו', מִלְּמַד שֶׁהַשְׁמָלוֹת חִבִּיב עֲלֵיהֶם בְּיוֹתֵר, שֶׁבְּזִמְנָן שָׁאֵדָם יוֹצֵא לְדֶרֶךְ אִם אֵין לוֹ שְׁמָלָה הוּא מְכַסִּיף. וְנִצְלָתָם אֶת מִצְרַיִם, עֲתִידִים לַעֲשׂוֹת מִצְרַיִם כְּמִצּוֹלָה שָׂאִין בָּהּ דָּגָה.

יב וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי, אוֹתָהּ שָׁעָה דְּבַר מֹשֶׁה שְׁלֹא כַּהֲגֹן, הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ 'וְשָׁמְעוּ לְקִלְךָ' וְהוּא אָמַר 'וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי', מִיָּד הִשְׁבִּיבוּ הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשִׁטָּתוֹ, נָתַן לוֹ אוֹתוֹת לְפִי דְּבָרָיו, רָאָה מַה כְּתִיב אַחֲרָיו וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִזֶּה בִּינְדֶּךָ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כְּלוֹמַר מִזֶּה שֶׁבִּינְדֶּךָ אֶתָּה צָרִיף לְלִקּוֹת, שֶׁאֶתָּה מוֹצִיא שָׁם רַע עַל בְּנֵי, הֵם מֵאֱמִינִים בְּנֵי מֵאֱמִינִים, מֵאֱמִינִים שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיֵּאֱמֶן הָעָם', בְּנֵי מֵאֱמִינִים שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַאשִׁית טו) 'וְהָאֱמִין בָּהּ', תִּפְשׁ מֹשֶׁה מַעֲשֵׂה הַנֶּחֱשׁ שֶׁהוֹצִיא לְשׁוֹן הָרַע עַל בּוֹרְאוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ג) 'כִּי יוֹדַע אֱלֹהִים', בְּשֵׁם שְׁלָקָה הַנֶּחֱשׁ כִּף זֶה עֲתִיד לְלִקּוֹת, רָאָה מַה כְּתִיב וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּהְיֶה נֶחֱשׁ לְפִי שֶׁעָשָׂה מַעֲשֵׂה נֶחֱשׁ לְכִף הָרָאָה לוֹ אֶת הַנֶּחֱשׁ, כְּלוֹמַר עֲשִׂית מַעֲשֵׂה שֶׁל זֶה.

וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפָּנָיו, מִטְּרוֹנָה אֲמָרָה לְרַבִּי יוֹסִי, אֱלֹהֵי גָדוֹל מֵאֱלֹהֵיךָ, אָמַר לָהּ לָמָּה, אֲמָרָה לוֹ בְּשָׁעָה שֶׁנִּגְלָה אֱלֹהֵיכֶם לְמֹשֶׁה בְּסִנְיָה הַסְתִּיר פָּנָיו מֹשֶׁה, אֲבָל בְּשָׁעָה שֶׁרָאָה אֶת הַנֶּחֱשׁ שֶׁהוּא אֱלֹהֵי מִיָּד 'וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפָּנָיו', אָמַר לָהּ תִּפְחַ עֲצָמוֹתָהּ, בְּשָׁעָה שֶׁנִּגְלָה אֱלֹהֵינוּ בְּסִנְיָה לֹא הָיָה לוֹ מְקוֹם לְבִרְחָה, אֲנָה הָיָה בּוֹרַח לְשָׁמַיִם אוֹ לָיִם אוֹ לִיבְשָׁה, מַה נֶּאֱמַר בְּאַלְהֵינוּ (יִרְמְיָה כג) 'הֲלֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מִלֵּא נָאֵם ה'', אֲבָל הַנֶּחֱשׁ שֶׁהוּא אֱלֹהֵיךָ פִּיּוֹן שָׁאֵדָם בּוֹרַח מִמֶּנּוּ שְׁתִּים אוֹ שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת כּוֹל לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ, לְכִף כְּתִיב 'וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפָּנָיו'. דְּבַר אַחֵר לָמָּה נָס, לְפִי שֶׁחָטָא בְּדְבָרָיו, שְׁאֵלוֹ לֹא חָטָא לֹא הָיָה נָס, שָׂאִין נֶחֱשׁ מִמִּית אֲלֵא הַחָטָא מִמִּית, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּמַעֲשֵׂה רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוּסָא.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה שְׁלַח נָא יָדְךָ וְאַחֲזוּ בִּזְנוֹבוֹ, וְהָרִי אֲמָרְנוּ לָמָּה הָיָה הַנֶּחֱשׁ כְּנִגְדַּ מֹשֶׁה, אֲלֵא מַה אוֹת הָיָה לְיִשְׂרָאֵל בְּכִף, אָמַר רַבִּי אֲלִיעֶזֶר לְכִף נִהְפָּךְ הַמִּטָּה לְנֶחֱשׁ, כְּנִגְדַּ פְּרָעָה שֶׁנִּקְרָא נֶחֱשׁ שֶׁנֶּאֱמַר (יִחְזָקְאֵל כט) 'הַתַּנִּים הַגְּדוֹל', וְאָמַר (ישעיה כז) 'עַל לִוְיָתָן נֶחֱשׁ בְּרִיחַ' לְפִי שֶׁהָיָה נוֹשֵׁף אֶת יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רָאִיתָ פְּרָעָה שֶׁהוּא כְּנִחֶשׁ, עֲתִיד אֶתָּה לְהַכּוֹתוֹ בְּמִטָּה וְסוּף הַדְּבָרִים הוּא יַעֲשֶׂה כְּעַץ, מַה הַמִּטָּה אֵינוֹ נוֹשֵׁף כִּף הוּא לֹא יִשָּׁף, הִדָּא הוּא דְּכִתְיִב 'שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזוּ בִּזְנוֹבוֹ'. לְמַעַן יֵאֱמִינוּ כִּי נִרְאָה אֵלָיְךָ ה' לִךְ עָשָׂה לָהֶם אוֹת זֶה כְּדִי שִׁיֵּאֱמִינוּ שְׂאֵנִי נִרְאָה אֵלָיְךָ.

יג וַיֹּאמֶר ה' לוֹ עוֹד קָבָא נָא יָדְךָ בְּחִיקָךָ, אָמַר לוֹ מַה הַנֶּחֱשׁ כְּשֶׁהִלְשִׁין הִפְתִּי אוֹתוֹ בְּצִרְעַת שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַאשִׁית ג) 'אֲרוּרָה אֶתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה', כְּמָה דְּאֶת אָמַר (וִיקְרָא יג) 'צִרְעַת מִמֶּאֲרָת', אָמַר רַבִּי אֲלִיעֶזֶר הַלֵּין סְלַעִין דְּבִיָּה צִרְעִין אֲנוּן, אָף אֶתָּה רָאוּי לְלִקּוֹת בְּצִרְעַת. וְלָמָּה הַכְּנִיסָה בְּחִיקוֹ, לְפִי שֶׁדִּרְכָּן שֶׁל לְשׁוֹן הָרַע לֹוֹמֵר בְּסִתְרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תְּהִלִּים קא) 'מִלְּשֹׁנִי בְּסִתְרָה רִעְהוֹ אוֹתוֹ אֲצַמִּית', אֵין אֲצַמִּית אֲלֵא לְשׁוֹן צִרְעַת כְּמָה דְּתִימָא (וִיקְרָא כה) 'לְצַמִּיתוֹת' וּמִתְרַגְּמִינָן לְחִלּוּטִין, וְתַנָּן אֵין בֵּין מְצוּרַע מְסֻרָה לְמַצְרַע מְחֻלָּט. וַיִּבָּא יְדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצִיאָהּ וְהָיָה יְדוֹ מְצִרְעַת כְּשִׁלְגָה, לְקַח אֶת שְׁלֹו עַל שֶׁהִלְשִׁין. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַבְּרִין בְּשֵׁם רַבִּי לִוִּי אָמַר, מִכָּאֵן אֶתָּה לְמַד שְׁכָל הַחוֹשֵׁד חִבְּרוּ בְּדְבַר וְאֵין בּוֹ לִוְקָה בְּגוּפוֹ.

וַיֹּאמֶר הִשָּׁב יָדְךָ אֶל חִיקָךָ, וְכִי מַה אוֹת הָיָה לְיִשְׂרָאֵל בְּזֶה, לִךְ אָמַר לָהֶם מַה מְצוּרַע מְטָמָא, אָף הַמִּצְרִיִּים מְטָמָאִים אֶתְכֶם, וְכִשָּׁם שֶׁהוּא נִטְהָר, כִּף הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲתִיד לְטַהֵר לְיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב, 'וְהָיָה יְדוֹ מְצִרְעַת כְּשִׁלְגָה', וּבִרְפוּאָה כְּתִיב וַיּוֹצִיאָהּ מִחִיקוֹ וְהָיָה שְׁכָה כְּבָשָׂרוֹ, אָמְרוּ רַבּוּתֵינוּ שְׁלֹא לְהוֹצִיא לְעוֹ עַל בְּשָׂרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, לְכִף לֹא נִצְטָרַע הַיָּד עַד שִׁיֵּצֵא מִחִיקוֹ, אֲבָל לְעֻנָּן הַרְפוּאָה מִתּוֹף חִיקוֹ

בַּעַת שֶׁתְּדַבֵּר שִׁיְהִי דְּכָרִיךְ נְכוּנִים שְׁאֲנִי אֶהְיֶה
עִם פִּיךָ, הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב וְאֶנְכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ.
מִהוּ וְהוֹרִיתִיךָ, רַבִּי אֲבָהוּ אָמַר מוֹרֶה אֲנִי דְּכָרִי
לְתוֹךְ פִּיךָ כְּמוֹ חֵץ, כְּמָה דְּאֵתָּ אָמַר (שמות ט)
'אוֹ יְרֵה יִירָה'. רַבִּי סִימּוֹן אָמַר בּוֹרָא אֲנִי אוֹתְךָ
בְּרִיָּה חֲדָשָׁה כְּמָה דְּאֵתָּ אָמַר (שם ב) 'וַתֵּהָרֶה
הָאִשָּׁה'.

טז וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי שְׁלַח נָא בְּיָד תְּשַׁלַּח, אָמַר
רַבִּי חִיָּא הַגָּדוֹל, אָמַר לְפָנָיו רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם בִּי
אֵתָּה רוֹצֶה לְגַאֵל בְּנֵינוּ שֶׁל אֲבָרְהָם שְׁעָשָׂה אוֹתְךָ
אֲדוֹן עַל כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ, שְׁלַח נָא בְּיָד תְּשַׁלַּח, אָמַר
לְפָנָיו אֵיזָה חֲכִיב לְאָדָם, בֶּן אַחִיו אוֹ בֶּן בְּנוֹ,
הָיִי אוֹמֵר בֶּן בְּנוֹ, כְּשֶׁבִקֶּשְׁתָּ לְהַצִּיל אֶת לוֹט בֶּן
אָחִי אֲבָרְהָם, בְּיָד הַמַּלְאָכִים שְׁלַחְתָּ לְהַצִּילוֹ,
בְּנֵינוּ שֶׁל אֲבָרְהָם שְׁהֵם שְׂשִׁים רַבּוּא בְּיָדֵי אֵתָּה
מְשַׁלַּח לְהַצִּילָם, שְׁלַח בְּיָד הַמַּלְאָכִים שְׁאֵתָּה
רָגִיל לְשַׁלַּח. דְּכָר אַחֵר הִגֵּר הַמִּצְרִית חֲמִשָּׁה
מַלְאָכִים שְׁלַחְתָּ אֲצִלָּה, לְשְׂשִׁים רַבּוּא בְּיָדֵי שֶׁל
שָׂרָה בְּיָדֵי אֵתָּה מְשַׁלַּח לְהַצִּילָן.

וּרְבִנָּן אָמְרִי סְבוּר אֵתָּה שְׁהִיָּה מַעֲכָב מִשָּׁה
לִילָךְ, אֵינּוּ פֶּן, אֲלֹא פְּמַכְבֵּד לְאַהֲרֹן, שְׁהִיָּה
מִשָּׁה אוֹמֵר עַד שְׁלֹא עֲמַדְתִּי, הִיָּה אַהֲרֹן אָחִי
מִתְנַבֵּא לָהֶם בְּמִצְרַיִם שְׁמָנִים שָׁנָה, הוּא שְׁכַתֵּב
(יחזקאל כ) 'וְאֶנְדַּע לָהֶם בְּאָרְץ מִצְרַיִם', וּמִנֵּין
שְׁאֵהֲרֹן הִיָּה מִתְנַבֵּא שְׁפֶן הוּא אוֹמֵר (שמואל א
ב) 'וַיָּבֹא אִישׁ אִישׁ אֱלֹהִים אֶל עָלֵי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה
אָמַר ה' הַנִּגְלָה נִגְלִיתִי אֶל בֵּית אַבִּיךָ בְּהִיּוֹתָם
בְּמִצְרַיִם לְבֵית פְּרָעָה וּבַחֵר אוֹתוֹ מִכָּל שְׁבִטֵי
יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן', אָמַר מִשָּׁה, עֲכָשׁוּ אֶפְנֵס
בַּתְּחוּמוֹ שֶׁל אָחִי וַיְהִיָּה מִצְרַיִם, בְּשִׁבִּיל כֶּף לֹא
הִיָּה מִבְּקֵשׁ לִילָךְ, מִיָּד וַיֵּחָר אַף ה' בְּמִשָּׁה.

יז מִה חֲרוֹן אַף הִיָּה שָׁם, שְׁנִטְלָה כְּהוֹנָה מִמִּשָּׁה
וַנִּתְּנָה לְאַהֲרֹן, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוּנוֹם לְבִרְכָּה
הִלָּא אַהֲרֹן אָחִיךָ הָלָלִי וְכִי מֵאַחֵר שְׁאָמַר אָחִיךָ
אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לִּי, אֲלֹא אָמַר לֹא רָאוּי הִיָּיתָ
לְהִיּוֹת כֹּהֵן וְהוּא לֹוִי, וּלְפִי שְׁאֵתָּה מְסַרְבַּ עַל
דְּכָרִי תִּהְיֶה אֵתָּה לֹוִי וְהוּא כֹהֵן. יַדְעִיתִי כִּי דְּכָר
יְדַבֵּר הוּא, לְפִי שְׁאֵמַרְתָּ 'לֹא אִישׁ דְּכָרִים אֲנִי',

נִתְרַפְּאָת. דְּכָר אַחֵר מִכָּאן שֶׁהַפְּרָעָנוֹת שׁוּחָה עַל
הַצְדִּיקִים לְבָא וּמִדַּת הַטוֹב מִמֶּהֱרַת לְבָא.

וְהִיָּה אִם לֹא יֵאֱמִינוּ גַם לְשָׁנִי וְגו', לְמָה עָשָׂה לוֹ
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֹשׁ אוֹתוֹת, כְּנֶגֶד אֲבָרְהָם
יִצְחָק וַיַּעֲקֹב. וְלִקְחַתָּ מִמִּימֵי הַיָּאֹר, רָמַז לוֹ
שֶׁעַל יְדֵי דְּכָר שְׁיֹאמַר אֶל יִשְׂרָאֵל, עֲתִידִין הַמִּים
לְהִפָּךְ לְדָם וְהוּא יִלְקָה עַל יְדִיָּהֶם, שְׁכֶן כְּתִיב
(במדבר כ) 'שְׁמַעוּ נָא הַמָּרִים', וְהִפָּךְ הַסֵּלַע
וְהוֹצִיא שְׁנֶאֱמַר (תהלים עח) 'הֵן הִכָּה צוּר וַיִּזְוָבוּ
מִיִּם', וְאֵין וַיִּזְוָבוּ אֲלֹא לְשׁוֹן דָּם שְׁנֶאֱמַר (ויקרא
טו) 'וְאִשָּׁה כִּי יִזְוֹב זֹבַב דָּמָה', וְלִקְחַתָּ הִכָּה הַסֵּלַע
פַּעַמִּים, שְׁבַתְחִלָּה הוֹצִיא דָם וְלִבְסוּף מִיִּם.
בְּשָׁנֵי הָאוֹתוֹת הָרִאשׁוֹנִים אֵת מוֹצֵא שְׁחֲזָרוּ
לְכַמּוֹת שְׁהִיָּה, אֲבָל אוֹת הַדָּם לֹא חֲזָר לְכַמּוֹת
שְׁהִיָּה, לְפִי שְׁלֹא רָצָה לְמַחֵל לְמֹשֶׁה עַל חֲטָא
הַמִּים. וְכֵּן אוֹת הִיָּה לִישְׂרָאֵל, אָמַר לָהֶם בְּזֶה
הָאוֹת יִלְקוּ הַמִּצְרִיִּים תַּחֲלָה.

יח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' בִּי ה', אָמַר מֹשֶׁה
לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵתָּה אֲדוֹן הָעוֹלָם וְכִי אֵתָּה
רוֹצֶה שְׁאֶהְיֶה שְׁלִיחַ הָרִי לֹא אִישׁ דְּכָרִים אֲנִי
וְגו', אָמְרוּ חֲכָמִים שְׁבַעָה יָמִים קָדָם הִיָּה
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִפְּתָה לְמֹשֶׁה שְׁיִלָּךְ
בְּשִׁלְיחוֹתוֹ, וְלֹא הִיָּה רוֹצֶה לִילָךְ עַד מַעֲשֵׂה
הַסִּנֵּה, הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב לֹא אִישׁ דְּכָרִים אֲנִי
חַד, מִתְּמוֹל שָׁנִים, גַּם שְׁלֹשָׁה, מִשְׁלָשִׁים אַרְבָּעָה,
גַּם חֲמִשָּׁה, מֵאָז שָׁשָׁה, דְּבָרְךָ שְׁבַעָה. אָמַר רַבִּי
פְּנִיחָס הַפְּהֹן, אָמַר מֹשֶׁה אֲנִי אֵינִי אִישׁ שֶׁל
דְּכָרִים, וְאֵינִי רוֹאֶה כָּאֵן דְּכָרִים, כִּי הָאָדָם שְׁאֲנִי
הוֹלֵךְ אֲצִלּוֹ עֲבָד הוּא וְאֵינוּ מְקַבֵּל מוֹסֵר שְׁנֶאֱמַר
(משלי כט) 'בְּדְכָרִים לֹא יוֹסֵר עֲבָד' (נ"א אִם אֵינוּ
הוֹלֵךְ לְרִדּוֹתוֹ אֵינוּ הוֹלֵךְ, מִיָּד וַיֹּאמֶר ה' וכו') אִם אֲנִי
הוֹלֵךְ לְרִדּוֹתוֹ אֲנִי הוֹלֵךְ, מִיָּד,

טו וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִי שָׁם פֹּה לְאָדָם, אָמַר לוֹ,
אִם אֵין אֵתָּה אִישׁ דְּכָרִים אֵל תַּחּוּשׁ, הִלָּא אֲנִי
בְּרִאיתִי כָּל פִּיּוֹת שְׁבַעוֹלָם, וְאֲנִי עֲשִׂיתִי אֵלֶם מִי
שְׁחַפְצִיתִי, וְחֲרַשׁ וְעוֹר, וּפִקֵּחַ לְרִאִיָּה וּפִקֵּחַ
לְשִׁמְיָעָה, וְאִם אֲנִי חַפְצִיתִי שְׁתִּהְיֶה אִישׁ דְּכָרִים,
תִּהְיֶה כְּמוֹ כֵּן, אֲלֹא לַעֲשׂוֹת כֶּךָ גַּם אֲנִי חַפֵּץ

מלַעֲבָדֶנִי, אֲנִי אֲמַנֵּעַ מִמֶּךָ בְּנֶךְ בְּכוֹרְךָ מִלַּעֲבָדְךָ, שְׂאֲנִי אֶהְרֹג אֶת כָּלִן.

יא וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֶת כָּל דִּבְרֵי ה' וְגו', הַתְּחִיל מֹשֶׁה אומר לו' כָּל הַדְּבָרִים וְכָל הָאוֹתוֹת אֲשֶׁר צִוְּהוּ לַעֲשׂוֹת לִפְנֵי הָעָם, כְּשֶׁם שֶׁאָמַר לו' הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כֵּן עָשָׂה, וְדַבְּרָתָא אֵלָיו וְשִׁמְתָא אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיו.

יג וַיַּדְבֵּר אֶהֱרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים, עָשָׂה כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְדַבְּרָתָא הוּא לָךְ אֶל הָעָם. **וַיַּעַשׂ הָאוֹתוֹת לְעֵינֵי הָעָם כְּמֹה שֶׁאָמַר** לַמַּעֲלָה. **וַיֵּצֵא מֶן הָעָם, עָשׂוּ כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַקְדוּשׁ** בְּרוּךְ הוּא וְשִׁמְעוּ לְקֹלִי, יָכוֹל לֹא הֶאֱמִינוּ עַד שֶׁרָאוּ הָאוֹתוֹת, לֹא, אֲלֵא וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פֶקֶד ה' עַל הַשְּׁמוּעָה הֶאֱמִינוּ וְלֹא עַל רֵאשִׁית הָאוֹתוֹת, וּבִמְהֵרָה הֶאֱמִינוּ עַל סִמְנֵי הַפְּקִידָה שֶׁאָמַר לָהֶם, שְׂכַךְ הִיא מִסֵּרָת בְּיָדָם מֵיַעֲקֹב, שִׁיעֲקֹב מִסֵּר אֶת הַסּוּד לְיוֹסֵף, וְיוֹסֵף לְאַחִיו, וְאֲשֶׁר בֶּן יַעֲקֹב מִסֵּר אֶת הַסּוּד לְסֵרַח בִּתּוֹ, וְעַד כֵּן הִתְּחִיל הָיָא קְרִימָתָא, וְכָךְ אָמַר לָהּ, כָּל גּוֹאֵל שִׁיבָא וַיֹּאמֶר לְבָנִי פֶקֶד פְּקִידָתִי אֲתָכֶם הוּא גּוֹאֵל שֶׁל אֲמָתָא, כִּינן שֶׁבָא מֹשֶׁה וַאֲמַר 'פֶּקֶד פְּקִידָתִי אֲתָכֶם', מִיָּד וַיֵּצֵא מֶן הָעָם, בְּמֹה הֶאֱמִינוּ כִּי שִׁמְעוּ הַפְּקִידָה, הִנֵּה הוּא דְכָתִיב כִּי פֶקֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָנִים וַיִּקְרֹא וַיִּשְׁתַּחֲוּ, וַיִּקְרֹא עַל הַפְּקִידָה, וַיִּשְׁתַּחֲוּ עַל כִּי רָאָה אֶת עֲנָנִים.

יד וְאַחֲרָיו בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, הֵיכָן הָלְכוּ הַזִּקְנִים שֶׁלֹּא חָשַׁב אוֹתָם עִמָּהֶם, שְׂכַכְרָא אָמַר לו' הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּבִבְרָכָתָא אֶתְּחִיל וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, אָמְרוּ רַבּוּתֵינוּ הָלְכוּ עִמָּהֶם הַזִּקְנִים וְהָיוּ מְגֻנָּבִין אֶת עֲצָמָן וְנִשְׁמָטִין אֶחָד אֶחָד שְׁנַיִם שְׁנַיִם וְהָלְכוּ לָהֶן, כִּינן שֶׁהִגִּיעוּ לַפְּלִטְרִין שֶׁל פְּרָעָה לֹא נִמְצָא אֶחָד, שֶׁכֵּן כָּתִיב 'אַחֲרָיו בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן' וְהֵיכָן הַזִּקְנִים, אֲלֵא שֶׁהָלְכוּ לָהֶן, אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, כֵּךְ עָשִׂיתֶם, חֲיִיכֶם שְׂאֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם, אֵימָתִי, בְּשִׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עִם הַזִּקְנִים לָהֶר סִינֵי לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, הִתְחַזְּקוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כד) 'וְאֵל הַזִּקְנִים אָמַר שָׁבוּ לָנוּ בְּזֶה'.

לָכֵךְ 'דַּבֵּר יַדְבֵּר הוּא', וּמֹה שֶׁאֶתְּחִיל סְבוּרָה שֶׁהוּא מִצֵּר, לֹא כֵן אֲלֵא שֶׁמֶח שֶׁנֶּאֱמַר וְרָאָה וְשִׁמְחָה בָּלְבוּ. אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן רַבִּי יוֹסִי, הֵלֵב שֶׁשִּׁמְחָה בְּגִדְלַת אֲחִיו, יִלְבֹּשׁ אוֹרִים וְתוֹמִים שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כח) 'וְהָיוּ עַל לֵב אֶהֱרֹן'.

מֹה שֶׁאֶתְּחִיל מִתְּחִילָה לְדַבֵּר כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים, אֲנִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ. וְדַבֵּר הוּא לָךְ אֶל הָעָם וְהִנֵּה הוּא יִהְיֶה לָךְ לִפְנֵי, לְמַתּוּרָגְמָן. וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לְאַלְהִים, אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא אֲחִיד הַגְּדוֹל מִמֶּךָ, יִהְיֶה מוֹרָאָךְ עָלָיו, מִכָּאֵן אָמְרוּ מוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שְׁמִים, אָמַר לוֹ כְּשֶׁם שְׁמוֹרָאֵי עָלֶיךָ כֵּךְ מוֹרָאָךְ עָלָיו. וְאַתָּה הַמַּטָּה הִנֵּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲמַרְתָּ 'לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי' (משלי כט) 'בְּדָבָרִים לֹא יוֹסֵר עַבְדְּךָ מֹה עוֹשִׁין לְעַבְדְּךָ רֹדֵדִין אוֹתוֹ בְּמַקְלָא, כֵּךְ אֶתְּחִיל קַח אֶת הַמַּטָּה שֶׁתִּסְרְנוּ בּוֹ הִנֵּה הוּא דְכָתִיב וְאַתָּה הַמַּטָּה הִנֵּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאוֹתוֹת.

פְּרָשָׁה ה

ו וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתְּךָ וְגו', וְכִי עַל אֵיזֶה מוֹפֵת אָמַר, אִם תֹּאמַר עַל הַנִּחֲשׁ וְהַצִּרְעָת וְהַדָּם, וְהָלֹא אוֹתֵן נִסִּים לֹא אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת אֲלֵא לְיִשְׂרָאֵל, וְעוֹד לֹא מִצִּינוּ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה אוֹתֵן הָאוֹתוֹת לִפְנֵי פְרָעָה, אֲלֵא מֵהוּ כָּל הַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְיָדְךָ, זֶה הַמַּטָּה שֶׁהָיוּ כְּתוּבִין עָלָיו עֲשׂוֹר מִכּוֹת שֶׁהִנֵּה כְּתוּב עָלָיו נוֹטְרִיקוֹן דְּצִ"ךְ עַד צִ"ח"ב, אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵלּוּ הַמִּכּוֹת אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְיָדְךָ, עָשָׂה אוֹתָם לִפְנֵי פְרָעָה עַל יְדֵי הַמַּטָּה הִנֵּה.

ז וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבוֹ, כְּדִי לְפָרַע דִּינָם מֵהֶם. וְאַמְרָתָא אֶל פְּרָעָה פֹּה אָמַר ה' בְּנִי וְגו', גָּלָה לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יִשְׁלַח פְּרָעָה אֶת יִשְׂרָאֵל עַד מִכַּת בְּכוֹרִים, וּלְכֵךְ לֹא הִצְרִיךְ הַכְּתוּב לְפָרְסָם לוֹ בְּסוֹף. מֵהוּ בְּנִי בְּכָרִי יִשְׂרָאֵל, עַל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אָמַר, שֶׁקֶנָּה הַבְּכוֹרָה כְּדִי שִׁיכֹל לְעַבְדֵי לְמִקּוּם. וְאַמְרָתָא אֵלּוּ שִׁלַּח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדֶנִי, אָמַר לוֹ אִם אֶתְּחִיל מוֹנֵעַ מִמֶּנִּי בְּנֵי בְּכָרִי

לָהֶם וּמֵה מַעֲשֵׂיוֹ, אָמְרוּ לוֹ נוֹטָה שָׁמַיִם וַיּוֹסֶד אֶרֶץ, קוֹלוֹ חוֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ, מִפָּרֶק הָרִים, וּמִשְׁבַּר סָלְעִים, קִשְׁתּוֹ אֵשׁ, חֲצִיו שִׁלְהֶבֶת, רִמְחוֹ לִפִּיד, מִגְנוֹ עֲנָנִים, חֲרָבוֹ בָּרֶק, יוֹצֵר הָרִים וּגְבָעוֹת, מְכַסֶּה הָרִים בְּעָשָׁבִים, מוֹרִיד גִּשְׁמִים וּטְלָלִים, מַפְרִיחַ דְּשָׁאִים, וְעוֹנֶה חַיּוֹת, צָר אֶת הָעֶבֶר בְּמַעֲי אָמוֹ וּמוֹצִיאוֹ לְאֹרֵר הָעוֹלָם, (דניאל ב) 'מִהֲעֵדָה מַלְכִּין וּמִהֲקָם מַלְכִּין'.

אָמַר לָהֶם מִתְחִלָּה שָׁקַר אַתֶּם אוֹמְרִים, כִּי אֲנִי הוּא אֲדוֹן הָעוֹלָם וְאֲנִי בְּרֵאתִי עַצְמִי וְאֶת נִילוֹס, שְׁנֵאֲמַר (יחזקאל כט) 'לִי יֵאָרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי'. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קִבֵּץ כָּל חֲכָמֵי מִצְרַיִם, אָמַר לָהֶם שְׁמַעְתֶּם שְׁמוֹ שֶׁל אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל אֱלֹהֵי, אָמְרוּ לוֹ שְׁמַעְנוּ שֶׁבֶן חֲכָמִים הוּא וְבֶן מַלְכֵי קְדָם, אָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לַעֲצֶמְכֶם קִרְאֶתֶם חֲכָמִים וְלִי בֶן חֲכָמִים שְׁנֵאֲמַר (ישעיה יט) 'חֲכָמֵי יוֹעֲצֵי פִרְעָה עֲצָה נִבְעָרָה אֵיפֹה תֵאמְרוּ אֵל פִּרְעָה בֶן חֲכָמִים אֲנִי בֶן מַלְכֵי קְדָם', רָאָה מֶה כְּתִיב בָּהֶן 'אֶף אוֹיְלִים שָׁרִי עֲצֵן חֲכָמֵי יוֹעֲצֵי פִרְעָה', (שם כט) 'וְאֶבְדָּה חֲכָמָת חֲכָמֵי וּבִינַת נְבוֹנֵי תִסְתַּתֵּר', הַשִּׁיבָם, אֱלֹהֵי שְׁלֹכֶם אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הוּא שְׁנֵאֲמַר מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ.

אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רָשַׁע, מִי ה' אֲמַרְתָּ, בְּמִי אַתָּה לוֹקֶה, מ' אֲרַבְעִים י' עֲשָׂרָה, הֵם חֲמִשִּׁים מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בַּיּוֹם שְׁנֵאֲמַר (שמות ח) 'וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטוּמִּים אֵל פִּרְעָה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא', וְעַל הַיָּם מֵהוּ אוֹמֵר (שם יד) 'וַיֹּאֲרֶא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה', כַּמָּה לָקוּ בְּאֲצַבֵּעַ, עֲשׂוֹר מִכּוֹת, חֲשֵׁב חֲמִשָּׁה אֲצַבָּעוֹת שֶׁבִּיד הַגְּדוֹלָה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד עֲשׂוֹר מִכּוֹת הָרִי חֲמִשִּׁים. דָּבָר אַחֵר 'מִי ה' סָרַס אוֹתוֹ מִי יָם, הַיָּם הוֹדִיעָךְ ה', אַתָּה אֲמַרְתָּ 'מִי ה' עֲתִיד אַתָּה לוֹמַר (שם ט) 'ה' הַצִּדִּיק'. אַתָּה אֲמַרְתָּ 'לֹא יִדְעָתִי אֶת ה' עֲתִיד אַתָּה לוֹמַר (שם י) 'חֲטָאתִי לֹה' אֱלֹהֵיכֶם'. אַתָּה אֲמַרְתָּ 'וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח' אֱלֹהֵי הָיָה שֵׁם אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל הַזֶּקֶן, הֵייתִי נוֹתֵן הַסֵּל וְהַמְגִרָפָה עַל כְּתָפוֹ.

טו וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים נִקְרָא עֲלֵינוּ אֲמָרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שָׁמָּה תֵאמַר שְׁנֵינוּ אוֹתוֹ הַלְשׁוֹן

וַיֹּאמְרוּ אֵל פִּרְעָה כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיִּחַגְּגוּ לִי בַּמִּדְבָּר, אָמַר רַבִּי חֵיָא בַר אֲבָא, אוֹתוֹ הַיּוֹם יוֹם פְּרוֹזְבוּטֵי שֶׁל פִּרְעָה הָיָה, וּבָאוּ כָל הַמַּלְכִּים כָּלָן לִכְבְּדוֹ, וְהֵבִיאוּ דוֹרָאוֹת שֶׁל עֲטֻרוֹת וְהָיוּ מַעֲטִירִין אוֹתוֹ שֶׁהוּא יוֹם קוֹזְמוֹקְרָטוֹר, וְהֵבִיאוּ אֱלֹהֵיהֶן עִמָּהֶן, מִשְׁעֻטָּרוֹ אוֹתוֹ הָיוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עוֹמְדִין עַל פֶּתַח פְּלִטְרִין שֶׁל פִּרְעָה, נִכְנְסוּ עֲבָדָיו וְאָמְרוּ שְׁנֵי זָקֵנִים עוֹמְדִין עַל הַפֶּתַח, אָמַר לָהֶן יַעֲלֹו, כִּינֹן שְׁעָלוּ הָיָה מִסְתַּכֵּל בָּהֶן שָׁמָּה יַעֲטֻרוּ אוֹתוֹ אוֹ שָׁמָּה יִתְּנוּ לוֹ כְּתָבִים, וְאֵף לֹא שְׁאָלוּ בְּשִׁלּוּמוֹ, אָמַר לָהֶם מִי אַתֶּם, אָמְרוּ לוֹ שְׁלוּחֵי שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲנִי, מֶה אַתֶּם מְבַקְשִׁים, אָמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת עַמִּי וְגו', אוֹתָהּ שָׁעָה כָּעַס וְאָמַר מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ לְשַׁלַּח לִי עֲטָרָה אֱלֹא בְּדָבָרִים אַתֶּם בָּאִים אֵלַי.

לֹא יִדְעָתִי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח. אָמַר לָהֶם הַמְתִּינוּ לִי עַד שֶׁאֲחַפֵּשׂ בַּסֶּפֶר שְׁלִי, מִיָּד נִכְנַס לְבֵית אַרְמוֹן שְׁלוֹ, וְהָיָה מְבִיט בְּכָל אֶמָּה וְאֶמָּה וְאֱלֹהֵיהֶן, הַתְחִיל קוֹרֵא אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֱלֹהֵי עַמּוֹן וְאֱלֹהֵי צִידוֹן, אָמַר לָהֶם חַפְשִׁיתִי שְׁמוֹ בְּבֵית גִּנְזֵי וְלֹא מִצָּאתִי אוֹתוֹ, אָמַר רַבִּי לִוִּי מִשָּׁל לְמָה הַדָּבָר דּוּמָה, לִכְתֹּב שֶׁהָיָה לוֹ עֶבֶד שׁוֹטָה, יֵצֵא הַפֶּתַח חוּץ לְמִדְיָנָה, הֵלֶךְ הָעֶבֶד לְבַקֵּשׁ אֶת רַבּוֹ בְּבֵית הַקְּבֻרוֹת, הַתְחִיל צוֹנֵחַ לְבָנֵי אָדָם שְׁעוֹמְדִים שָׁם, לֹא רָאִיתֶם בְּכָאן רַבִּי, אָמְרוּ לוֹ רַבּוֹ לֹא פָהֵן הוּא, אָמַר לָהֶן הֵן, אָמְרוּ לוֹ, שׁוֹטָה, מִי רָאָה פָהֵן בְּבֵית הַקְּבֻרוֹת.

כֹּף אָמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְפִרְעָה, שׁוֹטָה, דִּרְכָּן שֶׁל מַתִּים לְתַבְעֵן בֵּין הַחַיִּים, שָׁמָּה הַחַיִּים אֲצֵל הַמַּתִּים, אֱלֹהֵינוּ חֵי הוּא, אֱלֹהֵי שְׁאֵתָה אוֹמֵר מַתִּים הֵם, אֲבָל אֱלֹהֵינוּ הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמִלֶּךְ עוֹלָם, אָמַר לָהֶם בַּחוּר הוּא אוֹ זֶקֶן הוּא, כַּמָּה שְׁנוֹתָיו, כַּמָּה עֲצֻרוֹת כָּבֵשׁ, כַּמָּה מְדִינּוֹת לְכַד, כַּמָּה שָׁנִים יֵשׁ לוֹ מִיּוֹם שֶׁעָלָה לְמַלְכוּתוֹ, אָמְרוּ לוֹ, אֱלֹהֵינוּ פָחוּ וּגְבוּרָתוֹ מֵלֵא עוֹלָם, הוּא הָיָה עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם וְהוּא יְהִיָּה בְּסוֹף כָּל הָעוֹלָם, וְהוּא יִצְרָךְ וְנִתֵּן בְּךָ רוּחַ חַיִּים, אָמַר

ישתחקו עצמותיו קדושים הם. על פן הם צועקים לאמר וגו' תכבד העבודה על האנשים, מלמד שהיו בידם מגלות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ברוך הוא גואלן, לפי שהיו נוחין בשבת, אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו', אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת.

יט ויצאו נוגשי העם ושוטריהם, כיון שגזר פן הלך משה למדן ועשה ששה חדרים, ואחר הנה יושב במצרים, ואותה שעה התחזיר משה אשתו ובניו (במדן) [למדן]. אתם קחו לכם תבן, ויפץ העם בכל ארץ מצרים מפני שהיה משה במדן, אמר להם הקדוש ברוך הוא, למחר אני מביא עליהם מכות והם אומרים פרעה חוטא ואנו לוקין, כיון שישאל יוצאין להביא תבן ולעשות, היה המצרי רואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו לפיכך ויפץ העם. והנוגשים אצים לאמר, אלו מצריים הרשעים שהיו דוחקים בהן ואומרים להם כלו מעשיכם, אבל השוטרים לא היו אצים, שהם כשרים, והיו רואין אותן בצרה גדולה ולא היו דוחקין עליהם.

כ ויכו שטרי בני ישראל, מכאן אתה למד שהיו כשרים ומסרו עצמן על ישראל, וסבלו מכות כדי להקל מעליהם, ולפיכך זכו לרוח הקדש שנאמר 'אספה לי שבועים איש מזקני ישראל' וגו', אמר הקדוש ברוך הוא, הם לקו עליהם, לפיכך זכו לרוח הקדש ונתמנו נביאים עליהם. ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו, תבן אין נתן לעבדיך, ויראו שטרי בני ישראל אותם ברע לאמר, ויפגעו את משה ואת אהרן נציבים, אחר ששה חדשים נגלה הקדוש ברוך הוא על משה במדן ואמר לו 'לך שוב מצרים', בא משה במדן ואחרון ממצרים, ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאין מלפני פרעה, מהו 'נציבים', אמרו רבותינו זכרונם לברכה דתן ואבירם היו עמהן, שפתיב בהן (במדבר טז)

שאמר לנו הקדוש ברוך הוא, ואמרנו לו פה אמר ה' אלהי ישראל, ובשביל כך הקשה כנגדנו, חזרו ואמרו 'אלהי העברים'. פן יפגענו בדבר או בחרב לא היה צריך לומר אלא פן יפגעו, מהו 'פן יפגענו', ללמדך שנהגו בו כבוד, ללמדך שחייב אדם לחלק כבוד למלכות.

טז ויאמר אליהם מלך מצרים למשה ואהרן מהו למך, אמר להם אתם למך, ודבריהם למך. לכו לסבלותיכם, אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך, אמר להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה וננבחה לאלהינו 'לכו לסבלותיכם'.

יז ויאמר פרעה הן רבים עמה עם הארץ, אמר להם אם אלף אנשים אתם מבקשים או אלפים, הייתי נותן, שמא ששים רבוא אתם מבקשים, לכו לסבלותיכם. דבר אחר אמר רבי יהוראי מנין אתה אומר שלא יצאו ישראל ממצרים אלא שנים מששים רבוא, נאמר במדבר (יחזקאל כ) 'ואמר לשפוף חמתי (עליכם) [עליהם] במדבר לכולותם', ונאמר במצרים (שם) 'לשפוף חמתי עליהם לכולות אפי כם בתוך ארץ מצרים', מה במדבר לא נשתירו כם אלא שנים מששים רבוא, אף במצרים לא נשתירו כם אלא שנים מששים רבוא, 'הן רבים עמה עם הארץ'.

יח ויצו פרעה ביום ההוא, מלמד על הרשע שלא עקב לעשות עמהן רע, וזו הייתה גזירה רביעית. והנוגשים אצים לאמר אלו המצרים, השוטרים, אלו זקני ישראל. לא תוסיפון לתת תבן לעם ואת מתפנת הלכנים, מכאן אתה למד שחשבון היה על כל אחד ואחד כמה לבנים יעשו ביום, ולכך העביר בהן בתחלה בפח רב, כדי שיעשו הלבנים בכל כחם ולראות כל יכלת שלהם, ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים. כי נרפים הם, אמר רבי שמעון בר יוחאי התחיל מתרק עליהם שני ואומר נרפים אתם, לשון טנוף הוא,

היאך נדונו, מדת הדין היתה, ומעשה דור הפלגה של סדומיים היאך נדונו, ומדת הדין היתה, העם הזה מה עשו שנשפכו מכל הדורות שעברו, ואם בשביל שאמר אברהם אבינו (בראשית טו) 'במה אדע כי אירשנה' ואמר לו 'ידע תדע כי גר יהיה ורעד', אם כן הרי עשו וישמעאל מבניו והן צריכין להשתעבד כמו הם, ואפלו כן, הנה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב, לא לעם הזה שהוא בדורי, ואם תאמר מה אכפת לי, אם כן למה זה שלחתני.

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וגו', אמר רבי פנחס הפהן בן חמא, אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כלו מתיראין ממנו, ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד. מהו 'והצל לא הצלת', רבי ישמעאל אומר 'והצל לא הצלת' ודאי. רבי עקיבא אומר יודע אני שאתה עתיד להצילם, אלא מה אכפת לך באותן הנתונים תחת הבנין, באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע במשה, וכיון שראה הקדוש ברוך הוא שבשביל ישראל הוא אומר, לא פגעה בו מדת הדין.

כג ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה, במלחמות פרעה אתה רואה, ואין אתה רואה במלחמות של שלשים ואחד מלכים, שיעשה בהן נקמה יהושע תלמידך, מכאן אתה למד שנטל משה עכשו את הדין שלא יפגם לארץ.

'ודתן ואבירם יצאו נצבים', התחילו מחרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן.

כא ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט אם באמת באתם משמו של הקדוש ברוך הוא, ישפט בינינו ובין פרעה, ואם מעצמכם באתם, ישפט ה' בינינו וביניכם. **אשר הבאשתם את ריחנו,** רבי יוחנן אמר מן המכות שהיו מכין אותם הנה ריחן מבאש. ורבי שמעון בן לקיש אמר מאותן שהיו משקעין בבנין היו מתים וריחן מבאש. ורבי חייא אמר משל לנבלה שהיתה נתונה בנזית ועפר מכסה עליה ואין ריחה עולה, ובא אחר וגלה אותה והלך ריחה, כך אמרו ישראל למשה, משה ריח הנה ביד מצרים שאנחנו עתידין לגאל ובאתם ועכרתם אותו. **לתת תרב בידם להרגנו,** אמר רבי יהודה הלוי בן רבי שלום, אמרו לו למשה, למה אנו דומין, לשה שבא הזאב לטל אותו, רץ הרועה אחריו להצילו מפי הזאב, בין הרועה ובין הזאב נקצעת השה, כך אמרו ישראל משה מבינך לבין פרעה אנו מתים.

כב וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעתה לעם הזה, באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לו 'למה הרעת' וגו', מהו 'ה' למה הרעת' בנהג שבועלם בשור ודם האומר לחברו למה אתה עושה כן, הוא כועס עליו, ומשה אמר לפני הקדוש ברוך הוא 'למה הרעתה לעם הזה', אלא כך אמר לפני הקדוש ברוך הוא, נטלתי ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול

פרשת וארא

פרשה ו

לאבותיהן שאתן להם את הארץ ויהיו יורשין אותה בזכותן.

ה וידבר משה בן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה וגו', היה קשה בעיניהם לפרש מעבודת כוכבים, וכן יחזקאל מפרש ואומר (יחזקאל כ) 'איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו', ראה מה כתיב 'איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו'. **בא דבר אל פרעה מלך מצרים**, המשל אומר מן שטיא לית הנאי אלא מן קציא, וידבר משה לפני ה' וגו'.

פרשה ח

ב פרעה היה אחד מארבעה בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם, ואלו הן, חירם, ונבוכדנצר, ופרעה, ויואש מלך יהודה... ומי גרם לפרעה שילקה, על שאמר 'לי יארי ואני עשיתיני', לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה 'ראה נתתיך אלהים לפרעה', (קהלת ה) 'כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם', לך ועשה מי שעשה עצמו אלוה שחץ בעולם על שהגביה עצמו, שנאמר (איוב מא) 'את כל גבוה יראה הוא מלך על כל בני שחץ', וכי גבוה יראה ושלל אינו רואה, והכתיב (זכריה ד) 'עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ', אלא אמר רבי ברכיה אלו הגיותנין שעושין עצמן אלוהות, והקדוש ברוך הוא עושה מהן שחצים בעולם וכן סנחריב נתגאה ונעשה שחץ בעולם שנאמר (מ"ב יט) 'ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף איש', לך כתיב 'את כל גבוה יראה' שהקדוש ברוך הוא מראה שחץ של גיותנין לכל הבריות.

אמר הקדוש ברוך הוא (ירמיה כג) 'אם יסתור איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'', אמר רבי בנימין בר לוי אם ישב אדם בזוית ועוסק בתורה אני מראהו לבריות, אם יטמין אדם

ד וארא אל אברהם, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, חבל על דאבדין ולא משתכחין, הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי, ולא הודעתי להם כי שמי ה' פשם שאמרתי לך, ולא הרגרו אחר מדותי, אמרתי לאברהם (בראשית יג) 'קום התהלך בארץ לארבה ולרחבה' וגו', בקש לקבר שרה ולא מצא עד שקנה בדרמים, ולא הרגה אחר מדותי. אמרתי ליצחק (שם כו) 'גור בארץ הזאת כי לך ולירצך' וגו', בקש לשותות מים ולא מצא, אלא (שם) 'ייריבו רועי גרר עם רועי יצחק' ולא הרגה אחר מדותי. אמרתי ליעקב (שם כח) 'הארץ אשר אתה שוכב עליה' וגו', בקש מקום לנטות אהליו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה, ולא הרגה אחר מדותי, ולא שאלני מה שמי פשם ששאלת אתה, ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמי, ולבסוף אמרת 'ומאז באתי אל פרעה', ועל זה נאמר ונאם הקימותי את בריתי שנתנה להם כמו שאמרתי להם שאתן להם את הארץ ולא הרגרו אחרי. ונאם אני שמעתי את נאקת בני ישראל, לפי שהן לא הרגרו אחרי, ונאם אף על פי שישאל שפאותו הדור לא היו נוהגין פשוטה, שמעתי נאקתם בעבור הברית שכרתי עם אבותיהם, הלא הוא דכתיב (שמות ו) ואזכר את בריתי.

לכן אמר לבני ישראל, אין לכן אלא לשון שבועה שנאמר (ש"א ג) 'ולכן נשבעתי לבית עלי, נשבע הקדוש ברוך הוא שיגאלם שלא יירא משה שמה מדת הדין יעכב גאלתו. והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, ארבע גאולות יש כאן, והוצאתי, והצלת, וגאלתי, ולקחתי, כנגד ארבע גזרות שגזר עליהן פרעה, וכנגדן תקנו חכמים ארבע כוסות בליל הפסח, לקים מה שנאמר (תהלים קטז) 'כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא'. והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי, אעשה להן מה שאמרתי

כתיב כאן, אלא 'פי ידבר' עתיד הוא לומר לכם כן.

ורבי יהודה בן רבי שלום אמר פהגן הוא מדבר 'תנו לכם מופת', וכן אתה מוצא בנח, אחר כל הנסים שעשה לו הקדוש ברוך הוא בתבה והוציא מן המנוח, אמר לו (בראשית ט) 'ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר', התחיל מבקש סימן, עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא (שם) 'את קשתי נתתי בענן', ומה נח הצדיק היה מבקש סימן, פרעה הרשע על אחת כמה וכמה. וכן אתה מוצא בחזקיה, בשעה שבא לשעיה ואמר לו (מ"ב כ) 'זה אמר ה' הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה', התחיל לבקש סימן שנאמר (שם) 'ויאמר חזקיה מה אות כי אעלה בית ה'', ומה חזקיהו הצדיק בקש אות, פרעה הרשע לא כל שכן. חנניה מישאל ועזריה כשידרו לבקשן האש לא ירדו אלא בסימן, כיצד (תהלים קטו) 'לא לנו ה' לא לנו' אמר חנניה, 'לשמך תן כבוד' אמר מישאל, 'על חסדך ועל אמתך' אמר עזריה, וגבריאל היה עונה אחריהן 'למה יאמרו הגוים איה וגו', בינו ששגרו כל הלילה בפייהם נטלו אותו סימן וירדו, ואם אין לך ללמד מכן, למד ממקום אחר, דכתיב (זכריה ג) 'שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיד היושבים לפניך כי אנשי מופת המה', ומי היו, אמר רבי יהודה בן רבי שלום, אלו חנניא מישאל ועזריה שנעשה להן הסימן הזה, ומה אם הצדיקים מבקשים סימן, הרשעים על אחת כמה וכמה.

ב ואמר אל אהרן קח את מטף, הדא הוא דכתיב (תהלים קי) 'מטה עזך ישלח ה' מציון', אין הקדוש ברוך הוא רודה את הרשעים אלא במטה, ולמה, לפי שנמסרו לכלבים שנאמר (שם נט) 'ישובו לערב יהמו ככלב', כשם שדרכו של כלב ללקות במקל כך הם לוקים, לכך נאמר 'מטה עזך', אמר להן הקדוש ברוך הוא, פרעה רשע הוא, אם אומר לכם תנו מופת הבה אותו במקל, שנאמר 'אמר אל אהרן קח את מטף'.

עצמו לעבודת כוכבים אני מראהו לבריות שנאמר 'אם יסתור איש במסתרים ואני לא אראנו', אמר רבי חמא בר חנינא אני ממלא ממנו העליונים והתחתונים ומראה שחצו לבריות, לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה.

ג לך והפרע ממנו, אמר לו היאך אביא עליו עשר מכות, אמר לו 'את המטה הזה תקח בידך', אמר רבי יהודה המטה משקל ארבעים סאה היה, ושל סנפיריו היה, ועשר מכות תקוקות עליו נוטריקון, דצ"ף עד"ש באח"ב, אמר לו הקדוש ברוך הוא בטכסס הזה הבא עליו את המכות. ואהרן אחיד יהיה נביאך, כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא אומר לפניו כך אתה תדבר את כל אשר אצונך ואהרן אחיד ידבר אל פרעה, ועל ידי שניהם נעשו כל הדברים שנאמר (שמות יא) ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה.

פרשה ט

א כי ידבר אליכם פרעה, רבי פנחס הכהן בר חמא פתח (ישעיה מו) 'מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה', הקדוש ברוך הוא מגיד מראשית מה יהא בסוף, שכן הוא אומר למשה (דברים לא) 'וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ', מה שעתידין לעשות אחר מיתתו של יהושע, 'ועזבני והפר את בריתי', 'ויעזבו את ה' ולא עבדוהו', הוי 'מגיד מראשית אחרית'. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש למעלה שהוא אומר 'עצתי תקום', מהו 'וכל חפצי אעשה', שהוא חפץ להצדיק בריותיו, שנאמר (ישעיה מב) 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר', ואינו חפץ לחיב בריה שנאמר (יחזקאל לג) 'אם אהפך ממות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו ותיחיה', לכך נאמר 'וכל חפצי אעשה'. וכן אתה מוצא שהגיד הקדוש ברוך הוא למשה מראשית אחרית, אם ידבר אליכם פרעה אין

שָׁפַל הַכְּשָׁפִים בְּרִשְׁוֹתֵי הֶן, מִיָּד שָׁלַח וְהִבִּיא תִּינוּקוֹת מִן אֶסְכוּלֵי שְׁלֹהֶם וַעֲשׂוּ אִף הֵם כָּךְ, וְלֹא עוֹד אֵלָּא קָרָא לְאַשְׁתּוֹ וַעֲשֶׂתָהּ כָּךְ, שֶׁנֶּאֱמַר **וַיִּקְרָא גַם פְּרָעָה מֵהוּ 'גַּם' שָׂאָף לְאַשְׁתּוֹ קָרָא וַעֲשֶׂתָהּ כֵּן. וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם תַּרְטוּמֵי מִצְרַיִם, מֵהוּ 'גַּם', אֶפְלוּ הַתִּינוּקוֹת שֶׁל אַרְבַּע וְחֲמֵשׁ שָׁנִים קָרָא וַעֲשׂוּ כֵּן.**

ז וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּהוֹ, אָמְרוּ יוֹחָנִי וּמִמְרָא לְמִשָּׁה, תִּבֶּן אֶתָּה מִכְּנִיס לְעִפְרַיִם, אָמַר לָהֶם לְמַתָּא יִרְקָא יִרְקָא שְׁקוּל. וַיִּבְלַע מִטְּהָ אֶהְיֶן אֶת מִטְּהָם, הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב (משלי כט) 'כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל וְחֹכֶם בְּאַחֲזֹר יִשְׁבַּחְנָה', הַכְּסִיל מוֹצִיא כָּל דְּבָרָיו בְּפַעַם אַחַת כְּשֶׁיָּבֵא לְרִיב עִם חֲבֵרוֹ, וְחֹכֶם בְּאַחֲזֹר הוּא מְסַלְּקוֹ. דְּבָר אַחֵר 'כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל' הִרְשָׁע הַזֶּה מִשְׁהוּצִיא כָּל עֲצָתוֹ, אַחֵר כֵּן חֲכָמוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּאַחֲזֹר יִשְׁבַּחְנָה, שֶׁכֵּן אֶתָּה מוֹצֵא בְּאַחֲשֹׁרוֹשׁ שְׁעָמֵד וּבִטֵּל מְלָאכְתָּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, לְפִיכָף לֹא מָלַךְ אֵלָּא עַל חֲצִי שֶׁל עוֹלָם, מֵה כְּתִיב בּוֹ (אסתר א) 'בְּהִרְאֹתוֹ אֶת עֶשֶׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ' וְגו', אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּהּ שֶׁשֶּׂה גִיסִין הִיָּה מְרָאָה לָהֶם בְּכָל יוֹם וְיוֹם, וְאִין אֶחָד מֵהֶן דּוֹמָה לְחֲבֵרוֹ, וְאַחֵר כָּךְ הוּא מְשַׁלַּח לְכָל גְּדוּלֵי הַמַּלְכוּת, וְרַבִּי חֵיָא בַּר אֲבָא אָמַר מִיָּנִי יִצְיָאוֹת הִרְאָה לָהֶם, רַבִּי לִי אָמַר בְּגִדֵי כְּהוֹנֵה הִרְאָה לָהֶם, נֶאֱמַר כָּאֵן 'תַּפְּאֶרֶת גְּדֻלָּתוֹ' וְנֶאֱמַר לְהֵלֵן (שמות כח) 'וַעֲשִׂיתָ בְּגִדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִיד' וְגו', מֵה תַּפְּאֶרֶת הָאֱמוּרָה לְהֵלֵן בְּגִדֵי כְּהוֹנֵה גְּדוּלָּה, אִף תַּפְּאֶרֶת הָאֱמוּרָה כָּאֵן בְּגִדֵי כְּהוֹנֵה גְּדוּלָּה, 'וְחֹכֶם בְּאַחֲזֹר יִשְׁבַּחְנָה' שֶׁהִפִּיל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲצָתוֹ וְהִרְגֵּא אֶת וְשִׁתִּי.

דְּבָר אַחֵר 'כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל' זֶה פְּרָעָה שֶׁהִיָּה מְלַעִיג עַל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהִיָּה סְבוּר שֶׁמַּעֲשֶׂה כְּשָׁפִים הֵן מֵה שֶׁעָשׂוּ מִשָּׁה וְאַהֲרֹן, וְקָרָא לְכָל בְּנֵי בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כְּמוֹתָם, הָיוּ 'כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְּסִיל' זֶה פְּרָעָה, 'וְחֹכֶם בְּאַחֲזֹר יִשְׁבַּחְנָה' זֶה הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ט) 'חֹכֶם לִכְבֹּב וְאַמִּיץ כַּחַ', בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם יִבְלַע תַּנִּין אֶת תַּנִּינִיָּהֶם

ג וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי פְּרָעָה יְהִי לְתַנִּין, תַּנִּין הָעוֹמֵד לְהִתְפַּלֵּל אֶפְלוּ הַמָּלָךְ שׂוֹאֵל בְּשִׁלּוּמוֹ לֹא יִשְׁכַּנּוּ, וְאֶפְלוּ נָחֵשׁ כְּרוּךְ עַל עַקְבּוֹ לֹא יִפְסִיק, מֵה רָאוּ חֲכָמִים לְהַקִּישׁ כְּרִיכַת נָחֵשׁ לְמַלְכוּת מִצְרַיִם, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי דְּכִתִּיב (ירמיה מו) 'קוֹלָהּ בְּנָחֵשׁ יִלֶּךְ', מֵה הַנָּחֵשׁ מְלַחֵשׁ וְהוֹרֵג אִף מַלְכוּת מִצְרַיִם מְלַחֶשֶׁת וְהוֹרֵגָתָ, כִּי הוּא נוֹתֵן בְּבֵית הָאֲסוּרִים וּמְלַחֵשׁ עֲלֵיו לְהוֹרֵגוֹ. דְּבָר אַחֵר מֵה רָאָה הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַקִּישׁ מַלְכוּת מִצְרַיִם לְנָחֵשׁ, מֵה הַנָּחֵשׁ מַעֲקֵם אִף מַלְכוּת מִצְרַיִם מַעֲקֵמָת דְּרָבִיקָה, לְפִיכָף אָמַר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה, כְּשֶׁם שֶׁהַנָּחֵשׁ מַעֲקֵם אִף פְּרָעָה מַעֲקֵם, כְּשִׁיבָא לְהִתְעַקֵּם אָמַר לְאַהֲרֹן וַיִּתְּלָה אֶת הַמִּטָּה כְּנֻגְדּוֹ, כְּלוֹמַר מִזֶּה אֶתָּה לוֹקָה.

ד דְּבָר אַחֵר לְמָה אָמַר לוֹ גַּם שֶׁל תַּנִּין, לְפִי שֶׁפְּרָעָה נִדְמָה לְתַנִּין שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כט) 'הַתַּנִּינִים הַגְּדוֹל הַרּוֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֻרִי'. כְּשֶׁהִיָּה מִשָּׁה יוֹצֵא מֵאֶצֶל פְּרָעָה, הִיָּה אוֹמֵר אִם יָבֵא אֶצְלִי כֵּן עֲמָרָם אֲנִי הוֹרֵגוֹ אֲנִי צוֹלְבּוֹ וְאֲנִי שׂוֹרְפוֹ, וְכִשְׁהִיָּה מִשָּׁה נִכְנָס, מִיָּד נַעֲשֶׂה פְּרָעָה מִטְּהָ.

ה וַיָּבֵא מִשָּׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרָעָה, וְהִלָּא אַהֲרֹן הִיָּה לוֹ לְכִנֹּס תַּחֲלָה שֶׁהָיָה גְּדוֹל הִיָּה מִמֶּנּוּ בְּשָׁנִים, וְלְמָה מִשָּׁה, שֶׁהִיָּה גְּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּאַרְצֵי מִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יא) 'גַּם הָאִישׁ מִשָּׁה גְּדוֹל מְאֹד'. דְּבָר אַחֵר לְפִי שֶׁעָשֶׂה הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהִים לְמִשָּׁה עַל אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ד) 'וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים' וְדִרְךְ אֲרִץ הָרֵב נִכְנָס תַּחֲלָה. וַיַּעֲשׂוּ כֵּן כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתָם, שֶׁלֹּא עָשׂוּ עַד שֶׁשָּׂאֵל פְּרָעָה מֵהֵן מוֹפֵת, כְּשֶׁם שֶׁאָמַר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאוֹתָהּ שָׁעָה וַיִּשְׁלַךְ אַהֲרֹן אֶת מִטְּהוֹ.

ו וַיִּקְרָא גַם פְּרָעָה לְחֲכָמִים וְלַמְכַּשְׁפִּים, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִתְחִיל פְּרָעָה מְשַׁחֵק עֲלֵיהֶם וּמְקַרְקֵר אַחֲרֵיהֶם כְּתַרְנַנְגוּלָתָ, וְאוֹמֵר לָהֶם כָּךְ אוֹתוֹתָיו שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם, בְּנֵהג שֶׁבַעוֹלָם בְּנֵי אָדָם מוֹלִיכִין פְּרַקְמִטָּיָא לְמָקוֹם שֶׁצְרִיכִין לָהֶם, כְּלוֹם מְבִיאִין מוֹרִיס לְאֶסְפָּמָיָא, דְּגִים לַעֲכּוֹ, אִין אֶתָּם יוֹדְעִין

שפרעה והמצרים עובדים ליאור, אמר הקדוש ברוך הוא אכה אלוה תחלה ואחר כך עמו, משל להדיוט אומר מחי אלהיא ויבצתון במריא, וכן הוא אומר (ישעיה כד) 'פקד ה' על צבא המרום במרום' ואחר כך וגו'. ונתנה אשר ביאר תמות.

י ואמר ה' אל משה אמר אל אהרן, אמר רבי תנחום למה לא לקו המים על ידי משה, אמר לו הקדוש ברוך הוא, המים ששמרוך כשהשליכת ליאור, אינו דין שילקו על ידך, חייך לא ילקו אלא על ידי אהרן. ונתה ידך על מימי מצרים, הכל מה שביאור ויבצתון ויבנהרות, ועל כל מקנה מימיהם ויהיו דם, מה שביקיתון, ונתה דם בכל ארץ מצרים וגו', אפלו מה שמצרי רוקק, דם היה. מפני מה הביא הקדוש ברוך הוא עליהן דם, מדה כנגד מדה, שכן אמר לאברהם (בראשית טו) 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וגו', לפי שלא היו מניחין בנות ישראל לטבל מטמאתן כדי שלא יהו פריין ורביין, לפיכך לקו המים בדם.

ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה', ונתנה אשר ביאר משה אמר רבי אבין הלוי ברבי, מפפת דם העשירי ישראל, כיצד, המצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים, ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה, מוציאה מלאה דם, וישראל שותה מים מתוך הגיגית, והמצרי אומר לו, תן לי בידך מעט מים, ונותן לו ונעשו דם, ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת, וישראל שותה מים והמצרי דם, וכשהיה לוקח מישראל בדם מים היה שותה מים, מפאן העשירי ישראל.

יא ויעשו כן חרטומי מצרים מלמד שהיו סבורין שהיו מעשה כשפים. בלטיהם, אמר רבי איבו בר נגרי אמר רבי חייא בר אבא, בלטיהם אלו מעשה שדים, בלטיהם אלו מעשה כשפים, וכן הוא אומר (בראשית ג) 'את להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים', לפי שמעשה כשפים על ידי מלאכי

של מצרים, מנהגו של עולם הוא, נחש בולע נחש, אלא יחזר לבריתו ויבלע את תניניהם, מהו ויבלע משה אהרן את מטותם, אמר רבי אלעזר נס בתוך נס, מלמד שחזר המטה מטה בבריתו ובלע אותן, כשראה פרעה כן תמה ואמר, ומה אם יאמר למטה בלע לפרעה ולכסאו, עכשו הוא בולע אותו. אמר רבי יוסי בר רבי חנינא נס גדול נעשה במטה, שאף על פי שבלע כל אותן המטות שהשליכו, שהיו רבים לעשות מהן עשרה עצמים, ולא העבה, וכל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן, מפאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות.

ח ויחזק לב פרעה, ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה, כועס הוא, מה הכבד כועס אף לבו של זה נעשה כבד, אינו מבין, כסיל הוא (קהלת ז) 'כי כעס בחיק כסילים ינוח', במה מיסרים את הכסיל במטה, שנאמר (משלי כו) 'ושבט לגו כסילים', אף משה יסר פרעה במטה שנאמר והמטה אשר נהפך לנחש וגו'. דבר אחר כבד לב פרעה אמר לו הקדוש ברוך הוא, רשע, בלשון שהכבדת, בו בלשון אני מתכבד עליך, שנאמר (שמות יד) 'בהכבדי בפרעה'. לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה, לא היה יוצא אלא המימה [בבקר], לפי שאותו רשע היה משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר, בשעה שהוא נצרך תפש אותו. והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך, כדי שיתירא ממנו.

ט ואמרת אלי ה' אלהי העברים וגו', כה אמר ה' בזאת תדע, הדא הוא דכתיב (איוב לו) 'הן אל ישגיב בכחו מי כמהו מורה', בנהג שבעולם, בשר ודם שהוא מבקש להביא רעה על שונאו, פתאום מביא עליו עד שלא ירגיש בו, והקדוש ברוך הוא הוא מתרה לפרעה על כל מכה ומכה כדי שישוב בו, הדא הוא דכתיב 'בזאת תדע כי אני ה'', 'הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים', 'שלח העז'. על המים אשר ביאר ונתקכו לדם, למה לקו המים תחלה בדם, מפני

להפאה, ועל דעתיה דמאן דאמר שבועה ימים
היה מתרה בהם וימלא שבועת ימים אחרי
הפוח' וגו' שהיה מתרה בהן על מכה אחרת.

יג אמר רבי אלעזר בן פדת, כשם שהביא
הקדוש ברוך הוא על המצריים, כך הוא עתיד
להביא על צר, שנאמר (ישעיה כג) 'כאשר שמע
למצרים יחילו כשמע צר', אמר רבי אלעזר כל
צר שבמקרא חסר במלכות הרשעה הפתוב
מדבר, וכל צור מלא בצור המדינה הפתוב
מדבר, מצרים לקו בדם אף כאן (שם לד)
'ונהפכו נחליה לזפת'. 'לילה ויומם לא תכבה',
לפי שבטלה ישראל מן התורה שכתוב בו
(יהושע א) 'והגית בו יומם ולילה', לפיכך
הקדוש ברוך הוא פורע ממנה באש שלא
תכבה לעולם ביום ובלילה. ולפי ששרפה ביתו
של הקדוש ברוך הוא שכתוב בו (ישעיה ו)
'והבית ימלא עשן', לפיכך 'יעלה עשנה', וכן
הוא אומר (שם סו) 'קול שאון מעיר קול מהיכל'
קול ה' משלם גמול לאויביו', בשביל 'קול'
שאון מעיר קול מהיכל' כמה דאף אמר (איכה
ב) 'קול נתנו בבית ה' כיום מועד', לפיכך 'קול'
ה' משלם גמול לאויביו.

פרשה י

א ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה, אם מאן
אתה לשלח הנה אנכי נגף וגו', הדא הוא דכתיב
(קהלת ה) 'ויתרון ארץ בכל הוא', (וכל המדרש
כמו שכתוב בויקרא רבה ובזאת חקת התורה),
רבוחינו אמרין מהו 'ויתרון ארץ בכל היא',
אפלו דברים שאתה רואה אותן כאלו הם
מיתרין בעולם כגון זבובים ופרעושים
ויתושין, הן היו בכלל ברייתו של עולם שנאמר
(בראשית א) 'וירא אלהים את כל אשר עשה'.
ורבי אחא בן רבי חנינא אמר, אפלו דברים
שאתה רואה אותן כאלו הן מיתרין בעולם כגון
נחשים ועקרבים, הן היו בכלל ברייתו של
עולם, אמר להן הקדוש ברוך הוא לנביאים,
מה אתם סבורים אם אין אתם הולכין
בשליחותי וכי אין לי שליח, 'ויתרון ארץ בכל

חבלה נעשים. ויפן פרעה, לא חשש ולא
הרגיש במכת האלהים. ויחפרו כל מצרים
סביבות היאר, רבי יהודה אומר שביאור לקו,
ורבי נחמיה אמר מלמעלה ומלמטה לקה, וכל
מצרים לקו מימיה בדם, אמר לו רבי יהודה
ומה אני מקים ויחפרו כל מצרים סביבות היאר,
אמר לו לפי שהיו המצריים אומרים, כל המים
שהיו רואין משה ואהרן נעשין דם, והיו
חופרין להוציא מים לשמות ממה שאין עיניהן
רואין.

אמר רבי ברכיה מאי דכתיב ויחפרו כל המים
אשר ביאר וגו', משל לעבד שהיה לוקה לפני
רבו, מה שהיה לוקה על מעיו, היה הופך על
עצמו ולוקה על גופו, כך היה היאור מהפך
עצמו כדי שלא תשלט בו המכה, ולא היה
מועיל שכלו נהפך לדם. אמר רבי יוסי בר אבין
כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט,
על מימי מצרים הרי זה כלל, על נהרותם על
יאריותם ועל אגמיותם פרט, ועל כל מקנה
מימיהם הרי כלל אחר, מה אתה מרבה כל
הדומין להן, מהו ויבעצו ויבאבנים, רבותינו
זכרונם לברכה אומרים אף עבודת פוככים
שלהם לקה בדם שנאמר (ירמיה ב) 'אומרים
לעץ אבי אתה'. דבר אחר ויבעצו ויבאבנים
שהיו המים ששותין עם יהודי בכלי אחד, או
בכלי עץ או בכלי אבן, נהפכין בפיו לדם, ויש
אומרים אף בימסאות ובתי כסאות שלהם לקו
בדם, וכשהיה אחד מהם הולך ויושב על גבי
המטה או על גבי האבן או על גבי סלע, היו
מפסידין את בגדיהם בדם, וכן הוא אומר ויהי
הדם בכל ארץ מצרים.

יב וימלא שבועת ימים אחרי הפוח' את היאר,
רבי יהודה ורבי נחמיה, אחד מהם אומר,
עשרים וארבעה ימים היה מתרה בהם עד שלא
בא המכה, ושבועה ימים המכה משמשת בהם.
ואחד מהם אומר, שבועה ימים מתרה בהם,
ועשרים וארבעה ימים היתה המכה משמשת
בהם. על דעתיה דהאיף דאמר עשרים וארבעה
ימים היה מתרה בהם וימלא שבועת ימים

שלי או שלך, שמכתו ממני תבא עליו, ואני גוזר עליו והוא יעלה צפרדעים, כשם שגזרתי על המים, שבתחלה אמרתי ישרצו המים ועשו צווי, כן היאור יעשה גזרתי.

ג ובכה ובצעמך, פרעה התחיל בעברה תחלה שנגמר ויאמר אל עמו, ובו התחילה המכה תחלה שנגמר ובכה ואחר כך ובצעמך ואחר כך ובכל עבדיך. אמר רבי אחא 'ובכה' ראיה שהיה שותה מים וטפה אחת יורדת על לבו ונעשה צפרדע ונבקעת שם. רבי יוחנן אמר כל מקום שהיה שם עפר והיה טפה של מים בו, היה נעשה צפרדע. חזקיה ברבי אמר, אם כשיטה הזו, לא לקו בתיכם של גדולים שהיו עשויין בשיש ובפסיפס, אלא מלמד שהיה הצפרדע עולה מן התהום, ואומרת לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי, והיה נבקע השיש, ועולה ונוטלת בית הסתרים שלהם ומסרסן שנגמר (תהלים עח) 'וצפרדע ותשחיתם' כמה דאף אמר (ויקרא כב) 'פי משחתם בהם'.

ד ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך, אמר רבי תנחום, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, המים ששמרוד בשעה שהשלכת ליאור לא ילקו על ידיך. ונט אהרן את ידו, למה הביא עליהם צפרדעים, מפני שהיו משעבדין בישראל, ואומרים להן הביאו לנו שקצים ורמשים, לפיכך הביא עליהן צפרדעים, ובשעה שהיו מוזגין את הכוס היה מתמלא מן הצפרדעים. ותעל הצפרדע ותכס את וגו', תני רבי עקיבא אומר, צפרדע אחת היתה והיא השריצה ומלאה את ארץ מצרים, אמר לו רבי אלעזר בן עזריה, עקיבא מה לך אצל הגדה, פלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות, צפרדע אחת היתה ושרקה להן וכו'. ונעשו כן החרטומים בלטיהם, שהיו סבורין שהן מעשה שדים.

ה ויקרא פרעה, פיון שהתחילה הפרענות בגופו, מיד הרגיש והתחיל צועק העתירו לה'

היא, אני עושה שליחותי אפלו על ידי נחש, אפלו על ידי עקרב, ואפלו על ידי צפרדע, תדע לך שפן, שאלולי הצרעה היאך היה הקדוש ברוך הוא פורע מן האמוריים, ואלולי הצפרדע היאך היה פורע מן המצרים הדא הוא דכתיב 'הנה אנכי נגף וגו'.

ב מהו הנה אנכי נגף, אמר הקדוש ברוך הוא, הריני דוחק עליך את המכות כמה דכתיב (שמות כא) 'וכי יגף שור את איש'. רבי יהושע בן לוי אמר, כל מכה ומכה שהיתה באה על המצריים במצרים, היה הדבר ממשמש ובאה עמה שנגמר 'הנה אנכי נגף', 'הנה' זה הדבר, כמה דאף אמר 'הנה יד ה' היתה במקנך'. את כל גבולך בצפרדעים, רבותינו זכרונם לברכה אמרו, המכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים, גרם להם שיעשו שלום ביניהם, כיצד, היה מחלקת בין בני כוש ובין בני המצריים, המצריים אומרים עד כאן תחומנו, והכושיים אומרים עד כאן תחומנו, כיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם, הגבול שהיו נכנסות לתוכו, הדבר ידוע שאין השדה שלו שנגמר 'את כל גבולך', גבולך ולא של אחרים.

ועלו וכו' ובביתך, אמר רבי יהודה בר שלום, המעלות שבהם יהיו בביתך. בנהג של עולם, מלך בשר ודם נכנס במדינה, כל אחד נותנין לו מדור לפי כבודו, אבל המלך לתוך הפלטרין שלו הוא דר במקום משור, אם כן למה נאמר 'ועלו וכו' בביתך', המעלות שבהן היו בביתו של פרעה. ובתנורו ובמשארותיו, כשהיתה המצרית לשת את העסה ומסקת את התנור, באין הצפרדעים ויורדין לתוך העסה ואוכלין את הבצק, ויורדין לתוך התנור ומצננין אותו ונדבקות בפת שנגמר 'ובתנורו ובמשארותיו', ואימתי עונתה של עסה להדבק בתנור, הוי אומר בשעה שהוא מסק. מן הצפרדעים נשאו חנניה מישאל ועזריה קל וחמר בעצמן וירדו לתוך כבשן האש. ומהו ושרץ היאור צפרדעים, אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת לי יארי, אךאה אותך אם הוא

שָׂרָאוּ הַחֲרָטוּמִּים שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהוֹצִיא הַכִּנִּים, מִיַּד הַפִּירוֹ שֶׁהָיוּ הַמַּעֲשִׂים מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים וְלֹא מַעֲשֵׂה שָׂדִים, וְעוֹד לֹא חֲשָׁשׁוּ לְדַמּוּת עֲצָמָן לַמָּשָׁה לְהוֹצִיא הַמַּכּוֹת.

פְּרָשָׁה יא

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (משלי כב) 'חֲזִיתָ אִישׁ מְהִיר בְּמַלְאכָתוֹ' וְגו', (כדכתיב בפ' (מלכים א' ו) ותשלם כל המלאכה). דְּבָר אַחֵר 'חֲזִיתָ אִישׁ מְהִיר' זֶה מֹשֶׁה שֶׁהָיָה מְהִיר בְּמַלְאכָת הַמִּשְׁכָּן, לְפִיכָךְ 'לִפְנֵי מַלְכִּים יִתְיַצֵּב'. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר 'חֲזִיתָ אִישׁ מְהִיר' זֶה מֹשֶׁה שֶׁהָיָה זָרִיז לְהֵבִיא הַמַּכּוֹת עַל פְּרָעָה, 'לִפְנֵי מַלְכִּים יִתְיַצֵּב', וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פְרָעָה, 'כִּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשָׁשִׁים' זֶה יְתָרוֹ. אָמַר לִיה רַבִּי נְחֻמִּיָּה, לְדַבְרִיךָ עֲשִׂיתָ הַקָּדָשׁ חַל, אֲלֵא 'לִפְנֵי מַלְכִּים יִתְיַצֵּב' לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִתְיַצֵּב, וּכְמָא דְאַתָּה אָמַר (שמות לד) 'וַיְהִי שֵׁם עַם ה' אֲרֻבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה', 'כִּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשָׁשִׁים' זֶה פְרָעָה שֶׁהִחֲשִׁיד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לוֹ וְלֹאֲרָצוֹ שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיְהִי חֹשֶׁךְ אַפְלָה'.

הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פְרָעָה, לְמַה בְּהִשְׁכָּמָה, אָמַר רַבִּי בְרַכְיָה, לְפִי שֶׁהָיָה פְרָעָה הִרְשָׁע אוֹמֵר, וּמָה בָנוּ שֶׁל עֲמָרָם זֶה הוֹלֵךְ וּבָא אֵלֵינוּ בְּכָל בֹּקֶר וּבֹקֶר, אֲלֵא עַד שֶׁלֹּא יָבֹא אֵלָיו וְאַצֵּא לִי מִכָּאן, וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא בּוֹחֵן לְבָבוֹת, אָמַר לִיה לַמָּשָׁה הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהִרְשָׁע הָיָה כִּךְ מְחַשֵּׁב בְּלָבוֹ, אֲלֵא עַד שֶׁלֹּא יֵצֵא קֶדֶם לִפְנֵי לִכְךָ נֶאֱמַר 'הִשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר'. וְרַבִּי פִנְחָס הַפֶּהֱן בֶּן רַבִּי חֲמָא אָמַר, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (איוב לו) 'וְחִנְפִּי לִבִּי יִשְׁמָו אִפֶּי', לְאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַצְפֶּה לְרֹשְׁעִים שֶׁיַּעֲשׂוּ תְשׁוּבָה וְאֵינָם עוֹשִׂין, אֲפִלּוּ הֵם רוֹצִים בְּאַחֲרוּנָה הוּא נוֹטֵל אֶת לִבָּם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ תְשׁוּבָה, וּמָהוּ 'וְחִנְפִּי לִבִּי', אוֹתָן שֶׁהֵם בָּאִין וּמְחַנְּפִים בְּרָאוּשָׁה בְּלָבָם, הֵם מְבִיאִים עֲלֵיהֶם הָאֵף בְּאַחֲרוּנָה, וּמָהוּ 'לֹא יִשְׁוּעוּ כִּי אֶסְרֶם', אֵף עַל פִּי שֶׁהֵם רוֹצִים לְשׁוּב לְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּבָאִין לְעִסְק בְּתַפְלָה אֵינָן יְכוּלִּים, לְמָה 'כִּי אֶסְרֶם' שֶׁנֶּעַל בְּפִנְיָהֶם, כִּךְ הָיָה

וְיִסֵּר הַצִּפְרָדְעִים וְגו'. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, רַק בִּיֹאֵר תִּשְׁאַרְנָה, כִּלָּן יָמוּתוּ וְלֹא יִשְׁתָּאֲרוּ מִהֵן אֲלֵא אוֹתָן הַנִּשְׁאָרוֹת בִּיֹאֵר. וַיֹּאמֶר לְמַחֵר, מִכָּאן אִתָּה לְמַד שְׁאוֹתוֹ הַיּוֹם הִזָּה לוֹ לְהַשְׁלִים שְׂבָעָה יָמִים, לִכְךָ אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ, לְמַחֵר אֶעֱתִיר לָךְ וְלֹא לְאוֹתוֹ יוֹם, וְסִירוּ הַצִּפְרָדְעִים.

ו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּצְעֵק אֶל ה' עַל דְּבַר הַצִּפְרָדְעִים, רַבּוּתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה אֱמֶרֶה, לֹא דִי לָהֶם לְמַצְרִיִּים הַשְׁחַתַּת הַצִּפְרָדְעִים, אֲלֵא שֶׁהָיָה קוֹלָן שֶׁל צִפְרָדְעִים קָשָׁה לָהֶם מִמִּכָּתָן, שֶׁהָיָה נִכְסוּת בְּגוּפָן וְצוּעָקִין בְּתוֹכָן שֶׁנֶּאֱמַר עַל דְּבַר הַצִּפְרָדְעִים אֲשֶׁר שָׁם לְפָרְעָה, עַל דְּבוּר הַצִּפְרָדְעִים. וַיַּעַשׂ ה' כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיָּמוּתוּ הַצִּפְרָדְעִים, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם שׁוֹם הַנָּאָה בְּנִבְלָתָם וּבְעוֹרָן לִכְךָ מָתוּ. וַיַּצְבְּרוּ אוֹתָם חֲמָרִים חֲמָרִים מְלֻמָּד שֶׁכָּל אֶחָד מִהֵן הָיָה עוֹשֶׂה אֲרָבַע אֲשָׁפוֹת וְהָיְתָה הָאָרֶץ מִבְּאֲשָׁת, לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נִבְאָשִׁין מִמַּכּוֹת הַמַּצְרִיִּים, מִדָּה כְּגוֹד מִדָּה. וַיֵּרָא פְרָעָה כִּי הִיָּתָה הָרוּחָה, כִּךְ דֶּרֶךְ הַרְשָׁעִים, כִּשְׁהֵן בְּצָרָה הֵם צוּעָקִים וּבַעֲצַת הָרוּחָה חוֹזְרִין לְקִלְקוּלָן. כֹּאֲשֶׁר דָּבָר ה', וְהִכֵּן דָּבָר (שמות ג) 'וַאֲנִי יֹדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ'.

ז וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל אֶהֱרֹן נֹטָה אֶת מִשְׁדֵּךְ וְהָיָה אֶת עֶפְרַיִם הָאָרֶץ אָמַר רַבִּי תַנְחוּם, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַמָּשָׁה, עֶפְרַיִם שֶׁהָיָה עֲלִידָה כִּשְׁהִרְגֵת אֶת הַמִּצְרִי, אֵינּוּ דִין שִׁילָקָה עַל יָדָה, לְפִיכָךְ לָקוּ שְׁלֹשָׁה מַכּוֹת אֵלָיו עַל יְדֵי אֶהֱרֹן. וַיֵּט אֶהֱרֹן אֶת יָדוֹ בְּמִשְׁהוֹ, לְמָה הֵבִיא עֲלֵיהֶם כִּנִּים, לְפִי שֶׁשָּׁמּוּ יִשְׂרָאֵל מְכַבְּדֵי חוּצוֹת וּשְׁוָקִים, לְפִיכָךְ נִהְפָּךְ עֶפְרַם לְכִנִּים, וְחוּפְרִין אִמָּה עַל אִמָּה וְלֹא הָיָה שֵׁם עֶפְרַם שֶׁנֶּאֱמַר כֹּל עֶפְרַם הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים. וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטוּמִּים לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים וְלֹא יָכֻלוּ, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר מִכָּאן אִתָּה לְמַד שֶׁאֵין הַשֵּׁד יְכוּל לְבִרְאֵת פְּחוֹת מִכְשָׁעוֹרָה, וְרַבָּנָן אָמְרִי אֲפִלּוּ בְּגִמְלָא לֹא מְצִי בְּרָאוּ, אֲלֵא הָיָה מְכַנִּיף לִיה וְהָיָה לֹא מְכַנִּיף לִיה. וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטוּמִּים אֶל פְּרָעָה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא, כִּינָן

והביאו לנו דברים ואריות ונמרים, כדי להיות מצרים בהם, לפיכך הביא עליהם חיות מערבבות, דברי רבי יהודה, רבי נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין, ונראין דבריו של רבי יהודה, לפי שבצפרדעים כתיב ונמיתו הצפרדעים לפי שלא היה בהן הנאה בעורותיהן, אבל ערב שהיה הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהן עד אחד, שאלו היו צרעין ויתושין, היה להן שיסריחו.

ד ויכבד פרעה את לבו, ויאמר ה' אל משה, כי אם מאן אתה, הנה יד ה' הויה, למה הביא להן דבר, לפי ששמו ישראל רועי בקר ורועי צאן וכל בהמה, בהרים ובמדברות, כדי שלא יפרו וירבו, אמר הקדוש ברוך הוא אני אביא עליכם רועה רפה, שנאמר 'הנה יד ה' הויה', מהו ולא ימות מפל לבני ישראל דבר, אפלו בהמה שהיתה ביד מצרי, והיה לו לישראל תרעומות עליה שיש לו חלק בה, היתה נצולת, ובכך ידעו דינו של ישראל. וישם ה' מועד, ויעש ה' את הדבר הזה, וישלח פרעה וגו', מהו עד אחד, אפלו בהמה חזיה של ישראל וחזיה של מצרי לא מתה.

ה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פית כבשן, נס גדול נעשה בשחין, שמשה ואהרן לקחו שניהם מלא חפניהם, והחזיקו ידיו של משה מלא חפן שלו ומלא חפן של אהרן, מכאן שמועט מחזיק מרבה. זו המכה באה להן על ידי הקדוש ברוך הוא ומשה ואהרן, לפי שמשה ואהרן לקחו שניהם פית הכבשן, וזרקו משה השמימה, והפכו הקדוש ברוך הוא לשחין למעלה ונפל עליהן, והיה לאבק על כל ארץ מצרים. שחין למה הביא עליהן, מפני ששמו את ישראל לחם להם חמין ולצנן להם את הצונן, לפיכך לקו בשחין כדי שלא יוכלו לגע בגופן. אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בשחין, שאדם זורק חץ למעלה אינו מהלך מאה אמות, ומשה זרק פית הכבשן מלא חפניו, דבר שלא היה בו ממש, וזרקו משה השמימה עד כסא הכבוד. ועוד נס

פרעה רועה לעסוק בתפלה, ואמר הקדוש ברוך הוא למשה, עד שלא יצא לך והתיצב לפניו.

ב דבר אחר השפם בפקר, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, הרשע הזה הקשה את לבו בשלשה הראשונות, ומכה רביעית קשה היא יותר על הראשונות, לך והזהר אותו כדי שישלח עמי ולא תבא עליו המכה. כי אם אינך משלח את עמי הנני משלח בך וגו', מהיכן בא עליהם, יש אומרים מלמעלה ויש אומרים מלמטה, ורבי עקיבא אמר מלמעלה ומלמטה. אמר רבי שמעון בן לקיש, אמר להם הקדוש ברוך הוא, אתם עשיתם המונים המונים על בני, אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ המונים המונים, שנאמר הנני משלח בך את הערב, חיות ועופות מערבבין. אבל ארץ גשן שישראל יושבין בה לא היה שם ערב שנאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן, אמר רבי אמי כאדם שאומר לחברו לא יטל פלוני בטאריקי זו, שפלוני פטרוננו עומד עליהן. ושמי פרת בין עמי, מלמד שהיו ישראל ראויין ללקות בזו המכה, ונתן הקדוש ברוך הוא פדיונם המצרים, ואף לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מביא עובדי כוכבים ומזלות הקדמונים, ומשליכן לתוך גיהנם תחת ישראל, שנאמר (ישעיה מג) 'כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיד'.

ג ויעש ה' פן ויבא ערב כבד ביתה פרעה, הוא לקה תחלה, שהוא התחיל בעצמה רעה תחלה שנאמר (שמות א) 'ויצו פרעה' וגו' ואחר כך ובית עבדיו. ויקרא פרעה, ויאמר משה לא נכון לעשות פן לפי שהמצרים משתחיים לבהמות כאלוה. דרך שלשת ימים גלף במדבר, כדי להטעותן. ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם, ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך, מהו 'הנה', התפלה תהיה מיד, כדי שיסור הערב ממך מתר, הרי הוא דכתיב וסר הערב, ויצא משה, ויעש ה' כדבר משה ויסר הערב. למה הביא עליהם ערב, לפי שהיו אומרים לישראל, צאו

יוצא המימה משה מקדימו בדרך, נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה, אמר לו הקדוש ברוך הוא לך אצלו בהשקמה עד שלא יצא מביתו, 'כי בפעם הזאת' וגו'. 'כי עתה שלחתי את ידי וגו', אמר לו הקדוש ברוך הוא, אי רשע, סבור אתה שלא אוכל להכחידך מן העולם, למד ממפת הדבר, בעת ששלחתי אותו הדבר, אילו הייתי משלחו עליך ועל עמך היית נכחד מן הארץ, אבל לא שלחתי עליך אלא כדי שאראך פת גבורתי ותספר פתי בכל הארץ, הדא הוא דכתיב (שמות ט) **ואולם בעבור זאת העמדתך. עודך מסתולל בעמי**, שהיה עושה אותם כמסלה שהכל דשין עליה, כמה דאיתא אמר (ישעיה נא) 'אשר אמרו לנפשו שחי ונעברה ותשימי כארץ גוף'.

ב הנני ממטיר פעת מחר בך כבד מאד, וזכדי בן לוי אמר, סרט לו סריטה על הפתל, אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד. **אשר לא היה כמהו במצרים**, לומר לך שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים, אינו אומר ולא יהיה, כמו שאמר במפת בכורות 'כמוהו לא תוסיף', **אשר לא היה כמהו כלומר לשעבר לא היה**, אבל עתיד להיות להבא, אימתי בימי גוג ומגוג הדא הוא דכתיב (איוב לח) 'אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה', וכן הוא אומר (יחזקאל לח) 'וגשם שוטף ואבני אלגביש'. **ועתה שלח העז את מקנך בא וראה רחמי של הקדוש ברוך הוא**, אפלו בשעת כעסו רחם על הרשעים ועל בהמתם, לפי שמפת הברד לא היה משלחו עליהן אלא על יבול הארץ, והיה מזהירן שישמרו עצמן ואת בהמתם כדי שלא ילקו בברד. **הרא את דבר ה' מעבדי פרעה**, אמרו רבותנו זכרונם לברכה זה היה איוב. **ואשר לא שם לבו זה היה פרעה ועמו**.

ג ויאמר ה' אל משה נטה ירך על השמים, הדא הוא דכתיב (תהלים קלה) 'כל אשר חפץ ה' עשה' וגו', אמר דוד, אף על פי שגזר הקדוש ברוך הוא (שם קטו) 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם', משל למה הדבר דומה, למלך

אחר נעשה בו, שמה שהחזיק ידו של משה היה מלא חפנים. ועוד גם אחר נעשה בשחין, אדם מפזר עפר קב אחד אין מפזר אלא ארבע אמות, אבל משה נטל מלא ידו ופזרו על כל ארץ מצרים.

ו ויקחו את פית הכבשן וגו', פרט באדם ובבהמה, מהו 'פרט' שלקו בצרעת עמו, כמה דאיתא אמר (ויקרא יג) 'ואם פרוח תפרח הצרעת'. **ולא יכלו החרטומים וגו', למה לא יכלו לעמד מפני משה**, לפי שהם השיאו עציה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה, ועוד שהיו מתיבין אותו הריגה על שהסיר העטרה מראש פרעה לראשו, לפיכך 'ולא יכלו החרטומים'. **ויחזק ה' את לב פרעה**, כיון שראה הקדוש ברוך הוא שלא חזר בו מחמש מכות ראשונות, מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא, אפלו אם ירצה לשוב, אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו. **כאשר דבר ה' אל משה**, שכן כתיב 'ואני אקשה את לב פרעה'.

פרשה ב

א ויאמר ה' אל משה השכם בבקר וגו' הדא הוא דכתיב (איוב לו) 'הן אל ישגיב בלחיו מי כמהו מורה', אמר רבי ברכיה 'הן' אחד, שכן בלשון יוני קורין לאחד הן, כלומר אחד אלהינו 'ישגיב בלחיו' מעצים פת הצדיקים לעשות רצונו, 'ומי כמהו מורה' שהוא מורה דרך לעשות תשובה, וכן אתה מוצא במשה, שהשגיב הקדוש ברוך הוא פחו, ללכת בשליחותו ולעשות צויו, והיה מורה לפרעה הרשע שיעשה תשובה שלא חפץ לשלח המכה עד שיזהירונו שיעשה תשובה, שכן כתיב **השכם בבקר והתיצב לפני פרעה**, היה נותן פת במשה להשכים ולהתיצב לפני פרעה, והיה מורה דרך לפרעה כדי שיעשה תשובה, שכן כתיב **ואמר ה' אל משה** 'אלהי העברים'.

פי בפעם הזאת וגו', למה לא נאמר כאן הנה יוצא המימה, כיון שראה פרעה שבעת שהיה

בגיהנם, היה יושב נכון בפרד, עומד נכון באש.

ויהי כרד ואש מתלקחת בתוך הפרד, גם בתוך נס. רבי יהודה ורבי נחמיה, חד אמר כפרנותא דרומנא דחרציניתיה מתחמא מלגיו, וחד אמר כהרין עששיתא, דמיא ומשחא מתערבין כחדא ונורא דליק מן גויהון. משל למה הדבר דומה, לשני לגיונות קשין שהיו נלחמין זה עם זה, למים הגיע זמן מלחמתו של מלך, ועשה המלך שלום ביניהם, ועשו שליחות המלך ביחד, כך אש ופרד צהבין זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים, עשה הקדוש ברוך הוא שלום ביניהם והכו במצרים, הרי ויהי כרד ואש מתלקחת. מהו 'מתלקחת' מת לקחת, לאחר שמכחו הפרד לוקחו האש ושורפו.

ויף הפרד בכל ארץ מצרים, ירד הפרד והיה עשוי אנבטאות אנבטאות ומסבב את מקניהם, ולא היו יכולים לצאת, והיה המצרי מביא את המאכלת ושוחטת, והעוף יורד עליו מלמעלה ואוכלו שנאמר (תהלים עח) 'ויסגר לפרד בעירם ומקניהם לרשפים', מהו 'ומקניהם לרשפים' אלו העופות, כמה דאף אמר (איוב ה) 'ובני רשף יגביהו עוף'. ואת כל עשב השדה הפה הפרד ואת כל עץ השדה שבר, (במדרש תהלים) (תהלים עח) 'יחרג בפרד גפנם ושקמותם בחנמל', רבי יהודה בן רבי שלום אמר מהו 'בחנמל' בא נח מל, ורבי פנחס אמר יורד כפילקין וקוצץ את האילנות. רק בארץ גשן, למה נצלת לפי שפטרונה עומד עליה, הריא הוא דכתיב אשר שם בני ישראל לא היה כרד.

ה וישלח פרעה, מה שאמר חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים, לפי שהקדוש ברוך הוא אמר לו 'ועתה שלח העז', הוא עשה צדקה עמהם שהיה מזהירם, והוא ועמו הרשעים, שלא שמו לבם לדבר ה' והניחו אנשיהם ומקניהם בשדה ומתו כלן. העתירו אל ה', ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את

שגור ואמר, בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי, כך כשבא הקדוש ברוך הוא את העולם גזר ואמר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם', כשבקש לתן התורה בטל גזרה ראשונה, ואמר התחוננים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחוננים ואני המתחיל שנאמר (שמות יט) 'וירד ה' על הר סיני' וכתוב (שם כד) 'ואל משה אמר עלה אל ה'', הרי 'כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו'',

כמו כן כשבקש אמר (בראשית א) 'יקוו המים' וכשבקש עשה את היבשה ים ותהום שנאמר (עמוס ה) 'הקורא למי הים', ואומר (בראשית ז) 'ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה', וכשבקש עשה את הים ותהומות יבשה שנאמר (שמות יד) 'ובני ישראל הלכו בכיבשה בתוך הים', ואומר (תהלים קו) 'ויוליכם בתהומות כמדבר'. וכן במצרים במשה שהיה בארץ נתן לו רשות לשלט במעשה שמים שנאמר ויאמר ה' אל משה נטה ירך על השמים וגו'. למה הביא עליהם כרד, לפי ששמו ישראל נוטעי כרמים וגנות ופרדסים ואילנות, לפיכך הביא עליהם כרד ושבר את הכל. על האדם ועל הבקמה, כיון שראה הקדוש ברוך הוא שלא שמעו לדבריו מה שאמר להם 'שלח העז', אמר הקדוש ברוך הוא, כדי שיבא הפרד על הכל.

ד ויט משה את מטהו על השמים, המכות האלו, שלש על ידי אהרן, ושלש על ידי משה, ושלש על ידי הקדוש ברוך הוא, ואחת על ידי כלן. דם צפרדע כנים, שהיו בארץ, על ידי אהרן. כרד ארבה חשך, על ידי משה, לפי שהן באויר, שכן שלט משה בארץ ובשמים. ערב דבר מפת בכורות, על ידי הקדוש ברוך הוא. וישחין על ידי כלן. וה' נתן קלת ופרד כל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו שלמעלה שנאמר (בראשית כא) 'וה' פקד את שרה' הוא וסנקליטון שלו, 'וה' נתן קלת ופרד' הוא וסנקליטון שלו. ותהלה אש ארצה, נדונו כמשפט הרשעים

אֵלָא וַיִּפְרֹשׁ כַּפּוֹי אֵל ה', וְקָבַל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא תְּפִלָּתוֹ, וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבְּרָד וּמָטָר לֹא נָתַף אַרְצָה, תִּלְאָן בְּרַפְיוֹן, וְאִימְתִי יִרְדּוּ, בִּימִי יִהְיֶה שֶׁעַל הָאֲמֹרִיִּים שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י) 'וַיְהִי בְּנֶסֶם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם', וְהִשָּׁאָר עֲתִידִין לִיִּירַד בִּימֵי גוֹג וּמָגוּג.

ח וַיָּרָא פְּרָעָה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבְּרָד וְהַקְּלוֹת וַיּוֹסֶף לַחֲטֹא, כִּף הֵן הִרְשָׁעִים, כֹּל זְמַן שֶׁהֵן בְּצָרָה הֵם מַכְנִיעִים עֲצָמָן, מִשְׁהַצָּרָה עוֹבְרֵת חוּרִין לְקַלְקוֹלָן, וְכֵן נְבוּכַדְנֶצַּר בְּזְמַן שֶׁהָיָה בְּצָרָה, הָיָה מְקַלֵּס לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ד) 'כִּעֵן אָנָּה נְבוּכַדְנֶצַּר מִשְׁבַּח וּמְרוֹמָם וּמַהְדָּר לְמִלְכָּךְ שָׁמַיָּא דִּי כָל מַעֲבְדוּהִי קִשּׁוּט' וְגו', וְכִינּוּן שָׂרָאָה עֲצָמוֹ בְּגִדְלָה הַתְּחִיל מִתְגַּאֲהָ (שם) 'עֲנָה מִלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָּא הִיא בְּכָל רִבְתָּא דִּי אָנָּה בְּנִיתָה לְבֵית מַלְכוֹ בְּתַקְףָּ חֲסִנִּי וְלִיקָר הַדְרִי', אַף פְּרָעָה עָשָׂה כֵּן, וַיָּרָא פְּרָעָה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבְּרָד וְהַקְּלוֹת וַיּוֹסֶף לַחֲטֹא' וְגו'.

כפּי, מִכָּאֵן שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה חֹפֵץ לְהַתְּפַלֵּל בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לְפִי שֶׁהָיְתָה מְטַנְפֶּת בְּגִלּוּלִים וּבִשְׁקוּצִים. וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יִדְעִיתִי כִּי טָרָם תִּירָאֵן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים, לֹא תִהְיֶה סְבוּר שְׂאִינִי יוֹדֵעַ מָה אַתָּה עֲתִיד לַעֲשׂוֹת אַחֲרֵי כֵן, אֵלָא יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁלֹּא תִתְּיָרָאוּ מִן הַמָּקוֹם אַחֲרֵי כֵן, כִּמוֹ שֶׁלֹּא הָיִיתֶם יִרְאִים מִמֶּנּוּ קֹדֶם לְכֵן, אֲבָל כְּדִי שֶׁתְּכִיר גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲנִי אֶעֱשֶׂה.

ו וְהַפְשַׁתָּה וְהַשְׁעוּרָה נִכְתָּה כִּי הַשְׁעוּרָה אָבִיב, וְהַחֲשָׁה וְהַפְסָמַת לֹא נָכוֹ כִּי אֲפִילַת הִנָּה, מֵהוּ 'כִּי אֲפִילַת הִנָּה', רַבִּי פִּנְחָס וְרַבִּי יְהוּדָה בֶּן רַבִּי שְׁלוֹם, רַבִּי פִּנְחָס אָמַר מֵהוּ 'כִּי אֲפִילַת' פְּלָאִים עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּהֶם, רַבִּי יְהוּדָה אָמַר לְקִישׁוֹת הֵיוּ, אָמַר לוֹ רַבִּי פִּנְחָס וְהֲלֹא כְּתִיב 'וְאַתָּה כָּל עֹשֶׁב הַשָּׂדֶה הַכֹּהֵה הַבָּרָד' וְאַתָּה אָמַר עַל שֶׁהָיוּ קִטְנוֹת לֹא נָכוֹ, אֵלָא פְּלָאִים עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּהֶם.

ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרָעָה אֶת הָעִיר שְׁעָרֵי הָיָה בְּתַחוּם הָעִיר, מִיָּד לֹא שָׁהָה לְהַתְּפַלֵּל עֲלֵיהֶם

פְּרָשַׁת בֹּא

פְּרָשַׁת יג

הוּא הַדָּבָר בְּאֲזִיזֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר 'כָּבֵד אָבִין וְנִטְלַת הַחֹל', מֵהוּ כָּבֵד אָבִין, מִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אֶת הַהָרִים וְאֶת הַגְּבָעוֹת, אֵינּוּ אָמַר הֵיאָף בְּרֹא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֱלֹהֵי. מֵהוּ וְנִטְלַת הַחֹל, אֵלָא הַחֹל שֶׁהֵמִים עוֹמְדִים עָלָיו לְמַעַלָּה וְהוּא נִתֵּן מִלְמָטָה וְהוּא נוֹשֵׂא אוֹתָם. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, יִקְרָה הִיא בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם, וְרוֹאִין כְּאֵלּוֹ יִגִּיעָה הִיא לְפָנָי, וְאִינָה יִגִּיעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ) 'לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגַע', בְּמָה אֲנִי יִגַע, בְּמִי שֶׁהוּא מַכְעִיס לְפָנָי בְּדָבָרִים בְּטָלִים, כְּמָה דָּאָתָּ אָמַר (מלאכי ב) 'הוֹגַעְתֶּם ה' בְּדָבָרֵיכֶם', הָיָה וְכַעַס אֲוִיל כָּבֵד מִשְׁנִיָּה.

דָּבָר אַחֵר כָּבֵד אָבִין, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּבִדְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר אָבִין, כְּמָה דְּתִימָא (בראשית מט) 'מִשָּׁם רוּעָה אָבִין יִשְׂרָאֵל'.

א וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרָעָה, הֲדָא הוּא דְּכְתִיב (משלי כז) כָּבֵד אָבִין וְנִטְלַת הַחֹל וְכַעַס אֲוִיל כָּבֵד מִשְׁנִיָּה, שְׂאֵל אֲבָנִימוֹס הַגִּרְדִּי אֶת רַבּוּתֵינוּ וְזִכְרוֹנָם לְבִרְכָּה, אָמַר לָהֶם הָאֶרֶץ הֵיאָף נִבְרָאת תַּחֲלָה, אָמְרוּ לוֹ אֵין אָדָם בְּקִי בְּדָבָרִים אֵלּוֹ, אֵלָא לָךְ אֲצֵל אַבָּא יוֹסֵף הַבְּנָאִי, הֲלָךְ וּמִצָּאוּ שֶׁהוּא עוֹמֵד עַל הַקְּרוּיָא, אָמַר לוֹ שְׂאֵלָה יֵשׁ לִי לְשָׂאֵל אוֹתָךְ, אָמַר לוֹ אֵינִי יָכוֹל לִיִּירַד מִפְּנֵי שְׂאִנִּי שְׂכִיר יוֹם, אֵלָא שְׂאֵל מָה תְּבַקֵּשׁ, אָמַר לִיהִי הֵיאָף נִבְרָאת הָאֶרֶץ תַּחֲלָה, אָמַר לִיהִי נִטְלַת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֹפֵר מִתַּחַת כְּסֵא הַכְּבוֹד, וְזָרַק עַל הַמַּיִם וְנַעֲשֶׂה אֶרֶץ, וְצִרְרוֹת קְטַנִּים שֶׁהָיוּ בְּעֹפֵר נַעֲשׂוּ הָרִים וּגְבָעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לח) 'בְּצִקְתָּ עֹפֵר לְמוֹצֵק וְרִגְבִּים יִדְבְּקוּ, וּבְרוּר

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כִּי אִם מֵאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח אֶת
עַמִּי וְגו', מִהוּ הִנְנִי מֵבִיא מִחֹר אַרְבָּה בְּגָבֶלְךָ,
וְלֹא בְּגָבֹול בְּנֵי חָם, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ישעיה כו) 'כִּי
כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לְאַרְצָךָ צִדֵּק לְמַדּוּ וְגו',
שֶׁבְּמִפְּתַח הָאֲרָבָה הִפִּירוּ עַד הֵיכָן גְּבוּל מִצְרַיִם.
וְכִסְּהָ אֶת עֵינַי הָאֲרָץ, וַיִּמְלֹאוּ בְּתִידָהּ, וַיִּפְּנוּ וַיֵּצְאוּ
מֵעַם פְּרָעָה, מִהוּ כֵּן, שֶׁרָאָה אוֹתָם שֶׁהָיוּ פּוֹנִים
זֶה בְּזֶה וְהָיוּ מֵאֲמִינִים לְדַבְּרֵיוֹ, וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם כְּדִי
שִׁטְלוּ עֲצָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה.

ה' וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרָעָה וְגו', וַיּוֹשֶׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת
אַהֲרֹן וְגו', וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנִעְרֵינוּ וּבְכֻנְיָנוּ וְגו',
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהִי כֵן ה' עִמָּכֶם וְגו', מִהוּ רָעָה
נֶגֶד פְּנִיכֶם, אָמַר לָהֶם, דְּרָךְ הַבְּחוּרִים וְהַזְקֵנִים
לְזִבְחָה, שֶׁמָּא הִקְטִינִים וְהִטָּף, וּמִי שֶׁאָמַר דְּבָר
זֶה, אֵין דַּעְתּוֹ אֵלָּא לְבָרַח, לֹא כִּמְהָ שֶׁאַתֶּם
אוֹמְרִים דְּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, לְפִיכָךְ רָאוּ שְׁאוֹתָהּ
שֶׁאַתֶּם מְחַשְׁבִּים שִׁישׁ בְּדַעְתְּכֶם לְבָרַח, הִיא
תְּשׁוּבָה נֶגֶד פְּנִיכֶם, שֶׁלֹּא תִצְאוּ מִכָּאן, הִדָּא הוּא
דְּכִתִּיב לְכוּ נָא הַגְּבָרִים, אָמַר לוֹ אִם תֹּאמַר לֹא
כֵּן מְחַשְׁבוֹתֵינוּ לְבָרַח, אִם כֵּן יֵאָמְרוּ דְּבָרֵיכֶם,
'לְכוּ נָא הַגְּבָרִים' כִּי הִטָּף אֵינֶן בְּנֵי עֲבוּדָה, לָמָּה
אַתֶּם צָרִיכִין לָהֶם, אֵלָּא כִּי אוֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְּשִׁים
רָעָה אַתֶּם מְבַקְּשִׁים לַעֲשׂוֹת, לְבָרַח אַתֶּם
תִּפְצְצִים, לְפִיכָךְ אֵינִי שׁוֹמֵעַ לָכֶם לְכֹלוּם, מִיָּד
צִוְּהָ וַיִּגְרַשׁ אוֹתָם מִשָּׁם, הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב וַיִּגְרַשׁ
אוֹתָם מֵאֶת פְּנֵי פְרָעָה.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נִטָּה אֶת יָדְךָ, אַרְבָּה לָמָּה
הִבִּיא עֲלֵיהֶן, מִפְּנֵי שֶׁשָּׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל זֹרְעֵי
חֲטִי'ם וְשׁוֹעֲזִים, לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶן אַרְבָּה,
וְאָכְלוּ כָּל מַה שֶּׁזָּרְעוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל. וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת
מִשְׁחוֹ, לָמָּה הִזָּה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹתֵן זָמַן
לְמַכּוֹת מִחֹר, וְלֹא הִזָּה מֵבִיא עֲלֵיהֶן מִיָּד, כְּדִי
שִׁיחְזֹרוּ בָּהֶן וַיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה. וַיַּעַל הָאֲרָבָה וְגו'
וַיִּכַּסּ אֶת עֵינָי כָּל הָאֲרָץ וְגו', וַיִּמְהַר פְּרָעָה לְקַרְא
לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן וְגו', מִהוּ חֲטָאתִי לָה' אֲלֵהֶיכֶם
וְלָכֶם, 'חֲטָאתִי לָה' אֲלֵהֶיכֶם' שֶׁלֹּא שִׁלַּחְתִּי אֶת
יִשְׂרָאֵל, 'וְלָכֶם' שֶׁגִּרַשְׁתִּי אֶתְכֶם מִפְּנֵי, וְשִׁחְיִיתִי
חוֹשֵׁב לְקַלֵּל אֶתְכֶם שֶׁאַמְרָתִי 'יְהִי כֵן ה' עִמָּכֶם'.
וַעֲתָה שֶׁאֵין נָא חֲטָאתִי, וַיֵּצְאוּ מֵעַם פְּרָעָה.

וַיִּטַּל הַחֹל אֶלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַחֹל, שֶׁנֶּאֱמַר
(הושע ב) 'וְהָיָה מִסֹּפֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם',
שֶׁנִּטְלָתִי אוֹתָם בְּעוֹלָם, וְאַמְרָתִי (זכריה ב) 'כָּל
הַנוֹגֵעַ בָּהֶם כְּנוֹגֵעַ בְּבִבְתַּת צִיּוֹן', רַבִּי יְהוֹשֻעַ
אוֹמֵר תִּקְוִן סוֹפְרִים הוּא, עֵינֵי כְּתִיב. וְעַמְדוֹ
וְהַכְעִיסוֹ לְפָנָי, וּבִקְשָׁתִי לְכַלּוֹתָן וּלְהַשְׁלִיכָן
מֵעַל פָּנָי, וְאַמְרָתִי, בְּשִׁבְלִי פְרָעָה הִרְשָׁע שֶׁלֹּא
יֹאמַר לֹא הָיָה כֹּחַ לְהַצִּילָן וְעַמְדָה עֲלֵיהֶן וְהִרְגָן,
הָיוּ וְכַעַס אֱוִיל כְּבֹד מְשֻׁנִּיָּהֶם, הָיוּ כִּי אָנִי
הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבֹו.

ב דְּבָר אַחֵר כִּי אָנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבֹו הִדָּא הוּא
דְּכִתִּיב (דברים לב) אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהֶם, מִהוּ
אֶפְאִיָּהֶם, אֲמַרְתִּי בְּאִפִּי אִיָּה הֵם. דְּבָר אַחֵר
אֶפְאִיָּהֶם, אֲמַרְתִּי בְּאִפִּי שֶׁהַכְעִיסוֹ לְפָנָי, אִיָּה הֵם,
לֹא יָהִיוּ, אֵלָּא אֲשֶׁבִּיתָהּ מֵאֲנוּשׁ וְזָכְרָם, וּמִי גֵרָם
לָהֶם שִׁיִּצְאוּ מִשָּׁם, לוֹלִי פַעַס אוֹיֵב.

ג דְּבָר אַחֵר כִּי אָנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבֹו, אָמַר רַבִּי
יוֹחָנָן, מִכָּאן פֶּתַח חוֹן פֶּה לְמִינִין לומר לֹא הִתְּהָה
מִמֶּנּוּ שִׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'כִּי אָנִי הַכְּבֹדְתִי
אֶת לְבֹו'. אָמַר לוֹ רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיָשׁ, יִסְתָּם
פִּיהֶם שֶׁל מִינִים, אֵלָּא (משלי ג) 'אִם לִלְצִים הוּא
יִלְיִץ' שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְּרָה בּוֹ בְּאֶדָם פַּעַם
רִאשׁוֹנָה שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית וְאַיִנוּ חוֹזֵר בּוֹ, וְהוּא
נוֹעַל לְבֹו מִן הַתְּשׁוּבָה כְּדִי לְפָרַע מִמֶּנּוּ מַה
שֶׁחָטָא. אִף כֵּן פְּרָעָה הִרְשָׁע, כִּינּוֹן שֶׁשָּׁגַר
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲמֵשׁ פַּעֲמִים וְלֹא הִשְׁגִּיחַ עַל
דְּבָרָיו, אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתָּה הַקְשִׁית
עָרְפְךָ וְהַכְּבֹדְתָה אֶת לְבָבְךָ, הִרְיִנִי מוֹסִיף לָךְ טַמְאָה
עַל טַמְאָתְךָ, הָיוּ 'כִּי אָנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבֹו'. מִהוּ
'הַכְּבֹדְתִי', שֶׁעָשָׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת לְבֹו
כְּכֹבֵד הַזֶּה שֶׁהִיא מְתַבַּשְׁלֶת שְׁנִיָּה וְאַרְבָּסִים
נִכְנָס בְּתוֹכָהּ, כֵּן נַעֲשֶׂה לְבֹו שֶׁל פְּרָעָה כְּכֹבֵד
הַזֶּה, וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל דְּבָרָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא, הָיוּ 'כִּי אָנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבֹו' וְגו'.

ד וַיִּלְמְעֵן תִּסְפֹּר בְּאֲזֵנֵי בְנֵךְ, גִּלְיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא לְמֹשֶׁה מַה מִּכָּה יָבִיא עֲלֵיהֶן, וְכַתֵּב מֹשֶׁה
בְּרִמּוֹ 'וַיִּלְמְעֵן תִּסְפֹּר בְּאֲזֵנֵי בְנֵךְ', זֶה מִכַּת אַרְבָּה
כִּמְהָ דְּתִימָא (יואל א) 'עֲלֵיָה לְבִנְיָכֶם סִפְרוּ'.

הו' בַּמָּה מְכַסִּין אוֹתָהּ, בְּכָלִי חֶרֶס מִנָּה וּבָהּ, כְּשֶׁם שֶׁהִיא שֶׁל חֶרֶס כִּף מְכַסִּין אוֹתָהּ בְּכָלִי חֶרֶס, כִּף הַרְשָׁעִים שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כט) 'וְהָיָה בְּמַחֲשָׁף מַעֲשֵׂיהֶם', לְפִיכֵךְ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְכַסֶּה עֲלֵיהֶם אֶת הַתְּהוֹם שֶׁהוּא חֹשֶׁךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א) 'וַחֲשָׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם' זֶה גִּיהֶזֶם, הָיָה אוֹמֵר חֹשֶׁךְ שָׂבָא עַל הַמַּצְרִים מִתּוֹךְ גִּיהֶזֶם הָיָה.

ג חֹשֶׁךְ לָמָּה הֵבִיא עֲלֵיהֶן, יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁאִין לְפָנָיו מִשּׁוּא פָּנִים, וְהוּא חוֹקֵר לֵב וּבּוֹחֵן כְּלִיּוֹת, לְפִי שֶׁהָיוּ פּוֹשְׁעִים בַּיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה לָהֶן פְּטוּרִין מִן הַמַּצְרִיִּים, וְהָיָה לָהֶן שֵׁם עֹשֶׂר וְכַבּוֹד, וְלֹא הָיוּ רוֹצִים לְצַאֲתָא, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אָבִיא עֲלֵיהֶן מָכָה בְּפִרְהֶסְיָא וְיָמוּתוּ, יֹאמְרוּ הַמַּצְרִיִּים, כְּשֶׁם שֶׁעֲבַר עֲלֵינוּ כִּף עֲבַר עֲלֵיהֶן, לְפִיכֵךְ הֵבִיא עַל הַמַּצְרִיִּים אֶת הַחֹשֶׁךְ שֶׁלֹּשָׁה יָמִים, כְּדִי שִׁיְהִיו קוֹבְרִין מִתֵּיהֶם וְלֹא יִהְיוּ רוֹאִין אוֹתָן שׁוֹנְאֵיהֶם, וְהָיוּ מְשַׁבְּחִין לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כֵּךְ. מִהוּ חֹשֶׁךְ אֶפְלָה, אָמַר רַבִּי אֲבָדִימִי דְמֵן חֲפָה, אוֹתוֹ חֹשֶׁךְ כְּפוֹל וּמְכַפֵּל הָיָה.

רְבוּתֵינוּ אָמְרוּ, שְׁבַעָה יָמִים שֶׁל חֹשֶׁךְ הָיוּ, כִּיצַד, שֶׁלֹּשָׁה יָמִים הִרְאִישׁוֹנִים, מִי שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וּבִקֵּשׁ לַעֲמֹד, עוֹמֵד, וְהָעוֹמֵד בִּקֵּשׁ לִישֹׁב, יוֹשֵׁב, וְעַל אֵלוּ הַיָּמִים נֶאֱמַר וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֶפְלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשַׁת יָמִים לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. שֶׁלֹּשָׁה יָמִים אַחֲרֵים, מִי שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב לֹא הָיָה יָכוֹל לַעֲמֹד, וְהָעוֹמֵד אֵינוֹ יָכוֹל לִישֹׁב, וּמִי שֶׁהָיָה רוֹבֵץ אֵינוֹ יָכוֹל לִזְקֹף, עֲלִיהֶן נֶאֱמַר וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחַתָּיו שְׁלֹשַׁת יָמִים. וּבִשְׁלֹשַׁת יָמֵי אֶפְלָה נִתֵּן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהַשְׂאִילוֹם, שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל נִכְנָס לְתוֹךְ בְּתִיָּהֶן שֶׁל מִצְרַיִם, וְהָיוּ רוֹאִין בָּהֶן כְּלִי כֶסֶף וְכִלֵּי זָהָב וּשְׁמָלוֹת, אִם הָיוּ אוֹמְרִים אֵין לָנוּ לְהַשְׂאִיל לָכֶם, הָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לָהֶן הֲרִי הוּא בְּמִקּוֹם פְּלוּנִי, בְּאוֹתָהּ שַׁעַה הָיוּ הַמַּצְרִיִּים אוֹמְרִים, אִם הָיוּ אֵלּוּ רוֹצִים לְשַׁקֵּר בָּנוּ, הָיוּ נוֹטְלִין אוֹתָן בְּיָמֵי הַחֹשֶׁךְ וְלֹא הָיוּ מְרַגִּישִׁין, שֶׁהָיוּ רָאוּ אוֹתָן כְּבָר, אַחֵר שֶׁלֹּא נִגְעוּ חוּץ מִדַּעַתָּנוּ, כְּמוֹ כֵּן לֹא יִחְזִיקוּ, וְהָיוּ מְשִׁאִילִין

ז וַיַּחֲפֹךְ ה' רוּחַ יָם, מִהוּ לֹא נִשְׂאָר אַרְבָּה אֶחָד, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כִּיּוֹן שָׂבָא אַרְבָּה שְׁמַחוֹ הַמַּצְרִים, אָמְרוּ נִקְבִּץ וְנִמְלֵא מִמֶּה חֲבִיּוֹת, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְשָׁעִים, בְּמִכָּה שֶׁהִבֵּאתִי עֲלֵיכֶם, בָּה אַתֶּם שְׂמֹחִים, מִיָּד וַיַּחֲפֹךְ ה' רוּחַ יָם חֲזָק מְאֹד זֶה רוּחַ מַעֲרִבִית, וַיִּשְׂא אֶת הָאֲרָבָה וַגּו', מִהוּ לֹא נִשְׂאָר אַרְבָּה אֶחָד אֲפִלּוּ מִה שֶׁהָיוּ בַּקְדִּירוֹת וּבַחֲבִיּוֹת מְלוּחָחוֹת, פָּרְחוּ וְהָלְכוּ לָהֶם. וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה.

פְּרָשָׁה יד

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נֹטֶה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם הָרָא הוּא דְכַתִּיב (תהלים קה) 'שְׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחֲשֹׁךְ וְלֹא מָרוּ אֶת דְּבָרוֹ', רְבוּתֵינוּ אָמְרוּ, עַל שֶׁלֹּא קָבְלוּ בְּמִירוֹת, דְּבָרוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם. דְּבָר אַחֵר, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאָכִים, הַמַּצְרִיִּים רָאוּיִין לְלָקוֹת בַּחֲשָׁךְ, מִיָּד הַסְכִּימוּ כָּלֵן כְּאֶחָד וְלֹא הִמְרוּ. מִהוּ 'שְׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחֲשֹׁךְ', לָמָּה הִדְבָּר דוּמָה, לְאֶדוֹן שֶׁפָּרַח עָלָיו עֲבָדוֹ, אָמַר לְאֶחָד לָךְ וְהַכְּהוּ חֲמִשִּׁים מַגְלָבִין, הִלֵּךְ וְהַכְּהוּ מֵאָה וְהוֹסִיף לוֹ מִשְׁלוֹ, כִּף הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִתְעַלֶּה שְׁלַח חֹשֶׁךְ עַל הַמַּצְרִיִּים, וְהוֹסִיף הַחֹשֶׁךְ מִשְׁלוֹ, הָיָה 'שְׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחֲשֹׁךְ'. וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ כְּמָה הָיָה אוֹתוֹ חֹשֶׁךְ, רְבוּתֵינוּ אָמְרוּ עָבָה כְּדִינָר הָיָה שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ' שֶׁהָיָה בּוֹ מִמֶּשׁ.

ב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֶפְלָה, מִהֵיכָן הָיָה הַחֹשֶׁךְ הַהוּא, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נַחֲמִיָּה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מַחֲשָׁף שֶׁל מַעֲלָה שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יח) 'יִשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סִבִּיבוֹתָיו סִפְתּוֹ'. רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר מַחֲשָׁף שֶׁל גִּיהֶזֶם שֶׁנֶּאֱמַר (איוב י) 'אֶרֶץ עֲפָתָה כְּמוֹ אֶפֶל צִלְמוֹת וְלֹא סֻדְרִים' וַגּו', אוֹי לוֹ לְבִית שֶׁחֲלוּנוֹתָיו פְּתוּחִין לְתוֹךְ חֹשֶׁךְ שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'וַתַּפֵּעַ כְּמוֹ אֶפֶל', אוֹר שֶׁלַח מִתּוֹךְ חֹשֶׁךְ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יחזקאל לא) 'בְּיֹם רִדְתּוֹ שְׂאוּלָה הָאֲבִלְתִּי כִסְתִּי עָלָיו אֶת תְּהוֹם', הוֹבִלְתִּי כְּתִיב. רַבִּי יְהוּדָה בֵּר רַבִּי אָמַר, בְּמָה הַרְשָׁעִים מִתְּפָסִים בְּגִיהֶזֶם, בַּחֲשָׁף. חֲזָקִיָּה אָמַר, הַגִּיגִית

שֶׁל לוי שֶׁהיוּ צִדִּיקִים כָּלֵן. דָּבָר אַחֵר 'הַנִּצְנָנִים' אֵלּוּ הַפְּהָנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן, אֶלְעָזָר בֶּנוֹ, פִּנְחָס בֶּנוֹ. דָּבָר אַחֵר 'הַנִּצְנָנִים' אֵלּוּ הַמְּלָכִים, דָּוִד וּשְׁלֹמֹה רַחֲבֵעָם אָסָא אֲבִיָּה. דָּבָר אַחֵר אֵלּוּ הַלְוִיִּם, אָסָף הָרֹאשׁ וּמִשְׁנֵהוּ זִכְרְיָה. כִּינּוּן שְׂרָאָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כֶּף, אָמַר עַת הַזְמִיר הַגִּיעַ, הַגִּיעַ זְמַן שֶׁל לְוִיִּם לֵאמֹר לִפְנֵי שִׁירִים וּמִזְמוּרִים. דָּבָר אַחֵר 'עַת הַזְמִיר הַגִּיעַ', כִּינּוּן שִׁשְׁמַע הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁאִמְרוּ אֶת הַשִּׁירָה, אָמַר קוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצָנוּ, שִׁשְׁמַע קוֹלָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּזִכּוֹת אֲבֹרֹתָם שֶׁהִקְרִיב תּוֹר וְגוֹזֵל, מֵהַ פְּתִיב אַחֲרָיו הַתְּאֵנָה חֲנוּטָה פְּגִיָּה אֵלּוּ הַצִּדִּיקִים וְהַיִּשְׁרִים, וְהַגְּפָנִים סִמְדָר נִתְּנוּ רִיחַ אֵלּוּ הַבִּינוֹנִים שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה, מִכָּאֵן זֵאִילָךְ קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יָפְתִי וְלֹכִי לָךְ, כְּשִׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵין לָכֶם חֲדָשׁ אַחֵר גְּדוֹל מִזֶּה, לְפִיכֶךְ נִקְרָא רֹאשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר רֹאשׁ חֲדָשִׁים.

דָּבָר אַחֵר רֹאשׁוֹן הוּא לָכֶם, כְּכִיכּוֹל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנִּקְרָא רֹאשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מד) 'אֲנִי רֹאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן', וְצִיּוֹן נִקְרָא רֹאשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה יז) 'כִּפְסָא כְּבוֹד מְרוֹם מִרְאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשִׁנוּ, וְעָשׂוּ נִקְרָא רֹאשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כה) 'וַיֵּצֵא הָרֹאשׁוֹן' וְגו', וּמִשִּׁית נִקְרָא רֹאשׁוֹן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מא) 'רֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הֵנָּה', יָבֵא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנִּקְרָא רֹאשׁוֹן, וַיִּבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּקְרָא רֹאשׁוֹן, וַיִּפְרַע מִן עָשׂוּ שֶׁנִּקְרָא רֹאשׁוֹן, וַיָּבֵא מִשִּׁית שֶׁנִּקְרָא רֹאשׁוֹן, בַּחֲדָשׁ הָרֹאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר הַחֲדָשׁ הִנֵּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים וְגו'.

ג דָּבָר אַחֵר הַחֲדָשׁ הִנֵּה לָכֶם הִנֵּה הוּא דְּכִתִּיב (זכריה ד) 'אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָרָה הַעוֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ', אָמַר רַבִּי לְוִי מִלְּמַד שֶׁהִיָּה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חוֹזֵר וּמִבְכָּשׁ בְּאִיזָה דָּבָר לְגֹאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הִיָּה מוֹצֵא עַד שֶׁמִּצָּא זְכוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְשֶׁל אֶהֱרֹן, וְהִיא עֲמֻדָה לָהֶם, הִנֵּה הוּא דְּכִתִּיב 'אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָרָה'. לְמָה הַדָּבָר דוּמָה, לְמִלָּךְ שֶׁבָּקֵשׁ לִשְׂאֵא אִשָּׁה, וּכְאוּ וְאִמְרוּ לוֹ עֲנִיָּה הִיא, אֵין לָהּ בְּעוֹלָם אֵלָּא שְׁנֵי

לָהֶן, לְקַיֵּם מֵהַ שֶׁנֶּאֱמַר 'וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גְּדוֹל', הִנֵּה הוּא דְּכִתִּיב וְלָכֵךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אֹר וְגו', בְּאַרְץ גִּשְׁשׁ לֹא נֶאֱמַר, אֵלָּא בְּמוֹשְׁבוֹתָם, שֶׁכָּל מְקוֹם שֶׁהִיָּה יְהוּדִי נִכְנָס, הִנֵּה אֹר נִכְנָס וּמֵאִיר לוֹ מֵהַ שֶׁבְּחִבּוּת וּבְחִבּוּת וּבְמִטְמוּנוֹת, וְעַלֵּיהֶם נֶאֱמַר (תהלים קיט) 'נָר לְרִגְלֵי דְּבִרְיָךְ' וְגו', הָרִי שֶׁשָּׂה יָמִים שֶׁל חֲשָׁף שֶׁהִיָּה בְּמִצְרַיִם, וְהַשְּׁבִיעִי שֶׁל חֲשָׁף זֶה יוֹם חֲשָׁף שֶׁל יָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יד) 'וַיְהִי הַעֲנָן וַהֲחֲשָׁף וַיֵּאָר אֶת הַלַּיְלָה', כֶּף הִנֵּה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ עֲנָן וְחֲשָׁף, וּמִחֲשִׁיף לְמִצְרַיִם וּמֵאִיר לְיִשְׂרָאֵל כְּשֶׁם שֶׁעָשָׂה לָהֶם בְּמִצְרַיִם, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים כז) 'ה' אֹרִי וְיִשְׁעִי' וְגו', וְכֵן לְעֵתִיד לְבֹא יָבִיא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲשָׁף שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ס) 'כִּי הִנֵּה הַחֲשָׁף יִכְסֶּה אֶרֶץ' וְגו'.

ד וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָכֵן עֲבֹדוּ, וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת, אָמַר לִיָּה מֹשֶׁה, לֹא תִּהְיֶה סְבוּר שֶׁאֲנִי נִזְבַּח מִשְׁלָנוּ כְּלוּם, אֵלָּא גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת שֶׁנִּקְרָיב לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל שְׁמֵךְ. וְגַם מִקְנֵנוּ יִלָּךְ עִמָּנוּ. וַיֹּאמֶר לוֹ פְּרָעָה לָךְ, וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דְּבִרְתִּי, יָפָה כְּוֹנֵת, שֶׁלֹּא אוֹסִיף עוֹד רְאוּת פְּגִיָּה, שֶׁכֵּן אָמַר לִי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר.

פְּרָשָׁה טו

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הַחֲדָשׁ הִנֵּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים, הִנֵּה הוּא דְּכִתִּיב (שה"ש ב) 'קוֹל דּוּדִי הִנֵּה זֶה בָּא', (וכל הענין בפרשיות עד עמכם) שֶׁנֶּאֱמַר (שם) עֲנֵה דּוּדִי וְאָמַר לִי מֵהַ אֶת עוֹשֶׂה כָּאֵן בְּמִקּוֹם טְמֵאִים (יחזקאל כג) 'אֲשֶׁר בִּשְׁר חֲמָרִים בִּשְׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם', קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יָפְתִי וְלֹכִי לָךְ, אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, אֲרַבֵּעַ מֵאוֹת שָׁנָה אִמְרָתָה לָנוּ לְהַשְׁתַּעֲבֹד, וְעֵדִין לֹא שְׁלָמוֹ, אָמַר לִיָּה כְּכֹר שְׁלָמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שה"ש ב) 'כִּי הִנֵּה הִסְתָּו עֶבֶר, מִיָּד גָּלוּ הַצִּדִּיקִים אֶת רְאשֵׁיהֶם שֶׁהִיָּה מְכֻסָּה שֶׁנֶּאֱמַר (שם) הַנִּצְנָנִים נִרְאוּ בְּאַרְץ אֵלּוּ הֵן שֶׁבְטוּ

בתורה (דברים כד) 'בחור תעמד', אף אני אעשה כן בארץ מצרים ולא במצרים, וכן אמר משה 'כצאתי את העיר'. אמר רבי שמעון, גדולה חבתן של ישראל, שנגלה הקדוש ברוך הוא במקום עבודת כוכבים ובמקום טנפת ובמקום טמאה, בשביל לגאלן. משל לכהן שנתלה תרומתו לבית הקברות, אומר מה אעשה, לטמא את עצמי אי אפשר, ולהניח תרומתי אי אפשר, מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחזור ומטהר, ולא אאבד את תרומתי. כן אבותינו היו תרומתו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר (ירמיה ב) 'קדש ישראל לה' וגו', היו בין הקברות שנאמר (שמות יב) 'כי אין בית אשר אין שם מת', ואומר (במדבר לג) 'ומצרים מקברים', אמר הקדוש ברוך הוא היאך אני גואלן, להניחן אי אפשר, מוטב לירד ולהצילן שנאמר (שמות ג) 'וארד להצילו מיד מצרים', כשהוציא קרא לאהרן וטהר אותו, שנאמר (ויקרא טז) 'וכפר את מקדש הקדש', (שם) 'וכפר על הקדש'.

ז דבר אחר החדש הזה לכם, מה כתיב בפרשה 'ולקחתם אגדת אזוב', 'ועבר ה' לנגף את מצרים', הך הוא דכתיב (במדבר כג) 'כי מראש צורים אראנו' אלו האבות שנאמר (מכה ו) 'שמעו הרים את ריב ה'', מוצאים אנו, מתחלה היה המקום מבקש לכוון העולם, ולא היה מוצא עד שעמדו האבות. משל למלך שהיה מבקש לבנות מדינה, גזר וחפשו מקום לבנות בו המדינה, בא לתן היסוד והיו המים עולים מן התהום ולא היו מניחים לעשות את היסוד, שוב בא לתן את היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים, עד שבא במקום אחד ומצא שם צור גדול, אמר כאן אני קובע את המדינה על הצורים הללו, כן מתחלה היה העולם מים במים, והיה האלהים מבקש לכוון עולמים ולא היו הרשעים מניחין, מה כתיב בדורו של אנוש (בראשית ד) 'אז הוחל לקרא בשם ה'', עלו המים והציפום שנאמר (איוב ט) 'עשה עש כסיל וכימה וגו'', וכן דור המבול היו רשעים, מה

נזמים בלבד, כן אמר הקדוש ברוך הוא, דיין לישראל שינאלו בזכות משה ואהרן, לכן נאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן.

ד דבר אחר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, הך הוא דכתיב (שה"ש ב) 'קול דודי הנה זה בא', כשהלך משה ואמר לישראל כן אמר לי הקדוש ברוך הוא 'היום אתם יוצאים בחדש האביב', אמרו לו היכן הוא, אמר להם הרי עומד 'קול דודי הנה זה בא'. אמר רבי יהודה מהו מדלג על ההרים, אמר הקדוש ברוך הוא, אם אני מסתפל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם, אלא למי אני מסתפל לאבותיהם הקדושים, שנאמר (שמות ו) 'וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו', בזכות אבותם אני גואלם, לכן כתיב מדלג על ההרים ואין הרים אלא אבות שנאמר (מכה ו) 'שמעו הרים את ריב ה'.'

דבר אחר אמר רבי נחמיה, מהו מדלג על ההרים, אלא אמר הקדוש ברוך הוא, אין להם מעשים לישראל שינאלו אלא בזכות הזקנים, שנאמר (שמות ג) 'לך ואספת את זקני ישראל', ואין ההרים אלא הזקנים, שכן בת יפתח אומרת לאביה (שופטים יא) 'וירדתי על ההרים', וכי אל ההרים היתה הולכת, אלא על הזקנים היא אומרת שהלכה להראות לזקנים שהיא בתולה טהורה, ולכן כתיב 'מדלג על ההרים'. דבר אחר אמר רבי אלעזר, מהו מדלג על ההרים, אמר הקדוש ברוך הוא, עשיתי לעשו שיהא מעמיד מלכים שנאמר (בראשית לו) 'ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום', אם אני מניח לעשו שיהא מעמיד מלכים עוד, היאך ישראל עומדין, הריני מדלגן ועושה אותן אלופים, שנאמר (שם) 'אלה אלופי בני עשו', ואין הרים אלא עובדי כוכבים שנאמר (זכריה ו) 'והנה ארבע מרפבות יצאות מבין שני ההרים'.

ה בארץ מצרים, למה אינו אומר במצרים, אמר רבי חנינא, אמר הקדוש ברוך הוא, כתיב

ונשבה אותו הבן ועשה שם זמן מרבה, אחר זמן נפדה אותו הבן ועשה לו המלך יום גנוסיה, כך עד שלא ירדו ישראל למצרים היו מונין לשעבוד, משירדו ונשתעבדו שם עשה להם הקדוש ברוך הוא נסים ונפדו, התחילו מונין לחדשים שנאמר **החדש הזה לכם ראש חדשים**.

י דבר אחר **החדש הזה לכם** הדין הוא דכתיב (תהלים קה) 'וימת להם ארצות וגו' בעבור ישמרו חקיו, הביא האלהים המכות על המצרים, 'שלח חשך ויחשך', התחיל משלשל ויורד עד שהוא מגיע למצרים, 'שמח מצרים בצאתם', משל למלך שהיו הפל מכבדין אותו, עד פמה היו מכבדין אותו, עד שהיו מביאין לו דורונות ואלהיהן עמהן, כך היה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו, והיו מביאין לו דורונות ואלהיהן עמהן, ואחר כך משה ואהרן באים שנאמר 'ואחר באו משה ואהרן וגו', הוציא הנמוסין ופשפש בהם ולא מצא שם את השם הזה, משל לעבד שהיה מהלך עם רבו וכו' קדלעיל, אבל הקדוש ברוך הוא חי וקיים שנאמר (ירמיה י) 'וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם'.

משל לעני שהיה במדינה, והיה עומד לפני המלך ולא הרגיש, כשנגעה המכה בגופו התחיל מרגיש ואמר אין פיוצא בזה, כך הביא הקדוש ברוך הוא מכות על המצריים ולא הרגיש פרעה, כיון שנגעה בגופו התחיל מרגיש וצווח (שמות ט) 'ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים', וכי לא היה הקדוש ברוך הוא יכול להציל ישראל מיד מצרים במכה ראשונה, אלא לקים מה שנאמר (איוב יב) 'משגיא לגוים ויאבדם' וכתיב (שם) 'מסיר לב ראשי עם הארץ', ומהו כן שאמר 'ה' הצדיק', כשהיו המכות באות לא היו באות אלא בארץ מצרים, ואפלו הורד שמה המכה ונקנסת בה כמו לזו, היה המכה ממלא את כלה ולא היתה נוגעת בשדה אחרת, ועליה נאמר (ישעיה כו) 'כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדוי וגו'.

כתיב בהם (שם כב) 'האומרים לאל סור ממנו', עלו המים ולא הניחו לתן עליהם את היסוד שנאמר (שם) 'ונהר יוצק יסודם', וכתיב (בראשית ז) 'ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה', כיון שבאו האבות וזכו, אמר הקדוש ברוך הוא, על אלו אני מכונן העולם שנאמר (שמואל א ב) 'כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל', לכך כתיב (במדבר כג) 'כי מראש צורים אראנו'.

הן עם לבדד ישפן (שם), מהו הן, כל האותיות מנדוגין חוץ משתי אותיות הללו, כיצד, א"ט הרי י, ב"ח הרי י, ג"ז הרי י, ד"ו הרי י, נמצא ה' לעצמה, וכן האות הנ' אין לה זוג, י"צ הרי ק, כ"פ הרי ק, ל"ע הרי ק, מ"ס הרי ק, נמצא נ' לעצמה, אמר הקדוש ברוך הוא, כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדוג עם כל האותיות אלא לעצמן, כך ישראל אינן יכולין להדבק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים, אלא לעצמן מפרשים, שאפלו שונא גזר עליהם לחלל השבת ומבטל את המילה או לעבד עבודת כוכבים, הן נהרגים ואין מתערכים בהם שנאמר (במדבר כג) 'הן עם לבדד ישפן ובגוים לא יתחשב', ומה אני עושה, כל שונא וכל אויב שיגזר עליהם גזרה אני הורגו שנאמר (שם) **הן עם כלביא יקום**, מכן אתה למד, אתה מוצא, בא עליהם עמלק והרגו אותו כמו שנאמר (שמות יז) 'ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב', בא סיסרא והרגוהו שנאמר (שופטים ד) 'ויהם ה' את סיסרא', וכן כל אויביהם, וכן בצאת ישראל ממצרים, הקדוש ברוך הוא אומר להן 'ואתם לא תצאו וגו' הם בכתיבה, והוא הורג את אויביהם שנאמר (שמות יב) 'ועבר ה' לנגף את מצרים', הדין הוא דכתיב 'הן עם כלביא יקום', לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא, הואיל ועשיתי לכם נסים בחדש הזה, אף אתם עשו אותו ראש חדש שנאמר **החדש הזה לכם ראש חדשים**.

ט דבר אחר **החדש הזה לכם ראש חדשים**, משל למלך שגולד לו בן ועשה יום טוב,

שְׁאֵנִי רוֹאֶה דָם הַפֶּסַח וּמִכְפָּר עֲלֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר
דְּבַרְוּ אֵל כָּל עַדַת יִשְׂרָאֵל, וְהָיָה שִׁמְחַתְכֶם
 שְׁלֵמָה אֲפֵלוּ מִי שֶׁהוּא עָנִי. **שָׁה תָמִים זָכַר בֶּן
 שָׁנָה**, שָׁה בְּשָׁבִיל (בראשית כב) 'אֱלֹהִים יִרְאֶה לוֹ
 הַשָּׁה' וְגו'. **תָּמִים** לְשֵׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב) 'הַצּוֹר תָּמִים פָּעִלוֹ'. **זָכַר**
 שֶׁהוּא הוֹרֵג כָּל בְּכוֹרֵיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם וְחָס עַל
 בְּכוֹרֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. **מִן הַכִּבְשִׁים וּמִן הָעִזִּים**
תִּקְחוּ כֶּשֶׂם שֶׁאֵנִי הוֹרֵג הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַשְּׂבִי
 וְהַשְּׁפָחָה, כֹּף רַשׁוֹת בִּידְכֶם לְטַל מִכָּל מְקוֹם
 שֶׁאַתֶּם רוֹצִים. וְיִהְיוּ מְשַׁמְרִין אוֹתוֹ שֶׁהוּא לָכֶם
 שְׁמִתָּה (נ"א שמירה) גְּדוּלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר **וְהָיָה לָכֶם
 לְמִשְׁמֶרֶת. וְשָׁחֲטוּ אוֹתוֹ**, אֶתֶם שׁוֹחֲטִים פֶּסַח
 וְאֵנִי שׁוֹחֲט בְּכוֹרִים.

וּלְקַחוּ מִן הַדָּם וּנְתַנּוּ עַל שְׁתֵּי הַמַּזְוֵזוֹת, שֶׁאֵנִי
 פּוֹסֵחַ עֲלֵיכֶם וּמִגֵּן עֲלֵיכֶם. וְיִהְיוּ זֹהֲרִין בּוֹ
 שְׁבִלִילָה הוּא נֶאֱכָל, שֶׁנֶּאֱמַר **וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר
 בַּלֵּילָה הַזֶּה. צִלִּי אֵשׁ בְּשָׁבִיל אֲבֹרֹתָם** שֶׁהַצִּלְתִּיו
 מִכַּפְּשֵׁן הָאֵשׁ. **וּמִצּוֹת בְּשָׁבִיל שְׂרָה** שֶׁעָשְׂתָה
 לְמִלְאָכִי הַשְּׂרַת עֲגוֹת וְלֹא טָעַמוּ לָחֶם. **מְרוֹרִים**
 בְּשָׁבִיל יַעֲקֹב, שֶׁכֶּשֶׂם שֶׁנֶּדְרָפוּ בְּנוֹי בְּמִצְרַיִם כֹּף
 רִדְפוּ עָשׂוּ. **וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר**, כֶּשֶׂם
 שֶׁאֵנִי מְשִׁיר נִשְׁמָה בְּבְכוֹרֵי מִצְרַיִם, כֹּף 'לֹא
 תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר'. מִשָּׁל לְמִלְךְ שֶׁאֶמַר
 לְבָנָיו הֵיוּ יוֹדְעִים שֶׁאֵנִי דֵּן דִּינִי נְפִשׁוֹת וּמַחֲיִב,
 הַקָּרִיבֹו לִי דוֹרוֹן שֶׁאֵם תַּעֲלוּ לִפְנֵי לְבִימָה
 שֶׁאֶעֱבֹר אֵילוּגִין שְׁלָכֶם לְאַחַר, כֹּף אֶמַר הַקָּדוֹשׁ
 בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בְּדִינִי נְפִשׁוֹת אֵנִי מִתְּעַסֵּק,
 וּמוֹדִיעַ אֵנִי הֵיאָף אֵנִי חָס עֲלֵיכֶם בְּרַחֲמִים בְּדָם
 פֶּסַח וּבְדָם מִילָה, וְאֵנִי מְכַפֵּר עַל נְפִשׁוֹתֵיכֶם,
 שֶׁהַעֲבָרָה שֶׁאֵנִי עוֹבֵר קִשָּׁה הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר
וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְכֵן יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר (תהלים
 ט) 'וְיִהְיֶה ה' מְשֻׁבָּב לְדָךְ מְשֻׁבָּב לַעֲתוֹת בְּצָרָה'.

יג דְּבַר אַחֵר הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם, אֶמַר שְׁלֵמָה
 (משלי ח) 'כִּי מַלְכִּים יִמְלֹכוּ', אֶמַר רַבִּי לִוִּי מִשָּׁל
 לְדָכּוּס שֶׁזָּרְקוּ לוֹ הַלְגִּינּוֹת פּוֹרְפִירָא, מָה עָשָׂה,
 פּוֹנֶה לִפְסֵי וְשׁוֹרֵף אֶת הַשִּׁטָּר וּמוֹצִיא הַלְגִּינּוֹת
 וְהִיא נִקְרָאת רֹאשׁ לְמַלְכוּתוֹ, כֹּף לַעֲשָׂרִים
 וְשִׁשָּׁה דִּירוֹת מִלֶּךְ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמִצְרַיִם,

מִשָּׁל לָמָּה הָיְתָה כְּנֻסַת יִשְׂרָאֵל דּוֹמָה, לְמִלְךְ
 שֶׁהָיְתָה לוֹ בַּת אֶהוּבָה נְתוּנָה בְּעֶבֶר הַנֶּהֱרָה, פֶּשֶׁט
 הַמִּלֶּךְ אֶת יָדוֹ וְהַעֲבִירָהּ וְהוֹשִׁיבָהּ בְּקִרְוִינָן שְׁלוֹ,
 שֶׁנֶּאֱמַר (שה"ש ז) 'מָה יָפוּ פַעַמִּיךְ', (שם ו) 'לֹא
 יִדְעָתִי נִפְשִׁי שֶׁמִּתְּנִי מִרְכַּבּוֹת עַמִּי נְדִיב', (תהלים
 עח) 'וַיִּמָּטֵר עֲלֵיהֶם כַּעֲפָר שָׁאֵר', (שם קו)
 'וַיִּוִּלֵּיכֶם בַּתְּהוֹמוֹת', (שמות יג) 'וְהָ ה' הוֹלֵךְ
 לִפְנֵיהֶם יוֹמָם', הַכֹּל בְּזִכּוֹת אֲבֹרֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר
 (תהלים קה) 'כִּי זָכַר אֶת דְּבַר קִדְּשׁוֹ אֶת אֲבֹרֹתָם
 עֲבָדוֹ וַיּוֹצֵא עִמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן, וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת
 גּוֹיִם' לָמָּה, 'בְּעֶבֶר יִשְׁמְרוּ חֻקֵּיו וְתוֹרוֹתָיו
 יִנְצְרוּ'.

יא דְּבַר אַחֵר הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם הֵדָא הוּא דְכַתִּיב
 (תהלים לג) 'אֲשֶׁרִי הַגּוֹי אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיו',
 מִשְׁבַּחַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ קִבֵּעַ בּוֹ
 רִאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשָׁנִים, וּכְשֶׁבַחַר בִּינְעָקֵב וּבְנִי
 קִבֵּעַ בּוֹ רֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁל גְּאֻלָּה, שָׁבוּ נִגְאָלוֹ
 יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבּוֹ עֲתִידִין לְגָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר
 (מיכה ז) 'כִּימִי צֹאתָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֵנוּ
 נִפְלְאוֹת', וּבּוֹ נולֵד יִצְחָק וּבּוֹ נַעֲקֵד, וּבּוֹ קָבַל
 יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכּוֹת, וּבּוֹ רָמַז לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל
 שֶׁהוּא רֹאשׁ לָהֶם לְתִשׁוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר **רֹאשׁוֹן הוּא
 לָכֶם לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה**, מִשָּׁל לְמִלְךְ שֶׁהוֹצִיא אֶת
 בְּנוֹ מִבֵּית הָאֱסוּרִין, אֶמַר עָשׂוּ אוֹתוֹ יוֹם טוֹב כָּל
 הַיָּמִים, שָׁבוּ יֵצֵא בְנֵי מַחֲשֶׁף לְאוֹר, מַעַל בְּרִזָּל
 לְחַיִּים, מַעֲבָדוֹת לְחַרוֹת, וּמִשְׁעַבּוֹד לְגְאֻלָּה, כֹּף
 הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל מִבֵּית
 הָאֱסוּרִין שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח) 'מוֹצִיא אֲסִירִים
 בַּכּוֹשְׁרוֹת', מַחֲשֶׁף וְצִלְמוֹת שֶׁנֶּאֱמַר (שם קז)
 'וַיּוֹצִיאֵם מַחֲשֶׁף וְצִלְמוֹת', מַעַל בְּרִזָּל לַעַל
 תוֹרָה, מַעֲבָדוֹת לְחַרוֹת שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יד) 'בָּנִים
 אֶתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם', מִשְׁעַבּוֹד לְגְאֻלָּה שֶׁנֶּאֱמַר
 (ירמיה ג) 'גְּאֻלָּם חֲזַק ה' צִבְאוֹת שְׁמוֹ', לְכֹף קִבֵּעַ
 לָהֶם שְׁמִתָּה, שֶׁהוּא נִפְרַע מֵאוֹיְבֵיהֶם עֲלֵיהֶם,
 שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג) 'וְאַתָּן אָדָם תַּחֲסִיף'.

יב דְּבַר אַחֵר הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר,
 לִי וְלָכֶם הִיא הַגְּאֻלָּה, כִּבְיָכוֹל אֵנִי נִפְדִּיתִי
 עִמָּכֶם שֶׁנֶּאֱמַר (ש"ב ז) 'אֲשֶׁר פָּדִיתָ לִּי מִמִּצְרַיִם
 גּוֹיִם וְאֱלֹהֵיו', וְקִבְעוּ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לִי וְלָכֶם,

שפטים', כיון שנגנף אותם במפת בכורות, מה עשו, נטלו בניהם והטמינום בבתי עבודת כוכבים שלהם. אמר רבי ברכיה המצרים מבקשין ומחזירין היאך לברח מן הנגף ולא היו מוצאין, למה, שנגאמר (איוב יא) 'ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם', רשעים אלו המצריים שנגאמר (שמות ט) 'ואני ועמי הרשעים', מי גרם להם שיהיו לוקים כל מכה ומכה, על שהיו בוטחים בעבודת כוכבים שלהם, מה עשה הקדוש ברוך הוא, הפה את אלהיהם עמיהם, מי שהיה של עץ היה נרקב, של אבן היה נמס, של כסף ושל זהב ושל נחשת, התיכן כשם שהיו מתחלתו, שנגאמר (במדבר לג) 'ויבאלהיהם עשה ה' שפטים', וכל עבודת כוכבים שבעולם אבדו חוץ מבעל צפון שלהם, למה בשביל להטעותן, לכך כתיב (איוב יב) 'משגיא לגוים ויאבדם'.

וכן ישעיה אומר (ישעיה מג) 'הנותן בים דרך המוציא רכב וסוס חיל ועזוז', כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקדוש ברוך הוא (שמות יד) 'וישובו ויחננו לפני פי החירות', ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ, קרא לכל חילותיו ואמר להם, אי אתם יודעים שבעל צפון פנס על ישראל כל האריות שבמדבר, כענין שנגאמר (דניאל ו) 'שלח מלאכה וסגר פס אריותא' מיד שרן של מצרים ירד לאבדם שנגאמר (שמות יד) 'והנה מצרים נסע אחריהם', פרעה נוסע אחריהם לא נאמר, אלא 'מצרים' זה השר שלהן, מיד 'וייראו מאד', אמר להם הקדוש ברוך הוא אל תיראו, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, נטה ירך על הים, מיד 'ויט משה את ידו', ומצרים נסים לקראתו, היה צריך לומר מצרים נסים אחריהם, וכי יש אדם בורח מן חבריה ונס לקראתו, אלא שהטעה אותם הקדוש ברוך הוא ולא היו מוצאין היכן לנוס, והיו נסים לקראתו עד שנשתקעו תהומות, שנגאמר (שם) 'וינער ה' את מצרים בתוף הים', וריח הקדש צווחת ואומרת (איוב יא) 'ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם',

פונה לפס שנגאמר (שמות יד) 'ובני ישראל יוצאים ביד רמה', ושרף את השטר שנגאמר (שם יב) 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים', ומוציא לגיונין והיא נקראת ראש למלכותו **החדש הזה לכם**, לקים מה שנגאמר 'בי מלכים ימלכו'.

יד דבר אחר החדש הזה לכם, הדין הוא דכתיב (מכה ו) 'ואשלח לפניך את משה ואהרן ומרים', זה שגאמר הכתוב (תהלים מג) 'שלח אורך ואמתך המה ינחוני' זה משה ואהרן שנגאמר (דברים לג) 'ויללוי אמר תמיד ואוריד', וכן כתיב (מלאכי ב) 'תורת אמת היתה בפיהו'. 'ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים', מלמד שלא היה מבקש לגאל את ישראל, אלא אמר משה להקדוש ברוך הוא 'מי אנכי', וכי כך הבטחת לאבותם שביד בשר ודם אתה מוציא בניהם, ומי אנכי שאלך וכי אוציא את בני ישראל וכי אני הוא אותו שכתוב בו 'דן אנכי' שאתה משלחני לגואלן, לא כך הבטחת לאברהם ואמרת לו (בראשית טו) 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי', לא כך אמרת ליעקב (שם מו) 'אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם עלה' ולי אתה אומר, 'מי אנכי', אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך אני יורד ומצילן, אשה אחת ירדה למצרים ובשבילה ירדתי והצלתי אותה, איתתי בשעה שנטל פרעה לשרה שנגאמר (שם יב) 'וינגע ה' את פרעה', ומה בשביל אשה אחת ירדתי, בשביל ששים רבוא אנשים, וששים רבוא נשים, וששים רבוא בנים אני יורד ומצילן, אלא לכו אתם תחלה והודיעו לבני שאני גואלן, ואחר כך אני מציל אותן, לכך כתיב 'שלח אורך ואמתך המה ינחוני', לכך אמר 'ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים'.

טו דבר אחר החדש הזה לכם, הדין הוא דכתיב (תהלים קה) 'שלח משה עבדו אשר בחר בו', כיון שנקנס הקדוש ברוך הוא, כביכול נגף את הבכורות ואלוהות שלהן שנגאמר (יהושע כד) 'ואגף את מצרים', וכן 'ויבאלהיהם עשה ה'

וְעַל בַּעַל צִפּוֹן שֶׁבִטְחוֹ עָלָיו נֶאֱמַר 'וְתִקְוָתָם מִפֶּחַ נֶפֶשׁ'.

וְכֵן לַעֲתִיד לְבֹא כְּשִׁכְנוּסוֹ כָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, מִבִּיאִין עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלָּהֶם שִׁיִּצִּילוּ אוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר (מִיכָה ד) 'כִּי כָּל הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיו וַאֲנַחְנוּ נִלְךְ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד', וְכִינּוֹן שֶׁבִּאִין מֵהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בָּהֶם, מִתִּיכֵן וְהֵן רֹאִין וּמִתְבַּיִשִּׁין, וְהֵם מְשַׁלְּכִין אוֹתָם, וְהוֹלְכִין וּמִטְמִינִים עֲצָמָן בְּמַעְרוֹת וּבְסֻלְעִים, וְכֵן יִשְׁעֶיהָ אוֹמֵר (ישעיה ב) 'כִּי יוֹם לָהּ צָבָאוֹת עַל כָּל גֹּאֲה וָרֶם' אֱלוֹ הַטִּיוֹסִין שֶׁלָּהֶם (שם) 'וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יִחְלֶף', וּמֵה הֵן עוֹשִׂין, הוֹלְכִין וּמִטְמִינִים עֲצָמָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'וּבָאוּ בְּמַעְרוֹת צוּרִים וּבְמַחֲלוֹת עֶפְרָי, וּכְתִיב (שם) 'בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁלֹף הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כֶסֶף וְאֶת אֱלִילֵי זָהָב', אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, בּוֹרְחִים אַתֶּם, רְאוּ מֵה הַכְּתָבִיתִי (עֲמוֹס ט) 'וְאִם יִחְבְּאוּ בְּרֹאשׁ הַכְּרָמִל מִשֶּׁם אַחֲפָשׁ', חֵיָאֵל שֶׁנִּטְמָן בְּבַעַל בְּהַר הַכְּרָמִל שְׁזָרַק אֵשׁ בְּעֵצִים לֹא נִגְפְתִּיו, (שם) 'וְאִם יִסְתָּרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי', וְאוֹמֵר (שם) 'אִם יִחְתְּרוּ בִשְׂאוֹל', אוֹתָהּ שְׁעָה (אִיּוֹב יא) 'עֵינַי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה', אֲבָל הַצְדִּיקִים עֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר (מִשְׁלֵי יח) 'מִגִּדֵּל עַז שֵׁם ה'.

חֲצוֹ, אָמְרוּ לוֹ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּל כֶּף לְמָה, אָמַר לָהֶם, כָּל הַיָּמִים שְׁאֵנִי עִמָּהֶם אֵין נוֹטְלִין שֵׁם רַע, בְּמַצְרִים הָיִיתִי עִמָּהֶם וְנִמְצָאת שְׁלֵמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שח"ד) 'גֵּן נְעוֹל אַחֲוֹתֵי כְלָה', בְּבָבֶל הָיִיתִי עִמָּהֶם וְנִמְצָאת שְׁלֵמָה שֶׁנֶּאֱמַר (דְּנִיָּאל ג) 'הֵן אִיתִי אֱלֹהֵנָּה דִּי אֲנַחְנָא פְּלַחִין', בְּמִדֵּי הָיִיתִי עִמָּהֶם וְנִמְצָאת שְׁלֵמָה שֶׁנֶּאֱמַר (אֶסְתֵּר ג) 'וּמִרְדֵּכִי לֹא יָכַר עֲוֹלָה וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה', בִּינּוֹן לֹא כְּתוּב עַל קֶרֶן הַשּׁוֹר שְׁאֵין לָהֶם חֵלֶק בְּאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּאֶדָּם, אִם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יֹאמֵר הֵן מִי יֹאמֵר לֹא שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סג) 'מִי זֶה בָּא מֵאֶדָּם', אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, מִשָּׁל לַעֲשִׂיר שִׁיִּצָּא בְּשַׁעַת הַקֶּץ, הָיוּ אֲנָשִׁים אוֹמְרִין בְּגִרְוֹן הוּא, מֵה עֲשֶׂה, נִכְנָס וּבְיָדוֹ פְּרָפִיל שֶׁל עֲנָבִים כְּדֵי שִׁידְעוּ הַכָּל שֶׁבָּא מִן הַכֶּרֶם, כֶּף הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים אָמְרוּ לָהֶם לִישְׂרָאֵל הֵיכָן אֱלֹהֵיכֶם שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים לב) 'אֵי אֱלֹהֵימֹו' (ישעיה מז) 'וְעַתָּה שְׁמַעִי נָא זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לְבִטְחִי וְגוֹ', מֵה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲתִיד לַעֲשׂוֹת לָהּ (דְּבָרִים לב) 'אֲשַׁכִּיר חֲצִי מִדָּם', וְלֹא זֹאת בְּלִבָּד אֲלֹא שְׁעֵתִיד לְדָרְכֵן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סג) 'פּוֹרָה דְּרַכְתִּי לְבָדִי', וְהוּא עֲתִיד לְדוֹף בְּמִנְעָלוֹ לְכָל גְּדוּלֵי אֶדָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים ס) 'עַל אֶדָּם אֲשַׁלֵּף נַעֲלִי'.

יז דָּבָר אַחֵר בְּאַרְצָן מַצְרִים מִשָּׁל לְאַחַד שְׁמַצָּא נָחֵשׁ, וְרָצִין אֶת רֹאשׁוֹ בְּאֶבֶן וְחִתָּךְ אֶת זַנְבוֹ, וּמַעֲכָשׁוֹ מֵהוּ טוֹב, כֶּף הַמַּצְרִיִּים עָמְדוּ וְשַׁעֲבָדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵה שְׂאֵי אֲפָשׁוֹ, וְכֵן אֶדָּם, מֵה עֲשֶׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמַצְרִים, פָּרַע מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קלו) 'וַיִּנְעַר פָּרְעֵה וַיַּחֲלֹו בֵּינָם סוּף', וּבְאֶדָּם כְּתִיב (ישעיה סג) 'פּוֹרָה דְּרַכְתִּי לְבָדִי', אָמַר רִיחַ הַקֶּדֶשׁ (יוֹאֵל ד) 'מַצְרִים לְשִׁמְמָה תִּהְיֶה וְאֶדָּם לְמִדְבָּר שְׁמִמָּה', וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲתִיד לְגַאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאֶדָּם, (דְּנִיָּאל ט) 'וְרוּשָׁלַיִם וְעַמָּךְ לְחִרְפָּה לְכָל סְבִיבוֹתֵינוּ', וְאֵין אַתָּה פּוֹדֶה אוֹתָנוּ, אָמַר לָהֶם הֵן, אָמְרוּ לוֹ הַשָּׁבַע לָנוּ, וְנִשְׁבַּע לָהֶם שְׁכָשֶׁם שְׁפָדָה אוֹתָנוּ מִמַּצְרִים כֶּף הוּא יְפָדָה אוֹתָנוּ מֵאֶדָּם, וְלֹא עוֹד אֲלֹא שִׁיְהִיו גְּדוּלֵי הָעָם רֹאִין קֶטֶן מִיִּשְׂרָאֵל,

טז דָּבָר אַחֵר וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה וְאֵל אֶהָרֹן בְּאַרְצָן מַצְרִים לֵאמֹר, מֵה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בְּמַצְרִים, בְּשִׁבְלֵי יִשְׂרָאֵל. אָמַר רַבִּי יִצְחָק נִפְחָא, מִשָּׁל לְמִטְרוֹנָה שֶׁהִיָּתָה מְקַטְרֶגֶת לְמַלְךְ, נִתְּנָה בְּפִילְקִי וְהִלְךְ לוֹ, הָיָה עִמָּה הַמֶּלֶךְ בְּפִילְקִי, אָמְרוּ לוֹ מֵה אֲכַפְתָּ לָךְ, אָמַר לָהֶם כָּל הַיָּמִים שְׁאֵנִי עִמָּה אֵינָה נוֹטְלַת שֵׁם רַע, כֶּף נִשְׁתַּעֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַצְרִים וְגִלְיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּבִיכּוֹל עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַאשִׁית מז) 'אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרֵימָה' וְכֵן בְּבָבֶל שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג) 'לְמַעַנְכֶם שְׁלַחְתִּי בְּכָלָה', וְכֵן בְּמִדֵּי שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה מט) 'וְשִׁמְתִּי כֶסֶאִי בְּעִילָם' וְאֵין עִילָם אֲלֹא מִדֵּי שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כא) 'עָלִי עִילָם צוּרֵי מִדֵּי', בִּינּוֹן הָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (זְכַרְיָה ט) 'וְיָהּ עֲלֵיהֶם יִרְאֶה וַיִּצָּא כְּכָרֶךְ

ומתאווין לְכַרְעַ לְפָנָיו בְּשָׂבִיל הַשֵּׁם שְׂכָתוֹב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה טו) 'כֹּה אָמַר ה' גָּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁ לְבֹזֶה נָפֶשׁ לְמַתְעֵב גּוֹי לַעֲבֹד מַשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ'.

מִשָּׁל לַעֲץ נֶאֱחָה שֶׁהִיא נִתּוֹן בְּבֵית הַמֶּרְחָץ, נִכְנָס פְּרוֹסִיטוֹס לְרַחֵץ הוּא וְכָל עֲבָדָיו, וְדָשׁוּ אֶת הָעֵץ וְכָל הַפְּגָאִים, וְכֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן מִתְאַוִּים לְפִסְעַ עֲלָיו, לְאַחֵר יָמִים שֶׁלַּח פְּרוֹטוֹמוֹ שָׁלוּ לְאוֹתָהּ מִדִּינָה שִׁיעֶשֶׂה לּוֹ אִיקוֹנִין, וְלֹא מִצָּא עֵץ חוּץ מֵאוֹתוֹ שֶׁהִיא בַּמֶּרְחָץ, אָמְרוּ הָאֱמָנִין לְשַׁלְטוֹן, אִם מִבְּקֵשׁ אֶתָּה לְהַעֲמִיד הָאִיקוֹנִין, הִבָּא אֶת הָעֵץ שִׁישׁ בַּמֶּרְחָץ שָׁאִין לָךְ טוֹב מִמֶּנּוּ, הִבִּיאוּהוּ וְתִקְנֵנוּ אוֹתוֹ כְּרָאוּי, וְנִתְּנוּהוּ בְּיַד צִיר, וְצִיר אֶת הָאִיקוֹנִין עֲלָיו, וְהַעֲמִידָה בְּתוֹךְ הַפְּלִטוֹן, כֹּה הִשְׁלִטוֹן וְכָרַע לְפָנֶיהָ, וְכֵן דְּכֹס וְכֵן אִפְרָכּוֹס וְכֵן הַפְּרוֹפִיסְטוֹן וְכֵן הַלְגִּינוֹת וְכֵן דִּימוֹס וְכֵן כָּלָם, אָמְרוּ לָהֶן אוֹתָן הָאֱמָנִין, אֶתְמוֹל הָיִיתָם מְדִישִׁין אֶת הָעֵץ הַזֶּה בַּמֶּרְחָץ, וְעַכְשָׁו אַתֶּם מְשַׁתַּחֲוִים לְפָנָיו, אָמְרוּ לָהֶם אֵין אָנוּ כּוֹרְעִים לְפָנָיו בְּשָׂבִילוֹ, אֲלֹא בְּשָׂבִיל פְּרוֹטוֹמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁהִיא חֲקוּקָה עֲלָיו, כֹּךְ אוֹמְרִים אֲנִשִּׁי גּוֹג, עַד עַכְשָׁו הֵינּוּ עוֹשִׂים בְּיִשְׂרָאֵל מַה שָּׂאִי אֶפְשָׁר, שֶׁנֶּאֱמַר 'לְבֹזֶה נָפֶשׁ לְמַתְעֵב גּוֹי', וְעַכְשָׁו לְיִשְׂרָאֵל אָנוּ מְשַׁתַּחֲוִים, אוֹמְרִים לָהֶן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הֵן בְּשָׂבִיל שְׁמִי שְׂכָתוֹב עֲלֵיהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'לְמַעַן ה' אֲשֶׁר נֶאֱמַן', וְכֵן מֹשֶׁה אוֹמֵר (דברים כח) 'וִירְאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיהֶם יָגוּ'.

וּכְשֶׁהוֹצִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הָיָה נוֹטֵל הַפָּנִים וּמַהֲלֵךְ לְפָנֶיהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג) 'וַיְהִי הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם', וְכֵן הוּא עֲתִיד כְּשִׁיעִיצִיאָם מֵאֲדוֹם, שֶׁכֵּן אָמַר יִשְׁעִיָּה (ישעיה נב) 'כִּי הוֹלֵךְ לְפָנֵיכֶם ה' וּמֵאֲסַפְכֶם אֶלְהִי יִשְׂרָאֵל', וּכְתִיב (שם מב) 'הִרְאֵשׁוּנוֹת הִנֵּה בָאוּ' וְגו', לְקַנֵּם מַה שְׂכָתוֹב 'מִצְרַיִם' לְשִׁמְמָה תִּהְיֶה וְאֲדוֹם לְמַדְבָּר שְׁמָמָה.

יח דְּבַר אַחֵר בְּאַרְצָן מִצְרַיִם בְּשָׂבִיל מִי נִגְלָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּשָׂבִיל עֲצָמוֹ, מִשָּׁל לְכֵן בֵּית שְׁנַתֶּפֶס עַל יְדֵי בַעַל מִלֹּאכְתּוֹ וְנִחְבֵּשׁ, אָמַר לוֹ אֲדוֹנוֹ אֵל תִּירָא אֲנִי כֹה וּמוֹצִיאָךְ, שֶׁלַּח עֲבָדוֹ לְהוֹצִיא, וְלֹא רָצָה הַפּוֹנֵדֵקִי לְשַׁלְחוֹ, אָמַר יִפֶּה עֲשֵׂה הַפּוֹנֵדֵקִי, שָׂאֲנִי אֲמַרְתִּי לוֹ אֲנִי מוֹצִיאֹ, וְלֹא פָקַדְתִּיו שָׂאֲנִי מִשַּׁלַּח אֶת עֲבָדִי, כֹּךְ אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, עֲתִידִין הֵן בְּנֵיךְ לְהַשְׁתַּעֲבֹד בְּמִצְרַיִם וְאַחֵר כֹּךְ אֲנִי גּוֹאֲלָן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו) 'יָדַעְתִּידָע כִּי גֵר יִהְיֶה וְרָעָךְ' וּכְתִיב (שם) 'וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אֲנִכִּי', שֶׁלַּח הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֹשֶׁה לְגַאֲלָן וְלֹא רָצָה פְּרַעֲה, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּרָאוּי עֲשֵׂה פְּרַעֲה, כִּי אֲנִי אֲמַרְתִּי לְאַבְרָהָם 'דָּן אֲנִכִּי', וְכִי מֹשֶׁה אֲנִכִּי אוֹ אֶהְיֶן אֲנִכִּי לֹא אֲמַרְתִּי, אֲלֹא (תהלים פא) 'אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלֶה מִצְרַיִם מִצְרַיִם'.

יט דְּבַר אַחֵר, בְּשָׂבִיל מִי נִגְלָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמִצְרַיִם, בְּשָׂבִיל מֹשֶׁה. אָמַר רַבִּי נָסִים, מִשָּׁל לְכֵהֵן שֶׁהִיא לוֹ גִּנָּה שֶׁל תְּאֵנִים, וּבְאוֹתָהּ גִּנָּה הָיָה בֵּית הַפָּרֶס, בִּקְשׁ לְאָכַל תְּאֵנִים, אָמַר לְאַחֵד, לָךְ אָמַר לְאָרִיס שֶׁבַעַל הַגִּנָּה אוֹמֵר לָךְ שֶׁתִּבְיָא לוֹ שְׁתֵּי תְּאֵנִים, הִלֵּךְ וְאָמַר לוֹ, כֹּךְ הִשְׁבִּיבוּ הָאָרִיס, מִי הוּא בַעַל הַגִּנָּה לָךְ לְמִלֹּאכְתְּךָ, אָמַר לוֹ הִכְהֵן אֲנִי אֵלֶךְ לְגִנָּה, אָמְרוּ לוֹ, לְמָקוֹם טָמֵא אַתָּה הוֹלֵךְ, אָמַר לָהֶם אֲפִלּוּ יֵשׁ שֵׁם מֵאָה טָמְאוֹת הוֹלֵךְ אֲנִי וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ שְׁלוּחִי. כֹּךְ כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לְכָה וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲה, הִלֵּךְ וְאָמַר לוֹ 'מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ לֹא יִדְעָתִי אֶת ה'' 'לְכוּ לִסְבִּלְתֵּיכֶם', אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵלֶךְ לְמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יט) 'מִשָּׂא מִצְרַיִם', אָמְרוּ לוֹ מִלֵּאכֵי הַשָּׂרֵת, לְמִצְרַיִם אַתָּה הוֹלֵךְ לְמָקוֹם טָמֵא, אָמַר לָהֶם אֵלֶךְ וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ שְׁלוּחִי מֹשֶׁה, הִדָּא הוּא דְּכְתִיב (שמות יב) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהְיֶן בְּאַרְצָן מִצְרַיִם לְאַמֵּר'.

ומקח ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת
עמו יסיר. **העשירית** שאין עוד לא אנחה לא
אנקה ולא יגון, אלא הפל שמחים שנאמר (שם
לה) 'ופדוני ה' ישוּבוּן ובאו ציון בְּרִנָּה'.

כג דבר אחר **החדש הזה לכם**, הָדָא הוא דכתיב
(משלי ה) 'יהי לך לבדך ואין לזרים אִתְּךָ', אָמַר
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוא אֵינִי מְזַהֵר עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים
עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אֲלֵא לָכֵם שְׁנֵאֲמַר (ויקרא כו)
'לֹא תַעֲשׂוּ לָכֵם אֱלִילִים'. לֹא נִתְּנִי הַמִּשְׁפָּט
אֲלֵא לָכֵם שְׁנֵאֲמַר (הושע ה) 'שָׁמְעוּ זֹאת הַכְּהֹנִים
וְהַקְּשִׁיבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַזֶּה יִנְּנוּ כִּי
לָכֵם הַמִּשְׁפָּט'. הַצְדָקָה שְׁלָכֵם שְׁנֵאֲמַר (דברים
כד) 'וְלֹךְ תִּהְיֶה צְדָקָה'. הַרְחָמִים שְׁלָכֵם שְׁנֵאֲמַר
(שם יג) 'וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהִרְבֶּךָ'.
ושמיטים ויובלות שְׁלָכֵם שְׁנֵאֲמַר (ויקרא כה)
'וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שְׁנָה', ואומר
'יֻבַּל הִיא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֵם'. וְלֹא נִתְּנִי הַמִּצְוֹת
אֲלֵא לָכֵם, שְׁנֵאֲמַר (דברים יא) 'וְהָיָה אִם שָׁמַעַ
תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְהָ אֶתְכֶם
הַיּוֹם'. הַמַּעֲשָׂרוֹת וְהַבְּכוֹרוֹת לָכֵם שְׁנֵאֲמַר (שם
יד) 'וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ מֵעֵשֶׂר דִּגְגָךְ וְגו'.'
הקרבנות לָכֵם שְׁנֵאֲמַר (שמות כ) 'וְזָבַחְתָּ עָלָיו
אֶת עֲלֹתֶיךָ'. הַבְּרִכוֹת לָכֵם שְׁנֵאֲמַר (במדבר ו)
'בִּרְכֶּךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ', וְכֵן 'וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי
לָכֵם'. וְאַרְצָא יִשְׂרָאֵל לָכֵם שְׁנֵאֲמַר (ויקרא כה)
'לִתַּת לָכֵם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן', וְלֹא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
בְּלִבְדָּא אֲלֵא אֶפְלוּ כָּל הָאֲרָצוֹת סְבִיבוֹתֶיהָ.
שְׁנֵאֲמַר (הושע א) 'כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כֶּף
רַגְלְכֶם בּוֹ' וְגו'. לֹא נִתְּנִי הַתּוֹרָה אֲלֵא לָכֵם,
שְׁנֵאֲמַר (משלי ד) 'כִּי לִקַּח טוֹב נִתְּנִי לָכֵם
תּוֹרָתִי' וְגו'. הַצִּיצִית נִתְּנִי לָכֵם, שְׁנֵאֲמַר (במדבר
טו) 'וְהָיָה לָכֵם לְצִיצִית'. יָמִים טוֹבִים נִתְּנִי לָכֵם,
שְׁנֵאֲמַר (ויקרא כג) 'מִקְרָא קוֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֵם'. יוֹם
הַכַּפּוּרִים נִתְּנִי לָכֵם, שְׁנֵאֲמַר (שם) 'כִּי יוֹם
כַּפּוּרִים הוּא'. לוֹלֵב לָכֵם, שְׁנֵאֲמַר (שם)
'וּלְקַחְתֶּם לָכֵם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן'. סֶפֶה לָכֵם,
שְׁנֵאֲמַר (שם) 'כָּל הָאֲזָרָח בְּיִשְׂרָאֵל' וְגו'. לֹא
נִתְּנִי אוֹרָה אֲלֵא לָכֵם, שְׁנֵאֲמַר (ישעיה ס) 'קוֹמִי
אוּרִי כִּי בָא אוֹרְךָ'. לֹא נִתְּנִי רִאשֵׁי תַדְשִׁים אֲלֵא

כא דבר אחר **החדש הזה לכם** הָדָא הוא דכתיב
(ישעיה מב) 'הִרְאֵשׁוּנוֹת הִנֵּה בָּאוּ וַחֲדָשׁוֹת אָנִי
מִגִּיד' וְכִי יֵשׁ לַעֲתִיד לְבָא חֲדָשׁוֹת, וְהָא כְּתִיב
(קהלת א) 'מִה שֶׁהָיָה הוּא שִׁיחָיָה', אֲלֵא מוֹצֵאִין
אָנוּ עֲשָׂרָה דְּבָרִים עֲתִיד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
לְחַדֵּשׁ לַעֲתִיד לְבָא, הִרְאֵשׁוּנָה שֶׁהוּא עֲתִיד
לְהֵאִיר לְעוֹלָם שְׁנֵאֲמַר (ישעיה ס) 'לֹא יִהְיֶה לְךָ
עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם', וְכִי יָכוֹל אָדָם לְהַבִּיט
בְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא מִה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
עוֹשֶׂה לְשִׁמְשׁ, מֵאִיר מ"ט חֲלָקִי אוֹר שְׁנֵאֲמַר
(שם ל) 'וְהָיָה אוֹר הַלְבָנָה כְּאוֹר הַחֲמָה וְאוֹר
הַחֲמָה יִהְיֶה שְׁבַעֲתִים', וְאֶפְלוּ אָדָם חוֹלָה
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר לְשִׁמְשׁ וּמִרְפָּא, שְׁנֵאֲמַר
(מלאכי ג) 'וְזָרַחָה לָכֵם יְרֵאִי שְׁמִי שְׁמֵשׁ צְדָקָה
וּמִרְפָּא בְּכִנְפֶיהָ'. הַשְּׁנִיָּה מוֹצֵא מִים חַיִּים
מִירוּשָׁלַיִם, וּמִרְפָּא בָהֶם כָּל שֵׁשׁ לוֹ מַחְלָה
שְׁנֵאֲמַר (יחזקאל מז) 'כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִשְׁרָץ
אֵל כָּל אֲשֶׁר יָבֹא שָׁם נַחֲלִים יִחְיֶה' וְגו'.
השלישית עוֹשֶׂה הָאֵילָנוֹת לְתַן פִּירוֹתֶיהֶן בְּכָל
חֹדֶשׁ וַחֲדָשׁ, וְהָיָה אָדָם אוֹכֵל מֵהֶם וּמִתְרַפָּא
שְׁנֵאֲמַר (שם) 'וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׁפָתוֹ מִזֶּה
וּמִזֶּה וְגו' לְחַדְשֵׁיו יִבְכֹּר כִּי מִיָּמָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ
הָמָּה יוֹצֵאִים'. הַרְבִּיעִית שֶׁהֵם בּוֹנִים כָּל עָרִים
הַחֲרֻבוֹת וְאֵין מְקוֹם חֶרֶב לְעוֹלָם, וְאֶפְלוּ סְדוֹם
וְעַמּוּרָה נִבְנוֹת לַעֲתִיד לְבָא שְׁנֵאֲמַר (שם טז)
'וְאַחֲרָיֶךָ סְדוֹם וּבְנוֹתֶיהָ תִּשְׁבְּנָה לְקַדְמָתָן'.
החמישי שֶׁהוּא בּוֹנֶה אֶת יְרוּשָׁלַיִם בְּאֶבֶן סִפִּיר
שְׁנֵאֲמַר (ישעיה נד) 'הִנֵּה אֲנִי מִרְבִּיץ בַּפּוֹךְ
אֲבָנֶיךָ' וְכְתִיב (שם) 'וְשִׁמְתִי כֹכַד שְׁמִשְׁתֶיךָ',
וְאוֹתָן אֲבָנִים מְאִירוֹת פֶּשֶׁמֶשׁ, וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים
בָּאִין וְרוֹאִין בְּכַבּוֹדֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שְׁנֵאֲמַר (שם ס)
'וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרְךָ'. הַשְּׁשִׁית (שם יא) 'וּפָרָה
וְדָב תַרְעִינָה'. הַשְּׁבִיעִית שֶׁהוּא מְבִיא כָּל הַחַיּוֹת
וְכָל הָעוֹפּוֹת וְכָל הַרְמָשִׁים וְכוּרֶת עִמָּם בְּרִית
וְעַם כָּל יִשְׂרָאֵל שְׁנֵאֲמַר (הושע ב) 'וְכָרַתִּי לָהֶם
בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חֵית הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף
הַשָּׁמַיִם'. הַשְּׁמִינִית שְׁאִין עוֹד בְּכִי וּלְלָה
בְּעוֹלָם שְׁנֵאֲמַר (ישעיה סה) 'וְלֹא יִשְׁמַע בָּהּ עוֹד
קוֹל בְּכִי וְקוֹל זַעֲקָה'. הַתְּשִׁיעִית אֵין עוֹד מוֹת
בְּעוֹלָם שְׁנֵאֲמַר (שם כה) 'בְּלַע הַמָּוֶת לִנְצַח

בשחין 'בחרטום' חסר, שנגע בשר של מעלן
כדי שלא יהא להם צמידה.

עשר מכות הביא עליהם בנימוס המלכות,
והצפודים היו להם קשים, שנגמר (תהלים
עח) 'וצפודע ותשחיתם', שהיו מחבלין גופיהן
ומסרסין אותן שנגמר (שמות ז) 'ובחדר
משכבך ועל מטתך', אמרו להם הצפודים,
מוניטא של אלהיכם בטלה ושלכם קימת,
לפיכך 'ותשחיתם', כמה דתימא (בראשית לח)
'ושחת ארצה', ומנין שהיו מדברות שנגמר
'על דבר הצפודים אשר שם לפרעה'. ועוד
הביא עליהם מכת ערב, לפי שהיו מערבין,
איש אחד בא על עשר נשים ועשרה אנשים
באים על אשה אחת, לכך הביא עליהם
ערבוביא. וכשגמר הקדוש ברוך הוא למשה
'עוד נגע אחד אביא על פרעה', אמר משה הרי
הגיע הסימן 'אחד היה אברהם', הרי הנגע
אחד, ולפי שהן היו בכורים לכך הרג בכורים
שנגמר 'הנה אנכי הרג את בנך בכרך' הוא
הסימן על אברהם 'דן אנכי'.

דבר אחר למא נקרא 'בני בכרי', לפי
שפתיב בתורה (דברים כא) 'פי את הבכור בן
השנואה יכיר לתת לו פי שנים', כך ישראל
יורשים שני עולמות העולם הזה והעולם הבא,
ולכך מסר הקדוש ברוך הוא סוד הלכנה
ל'ישראל', שהיו הם מונים בה והעובדי כוכבים
מונין לחמה, לומר מה חמה אינה אלא ביום,
כך אין מושלים אלא בעולם הזה, ומה החמה
היא של אש, כך הם עתידין לידון בה שנגמר
(מלאכי ג) 'כי הנה היום בא בוער פתנור', וכשם
שהלכנה נראית ביום ובלילה, כך ישראל
מושלים בעולם הזה ובעולם הבא, וכשם
שהלכנה היא של אור, כך ישראל נחלין האור
שנגמר (תהלים צו) 'אור זרוע לצדיק ולישרי לב
שמחה', ואומר (ישעיה ס) 'קומי אורי כי בא
אורך', ולכך נאמר 'החדש הזה לכם' שיהא
שלכם שאתם ברוגמתה.

לכם, שנגמר 'החדש הזה לכם'. פסח לכם,
שנגמר (שמות יב) 'והיה לכם למשמרת'. הרי
'יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך'.

כו דבר אחר החדש הזה לכם הך הוא דכתיב
(שמות ד) 'ואמר אל פרעה זה אמר ה' בני
בכרי ישראל ואמר אליך שלח את בני יעבדני
ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך',
יתעלה שמו של הקדוש ברוך הוא, שהוא מגיד
מראשית אחרית, באברהם הוא אומר (בראשית
טו) 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי', מהו דן,
מכת בכורות שנקרא נגע שנגמר 'עוד נגע
אחד', מהו דן אנכי אמר הקדוש ברוך הוא
פורע אני מהם במכת בכורות, שנגמר 'הנה
אנכי הרג את בנך בכרך', והסימן הזה מסר
הקדוש ברוך הוא לאברהם, ואברהם ליצחק,
ויצחק ליעקב, ויעקב ללוי, ולוי לקהן, וקהן
לעמרם, ועמרם למשה, והיה משה משמרו
ובא.

מהו 'בני בכרי ישראל', אמר רבי חייא, בנים
שאבותם ברכו אותן במעשיהם, זה אברהם
שנגמר (שם יד) 'ברוך אברהם לאל עליון'. דבר
אחר בני בכרי ישראל, בנים של מי שנטל את
הבכורה. דבר אחר 'בני בכרי ישראל' אמר
הקדוש ברוך הוא לפרעה הרשע, אי אתה יודע
כמה חבתתי את הבכורה, שכתבתי בתורתי
(דברים טו) 'לא תעבד בבכור שורך', וכל מי
שהוא עובד בו לוקה, ואתה שלחת ירך
בבכורי, דין הוא שתלקה, והביא הקדוש ברוך
הוא עליו עשר מכות, כנגד עשרה נסיונות
שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכלן, והביא
אותן על ידי משה ואהרן ועל ידו, משל למלך
שמרדו עליו עשר מדינות, נהג עמו שני
פלמרכין והלך וכבש אותן, אמר המלך, אם
אכתבם על שמי היאך אני חולק להם פבור,
ואם אכתבם על שמם, הריני מוציא עצמי מן
הכלל, אלא הריני משלשם, והרי יש כאן אחת
יתרה, הריני מחלקו על שלשתנו, כך היתה
מכת השחין על ידי שלשתן, ומהו שאומר

היו עוזבין אותה, שְׁנָאֹמֶר (יחזקאל כ) 'איש את שקוצי עיניהם לא השליכו', אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, כל זמן שישְׁרָאֵל עובדין לאלהי מצרים לא יצאָלוּ, לך ואמר להן שְׁיָנִיחוּ מַעֲשֵׂיהֶן הָרָעִים וְלִכְפֹּר בַּעֲבוּדַת כּוֹכְבִּים, הָדָא הוא דְּכִתִּיב (שמות יב) 'מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם', פְּלוּמֶר מִשְׁכּוֹ יִדְּיָכֶם מַעֲבוּדַת כּוֹכְבִּים וּקְחוּ לָכֶם צֹאן, וְשַׁחֲטוּ אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם וַעֲשׂוּ הַפֶּסַח, שֶׁבִּכְךָ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פּוֹסֵס עַלִּיכֶם, הָיוּ (ישעיה ל) 'בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּוָּשְׁעוּן'.

ג דְּכָר אַחֵר מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן הָדָא הוא דְּכִתִּיב (תהלים צז) 'יִבְשׁוּ כָּל עֲבָדֵי פֶסֶל', בְּשַׁעֲה שְׁאָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לְשַׁחֲט הַפֶּסַח, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, רַבּוֹן הָעוֹלָם הַדְּבָר הַזֶּה הֵיאָךְ אֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת, אִי אֶתָּה יוֹדֵעַ שֶׁהֲצֹאן אֱלֹהֵיהֶן שֶׁל מִצְרַיִם הֵן, שְׁנָאֹמֶר (שמות ח) 'הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לַעֲנִיָּהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ', אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, חַיִּיךְ אֵין 'יִשְׂרָאֵל יוֹצֵאִין מִכָּאן עַד שִׁישְׁחֲטוּ אֶת אֱלֹהֵי מִצְרַיִם לַעֲנִיָּהֶם, שְׁאוּדִיעַ לָהֶם שְׂאִין אֱלֹהֵיהֶם כָּלוּם, וְכֵן מַצִּינוּ שַׁעֲשֵׂה, שֶׁבָּאוֹת הַלֵּילָה הַכָּה בְּכוֹרֵיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם, וּבֹו בְּלִילָה שִׁחֲטוּ 'יִשְׂרָאֵל פִּסְחִיהֶן וְאָכְלוּ, וְהָיוּ הַמִּצְרַיִם רוֹאִים בְּכוֹרֵיהֶם הָרוּגִים וְאֵלֵיהֶן שְׁחוּטִין וְלֹא הָיוּ יָכוֹלִין לַעֲשׂוֹת כָּלוּם, שְׁנָאֹמֶר (במדבר לג) 'וּמִצְרַיִם מִקְבָּרִים אֶת אֲשֶׁר הָכָה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר וּבְאֵלֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים', הָיוּ יִבְשׁוּ כָּל עֲבָדֵי פֶסֶל'.

ד דְּכָר אַחֵר מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן, הָדָא הוא דְּכִתִּיב (משלי טז) 'פֶּלֶס וּמֵאֲזַנִּי מִשְׁפָּט לֹא', וְכֵן מַצִּינוּ מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל שׁוֹיִן כְּאַחַת, שְׁנָאֹמֶר (תהלים צט) 'מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ', בָּא וּרְאָה כְּמָה בֵּין מֹשֶׁה לְשְׁמוּאֵל, מֹשֶׁה הָיָה נִכְנָס וּבָא אֶצֶל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשִׁמּוֹעַ הַדְּבָר, וְאַצֵּל שְׁמוּאֵל הָיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּא שְׁנָאֹמֶר (ש"א ג) 'וַיָּבֹא ה' וַיִּתְּצֵב', לְמָה כֵּךְ, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּדִין וּבְצִדְקָה אֲנִי בָּא עִם הָאָדָם, מֹשֶׁה הָיָה יוֹשֵׁב וּמִי שֶׁהָיָה לוֹ דִּין בָּא אֶצְלוֹ וְנִדּוֹן, שְׁנָאֹמֶר (שמות יח) 'וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשַׁפֵּט אֶת הָעָם', אֲבָל שְׁמוּאֵל הָיָה

לא דְּכָר אַחֵר הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם, מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁקָּדַשׁ אֲשֶׁה וְכָתַב לָהּ מִתְּנוּת מוֹעֲטוֹת, כִּיֹּן שָׁבָא לְלִקְחָהּ כָּתַב לָהּ מִתְּנוּת רַבּוֹת כְּבַעַל, כֵּךְ הָעוֹלָם הַזֶּה אֲרוֹסִין הָיוּ, שְׁנָאֹמֶר (הושע ב) 'וְאַרְשִׁיתִי לִי לְעוֹלָם', וְלֹא מִסֵּר לָהֶם אֶלֹא הִלְכָּנָה בְּלִבָּד שְׁנָאֹמֶר 'הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם', אֲבָל לִימּוֹת הַמָּשִׁיחַ יִהְיוּ נִשְׁוֹאִין שְׁנָאֹמֶר (ישעיה נד) 'כִּי בַעֲלִיךָ עֲשִׂיךָ', בָּאוֹתָה שַׁעֲה מוֹסֵר לָהֶן אֶת הַפֶּל, שְׁנָאֹמֶר (דניאל יב) 'וְהַמְשָׁפִילִים יִזְהִירוּ כִּזְהֹר הַקִּרְקִיעַ וּמַצִּדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכוֹכְבִּים לְעוֹלָם וָעֶד'.

פְּרָשָׁה טז

א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל הָדָא הוא דְּכִתִּיב (איוב יב) 'בִּישִׁישִׁים חֲכָמָה וְאַרְךָ יָמִים תִּבּוֹנָה', לְמָה זָכוּ הַזִּקְנִים שִׁינְאָלוּ 'יִשְׂרָאֵל עַל יְדִיהֶן, אֶלֹא בְּשַׁעֲה שְׁנוּגָלָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל מֹשֶׁה בִּסְנָה, אָמַר לוֹ (שמות ג) 'לֵךְ וְאַסְפֹּתָ אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל' כִּיֹּן שָׁבָא מֹשֶׁה, מִיָּד (שם ד) 'וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל', וְאָמַר (שם) 'וַיֹּאמֶן הָעָם', אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָרִינִי פּוֹרַע לְזִקְנִים עַל שַׁעֲשׂוֹ אֶת 'יִשְׂרָאֵל לְהַאֲמִין בְּשָׁמִי, בְּשַׁעֲה שְׁאָמַר מֹשֶׁה וְאָמַר לָהֶם 'אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁלַּחֲנִי אֲלֵיכֶם', אֵלוֹ לֹא קִבְּלוּ הַזִּקְנִים אֶת דְּבָרָיו שֶׁל מֹשֶׁה, אָף כָּל 'יִשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ מִקְבָּלִים, אֶלֹא הַזִּקְנִים קִבְּלוּ תַחֲלָה וּמִשְׁכּוֹ כָּל 'יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵיהֶם, וַעֲשׂוּ אוֹתָן לְהַאֲמִין לְשִׁמּוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָף אֲנִי עוֹשֶׂה לָהֶם כְּבוֹד, וַיְהִי גְּאֻלַּת 'יִשְׂרָאֵל עַל יְדִיהֶן, שִׁיְהִיו 'יִשְׂרָאֵל שׁוֹחֲטִים פִּסְחֵיהֶם עַל יְדִיהֶן שֶׁל זִקְנִים שְׁנָאֹמֶר 'וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל' לְפִיכָךְ הַפְּתוּב מִשְׁבָּחָן (איוב יב) 'בִּישִׁישִׁים חֲכָמָה'.

ב מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן, הָדָא הוא דְּכִתִּיב (ישעיה ל) 'בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּוָּשְׁעוּן', תִּנְיִנָן בְּכָל מִתְּרַפְּאִין חוּץ מַעֲבוּדַת כּוֹכְבִּים וְגִלּוֹי עֲרִיּוֹת וּשְׁפִיכוֹת דָּמִים... וְכֵן אֶתָּה מוֹצֵא לְיִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם הָיוּ עוֹבְדִין עֲבוּדַת כּוֹכְבִּים וְלֹא

לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שם סה) 'יִתְרוּעָצוּ אִף יְשִׁירֵי'. וּמִנֵּיין אִף הָאֵילָנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (דה"א טז) 'אֲזַי יִרְנְנוּ עֲצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי ה' ". אֵתָּה מוֹצֵא, שֶׁצִּוָּה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִן הָאֵילָנוֹת לַעֲשׂוֹת מִהֵן מִצּוֹת, בִּפְרָה אֲדָמָה צִוָּה לְהַשְׁלִיף בַּשִּׁרְפָּתָה עֵץ אֲרֹז וְאֲזוּב, וְהִזְאֵת מִי נָדָה צִוָּה לַעֲשׂוֹת בְּאֲזוּב, וְטִהַרֵת הַמִּצְרַע צִוָּה לַעֲשׂוֹת בְּעֵץ אֲרֹז וְאֲזוּב, וְכֵן בְּמִצְרִים צִוָּה לְהַגִּיעַ הַדָּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת בְּאֲזוּב, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְלִקְחֹתֶם אֲגִדַּת אֲזוּב'. וְכֵן בָּרָא הַיָּמִים בַּיּוֹם שְׁלִישִׁי שֶׁכִּנְסָן מֵעַל הָאָרֶץ, וּמִשָּׁם קְלוּסוּ עוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צג) 'מִקְלוֹת מִיָּם רַבִּים אֲדִירִים מִשִּׁבְרֵי יָם'. מִה נִבְרָא בַּיּוֹם רְבִיעִי, מְאֹרוֹת, לִכְבוֹדוֹ בִּרְאָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם קמח) 'הִלְלוּהוּ שִׁמְשׁ וְיָרֵחַ'. בַּיּוֹם חֲמִישִׁי בָּרָא עוֹפּוֹת לִכְבוֹדוֹ לְהַקְרִיב מִהֵן קֶרֶפֶן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא א) 'וְאִם מִן הָעוֹף עוֹלָה קֶרֶפֶנוּ'. מִה נִבְרָא בַּיּוֹם שֵׁשִׁי, בְּהֵמָּה לִכְבוֹדוֹ, וְצִוָּה לְהַקְרִיב מִהֵם קֶרֶפֶן שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'אֲדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרֶפֶן לַה' מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבֶּקָר, וּבָרָא בּוֹ אֲדָם לִכְבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמח) 'הִלְלוּ אֵת ה' מִן הָאָרֶץ תִּנִּינִים' וְגו', הִנֵּי 'כָּל פֶּעַל ה' לְמַעֲנֵהוּ'.

ב דְּבַר אַחֵר וְלִקְחֹתֶם אֲגִדַּת אֲזוּב, הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב (שה"ש ב) 'כְּתֻפּוֹת בַּעֲצֵי הַיַּעַר', לָמָּה נִמְשַׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְתֻפּוֹת, לוֹמַר לָךְ מִה תִּפּוֹת זֶה נִרְאָה לַעֲיֵן בְּלֹא כְּלוֹם וְיֵשׁ בּוֹ טַעַם וְרִיחַ, כִּי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'חִכּוֹ מִמִּתְקִים וְכֹל מִחֲמָדִים' וְנִרְאָה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם וְלֹא רָצוּ לִקְבֹּל הַתּוֹרָה, וְהִיתָה הַתּוֹרָה בַּעֲיֵנֵיהֶם כְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ מִמֶּשׁ, וְיֵשׁ בּוֹ טַעַם וְרִיחַ, טַעַם מִנֵּיין שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לד) 'טַעֲמוּ וּרְאוּ כִי טוֹב ה'', וְיֵשׁ בּוֹ מֵאֲכָל דְּכִתִּיב (משלי ח) 'טוֹב פִּרְיִי מִחֲרוֹץ וּמִפֶּזֶז', וְיֵשׁ בָּהּ רִיחַ שֶׁנֶּאֱמַר (שה"ש ד) 'וְרִיחַ שְׁלֵמִתִּיךָ כְּרִיחַ לִבְנוֹן'. אֲמַרְוּ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יוֹדְעִין כְּחָה שֶׁל תּוֹרָה, לְפִיכָף אֵין אֲנִי זֹוִין מִן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְתוֹרָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב) 'בְּצִלּוֹ חֲמִדְתִּי וְיִשְׁבַּתִּי וּפְרִיּוֹ מִתּוֹק לִחְכִּי'.

וְכֵן יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהֵן נִרְאִין שְׁפָלִים, וְצִוָּה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת מִהֵן כְּמָה מִצּוֹת, הָאֲזוּב

טוֹרַח בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וְשׁוֹפֵט כְּדִי שְׁלֹא יִצְטָעְרוּ לְבָא אֲצִלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א ז) 'וְהִלֵּךְ מִדִּי שֶׁנָּה בְּשֶׁנָּה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִשָּׁה שֶׁהִיָּה יוֹשֵׁב בְּמָקוֹם אַחֵד לְדוֹן אֵת יִשְׂרָאֵל, יָבֹא אֲצִלִּי לְאֵהֵל מוֹעֵד לְשִׁמְעַת הַדְּבוּר, אֲכַל שְׁמוּאֵל שֶׁהִלֵּךְ אֲצִל יִשְׂרָאֵל בַּעֲזֵרוֹת וְדָן אוֹתָם, אֲנִי הוֹלֵךְ וּמְדַבֵּר עִמּוֹ, לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז) 'פֶּלֶס וּמֵאֲזוּנִי מִשְׁפָּט לֹה'. וְכֵן מְצִינוּ בִּיהוּדָה, עַל שֶׁהֲצִיל שְׁלֹשָׁה נַפְשׁוֹת תָּמַר וּשְׁנֵי בָנֶיהָ מִן הָאֵשׁ, הֲצִיל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו מִן הָאֵשׁ, וּמִי הֵם חֲנֻנִיהָ מִשְׁאֵל וְעֻזְרֶיהָ, הִנֵּי 'פֶּלֶס וּמֵאֲזוּנִי מִשְׁפָּט לֹה'.

וְכֵן בְּמִצְרִים הָיוּ מִשְׁעַבְדִּים יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹנִים שָׁנָה, וְהָיָה הַמִּצְרִי הוֹלֵךְ בְּמִדְבָּר וְתוֹפֵס אֵיל אוֹ צִבִּי וְשׁוֹחֲטוֹ וְשׁוֹפֵת אֵת הַסִּיר וּמִבָּשֵׁל וְאוֹכֵל, וְיִשְׂרָאֵל רוֹאִין וְלֹא טוֹעֲמִין, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טז) 'בְּשִׁבְתָּנוּ עַל סִיר הַבֶּשֶׂר בְּאֲכָלְנוּ לֶחֶם לִשְׂבַע', לֹא כְּתִיב בְּאֲכָלְנוּ מִסִּיר הַבֶּשֶׂר, אֲלָא 'בְּשִׁבְתָּנוּ' שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין לֶחֶם לִחְמָם בְּלֹא בֶּשֶׂר. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲתֶם זִנְקֹתֶם אֵת בְּנֵי בְּבֶשֶׂר שֶׁהִיָּתֶם אוֹכְלִין וְלֹא הִיָּיתֶם נֹתְנִין לָהֶם, אִף אֲנִי אֶעֱשֶׂה לְבָנִי שִׁישְׁחֲטוּ אֵת הַצֹּאן שֶׁאֲתֶם מִשְׁתַּחֲוִים לָהֶן וְהֵן אוֹכְלִין וְאֲתֶם נִמְסִים, לָמָּה שֶׁאֵין דִּין אֲמַת, הִנֵּי 'פֶּלֶס וּמֵאֲזוּנִי מִשְׁפָּט לֹה', לְכָךְ נֶאֱמַר 'מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן'.

פְּרָשָׁה יז

א וְלִקְחֹתֶם אֲגִדַּת אֲזוּב, הִדָּא הוּא דְּכִתִּיב (משלי טז) 'כָּל פֶּעַל ה' לְמַעֲנֵהוּ', אֵתָּה מוֹצֵא, שְׁכָל מִה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּשִׁשֶּׁת יָמִי בְּרֵאשִׁית לֹא בָּרָא אֲלָא לִכְבוֹדוֹ וְלַעֲשׂוֹת בְּהֵן רְצוֹנוֹ, בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן בָּרָא שְׁמַיִם וָאָרֶץ, אִף הֵם לִכְבוֹדוֹ בִּרְאָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סו) 'כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כְּסֹאִי, וְאוֹמַר (תהלים יט) 'הַשָּׁמַיִם מִסְפָּרִים כְּבוֹד אֵל', וְכֵן הָאֹר שֶׁבָּרָא לִכְבוֹדוֹ הוּא, דְּכִתִּיב (שם קד) 'עֹטָה אֹר כְּשִׁלְמָה'. מִה נִבְרָא בַּיּוֹם שֵׁשִׁי, רְקִיעַ, לִכְבוֹדוֹ בָּרָאוּ, שִׁיעֲמָדוּ שָׁם הַמַּלְאָכִים וְהָיוּ מְקַלְסִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם קנ) 'הִלְלוּהוּ בְּרִקִּיעַ עֲזוֹ'. מִה בָּרָא בַּיּוֹם שְׁלִישִׁי, דְּשֵׁאִים וְאֵילָנוֹת, וּמְצִינוּ שֶׁהִדְשֵׁאִין מְקַלְסִין

'ומה אַעֲשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל'. מִפְּנֵי מַה עֲתִיד לָקוּם, מִפְּנֵי צַעֲקַת עֲנָיִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב) 'מִשׁוֹד עֲנָיִים מֵאֲנַקְתָּ אֲבִיוֹנִים עֲתֵה אָקוּם יֹאמַר ה'.

ה וְעֵבֶר ה' לִנְגָף אֶת מִצְרַיִם. יֵשׁ אוֹמְרִים עַל יָדִי מִלֵּאָף, וְיֵשׁ אוֹמְרִים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֶצְמוֹ. וּמֵהוּ שֶׁאָמַר 'לִנְגָף' מִלְמַד שֶׁאֵף הַמַּעֲבֹרוֹת שֶׁהָיוּ רִאיוֹת לִילָד הַפִּילוֹ וּמֵתוֹ הָאֻמָּהוּת, וְהַמִּשְׁחִית יֵצֵא וְחֹבֵל כָּל מַה שֶׁמִּצָּא, וְאֵין לִנְגָף אֵלָּא עֲבֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כא) 'וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה', וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַחֲבֵל בְּכוֹרֵיהֶם שֶׁל מִצְרַיִם, וְיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין כָּל מַה שֶׁאָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר וְיִלְכּוּ וַיִּצְעֻשׁוּ. לְמַה הָיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְיִשְׂרָאֵל דּוֹמִין, לְמַלְךְ שָׂבָא עִם בָּנָיו בָּיִם, וּסְפִינוֹת שֶׁל פִּירְטוֹן מְקִיפּוֹת אוֹתוֹ, אָמַר לָהֶם הָאֵל לָכֵם מוֹכְנוֹת מוֹרְנוֹת שְׁלִי, שֶׁאֵין עוֹבֵר עַל גְּלִי הֵימָּן וְנִלְחַם עִמָּהֶן. כֵּן הָיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִם בָּנָיו בְּמִצְרַיִם, וּמַחְנוֹת מִצְרַיִם מַחֲשָׁבִים עֲלֵיהֶם כָּל הַלֵּילָה, אָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִי רִשְׁעִים, עַל בְּנֵי אֶתֶם מַחֲשָׁבִים, מוֹרְנוֹת שְׁלִי מוֹכְנוֹת הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קו) 'וַיִּוְשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ', הֵן עֲסוּקִים בְּצָלִי וְהָיָה הוֹרֵג הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכוֹרֵיהֶן שֶׁל מִצְרַיִם. וְהֵן הָיוּ מִזִּין עַל פְּתֻחֵיהֶן, וְשֵׁמוֹ הַגָּדוֹל הָיָה עוֹמֵד עַל פְּתֻחֵיהֶם. וְהֵם עוֹסְקִים בְּהִלָּל וּבְהַלְכוֹת הַפֶּסַח, וְהָאֱלֹהִים מִפְּרִישׁ שִׁיכְפָּר דָּם טְמֵאִים עַל דָּם טְהוֹרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם לד) 'פֹּדֶה ה' נֶפֶשׁ עֲבָדָיו'. הֵן הָיוּ עֲסוּקִין בְּמִצּוֹת שֶׁהָיוּ טוֹחֲנִין וְלֹשִׁין, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹקֵר נְטִיעֶתָן שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (שם ז) 'קוֹמָה ה' בְּאַפָּךְ'.

פְּרִשָּׂה יח

א וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה, הֵדָּא הוּא דְכָתִיב (ישעיה מד) 'מִקֵּים דְּבֵר עֲבָדוֹ וַעֲצַת מְלָאכָיו יִשְׁלִים', אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ 'מִקֵּים דְּבֵר עֲבָדוֹ', זֶה מִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב) 'לֹא כֵן עֲבָדֵי מִשָּׁה', וְהֵיאֵף קָיָם, אֵלָּא כִּינּוֹן שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם מִפֶּת הַחֹשֶׁךְ, הַתְּחִיל פְּרָעָה צוֹחֵם לָכֵן עֲבָדוֹ אֶת ה' רַק צִנְאָנְכֶם וּבִקְרַכְכֶם יֵצֵג, אָמַר לוֹ מִשָּׁה, חֲיִיד וְגַם מִקְנֵנוּ יִלָּךְ

נִרְאָה לְאָדָם שְׂאִינוּ כָּלוּם, וְכַחוֹ גָּדוֹל לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, שֶׁמֶשֶׁל אוֹתוֹ לְאָרְזוֹ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, בְּטִהְרַת מִצְרַע, בְּשִׁרְפַת הַפָּרָה, וּבְמִצְרַיִם צוּה לַעֲשׂוֹת מִצְוָה בְּאֻזּוֹב שֶׁנֶּאֱמַר 'וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֻזּוֹב', וְכֵן בְּשִׁלְמָה אוֹמַר (מ"א ה) 'וַיִּדְבֹּר עַל הַעֲצִים מִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר בְּלִכְנוֹן וְעַד הָאֻזּוֹב אֲשֶׁר יוֹצֵא בְּקִיר', לְלַמֶּדֶךָ שֶׁהִקְטֵן וְגָדוֹל שְׁוִין לִפְנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּבְדָבָרִים קְטַנִּים הוּא עוֹשֶׂה, וְעַל יָדִי אֻזּוֹב שֶׁהוּא שֶׁפֶל שְׁבָאִילָנוֹת גָּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל הָיוּ 'כְּתֻפוֹת בְּעֵצֵי הַיַּעַר'.

ג דָּבָר אַחֵר וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֻזּוֹב, כְּלוֹמַר אֲנִי עוֹשֶׂה אֶתְכֶם אֲגוּדָה לַעֲצָמִי, אֵף עַל פִּי שְׂאֵתֶם שְׁפִלִים כְּאֻזּוֹב שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יט) 'וְהִיִּיתֶם לִי סְגוּלָה מִכָּל הָעַמִּים'. וְיִטְבַּלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בַּפֶּה, מַה רָאָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהִגֵּן עֲלֵיהֶם בְּדָם, כְּדֵי לְזַכֵּר לָהֶם דָּם מִילַת אֲבָרֵהֶם, וּבִשְׁנֵי דָמִים נִצְלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בְּדָם פֶּסַח וּבְדָם מִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז) 'וְאָמַר לָךְ בְּדַמִּיךָ חַיִּי וְאָמַר לָךְ בְּדַמִּיךָ חַיִּי', בְּדָם פֶּסַח וּבְדָם מִילָה. וְהַנֶּעֱתָם אֶל הַמִּשְׁקוֹף, בְּזִכּוֹת אֲבָרֵהֶם. וְאֵל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, בְּזִכּוֹת יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וּבְזִכּוֹתֶם רָאָה אֶת הַדָּם וְלֹא יָתַן הַמִּשְׁחִית.

ד וְעֵבֶר ה' לִנְגָף אֶת מִצְרַיִם, הֵדָּא הוּא דְכָתִיב (איוב לא) 'וּמַה אַעֲשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד מַה אֲשִׁיכְנוּ', מִי אָמַר הַפֶּסוּק הַזֶּה, שֶׁר הָעוֹלָם אָמַר, אֵף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ אִיּוֹב עַל עֲצָמוֹ, וְכֵן כָּל בָּאֵי עוֹלָם עֲתִידִין לוֹמַר כֵּן, אָנוּ מוֹצְאִין בְּדוֹר הַמַּבּוּל, בִּישִׁיבָה דֵּן אוֹתָם הָאֱלֹהִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כט) 'ה' לְמַבּוּל יָשָׁב', מַה כְּתִיב בָּהֶם (בראשית ז) 'וַיִּמָּח אֶת כָּל הַקּוֹם', אֲבָל מִצְרַיִם בַּעֲבָרָה דֵּן אוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר 'וְעֵבֶר ה' לִנְגָף אֶת מִצְרַיִם' וְכָתִיב 'וְעֵבֶרְתִּי בְּאָרְץ מִצְרַיִם', אֲבָל לַעֲתִיד לָבֵא הוּא עוֹמֵד וְדֵן אֶת עוֹלָמוֹ בְּעֶמְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה יד) 'וְעַמְדוֹ רִגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא', וְכָתִיב (צפניה ג) 'לִכֵּן חֲפוּ לִי גֵאֵם ה' לַיּוֹם קוֹמִי לַעֲד', אוֹמְרִים בָּאֵי עוֹלָם, אִם בִּישִׁיבָה דֵּן דוֹר הַמַּבּוּל וּמַחָה אוֹתוֹ, וּבַעֲבָרָה דֵּן אֶת הַמִּצְרַיִם וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶן, לְכַשְׁיַעֲמַד לַעֲתִיד לָבֵא וְדֵן עוֹלָמוֹ, מִי יוֹכֵל לַעֲמֹד, לְכָף כְּתִיב (איוב לא)

בוא ונחלק הלילה אני ואתה, שנאמר (בראשית יד) 'ויחלק עליהם לילה', כיון שהגיע השעה שלמה העצה, הרי 'ויהי בחצי הלילה', לכך כתיב 'ועצת מלאכיו ישלים'.

ב דבר אחר ויהי בחצי הלילה, הדין הוא דכתיב (תהלים קיט) 'חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך', חצות לילה אקום להודות לך על המשפטים שעשית במצרים, ולנו עשית צדקה, היאך, אלא כיון שנאמר משה 'והפיתית כל בכור', התחילו מהם יראים ויש מהם שלא היו מתיראין, מי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל, ואמר לו בבקשה ממך טל את זה וילין עמך, כיון שהגיע חצי הלילה, הרג הקדוש ברוך הוא כל הבכורות, ואותם שהיו נתונים בבתיהם של ישראל היה הקדוש ברוך הוא פוסע בין ישראל ובין המצרים, והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל, והיה היהודי מתעורר ומוציא את המצרי מת בין כל אחד ואחד, שנאמר 'ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף', התחילו ישראל אומרים 'חצות לילה אקום להודות לך', לכך נאמר 'על משפטי צדקך'.

ג דבר אחר ויהי בחצי הלילה, הדין הוא דכתיב (משלי לא) 'טעמה כי טוב סתרה לא יכבה' וגו', אתה מוצא שאמר הכתוב **פי אין בית אשר אין שם מת**, היאך, אתה מונה כל טפה וטפה שהיה מוציא מצרי לכל אשה ואשה, אותה הטפה הראשונה הוא בכור, ונמצאו כל בנים מתים, שנאמר (תהלים עח) 'ויגד כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם' טפה ראשונה, הנקבות הבכורות אף הן מתות, חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב זה משה, שנאמר (שמות ב) 'ותרא אותו כי טוב הוא', לפיכך אמר שלמה 'טעמה כי טוב סתרה' (משלי לא) 'ותקם בעוד לילה', באיזה לילה 'ויהי בחצי הלילה'.

ד דבר אחר ויהי בחצי הלילה, אמר אליהוא (איוב לד) 'רגע ימותו וחצות לילה', כיון שמתו

עמנו **לא תשאר פרסה**, מהו 'פרסה', אפלו בהמה שהיא כלה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל אינו מניח אותה, **פי ממונו נקח**, אחר שאמר 'כי ממונו נקח' חזר ואמר **וואנחנו לא נדע מה נעבד אתה**, אמר לו, אם אתה שאתה בשר ודם, בני אדם מתים אם עובדין על צוויך, ואם תוציא דבר מלפניך ותאמר גבו לי כף וכף, יכול העולם לעמד לפניך, אבל אנו שמא יאמר לנו אלהים הקריבו קרבן של מאתים ועשר שנים, הרי 'ואנחנו לא נדע'.

אמר לו פרעה, עד מתי אתה נכנס לכאן, **לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני**, אמר לו משה יפה דברת לא אוסיף עוד ראות פניך, אמר הקדוש ברוך הוא, מה עדין מתבקש לי להודיע לפרעה מפה אחת, מיד קפץ עליו אלהים, כפיכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לו 'לא אוסיף עוד ראות פניך' שלא ימצא בדאי. ואתה מוצא, שלא דבר הקדוש ברוך הוא עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה, מנין שנאמר (שמות ט) 'כצאתי את העיר אפרש פפי אל ה'', ועכשיו קפץ הקדוש ברוך הוא ודבר עם משה, שנאמר **עוד נגע אחד אביא על פרעה וגו'**, כיון ששמע משה שמח ונתגדל שנאמר (שמות יא) **גם האיש משה גדול מאד**.

התחיל צונח בפרהסיא פה אמר ה' **פחצות הלילה**, יפה אמרת 'אל תוסף ראות פני', אני איני עוד בא אצלך, אלא אתה בא אצלי, ושר צבא הזה שעומד עמך, וזה הפרכוס שלך, וכל בני פלטין אלו שלך, באין אצלי עמך, ומבקשים הימני ומשתחוים לי שנאמר מכאן, דכתיב **וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר**, לא רצה לומר והשתחווית לי, משום כבוד מלכות. כיון שהגיע חצי הלילה כאשר אמר משה, מיד ויהי בחצי הלילה וה' **הכה כל בכור** לפיכך 'מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים', שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה, אימתי, כשבאו המלכים ורדף אותם, אמר לו הקדוש ברוך הוא, דיך עד חצי הלילה,

ופתחתא ויהדברי מלפא, וכאן חסרו ארבע
שנאמר 'ומתכנשין אחשדרפניא', לפיכך אמר
חנניה (תהלים קיז) 'הללו את ה' כל גוים',
מישאל אמר 'שבחוהו כל האמים', ועזריה
אמר 'כי גבר עלינו חסדו', המלאך ואמר
'ואמת ה' לעולם', אמת מה שאמר לי כשירדתי
להציל אברהם.

וכן מיכאל עשה מה שאמר לו, שנאמר (מ"ב
יט) 'ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה', תנא כלן
פולמרכין ודפסין היו שותין זין והניחו
קנקניהם משלכים, אמר הקדוש ברוך הוא
לסנחריב, אתה עשית שלך, שנאמר (שם) 'ביד
מלאכך חרפת', אף אני ביד מלאכי, מה עשה
לו (ישעיה י) 'ותחת כבודו יקד יקד ביקוד אש',
מהו 'ותחת כבודו', ששורף גופן מבפנים והניח
בגדיהם מבחוץ, שכבודו של אדם בגדו, ולמה
הניח בגדיהם, אלא שהיו בניו של שם, שנאמר
(בראשית י) 'בני שם עילם ואשור', אמר הקדוש
ברוך הוא, חרב אני לשם אביהם, שנטלו הוא
ויפת בגדיהם וכסו ערות אביהם, שנאמר (שם
ט) 'ויקח שם ויפת את השמלה', לכך אמר
הקדוש ברוך הוא למיכאל, הנח בגדיהן ושורף
נשמתן, מה פתיב שם (מ"ב יט) 'וישפיתו בבקר
והנה כלם פגרים מתים', הךא הוא דכתיב
(תהלים קא) 'לבקרים אצמית כל רשעי ארץ'.

והיו ישראל וחקניהו יושבין ואמרין את
ההלל, שהיה ליל פסח, והיו מתיראים לומר
עכשו ירושלים מתפכשת בידו, כיון שהשפיתו
בבקר לעמד ולקרנות קריאת שמע ולהתפלל,
מצאו אויביהם פגרים מתים, לפיכך אמר
הקדוש ברוך הוא לישעיה (ישעיה ח) 'קרא שמו
מהר שלל חש בז', ומחר לבוז שללם, והאחד
קרא שמו עמנו אל, לומר שאני עמו, שנאמר
(דה"ב לב) 'עמו ורוע בשר ועמנו ה' אלהינו'.
וכשם שעשה הקדוש ברוך הוא בעולם הזה
ביד מיכאל וגבריאל, כן לעתיד לבא יעשה על
ידיהם, שנאמר (עובדיה א) 'ועלו מושיעים בהר
ציון לשפט את הר עשו', זה מיכאל וגבריאל,
ורבנו הקדוש ואמר זה מיכאל לעצמו, שנאמר

התחילו הפל צוחקין, שנאמר ויקם פרעה לילה
הוא וכל עבדיו וכל מצרים, מיד ויקרא למשה
ולאהרן, אמר לו משה, מה פרעה מבקש, מי
בא אצל מי, אתה אצלי או אני אצלך, אמר לו
בבקשה ממך קומו צאו מתוך עמי, למה (שם ט)
'חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם'.

ה דבר אחר ויהי בנצי הלילה, אמר דוד (תהלים
עז) 'אזכרה נגינתי בלילה', אמרה כנסת ישראל
נזכרת אני את השברים שהיית שובר את
האויבים בעבורי בלילה, ואין נגינתי אלא
לשון שבר, כמה דאת אמר (איכה ג) 'אני
מנגינתם', ואומר (בראשית יד) 'אשר מגן צריך
בידך', בא עלינו סנחריב שברת אותו בלילה,
שנאמר (מ"ב יט) 'ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך
ה' ויך במחנה אשור'. אמר רבי נחמיה בא
וראה אתהבתו של הקדוש ברוך הוא על ישראל,
שהרי מלאכי השרת שהן גבורי כח עושי דברו,
עשאו הקדוש ברוך הוא שומרין לישראל, ומי
הם מיכאל וגבריאל, שנאמר (ישעיה סב) 'על
חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים', וכיון
שבא סנחריב, מיכאל יצא והכה בהם, וגבריאל
הציל במצותו של הקדוש ברוך הוא לחנניה
וחבריו.

למה כך, אלא תנאין עשה עמהם הקדוש ברוך
הוא, אימתי, כשבקש לירד להציל אברהם
מפכשן האש, אמרו מיכאל וגבריאל לפניו,
אנו יורדין להציל אותו, אמר להם, אלו ירד
לשם אחד מהם לכבשן, אתם הייתם מצילין
אותו, אלא לשמי ירד ואני יורד ומצילו,
שנאמר (בראשית טו) 'אני ה' אשר הוצאתיך
מאור כשדים', אלא אתן לכם זמן אימתי תרדו,
על שנודקתם להצילו לכבוד שמי, אתה
מיכאל על מחנה אשור, ואתה גבריאל על
מחנה כשדים, כיון שירד גבריאל להציל
לחנניה מישאל ועזריה, גזר לאש ויצא ולהט
כל אותן שהשליכו אותן, שנאמר (דניאל ג)
'גברא אלף די הסקו לשדרך מישך' וגו', ויש
אומרים ארבע אמות מתו שם, בראשונה כתיב
(שם) 'באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא

וקבלו אותו, וַעֲשׂוּ אוֹתוֹ מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, שָׁמַע הַמֶּלֶךְ וְאָמַר מַה כְּבוֹד אֲנִי עוֹשֶׂה לְאֵלּוּ שְׂגָדְלוּ בְּנֵי וְהַמְלִיכוֹהוּ עֲלֵיהֶם, אֲלָא אֲנִי קוֹרָא שֵׁם אוֹתָהּ הַמְדִּינָה עַל שֵׁם בְּנֵי, חֲזָרוּ אַחֲרֵי יָמִים וְקָלְלוּ בְּנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ וְשָׁעֲבָדוּ אוֹתוֹ, אָמַר הַמֶּלֶךְ, אֲנִי עוֹבֵר עַל מַה שֶׁכִּפְדֵּיתִי אוֹתָם, יוֹצֵא אֲנִי וְעוֹשֶׂה עִמָּהֶם מִלְחָמָה וּמַצִּיל אֶת בְּנֵי. כֹּף יָרַד יוֹסֵף לְמַצְרַיִם וְקָבְלוּ אוֹתוֹ וַעֲשׂוּ אוֹתוֹ מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מב) 'וַיּוֹסֶף הוּא הַשְׁלִיט עַל הָאָרֶץ', כִּבְדּוֹ אֶת יַעֲקֹב שֶׁנֶּאֱמַר (שם נ) 'וַיִּכְבּוּ אוֹתוֹ מִצְרַיִם שְׂבָעִים יוֹם', אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וַיֵּמָּה כְּבוֹד אֲנִי עוֹשֶׂה לְמַצְרַיִם, הֲרִינִי קוֹרָא אוֹתָהּ בְּשֵׁמָה שֶׁל גֹּן עֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יג) 'כִּגְן ה' כְּאָרֶץ מִצְרַיִם', כְּשֶׁחֲזָרוּ וְשָׁעֲבָדוּ בָּהֶן, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'וְעִבְרָתִי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם', חוֹזֵר אֲנִי מֵאוֹתוֹ כְּבוֹד וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ שְׂמָמָה שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ד) 'מִצְרַיִם לְשִׁמְמָה תִּהְיֶה'.

ז מַה כְּתִיב לְמַעַלָּה, וּפְסָח ה' עַל הַפֶּתַח, אוֹתָהּ שְׁעָה כְּכִיכּוֹל עֲמַד לוֹ בַּפֶּתַח, אֲלָא בְּנֶהֱגָ שְׁבַע עוֹלָם כָּשֶׁם שֶׁהִשְׁבַּח מְכַנִּים צֶאֱנוּ, וְכָל שֶׁהוּא כְּכֹשׁ שֶׁהוּא רוּצָה לְשַׁחֹט, נוֹטֵל הַסִּקְרָא וְרוֹשֵׁם עֲלֶיהָ לְהַכִּיר אֵיזָה יִשְׁחַט וְאֵיזָה לֹא יִשְׁחַט, כֹּף וְרָאָה אֶת הַדָּם כְּכִיכּוֹל עֲמַד בַּפֶּתַח וְדוּחָה הַמִּשְׁחִית שְׁלֵא יִגַּף אֶת יִשְׂרָאֵל, אָמַר לָהֶם הָאֱלֹהִים וְשִׁמְרָתָם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לָךְ וּלְכַנִּיד עַד עוֹלָם, כָּשֶׁם שֶׁעֲשִׂיתִי לָכֶם עֲכָשׁוּ, כֹּף אֲנִי עֲתִיד לַעֲשׂוֹת לָכֶם לַעֲתִיד לְבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג) 'כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בּוֹעֵר כְּתָנוּר' וְגו', אָבֵל אֶתֶם (שם) 'וְחִמַּלְתִּי עֲלֵיהֶם כְּאִשֶּׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל בְּנוֹ'.

ח אָמַר רַבִּי חֵלְפָתָא, יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁאִין כְּנָסִיו וּכְנַפְלֵאוֹתָיו וְאִין כְּגִבּוֹרוֹתָיו וְכִמְעָשָׂיו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמז) 'גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ', הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קְדוֹשׁ וְטָהוֹר וּפְשֻׁט יָדָיו בְּטָמְאִים, לָמָּה, בְּשִׁבִּיל שְׂגָדוֹל וְנוֹרָא הוּא, וּבְשִׁבִּיל יִשְׂרָאֵל הוֹדִיעַ כָּחוֹ, וְלָמָּה בְּשִׁבִּיל יִשְׂרָאֵל, שְׁאָמַר לַיַּעֲקֹב (בראשית מו) 'אֲנִכִּי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרָיִמָּה', וְהוּא עוֹשֶׂה

(דניאל יב) 'וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל הַשָּׁר הַגָּדוֹל הַעוֹמֵד עַל בְּנֵי עַמָּךְ' שֶׁהוּא תוֹבֵעַ צָרִיכֵהוּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּמַדְבֵּר עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה א) 'וַיַּעַן מֶלֶךְ ה' וַיֹּאמֶר ה' צָבָאוֹת עַד מָתִי אֶתָּה לֹא תִרְחַם אֶת יְרוּשָׁלַיִם', וְאָמַר 'וְאִין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי כִּי אִם מִיכָאֵל שְׂרָכֶם'.

אָמַר רַבִּי יוֹסִי לָמָּה מִיכָאֵל וּסְמַא"ל דּוֹמִין, לְסַנְגוֹר וְקִטְגוֹר עוֹמְדִין בְּדִין, זֶה מַדְבֵּר וְזֶה מַדְבֵּר, גָּמַר זֶה דְּבָרָיו וְזֶה דְּבָרָיו, יָדַע אוֹתוֹ הַסַּנְגוֹר שֶׁנִּצָּח, הִתְחִיל מִשְׁבַּח אֶת הַדִּין שִׁיּוּצִיא אִיפּוֹפְסִין, בִּקֵּשׁ אוֹתוֹ קִטְגוֹר לְהוֹסִיף דְּבָר, אָמַר לוֹ הַסַּנְגוֹר הַחֲרַשׁ וְנִשְׁמַע מִן הַדִּין, כֹּף מִיכָאֵל וּסְמַא"ל עוֹמְדִים לִפְנֵי הַשְׂכִּינָה, וְהַשְׁטָן מְקַטְגֵּג וּמִיכָאֵל מְלַמֵּד זְכוּתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְהַשְׁטָן בָּא לְדַבֵּר וּמִיכָאֵל מִשְׁתַּקוֹ, לָמָּה שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פה) 'אֲשַׁמְעָה מַה יִּדְבֹּר הָאֵל ה' כִּי יִדְבֹּר שְׁלוֹם אֶל עַמּוֹ', הָיִי (שם עז) 'אֲזַכְּרָה נְגִינָתִי בְּלִילָה', עַל גַּס שֶׁל חֲזָקִיָּהוּ.

דְּבָר אַחֵר 'אֲזַכְּרָה נְגִינָתִי', נִזְכָּר אֲנִי מַה שֶׁעֲשִׂיתִי לָנוּ בְּמִצְרַיִם וּמִנְגִּנִין שֶׁעֲשִׂיתִי לְמִצְרַיִם, הִיאֵךְ, מִתְחִלָּה כְּשֶׁבִקֵּשׁ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַבִּיא הַמַּכּוֹת עַל הַמִּצְרַיִם, מִפֶּת בְּכוֹרוֹת אָמַר לְהַבִּיא תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר 'הִנֵּה אֲנִכִּי הֲרַג אֶת בְּנֶךָ בְּכֶרֶךְ', הִתְחִיל אוֹמֵר 'מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמְעַ בְּקוֹלוֹ', אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אֲבִיא עֲלָיו מִפֶּת בְּכוֹרוֹת תְּחִלָּה, מִשְׁלַחַן, אֲלָא מִבִּיא אֲנִי עֲלָיו מַכּוֹת אַחֲרוֹת (תחלה), וּבַעֲקֹב זֹאת אֲנִי מִבִּיא אֶת כָּלָן, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְהָ הִכָּה כָּל בְּכוֹר', לְפִיכָךְ דּוֹד מְקַלֵּם (תהלים צ) 'מִי יוֹדַע עֹז אִפְךָ', מִי יוֹדַע מִנְגִּנִין שֶׁלֶךְ שְׁאֵתָה עוֹשֶׂה בָּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם עז) 'בָּיִם דִּרְכָךְ וּשְׁבִילְךָ בַּיָּמִים רַבִּים וְעַקְבוֹתֶיךָ לֹא נִדְעוּ', דְּבָרִים שְׁאֵתָה עוֹשֶׂה בַּעֲקֹב מִי יוֹדַע.

ו אָמַר הָאֱלֹהִים לְמֹשֶׁה, אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מַה אַתֶּם עוֹשִׂים, תִּהְיוּ יוֹדְעִים שִׁיגָף אֶת מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְעִבְר ה' לְנִגָף אֶת מִצְרַיִם'. אָמַר רַבִּי לוי, מַהוּ 'וְעִבְר ה'', אָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹבֵר אֲנִי עַל הַדְּבָר אֲשֶׁר אָמַרְתִּי, מִשְׁלַח לְמֶלֶךְ שְׁהֵלֶךְ בְּנוֹ לְכַרְבִּיָּאָה, עֲמָדוֹ הַכְּרִיָּים

יוסף ובכלי המשפן שהכין יעקב אבינו, וכן דוד אמר (תהלים נח) 'שִׁמְח צְדִיק כִּי חָזָה נֶקֶם'.

יא ויסעו בני ישראל מרעמסס, רבי שמואל אומר, כיון שיצאו, אפיו הכצק שלשו, שנאמר **ויאפו את הכצק. ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה וגו',** משעה שנגזרה עליהן הגזרה, שהן לא עשו במצרים אלא מאתים ועשר שנה, וביום שיורדו למצרים בו ביום עלו, ובו ביום יצא יוסף מבית האסורין, לכהן הלילה הזה שמחה לכל ישראל, שנאמר **ליל שמונים הוא לה'**, בעולם הזה נעשה להם גס בלילה, שהיה גס עובר, אבל לעתיד לבא הלילה נעשה יום, שנאמר (ישעיה ל) 'וְהָיָה אֹרֶךְ הַלַּיְלָה כְּאוֹר הַחֲמָה וְאוֹר הַחֲמָה יִהְיֶה שְׁבַע יָמִים' וגו', כאור שברא הקדוש ברוך הוא בתחלה וגנזו בגן עדן.

יב מה ראה לומר ליל שמונים, שבו עשה גדלה לצדיקים כשם שעשה לישראל במצרים, ובו הציל לחזקיהו, ובו הציל לחנניה וחבריו, ובו הציל לדניאל מגב אריות, ובו משיח ואליהו מתגדלין, שנאמר (ישעיה כא) 'אמר שומר אתה בקר וגם לילה'. משל לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפרש למדינת הים, אמר לה יהא סימן הזה בידי, בעת שתראי אותו סימן, דעי שאני בא ואני קרוב לבא. כך ישראל מצפין משעמדה אדום, אמר הקדוש ברוך הוא, הסימן הזה יהיה בידיכם, ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו לילה, היו יודעים שאני גאלכם, ואם לאו אל תאמינו שלא קרבה העת, שנאמר (ישעיה ס) 'אני ה' בעתה אחישנה', ואומר (חגי ב) 'עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וגו' והפכתי כסא ממלכות וגו', וכשם שהפכתי את מצרים כך אני הופך העובדי כוכבים שנאמר (ישעיה ס) 'הגוים חרב יחרבו' ואומר (איוב לח) 'לא אחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה'.

מלחמתן של ישראל, מלאך אחד הפך את סדום וכן (ישעיה מב) 'ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה'.

ט דבר אחר ויהי בחצי הלילה, משל למלך שהפכה המדינה שעבודה על השבויים שבאו אליהם, אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם. כך מצרים הפכו גזירתן על ישראל שהיה עושין ביום ובלילה, ונשתנו מלאכת איש על אשה ומלאכת אשה על איש, אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה, שנאמר 'ויהי בחצי הלילה', כשם שהפך סדום בלילה כך הרג בכורי מצרים בלילה, לכהן אמר דוד (תהלים עו) 'אתה נורא אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך'.

י הרבה נסים עשה הקדוש ברוך הוא לישראל, הרג בכורי מצרים שהיו משולים לכהמה, שנאמר (יחזקאל כג) 'אשר בשר חמרים בשרם'. הרג בכורי שבי, שהיו אומרים לשבוי שהיה חבוש בבית האסורין, רצונך שתצא ויגאלו ישראל, והוא אומר לא גצא מכן לעולם כדי שלא יצאו ישראל, לכהן דגן עמקם, מבכור פרעה עד בכור השבי, משל למלך שעשה שמחה לבנו והרג שונאיו, אמר המלך כל מי ששמח לי יבא לשמחת בני, וכל מי ששונא לי יהרג עם השונאים, כך האלהים עשה שמחה לישראל שגאלן, אמר האלהים, כל מי שאוהב את בני יבא וישמח עם בני, הפשרים שבמצרים באו ועשו פסח עם ישראל ועלו עמקם, שנאמר (שמות יב) 'וגם ערב רב עלה אתם', וכל מי שרצו שלא יגאלו ישראל מתו עם הבכורים, שנאמר (תהלים עח) 'ויך כל בכור במצרים', צעקו כלם שנאמר ונתהי צעקה גדולה במצרים, באו כלם להרג פרעה, באותה שעה ותחזק מצרים על העם, והן קורין את הלל, ופרעה מכריז לגבוריו בואו ונקרא למשה ולאהרן, אמר לו האלהים, בלילה אתה מוציא את בני, לא תוציא לבני בלילה, אלא יצאו בראש גלוי בחצי היום, נתפזרו ישראל בכל מצרים באותה שעה, שנאמר ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים, ומשה היה עוסק בעצמות

פרשה יט

למקומו, מה כתיב שם (דה"א כט) 'וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה'.

דבר אחר לב יודע מרת נפשו אלו ישראל, שהיו נתונים במצרים בשעבוד, וכיון שבאו לצאת וגור עליהן הקדוש ברוך הוא לעשות פסח, באו המצרים לאכל עמם, אמר להם האלהים, חס ושלום, 'כל בן נכר לא יאכל בו', הוי' לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר'.

ב דבר אחר זאת חקת הפסח, זה שאמר הכתוב (תהלים קיט) 'יהי לבי תמים בחקיד', אמר דוד, רבון העולם כשאני עוסק בחקיד לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי, שנאמר (שם פו) 'הורני ה' דרךך אהלך באמתך', שלא יטעה אותי יצר הרע ואני מתבייש מן הצדיקים, ועוד שמתוך שהוא מטעה אותי אני מונע עצמי מדברי תורה, ואני בא להשמיע תלמודי לפניך וקטנים ממני, הם משיבין ואומרים אינו כך, ואני מתבייש, אלא עשה לבי אחד כדי שיהא עוסק בתורה בתמדות, הדא הוא דכתיב 'יהי לבי תמים בחקיד למען לא אבוש'. דבר אחר 'יהי לבי תמים בחקיד' זה חקת הפסח וחקת פרה אדרמה, למה, ששניהן דומין זה לזה, בזה נאמר 'זאת חקת הפסח' ובה נאמר 'זאת חקת התורה', ואי אתה יודע איזו חקה גדולה מזו, משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיקה כאחת נראות שוות, מי גדולה מזו, אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה והולכת אחריה, כך בפסח נאמר בו חקה ובפרה נאמר בה חקה, ומי גדולה, הפרה, שאוכלי פסח צריכין לה שנאמר (במדבר יט) 'ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת', הוי' כל בן נכר לא יאכל בו'.

ג אמרו רבותינו, שלשה דברים עשה משה והסכימה דעתו לדעת המקום, בהר סיני דרש ואמר, אם ישראל שאינן מועדים לדברות אמר להם (שמות יט) 'אל תגשו אל אשה', אני שאני מועד לדבור, אינו דין שאפריש עצמי מן האשה, והסכים הקדוש ברוך הוא עמו,

א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח, זה שאמר הכתוב (משלי יד) לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר, מהו כך, אלא כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מצר, כך כשאדם שמח, הלב שמח תחלה, שנאמר 'לב יודע מרת נפשו'. וכן דוד אמר (תהלים לח) 'לבי סחרחר עזבני כחי', ובשמחתי לבי שמח תחלה שנאמר (שם טז) 'לכן שמח לבי וגל כבודי'. וכן הוא אומר (איכה א) 'כי רבות אנחתי ולבי דני'. ולעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא כל האיברים, ואינו מנחם תחלה אלא הלב שנאמר (הושע ב) 'ודברתי על לבה'.

דבר אחר לב יודע מרת נפשו זו חנה, שהרבה היתה מצטערת שנאמר (ש"א א) 'והיא מרת נפש' היא לעצמה, כיון שנפקדה, לא פקדה האלהים אלא לעצמה, שנאמר (משלי יד) 'ובשמחתו לא יתערב זר', וכתיב (ש"א ב) 'עלי לבי בה' כי שמחתי בישועתך' אני לעצמי שמחתי, אבל אחר לא ישמח עמי.

דבר אחר לב יודע מרת נפשו זו השונמית, אימתי כשמת בנה ובאתה לקבל לאלישע, ומה כתיב (מ"ב ד) 'ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה', כיון ששלח גיחזי להחיות בנה ואמר לו (שם) 'וקח משענתי בידך', אמרה לו השונמית (שם) 'חי ה' וחי נפשך' עמדת במסטורין של אלהים מתחלה, נתתה לי בן, אף עכשו עמד אתה במסטורין של אלהים והחיה אותו, הוי' לב יודע מרת נפשו'.

דבר אחר לב יודע מרת נפשו זה דוד, בשעה שירד עם אכיש לסייע אותו, עשה שם שלשה ימים, ובאו עמלקים ושבנו נשיו ובניו ושרפו את צקלג, התחיל דוד בוכה שנאמר (ש"א ל) 'ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו', לא עשו, אלא הצילו נשותיהן ובניהן ובנותיהן, ובאו לארץ ישראל והעלו את ארון ה' ונתנהו

הקדוש ברוך הוא, וסוף דבר, לא תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל, אלא אמר יעקב, הבטיחני הקדוש ברוך הוא שהוא עמדי ויעמיד ממני את העולם, אימתי יודע אני שהוא עמדי ושמרני, כשיעמיד ממני בנים כהנים אוכלים מלחם הפנים ולובשים בגדי כהונה, שנאמר 'ונתן לי לחם לאכל', זה לחם הפנים, ויבגד ללבש', אלו בגדי כהונה, שנאמר (שמות מ) 'והלבשת את אהרן את בגדי הקדש', וכן פאן 'ואהב גר לתת לו לחם ושמלה', כלומר שמעמיד בנים מן הגר שאוכלים לחם הפנים ולובשים בגדי כהונה, הוי 'בחון לא ילין גר'. אמר הקדוש ברוך הוא, אחר כל הכבוד הזה שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר, הוי 'אל יאמר בן הנגר הנלזה אל ה' וגו'.

דבר אחר 'ואל יאמר בן הנגר', הדין הוא דכתיב (זכריה ב) 'דני ושמחי בת ציון', וכתיב (שם) 'ונלוו גוים רבים אל ה'', אמר הקדוש ברוך הוא, ומה לגרים אני אומר בן, על אחת כמה וכמה לציון ולישראל. 'ואל יאמר בן הנגר' אמר להם הקדוש ברוך הוא לגרים, אתם מתיירים לפי שפסלתי אתכם ואמרתי בפסח 'כל בן נגר לא יאכל בו', למה לא תשאלו לגבעונים מה טובה עשיתי להם, בני אדם שעשו בערמה ועשו מיראה, ובאו להן אצל בני ונשבעו להן, מה עשיתי לשאול ולביתו על שבקש להרגם, שהרגו הם שבעה מבניו, שנאמר (ש"ב כא) 'ויקח המלך את שני בני רצפה ואת חמשת בני מיכל', אמר הקדוש ברוך הוא, מה אם לגבעונים שהיו אמוריים ובאו מיראה ועשו מרמה עם ישראל, קבלתי אותם ועשיתי להם טובה ועשיתי דייקי שלהם בבני, הגרים שהם באים מאחבה ומשורות לשמי איני מקבלן ומגדלן, לפיכך (ישעיה נו) 'ואל יאמר בן הנגר הנלזה אל ה' לשרתו', אלו הגרים שמהולים הם,

אבל העובדי כוכבים ערלי לב הם, שפך הקדוש ברוך הוא פוסל את ערלי לב ומורידם

שנאמר (דברים ה) 'ואתה פה עמד עמדי'. והשניה דרש באהל מועד ואמר, ומה אם סיני שלא היתה קדשתו אלא לשעת מתן תורה, לא עליתי אלא ברשות, שנאמר (שמות יט) 'ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר', אהל מועד שהוא לדורות, היאך יכול אני להפגס לתוכו אלא אם קורא אותי הקדוש ברוך הוא, והספים לדעתו, שנאמר (ויקרא א) 'ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד'. השלישית דרש בחקת הפסח כשעשו ישראל את העגל, אמר, ומה אם הפסח שהיה לשעה במצרים אמר לי 'זאת חקת הפסח כל בן נגר וגו', ישראל שעבדו עבודת כוכבים יכולין הן לקבל את התורה, מיד (שמות לב) 'וישבר אותם תחת ההר'.

ד דבר אחר זאת חקת הפסח הדין הוא דכתיב (ישעיה נו) 'ואל יאמר בן הנגר הנלזה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו', אמר איוב (איוב לא) 'בחון לא ילין גר', שאין הקדוש ברוך הוא פוסל לבריה אלא לפל הוא מקבל, השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש לפגס פגס, לכה הוא אומר 'בחון לא ילין גר', כנגד (דברים לא) 'וגרף אשר בשעריך', (איוב לא) 'דלתי לא ארח אפתח', כנגד הקדוש ברוך הוא שהוא סובל בריותיו. אמר רבי ברכיה כנגד מי אמר 'בחון לא ילין גר', אלא עתידים גרים להיות כהנים משרתים בבית המקדש שנאמר (ישעיה יד) 'ונלזה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב', ואין ונספחו אלא כהונה שנאמר (ש"א ב) 'ספחני נא אל אחת הכהנות', שעתידין להיות אוכלין מלחם הפנים לפי שבנותיהן נשאות לכהנה.

וכן שאל עקילס הגר את רבותינו, אמר להם מה שכתוב (דברים י) 'ואהב גר לתת לו לחם ושמלה', הרי כל הבטחות שהבטיח את הגר שהוא נותן לו לחם ושמלה, אמר לו, יעקב ששמו ישראל כף שאל מלפני הקדוש ברוך הוא (בראשית כח) 'ונתן לי לחם לאכל ויבגד ללבש', ואתה שבאת אצלנו לא דיך שאתה כמותנו, אלא דיך שאתה כיעקב בכורו של

אותם, שִׁנְאָמֶר (יהושע ה) 'ישוב מל את בני ישראל שנית', וְהִרְבֵּה מִהֵן לֹא הָיוּ מִקְבָּלִים עֲלֵיהֶם לְמוֹל, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׁיַּעֲשׂוּ הַפֶּסַח, וְכִינּוּן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה אֶת הַפֶּסַח, גִּזַּר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם וְנוֹשְׁבוֹת בְּגֵן עֵדֶן, וּמִן הָרוּחוֹת שֶׁבָּגֵן עֵדֶן הִלְכוּ וְנִדְבְּקוּ בְּאוֹתוֹ הַפֶּסַח, שִׁנְאָמֶר (שה"ש ד) 'עוֹרֵי צִפּוֹן וּבּוֹאֵי תִימָן' וְהָיָה רִיחוֹ הוֹלֵךְ מִהֶלֶךְ אֲרָבָעִים יוֹם, נִתְכַּנְסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶצֶל מֹשֶׁה, אָמְרוּ לוֹ בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ הֲאֵכִילֵנוּ מִפֶּסַחְךָ מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עֲנִיִּים מִן הָרִיחַ, הִנֵּה אֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אֵין אִתָּם נְמוּלִין אֵין אִתָּם אוֹכְלִין, שִׁנְאָמֶר 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֵל אֶהֱרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח' וגו', מִיָּד נִתְּנוּ עֶצְמוֹן וּמְלוֹ, וְנִתְעַרְבַּ דָּם הַפֶּסַח בְּדָם הַמֵּיִלָּה, וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹבֵר וְנוֹטֵל כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְנוֹשְׁקוֹ וּמִבְּרָכוֹ, שִׁנְאָמֶר (יחזקאל טז) 'וַאֲעֲבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדָמֶיךָ' וגו', חֲזִי בְּדָם פֶּסַח, חֲזִי בְּדָם מֵיִלָּה.

ו כָּל בֶּן נָכָר לֹא יֹאכֵל בּוֹ לִקְיָם מִה שִׁנְאָמֶר (תהלים קמז) 'מִגִּיד דְּבָרָיו לִיעֲקֹב חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל', אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמְרָה אַחֲרֵת אֵל יִתְעַרְבוּ בּוֹ וְאֵל יִדְעוּ מִסִּתּוּרָיו אֵלָּא אִתָּם לְעֶצְמָכֶם.

בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּשֶׁאֲכָלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח בְּמִצְרַיִם אָכְלוּ אוֹתוֹ בַּחֲפִזּוֹן, שִׁנְאָמֶר 'וְכִכְהָ תֹאכְלוּ אוֹתוֹ', עַל שֵׁם 'כִּי בַחֲפִזּוֹן יֵצֵאתָ מִצְרַיִם', אָכַל לְעֵתִיד לְבוֹא (ישעיה נב) 'כִּי לֹא בַחֲפִזּוֹן תֵּצֵאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תִלְכּוּ'. לָמָּה הַדְּבָר דּוּמָה, לְסוֹחֵר שֶׁנִּכְנַס לְשׁוֹרֹת בְּפוֹנְדֵק, עֲמַד שֵׁם כָּל הַיּוֹם, בְּלִילָה עֲמַד וְנִטֵּל כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְיֵצֵא לְדִרְכּוֹ, עֲמַדָּה הַפּוֹנְדֵקִית בְּבִקְרָה וְהִתְחִילָה צוּחֶת, רָאוּ הַפְּרָגְמָטוּס עֲמַד בְּלִילָה וְנִטֵּל כָּל אֲשֶׁר לִי (נ"א לו) וְיֵצֵא לוֹ, שִׁמְעָה אוֹתוֹ הַפְּרָגְמָטוּס וְאָמַר, מִי גֵרָם לִי לְשִׁמוּעַ כָּךְ, אֵלָּא מִפְּנֵי שֶׁיֵּצֵאתִי בְּלִילָה, לְפִיכָךְ נִשְׁבַּע אֲנִי שֶׁלֹּא אֵצֵא בְּלִילָה עוֹד. כָּךְ הִתְקִינוּ יִשְׂרָאֵל עֶצְמָן בְּלִילָה לְצֵאת בְּהִשְׁכָּמָה, עֲמַדוֹ הַמִּצְרַיִם אַחֵר שֶׁהִלְכוּ לָהֶם, וְאָמְרוּ נִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם מִפְּנֵי

לְגִיּהֶם, שִׁנְאָמֶר (יחזקאל לב) 'בֶּן אָדָם נִהְיָ עַל הַמּוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרְדָהוּ', וְכֵן יִשְׁעִיָּה אֹמֵר (ישעיה ה) 'לָכֵן הִרְחִיבָה שְׂאוֹל נַפְשָׁהּ וּפְעָרָה פִּיהָ לְבָלִי חֶק', לְעוֹבֵד כּוֹכְבִּים שֶׁמִּבְּזָה חֶק מֵיִלָּה, שִׁנְאָמֶר (תהלים קה) 'וַיַּעֲמִידָהּ לִיעֲקֹב לַחֶק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם', שְׂאִין יִשְׂרָאֵל הַמַּהוּלִּים יוֹרְדִין לְגִיּהֶם. אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיוּ הַמִּינִים וְרִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים, הוֹאִיל וְאֲנִי מַהוּלִין אֵין אֲנִי יוֹרְדִין לְגִיּהֶם, מָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה, מְשַׁלַּח מַלְאָךְ וּמוֹשְׁף עֲרֻלָּתָן וְהֵם יוֹרְדִין לְגִיּהֶם, שִׁנְאָמֶר (שם נה) 'שִׁלַּח יָדָיו בְּשִׁלְמִיו חֲלַל בְּרִיתוֹ', וְכִינּוּן שֶׁגִּיּהֶם רוֹאֶה לְעֲרֻלָּה תְלוּיָה בָהֶם, פּוֹתַחַת פִּיהָ וְלוֹחֶכֶת אוֹתָם הָיוּ וּפְעָרָה פִּיהָ לְבָלִי חֶק.

ה זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח, אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן חֶלְפָתָא, כִּינּוּן שִׁיַּעֲזוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, הִזְהָר לְיִשְׂרָאֵל עַל מִצְוֹת הַפֶּסַח כָּל בֶּן נָכָר לֹא יֹאכֵל בּוֹ, וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת כֶּסֶף וּמִלִּתָּה אוֹתוֹ וגו', כִּינּוּן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שֶׁפָּסַל לְעֲרֻלִּים לֵאכֹל בַּפֶּסַח, עֲמַדוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל לְשַׁעֲה קֵלָה, וּמְלוֹ כָּל עֲבָדֵיהֶם וּבְנֵיהֶם וְכָל מִי שִׁיַּעַז עִמָּהֶם, שִׁנְאָמֶר 'וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁעָשָׂה מִשְׁתָּה לְאוֹהֲבָיו, אָמַר הַמֶּלֶךְ אִם אֵין סִימְנָטָרִי עַל כָּל הַמִּסְבִּין אֵל יִכְנַס אֶחָד מֵהֶם לְכָאן, כָּךְ הֶאֱלִיְהָה עָשָׂה מִשְׁתָּה לָהֶם צִלִּי אֵשׁ עַל מִצְוֹת וּמִרְוֵרִים מִפְּנֵי שֶׁנֶּאֱלָן מִן הַצָּרָה, אָמַר לָהֶם אִם אֵין חוֹתָמוֹ שֶׁל אֲבִרָהֶם בְּבִשְׂרָכֶם לֹא תִטְעֲמוּ מִמֶּנּוּ, מִיָּד כָּל הַנוֹלָד בְּמִצְרַיִם נִמּוּלוּ לְשַׁעֲה קֵלָה, עֲלִיָּהֶם נֶאֱמַר (תהלים ג) 'אֶסְפוּ לִי חֲסִידֵי כּוֹרֵתִי בְּרִיתִי עֲלֵי זִבְחִי'.

וּרְבוּתֵיהֶם אָמְרוּ לֹא בִקְשׁוּ יִשְׂרָאֵל לְמוֹל בְּמִצְרַיִם, אֵלָּא כָּלָם בְּטִלוּ הַמֵּיִלָּה בְּמִצְרַיִם, חוּץ מִשְׁבָּטוֹ שֶׁל לֵוִי, שִׁנְאָמֶר (דברים לג) 'וּלְלֵוִי אָמַר תְּמִיד וְאוֹרִיד', לָמָּה 'כִּי שְׁמִרָה אִמְרַתְךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצְרוּ' בְּמִצְרַיִם, וְהִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִבְּקָשׁ לְגִאֲלָן וְלֹא הִנֵּה לָהֶם זְכוּת, מָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, קָרָא לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ לֵךְ וּמַהוּל אוֹתָם, וַיֵּשׂ אוֹמְרִים שֵׁם הִנֵּה יְהוֹשֻׁעַ שְׁמֵל

מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנֶּשֶׂא אִשָּׁה בְּמִדֵּינַת הַיָּם, הַגִּיעוּתָהּ
גָּלִים עַד שֶׁלֹּא נִכְנְסָה אֶצְלוֹ, אָמַר לָהּ לֹא תִזְכְּרִי
כָּל הַגָּלִים שֶׁעָבְרוּ עָלֶיךָ, אֲלֵא אוֹתוֹ יוֹם שֶׁפָּלְטָתָ
מִמֶּהם תִּהְיֶה זֹכֶרֶת אוֹתִי (נ"א אוֹתוֹ), עָשִׂי אוֹתוֹ
שִׁמְחָה בְּכָל שָׁנָה. כִּךְ יִשְׂרָאֵל נִגְלָה עֲלֵיהֶם
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְגֵאֲלָם, וְכַמָּה גָּלִים קָשִׁים
עָבְרוּ עֲלֵיהֶם, וְעָשָׂה לָהֶם תְּשׁוּעָה, לְכִךְ הַזְהִירָן
שִׁיְהִיו שִׁמְחִים בָּהֶם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר
(תהלים לב) 'שִׁמְחוּ בָּהּ' וְגִילּוֹ צְדִיקִים'.

ח דָּבָר אַחֵר קָדַשׁ לִי כָּל בָּכוֹר, רַבִּי נְחֵמְיָה
אוֹמֵר, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל,
כְּשֶׁתָּבֹאוּ לְאֶרֶץ תַּעֲבִירוּ כָּל פֶּטֶר רָחֵם לִי, יָכוֹל
לֹא לְהַעֲבִירוֹ מִיָּד, תִּלְמִיד לֹמֵד לֹמֵר וְהַעֲבִרְתָּ כָּל
פֶּטֶר רָחֵם לָהּ, מִיָּד הַזְהִירָן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
עַל שֶׁחָס עֲלֵיהֶם בְּמִצְרַיִם. וְהִנֵּה כִּי יִשְׂאָלְךָ בִּנְךָ
מָחָר, הַדִּיעֵהוּ נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לָכֶם בְּמִצְרַיִם
כְּשֶׁהָקָשָׁה פָּרַעַה לְשַׁלְּחָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כִּי
הִקְשָׁה פָּרַעַה עָשָׂה אוֹתוֹ סִימָן בְּיָדְךָ וּבְרֹאשְׁךָ,
שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג) וְהִנֵּה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְכָה. מִשָּׁל
לְמֶלֶךְ שֶׁעָשָׂה לְבָתוֹ שִׁמְחָה גְּדוֹלָה, שֶׁהִיָּתָה
נִתּוּנָה אֶצְלוֹ שׁוֹנָאִים, אָמַר לָהּ אֲבִיָּהּ, עָשִׂי אוֹתָהּ
שִׁמְחָה שֶׁעָשִׂיתִי לָךְ עֲטָרָה לְרֹאשְׁךָ, שֶׁלֹּא
תִשְׁכַּחֲתִי אוֹתָהּ. כִּךְ הָאֱלֹהִים עָשָׂה נִסִּים
לְיִשְׂרָאֵל, וּבִשְׁבִילֵן הָרַג בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם, לְכִךְ
הַזְהִירָם עַל קִדְשַׁת בְּכוֹרִים, שֶׁהוּא בְּיָדוֹ הָרַג
אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְהָ הִכָּה כָּל בָּכוֹר', שִׁיְהִיו
עֲטָרָה בְּרֹאשָׁם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יִשְׁכַּחוּ הַנֶּסֶם
לְעוֹלָם.

שֶׁנֶּטְלוּ כָּל אֲשֶׁר לָנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יד) 'וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם', אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,
מִי גָרַם לָכֶם כָּל אֵלּוּ, חַפְזוֹן שִׁיָּצְאָתֶם בּוֹ, מִכֵּן
וְאֵילָךְ 'כִּי לֹא כַחַפְזוֹן תִּצְאוּ'. לְשַׁעֲבֹר אֲנִי וּבִית
דִּינִי הִיִּיתִי מִהֲלֶךְ לְפָנֵיהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (שם יג) 'וְהָ'
הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם', אֲבָל לְעֵתִיד לְבֹא אֲנִי
לְבָדִי, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נב) 'כִּי הוֹלֵךְ לְפָנֵיכֶם הָ'
וּמֵאִסְפָּכֶם אֶלְהִי יִשְׂרָאֵל'.

ז קָדַשׁ לִי כָּל בָּכוֹר, רַבִּי נְתָן אוֹמֵר, אָמַר הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה, כְּשֶׁם שֶׁעָשִׂיתִי יַעֲקֹב בָּכוֹר
שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ד) 'בְּנִי בְּכֹרִי יִשְׂרָאֵל', כִּךְ אֲנִי
עוֹשֶׂה לְמֶלֶךְ הַמַּשִּׁיחַ בָּכוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט)
'אֵף אֲנִי בָכוֹר אֶתְנַהוּ', כִּךְ 'קָדַשׁ לִי כָּל בָּכוֹר',
וְהַזְהִיר לְיִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁם שֶׁבְּרָאֲתִי אֶת הָעוֹלָם
וְאֶמְרָתִי לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לְזָכֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וְזָכֹר
לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ) 'זָכוֹר אֶת
יוֹם הַשַּׁבָּת', כִּךְ הָיוּ זֹכְרִים הַנִּסִּים שֶׁעָשִׂיתִי
לָכֶם בְּמִצְרַיִם, וְזָכְרוּ לַיּוֹם שִׁיָּצְאָתֶם מִשָּׁם,
שֶׁנֶּאֱמַר (שם יג) 'זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יִצְאָתֶם
מִמִּצְרַיִם, לָמָּה כִּי בַחֲזֹק יָד הוֹצִיאָךְ ה' מִמִּצְרַיִם.
וְלֹא יִרְאֶה לָךְ שֹׂאֵר שְׂבַעַת יָמִים, כִּנְגִיד שְׂבַעַת
יָמִים שְׁבִין הִגְאָלָה לְקִרְיַעַת יָם סוּף, כְּשֶׁם
שֶׁבַתְחָלָה הֵם שְׂבַעַת יָמִי בְּרֵאשִׁית, וּכְשֶׁם
שֶׁהַשַּׁבָּת מִתְקַיֶּמֶת אַחֵד לְשְׂבַעַת יָמִים, כִּךְ יִהְיוּ
אֵלֶּה שְׂבַעַת יָמִים מִתְקַיֶּמִים בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה,
שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'וְשִׁמְרָתָ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ
מִיָּמִים יָמִימָה'.

פרקי דרבי אליעזר

פרק מ

יִרְיֶדָה הַחֲמִישִׁית, שִׁירַד לִסְנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג, ח) **וְאָרְדָּה לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וְגו'.** וְהָיִיתָ כָּל הַהָר וְיִרְדָּה לְתוֹךְ הַסְּנָה וְשָׁכַן בָּהּ, וְהַסְּנָה צָרָה וְצוּקָה וְכָלוּ קוֹצִים וְדִרְדָּרִים. וְלָמָּה שָׁכַן בְּתוֹךְ צָרָה וְצוּקָה, אֲלֵא שָׂרָאָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּצָרָה גְדוֹלָה, אֵף הוּא שָׁכַן עִמָּהֶם בְּתוֹךְ צָרָה, לְקַיֵּם מֵה שֶׁנֶּאֱמַר 'בְּכָל צָרָתָם לֹא צָר' (ישעיה סג, ט).

רבי לוי אומר המטה שנבחר בין השמשות, נמסר לאדם הראשון בגן עדן, ואדם מסרו לחנוף, וחנוף מסרו לנח, ונח מסרו לשם, ושם מסרו לאברהם, ואברהם מסרו ליצחק, ויצחק מסרו ליעקב, ויעקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף בנו. וכשמת יוסף נשלל (נ"א: נלקח) כל ביתו ונתן בפלטרין של פרעה. והיה יתרו (נ"א: פרעה) אחד מחרטמי מצרים, וראה את המטה ואת האותות אשר עליו, וחמד אותם בלבו, ולקחו ונהביאו ונטעו בתוך גן ביתו (של יתרו). וראה את המטה, ולא היה אדם יכול לקרב אליו עוד. וכשבא משה לביתו נכנס לגן ביתו של יתרו, וראה את המטה וקרא את האותות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו. וראה יתרו את משה ואמר זה עתיד לגאל את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו את צפורה בתו לאשה, שנאמר (שמות ב, כא) **וַיֹּאֶל מֹשֶׁה לְשִׁבְתָּ אֵת הָאִישׁ וְגו'.**

והיה משה רועה את צאנו של יתרו ארבעים שנה, ולא שכלה אותם חית השדה, והיו פרים ורבים הרבה מאד, ועליהם הכתוב אומר (יחזקאל לו, לח) 'פֶּצְאָן קִדְשִׁים'. ונהג את הצאן עד שבא לחורב, שנאמר (שמות ג, א) **וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר וְגו'.** ושם נגלה עליו הקדוש ברוך הוא מתוך הסנה, שנאמר (שם ב) **וַיֵּרָא מִלְּאֻף ה' אֵלָיו בְּלִבְתָּ אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנָה.** וראה משה את האש מתוך הסנה, והאש אינה אוכלת את הסנה, והסנה אינו מכבה את שלהבותיו של אש, והסנה אינו נצמח בארץ אלא אם כן יש מים תחתיו. וראה משה והיה תמה בלבו

הרבה מאד, אמר מאן יקרא אית לה בגויה, אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבצר הסנה (שם ג). אמר לו הקדוש ברוך הוא, משה משה עמד על עמך, ששם אני עתיד לתן את התורה לישראל, שנאמר (שם ה) **אֵל תִּקְרַב הָלֶם שֶׁל נְעֻלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ.** מכאן אמרו כל העומד במקום קדוש צריך לשלף נעלו. שכן אמר הקדוש ברוך הוא אל משה **'שֶׁל נְעֻלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ'.**

אמר לו הקדוש ברוך הוא **לֵךְ וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרָעָה** (שם י), אמר לפניו רבון כל העולמים, לא כך אמרתי לך, אין בי פח שאני נפגם בלשוני, שנאמר (שם ד, י) **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל ה' לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי.** ולא עוד אלא שאתה משלחני ליד אויבי ומבקשי רעתי, לא על כן ברחתי מפניהם, שנאמר (שם ב, טו) **'וַיִּכְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרָעָה.'** אמר לו אל תירא מהם, שכתב מתו כל **הָאֲנָשִׁים הַמִּבְקָשִׁים אֶת נַפְשָׁךָ** (שם ד, יט). וכי מתים היו, והלא חיים היו, אלא שיורדו מנכסיהם. מכאן אתה למד שכל היורד מנכסיו כאלו מת. לך נאמר 'כי מתו כל האנשים'. אמר לו 'לך ואשלחך אל פרעה', אמר לפניו, רבון כל העולמים **שֶׁלַח נָא בֶּיַד תִּשְׁלַח** (שם יד), ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלח. אמר לו לא אמרתי לך לך ואשלחך אל ישראל, אלא 'לך ואשלחך אל פרעה'. וקאותו האיש שאתה אומר אני שולח לעתיד לבוא אל ישראל, שנאמר (מלאכי ג, כג) **'הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם ה'.'**

אמר לפניו, רבון כל העולמים תן לי מופת ואות, אמר לו השלף את מטף ארצה. והשליף את מטתו ארצה ונעשה נחש שרף. ולמה הראה הקדוש ברוך הוא למשה כנחש שרף במטה, ולא הראהו דבר אחר, אלא מפני שהנחש נושף וממית לבני אדם, כך היו פרעה ועמו (נ"א: המצריים) נושכים וממיתים את ישראל. וחזר ונעשה כעץ יבש, שנאמר (שמות

בדבורי הוא עומד ואין אתה מאמין בדברי, אלא אתה אומר 'במה אדע כי אירשנה', חייך שתי פעמים ידע תדע כי גר, שנאמר (שם יג) **ידע תדע כי גר יהיה ורצף**.

רבי אלעזר בן צוריה אומר, לא ישובו ישראל במצרים אלא מאתים ועשר שנים. תדע לך שהוא כן, בא וראה, כשירד יוסף למצרים היה בן שבע עשרה שנה, ובעמדו לפני פרעה היה בן שלשים שנה, שנאמר (שם מא, מו) 'ויסוף בן שלשים שנה'. ושבע שני השבע, ושנים שני הרעב, הרי שלשים ותשע שנה. ולוי בן יעקב היה גדול מיוסף שש שנים, וברדתו למצרים היה בן ארבעים וחמש שנה, ושני חיייו במצרים תשעים ושנים שנה, הרי מאה ושלשים ושבע שנים, שנאמר (שמות ו, טז) 'ושני חיי לוי מאה ושלשים ושבע'. וברדתו למצרים ילדה לו אשתו את יוכבד בתו. ובת מאה ושלשים שנה ילדה את משה, שנאמר (שם ז, ז) 'ומשה בן שמונים שנה', הרי כלן מאתים ועשר כמנין רד"ו. וכאן הוא אומר **ועבדו וענו אתם ארבע מאות שנה** (בראשית טו, יג).

אמר לו רבי אלעזר בן ערף, לא אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אלא משעה שהיה לו זרע, שנאמר (שם) **פי גר יהיה ורצף**, וכתיב פי 'ביצחק יקרא לך זרע' (שם כא, יב). ומשנולד יצחק ועד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי והלא כתיב 'ומושב בני ישראל אשר ישובו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה' (שמות יב, מ). אמר לו מאתים ועשר ישובו ישראל במצרים, וחמש שנים עד שלא בא יעקב למצרים, נולדו לו שני שבטים ליוסף מנשה ואפרים, והם מן השבטים, שנאמר (בראשית מח, ה) 'אפרים ומנשה פראובן ושמעון יהיו לי', הרי מאתים וחמש עשרה שנה ימים ולילות, הרי ארבע מאות ושלשים שנה. שדלג את הקץ בזכות אבות שהם גבעות עולם, ועליהם הכתוב אומר 'קול דודי הנה זה בא מדלג' וגו' (שה"ש ב, ח).

ד, ויאמר ה' אל משה שלח קדך ואחוז בזנבו. אמר לפניו, רבון כל העולמים תן לי מופת, אמר לו **הבא נא קדך בתיקף** (שם ו). והביא ידו בתיקו והוציאה מצרעת. ולמה הראה הקדוש ברוך הוא למשה בדבר טמא אות פרעה, ולא הראהו בדבר טהור. אלא מה המצרע הזה טמא ומטמא, כך היו פרעה ועמו (נ"א: המצרים) טמאין ומטמאין את ישראל. וחסר ונטהר. אמר לו כך יטהרו ישראל מטמאת המצרים, **ויאמר הבא נא קדך בתיקף**.

למה הראה הקדוש ברוך הוא למשה האש מתוף הסנה. אלא האש אלו ישראל (נ"א: הצדיקים) שנמשלו לאש, שנאמר (עובדיה א, יח) 'והיה בית יעקב אש'. והסנה אלו הרשעים שנמשלו כקוצים וכדרדרים. אמר לו כך יהיו ישראל (נ"א: הצדיקים) בתוף הרשעים, לא אשן של ישראל (נ"א: צדיקים) אוכלת הרשעים שנמשלו כקוצים וכדרדרים, ולא הרשעים מכבין שלהבותן של ישראל (נ"א: צדיקים), שהן דברי תורה (נ"א: יראת ה' ומעשים טובים). אבל לעתיד לבוא אשן של ישראל (נ"א: צדיקים) אוכלת כל הרשעים (נ"א: העמים) שנמשלו כקוצים וכדרדרים, שנאמר (ישעיה לג, יב) 'והיו עמים משרפות שיד'. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבון כל העולמים, הודיעני שמך הגדול והקדוש שאקרא לך בשמך ותענני. והודיעני, שנאמר (שמות ג, יד - טו) **ויאמר אליהם אל משה אהיה אשר אהיה, ויאמר עוד אליהם אל משה וגו' וראו העליונים שמסר הקדוש ברוך הוא לו סוד שם המפורש, וענו ברוך אתה ה', חונן הדעת**.

פרק מח

רבי יוחנן בן זכאי פתח, **ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו'** (בראשית טו, יח). אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם, לא נתת לי זרע ואתה אומר לי לזרעך אתן את הארץ הזאת, שנאמר (בראשית טו, ג - ח) **הן לי לא נתתה זרע, במה אדע כי אירשנה**. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אברהם, כל העולם כלו

מלא, וכל המאבד נפש אחת מישראל כאלו מאבד עולם מלא. ולפיכך זכתה בת פרעה לדבק תחת כנפי השכינה, ונקראה בתו של מקום. וכל בני פלטיין של פרעה היו מגדלין אותו, שנאמר (שם יא) **ויגדל משה ויצא אל אחיו**.

ויצא משה במחנה ישראל וראה מצרי שהכה אחד מבני הקהתי שהיה מאחיו משבט לוי, שנאמר (שם) **וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו**. התחיל מקלל אותו ונטל בחרב שפתיו והרגו, וטמנו בתוך מחנה ישראל, שנאמר (שם יב) **ויטמנהו בחול**. ואין חול אלא ישראל, שנאמר (הושע ב, א) **והיה מספר בני ישראל כחול הים**. יצא ביום השני וראה שני אנשים עברים נצים, ומי היו, דתן ואבירם, שנאמר (שם יג) **ויאמר לרשע למה תכה רעף**. אמר לו דתן אתה מבקש להרג אותי בחרב שבפיך כאשר הרגת את המצרי, שנאמר (שם יד) **מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי**.

וכשבאו משה ואהרן אצל פרעה ואמרו לו פה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ונעבדוני (שם ה, א), אמר להם פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח (שם ב). מיד השליף אהרן מטהו לפני פרעה ונעשה נחש שרף, מיד קרא פרעה לחרטמים והשליכו מטותם ונעשו נחשים שרפים. מיד רץ מטה אהרן ובלע למטותם, שנאמר (שם ז יב) **ויבלע מטה אהרן את מטותם**. הכניס ידו לחיקו והוציאה מצרעת כשלג, וגם הם הכניסו ידם לחיקם והוציאו אותה מצרעת כשלג. וכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, היו עושים גם הם כן, עד שהביא הקדוש ברוך הוא עליהם את השחין ולא יכלו לעשות כן, שנאמר (שם ט, יא) **ולא יכלו החרטמים לצמד לפני משה מפני השחין וגו'**.

רבי עקיבא אומר, סנקלטורי פרעה היו מחנקים את ישראל בקירות הבית בין לבן

רבי אליעזר אומר, כל אותן השנים שהיו ישראל יושבין במצרים, היו יושבין בטח ושאנן, עד שבא יגנון מבני בניו של אפרים, ואמר נגלה עלי הקדוש ברוך הוא להוציא אתכם ממצרים. בני אפרים בגאות לבם שהיו מזרע המלוכה וגבורי כח במלחמה, עמדו ולקחו נשיהם בניהם ויבנותיהם ויצאו ממצרים, ורדפו המצרים אחריהם והרגו אותם, שנאמר (תהלים עח, ט) **מאתים אלף כלם גבורים בני אפרים נושקי וגו'**.

רבי ינאי אומר, והלא לא העבידו המצרים את ישראל אלא שעה אחת מיומו של הקדוש ברוך הוא, שמונים ושלש שנים ושליש שנה עד שלא נולד משה, שאמרו החרטמים לפרעה עתיד נער להולד והוא יוציא את ישראל ממצרים. וחסב ואמר בלבבו השליכו את כל הילדים הזכרים לים, והוא משלך עמקם, שנאמר (שמות א, כב) **כל הבן הילוד היארה תשליכהו**, ונמצא הדבר בטל שלש שנים ושליש שנה עד שנולד משה. ולאחר שנולד אמרו לו הנה נולד והוא כמוס מעינינו. אמר להם הואיל ונולד, מכאן ואילך אל תשליכו הילדים היארה, אלא תנו עליהם על קשה למרר את חיי אבותיהם, שנאמר (שמות א, יד) **וימרו את חיייהם**.

רבי נתנאל אומר, ראו אבותיו של משה תארו של משה כמלאך אלהים, מלו אותו לשמונה ימים וקראו שמו יקותיאל. רבי שמעון אומר, טוב קראו אותו, שנאמר (שם ב, ב) **ותרא אותו כי טוב הוא**. ותחביאהו בבית תחת הארץ שלשה חדשים, שנאמר (שם) **ותצפנהו שלשה ירחים**. ולאחר שלשה ירחים לא יכלה עוד הצפינו, ושמתהו בתבה והשליכתהו לים. והכל צפוי לפני הקדוש ברוך הוא. והיתה בתיה בת פרעה מנגעת בנגעים קשים, ולא היתה יכולה לרחץ בחמין, וירדה לרחץ בים, וראתה נער בוכה, ושלחה ידה והחזיקה בו ונתרפאה, ואמרה הנער הזה צדיק הוא, וקנימתו לחיים. וכל המקנים נפש אחת מישראל כאלו קנים עולם

נגאל אברהם אבינו מאור פשדים, שנגמר (בראשית יב, א) 'לך לך מארצך'. מ"ם, בו נגאל יצחק אבינו מיד פלשתים, שנגמר (שם כו, טז) 'לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד'. נ"ן, בו נגאל יעקב אבינו מיד עשו, שנגמר (שם לב, יב) 'הצילני נא מיד אחי מיד עשו'. פ"ף, בו נגאל אבותינו ממצרים, שנגמר (שמות ג, טז) 'פקד פקדתי אתכם'. צ"ץ, בו עתיד הקדוש ברוך הוא לגאל את ישראל בסוף מלכות רביעית, ולומר להם צמח צמחתי לכם, שנגמר (זכריה ו, יב) 'הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ויבנה את היכל ה'". ולא נמסרו האותיות אלא לאברהם אבינו, ואברהם אבינו מסרן ליצחק, ויצחק מסרן ליעקב, ויעקב מסרן ליוסף, ויוסף מסרן לאחיו, ואשר בן יעקב מסר סוד הגאולה לסרח בת אשר. וכשבא משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם, הלכו זקני ישראל אצל זקנתם סרח בת אשר ואמרו לה בא איש ועשה אותות לעינינו כד וכן, אמרה להם אין באותות האלו ממש, אמרו לה והלא אמר לנו 'פקד פקדתי אתכם' (שם ג, טז). אמרה להם הוא האיש שעתידי לגאל את ישראל ממצרים, שפך שמעתי מאבא פ"ה ופ"ח, שנגמר (שמות ג, טז) 'פקד פקדתי אתכם'. מיד האמינו העם באלהים ובמשה, שנגמר (שם ד, לא) 'ויאמן העם וישמעו פי פקד ה' את בני ישראל'.

רבי עקיבא אומר, נוגשי פרעה היו מכין את ישראל, כדי לעשות להם תכן לבנים, שנגמר (שם ה, ח) ואת מתקנת הלבנים וגו'. ומצרים לא היו נותנין תכן לישראל, שנגמר (שם טז) תכן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו. והיו ישראל מקוששים את הקש במדבר, והיו רומסין אותו בממוריהם ונשיהם ובניהם ובנותיהם, והקש של מדבר היה נוקב עקביהם, והיה הדם יוצא ומתבוסס בחמר. ורחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת, ורמסה בחמר עם בעלה, ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן, ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד. ירד מיכאל המלאך ולקח את המלבן בטיט שלו והעלהו לפני כסא הכבוד, ואותו

הלבנים, לפיכך היו צועקים מתוך הקירות, והקדוש ברוך הוא שמע את נאקתם, שנגמר (שם ב, כד) וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו. ועוד שורפין את בניהם בכור של אש, שנגמר (דברים ד, כ) 'ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הבזל ממצרים'. ומרד להם הקדוש ברוך הוא באותה מדה והרג את בכוריהם, שנגמר (תהלים קלו, י) 'למכה מצרים בבכוריהם'. וכשיצאו ישראל ממצרים, מה עשה הקדוש ברוך הוא, השליך כל צלמי תועבותיהם ונשתברו, שנגמר (במדבר לג, ד) 'ובאלהיהם עשה ה' שפטים'.

רבי יוסי אומר, היו המצרים מטמאין את ישראל ואת נשיהם עמם. תדע לך, שכן בנו של דן נשא אשה משכטו ושמה שלומית בת דברי, ובאותו הלילה באו עליה נוגשי פרעה והרגו לבעלה, והרתה. והכל הולך אחר הוצע, אם מתוק למתוק, ואם מר למר. וכשיצאו ישראל ממצרים, התחיל מחרף ומגדף, שנגמר (ויקרא כד, יא) 'ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל'.

רבי ישמעאל אומר חמש אצבעות של ימינו של הקדוש ברוך הוא כלן יסוד גאלות. אצבע קטנה, בה הראה לנו מה לעשות בתבה, שנגמר (בראשית ו, טו) 'וזה אשר תעשה אתה'. אצבע שניה לקטנה, בה הפכה את המצרים, שנגמר (שמות ה, טו) 'אצבע אלהים היא'. אצבע שלישית לקטנה, בה כתב את הלוחות, שנגמר (שם לא, יח) 'לחת אבן כתבים באצבע אלהים'. אצבע רביעית שהיא שניה לבהן, בה הראה הקדוש ברוך למשה מה יתנו ישראל בפדיון נפשם, שנגמר (שם ל, יג) 'זה יתנו'. הבהן וכל היר, בה עתיד הקדוש ברוך הוא (נ"א: להראות זרוע עוזו ותפארתו לכל באי עולם) להשמיד לבני עשו שהן צרין לבני ישראל, וכן לבני ישמעאל שהם אויביו, שנגמר (מיכה ה, ח) 'תרום ירך על צריך וכל איביך יכרתו'.

רבי אליעזר אומר, חמש אותיות שנקפלו בתורה באותיות כלם בסוד הגאולה. כ"ך, בו

הלילה נגלה הקדוש ברוך הוא והכה כל בכורי מצרים, שנאמר (שם יב, כט) ויהי בחדשי הלילה וה' הכה כל בכור. אמר הקדוש ברוך הוא, אם אני מוציא את ישראל בלילה, יאמרו מצרים עכשו דרך גנבים עשה מעשיו, אלא הריני מוציא אותם בחדשי היום בגבורת השמש, שנאמר (שם נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם.

רבי יהודה אומר, כל אותו הלילה היו ישראל אוכלין ושותין יין ושומחים ומהללים להקדוש

בפ' יהודה אומר, כל אותו הלילה היו ישראל אוכלין ושותין יין ושומחים ומהללים להקדוש

משנת רבי אליעזר - פרשה יט

נעשין דם, שנאמר ובעצים ובאבנים. ומה היו המצרים עושין, היו חופרין בורות חדשים, בורות שאין נעשין דם, שנאמר ויחפרו כל מצרים סביבות היאר מים. וישתו אין כתיב [כן, אלא] לשתות, שבקשו לשתות ולא שתו, לפי שנעשו דם. וישראל שותין ממנו, ואינן נזקין, לא מטעמו ולא מריחו ולא ממראיו. ולא היה הופך לדם אלא בפני המצרים, שנאמר ולעניי פרעה ולעניי עבדיו. ומה גבורות עשה הקדוש ברוך הוא בדם, שהיה המצרי רואה קיטן של מים חיים בידי ישראל, והיה אומר לו, בבקשה ממך השקני, וכיון שהוא נוטלו, היה נהפך ונעשה דם. והיו אומר לו, אי אפשר עד שנשתה שנינו בכלי אחד, והיו המים נחלקין, חצין כלפי ישראל מים, וחצין כלפי המצרי דם, שנאמר וינהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיו (תהילים עח), אלו מים חיים, שהיו רואין ביד ישראל, ולא היו יכולין לשתות מהן. אם כן מה היו שותין, מים מלוחין, שנאמר כי לא יכלו לשתות. אמר רבי תנחום, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, המים ששמרוך בשעה שהשלת לים, ופער שהגין עליה ביום שהרגת את המצרי, אינו דין שילקו על ידיך, לפיכך נלקו על ידי אהרן. שלש על ידי אהרן, דם, צפרדע, כננים. שלש על ידי משה, ברד, ארבה, חשך. ושלש על ידי הקדוש ברוך הוא, ערב, דבר, מפת בכורות. ושחין על ידי כלן.

גדולה היא מפת בכורות, שבה פתח הכתוב ובה סים. ומנין שבה פתח הכתוב תחלה, שנאמר ואמר אליך שלח את בני ויעבדני. ולמה נקראו ישראל בכורות, שבקרו בתשובה ובמעשים טובים לפני הקדוש ברוך הוא. ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו, [ובמדה] שמדדו המצרים ושעבדו את ישראל, בו בדבר נלקו. וכן יתרו אומר 'כי בדבר אשר זדו עליהם', ואומר 'ויגד להם פעלם'. ומנין ששעבדו ישראל במינין הרבה, שנאמר 'וימרו את חיייהם בעבדה קשה', בחמר ובלבנים בלבד לא נאמר, אלא 'ובכל עבדה בשדה', וכל אותן המינים ששעבדו את ישראל, בהן נדונו, שנאמר 'לכן יכיר מעבדיהם'.

מפה ראשונה. שנאמר 'כל הבן הילוד היארה תשליכוהו', הביא עליהן מפת דם, מפני שהשליכו אותן ליאר, לפיכך דן את המים אשר ביאר. אין לי אלא שהיה מראה דם, ומנין אף טעמו היה טעם דם, שנאמר והדגה אשר ביאר מתה. ומנין שאף ריחן היה ריח דם, שנאמר ויבאש היאר. ולא עוד, אלא שכל המים השאובים ששאבו אותן בפלים קדם לכאן, נהפכו כלן ונעשו דם בתוך הפלים, שנאמר 'הפך את מימיהם לדם' (תהילים קה). אף מימי כל הסירות, כיון שהן נסחטין, מיד הן

עצמותיו ממצרים, כדי שלא ישובו השבטים במצרים, ויאמרו, אלולי [היא] ארץ קדושה לא נקבר בה יעקב אבינו. דבר אחר לפי שאמר לו הקדוש ברוך הוא, 'הארץ אשר אתה שכב עליה', אם שכב את עליה, הרי היא שלך, ואם לאו אינה שלך. כנים למה, לפי שהיו אומרים לישראל, 'כבודו חוצות ושוקים, לפיכך נהפך עפרם לכנים, והיו חופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר. דבר אחר כדי שיבאו אלו השבטים במהרה, שהיה בוטח בהקדוש ברוך הוא לקיים את דבריו, שנאמר 'והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבות'. דבר אחר נתיירא, כשיבאו המכות על המצרים, שמא יבאו ויסוכבו את קברו להתחנן עליהן. אם נתפלל עליהן, נמצא מציל את אויבי המקום, ואם לאו, נמצא השם מתחלל, ויאמרו, אין בייעקב ממש. דבר אחר נתיירא שמא ירחיש העפר תחתיו במכת כנים, שנאמר נטה את מטך וטה את עפר הארץ. וכן את מוצא ביוסף, 'ויחנטו אותו'. אם תאמר שנתנו אותו בקרקע, היה לו ללמד מאביו. אלא מלמד, שנתנוהו בים, וכיון שהגיעה השעה לצאת ישראל ממצרים, הלך משה רבנו ועמד על גילוס נהר, ואמר, יוסף יוסף, הגיעה העת שהשבעתנו, השכינה מעצבת לך וישראל מעצבין לך, אם אתה מגלה עצמך, מוטב, ואם לאו, הרי אנו נקיים משבועתך. מיד צף ועלה ארוננו של יוסף. רבי שמעון אומר, אל תתמה. וכי מי גדול, משה או אלישע, הברזל או יוסף. אם כן עשה אלישע לברזל, קל וחומר משה ליוסף. וכן הוא אומר, 'ויאמר איש האלהים אנה נפל ויראהו את המקום'. אין לי שהיה כנים אלא בעפר, מניין אף בשדותיהן ובתבואותיהן היו כנים, שנאמר 'כנים בכל גבולם' (תהילים קה). אף על עפר שהיה טוח בבתיהן נעשה כנים, שנאמר **כל עפר הארץ היה כנים**, והיו נעשין בבשרן כמחטים, שנאמר **ותהי הפנים באדם ובבהמה**. באותה שעה בטלה עבודה מאבותינו ולא עבדו הלבנים.

מכה שניה צפרדעים. את מוצא גם בתוך גס, לא היו צפרדע ביאר כל עקר, אלא בו ביום עלו, שנאמר **ושרץ היאר צפרדעים**. אין לי אלא צפרדעים בלבד, מניין לרבות כל החיות המשלכות בים, שנאמר 'וצפרדע ותשחיתם' (תהילים עח), אין השחתה אלא מיתה, שנאמר 'ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתוהו', ואומר 'ויאמר למלאך המשחית בעם'. מניין מינין היו הצפרדעים, הראויין לבתים לבתים, לחדרים לחדרים, למטות למטות, שנאמר **ועלו ויבאו בביתך ובחדר משכבך**. אף בגופו של פרעה היו שולטין, שנאמר **וכך ובעמך**. ומפני מה התחילה מכת צפרדעים בפרעה תחלה, את מוצא מפת דם לא לקה בה פרעה הרשע, שנאמר 'ויפן פרעה ויבא אל ביתו', ולמה כן, מפני שלשה דברים, אחד שבא וחזר למוטב. ועוד, שהארץ לו הקדוש ברוך הוא, שגדל משה בביתו. ועוד, כדי שיתגדל בעיני המצרים, ובאחרונה הוא לוקה. והוא לא חשב כן, אלא 'ולא שת לבו גם לזאת', ונתגאה. וכיון שבאת מפת צפרדעים, אמר הקדוש ברוך הוא, לא תתחיל תחלה אלא בו, שנאמר 'ויבכה ובעמך'.

את זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו עצמן לכבשן האש, דרשו קל וחומר מצפרדעים, אמרו, כתיב **ועלו ויבאו בביתך, ובתנוריך ובמשארותיך**. אימתי משארת מצויה אצל תנור, בשעה שהתנור חם, [ועלו צפרדעים ונפלו לתנור כשהוא חם] ונשרפו, לקדש שמו של הקדוש ברוך הוא. ומה שכתב פרע להן הקדוש ברוך הוא על כך, שלא מתו, שנאמר **וימותו הצפרדעים מן הבתים**, לא מן התנורים. אמרו, ומה אלו, שלא נצטוו על קדשת שמו, כך, אנו על אחת כמה וכמה.

מכה שלישית כנים. חביב הוא יעקב אבינו, שגלה לו הקדוש ברוך הוא כל מה שעתידי להיות, שנאמר 'ושכבתי עם אבותי' [וגו']. מפני מה נשתדל יעקב אבינו לשא את

מִכָּה רַבִּיעִית מִפֶּת עָרֹב. מִפְּנֵי מַה הֵבִיא עֲלֵיהֶן עָרֹב. מִפְּנֵי כְּשֶׁבָטְלוּ הַלְבָנִים, אָמְרוּ, הוֹאִיל וְאֵין לָהֶן מְלָאכָה לְהַתְעַסֵּק בָּהּ, יִגְדְּלוּ אֶת בְּנֵינוּ. וּלְפִיכָף הֵבִיא עֲלֵיהֶן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָרֹב. אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן, שְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִיַּי חַיִּית וְעוֹפּוֹת מְעַרְבָבוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמְּצָרִים. רָאִיָּה לְדָבָר, הַעֲתִידוֹת, מִמָּה שֶׁהוּא עֲתִיד לַעֲשׂוֹת בְּכָרֶךְ הַגָּדֹל שֶׁל רוּמִי, לְמַדְנוּ שֶׁכָּךְ עֲשֵׂה בַּמְּצָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיִּרְשׁוּהָ קָאֵת וְקִפּוֹד', וְהִתְהַ נְהָ תַנִּים', וּפְגָשׁוּ צִיִּים אֶת אִיִּים', 'שְׁמָה קִנְיָה קִפּוֹד'. וְאֵף דְּבִין וְאֵרִיִּית וְנִמְרִים, וְכָל חַיָּה מְשַׁכֶּלֶת, הִיוּ מְעוֹרְבִין בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר 'יִשְׁלַח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֻם' (תהילים עח). וְכִשְׁהִיוּ יִשְׂרָאֵל מְגֻדְּלִין אֶת בְּנֵי הַמְּצָרִים, לֹא הִיוּ מְטַעֲנִין אוֹתָן אֶחָד [אֶחָד], אֲלֹא שִׁפְקִין אַרְבָּעָה אַרְבָּעָה, שְׁנַיִם עַל שְׁתֵּי כֶּתֶפָיו, וּשְׁנַיִם עַל שְׁנֵי יָדָיו, שֶׁנֶּאֱמַר 'אֶת כָּל עֲבָדְתָם'. וְכִשְׁהִיָּה יִשְׂרָאֵל יוֹצֵא לְשׁוּק טַעוֹן אַרְבָּעָה, הִיָּה הָאֵרִי בָּא וְנוֹטֵל אֶחָד, וְהִדֵּב אֶחָד, וְזָאֵב אֶחָד, וְנִמְרָא אֶחָד. [וְכִשְׁהִיָּה חוֹזֵר, הִיָּה הַמְּצָרִי אוֹמֵר לוֹ, הֵיכֵן הָן בְּנֵי, וַיִּשְׂרָאֵל אוֹמֵר לוֹ, בּוֹא טַל לָךְ חֲשָׁבוֹן, אַרְבָּעָה בָּנִים נִתְּתָ לִי, בָּא הָאֵרִי וְנוֹטֵל אֶחָד, וְהִדֵּב נֹטֵל אֶחָד, וְהִזָּאֵב נֹטֵל אֶחָד, וְהִנֵּמָר אֶחָד], שְׁמָא יֵשׁ כָּאֵן טַעוֹת. וּמִנֵּין שְׁהִיוּ מֵתִים בָּעֵם, שֶׁנֶּאֱמַר 'וּשְׁמַתִּי פָדַת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמִּיךָ'. וְאֵין פְּדוּת אֲלֹא מִיָּתָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יְהוֹנָתָן וְלֹא מָת'. וְאֵין לִי אֲלֹא חַיִּית הַמְּשַׁכֶּלֶת הִיוּ הוֹרְגִין בָּהֶן, [מִנֵּין] שְׁאֵף חַיִּית שְׁאֵינָן מְשַׁכֶּלֶת הִיוּ הוֹרְגִין בָּהֶן, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר 'וְשֵׁן בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח בָּם'. יָכוֹל יְהוָה נוֹשְׁכִין וְלֹא יְהִיוּ מְמִיתִין, תִּלְמוּד לומר 'עֵם חֲמַת זֹחֲלִי עֶפְרָי'. מַה אֵלוֹ נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין, אֵף אֵלוֹ נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין. וְכָבֵד הִיוּ שְׁנַיִם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, חֲמוּר נוֹשֵׁף וּמְמִית, שׁוֹר נוֹשֵׁף וּמְמִית. אִם כֵּן הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל, קֵל וְחֶמֶר עַל הַמְּצָרִים. וְכֵינֵן שֶׁנֶּחֱפֹל מִשֶּׁה הִלְכוּ לָהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיַּעַשׂ ה' כְּדָבָר מִשֶּׁה'. וּמִפְּנֵי מַה לֹּא מָתוּ כְּצַפְרִידִים, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן 'וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמָרִים חֲמָרִים'. שֶׁלֹּא יִהְיוּ מֵהֶן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּאֶרְבָּה, 'לֹא נִשְׁאָר אַרְבָּה אֶחָד'.

מִכָּה חֲמִישִׁית מִפֶּת דָּבָר. מִפְּנֵי מַה הֵבִיא עֲלֵיהֶן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִפֶּת דָּבָר. מִפְּנֵי שֶׁכְּשֶׁאֲבָדוּ תַיִנוֹקוֹת שְׁלָהֶן, אָמְרוּ, הוֹאִיל וְאֵין לָהֶן מְלָאכָה, יָרְעוּ אֶת בְּהֵמָתָנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר 'וּבְכָל עֲבוּדָה בְּשִׂדָּה'. אָמַר רַבִּי נַחֲמִיָּה, כָּל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמְּצָרִים הִתְהַ מִפֶּת דָּבָר בְּכָל אַחַת וְאַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר 'אֶת כָּל מַגְפָּתִי', וְאוֹמֵר 'וְאֲשַׁלַּח אֶת מִשֶּׁה וְאֶת אֶהָרֵן וְאֶגָּף אֶת מְצָרִים'. קָרָא הַכָּתוּב הַמְּכֻוֹת מַגְפּוֹת. הָא כִּיצַד. בְּדָם, מִפְּנֵי הַמִּים הַמְּלוּחִין. בְּצַפְרִידִים, מִפְּנֵי חַיִּית הַמְּשַׁכֶּלֶת. בְּכַנִּים, מִפְּנֵי הָאֲצִטְגִּינִין. עָרֹב כְּמִשְׁמַעוֹ. דָּבָר, אֵין לִי אֲלֹא בְּבִהְמָה בְּלָבָד. מִנֵּין אֵף לְאָדָם. תִּלְמוּד לומר 'בְּסוֹסִים בְּחִמּוּרִים בְּגַמְלִים בְּבָקָר וּבִצְאָן'. הִיָּה סוֹס נוֹפֵל וְרֹכְבוֹ עִמּוֹ, הַחֲמוּר וְחֲמוּר, הַגָּמֵל וְגַמְלוֹ, הַבָּקָר וְאֶכְרוֹ, הַצֶּאֱן וְרִעִיָּה. רָאִיָּה לְדָבָר מִן הַעֲתִידוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְכֵן תִּהְיֶה מַגְפָּת הַסּוֹס'. אֵין לִי אֲלֹא בְּבִהְמוֹת הַמְּפָרְשׁוֹת בְּלָבָד, וּמִנֵּין אֵף חַיִּית שְׁאֵינָן בְּרִשְׁתּוֹ שְׁמָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְחִתָּם לְדָבָר הַסָּגִיר'. דָּבָר אַחֵר 'וְחִתָּם', אֵלוֹ נִפְשׁוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְתִקְרַב לְשִׁחַת נִפְשׁוֹ וְחִתּוֹ לְמַמְתִּים'. נִמְצָא אוֹמֵר, נִרְמָזָה לָהֶן בְּכוֹרוֹת מִמֶּכֶת דָּם, שֶׁהִיא גַם הִיא דָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר 'הִנֵּה יָד ה' הִזְיָה בְּמִקְנֶךָ, פַּעַם שְׁנִיָּה. כִּמָּה פְּלִאוֹת עֲשֵׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמִכַּת דָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל', דָּבָר אֶחָד לֹא נֶאֱמַר, אֲלֹא 'דָּבָר', שֶׁלֹּא הִזָּק לָהֶם דָּבָר מִנְּכִסֵּיהֶן. שֶׁלֹּא נִשְׁבְּרוּ כְּלִיָּהֶן, שֶׁהִשְׁבֵּר קְרוֹי מִיָּתָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'כִּי נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי מַחְנֵהוּ'. לֹא כְּמִשׁוֹ אֵילָנוֹתֵיהֶן, שֶׁהִכְמִישָׁה קְרוֹיָה מִיָּתָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'אִם יִזְקֶן בְּאֶרֶץ שְׁרִשׁוֹ וּבְעֶפְרָי יָמוּת גִּזְעוֹ'. לֹא נִפְלָה אֶבֶן מִבְּתִיָּהֶן, שֶׁהִתְרִיסָה קְרוֹיָה מִיָּתָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'הִיָּחִיו אֶת הָאֲבָנִים מִעֲרֻמוֹת הָעֶפְרָי'. אֵף לֹא רָעַב בָּא עֲלֵיהֶן, שֶׁהִרְעֵב קְרוֹי מִיָּתָה, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר בְּיִרְמְיָה, 'יָמַת תַּחֲתָיו מִפְּנֵי הָרָעֵב', וְלֹא מֵת אֲלֹא רָעַב. אֵף לֹא דָּאָג אֶחָד מֵהֶן, שֶׁהִדְאָגָה קְרוֹיָה מִיָּתָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'יָמַת לְבוֹ בְּקִרְבּוֹ', וְלֹא מֵת אֲלֹא דָּאָג. אֵף כָּאֵן הוּא אוֹמֵר 'וְלֹא מֵת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר'.

שפכר היו עשויין, בא הכנים [ו]למד על הכל שכתוב בהן ויעשו, ולא עשו. רבי אומר, הרי הוא אומר 'שלח חשף ויחשף', אפשר החשף מכה תשיעית היא, והוא פותח בה תחלה, אלא זה בגין אב לכל המכות, מה חשף לא עשו החרטמים כמותו, אף כלן לא עשו החרטמים כמותן.

מכה שביעית מפת ברד. מפני מה הביא עליהן מפת ברד, מפני ששמו ישראל נוטעי גנות ופרדסין, שנאמר 'ובכל עבדה בשדה', לפיכך הביא עליהן הברד, ושבר אילנותיהן. כיצד היה הברד יורד. בתחלה היו [הברקין] מבריקין, והרעמים מרעמין, והארץ רועדת, שנאמר 'רעם בגלגל', והחצצות נופלות, שנאמר 'אף חצציר יתהלכו', ואין שם מטר, אלא אבני ברד, שנאמר 'נתן גשמיהם ברד' (תהלים קה). היתה אכן הברד נבקעת והאש יוצא מתוכה ושורף, שנאמר 'ויהי ברד ואש מתלקחת'. והיתה גחלת האש נבקעת והברד יוצא מתוכה ומכה, שנאמר 'ותהלף אש ארצה וימטר ה' ברד על ארץ מצרים'. וכל אדם ובהמה שהיה מוציא היה נבהל מקולן, ולא היה יכול לברוח, שנאמר 'ויסגר לברד בעירם' (תהלים עח). והיה מפסג האילנות ומשבר הזרעים, שנאמר 'ויפ הברד'. ולא עוד, אלא שהיה ממת את שרשיהן בארץ, שנאמר 'יהרג בברד גפנם' (תהלים עח). וכיון שנתפלל משה, לא ירדו עוד אבני ברד, ואותן אבנים שפכר ירדו, לא הגיעו לארץ, אלא היו תלויין ועומדין באויר, שנאמר 'ומטר לא נתפ ארצה'. לא ירד מן השמים לא גאמר, אלא לא נתפ. מלמד, שהיו עומדין באויר. ואימתי נפלו. בימי יהושע, שנאמר 'ויהי בנוסם מפני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולות'. נמצאו, שתלויין באויר אחת וארבעים שנה. אף הקולות היו תלויין באויר. היכן יצאו, בימי יהורם, שנאמר 'וה' השמיע אל מחנה ארם קול רכב וקול סוס'. נמצאו תלויין באויר כחמש מאות שנה. ולא עשה לנו הקדוש ברוך הוא כל הנפלאות הללו אלא כדי

מכה ששית מפת שחין. מפני מה הביא עליהן הקדוש ברוך הוא מפת שחין. מפני שקשאבדה בהמתן, אמרו, הואיל ואין להן מלאכה להתעסק בה, יחמו לנו חמין ומרחצאות. אמר הקדוש ברוך הוא, אם שעבדתם עמי במרחצאות, כדי לעדן עצמכם, אני נפרע מכם בשחין. וכן הוא אומר 'כי בדבר אשר ידו עליהם'. מיד, ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם. וכן בנהג שבועולם, אדם מפזר קב עפר, כשיתפזר אינו מתפזר אלא ארבע אמות, אבל כאן נתפזר ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, שנאמר 'והיה לאבק על כל ארץ מצרים'. ארבעה ועשרים מיני שחין הן, וכלן באו על המצרים, שנאמר 'לשחין פרח אבעבועות, הרי ארבע. לעמד לפני משה מפני השחין פי היה השחין, שני מינין בכל אחד. ויהי שחין אבעבועות. הרי ארבע. 'ובגרב ובחרס', 'שחין רע', שני מינין בכל אחד ואחד. ונמצאו ארבע ועשרים מין כאן באדם ובבהמה. אם האדם חטא בהמה מה חטאת, אלא אשריהן של צדיקים ואשרי טפוליהן, שנאמר 'חנה מלאך ה' סביב ליראיו'. אוי להן לרשעים ואוי לטפוליהן, שנאמר 'ואת כל האדם אשר לקח ואת כל הרכוש'. אלו מחניפין. מכאן אמרו, אל יתחבר אדם לרשע אפלו להחזירו לתשובה, שהרי יונדב בן רכב נתחבר ליהוא להחזירו לתשובה, ונקרא יונדב. באותה שעה חזרו כל חרטומי מצרים והודו, שנאמר 'ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא'. אין אצבע אלא גבורה, שנאמר 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך'. ומה תלמוד לומר בדם ובצפרדעים, ויעשו כן החרטמים. אלא מקומות שלא הגיעתן המכה היו אומרין למלותן, והיו מתמלאין, אלא מפני דבריהן, לא מפני דברי משה רבנו. וכיון שראה הקדוש ברוך הוא שהיו מתגאין, אפלו מקומות שהיו אומרים למלותן, לא היו המכות שפות בהן. שכן הוא אומר בכנים, ויעשו כן החרטמים בלטיהם. לעשות לא נאמר, אלא להוציא,

לספרן ולחיותן מדור אל דור, שנאמר 'וילמען תספר'.

מכה שמינית מכת ארבה. ארבעה מיני ארבה הן, שנאמר 'יתר הגזם אכל הארבה'. אם כן הביא הקדוש ברוך הוא על ישראל הקצף, קל וחמר על המצרים. וכל אילן שהיה קוצץ לא היה מעלה חליפין, שנאמר 'שניו שני אריה'. אין לי אלא שהיו קוצצין הזרעים והאילנות בלבד, מניין אף לבושיהן ותכשיטיהן וכל מיני חמדתן, שנאמר 'ויתן לחסיל וכולם ויגיעם לארבה' (תהילים עח). אין לי אלא שבשדות, שבבתים ושבפסגות ושבחדרי חדרים מניין, תלמוד לומר 'בעיר ישקו בחומה ורצון, ובעד השלח יפלו ולא יבצעו'. ואין שלח אלא מעינות, שנאמר 'יען כי מאס העם הזה את מי השלח'. ולא עוד אלא שהחשיכו את המאורות, שנאמר 'וכס את עין כל הארץ'. נס גדול נעשה בהליכתן יתר מביאתן, בביאתן מה הוא אומר, 'והנהג רוח קדים בארץ'. בהליכתן הוא אומר, 'והנפח ה' רוח ים חזק מאד, כזה שהוא תוקע את הארץ בבת אחת. ועדין אינן רשאים להשחית אילני מאכל בכל ארץ מצרים. רבי יצחק אומר, הרי הוא אומר בצפרדעים, 'רק ביאר תשאנה', ונאמר בארבה, לא נשאר אחר. עדין יש בכלן חיות משפלות רעות והורגות בכל שנה, והגובאי אינו יכול לחבל את כל האילנות, ומה הפרש בין זה לזה, אלא הארבה, משה רבנו נתפלל שיעקר, שנאמר 'ויצא מעם פרעה ויעתר אל ה', אבל הצפרדעים לא נתפלל משה רבנו עליהן שיעקרו, אלא שלא יזיקו את פרעה, שנאמר 'ויצעק משה אל ה'.

מכה תשיעית מכת חשך. שנאמר נטה נדך, ויהי חשך. אמר רבי יצחק, אותו החשך שבא במצרים של אפלה היה, שנאמר 'ומש חשך אפלו היו מכניסין כל גרות שבעולם, וכל אבוקות שבעולם, לא היו מאירין להן, שנאמר 'ויהי חשך אפלה. והיה המצרי עומד ואינו יכול לישוב, ישוב ואינו יכול לעמד, כופף את ידו

ואינו יכול לפושטה, פושטה ואינו יכול לכופפה, שנאמר 'לא ראו איש את אחיו. כנגד שלשה ימים הללו שהיו ימים ולילות חשך למצרים, היו הימים והלילות אור לישראל, שנאמר 'ולכל בני ישראל היה אור במושבתם. כשהיה ישראל בא אצל המצרי לשאל ממנו, היה האור בא עמו, וכשהיה יוצא היה האור יוצא עמו, שנאמר 'במושבתם. וכל כן למה, שלא יאמרו המצרים, אף ישראל שרויין בחשך. וכן הוא אומר 'שלח חשך ויחשך ולא מרו את דברו' (תהילים קה). וכן עשה להם ביום 'ויהי הענן והחשך', והיו רואין את ישראל אוכלין ושותין ושמתין, והיו רואין ודואגין. שכל מי שהוא עומד בחשך, רואה מי שהוא עומד באור.

מכה עשירית מכת בכורות. למה הביא עליהן מכת בכורות, לפי שבקשו לאסור את ישראל, לפיכך הרגו בחוריהן. כמה פלאות עשה לנו הקדוש ברוך הוא, וכן הוא אומר 'שירו לו זמרו לו שירי לו שירי לו נפלאותי'. רבי יהודה אומר, כל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים, היתה שוהה שלשים יום ושבועה ימים בין מכה למכה, חוץ מן החשך, שלא היה אלא שלשת ימים, ומכות בכורות רגע. נמצאו כלן שנים עשר חדש.

המכות הללו נשנו בספר תלין, חוץ משלשה שלא נשנו, הפנים והחשך והשחין, מפני שכלם מפרשין שלא עשו החרטמים כמותן. בכנים הוא אומר, 'ויעשו כן החרטמים להוציא את הפנים ולא יכלו'. בשחין, 'ולא יכלו החרטמים'. בחשך, 'לא ראו איש את אחיו'. השאר, שהיו בני אדם חוששין שעשו החרטמים כמותן, בא דוד וסמכן כלן לגבורתו של הקדוש ברוך הוא, ולא צריך לסמוך שלש מכות הללו, מפני שהן מפרשין בתורה. ויש אומרים, אף אלו כבר פרשן דוד, שנאמר 'ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה'. 'עברה', זה שחין, שנאמר בו 'פית הכבשן', ונקראת האש עברה, שנאמר 'באש עברתי'.

שגמר משה ואמר לא אסיף עוד ראות פניך, מיד קפץ עליו הדבור, בתוך פלטין של פרעה, שנאמר ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד, מיד ויאמר משה פה אומר ה' פחצת [וגו']. בפחצת אינו אומר, אלא פחצת, שאין כל ברירה יכולה לכונן חצי הלילה ודאי.

כתוב ויהי פחצי הלילה וה' הפך כל בכור. אין לי אלא בכורות מצרים שבמצרים, בכורות [מצרים] שלקחום [למקומות] אחרים מנין, תלמוד לומר עד בכור השבי אשר בבית הבור, אף מי שנשבה מן המצרים למקומות אחרים. בכורות אחרים שבמצרים מנין, תלמוד לומר 'ויך כל בכור בארצם' (תהלים קה), 'עד בכור השפחה'. בכור חם וכוש מנין, תלמוד לומר 'ראשית אונים באהלי חם' (תהילים עח). רבי שמעון אומר, אין פחות משש מאות אלף בכורות שמתו באותה הלילה, שנאמר ונתתי כפרך מצרים, והפך אחד תמורת אחד. רבי יעקב אומר, מי שלא היה בבניו בכור היה הגדול שבבניו מת. היה מנהגן של ראשונים, מי שאין לו בן בכור, היה קורא הגדול שבבניו בכור, כענין שנאמר 'מבני מררי בנים שמרי הראש כי לא היה בכור'. בית שיש בו אנשים רבים, ולא היה לאחד מהן בנים, היה הגדול שבבית מת. ומנין לגדול שבבית שנקרא בכור, שכן הוא אומר בדוד, 'אף אני בכור אתנהו'.

וכשם שעשה בהן שפטים, כך עשה בגאליהן, שנאמר ובכל אלהי מצרים, משפט לא נאמר, אלא שפטים, משנין זה מזה. מי שהיתה יראתו של אבן, היתה מתפוצצת ונשלכת לפניו. ומי שהיתה יראתו של מתכת, היתה נתכת ונדקת לפניו. וכן מצינו שאין מלכות לוקין אלא שיראתה לוקה עמה. שכן הוא אומר בבבל, 'אמרו נלקדה בבל הוביש כל חת מרדה'. וכן הוא אומר במואב, 'ויצא כמוש בגולה'. וכן מצינו בפלשתים, 'וישכימו אשדודים ממחרת והנה דגון' וגו'. וכן מצינו באחז. לפי שהיה עובד לחמה, יום שנפרע ממנו הקדוש ברוך הוא, נפרע אף מן החמה ומעט את היום

'ועם', אלו הפנים, [שנקראו המאכלות ועם], שנאמר 'ועום ה' פל שם'. 'וצרה', זה החשך, שנאמר 'צרה וחשכה'.

וכל אחד ואחד מן המצרים היה נדון במכות הללו, לפי שעבודו ששעבד את ישראל, שנאמר 'פלס נתיב לאפוי', ואין פלס אלא משקל, שנאמר 'ושקל בפלס הרים'. מפני מה נאמר בכלל התראה, וכנים שחין וחשך לא נאמר בהן התראה. אלא מה הקדוש ברוך הוא מתרה באדם פעם ראשונה ושניה, אינו צריך להתרות בו שלישית, שנאמר 'כי באחת ידבר אל'. ויש אומרים, אף אלו נאמר בהן התראה, וילמדו סתומות מן המפרשות.

ומפני מה נאמר בדם וערב וברך השקמה, ובכלל לא נאמר השקמה. הדם, כדי שיעשה לעיניהם, שאם אמר לו, צא אתה וכל אכלוסיד, אינו מקבל, אלא פגע בו על היאר. הערב, כדי שיראוהו שלא היה לו מהיכן לבוא, אלא כשהיו עומדין בחוץ, הלכו ומצאו בתייהן מלאים, שנאמר 'ויבא ערב כבד'. הברך, כדי להזהירו, שנאמר 'הירא את דבר ה''. והלא דברים קל וחמר, ומה אם שנתירא לפי שעה נצל מן הפרענות, המתירא כל ימיו על אחת פמה וכמה. מה היא השקמה, כלומר השפם הפגיעה עד שלא יפגם להפנות. ואם יאמר לך לפנות אני צריך, אמר לו, וכי יש אלוה שיהוא צריך להפנות. דבר אחר השפם בזכות אברהם שהשפים לרצוני, שנאמר 'וישכם אברהם'.

עשר מכות הללו, שלש מהן בארץ ושלש [תן] על ידי אהרן, ושלש מהן [באור] ושלש [תן] על ידי משה, וארבע בשמים, וארבע [תן] על ידי הקדוש ברוך הוא, אלא שאחת מהן על ידי משה, וארבע על יד הקדוש ברוך הוא, ואחת על ידי שלשתן, שנאמר '[ויאמר ה' אל משה ואל אהרן] קחו לכם מלא חפניכם', הרי נשתתפו כלן בו. ומפני מה קרא למשה ואהרן בדם, וכנים דבר ושחין לא קרא. אלא כל שהיה יכול לסבל סובל, באחרונה אמר לו, השמר לך אל תסוף ראות פני. ויאמר משה בן דברת. וכיון

וְהַעֲמִידוּ עַל שְׁתֵּי שְׁעוֹת. וּבְשָׂפָא חִזְקָיָה, הוֹשִׁיבוּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר 'הִנְנִי מְשִׁיב אֶת צֶל הַמַּעַלּוֹת אֲשֶׁר יֵרְדָה בְּמַעַלּוֹת אֲחֻזִּי'. וְכֵן מְצִינּוּ בְּנִבּוּכַדְנֶצַּר, שֶׁבִקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת דְּגִיָּאל עֲבוּדָה זָרָה, וְלֹא קִבַּל עָלָיו. וּמִנִּין שֶׁבִקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת עֲבוּדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר 'בְּאֲדִין נְבוּכַדְנֶצַּר נָפַל עַל אֲנָפוּהִי וּלְדִגִּיָּאל סָגַד וּמִנְחָה וְנִיחָחִין אָמַר לְנִסְכָּא לָהּ'. וְאַחֲרַי כֶּן הוּא אוֹמֵר 'וְדִגִּיָּאל בְּתֵרַע מִלְכָּא'.

וּתְחַזֵּק מְצָרִים. אָמְרוּ, מִשָּׁה אָמַר, 'וַיָּמָת כָּל בְּכוֹר', וְאָנוּ רוֹאִין בְּכוֹרוֹת וְשִׁאֲיִנָּן בְּכוֹרוֹת מֵתִים. וְהֵן אֵינָן יוֹדְעִין שֶׁהִלְלוּ בְּכוֹרוֹת הֵן, אֲבָל הֵן אֵינָן מְבַחֲשִׁין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר 'גִּלְמִי רָאוּ עֵינַי'. וְכָל זֹאת אֵימָתִי, בְּרַגַּע אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר 'רַגַּע יָמוּתוּ וְחַצוֹת לֵילָה יִגְעָשׁוּ עַם'. בְּאוֹתָהּ שְׁעָה קָדְשׁוֹ הַבְּכוֹרוֹת.

סדר קרבן פסח

פסח לה'". ובפרשת ראה 'שמור את חַדְשׁ הָאֲבִיב' עד 'לא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה'. וביהושע מן 'וַיַּחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָל' עד 'בַּעֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה', פָּרָק ה'. ובמלכים ב' פָּרָק כ"ג מן 'וַיֵּצֵאוּ הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם' עד 'לה' בירושלים'. ובדברי הימים ב' פָּרָק ל' מן 'וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל' עד 'וַיִּרְפָּא אֶת הָעָם'. ובפרק ל"ה מן 'וַיַּעַשׂ יְאֹשִׁיָּהוּ בִּירוּשָׁלַיִם' עד 'נַעֲשֶׂה הַפֶּסַח הַזֶּה':

חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה:

כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח: כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֵדַת אֶזּוֹב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר־בַּסֶּף וְהַגַּעְתֶּם אֶל־הַמִּשְׁקֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר: כג וְעֵבֶר יְהוָה לִנְגָף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּשְׁקֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחָת לָבֹא אֶל־בְּתִיכֶם לִנְגָף: כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק־לָךְ וּלְבְנֵיךָ עַד־עוֹלָם: כה וְהָיָה כִּי־תֵבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵתֵן יְהוָה לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַעֲבֹדָה הַזֹּאת: כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: כז וְאָמַרְתֶּם זִכַּח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בְּתִי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתִינוּ הָאֵל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: כח וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בֶּן עֶשְׂרִי:

מעשה רב קצ - בערב פסח אחר חצות, היה אומר פסוקי עשרת קרבן פסח שבתנ"ך, הינו בפרשת בא, מן 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן' עד 'פסח הוא לה'. ומן 'ויקרא משה' עד 'כן עשו'. ומן 'ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח' עד 'כן עשו'. ובפרשת אמור 'אלה מועדי ה' עד 'פסח לה'. ובפרשת בהעלתך 'וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית' עד 'ולאזרח הארץ'. ובפרשת פינחס פסוק 'ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש

פרשת בא

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: ג הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה: ד דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עַדְת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּעֲשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אִבְתּוֹ שֶׂה לְבֵית: ד ואם־יִמְעֹט הַבֵּית מִהַיּוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסֵּת גִּפְשֵׁת אִישׁ לִפִּי אֲכָלוּ תִכְסּוּ עַל־הַשֶּׂה: ה שֶׂה תָמִים זָכָר בּוֹ־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכֹּבָשִׁים וּמִן־הָעִזִּים תִּקְחוּ: ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וּשְׁחַטוּ אוֹתוֹ כָּל קֹהֵל עַדְת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֶרְבִים: ז וּלְקַחוּ מִן־הַדָּם וַנִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל־הַמִּשְׁקֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם: ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלֵּילָה הַזֶּה צִלִּי־אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל־מִרְרִים יֹאכְלֻהוּ: ט אֶל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ זָא וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בְּמַיִם כִּי אִם־צִלִּי־אֵשׁ רִאשׁוֹן עַל־בְּרֵעֵיו וְעַל־קֶרְבּוֹ: י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהִנֵּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ: יא וְכִכְהִי תֹאכְלוּ אוֹתוֹ מִתְּנִיכֶם

יָכֹלוּ לַעֲשׂוֹת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ
לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד בַּיּוֹם הַהוּא:
וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַהֵמָּה אֵלֵינוּ אֲנַחְנוּ
טָמְאִים לִנְפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי
הַקָּרִיב אֶת־קֶרְבֵּן יְהוָה בְּמַעַדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: ^ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמִדוּ
וְאִשְׁמְעָה מִה־יְצִיָּהּ יְהוָה לָכֶם:

^ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ^י דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה־טָמֵא
| לִנְפֶשׁ אוֹ בְּדָרֶךְ רַחֲקָה לָכֶם אוֹ לְדֶרֶת־יָכֶם
וַעֲשֵׂה פֶסַח לַיהוָה: ^{יא} בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי
בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ
עַל־מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֻהוּ: ^{יב} לֹא־יִשְׁאַירוּ
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַעֲצֹם לֹא יִשְׁכְּרוּ־בּוֹ כִּכְלֹ־
חֶקֶת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: ^{יג} וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־
הוּא טָהוֹר וּבְדָרֶךְ לֹא־יִהְיֶה וְחָדֵל לַעֲשׂוֹת
הַפֶּסַח וּנְכַרְתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמִּיּהּ כִּי |
קֶרְבֵּן יְהוָה לֹא הַקָּרִיב בְּמַעַדוֹ חָטְאוֹ יִשָּׂא
הָאִישׁ הַהוּא: ^{יד} וְכִי־יִגֹּר אֶתְכֶם גֵּר וַעֲשֵׂה
פֶסַח לַיהוָה כְּחֶקֶת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֹּן
יַעֲשֵׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֲזִרָה
הָאֶרֶץ:

פְּרֻשַׁת פִּינְחָס

כח ^{טז} וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה:

פְּרֻשַׁת רֵאֵה

טז א שְׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וַעֲשִׂיתָ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בַחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה: ^ב וּבַחֹדֶת פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם: ^ג לֹא־תֹאכַל

מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֶקֶת
הַפֶּסַח כָּל־בֶּן־נֹכֶר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: ^{מד} וְכָל־
עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת־כֶּסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אִזּוֹ
יֹאכַל בּוֹ: ^{מה} מִזֶּה תוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא־יֹאכַל בּוֹ:
^{מו} בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת
מִן־הַבֶּשֶׂר הוֹצֵא וַעֲצֹם לֹא תִשְׁכְּרוּ־בּוֹ:
^{מז} כָּל־עַדֶּת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: ^{מח} וְכִי־יִגֹּר
אֹתוֹ גֵּר וַעֲשֵׂה פֶסַח לַיהוָה הַמּוֹלֵל לוֹ כָּל־
זָכָר וְאִזּוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֲזִרָה הָאֶרֶץ
וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ: ^{מט} מִזֶּה תוֹרָה אַחַת יִהְיֶה
לְאֲזִרָה וְלַגֵּר הָגֵר בְּתוֹכְכֶם: ^נ וַיַּעֲשׂוּ כָל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן כֹּן עָשׂוּ:

פְּרֻשַׁת אָמֹר

כג ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־
תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: ^ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים פֶּסַח
לַיהוָה:

פְּרֻשַׁת בְּהַעֲלוֹתָךְ

ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר־סִינִי
בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְצֵאתָם מִמִּצְרַיִם מִצְרַיִם
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: ^ב וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: ^ג בְּאַרְבַּעַת
עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרֵבִים תַּעֲשׂוּ
אֹתוֹ בְּמַעַדוֹ כְּכֹל־חֻקֹּתָיו וְכָכֹל־מִשְׁפָּטָיו
תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: ^ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח: ^ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח
בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין
הָעֲרֵבִים בְּמִדְבַר סִינִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה כֹּן עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: ^ו וְהָיָה
אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טָמְאִים לִנְפֶשׁ אָדָם וְלֹא־

הפסוקים ביחזקאל ובעזרא לא הובאו במעשה רב

יחזקאל

מה כא בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבועות ימים מצות יאכל:

עזרא

ו יעשו בני-הגולה את-הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון: כ כי הטהרו הכהנים והלויים באחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל-בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: כא ויאכלו בני-ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל משמאת גוי-הארץ אליהם לדרש ליהוה אלהי ישראל: כב ויעשו חג-מצות שבועת ימים בשמחה כי | שמחה יהוה והטב לב מלך-אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית-האלהים אלהי ישראל:

דברי הימים ב

ל א וישלח יחזקיהו על-כל-ישראל ויהודה וגם-אגרות כתב על-אפרים ומנשה לבוא לבית-יהוה בירושלם לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ב ויעז המלך ושריו וכל-הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני: ג כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא-התקדשו למדי והעם לא-נאספו לירושלם: ד וישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל-הקהל: ה ויעמידו דבר להעביר קול בכל-ישראל מבאר-שבע ועד-דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי-ישראל בירושלם כי לא לרב עשו בכתוב: ו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו

עליו חמין שבועת ימים תאכל-עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את-יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: ד ולא-יראה לך שאר בכל-גבלך שבועת ימים ולא-ילין מן-הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר: ה לא תוכל לזבח את-הפסח באחד שערך אשר-יהוה אלהיך נתן לך: ו כי אם-אל-המקום אשר-יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם תזבח את-הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים: ז ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך: ח ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת ליהוה אלהיך לא תעשה מלאכה:

יהושע

ה י ויחנו בני-ישראל בגלגל ויעשו את-הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו: יא ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה:

מלכים ב

כג כא ויעז המלך את-כל-העם לאמור עשו פסח ליהוה אלהיכם בכתוב על ספר הברית הזה: כב כי לא נעשה בפסח הזה מימי השפטים אשר שפטו את-ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה: כג כי אם-בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליהוה בירושלם:

לִיהוָה: יח כִּי מִרְבִּית הָעַם רַבַּת מֵאֲפָרַיִם
וּמִנְשֵׁה יִשְׁשַׁכָּר וּזְבֻלוֹן לֹא הִטְהָרוּ כִּי־אָכְלוּ
אֶת־הַפֶּסַח בְּלֹא כִפְתּוּב כִּי הִתְפַּלֵּל
יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר יְהוָה הַטּוֹב יִכְפֹּר
בָּעֵד: יט כָּל־לִבָּבוּ הִכִּין לְדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים |
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא פִטְהֶרֶת הַקֹּדֶשׁ: כ
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶל־יְחִזְקִיָּהוּ וַיִּרְפָּא אֶת־הָעַם:

לה « וַיַּעַשׂ יְאֻשִּׁיָּהוּ בִירוּשָׁלַם פֶּסַח לִיהוָה
וַיִּשְׁחָטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן: כ וַיַּעֲמֵד הַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמֹרוֹתָם
וַיַּחֲזִיקֵם לַעֲבוֹדַת בֵּית יְהוָה: ג וַיֹּאמֶר לְלוֹאִים
הַמְּבוּנִים (הַמְּבִינִים) לְכֹל־יִשְׂרָאֵל
הַקְּדוּשִׁים לִיהוָה תָּנוּ אֶת־אֲרוֹן־הַקֹּדֶשׁ
בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל אִין־לָכֶם מִשָּׂא בִכְתָף עֲתָה עֲבֹדוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:
ד וַהֲכוֹנוּ (וַהֲכִינוּ) לְבֵית־אֲבוֹתֵיכֶם
כְּמִחְלָקוֹתֵיכֶם בְּכֹתֵב דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
וּבְמִכְתָּב שְׁלֹמֹה בְּנוֹ: ה וַעֲמְדוּ בַקֹּדֶשׁ
לְפָלוּגַת בֵּית הָאֲבוֹת לְאַחֲיֶכֶם בְּנֵי הָעַם
וְחִלְקַת בֵּית־אָב לְלוֹאִים: ו וַשְׁחָטוּ הַפֶּסַח
וַהֲתַקְּדוּשׁוּ וַהֲכִינוּ לְאַחֲיֶכֶם לַעֲשׂוֹת כְּדִבְר־
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה:

ז וַיִּרְם יְאֻשִּׁיָּהוּ לְבְנֵי הָעַם צֹאן כֶּבֶשִׂים וּבָנִי־
עִזִּים הָכֹל לְפִסְחִים לְכֹל־הַנִּמְצָא לְמִסְפַּר
שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּבִקְרָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֵלֶּה
מִרְכֹּשׁ הַמֶּלֶךְ: ח וְשָׂרְיוֹ לְנִדְבָה לָעַם
לְכֹהֲנִים וְלְלוֹאִים הָרִימוּ חִלְקֶיהָ וּזְכָרֶיהָ
וַיַּחֲיֵאל נְגִידֵי בֵּית הָאֱלֹהִים לְכֹהֲנִים נָתַנוּ
לְפִסְחִים אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּבִקְרָה שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת: ט וּכְוֹנְיָהוּ (וְכַנְנִיָּהוּ) וּשְׁמַעְיָהוּ

כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיהוָה וּכְמִצְוַת הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל וַיָּשָׁב אֶל־הַפְּלִיטָה
הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִכִּי אֲשׁוּר: י וְאֶל־
תַּהֲיוּ כְּאֲבוֹתֵיכֶם וּכְאֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מֻעָלוּ
בַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם וַיִּתְּנָם לְשִׁמְהָ
כְּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים: ח עֲתָה אֶל־תִּקְשׁוּ
עַרְפְּכֶם כְּאֲבוֹתֵיכֶם תִּנְוִיד לִיהוָה וּבֹאוּ
לְמִקְדָּשׁוֹ אֲשֶׁר הַקְּדִישׁ לְעוֹלָם וְעַבְדוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וַיָּשָׁב מִכֶּם חֲרוֹן אַפּוֹ: ט כִּי
בְשׁוּבְכֶם עַל־יְהוָה אֲחֵיכֶם וּבְגִיבְכֶם לְרַחֲמִים
לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם וְלָשׁוֹב לְאַרְצוֹ הִואֵת כִּי־חָנוּן
וְרַחוּם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא־יִסֹּר פָּנָיו מִכֶּם
אִם־תָּשׁוּבוּ אֵלָיו:

י וַיְהִיו הָרָצִים עֹבְרִים מַעֲרִי | לַעֲרִי בְּאַרְצֵי־
אֲפָרַיִם וּמִנְשֵׁה וְעַד־זְבֻלוֹן וַיְהִיו מִשְׁחִיקִים
עֲלֵיהֶם וּמְלַעְגִים בָּם: יא אֶךְ־אֲנָשִׁים מֵאֲשֶׁר
וּמִנְשֵׁה וּמִזְבֻלוֹן נִכְנָעוּ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלַם:
יב גַּם בַּיהוָה הִיטָה יַד הָאֱלֹהִים לְתֵת לָהֶם
לֵב אֶחָד לַעֲשׂוֹת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים
בְּדָבָר יְהוָה: יג וַיֹּאסְפוּ יְרוּשָׁלַם עַם־רַב
לַעֲשׂוֹת אֶת־חֹג הַמִּצְוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי קֹהֵל
לְרַב מֵאֵד: יד וַיִּקְמוּ וַיִּסְרוּ אֶת־הַמִּזְבְּחוֹת
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וְאֵת כָּל־הַמִּקְטָרוֹת הַסִּירוּ
וַיִּשְׁלִיכוּ לְנַחַל קֶדְרוֹן: טו וַיִּשְׁחָטוּ הַפֶּסַח
בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים
וְהַלוֹאִים נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בֵּית
יְהוָה: טז וַעֲמְדוּ עַל־עַמְּדָם כְּמִשְׁפָּטָם
כְּתוּרַת מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַכֹּהֲנִים
זִרְקִים אֶת־הַדָּם מִיַּד הַלוֹאִים: יז כִּי־רַבַּת
בִּקְהֵל אֲשֶׁר לֹא־הִתְקַדְּשׁוּ וְהַלוֹאִים עַל־
שְׁחִיטַת הַפֶּסַחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר לְהַקְדִּישׁ

בְּנֵי־אֶסָף עַל־מַעֲמָדָם בְּמִצְוֹת דָּוִד וְאַסָּף
וְהִימָנוּ וַיִּדְתָּנוּ חֲזֹנָה הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׁעָרִים לְשַׁעַר
וְשַׁעַר אֵין לָהֶם לְסוּר מֵעַל עֲבֹדָתָם כִּי־
אֲחִיהֶם הַלְוִיִּם הִכִּינוּ לָהֶם: ^{טו} וַתִּפְּזוּ כָל־
עֲבֹדֹת יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח
וְהַעֲלֹת עֹלֹת עַל מִזְבֵּחַ יְהוָה בְּמִצְוֹת
הַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ: ^{יז} וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
הַנִּמְצָאִים אֶת־הַפֶּסַח בַּעֲת הַהִיא וְאֶת־חֹג
הַמִּצְוֹת שִׁבְעַת יָמִים: ^{יח} וְלֹא־נַעֲשֶׂה פֶסַח
כְּמֹחוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִיָּמָיו שְׂמוּאֵל הַנָּבִיא וְכָל־
מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל | לֹא־עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר־עָשָׂה
יֹאשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־יִהוּדָה
וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא וַיִּוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם:
^{יט} בְּשִׁמוּנָה עָשְׂרָה שָׁנָה לְמַלְכוּת יֹאשִׁיָּהוּ
נַעֲשֶׂה הַפֶּסַח הַזֶּה:

וַתִּגְאָל אֶחָיו וְחַשְׁבִּיהוּ וַיַּעֲיָאֵל וַיִּזְבֹּד שְׁרֵי
הַלְוִיִּם הָרִימוּ לְלוֹיִם לַפֶּסַחִים חֲמִשָּׁת
אַלְפִים וּבִקְרָר חֲמִשׁ מֵאוֹת: ^י וַתִּפְּזוּ הָעֲבֹדָה
וַיַּעֲמִדוּ הַכֹּהֲנִים עַל־עַמְּדָם וְהַלְוִיִּם עַל־
מַחְלְקוֹתָם בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ: ^{יא} וַיִּשְׁחֲטוּ
הַפֶּסַח וַיִּזְרְקוּ הַכֹּהֲנִים מִיָּדָם וְהַלְוִיִּם
מִפְּשִׁיטֵיהֶם: ^{יב} וַיִּסִּירוּ הָעֹלָה לְתֹתָם
לְמַפְלְגֹת לְבֵית־אֲבוֹת לְבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב
לַיהוָה כַּכְּתוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה וְכֵן לַבִּקְרָר:
^{יג} וַיִּבְשְׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט וְהַקֹּדֶשִׁים
בִּשְׁלוּ בַסִּירוֹת וּבְדוּדִים וּבַצִּלְחֹת וַיִּרְצֻוּ
לְכָל־בְּנֵי הָעָם: ^{יד} וְאַחֲרֵי הִכִּינוּ לָהֶם
וְלַכֹּהֲנִים כִּי הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן בְּהַעֲלֹת
הָעֹלָה וְהַחֲלָבִים עַד־לִילָה וְהַלְוִיִּם הִכִּינוּ
לָהֶם וְלַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן: ^{טו} וְהַמִּשְׁרָרִים

משנה מסכת פסחים

ובלבד שיהא אחד ממרס בדמו עד שיזרק דם
התמיד, ואם נזרק פשוט:

ד. השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה.
רבי יהודה אומר אף התמיד. רבי שמעון אומר
הפסח בארבעה עשר לשמו חייב ושלם לשמו
פטור, ושאר כל הזבחים בין לשמן ובין שלא
לשמן פטור, ובמועד לשמו פטור שלא לשמן חייב,
ושאר כל הזבחים בין לשמן ובין שלא לשמן חייב,
חוץ מן החטאת ששחטה שלא לשמה:

ה. הפסח נשחט בשלש כתות שנאמר ושחטו אותו
כל קהל עדת ישראל, קהל ועדה וישראל. נכנסה
כת הראשונה, נתמלאת העזרה נעלו דלתות
העזרה, תקעו הרעו ותקעו. הכהנים עומדים
שורות שורות, ובידיהם בזבי כסף ובזבי זהב,
שורה שפלה כסף כסף ושורה שפלה זהב זהב, לא
היו מעורבין. ולא היו לבזבין שולים שמא יניחום
ויקרב הדם:

פרק ה

א. תמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בתשע
ומחצה. בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב
בשמנה ומחצה, בין בחל בין בשבת. חל ערב פסח
להיות בערב שבת, נשחט בשש ומחצה וקרב
בשבע ומחצה, והפסח אחריו:

ב. הפסח ששחטו שלא לשמו, וקבל והלך וזרק
שלא לשמו, או לשמו ושלם לשמו, או שלא לשמו
ולשמו, פסול. כיצד לשמו ושלם לשמו, לשם פסח
ולשם שלמים. שלא לשמו ולשמו, לשם שלמים
ולשם פסח:

ג. שחטו שלא לאוכליו ושלם למנויו, לערלים
ולטמאים, פסול. לאוכליו ושלם לאוכליו, למנויו
ושלם למנויו, למולים ולערלים, לטמאים
ולטהורים, פשוט. שחטו קדם חצות פסול, משום
שנאמר בין הערבים. שחטו קדם לתמיד פשוט,

קרבן פסח - משנה

ו. שחט ישראל וקבל הפה, נותנו לחברו וחברו לחברו, ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זרקו זריקה אחת כנגד היסוד:

ז. יצתה פת ראשונה ונכנסה פת שנייה, יצתה שנייה ונכנסה שלישית, כמעשה הראשונה כף מעשה השנייה והשלישית. קראו את ההלל, אם גמרו שנו, ואם שנו שלשו, אף על פי שלא שלשו מימיהם. רבי יהודה אומר מימיהם של פת שלישית לא הגיעו לאהבתי כי ישמע ה', מפני שעמה מעטין:

ח. כמעשהו בחל כף מעשהו בשבת, אלא שהפגנים מדיחים את העזרה שלא כרצון חכמים. רבי יהודה אומר כוס היה ממלא מדם התערובות, זרקו זריקה אחת על גבי המזבח, ולא הודו לו חכמים:

ט. כיצד תולין ומפשיטין, אנקליות של ברזל היו קבועים בכתלים ובעמודים שבהן תולין ומפשיטין. וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט, מקלות דקים חלקים היו שם, ומניח על כתפו ועל כתף חברו ותולה ומפשיט. רבי אליעזר אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת, מניח ידו על כתף חברו ויד חברו על כתפו ותולה ומפשיט:

י. קרעו והוציא אמוך, נתנו במגיס והקטירן על גבי המזבח. יצתה פת ראשונה וישבה לה בהר הבית, שניה בחיל, והשלישית במקומה עומדת, חשכה יצאו וצלו את פסחיהן:

פרק ו

א. אלו דברים בפסח דוחין את השבת, שחיטתו וזריקת דמו ומחוי קרביו והקטר חלביו. אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת.

ב. אומר רבי אליעזר, והלא דין הוא, מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת, אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת. אומר לו רבי יהושע, יום טוב יוכיח, שהתירו בו משום מלאכה, ואסור בו משום שבות. אומר לו רבי אליעזר, מה זה, יהושע, מה ראיה רשות למצוה. השיב רבי עקיבא ואמר, הנזא תוכיח, שהיא מצוה והיא משום שבות ואינה דוחה את השבת, אף אתה אל תתמה על אלו, שאף על פי שהן מצוה והן משום שבות, לא ידחו את השבת. אומר לו רבי אליעזר, וצליה אני דן, ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה, דוחה את השבת, הנזא שהיא משום שבות, אינו דין שדוחה את השבת. אומר לו רבי עקיבא, או חלופי, מה אם הנזא שהיא משום שבות, אינה דוחה את השבת, שחיטה שהיא משום מלאכה, אינו דין שלא תדחה את השבת. אומר לו רבי אליעזר, עקיבא, עקרת מה שכתוב בתורה, בין הערבים במעדרו, בין בחל בין בשבת. אומר לו, רבי, הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה. כלל אומר רבי עקיבא, כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת, אינה דוחה את השבת. שחיטה שאי אפשר לעשותה מערב שבת, דוחה את השבת:

ג. אימתי מביא חגיגה עמו, בזמן שהוא בא בחל, בטורה ובמעט. ובזמן שהוא בא בשבת, במרבה ובטמאה, אין מביאין עמו חגיגה:

ד. חגיגה היתה באה מן הצאן, מן הבקר, מן הכבשים ומן העזים, מן הזכרים ומן הנקבות. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד:

(לִקְחוּן קִי: ב) אֲלוֹת
 (דָּק ד' מִשְׁנֵה יב, א) עֵינִי
 שִׁי לְעִיל צִט: וְשִׁי
 ה"ה, (ס) אֲפִשָׁה לִי
 עו, (ז) בְּרוּכֵי סֵד:
 (גְּדֻלָּתוֹ לְעִיל ה"ה)
 (לִקְחוּן קִטו: ט) כֵּן
 יוֹדֵשׁ הֲרִי"ה, (י) וְעִי
 סָפּוֹת בָּנָה בְּמֵרָה עֵד:
 וְגו' וְתוֹסֵפוֹת גִּדְּשָׁה
 ד"ה אֲפִרְקִיד, (ך) דָּ
 וְתוֹסִיף גִּיטִין דָּף סז:
 (רש"ש).

(1) רשב"ם ד"ה פרקדן
פניו ובטנו כלפי:

מֵרָא אֲמַרִי לָהּ לֵהאַרִי
סָא. שְׁנַת קָה ע"ל ז"צ
ב ע"צ: שם אִידֵר
אִידֵי בִשׁוּ הַסִּיבָה. עֵינֵן
מ' הַרְלֵנ'ם ח"צ ס'י
ע"ט:

וְהָיָה לָכֵן לְמִשְׁמֶרֶת
דִּד אֲרִבְעָה עָשָׂר יוֹם
חֹדֶשׁ הַזֶּה וְשִׁחֲמָז
תּוֹ כֹּל קָהָל עַדְתְּ
יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים:
[שְׁמֹנֶת עָרִי]

[illegible]

גרייר פורתא סעיד: **רב** ששית דזה יר
 שומר עצמו מלאכול אי נמי היה מקבל

זה היה יריב בתעורה. לא דוקא אלא
 יום מקבל עליו מנחם תענית דר שיהא
 זכור ונחשב למנוחם וצבורות
 להפעלות ערב פסח דקמי' תמסכת
 פסחים (פרק כ' הלכה ג') שזין תעניתין
 בעין אלא צבורות וזוהי דר: הפסח:
נימא
 פסח וזע"ה דלמסכת צומן
 פסח מנחם מקום השחי' שיהי' לזכר
 היות לא בטל ואיז' דרבי יהודה
 בן חזיה לא מכשר אלא בדעבד
 אצל בתלמא' אסור משום לא תשחט
 ב' חזר' ד' אלא תשחט וזוהי וזוהי

[illegible]

כרעיה דכנקית רומחא דידיה:^א
בפני רבו אין צריך הסיבה. נראה
לדביו והוא רבו נמי אין
צריך דלא גרע מרבו אחר מיחו סתם
אז מלמד דגזר תורה דלאמרין בפני
קידושין (לג. טז.) שהבן רבו מציין
יותר מאחז פניו שמלמדו תורה ואפי'
הכי קאמר בפני אביו צריך הסיבה:
שאף

שאלה
כלפי מעלה ושוכב על אחוריו: הסיבת

בין הכוסות הללו
בין שלוש רבנן
מכשיר סעיד אמאי
למנוחה אכילה גסה
רב ששת הוה
דפסחא גימא ק
למנוחה גדולה נתן
אמנוחה וארי
מכשיר לה בן הא
מכשיר היה בן
פסחא הוא רבלי
העריבין בין ערב דא
אמרי לא * שאני רב
מכשיר אפילו
למנוחה אכילה גסה
רב ששת הוה
דפסחא גימא ק
למנוחה גדולה נתן
אמנוחה וארי
מכשיר לה בן הא
מכשיר היה בן
פסחא הוא רבלי
העריבין בין ערב דא
אמרי לא * שאני רב

דרב נתנן צידק ה' ד
 דרב נתנן אין צידק ה
 דרבנן כפי קמא ו
 אמרי לה להא גיסא ז
 אמרי לה להא גיסא ח
 חסידה דהשתא הוא ט
 דרב כפי דתרא י
 דהא ואמרי לה להא יא
 בעי חסידה יב
 תחרות דרב כפי קמא יג
 חסידה דהא גיסא יד
 איתמר הכי טו
 אש חסידה טז
 חסידה אל עוד האש יז
 יבא לדי סכנה יח
 חסידה ואם איתא יט
 כן אצל חסידה כ
 תלמוד אצל רב מוא כא
 חסידה בי מר וגין כב
 דכר ויסק אמר כג
 חסידה כמורא כד
 חסידה תלמוד כה
 חסידה דגרי אבימי כו
 חסידה כשהוא כז
 חסידה שמע מתי כח
 חסידה כט

כוסות נרץ הסיצה מרור
לא נרץ לאכול: שמה יקד
פושט למעלה והמאלכל נכ
יים קנה לושט דושט הוי
ה שאין אוכלין ומשקין נכנ
מי אימת בעלה וכפופה
כל כך: בי מר. רבה: ו
"יוסף": כמורא שמים
: בשולח דגרי. תלמודו

רצה לשלוחו שנית
 ואי שיתנה ואי
 שיתנה קא אכל
 א שבעו מניה מגנר
 ב בתעניתא כל מעלי
 סבר רב שיש סמוך
 ג ספחא הוא דילמא
 ד מולומלע פיסחא הוה
 ה רבי אושעיא אמר
 ו תירא בפסח ששחנו
 ו לשמו ומצפרא לא
 ז ללבוש דסבר ר' בין
 ח מול לערב דהאדאס
 ט ששית דאיסתנס הוה
 י אלוירא לא הוה מהני
 יא שבישראל לא אכל
 יב מצה צידק חסיד
 יג אין איחבור משמיה
 יד ואיחבור משמיה
 טו חסיבה ולא פליגי הא
 טז ברחי לא גיפא
 יז אמרי לא גיפא
 יח כמי קמאי ביעו
 יט מתחלא להי חירות
 כו חסיבה מאי דהוה
 כז אסא אדרבה תרי כמי
 כח יא שעתא דקא חייא
 כט בעו חסיבה דאדכי
 לו ששעתא דיתמרק הכי
 לז בעו חסיבה" דפרק
 לח יבית יעון לא שמה
 לט אבא יקדים קנה לוושט
 לו אצל בעלה לא בעיא
 לז היא צריכה חסיבה
 לט חסיבה איבעיא לא
 ס"א (אמר) אבי כי
 ס"ב תדרי כי אתני
 ס"ג צריכה מורא
 ס"ד תיבי עם הכל
 ס"ה רבו כי תניא הדיא
 ס"ו שמש מאי ארע
 ס"ז "השם ארע
 ס"ח ר' יצחק ב' לר' ג' ע"ב

כלפי מעלה ושוכב על אחוריו: הסיבת
זוהי שזוהי לאחוריו שפיו כובע הסתם
לסלמה וקשיו לי אמאי לא סמכיה להאי
שעל פי הקנה מאיליו כשרוא מטה
ה צעירי דהאסיצת ימין קאי מדסמכיה
לאו דרכייהו דנשי למיזגא: בן
נשענ על צרכי חבירו: בי אחינן
אסלין תירא לרבות תלמידי חכמים
אחאי ביה מצה. לא נכסין כצאנא:

ገሰ፤

[illegible]

ואומר הגדה. השתא שמעין מינה דלא
 ימין לאו שמה הסיבה. שהרי צימני
 פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה
 ולא אהסבם ימין. ורצוני פירשו שמה
 ככלפי ימין ואם ינעם זו המאכל הרי
 ללדיה: אשה אינה צריכה הסיבה.
 אצבי אביו צריך הסיבה. ללא הוי
 חצי רב יוסף. דרבה מלך מקמי
 (על 97 ב:) השם מורא רבז למורא

(ב) ברכות דף נא: טו
 פק. ט. (ותוספתא) וצברו
 מין ט. ג' ג"ז ט'
 נכסות וצחסי דף נא
(ג) ברכות דף נב: טו
 ג. יצמנת דף נב.
 מנעם דף טז: מול
(ד) מדר' דף פט.
(ה) מדר' דף יב: ט'
 טז: ז. ז' לקמן ע"י
 וקטו. **(ו)** עין קטו
 עמוד ב. דף נב
 מנעם
 טז: ז. יבמות ד'
(ז) לעיל ק: י'
 קז: ט. קטו: י'
 יצר לשבת הגדול
 אלקי הרחמים. **(ח)** קטו
 לקמן קטו ע"ב.

(ב) גמרא לאגדתא הוה
וסימנך :

אן תוס' ד"ה אע"פ
שאין חרופת מצות
וכו' וי"ל דכיון דב'
עיקר מדור וכו'. נ"
עין מהר"מ צד"י חמ'
ע"י המהר"ם זצ"ל

נראה ברור לסיוט המוסר
זוהי א"כ ה"א הראו"ה
לדבריו עמלתם ה"א
אכילה אינו מבטל וכמ'
החוס' נמי במנחות ד'
כ"ב ע"ב ד"ה מכאן ו
וא"כ אף לנרצ"א א'
נאזקן שפירקן החוס'
והר"ן ז"ל שפה אחת
ודברים אחרים א'
והלנע"ד כמב' ודו
ועין לרד"ו חלק ג' דפו'
פירורא ס' תקמ"ד שכת'
מעין דברי אלה:

דברים שבין יי
ויבה בספרה.
שולחן שלמים
מכרז ע"י
שקדוקים
קדוש היום
ברכת הין
שחיים
שיבא.
אלה שכל
יבדחת
ממני
לכס למי
משקלו
הטובים
לחמך ועוד
שקד
מחשבות
על לעצמי

[illegible]

בבני מעיים לפי שכל מאכלם על ידי טיבול. והוא טיבול לאו בזה דעדיין לא הביאו והך חזרת לאו דוקא אלא אם (כן) אין שם שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר מזה שהוא מנבך על אכילת וטיבול ראשון זה כדי שיכיר מינוק וישאל^א לפי שאין בני אדם רגילים ו' תבשילין אנשים שאין חרוסת מוצה. ובגמרא^ב פריך הוהיל ולא

[illegible]

חשק שלמה על ר"ח

(ג) צ"ל אחד צלי וזכר לפסח
אחד מנשקל וזכר לחגיגה כצ"ל
ב"כ הרשב"ם והתוס' משמו
לפנ.

[illegible][illegible]

אשר יחלם אלך ביקום: **סִירְקָה** וארואו. ורש"י שני מני בשב: **סִירְקָה** הדעה שהי' ריוחן בן גורו. ודקדוק לזמן בן חמון חלל יחלם יח סירקו בן ל שטע (על): **שְׁנֵי מִיני בָּשָׂר** פירוש ר"ח לזי וכן לפסח ומתסול וכן לחגיגה ולא נסירה דקיימא לן פסח חמא (על ג) דלדן מניחא חלל אלל לזי מתמקיעין: חלל חלל בויסות בן גרמל מהדרישיו מושבילן בן משעת לזן פסח: תפסילן: וכן רפסח ואחד חגיגה. כסמ"ח לזי לזיוס בשבט און חר"י **אחד** כר' ציוס חר"י "דבגית" לזי אינס דוסה אל תשבט" ורמיון חזומר ר"י דמ"מ און הלחל דלזי לזחוב אל יטיו מניחא מנשיות פסח: שני תפסילן ונס יז לזוס שחל אל עיזו בשלר פסחיס און שוס אל תשבט אל שטין אפי"ר לזל לרין ללזל לזיחם שחל יטיו בים תתקדש ויחלזו פסחיס עשיו וכן לחגיגה שחל ויחלזו חמ"מ קיימא בשבט דקיימא חזומר לזיוחין: **סִירְקָה** שביעני שחל ויחלזו אל ויכלל לזיחם לזי רחל לזיחם מנשיות שני מושבילן און חר"י **אמר** ר' הונא מברך בו. רז הוול פסלן און חר"י מוסידיקין חלסו: וכן דבני חוזה ואפי"ר חל לזי שלר דיקוק עבד מנזרו שני מיטילן לקוס דבני חוזה ואפי"ר חל לזי שלר דיקוק עבד מנזרו שני מיטילן מנחק:

ערבי פסחים פרק עשירי פסחים

ואת אחרות מצות צריכות כונה. משום הכי בעי תרי טיבולי שמה
לם תימון שלם מרור ודאביל ויכרן גורלם חרי טיבולי. תימון טיבולי יקרות
ועגלת: דלימא דא קאשטני פון דרעמא חרי טיבולי. חסדא טיבולי
שפלטו ועגדקן היכרל טונא: אפלו דלחאין. חלי חרי כפעס חסדא
וחלי חרי כפעס חסדא וימורד חרי
דאביל. תנא דארי. דלמא קרין לם
לם חריטס כוונס ורבי יוסף חלי לם
חריטס: כושעפיה. דקאמחמך
הנא דנעכילן חורן כפעס חלי חריס
לחמין לם דמא לם לרבי יוחנן:
אפלו דרבינא שפילוי. חריס
גניילן לטוסין חל דרבי כעסין:
ואחד ובר. לחגימא חרעס עשר:
גרמא ויפילוי. חמיקס כרס וימן
המקס: כפישין חרמא דרמא שאר
ידין. מנכר מעיקרא חריקין כוונס
חרי חסדאן חסדאן ליוטסן חרי
טעולס חל כרסס חרי וס דס חל
יקות הכי שמי עזר מנכר כפישא
על חירוקס חמלא דרשיי כרסס
הכרואס חלי יפישור חל חמור
הנא חסדא מנכרס כפישא וחסרי
יער על חסדא עזר חל חמור:
ויבסוף

דעם

ואת אחרת כמות צריבות שמה
 משום הכי שני מרי טיטלי שחלו
 נתחון לשלשון שם מרור אביל
 וינקי עלי נפסא' כשאר ידקות
 דעלמא חזי עזין ארבע מלת
 מרור נבין עזי על אלימל מרור
 לתח תכסא: ויחאמא דהקסא.^א דענין
 מרי טיטלי טעוקת ששאלו
 עבדי היירל טעוק ויחוי מרור
 קתא לא ידו חותמא: והנדרס' י"ד א"כ
 דמשום היירל טעוקת לתח נקט
 מרי טיטלי ולחא לשמענין מלת
 צריבות כמות להטעמן שאל ידקות
 בעיטלי לשון ומרור טעוקת
 דלחא נמי היירל טעוקת אכל
 מרור לתחיה לא בעינן מרי טיטלי
 דכיל חזי לא בעדינן משום היירל
 דטעוקת טעוקת אלימל מרור קס
 ונמי: ויחד תמיא. כהניס דנמלת און
 צריבות כמות ויחובתא דריס קס
 אביל. דאזי דענין יחד שם מקס
 נקסיה חזי ויחוי חזי סתמא נמי
 חזי און: אבילן הצאני. חזי דת כפעס
 דאון וחזי דת כפעס שני ויחוי
 מיירי: ונאצי דאזי. אביל תמל
 לא חזי טעוקת טעוקת חזי ויחוי

אמת ליה: אמת שביב' בחזות. מצינו קטק היכל ליהלם שר
 יקום: מצה ארבי' בר, למעור מעור לטעון מן המדור לאמתי לא קים
 יקום: אמת מרור האילן לא מחזון מדעת מרור: מוט: א"ר
 מצי מצה ארבי' בר, מבחין הוה ליה למיטע: שילקא. מרדן ורומא
 א"ר סק עני מצי שמי: הוי"א ונפץ מציבה דר' אר' אר' אר' אר'
 מיטע ליהלום חליל כמור: מ"ר, מקמחבר בר הוה נפץ אר' אר' אר'
 כסמא ולי אר' מיטען ליה דמס לר' יוחנן ג' טרי: א"ר א"ר וביצה
 שחור גימין לאמתי א"ר דא נציילי חור' רומא דמ"ר דמי
 תבילת חלל שמי עני שביב': אר' ובר, למיטע אר' אר' אר'
 המה ע' הפס': שני שני בר, א"ר נגד הפס' ומוטל נגד
 גימין בר פירש מנחל מרומי: גרבו אר' אר' אר', מחיבת
 שמי ומוק שמיטתה: שמי רומא אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר'
 מוקימא מצינו לאחן אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר'
 מן טעם חו' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר'
 שינך כסמ"ל תמל דהיינו כדמס הראיה לכן יפסוד חל המדור
 מנרת פרי אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר' אר'
 ומוטל

מסורת הש"ס
עם הוספות

(א) נִבְרָאוּ יֵי עֵירוֹזִין
 (ב) עֵירוֹזִין שֶׁ
 רָאָה הַשֵּׁה דָּף מִחַ:
 (ג) כִּיזֵּי בְּסוּכָה דָּף לֵב:
 (ד) וּמִהֲדוּרֵי עֵבֶר, (ה) מִצֻּרֹת
 דָּף מִן. לְעֵיל דָּף לֵה,
 (ו) לְעֵיל לֵה, (ז) לְעֵיל
 טֵט; (ח) בְּרֻחוֹת לֵה
 (ט) קֶטֶר, (י) בְּמִדְבָּר ט
 יא, (יא) לְקֶטֶן קֶבֶב,
 (יב) לְקֶטֶן קֶטֶב עֵין
 חוֹמָה שֶׁ דָּה סוּלָה,
 (יג) מִכּוּ בְּסוּכָה דָּף מֵא,
 (יד) לְעֵיל לֵה (טו) יוֹמָה
 עֵבֶר

הגהות הב"ח

(b) גמ' שמע מינה
מדרב הונא דלית

גליון השי"ם

תוס' ד"ה אחד זכר
לפסח וכו' דהגיהג' י"ד
אינה דוחה את
השבת. ע"ל נט ע"ב
תוס' ד"ה צ"ד שחל ונדף
ע ע"ב תוספות ד"ה מ"ט:

ליקוטי רש"י

מצות צריכות כוונה.
 שיהא מחסין לשם מצות
 [ברכות יג.]. שהשגשה
 מצוה לרדף שיכון זה וכו'
 ואי לא מסין למצוה וכו'
 ואין כאלו מצוה [עירובין
 זה:]. ללשון ידי מוצמו
 [שם]. מצות אמן
 צריכות כוונה. דלכל
 מחסין יוצא ידי מוצמו
 [ריה כח:].

הגהות וציורים

ט בכת"י גוסף מצדה
וכ"ה בר"ח בר"ף
וברא"ש: **ב** משמע דלא
גריס תיבות "וכי תימא"
(מראה חן).
בכת"י בגמ': **ג** כאן
הס"ד, ומה"ד **אב**
במרוך לחדויה **א**
בענין תרי מיבולי
(רש"ש, מראה חן):

(א) כע"ז בברכות לח
(ג) [ינמות דף פו. וע'
בפירש"י קדושין נג. ע'
בפירש"י], (ג) [לקמ'
קטז: קכ.], (ד) ע"י תוס'
לקמן עמוד ב ד"ה ידי'
(ט) עיין תוס' מנחות כב'
ד"ה מכאן, (ו) [זכתי

[illegible]

תום' ד"ה מתקין
לה ר"ח וכו' מועיל
הברכה
במיוחד הראשון. ע'
לקמן קכ ע"ה תום' ד"ה
במחשבות: שם ד"ה
הייר אבי' וכו' וד'
שייר באן הביעות
עין גרסות לט ע"ה תום
ד"ה הכל מודים:

אין בגמ' אמר ר' יוחנן
הולקין עליו הבורח
על הדין. נ"ב עין ברא
סוגין ולשון רשב"י
מוססות בשו"ת שם
אפרים קי' נ"א נ"ג נ"
בשו"ת בית יעקב ס'

מֵאֵל בְּאֹרֶךְ
וּכְמוֹמָה שְׂכֵלִים שֶׁ
אַחֲרֵי הַלֵּל לִשְׁן הָרֹז'
הָרִמְזָן בְּסֶפֶר הַמַּלְחָמָה
בְּסוּגִיָּין עֵשׂוֹ: בִּן יִשְׁ
תְּלֹמִיד לְמֹרֶד ע
וּמְרֹרִי
וּמִלְּוֹדוֹ. מִמֶּקֶד חִיבֹ
עַל מָוֶה וּמְרֹרִי וּג'
מִצֹּת עַל מְרֹרִי
לְנִל לְפִרְשָׁם שֶׁ
יִכְלֹלוּ וְהֵן וְזוֹק:

(א) בחדש השני
בארבעה עשר יום ב
הערבים יעשו אתו ע
מצות וקוררים יאכלהו
[במדרג ב, א]

[illegible]

חֲסִידָא נְמִי

[illegible]

לְבַחֵם אֲבִי. כָּלָּה בִּרְכָּה מֵאִסּוֹ דְּעֵי
וְיִרְיֵי טַעֲמֵי: מִצֵּד בּוֹמֵן הוּא דְרֹאֲרִיטָא
וְיִקְוִר (דְּקָן) וְעֵמֶל מִפְּרֵם כְּסֵלֵי
וְיִסְיוֹן דְּכִי הִדִּי נִינּוֹ וְכֹלֵה קִיס מֵלֹט
וְיִכְסֹ וְהוּא מִנְטֵלֵי אֶחָדֵי: וְכִפְּסֵי דֵּה.
וְעֵסֶם וְהֵלֶּה דְרֹאֲרִיטָא: בּוֹרֵךְ בֵּת
(מֵלֶּה) פֶּסַח וְהוּא מִמְּרֹךְ וְיִסְיוֹן
וְכִכֵּךְ אֶחָד כְּמוֹ בּוֹרֵךְ גִּמְזֵי (שְׁמִינִי
דְּקָן): וְיִבְאֲרוּהוּ. כֹּל אֶחָד אֶחָד
מֵלֹט מֵלֹט מֵלֹט כְּתִיב אֶחָד (וְיִסְיוֹן) וְכִפְּסֵי
דְּעֵמֶל דְּלֶפֶסֶת אֶחָד דְּכִמְצִי לְעִיל וְאֶלּוֹ

[illegible]

והידיים שניות וכל הפוסל את התרומה
וגמא משקים להיות תחלה^(ז):
צריך

לומר על מצות ומרורים יאכלו
לא איתמר הלכתא לא כהל
הדר מברך על אכילת מרור
כלא ברכה זכר למקדש כה
אמיבולו במשמה צריך ומילת

מתקין ל"ה רב חסדא
נראה דסבר כ
דרך בטיבול שני כיון שכבר
ל' למימר בהדיא דנפקי

מתקן זה רב חסדא לאחר שמילא כרים
הימנו חור ומכר עילא אמר רב חסדא
מעיקר מכר עילא חור פרי האדמה ועל
אכילת מרור ואכל ולבסוף אכל אכילת חמא^א
כלא ברה פבוריא^ב עבר כרב הונא רב ששת
דרב דרבי יושע עבד רב חסדא^ג והלכתא
כותות דרב חסדא רב אחא בריה דרבי מרדכי
אשאי יקות לאפקי פשיה מפלונתא^ד אמר
רבנא אמר לן רב מרשיא בריה דרב תנן
הכי אמר הלל^ה משמיה דגמרי לא יכרך
אינש מצה ומרור בהדי חדדי וניכול משום
דכסריא לן^ו מצה בזמן הוה דאורייתא ומרור
דרבנא ואתי דרבנן^ז ומכסיל לה למצה
דאורייתא ואפלו למדי^ח מצות אין מבטלות
או דה' דאורייתא בראייתא או דרבנן
בדבבא אבל דאורייתא ודרבנא אתי דרבנן
ומכסיל לה דאורייתא מאן תנא^ט דשמעת לן
מצות אין מבטלות זו את זו הלל היא^י דתניא
אמר עליו על הלל שחוק כורכן בבת אחת^{יא}
ואוכל^{יב} שנאמר^{יג} על מצות ומורורים איכלתו
אמר^{יד} רבי יוחנן חולקין עליו כדבריו על הלל
דתניא יכול דאז כורכן בבת אחת ואוכלן
דרדך שהלא ודאכל דרדך שהלא אוכלן
ומורורים איכלתו אפילו זה בפני עצמו זה
בפני עצמו מתקן זה רבי אשי או הכי מאי
אפילו אמר רב אשי תנא^{טו} ה' הכי תני
יכול לא יצא בהו די חובתו אנא^{טז} כורכן
בבת אחת ואוכלן דרדך שהלא אוכלן תלמוד
או אפילו זה בפני עצמו זה בפני עצמו השתא
ולא כרבנן^{יז} במכר על אכילת מצה^{יח} ואכל
ואכל דרבנן אכל מצה ודאכלתו חדדי
אמר רבי אלעזר אמר רב אשעיא כל
דיה אמר רב פפא שמע מינה היא חמא
צריך

צריך

אחר שמיא בריוס בו, רכ חסדא נמי
 על דבשי מוונה אפס"כ סבר דאין נכון
 בינא כריסו דאזי סבר אין זכירות מויה
 רישא ראשון ואזי ציבך צביזש שרי חסדא
 זברה לגמלא ולא ריך לרב ער חסדא
 לאדורי אפאר ירקי ומבך לרב
 חסדא צביזש ראשון על אבילת מרור
 א"ג דעיקר מנזת מרור לא יפיק
 אלא צביזש מנזת אחר מנזת "מועלת"
 זברה צביזש עדיק ראשון לנטיול

ואסיקנא רב חסדא
אמור מבין אחרות
מעיקרא בורא פרי האדמה
ועל אכילת מורד ובסוף
אוכל חזות בלא ברכה
והלכתא כרב חסדא. רב
אחא מיהרדא אשאר ירקי
לאפוקי נפשיה מפלוגתא:

[illegible][illegible][illegible]

"

[illegible]

עין משפט
נר מצוה

פ ב א ג מ יי פ"ח מהל'
 מלה הל' ו ו ח סג
 עשין מא טוש"ע א"ח סי'
 חשה סעיף א:
פ ג ד [מיי] פקדו ו מהל'
 מלה דין ג טוש"ע
 שס סעיף ב:
פ ד ה מיי שס פ"ח הלכה
 ז וסג שס טוש"ע
 א"ח ח חג סעיף ד:
פ ה ו מיי שס פ"ו הל' ג
 טוש"ע שס סעיף ו:
פ ו ז ח שס סעיף ז:

רבינו חננאל

[illegible]

חזק שלמה על ר"ח

(א) בתוספתא שם שלמינו הגי' אקורין אך הגר"א ז"ל הגיה מותרין וגי' רבנו מסייע ליה ודברי הגר"א ז"ל צו"ד ס' פ"ד סק"ח פתח לפי זה

עֲרַבֵי פִּסְחִים   פֶּרֶק עֵשִׂירִי   פִּסְחִים

אבל בצרור נוגע צ' דיין וקאמאר הקיצו מצאין¹ להם מים אע"פ שכל
 יד אחת כבר נטל יד אחת חוזר וטוטל צ' דיין אע"פ דלמערין (ידים פ"ג מ"ה)
 נטל יד אחת מטעמים אחת טעורה צריך לנטול שתיים והי"פ שטעילה
 דלמאסונה לא היחה לשם אע"פ שכל יד אחת נטלה דלמין
 דלמאסונה שם יגע ופי' זה קדושה דלמין

[illegible]

איתומר למה לי תרי טיבול אלא מאי אבא
איתומר נגמלת דיום תרי זמני למה לי דא
לזמנא ליה דיה חדא זימנא איתרין כיון דהא
לזמנא אגראתא דהלילא דלמא אסותא אסותא
לדעתיה ונגע, אמר רבא ^א בלע מצה צא בלע
מורור לא צא בלע מצה ומורור דין מצה צא
מורור לא צא כרן בס"י ^ב בלע אף די
נגעיה נמי לא צא, אמר רב שמי בר אמי
מצה לפני כל אחד ואחד מורור לפני כל אחד
ואחד וחרוסת לפני כל אחד ואחד ואין עוקרין
לא השקחן אלא לפני נמי שיאמרו הגדה
הונא אמר כולוהו לפני נמי שיאמרו הגדה
והלכתיהו כרב הונא למה עוקרין את השולחן
אמרי רבי ר' ינאי ^א כ"י שיכירו תינוקות
שיאמרו אבי הוה יתיב קדיה דרבה הוא
דקא מריל תבא מקמיה דרבו לחו עדיין לא
קא אכלינן אתו קא מעקרי^ב תבא מקמן
אמר ליה רבא ^א פרתון מלומד מן נשתנה:
אמר שמואל ^ב לחם עוני (תבי) ^ג לחם
ששעונין עליו דברים נמי הכי לחם עוני
לחם שעונין עליו דברים הרבה דבר אחד
לחם עוני עני כתיב מה עני שדרכו בפסחא
אף

ב"ה אחד ואחד מורד בו.
יחד כיון שזאת הצרכה היא
הצרכה חובה אין צריך
לחלוק את השחיין. דוקא לשם
עוונת גדול בעקבותיו נבאו
שלחן ומה שנוהגין לטקס
אשר נראה כמקדש קדשים
קערה שני מצנצין ומגביה
בן דלמי דלמי? בשר אשוי
לשם דלא ידעו נראה כבול
ומור וממוך כן יצא לישראל
עוקרין השלחן לא יפטר
מ' אלף מחלת שאלתו:

י להו שלחו הטו לפני מי ש

קמא. ארס שצבורת שהקפס שצבורת
א"ת נגזר דרש במקצת: דא דבישמיא
ונגזר קציר שוועל דרש לטעמיה דשכטל
קוף שר לבוא: דא ח"מ דהא. גבי
מורור אצטמא דא ח"מ דא ח"מ דא ח"מ
מורור גביטול דא ח"מ דא ח"מ דא ח"מ
ונגזר: כשכר: שר מוצה. דא ח"מ דא ח"מ
א"ת שר מוצה (דא ח"מ) דא ח"מ דא ח"מ
שלא טעם בו טעם מורור: ב"ש מוצה
מורור. דא ח"מ דא ח"מ דא ח"מ דא ח"מ
א"ת מוצה דא ח"מ דא ח"מ דא ח"מ
טעם אכל דר מורור לא א"ת האויל
לא לעסוק ואוכל עמו אין לו טעם
טעם: דרבין. שמיא שר מוצה
דקדק לא א"ת שר מוצה לא א"ת שר
שכר לא א"ת ואלו א"ת: ואין שמיא
א"ת השמיא. ח"מ דא ח"מ דא ח"מ
שכמיא הארד א"ת מלפני הארד
שכר שמיא הארד א"ת מלפני הארד:
קף

שני

[illegible][illegible]

כל אנו מסלקין את הקערה שבה מזה

מסורת הש"ס
עם הוספות

(ב) עיין תוס' סוטה יח.
 ד"ה בעי, **(ג)** לעיל דף ט.
(ג) עי' עירובין כט סוע"א
 ורע"ב, **(ד)** תוספתא פ"ז
 ה"ב, **(ה)** דף קטז,
(ו) ברכות לח, **(ז)** לקמן
 דף קטז; **(ח)** לעיל יב;
(ט) תוספתא תרומות פרק
 ז ה"ב, **(י)** לקמן קטז,
(כ) לעיל ע"א תוד"ה כל,
(לא) חולין ק"א **(לב)** בפיוט
 לשבת הגדול המתחיל
 אלקי הרחמים:

מורה אור השלם

(א) לא תאכל עליו חמץ
שבעת ימים תאכל
עליו מצות לחם עני פי
בחפזו יצאת מארץ
מצרים למען תזכר את
יום צאתך מארץ
מצרים כל ימי חייך:
[דברים כג, 2]

ליקוטי רש"י

אדבריה. הנהיגו ומטייל
עמו במנוחות העיר [ביצה
כט.]. ששונין עליו
דברים. שגומרים עליו
את ההלל ושומרים עליו
הגדה [לעיל לו.].

הגהות וציודים

ט בבתי ליתא תיבת
 "אתח" ושם הניג וכו'
 מעקריתו תאב וכו'
 (דקס): **ק** ציל כיון
 (רש"ש): **ג** ציל ואם
 (רש"ש): **ד** ציל דקאמר
 הסיבו הביאן להם
 מים כציל (מהרש"א)
ס ציל לפי (מהרש"א)
 (ע"ש): **ז** ציל ולכך
 (מהרש"א): **ח** ציל
 (ע"ש): **ט** ציל לצד אתח
 ציל פסח שהיו
 אבותינו
 (מראה מקום): **פ** בבתי
 כבתי ומהרבה אדשונים
 ולא כדלפנינו בגמ' רב
 "הוא":

(לעיל ע.) (3) סט
(2) ברבות לט
(וע') (4) קיד:
ספות עירובין לה: ד'
ין ותוספות בילה
ה וסיה) (1) כא
לעיל קטו: (5) שם ו
שם ב יג: (6) שם ז
שם ו יא, (7) גיטין סז
(ל קמן קב, (8) כב
במנחות לט ע"א.

וְאָמַר מִלּוּמֵךְ מִלּוּמֵךְ
שֶׁנֶּחֱמָה. נ"ב ע"ן לֵעָ
קָטוֹ ע"ב נְמוֹסָמוֹ
ה' כִּי שִׁכִּיר וְס
פֶּרֶץ ס' חֶגֶג ס'
ו' וְדו"ק:

וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי
אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אָבִי
כִּי יֵרַד מִצְרָיִם וְיָגֵן
עָמָל מִמֶּנִּי מִעַתָּה וְיֵרַד
לְגֹי גֵרֹל עֲצָא
וְרַב: [דברים כו, ה]

קדווייה. פרוסת לש
הוי וכו' [לב: ד'
יוסת]. הלייה הז
זוי צדי. ואפי
המגינה [לעיל ע.].

מכאן עד תנאי
 את בכת" וכן לית
 יי"ף ויראש" וכן
 שמוע היה לפי
 ש"י ורשב"ם (דק"ס)
 תנאי תנאי
 הווייה תנאי
 ג' לה: **פ** [גניס]
 גנור [הרד]
 "שכלל הילולת
 כליסם שאר דיק
 לילה הזה מור"ת
 וכן ויתר כל
 שושים: **ז** [מטבחי]
 תח"ס ברכשנ
 ברכשנתי וכן בפיס
 "מ" ברכשמרן [גילון]
 ילנ
 ברכש
 קודות אתר תב
 ואילן זה לזה
 ומהח
 ומהח

ושתי שלימות מייתי משום
בדים שרריך לזנוע על שתי
אף כאן הוא מסיק ואשתו
סררר הסוררת קסה ויש צו

מה דרכו של עני בפר
הפרוסה וכן משמע
הכל מודים לענין פסח שמי
למ"ד מצרך על השלימה ופ

פ' א"ר ח' ז' ח' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ת' ת"א ת"ב ת"ג ת"ד ת"ה ת"ו ת"ז ת"ח ת"ט

אִכְלִין כֹּה ד"א לֹחֵם
עִזוּהוּ הָרֹכֵחַ שֶׁלֹּא
אֵינוֹ מִסְכָּה וְאִשְׁתּוֹ אִמָּה
וְכֹרֵ: אֵעִיף שְׁאִין
חִרְסוּת מַעֲוָה. וְאָמַר
יִמְיָיו לֹא מִשּׁוֹם כֹּהֲנִים
כִּשְׁפָּרְטוֹנֵי מַלְעָלָה. ר' אֶלְעָזָר
אֵלְעָזָר בְּרִי צְדוֹק
[אֲמַר]ן הַחִירְסוּת מַעֲוָה.
וְהִבֵּינָא רֵאשִׁי לְדַבְּרוּי שֶׁנֶּאֱמַר
וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־
יָצְאוּ לִם הִבְלִי [לַמַּעֲוָה]
מִכָּל מַעֲוָה חִרְסוּת מַעֲוָה
מִכָּל מַעֲוָה ר' לוי א"ר
זֶה לַחֲפֹז שְׁנֵאמַר (שִׁד ה
ח) הָתָה הַנְּחֹמָה עֲזֻרְתָּהּ
וְגו'. ר' יִתְחָן אָמַר כֹּהֲנִים
לִשְׁט. אֲשֶׁר אֵינוֹ הֵלֵךְ
צָרָה לְקִדְשָׁהּ וְזֶה לַחֲפֹז
עֲזֻרָה לְסִמְכוֹנָהּ וְזֶה
לִשְׁט. תַּגִּי חָרָךְ
בִּישְׂרָאֵלִים הִיוּ אֲמַרְיִין
בְּיָדוֹ וְהָיוּ לִם תְּבִלִּין
לַמַּעֲוָה כְּגוֹן קִמְנוֹן וְכִיטָּה:
זֶה לֵב חָבִין בְּרִיטָה
מִנֵּה"ן מִנְּזֵל לֹא כֹס שֶׁנֶּאֱמַר
וְהָיוּ מִנְּזֵלֵי כֹסִים

[illegible]

אמר כולו מרור משום
האכלתו שם ירקות בטיבול ראשון⁽⁷⁾:
כולו צ"ל רב חסדא מוקי לה
באלו דברים (לפי דף ע) כגון
תימא דלמר חגיגה הבאה עם הפסח
אינה נאכלת אלא ללי ואע"ג דקאמר
התם ואמר רב חסדא וצפרקין לימיה
דרך הגמרא כן:

פסוק זה שאנו אוכלין ואיתקש מנה
וומרור לפסוק ^(ז) ו"ל גמי מנה ו' מר'
זה: ^(ח) **לפיכך** אנחנו ב' י"א שבע
הודאות ולא יזמר כנגד ו' רקיעים ^(ט):

לכן: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו.
לא משבלין. דקמי שכל הלילות
דהתם ה"ק בכל הלילות אין אלו
אלא אמר רב ספרא ב"ר. מהכא
מיידין לטוב שיטות הוא ב"ר: פתח
קב"ה שהיו עזרים והוא אלו משם:
שלשה

ענינו הוא מסק ואשתו אופה² אף כאן נביא
הוא מסק ואשתו אופה: אפי"ש שאין חרסות
במנוחה: ואי לא מצוה משום מאי מיתרי לה
א"א אמי משום קפא אמר בר אבי קפא דחמא
חמא קפא דחמא כתר³ [קפא דכרתי זמיון]
קפא דכרתי זמיון אדח⁴ והכי נימא דמי
קפא קפא דכרתי אף ולשכ בתוך דלחמיני
מלכת: רבי אלעזר בר צדוק אומר מצוה
רבי: ואין מצוה רבי לו אומר⁵ זכר לחפוש
והוא יאמר זכר לשט אצל⁶ אב⁷ ה"לך⁸
צריך לקהוייה תוצר⁹ לסמוכיה¹⁰ לקהוייה זכר
לחפוש תוצר¹¹ לסמוכיה זכר לשט תניא
בית דרבי יוחנן תבלין זכר לחפוש חרסות
זכר לשט אמר רבי אלעזר בר צדוק כר חיו
אומרים גרי חרף¹² שברושלים בוא וטלו
לכם תבלין למצוה: **מתני'** ¹³מגונו לו כוס
שני וכאן שאל מהו אבי ואם אי אדת בן
אביו מלמדו שזה נשתנה הלילה הזה מכל

[illegible]

ה'ר"ב ט"ו אלול ה'תק"ל
 ספרא הכי קטני אין אנו מבטלין אפילו
 פעמים אחת הלילה הוזה שתי פעמים: מתחיל
 בנעות ומסיים בשבח: מאי בנעות דב אבר
 מתחלה עובדי עברת גלולים היו אבותינו
 (ישמאלא) אבר עברת היינו אמוי ר' אברהם
 נתחנן לדרו עברת עברא עברא ליה
 למאמר'ה לחרות ויהיב ליה כספא ודהבא
 ושבא בעי למיזר ליה אבר ליה בעי לאדווי
 ולישבוזי אבר^א פטרתן מלומר מן נשתנה
 ופתח ואמר עברת היינו: **מרתג** ר' נתן
 נגמולאל היה אומר **"כל"** שלא אבר
 שלשה

יור: הלימה חוה בלו ציל. זמן שנים המרס קיים היה
בצעות. מרס נמרס: גב' אמו ב' יומי לא סגור
סבכל הלילות אנו חוכלין שאר ירקות ליכא למיפוך
ומיה הא מוסס הירל דמיסוקס דרי שישאל קעצדי
ות אן אנו מעצילין [אפילין] פעס אחס והאומר אן אן
צדים היינו וגומר הגדה צנחס והדאה כלומר כן עשה

[illegible]

(ש"ר ט): 'אָסמוביה. לכּוּם צו ריקט
האַרענע נאָר ערשט ענע: 'דאָס
קאָנפּליקט צו פּאַרשטעלן אַלע קוואַל
זאָכע לאַפּאָס וואָרן לאַמירט זיך לויט:
'באַנאַן. באַמיר שטענליך דערפֿון
דאָס נאָמען (וואָס) שטענען צו
זאָכע לאַפּאָס. 'דאָרף. נאָם מליך מן
האַרענע (וואָס) שטענען הייַנעם וואָס
האַרענע (וואָס) באַנאַן' זאָל
דאָן שוואַך אַת אַביי. אַלץ נאָמען
רומע ש'ען באַנאַן אַלץ אַזוי אַם
אזוי אַם נאָמען ערשט שטענען
רומע ש'ען קומע אַליי. ווענען
מאָר' יענען נאָר ון אַן אַלץ
אזוי אַם נאָמען ערשט שטענען

[illegible]

מסורת הש"ס
עם הוספות

וְחֻתָּם
בְּקֶשֶׁה וְלֹא
לְפִי שְׂמֵאֲרִיךְ
(עִירֻבִין דף מ
מַחֲבִירוֹ וְכֵן
גַּבִּי לֹא יִרְבֶּה
הַבְּתִים (ב"ב
בְּמִלְחָה

שירות אלה
תשועתם כי
אחרון מזכרתי
שיר חדש
הנצחיים ומו
ארבעה עשר
לפי שהפסח
ובח"א יעו

אבותינו
בבנין עירך
בא"י גא'ר
רבא דמצ'נ
אלא שנרא
הגדה כתי'
אף כאן פ'
דאמרס' א'
ששת * קס'
בזמן הזה

כל דתקון
למיכתב"
בעבור זה
טרפון פותח
שמוסף זה
עבדין כר"ע
ור"ע אלא לל
במסכת כתוב
ואוכלת בתרומ
הוא
ינוני
נ"א
ב"ם
ה"י,
אמר
ר"ם
יתא
סדר
כר
בת"י
הבה
תב"י
י"ה
זה
ינות
מן

ס הללויה: תה
כן לשלמה:
אכל רבה פש
הרבה. צהלל
תפלה למשה
צאומה שעה
רגז ורגז ועד
מנוחה: דוד
אמרודו. לכנ
מזרים ועד
(שופטים יט) וי
צבכי כינו ה

הם מדברי רשב"ם, והם
להוס

משנה תורה להרמב"ם

הלכות קרבן פסח

ז' זרק דם הפסח אחריו. ואם נזרק דם הפסח קדם
דם התמיד כשר:

ה השוחט את הפסח בזמנו והיה לו כזית חמץ
ברשותו לוקה, שנאמר (שמות כג-יח) 'לא תזבח על
חמץ דם זבחי', שלא יזבח הפסח והחמץ קנים.
אחד השוחט, ואחד הזורק את הדם, ואחד
המקטיר את האימורין, אם היה ברשות אחד מהם,
או ברשות אחד מבני חבורה שאוכלין פסח זה,
כזית חמץ בשעת הקרבנות, הרי זה לוקה והפסח
כשר:

ו דם הפסח טעון שפיכה כנגד היסוד. ואחר
ששופכים דמו מפשיטים אותו וקורעין את בטנו
ומוציין את אימוריו, ומקטירין אותן חלבין כל
זבח וזבח לבדו. ובעל הזבח נוטל פסחו עם העור
שלו ומביא לביתו לירושלים, וצולחו ואוכל
לערב:

ז המניח אימורים ולא הקטירן עד שלנו ונפסלו
בלינה, הרי זה עובר בלא תעשה. שנאמר (שמות כג-
יח) 'לא ילין חלב חגי עד בקר'. ואף על פי שעבר
אינו לוקה לפי שאין בו מעשה:

ח ומקטירין חלבי פסחים כל הלילה עד שייעלה
עמוד השחר. במה דברים אמורים כשחל ארבעה
עשר להיות בשבת, שהרי חלבי שבת קרבים ביום
טוב. אבל אם חל ארבעה עשר להיות בחל, אין
מקטירין חלבי חל ביום טוב:

ט הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר (שמות יב-ו)
'ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל', קהל ועדה
וישראל. ואין פוחתין משלשים בני אדם בכל כת
וכת:

י היו הפל חמשים, נכנסים בתחלה שלשים
ושוחטין, ויוצאים עשרה ונכנסין עשרה, וחוזרין
ויוצאין עשרה ונכנסין עשרה:

יא היו פחות מחמשים, אין שוחטין את הפסח
לכתחלה, ואם שחטו פלן בבת אחת כשר. כיצד

יש בכללן שש עשרה מצות. ארבע מצות עשה,
ושתיים עשרה מצות לא תעשה. וזה הוא פרטן: (א)
לשחט את הפסח בזמנו. (ב) שלא לזבח אותו על
החמץ. (ג) שלא תלין אימוריו. (ד) לשחט פסח שני.
(ה) לאכל בשר הפסח על מצה ומרור בליל חמשה
עשר. (ו) לאכל פסח שני על מצה ומרור בליל
חמשה עשר לחדש השני. (ז) שלא יאכל נא ומבשל.
(ח) שלא יוציא מבשר הפסח חוץ לחבורה. (ט) שלא
יאכל ממנו מומר. (י) שלא יאכל ממנו תושב
ושכיר. (יא) שלא יאכל ממנו ערל. (יב) שלא ישבר
בו עצם. (יג) שלא ישבר עצם בפסח שני. (יד) שלא
ישאיר ממנו עד בקר. (טו) שלא ישאיר מפסח שני
לבקר. (טז) שלא ישאיר מבשר חגיגת ארבעה עשר
עד יום שלישי: ובאור מצות אלו בפסקים אלו:

פרק ראשון

א מצות עשה לשחט את הפסח בארבעה עשר
לחדש ניסן אחר חצות. ואין שוחטין אלא מן
הקבשים או מן העזים בלבד, זכר בן שנה. ואחד
האיש ואחד האשה חביבין במצוה זו:

ב ומי שבטל מצוה זו בזדון ועבר יום ארבעה עשר
ולא הקריב והוא לא טמא ולא בדרך רחוקה הרי
זה חייב פרת. ואם בטלה בשגגה פטור:

ג אין שוחטין את הפסח אלא בעזרה כשאר
הקדשים. אף בשעת התר הבמות לא היו מקריבין
את הפסח בכמת יחיד, וכל המקריב את הפסח
בכמת יחיד לוקה שנאמר (דברים טז-ה) 'לא תוכל
לזבח את הפסח באחד שעריך'. מפי השמועה
למדו שזו אזהרה לשוחט בכמת יחיד אפלו בשעת
התר הבמות:

ד שחיטת הפסח אחר חצות, ואם שחטו קדם
חצות פסול. ואין שוחטין אותו אלא אחר תמיד
של בין הערבים, אחר שמקטירין קטרת של בין
הערבים ואחר שמיטיבין את הגרות מתחילין
לשחט את הפסחים עד סוף היום. ואם שחטו אחר
חצות קדם תמיד של בין הערבים כשר, ויהיה אחד
ממסר בדם הפסח עד שיזרק דם התמיד ואחר כך

ושוהים הפל עד מוצאי שבת והולך כל אחד בפסחו לביתו:

יח שחיטת הפסח וזריקת דמו ומחוי קרביו והקטר חלבי דוחין את השבת. שאי אפשר לעשותו קדם השבת שהרי קבוע לו זמן שנאמר 'במועדו'. אבל הרקבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתכת ובלתו בכלי אינן דוחין את השבת שהרי אפשר לעשותו קדם השבת. ואם יכול לחתוך ובלתו בידו בשבת חותך. ואם היתה יבשה חותכה אפלו בכלי שאין שבות במקדש כלל. וכן צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת שהרי אפשר לעשותו לאחר השבת:

יט שכח ולא הביא ספין לא יביאנה בשבת, אלא נותנה בין קרני הפכש או בצמרו ומכישו עד שמביאו לעזרה ומקדישו שם. ואף על פי שהוא מחמר בשבת, מחמר כלאחר יד הוא ומפני המצוה מתר. במה דברים אמורים כשלא הקדיש פסחו עדין ולא אמר זה פסח, אבל אם הקדישו לא יביא ספין עליו מפני שהוא עובד בקדשים. ומפני מה התירו להקדיש פסחו בשבת, הואיל וקבוע לו זמן מתר להקדישו בשבת. וכן מקדיש אדם חגיגתו ביום טוב ואינו חושש:

כ השוחט את הפסח ונמצא בעל מום או טרפה, הרי זה שוחט אחר בין בחל בין בשבת, אפלו מאה זה אחר זה שוחט והולך עד שייכשר אחד או עד שתחשף וידחה לשני שהרי אנוס הוא:

פרק עשירי

יב כשמקריבין את הפסח בראשון מקריבין עמו שלמים ביום י"ד מן הבקר או מן הצאן. גדולים או קטנים. זכרים או נקבות ככל זבחי השלמים. וזו היא הנקראת חגיגת ארבעה עשר, ועל זה נאמר בתורה (דברים טז-כ) 'וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר'. אימתי מביאין עמו חגיגה זו, בזמן שהוא בא בחל ובטהרה ובמועט. אבל אם חל יום ארבעה עשר להיות בשבת, או שבא הפסח בטמאה, או שהיו הפסחים מרבים, אין מביאין עמו חגיגה, ואין מקריבין אלא הפסחים בלבד:

יג חגיגת ארבעה עשר רשות ואינה חובה. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד ככל זבחי שלמים. ואסור

נשחט, וכןנסה הפת הראשונה עד שתתמלא העזרה ונועלין דלתות העזרה, ומתחילין לשחט את פסחיהן. וכל זמן שהן שוחטין ומקריבין, קוראים הלויים את ההלל. אם גמרו ההלל ועדין לא שלמה הפת מלהקריב, שונים. ואם שנו ולא שלמו להקריב, משלשין. ומעולם לא שלשו:

יב על כל קריאה וקריאה תוקעין שלש תקיעות בחוצרות, תקיעה תרועה ותקיעה. הואיל ואין לו נסכים לתקע בשעת נסוף, תוקעין בשעת שחיטה:

יג הפהנים עומדים שורות שורות ובידיהן מזרקי כסף ומזרקי זהב. שורה שפלה כסף כסף, שורה שפלה זהב זהב. ולא היו מערבים כדי שיהיה להם נוי. ולא היו למזרקין שולים כדי שלא יניחום ויקרש הדם:

יד שחט השוחט וקבל הפהן. נותנו לחברו וחברו לחברו כדי שיתעסקו רבים במצוה, עד שיגיע הדם אצל פהן הקרוב למזבח, שופכו שפיכה אחת כנגד היסוד, ומקבל מזרק אחד מלא ואחר כך מחזיר את הריקן. ותולין ומפשטין את כלו, וקורעו וממחה את קרביו עד שמסיר מהן הצואה והפרש. ומוציא את האמורים ונותנן בכלי, ומולחן ומקטירן הפהן על גבי המזבח. וכיצד תולין ומפשטין, מסמרות של פרזל היו קבועין בפתלים ובעמודים שבהן תולין ומפשטין. וכל מי שלא מצא מקום לתלות, מקלות דקים ותלקים היו שם, מניח על כתפו ועל פתף חברו ותולה ומפשט:

טו שלמו מלהקריב, פותחין דלתות העזרה ויוצאת פת הראשונה ונכנסה שניה. יוצאת שניה ונכנסה שלישית. כמעשה ראשונה כך מעשה שניה ושלישית. שלמה פת שלישית ויצאת, ורוצים את העזרה:

טז חל ארבעה עשר להיות בשבת כמעשהו בחל כך מעשהו בשבת. ורוחצין את העזרה בשבת, שאין אסור שבות במקדש אפלו בדבר שאינו צריך עבודה, אסור שבות במקדש הותר הוא:

יז אין כל אחד ואחד מוליך את פסחו לביתו בשבת, אלא פת הראשונה יוצאין בפסחיהם ויושבין בהר הבית, והשניה יוצאין בפסחיהן ויושבין בחיל, והשלשית עומדין במקומן בעזרה.

ב ואין מצה ומרור מעכבין, אם לא מצאו מצה ומרור יוצאין ידי חובתן באכילת בשר הפסח לבדו. אבל מרור בלא פסח אינו מצוה, שנאמר (במדבר ט-יא) 'על מצות ומררים יאכלהו':

ג מצוה מן המבחר לאכל בשר הפסח אכילת שבע. לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר, אוכל מהן תחלה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשבע ממנו. ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו. וכן אכילת בשר פסח שני בלילי חמשה עשר לחדש איר מצות עשה. שנאמר בו (במדבר ט-יא) 'על מצות ומררים יאכלהו':

להניח מבשר חגיגת ארבעה עשר ליום השלישי שנאמר (דברים טז-ד) 'ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר'. מפי השמועה למדו שנה אזהרה למניח בשר חגיגת ארבעה עשר ליום ששה עשר, שנאמר לבקר, עד בקר של יום השני. והמותיר אינו לוקה אלא ישרף הנותר ממנה כשאר הנותרים:

פרק שמיני

א אכילת בשר הפסח בליל חמשה עשר מצות עשה שנאמר (שמות יב-ח) 'ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו':

הלכות חגיגה

שמת חגיגה שנאמר (דברים כז-ו) 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמתה לפני ה' אלהיך'. ונשים חייבות במצוה זו:

השגות הראב"ד - ונשים חייבות במצוה זו. אמר אברהם לא בקרבן, אלא בשמחה שתשמח עם בעלה, שתעלה עמו והוא ישמח אותה:

הלכות חגיגה יש בכללן שש מצות. ארבע מצות עשה, ושתיים מצות לא תעשה. וזה הוא פרטן: (א) להראות פני ה'. (ב) לחג בשלש רגלים. (ג) לשמח ברגלים. (ד) שלא יראה ריקם. (ה) שלא יעזב לוי מלשמוחו ולתן לו מתנותיו ברגלים. (ו) להקהיל את העם בחג הסוכות במוצאי שמטה: ובאור מצות אלו בפרקים אלו:

פרק ראשון

א שלש מצות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים ואלו הן. הראיה שנאמר (שמות כג-יז) 'יראה כל זכורך'. והחגיגה שנאמר (דברים טז-טו) 'תחג לה' אלהיך'. והשמחה שנאמר (דברים טז-יד) 'ושמחת בחגך'. הראיה האמורה בתורה היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג וביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן בהמה. ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה, לא די שלא עשה מצות עשה אלא עובר על לא תעשה שנאמר (שמות כג-טו) 'לא יראו פני ריקם'. ואינו לוקה על לאו זה שהרי לא עשה מצוה. החגיגה האמורה בתורה היא שיקריב שלמים ביום טוב הראשון של חג בבואו להראות. והדבר ידוע שאין השלמים באים אלא מן הבהמה. ושתי מצות אלו שהן הראיה והחגיגה אין הנשים חייבות בהן. והשמחה האמורה ברגלים היא שיקריב שלמים יתר על שלמי חגיגה. ואלו הם הנקראים שלמי

ב הראיה והחגיגה אין להן שעור מן התורה שנאמר (דברים טז-יז) 'איש כמתנת ידו וגו'. אבל מדברי סופרים שלא יחא קרבן עולת ראיה פחות משנה מצוה כסף ולא שלמי חגיגה פחות משנה שתי כסף. ומצוה להביא כפי עשרו שנאמר 'כמתנת ידו':

ג שלמי שמחה לא נתנו בהן חכמים שעור. בעת שיעלה אדם לירושלים לחג, אם היו בידו קרבנות הראיה יביאם, או יעלה עמו כסף לקנות בו הקרבן. ואם אין בידו כסף לא יביא שנה כסף, אפלו היה בידו שנה כמה והובים אסור לו לעלות ריקם בלא כסף ולא קרבן. ולמה אסרו שיעלה בידו שנה כסף, גזרה שמא לא ימצא למכר או שמא ימצאו המעות סיגים:

ד מי שלא הקריב ביום טוב הראשון עולת ראיתו ושלמי חגיגתו, הרי זה מקריבן בשאר ימות הרגל

יא ומי שהיה לו אוכלים מרבים ונכסים מועטים, מביא שלמי חגיגה מרבין ועולות ראיה מועטין. היה לו אוכלין מועטין ונכסים מרבים, מביא עולות ראיה מרבות ושלמי חגיגה מועטות. היה זה וזה מועט, על זה אמרו לא יפחת ממנחה לעולה וישתי כסף לשלמים. זה וזה מרבה, על זה נאמר (דברים טז-יז) 'פברכת ה' אלהיך אשר נתן לך':

פרק שני

א נשים ועבדים פטורין מן הראיה. וכל האנשים חייבים בראיה חוץ מחרש ואלם ושוטה וקטן וסומא וחגר וטמא וערל, וכן הזקן והחולה והרף והענג מאד שאינם יכולים לעלות על רגליהן, כל אלו החד עשר פטורין, ושאר כל האנשים חייבין בראיה. החרש אף על פי שהוא מדבר אפלו חרש באזנו אחת, פטור מן הראיה. וכן הסומא בעינו אחת, או חגר ברגלו אחת פטור. האלם אף על פי שהוא שומע פטור. טמא פטור ונאדרוגינוס פטורין מפני שהן ספק אשה. מי שחציו עבד וחציו בן חורין פטור מפני צד עבדות שבו. ומניין שקל אלו פטורין מן הראיה. הרי הוא אומר (שמות כג-יז) 'וְרָאָה כָּל זָכוֹרֶךָ לְהוֹצִיאָהּ אֶת הַנָּשִׁים. וּמִצֻּת עֲשֵׂה שְׂאֵין הַנָּשִׁים חַיִּבוֹת בָּהּ אֵין הָעֲבָדִים חַיִּבִּים בָּהּ. וְעוֹד הָרִי נֹאמַר 'בְּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיא הָעֲבָדִים. וְנֹאמַר (דברים לא-יא) 'בְּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לְרֹאוֹת'. כָּשֶׁם שֶׁהֵן בָּאִין לְרֹאוֹת לִפְנֵי ה', כִּךָּ הֵם בָּאִים לְרֹאוֹת הַדָּר קִדְּשׁוּ וּבֵית שְׁכִינָתוֹ, לְהוֹצִיא סוּמָא שְׂאִינוֹ רוֹאֶה, אֶפְלוֹ נִסְמִית עֵינוֹ אַחַת שֶׁהָרִי אֵין רֹאִיתוֹ שְׁלֵמָה. וְשֶׁם נֹאמַר (דברים לא-יב) 'לְמַעַן יִשְׁמְעוּ, לְהוֹצִיא מִי שְׂאֵין לוֹ שְׁמִיעָה גְמוּרָה. (דברים לא-יב) 'וּלְמַעַן יִלְמְדוּ, לְהוֹצִיא מִי שְׂאִינוֹ מְדַבֵּר. שֶׁכָּל הַמִּצְוָה לְלַמֵּד מִצְוָה לְלַמֵּד. וְנֹאמַר (שמות לד-כד) 'בְּעֵלְתֶּךָ לְרֹאוֹת אֶת פָּנֵי ה'' מִי שֶׁיְּכֹוֹל לַעֲלוֹת בְּרִגְלָיו, לְהוֹצִיא חֹגֵר וְחֹלָה וְזָקֵן וְעֹנֵג. וּכְכֹר בְּאֶרְצוֹ בְּהִלְכוֹת בֵּיאוֹת הַמִּקְדָּשׁ שְׂאֵין הַטָּמֵא רְאוּי לְבִיאוֹה, וְכֵן הָעֶרֶל מְאוֹס כְּטָמֵא:

השגות הראב"ד - מי שחציו עבד וחציו בן חורין. אמר אברהם דא דלא פהלקתא, דהיא קמשה ראשונה:

ב המקמץ והוא ששללכתו לקבץ צואת כלבים וכיוצא בהן לעבד העורות או לרפואה. וכן המצרף נחשת במחצב שלו והעבדנין, אף על פי שהן

שנאמר (דברים טז-טז) 'שבעת ימים תחג לה' אלהיך, מלמד שכלן ראויין לחגיגה. וכלן תשלומי ראשון הם:

ה ומצוה להקדים ולהקריב בראשון. לא הקריב בראשון בין שוגג בין מזיד, הקריב בשני. וכל המאחר הרי זה מגנה ועליו נאמר (צפניה ג-יח) 'נוגי ממועד אספת':

ו עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו, ועל זה וכיוצא בו נאמר (קהלת א-טו) 'מצות לא יוכל לתקן':

ז מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג הסוכות, חוגג את כל הרגל וביום טוב האחרון שהוא שמיני, ואף השמיני תשלומי ראשון הוא. וכן מי שלא חג ביום חג השבועות, חוגג כל שבועה ויש לו תשלומין כל ששת ימים שלאחר חג השבועות. ודבר זה מפי השמועה נאמר שחג השבועות כחג המצות לתשלומין:

ח עולת ראיה ושלמי חגיגה אינן דוחין לא את השבת ולא את הטמאה, לפי שאין להן זמן קבוע כקרבנות הצבור. שאם אינו חוגג היום חוגג למחר כמו שבארנו. אבל דוחין את יום טוב, ואף על פי שאין מקריבין ביום טוב נדרים ונדבות, מקריבין עולת ראיה ושלמי חגיגה ושלמי שמחה, שאין אלו נדרים ונדבות אלא חובות:

ט כשמקריב המקריב עולת ראיתו ושלמי חגיגתו ושמחתו ביום טוב, סומך עליהן בכל כחו כדרך שעושה בשאר הימים. אף על פי שסמיכה אינה מעכבת כמו שבארנו במעשה הקרבנות, לא גזרו עליה משום שבות:

י המפריש עולת ראיתו ומת, הירשין חייבין להביאה. מתר להקריב בחלו של מועד נדרים ונדבות שנאמר (במדבר כט-לט) 'אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם' מכלל שקריבין ברגל. 'לעלתיכם' כמו עולת מצרע ועולת יולדת. 'ולמנחתיכם' להביא מנחת חוטא ומנחת קנאות. 'ולשלמיכם' לרבות שלמי נזיר הפל קריבין במועד ואין קריבין ביום טוב:

מן התעורבות בהמה ומקריבה שלמי חגיגה, והוא שיהיה שעור אכילה ראשונה מן החלין, מפני ששלמי חגיגה חובה, וכל שהוא חובה אינו בא אלא מן החלין:

השגות הראב"ד - עולת ראיה אינה כו' עד מפני ששלמי חגיגה. **אמר אברהם** זה הכל שבוש, דשלמי חגיגה נמי אינה באה אלא מן החולין או בטופל בהמה מעשר שני עם החולין, ולמאן דאמר טופלין בהמה לבהמה אפשר שטופלין בהמת מעשר עם בהמת חלין ומביא חגיגה, אבל לא ביום טוב, חוששין שמא יעשר ביום טוב, אבל למאן דאמר אין טופלין בהמה לבהמה לא משפחת לה:

ט ויוצא אדם ידי חובת שלמי חגיגה במעשר בהמה, ואין מביאין אותו ביום טוב גזרה שמא יעשר ביום טוב:

י יוצאין ישראל ידי חובת שלמי שמחה בנדרים ונדבות ובמעשר בהמה, והכהנים בחטאת ובאשם ובבכור ובחזה ושוק, שמצוה זו היא לשמח באכילת בשר לפני ה' והרי אכלו. אבל אין יוצאין ידי חובתן לא בעופות ולא במנחות, שאין בשר המשמח. כבר בארנו בפסחים שחגיגת ארבעה עשר רשות, לפיכך אין אדם יוצא בה ידי חובת חגיגה אלא יוצא בה חובת שמחה:

השגות הראב"ד - כבר בארנו בפסחים שחגיגת ארבעה עשר רשות לפיכך. **אמר אברהם** איני יודע מאי לפיכך, ואותה ברייתא בן תימא שונה אותה דסבר חגיגת ארבעה עשר חובה היא בפסח, אבל לרבנן כיון דרשות היא יוצא בה אף משום חגיגה אם התנה עליה לצאת בה ושחטה בארבעה עשר:

יא מי שהיה לו שלמי נדר או נדבה ושחטן מערב יום טוב, אף על פי שאכלן ביום טוב אינו יוצא בה ידי חובת חגיגה שאינה באה אלא מן החלין, אבל יצא בה ידי חובת שמחה:

יב אף על פי ששחטן קדם הרגל, הואיל ואוכל מהן ברגל יצא ידי חובתו, שאינו צריך לשחט שלמי שמחה בשעת שמחה:

מאוסין מפני מלאכתן, הרי אלו מטהרין גופן ומלבושן, ועולין בכלל ישראל לראות:

ג כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצות שנאמר (שמות כג-יז) 'וראה כל זכורך'. ואם היה הקטן חגר או סומא או חרש אפלו באחת, אינו חייב לחנכו, אף על פי שהוא ראוי לרפואה, שאלו היה גדול והוא קד היה פטור כמו שבארנו:

ד כל החייב בראיה חייב בחגיגה, וכל הפטור מן הראיה פטור מן החגיגה. וכלן חייבין בשמחה, חוץ מתרש שוטה וקטן וערל וטמא. תרש שוטה וקטן מפני שאינן בני חייב הרי הן פטורין מכל מצות האמורות בתורה. וערל וטמא מפני שאינן אוכלים בקדשים ואינן ראויין לביאה, כמו שבארנו בהלכות ביאת המקדש ובהלכות מעשה הקרפנות:

ה מי שהיה חגר או סומא ביום ראשון ונתרפא בשני, פטור מן הראיה ומן החגיגה, שביום חובתו היה פטור, שכל ימות החג תשלומי ראשון הן כמו שבארנו. וכן אם נטמא בליל יום טוב הראשון, אף על פי שטהר למחר פטור. אבל אם נטמא ביום ראשון, הרי זה חייב להביא חגיגתו וראיתו בתוך ימי הרגל כשיטהר:

ו מי שבא לעזרה בתוך ימי החג, אינו חייב להביא עולה בידו בכל עת שיקנס. שזה שנאמר (שמות כג-טו) 'ולא יראו פני ריכם' אינו אלא בעקר הרגל בלבד שהוא יום ראשון או תשלומי ראשון. ואם הביא, בכל עת שביא מקבלין ממנו ומקריבין אותה לשם עולת ראיה, שהראיה אין לה שעור:

ז הפריש עשר בהמות לחגיגתו והקריב מהן מקצתן בראשון ופסק, שוב אינו חוזר ומקריב השאר שהרי שיר אותם. ואם לא פסק אלא דחקו היום ולא יכול להקריב היום, מקריב השאר למחר:

ח עולת ראיה אינה באה אלא מן החלין כשאר הקרפנות שאדם חייב בהן. אבל שלמי חגיגה באות ממעות מעשר שני המעורבות עם מעות חלין, לוקח

פי לחמם לנפשים'. ומצוה בלוי יותר מן הכל, לפי שאין לו לא חלק ולא נחלה ואין לו מתנות בפשר, לפיכך צריך לזמן לויים על שלחנו ולשמחם, או יתן להם מתנות בשר עם מעשר שלהם כדי שימצאו בו צרכיהם. וכל העוזב את הלוי מלשמוחו ושוהה ממנו מעשרותיו בגגלים, עובר בלא תעשה שנאמר (דברים יב-ט) 'השמר לך פן תעזב את הלוי':

השגות הראב"ד - האומר הרי עלי תודה שאצא בה. **אמר אברהם** בספרים שלנו לא נרסין שאצא בה אלא ואצא בה, דלאו כל כמיניה לצאת בה אף על גב דמפרש, אבל אמר שאצא בה יכול להתנות דאדעתא דהכי נדר.

הלכות חמץ ומצה

(הלכות ליל הסדר)

ואגוזים, ועוקרים השלחן מלפניהם קדם שיאכלו, וחטופין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן אשתו שואלתו. אין לו אשה שואלתו זה את זה מה נשתנה הלילה הזה. ואפלו היו כלן חכמים. היה לבדו, שואל לעצמו מה נשתנה הלילה הזה:

השגות הראב"ד - וחטופין מצה וכו'. אמר אברהם, פרוש אחר ממנהרין לאכל כדי שלא יישנו עכ"ל:

ד וצריך להתחיל בגנות ולסטים בשבח. פיצד. מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההכל ורודפין אחר עבודת אלילים. ומסים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מהאמות וקרבנו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסים בנסים ובנפלאות שנעשו לנו ובחרותנו, והוא שידרש מ'ארמי אבד אבי' עד שיגמר כל הפרשה. וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משבח:

ה כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר, לא יצא ידי חובתו. ואלו הן, פסח מצה ומרור. פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר 'ואמרתם זבח פסח הוא

יג לא יביא אדם תודה ביום ארבעה עשר מפני החמץ שבה, שאין מביאין קדשים לבית הפסול. ואם הביא יוצא בה ידי חובת שמחה כמו שבארנו:

יד האומר הרי עלי תודה שאצא בה ידי חובתי לשם חגיגה, חייב להביא תודה ואינו יוצא בה ידי חגיגה שאין חגיגה באה אלא מן החלין. כשיזבח אדם שלמי חגיגה ושלמי שמחה לא יהיה אוכל הוא ובניו ואשתו בלבד וידמה שיעשה מצוה גמורה, אלא חייב לשמח העניים והאמללים שנאמר (דברים טז-יד) 'והלוי והגר והיתום והאלמנה', מאכיל הכל ומשקן כפי עשרו. ומי שאכל וזבחיו ולא שמח אלו עמו, עליו נאמר (הושע ט-ז) 'זבחייהם קלחם אונים להם כל אכליו ישמאו

פרק שביעי

א מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' כמו שנאמר 'זכור את יום השבת'. ומניין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בצביון זה', בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניו. ואף על פי שאין לו בן. אפלו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים. וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו הרי זה משבח:

ב מצוה להודיע לבנים ואפלו לא שאלו שנאמר 'והגדת לבנך'. לפי דעתו של בן אביו מלמדו. פיצד. אם היה קטן או טפש אומר לו, בני כלנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא ויציאנו לחרות. ואם היה הבן גדול וחכם, מודיעו מה שארע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו, הכל לפי דעתו של בן:

ג וצריך לעשות שנוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, עד שישב להם ויאמר להם כך וכך ארע וכך וכך היה. וכיצד משנה. מחלק להם קליות

תמרים או גרונרות או צמוקין וכיוצא בהן ודורסין אותן, ונותנין לתוכן חמץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן, ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח:

יב אכילת מרור אינה מצוה מן התורה בפני עצמה, אלא תלויה היא באכילת הפסח, שמצות עשה אחת לאכל בשר הפסח על מצה ומרורים. ומדברי סופרים לאכל המרור לבדו בליל זה אפלו אין שם קרבן פסח:

יג מרורים האמורים בתורה הן החזרת והעלשין והתמקא והתרחבינא והמרור, כל אחד מחמשת מיני ירק אלו נקרא מרור. ואם אכל מאחד מהן או מחמשתן פזית יצא, והוא שיהיה לחין. ויוצאין בקלח שלחן אפלו יבש. ואם שלקן או כבשן או בשלן אין יוצאין בהן:

פרק שמיני

א סדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר כף הוא. בתחלה מוזגין כוס לכל אחד ואחד ומברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קדוש היום וזמן ושותה. ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו. ומביאין שלחן צרוף ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרסת, וגופו של כבש הפסח, ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר. ובזמן הזה מביאין על השלחן שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה:

ב מתחיל ומברך בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטביל אותו בחרסת, ואוכל פזית הוא וכל המסבין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מפזית. ואחר כך עוקרין השלחן מלפני קורא ההגדה לבדו. ומזגין הכוס השני וכאן הבן שואל. ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפלו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והלילה הזה בלול מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבשל והלילה הזה בלול צלי. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרורים. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסבין והלילה הזה בלולנו מסבין:

ג בזמן הזה אינו אומר והלילה הזה בלול צלי שאין לנו קרבן. ומתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת 'ארמי אובר אבי' בלה:

לה' וגו'. מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים. מצה על שם שנגאלו. ודברים האלו בלן נקראין הגדה:

ו בכל דור ודור תיב אדם להראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים, שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו'. ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה 'וזכרת כי עבד היית' כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחרות ונפדית:

ז לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה, צריך לאכל ולשתות והוא מסב דרך חרות. וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים תיב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין פותחין לו מהם. ואפלו עני המתפרנס מן העדקה לא יפתחו לו מארבעה כוסות. שעור כל כוס מהן רביעית:

ח אפלו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. אשה אינה צריכה הסבה. ואם אשה חשובה היא צריכה הסבה. וכן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסבה. אבל תלמיד בפני רבו אינו מסב אלא אם כן נתן לו רבו רשות. והסבת ימין אינה הסבה. וכן המסב על צרפו או על פניו אין זו הסבה. ואימתי צריכין הסבה, בשעת אכילת פזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו. ושאר אכילתו ושתייתו אם הסב תרי זה משבח ואם לאו אינו צריך:

ט ארבעה כוסות האלו צריך למזג אותן כדי שתהיה שתיה ערבה, הכל לפי היין ולפי דעת השותה. ולא יפחת בארבעתן מרביעית יין חי. שתה ארבעה כוסות אלו מיין שאינו מזוג, יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חרות. שתה ארבעה כוסות מזוגין בבת אחת, ידי חרות יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא. ואם שתה מכל כוס מהן רבו יצא:

י כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה. וכוס ראשון אומר עליו קדוש היום, כוס שני קורא עליו את ההגדה, כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון, כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר. ובין הכוסות האלו אם רצה לשתות שותה, בין שלישי לרביעי אינו שותה:

יא החרסת מצוה מדברי סופרים, זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים. וכיצד עושין אותה, לוקחין

השגות הראב"ד - ואחר כך פורף כו'. כתב הראב"ד ז"ל
זהו כהלל, מפל מקום זה הסדר לא דייק עכ"ל:

ז ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם
אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח,
ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה. ומברך
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו
במצותיו וצונו על אכילת הפסח, ואוכל מגופו של
פסח. ולא ברפת הפסח פוטרת של זבח ולא של
זבח פוטרת של פסח:

ח בזמן הזה שאין שם קרבן אחר, שמברך המוציא
לחם חזיר ומברך על אכילת מצה, ומטבל מצה
בחרסת ואוכל. וחזיר ומברך על אכילת מרור,
ומטבל מרור בחרסת ואוכל. ולא ישקה אותו
בחרסת שמא יבטל טעמו. וזו מצוה מדברי
סופרים. וחזיר וכורף מצה ומרור ומטבל בחרסת
ואוכל בלא ברכה זכר למקדש:

השגות הראב"ד - בזמן הזה כו' ומטבל כו'. כתב
הראב"ד ז"ל זה הכל עכ"ל:

ט ואחר כך נמשך בסעדה ואוכל כל מה שהוא
רוצה לאכל ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות.
ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפלו פזית ואינו
טועם אחריו כלל. ובזמן הזה אוכל פזית מצה
ואינו טועם אחריה כלום. כדי שיהיה הפסח סעדתו
וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא
המצוה:

י ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברפת המזון על כוס
שלישי ושותהו. ואחר כך מוזג כוס רביעי וגומר
עליו את ההלל. ואומר עליו ברפת השיר והיא
יהללוך ה' כל מעשיך כו'. ומברך בורא פרי הגפן
ואינו טועם אחר כך כלום כל ההללה חוץ מן המים.
ויש לו למזג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול
מ'הודו לה' כי טוב' עד 'על נהרות בבלי'. וכוס זה
אינו חובה כמו ארבעה כוסות. ויש לו לגמר את
ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום
סעדה:

השגות הראב"ד - ויש לו לגמר כו'. כתב הראב"ד ז"ל
אין תדעת מקבלת פן, לפי שאין כאן שם לארבעה
כוסות אם אינן במקום אחד עכ"ל:

יא מקום שנהגו לאכל צלי בלילי פסחים אוכלים.
מקום שנהגו שלא לאכל אין אוכלין גזרה שמא

ד ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו
אוכלין על שם שפסח המקום על בתי אבותינו
במצרים שנאמר 'ואמרתם זבח פסח הוא לה'.'
ומגביה המרור בידו ואומר מרור זה שאנו אוכלין
על שם שמררו המצריים את בני אבותינו במצרים
שנאמר 'וימררו את בני ישראל'. ומגביה המצה בידו
ואומר מצה זו שאנו אוכלין על שם שלא הספיק
בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם
הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד, שנאמר 'ויאפו את
הבצק אשר הוציאו ממצרים' וכו'. ובזמן הזה
אומר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית
המקדש קים על שם שפסח הקדוש ברוך הוא על
בתי אבותינו וכו':

ה ואומר לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח
לפאר להדר לרומם לגדל ולנצח למי שעשה
לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, והוציאנו
מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאפלה לאור
גדול ונאמר לפניו הללויה. 'הללויה הללו עבדי ה'
וגו' עד 'חלמיש למעניו מים'. וחותם ברוך אתה
ה' אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את
אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכל בו
מצה ומרורים. ובזמן הזה מוסיף, כן ה' אלהינו
ואלהי אבותינו גיענו למועדים ולחגלים אחרים
הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך
וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן
הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחה לרצון ונודה
לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו ברוך
אתה ה' גאל ישראל. ומברך בורא פרי הגפן ושותה
הכוס השני:

ו ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שנית
שחרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה. ולוקח
שני רקיקין וחולק אחד מהן, ומניח פרוס לתוך
שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ. ומפני מה
אינו מברך על שתי כפרות כשאר ימים טובים,
משום שנאמר 'לחם עני' מה דרכו של עני בפרוסה
אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורף מצה ומרור כאחת
ומטבל בחרסת, ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך
העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת
מצות ומרורים ואוכלן. ואם אכל מצה בפני עצמה
ומרור בפני עצמו, מברך על זה בפני עצמו ועל זה
בפני עצמו:

יג מי שאין לו מצה משמרת אלא פזית, כשגומר סעדתו ממצה שאינה משמרת, מברך על אכילת מצה ואוכל אותו פזית ואינו טועם אחריו כלום:

יד מי שיטען בתוך הסעדה והקיץ אינו חוזר ואוכל. בגי חבורה שיטענו מקצתן בתוך הסעדה חוזרין ואוכלין. נרדמו כלן ונעורו לא יאכלו. נתנמנמו כלן יאכלו:

השגות הראב"ד - מי שיטען וכו'. אמר אברהם, אם פסח היה אוכל והוא יחידי, אינו חוזר ואוכל ממנו משום הפסח הדעת נפסל. אם לא היה שם פסח נוטל ידיו ומברך המוציא ואוכל שהשינה מפסיקתו, והוא שיטענו כלן, ואתא רבי יוסי למימר דאפילו כלן אם נתנמנמו יאכלו דלא הוי הפסח הדעת לגבי פסח, ולגבי אכילה נמי לא הוי הפסח, וקמא לן ברבי יוסי דרכה גליף מניה עכ"ל:

יאמרו בשר פסח הוא. ובכל מקום אסור לאכל שם צלוי פלו כאחד בליל זה מפני שנתאה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחתך או שחסר ממנו איבר או שלק בו איבר והוא מחבר, הרי זה מתר במקום שנהגו:

יב מי שאין לו יין בלילי הפסח, מקדש על הפת בדרך שעושה בשבת ועושה כל הדברים על הסדר הזה. מי שאין לו ירק אלא מרור בלבד, בתחלה מברך על המרור שתי ברכות בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואוכל, וכשיגמר ההגדה מברך על המצה ואוכל, וחוזר ואוכל מן המרור בלא ברכה:

טור ארץ חיים הלכות פסח

סימן תע

גרסינן במסכת סופרים, הבכורות מתעניין בערב פסח, והטעם זכר לגס שנצולו ממכת בכורות. וכתב אבי העזרי, שגם בכור לאב יש לו להתענות כמו שהיתה המכה גם בהם, ומיהו גדול הבית אין צריך להתענות אף על פי שהיתה בהם המכה לא מחמירין כולי האי. האיסטגנים מתענה כדי שיאכל מצה לתאבון, והכי איתא בגמרא רב ששת הנה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא משום דאיסטגנים הנה ואי הנה אכיל ביממא לא הנה מצי אכיל בליליא:

סימן תעא

כל אדם אסור לאכל פת משעה עשירית ולמעלה כדי שיאכל מצה לתאבון, אבל בשר וירק ומיני תבשיל שרי. והרמב"ם ז"ל כתב אבל אוכל הוא מעט פרות או ירקות אבל לא ימלא כרסו מהם. וזין מתיר לשותות הן רב או מעט, כי הוא גורר תאנות המאכל. אבל קודם שעה עשירית יכול לאכול פת, ומהו הפת שיאכל, חמץ אסור מתחלת שעה חמישית ולמעלה, מצה נמי לא דאיתא בירושלמי האוכל מצה בערב פסח כבועל ארוסתו בבית חמיו, הלכך לא משכחת פת שיוכל לאכל אלא מצה עשירה פרוש שגולשה במי פרות, דבירושלמי לא אסר אלא מצה שיוצאין בה בלילה, אבל מצה שאין יוצאין בה בלילה מתיר לאוכלה עד תחלת שעה י'. ואם התחיל לאכל קודם שעה י' ומשכה סעודתו עד הלילה, פסק רשב"ם אף על גב דבשאר שבתות וימים טובים קימא לן פורס מפה ומקדש, בפסח צריך להפסיק סעודתו בעקירת שלחן. ורב אלפס פסק דאף בפסח אין צריך להפסיק בעקירת שלחן ובכפת המזון, אלא פורס מפה ומקדש על הכוס ואינו מברך עליו בורא פרי הגפן ומברך ברפת המוציא וגומר סעודתו. ויש אומרים שגם ברפת המוציא אין צריך לברך, אבל רב אלפס כתב שצריך לברך ברפת המוציא וכן כתב בה"ג, ולזה הסכים אדוני אבי הרא"ש ז"ל:

סימן תעב

ויהיה שלחנו צריך מבעוד יום כדי לאכל מיד כשתחשך, ואף אם הוא בבית המדרש יקום, משום

שמצוה למהר ולאכל בשביל התינוקות שלא ישנו. אבל לא יאכל קדם שתחשך, אף על גב דבשאר שבתות וימים טובים יכולין להוסיף מחל על הקדש, פסח שאני, דזמן אכילת מצה אינו אלא בלילה דומיא דפסח. ויסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי פחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסבה דרך חרות. וכתב אבי העזרי, בזמן הזה שאין רגילות בארצנו להסב יושב כדרך ואין צריך להסב. וכשהוא מסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו, ופרש רשב"ם מפני שצריך לאכל בימינו, ולפי זה אטר יד ימינו יטה על ימינו. ורש"י פרש הטעם שלא יקדים קנה לנשט, ולפי זה אין חלוק בין אטר לאחר. אשה אינה צריכה הסבה, ופרש רשב"ם מפני שאימת בעלה עליה, ולפי זה אלמנה וגרושה בעו הסבה. ובה"ג כתב משום דלאו ארץ ארעא דאשה למזגא, ולפי זה כל אשה אינה צריכה הסבה. אשה חשוכה צריכה הסבה. בן אצל אביו צריך הסבה אפלו הוא רבו מבהק. תלמיד לפני רבו אין צריך הסבה אפלו אינו רבו מבהק, אלא אם כן נתן לו רבו רשות. השמש צריך הסבה. וכל מי שצריך הסבה, אם אכל ושתה בלא הסבה לא יצא.

וצריך כל אדם לשותות ד' כוסות על הסדר שגפרש, שתאן זה אחר זה שלא פסדר לא יצא. ושעור הכוס רביעית, ומדת הקלי שייכלנו, אךכו כרחב ב' גודלים, וכן רחבו וגבהו כרחב ב' גודלים ורחבי גודל וחמש גודל. ואין צריך שישתה כלו אלא רבו. ואם היין חזק צריך למזגו, ושעורו רביעית לאחר שימזגנו. ואם שתאו חי יצא ובלבד שיהיה בו רביעית וישתה רבו. וזין שלנו לכתחלה אינו צריך מזיגה. ואיתא בירושלמי שמצוה לחזר אחר זין אדם, ויראה שאם הלכין משבח מהאדם, שהוא קודם. וזין מבשל כתב רב האי שאין יוצאים בו ומברכין עליו שהפל, ובירושלמי יש שיוצאין במבשל ובקונדיטון. ואפלו אין לו אלא מזון ב' סעודות ימכרם לקח זין לד' כוסות, אף על פי שצריך לקבל אחר כך מן הצדקה. ואחד אנשים ואחד נשים חייבים בהם ובכל מצות הנוהגות באותה לילה כגון מצה ומרור. וגם התינוקות טוב לתן לכל אחד כוסו לפניו, ומצוה לחלק להם קליות ואגוזים כדי שיכאו שני וישאלו:

סימן תעג

ומוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו, ומברך תחלה בורא פרי הגפן ואחר כך קדוש היום ושהחיינו, ואינו מברך שעשה נסים לפי שעתיד לאומרו בהגדה. ואם חל בשבת אומר ויכלו. ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז יין קדוש נר הברכה זמן. נסח ההבדלה בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחל ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלה ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלה לקדשת את עמך ישראל בקדשתך, בא"י המבדיל בין קדש לקדש. ושוטה בהסבה, לא הסב צריך לשנות פעם אחת בהסבה. ואינו מברך אחריו על הגפן ועל פרי הגפן. ואם ירצה לשנות אפילו כמה כוסות הרשות בידו, וכתב אבי העזרי רק שיכונן לבו שלא יצטרך לברך פעם שנית שלא יהא כמוסיף על הכוסות, וכן כתב ה"ר מאיר מרוטנבורק, ששאלוהו אם יכולין לברך על שני יין הטוב והמטיב בליל פסח, והשיב שיכולין לברך, שאינו נראה כמוסיף רק אם יברך בורא פרי הגפן כמו שברך על הכוסות, והן הולכין לשיטתן שמצריכין לברך בורא פרי הגפן על כל כוס וכוס, הלכך מסתבר להו למימר שאם יברך יותר שנגאח כמוסיף, אכל לדעת אדוני אבי הרא"ש ז"ל שאין צריך לברך בורא פרי הגפן על כל כוס וכוס, אין חלוק אם יברך אם לאו, שאם אנו חושבין אותו כמוסיף, אפילו בלא ברכה נמי.

ומביאין לפניו קערה שבו ג' מצות ומרור וחרסת ושאר ירקות מאיזה מין שירצה ושני תבשילין. מרור וזכר לומר את חיייהם. ואלו ירקות שיוצאין בהם ידי חובת מרור, חזרת ועולשין תמכא וחרתבינה ומרור. ויוצאין בעלין שלהם ובקלחין, אלא שבפעלין אין יוצאין אלא אם כן הן לחין, ובקלחין יוצאין בין לחין בין יבשין, אכל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבשלין. וכלן מצטרפין לכזית שהוא שעור שלהם. ועקר המצוה הזאת בחזרת, ואם אין לו חזרת, יתור אחר ראשון ראשון כפי הסדר השנוין במשנה. והחרסת הוא זכר לשיט שהיו אבותינו משתעבדין בו, לכה צריך לעשותו עב זכר לשיט, ומדברים תמוצים זכר למרור. ואיתא בירושלמי אית דעביד לה עבה ואית דעביד לה רפה וזכר לדם. ופרש ה"ר יחיאל דהא וקא איתא, מתחלה עושין אותה עבה, ואחר כך מרפכין

אותה בחמץ. ונותנין בה תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן, וזכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט. ונותנין בה תפוח וזכר לתחת התפוח עוררתיו. ואגוזים דכתיב אל גנת אגוז ירדתי. ותאנה דכתיב התאנה חנוטה פניה. וב' תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה מאיזה מין שירצה. ונהגו בבשר וביצה. ונהגו לקח זרוע רמז לויכורוע נטויה. ויש אומרים כשפסח במוצאי שבת, שאין לקח אלא תבשיל אחד זכר לפסח אכל לא הב' שפנגד החגיגה, לפי שאז לא היתה חגיגה באה עם הפסח שאין דוחה שבת. וה"ר פרץ כתב שאין לחוש כיון שאינו אלא לזכר בעלמא, ואדרבה המדקדק בזה נראה שעושה אותו כמין קדשים ממש, וכן כתב בעל העטור שאל ישנה אדם. ואין צריכין להביא מפל אלו לפני כל אחד ואחד, אלא לפני בעל הבית והוא יחלק לכלם.

ונוטל גידו לצורך טבול הראשון, דכל שטבולו במשקה צריך נטילה, ומברך על נטילת ידים. ולא יטל קדם קדוש, כי לקדוש אין צריך נטילה. ומיהו מי שרגיל לטל כל זמות השנה קדם קדוש ולא חשיב לקדוש הפסח שהוא צריך סעודה שהרי אסור לאכל עד שיקדש, גם עתה יכול לטל קדם. וה"ר מאיר מרוטנבורק כתב שהאידנא אין צריך נטילה לדבר שטבולו במשקה, ועל כן לא היה מברך על נטילת על טבול הראשון, וכן כתב בעל העטור. ולא נהירא, וכן כתבו הגאונים שצריך לברך, וכן כתב ה"ר שמעון בשם רש"י. והרמב"ם לא צאת ידי ספיקא יביא עצמו לידי חיוב נטילה מצד אחר, כגון שיסד רגליו (בדק הבית - או נטיל מיס) וישפוש.

ולוקח ירקות ויברך בורא פרי האדמה ומטביל, כדי לעשות שני בשביל התינוקות שישאלו, כי זה הוא שני שטובלין קדם סעודה מה שאין דרך לעשות כן בשאר הימים. ואין צריך פזית מהם. וכתב רב עמרם שטבול זה בחרסת וכן כתב הרמב"ם ז"ל. ורבנו תם פרש שמטביל בחמץ ולא בחרסת, לפי שהחרסת מצותו עם המרור, ואין לאכל ממנו קדם מצותו, וכן היה נוהג אדוני אבי הרא"ש ז"ל, ואפילו אין לו שאר ירקות שגם טבולו הראשון בחזרת, אפילו הכי אין לטבול בחרסת כיון שאין בטבול ראשון עקר מצותו. וז"ל מברך אחר הטבול בורא נפשות רבות, וירש"ב"ם אין צריך לברך אחריו, ולזה הסכים אדוני אבי הרא"ש ז"ל.

כתב רב האי ורב צמח ורב עמרם. אבל הרי"ן גי'את ואבי העזרי כתבו שאין לברך עליו כלל, לפי שחולקים אותו לשנים לפני הסעודה ולאחריה, ואם כן האיד יברכו כיון שפוסקים באמצע, וכן היה נוהג אדוני אבי הרא"ש ז"ל, וכן ראוי לעשות בכל דבר שיש ספק בברכתו שאין לברך דברכות אינן מעכבות. ויש מקומות שנוהגין לקרות ההלל בבית הכנסת בצבור כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה, ומה טוב ומה נעים ההיא מנהגא, ויש לו סמך במסכת סופרים דאיתא התם תניא רבי שמעון בן יצחק אומר י"ח ימים ולילות אחת גומרים בהן ההלל ובגולה כ"א יום וב' לילות ומצוה מן המבחר לקרות ההלל בב' לילות של גלות ולברך עליו ולאמרה בנעימה ולקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא בביתו אין צריך לברך שפבר ברוך עליו ברבים. ומתחיל ההלל וקורא עד למעניו מים. ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וחתום ברוך אתה ה' גאל ישראל. וצריך לומר ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים, שצריך להקדים זבח דהינו חגיגה, קדם הפסח שהוא נאכל על השכר. ונודה לך שיר חדש, ואין לומר שירה חדשה, שהוא אומר על גאולה של עתיד, והיא נאמרה בלשון זכר כדאיתא במדרש:

סימן תעד

ושותה כוס שני. וכתב רב אלפס שצריך לברך בורא פרי הגפן, וכן כתב רב נטרונאי ורב עמרם והרמב"ם ז"ל ואבי העזרי. ולא נהירא לאדוני אבי הרא"ש ז"ל, אלא אין צריך לברך בורא פרי הגפן אלא על כוס ראשון שהוא של קדוש, ועל הג' שהוא של ברפת המזון, אבל על הב' ועל הד' אין צריך לברך, וכן כתב רב פהן צדק. ולענין ברכה אחרונה, כתב רב אלפס שצריך לברך אחר הב' ואחר הד', והקשו לדבריו למה יברך אחר הב' והלא הסעודה לפניו והוא פוטר היין שבתוך הסעודה ואם כן האיד יברך אחריו. ורבנו כתב שיש לברך אחר ראשון ואחר ג' וד'. ורבנו חננאל כתב, כוס של קדוש ושלפני ברפת המזון כיון שיש לו כוס לברך עליו ברפת המזון אין לברך עליהם על הגפן, אבל כוסות אחרונות על כל אחד יש לברך עליו על הגפן. ורב שרירא ורב האי כתבו שצריך לברך לפני כל אחד ואחד, אבל ברכה אחרונה לא שאין לברך אלא אחר אחרון. ואדוני

ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשנים, ויתן חצינה לאחד מן המסבין לשומרה לאפיקומן, ונותנין אותה תחת המפה, וזכר למשארותם צרורות בשמלותם, וחצינה השני ישים בין ב' השלמות, כדי שיפגע בשלמה תחלה כשיבא לברך ברפת המוציא, שממנה יש לו לבצע. ויגביה הקערה שבה המצות ואמר הא לחמא וכו' עד מה נשתנה, ואז יצוה להסירה מעל השלחן כאלו כבר אכלו, כדי שישאל התינוק למה מסירין הפת ועדין לא אכלנו, והוא לנו במקום עקירת השלחן. ויש מדרקין להוציא ממנו התבשיל כשמגביהין אותה, משום דאמרינן בשר אין צריך להגביה, ואין צריך, ודוקא כשאומר פסח שהיו אבותינו אוכלין, בהא קאמר שלא להגביה שלא יהא נראה כאלו הקדיש בהמתו מחיים לכה, אבל במה שמגביה הקערה אינו נראה כזה כאלו הקדיש בהמתו.

ומזגין מיד כוס שני, כדי שישאל התינוק למה שותין כוס שני קדם סעודה, ואם אין חכמה בכן לשאל אביו מלמדו, ואם אין לו בן אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ואפלו שני תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות פסח שואלים זה לזה מה נשתנה וכו'. ומחזיר הקערה שבה המצות כדי שתהא לפניו כשאומר ההגדה, כדאמרינן לחם עני שעונין עליו דברים, וגם שתהא לפניו כשיאמר מצה זו מרור זה. וצריך שיאמר שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפלו פעם אחת והלילה הזה ב' פעמים, ואין לומר שבכל הלילות אין אנו חבין לטבל. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרור. ואין לומר האידנא שבכל הלילות אנו אוכלין צלי שלוק ומבשל והלילה זה כלו צלי, לפי שאין לנו פסח. וקורא כל ההגדה עד ונאמר לפניו הללויה. וכשיגיע למצה זו צריך להגביה להראותה למסבין שתתחבב המצוה עליהן, וכן כשיגיע למרור זה, אבל כשאומר פסח שהיו אבותינו אוכלין לא יגביה התבשיל, שנראה כאלו הקדישו לכה.

ונוהגין באשכנז כשמגיעין עד לפיכה, מגביה כל אחד כוסו ואוחזו בידו עד סיום ברכת אשר גאלנו, והכי איתא במדרש שוחר טוב, כשמגיע ללפיכה אוחז כוסו בידו כדי לומר שירה על היין. בענין ברכת ההלל איכא פלוגתא דרבנן, ריצב"א היה מברך עליו ב' פעמים אחת קדם אכילה ואחת אחר אכילה, וכן היה נוהג ה"ר מאיר מרומנובורק, וכן

מצה שלישית ובוצע ממנה וכו' כה' עם המרור ואוכל ביחד, וזכר למקדש כהלל שהיה כורך פסח מצה ומרור ואוכל. וכתב אבי העזרי שאין לטובלו בחרסת, דב' טבולין מצינו בזמן הזה דרגילין למיעבד כהלל, ג' לא מצינו. ור' שמעיה בשם רש"י כתב שצריך לטובלו בחרסת, וכן כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל וטובלו בחרסת שכן היה הלל עושה אוכל פסח מצה ומרור וטובל בחרסת. כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל, מספקא לי בכריכה אי בעי הסבה פיון דמרור לא בעי הסבה, ובעל המנהיג כתב דבעי הסבה בעבור המצה שבאה וזכר לחרות. וכתב עוד, הרוצה לקיים מצוה מן המבחר, לא יסיח עד שיצטוו כריכה כהלל, כדי שתעלה לו ברפת מצה ומרור לכריכה כהלל, דהא משום דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדינן לחומרא כתרונהו, הכי נמי לענין ברכה צריכין למיעבד שיעלה לשניהם. ובשיחת חלין צריך לזהר, אבל טול ברוך לא תני הפסק.

בלע מצה ולא לעסה יצא, דמקרי שפיר אכילה. בלע מרור לא יצא, דטעם מרור בעינן. ואפלו בלע מצה ומרור כאחת, אפלו הכי יצא ידי מצה ולא יצא ידי מרור. כרצון בסיב, אף ידי מצה לא יצא. אכלן בלא מתפנן יצא. כתב הרמב"ם ז"ל היה נכפה ואכל מצה בשעת חוליו לא יצא, ואיני יודע אם הוא פוסק דמצות צריכות כונה, או אפלו למאן דאמר אין צריכות כונה מודה דכהאי גוונא לא יצא. ובה"ג כתב דמצות צריכות כונה, וכן כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל. אכלן חצאין פרוש חצי חצי וזית ביחד יצא, ובלבד שלא ישקה בין אכילה לאכילה כדי אכילת פרוש פרוש שעור אכילת ד' בעים. ואין חיוב אכילת מצה אלא בליל ראשון, אבל מכאן ואילך אם ירצה לאכל דבר אחר הרשות בידו רק שלא יאכל חמץ, ואפלו בליל ראשון יוצא בכזית. כתב רב אלפס, שאין צריך אלא ב' מצות, אחת פורסה לשנים, ומברך על חצייה המוציא ועל אכילת מצה, וחצייה הב' לאפיקומן, והשלמה לכריכה. וכן כתבו קצת הגאונים. ובחלוף מנהגים כתוב, אנשי בבלי כשחל פסח בשבת מניח פרוסה בין ב' השלמות, וכשחל בחל מביא פרוסה ושלמה ומברך עליה ב' ברכות, ואנשי ארץ ישראל בין בחל בין בשבת מניחין פרוסה על השלמה ומברך על השלמה ב' ברכות. וכן חלק בעל הלכות גדולות, שכתב והיכא דמיקלע פסחא בליל שבת

אבי הרא"ש ז"ל הסכים לדבריהם בברכה אחרונה, שאין לברך אלא אחר אחרון, וכן כתב הרב רבי יונה:

סימן תעה

ויטל ידיו. ויקח הקערה שהמצות בתוכה כסדר שהניחו, השלמה למעלה והפרוסה תחתיה, ויברך על השלמה המוציא ויבצע, ולא יאכל עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה, ויאכל משנים ביחד כזית מכל אחד, ואם אינו יכול לאכל כשני זתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה ואחר כך של אכילת מצה. ומפני שיש מי שאומר שמברך על הפרוסה המוציא ועל השלמה על אכילת מצה, לכך הרוצה לצאת ידי שניהם, יאחז שתיים בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה מיד זה אחר זה, ואחר כך יבצע משתיים ביחד. ויאכל בהסבה, ואם לא הסב לא יצא צריך לאכל פעם אחרת בהסבה. כתב רב עמרם, ויברך המוציא ויטבל בחרסת ויאכל, וכן כתב הרמב"ם ז"ל, ואיני יודע טבול זה בחרסת למה, אי משום מצה שאין בה מלח וצריך ביש, לטבל במלח, וכן הוא לשון הירושלמי וטמיש ליה במלחא, ועוד הקשה בעל המנהיג לדבריהם, שמצה היא זכר לחרות וחרסת זכר לשיט והאידך יתחברו זה עם זה, ועוד מצה דאורייתא וחרסת דרבנן, ואתי חרסת דרבנן ומבטל מצה דאורייתא.

אחר כך יקח כזית מרור, וישקענוו כלו בחרסת, ולא ישקנוו בתוכו שלא יתבטל טעם מרירתו, ומטעם זה כתב ה"ר יונה שצריך לנער החרסת מעליו שלא יתבטל טעמו. ויברך על אכילת מרור. ויאכלנו בלא הסבה. ולא יברך עליו בורא פרי האדמה, ופרש רש"י לפי שנפטר בברכת בורא פרי האדמה שברך על הירקות בטבול ראשון, ולכך אומר שאין לברך אחר טבול ראשון בורא נפשות רבות. ור"י אומר צריך לברך אחריו בורא נפשות רבות, ומה שאין צריך לברך על המרור בורא פרי האדמה, לפי שחשוב פדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל הסכים לדברי הרשב"ם. ואין מברכין על החרסת אף על פי שהיא מצוה, לפי שהוא טפל למרור. ואם אין לו ירקות לטבול הראשון אלא מרור, יברך עליו בטבול ראשון בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, ובטבול השני יטבולו בחרסת ויאכלנו בלא ברכה. וטוב לחזר אחר שאר ירקות. ואחר כך נוטל

מצות שלנו לסמוך עליהם כי כלם שמורות משעת לישנה. ובעל העטור כתב שאין צריך לחזור כלל, ויוצא בכוונת שאכל בראשונה, אף על פי שאכל דבר אחר אחריו. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל הסכים לסברא ראשונה. וה"ר פרץ כתב, אף על גב דאמר הב לן ונברך יכול לאכל בלא ברכה, אף על גב דבעלמא חשיב סלוק, שאני הכא בין דאפיקומן מצוה דרמנא רחמנא עלן, איכא למימר אתכא דרמנא סמכין. ולא נהירא לאדוני אבי ז"ל:

סימן תעח

אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, דתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, פרוש משפסמו לאכל הפסח לא יעקרו מקומן לאכל במקום אחר, ואפלו באותו מקום לא יאכל אחריו שום דבר, ואפיקומן הוא לנו במקום הפסח, הלכך משהתחילו לאוכלו לא יעקרו מקום למקום, ולא יאכלו אחריו שום דבר ואפלו באותו מקום. ואם לאחר שהתחילו לאכלו ישנו כל בני חבורה, חשוב בהסח הדעת ולא יאכלו עוד ממנו אפלו באותו מקום, דחשיב כמקום אחר. אבל אם ישנו מקצתן, אם לא נשתקעו בשנה אלא נתנמנמו מעט, לא חשיב סלוק ומתירין לאכל עוד ממנו ואפלו אותן שנתנמנמו, אבל אם נשתקעו בשנה, חשיב סלוק ולא יאכלו אותן שישנו. והר"י כתב דוקא בישנו כלם יש חלוק בין ישנו לנתנמנמו, דנתנמנמו יאכלו וישנו לא יאכלו, אבל ישנו מקצתן אפלו שינת קבע יאכלו, וכן כתב הרמב"ם. ואדוני אבי ז"ל כתב בסברא ראשונה:

סימן תעט

ואחר כך מוזגין לו כוס שלישי ומברך עליו ברכת המזון, ומברך בורא פרי הגפן, ושותהו בהסבה, ולא יברך אחריו לדעת אדוני אבי הרא"ש ז"ל. ואם שתה בלא הסבה, צריך לשותות פעם אחרת בהסבה. ולא ישתה יין בינו ובין כוס רביעי. ומצוה לחזור אחר זמון, והכי אתמר במדרש תהלים, הקוראים את ההלל צריך שיהיה ג' שיהא אחד אומר לשנים הודו. וכתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל ולא נהגו כן, ואי משום הודו לומר בג', סגי באשתו ובניו שהגיעו לחנוך:

סימן תפ

כוס רביעי גומר עליו את ההלל, ומתחיל לא לנו בלא ברכה וגו', ואומר עליו ברכת השיר. ופליגי

בוצע על תרתין ופרוסה. והתוספות כתבו שצריך לעשות ג' כדפרישית, וכן כתב רב עמרם, ולזה הסכים אדוני אבי הרא"ש ז"ל. וכתב ונוהגין באשקנו וצורפת לעשותן מעשרון זכר ללחמי תודה, שהיוצא מבית האסורים מביא תודה, ותודה היה בה ג' מינין של מצה חלות קריקין ורבוכה, וכל מין היה בה ג' עשרונים ושליש, מפל מין היו עושין י' חלות, הרי שהגיע לכל ג' חלות עשרון אחד, ועל כן עושין שלשתן מעשרון. ועושין בהן סימן לידע איזו ראשונה ואיזו שניה ואיזו שלישית, כדרך שהיו עושין בקפה שתורמין בהן הלשקה שהיו כותבין בהן אב"ג לידע איזו נתרמה ראשונה שממנה לוקחין תחלה, הכי נמי עושין מצוה ראשונה באותה שנעשית ראשונה, הלכך מברכין על הראשונה המוציא, ועל השניה על אכילת מצה, ומהשלישית פריכה, ואם החליף אחת בחברתה לא עכב:

סימן תעו

ואוכלין כל צרכם. במקום שנוהגין לאכל צלי אוכלין, ובמקום שאין נוהגין לאכל אין אוכלין. וגדי מקלס פרוש שלם ראשו על כרעיו ועל קרבו, אסור בכל מקום. ובירושלמי קאמר אפלו בשר עגל ועוף, כל דבר שטעון שחיטה אסור. כתב אבי העזרי, ראיתי בני אדם שאוכלין בשר עוף צלי בלילי פסחים, ואין חלוק כדאיתא בירושלמי, ודאי מבשל מנהג פשר הוא במקום שנהגו שלא לאכל צלי. ואשקנו מקום שנהגו שלא לאכל צלי הוא:

סימן תעז

ולאחר גמר כל הסעודה, אוכלין ממצה השמורה תחת המפה באחרונה, זכר לפסח הנאכל על השבוע. ויאכלנו בהסבה, ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאוכלו קדם חצות. ויש אומרים שצריך לברכו במרור ולטבולו בחרסת ולאכל אחריו כוונת מצה לבדה, ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב שאין צריך אלא כוונת אחד לבדו. ואם שכח ולא אכלו עד שנטל ידיו לברך או שאמר הב לן ונברך, או אפלו ברוך כבר ונזכר קדם שברך בורא פרי הגפן, כתב אבי העזרי שישל ידיו ויברך המוציא ויאכלנו, ואם לא נזכר עד אחר שברך בורא פרי הגפן, לא יאכל פעם אחרת, מפני שהיה צריך לברך בורא פרי הגפן על הכוס אחר שיברך ברכת המזון שנית ונמצא מרבה בכוסות, ובכהאי גוונא כדאי הם

לעשותו לא יחתום אחר ההלל ויאמר עליו ההלל הגדול ונשמת ויחתם, וכן כתב הר"ץ גיאת.

כתב אדוני אבי ז"ל, יראה מדברי רב יוסף טוב עלם שאסור לשנות אחר ד' כוסות, וכן כתב רי"ף בטר דאכלי כל מגדני ופירי אכלי בסוף פזית מצה דמינטרא ולא טעמין בטר הכי כלום בר מפסא דברכת מזונא וכסא דהלילא, ומאן דצחי לית ליה רשותא למשתי חמרא אלא מיא, וכן כתבו כל הגאונים. ותימא מנא להו הא, דהא לא קאמר אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן, הינו שלא לאכל אכל למשתי שרי. ומנהג פשוט הוא שלא לשנות יין, ופרש"ה יונה טעם למנהג, לפי שחביב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שנה, ואם ישתה ישתכר, והכי איתא בתוספתא חביב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה, וזהו ששינינו מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו'.

סימן תפו

סדר בדרוך קצרה. לפי שפכתתי הסדר בדעות שונות, אסדרנו על דעת אדוני אבי הרא"ש ז"ל למען ירוץ הקורא בו. יתן לפניו כל אחד ואחד כוס של רביעית אנשים ונשים וטף, ויקדש מיד קדם נטילה יק"ז יין קדוש זמן, ואם הוא שבת אומר תחלה ויכלו, ואם הוא מוצאי שבת אומר יקנה"ז יין קדוש גר הבדלה זמן. וישתה רביעית או רבו בהסבת שמאל, ולא יברך אחריו, ויכול לשנות בין כוס ראשון לשני אפלו כמה פעמים, ואם לא הסב צריך לשנות פעם אחרת בהסבה. והסבת זמין ופרקדן לא הוי הסבה, ואשה חשוכה צריכה הסבה, אבל לא אשה שאינה חשוכה. וכן אצל אביו צריך הסבה אפלו אם הוא רבו מבקק. ותלמיד אצל רבו אין צריך הסבה אפלו אינו רבו מבקק אלא אם כן יתן לו רשות. ושמש צריך הסבה.

ויביאו לפניו קערה שליש בה ג' מצות סדורות זו על זו, ומרור ושאר ירקות, וב' תבשילין זרוע של טלה וביצה, בין אם פסח במוצאי שבת או בחל. ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ולוקח פחות מפזית משאר ירקות ויברך עליו בורא פרי האדמה, וטובל בחמץ אבל לא בחרסת, ואינו מברך אחריו בורא

מאי ברפת השיר, רב יהודה אומר יהללוד וחותם מלך מהלל בתשבות, רבי יוחנן אומר נשמת כל חי וחותם בישבת. וכתב רב אלפס, מנהגא קרב יהודה. ורשב"ם כתב, פיון דלא אתמר הלכתא לא פמר ולא פמר, עבדינן פתרוניהו, וחותמין בהלל בא"י מלך מהלל בתשבות, ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם בא"י מלך מהלל בתשבות. ובהלל הגדול קומא לן קרב יהודה מהודו לה' עד על נהרות בבל, שהן כ"ו כי לעולם חסדו. וה"ר חיים פהן לא היה חותם ביהללוד בא"י וכו', אלא היה אומר עד כי מעולם ועד עולם אתה אל, והיה אומר הלל הגדול ונשמת כל חי וחותם, כי למא יחתום ב' פעמים בענין אחר, וכן היה נוהג אדוני אבי הרא"ש ז"ל. ושונה כוס רביעי בהסבה בלא ברכה, ומברך אחריו על הגפן. ואם שתהו בלא הסבה, צריך לשנות פעם אחרת בהסבה, ומברך לפניו בורא פרי הגפן לפי שהסיח דעתו מלשנות עוד:

סימן תפא

כוס חמישי לא הזכיר לגרסת רשב"ם ואין לעשותו, ולכך פרש שאומר הלל הגדול על כוס רביעי, וכן יראה מדברי רבנו האי, שנשאל לפניו אשכחן לרב סעדיה שאומר מי שרוצה לשנות כוס חמישי יאמר עליו הלל הגדול ויניח יהללוד ויאמר לאחריו, אבל עכשו באו תלמידים ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו ואומר יהללוד אחר ההלל וחותמין מלך מהלל בתשבות ושותה כוס חמישי ואומרים עליו הלל הגדול וחותמין בנשמת כל חי עד הבוחר בשירי, והשיב, דברי רב סעדיה כן הוא ומנהג שלכם יפה הוא, ואנו לא נהגינן בכוס חמישי כל עקר, והני תלמידי חכמים דמברכי אחר הלל ואחר הלל הגדול, דרב סעדיה ודילכון צדיפא מדיללון, דלא אמרו רבנן ב' ברכות ע"כ. והעולם נהגו בו לעשותו רשות, וכן כתב רב יוסף טוב עלם שאם הוא תאב לשנות יעשה כוס חמישי, וכן כתב רב שר שלום, כוס חמישי רשות אם רוצה לשנות ישתה ואומר עליו הלל הגדול וחזור ואומר עליו יהללוד, וכן סדר רב פהן צדק ורבנו משה, וכן כתב רב עמרם שחזור ואומר עליו יהללוד. יראה מדעתם מי שירצה לעשותו חותם ביהללוד אחר ההלל ואומר עליו הלל הגדול ונשמת וחותם ביהללוד, וכיון דאיכא פלגתא דרבותא טוב למעט בברכות, ומי שרוצה

ולוקח פזית ממצה השלישית וכורכו בכזית ממרור וטובלו בחרסת, ואוכל בלא ברכה וזכר למקדש כהלל, ויש מצריכין הסבה גם לזאת. וגומר סעודתו ואוכל ושותה כמה שירצה, ויאכל באחרונה פזית מאפיקומן בהסבה, וקדם חצות, ואחריו לא יאכל ולא ישתה יין וזולת הפוסות שהן חובה. ואם שכח מלאוכלו עד שנטל ידיו לברך או שאמר הב לך ונברך או שברך ברכת המזון ועדין לא ברך בורא פרי הגפן, יטל ידיו ויברך המוציא ויאכלנו, אבל אם לא נזכר עד שברך ברכת המזון ויברך בורא פרי הגפן, לא יאכל פעם אחרת.

ויטל ידיו אם הוא רגיל במים אחרונים, ולא יברך עליהן, וידית כוס של ברכה בפנים וישטפנו בחוץ, וימלאנו ויאחזנו בזמין, ויברך יושב בלא הסבה, ואומר יעלה ויבא בבונה ירושלים, ואם שכחו דינו מפרש למעלה בהלכות סעודה, ויברך בורא פרי הגפן, וישתה בהסבה, ולא יברך אחריו, ואם שתה בלא הסבה צריך לשמות פעם אחרת, ולא ישתה בין כוס זה לרביעי יין, ומתחיל לא לנו בלא ברכה, וגומר ההלל ואומר יהללנוך ואינו חותם אלא עד עולם אתה אל, ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם מלך מהלל בתשבחות, ושותה בהסבה בלא ברכה, ומברך לאחריו על הגפן, ואם שתאו בלא הסבה ישתה פעם אחרת בהסבה וצריך לברך לפניו. ואחר כך לא ישתה אלא מים, ואם ירצה לשמות כוס חמישי, לא יחתום ביהללוד אחר ההלל ושותה בלא ברכה לפניו ולאחריו ואומר הלל הגדול ונשמת וחותם ושותה כוס חמישי בלא ברכה ולאחריו יברך:

נפשות. ובוצע מצה אמצעית מן הג' לשנים, ונותן חציה לאחד מן המסבין לשומרה ומשים אותה תחת המפה לאפיקומן, וחציה הב' ישים בין שתי השלמות, ויגביה הקערה ויאמר הא לחמא עניא וכו' עד מה נשתנה, ואין צריך להסיר ממנה הב' תכשילין, ומסיר הקערה מן השלחן כאלו כבר אכלו, ומוזג כוס שני ואומר מה נשתנה, ומחזיר הקערה לפניו, וכשיגיע למצה זו יגביהנה וכן למרור, ולא יגביה התכשיל כשיגיע לפסח שהיו אבותינו אוכלין, וכשיגיע עד לפיכך יגביה כוסו ויאחזנו בידו עד סוף גאל ישראל, וקורא ההלל עד למעינו מים, ואינו מברך לפניו, ואומר בא"י אמ"ה אשר גאלנו וגאל וחותם בא"י גאל ישראל, ושותה כוס שני בהסבה, ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריו.

ונטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ויקח הקערה שיש בה המצות ב' השלמות והפרוסה ביניהן וישים ידו עליהן, ויברך המוציא ולא יבצע, ויברך על אכילת מצה ויבצע מן השלמה העליונה ומן הפרוסה כאחת פזית מכל אחת, ויאכלם יחד בהסבה, ואם אכל בלא הסבה צריך לאכל פעם אחרת, ואם אינו יכול לאוכלם ביחד, יאכל תחלה של המוציא ואחר כך של אכילת מצה. ויקח פזית ממרור, ויטבלנו בלו בתוך החרסת, ולא ישתנו בתוכו, ויברך עליו על אכילת מרור ולא יברך בורא פרי האדמה, ויאכלנו בלא הסבה, ואם לא היה לו שאר ירקות אלא מרור, בטבול ראשון מברך עליו בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואוכל, ובטבול הב' טובלו בחרסת ואוכלו בלא ברכה.

שלחן ערוך הלכות פסח

הובא רק הלכות בדיקת חמץ וביעורו וליל הסדר, וביאור הגר"א להלכות ליל הסדר.

סימן תכט - שאין נופלין על פניהם כל ניסן
סימן תל - שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול
סימן תלא - זמן בדיקת החמץ
סימן תלב - דין ברפת בדיקת חמץ
סימן תלג - בדיקת חמץ
סימן תלד - דינים הנוגעים תכף אחר הבדיקה
סימן תמד - דין ערב פסח שחל להיות בשבת
סימן תמה - דין בעור חמץ
סימן תסח - שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות
סימן תסט - שלא ליחד בשך לפסח
סימן תע - שהבכורות מתעניין בערב פסח

סימן תעא - בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכל פת
סימן תעב - דיני הסבה וארבע כוסות
סימן תעג - דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס השני
סימן תעד - על כוס שני אין מברכין
סימן תעה - יתר דיני הסדר
סימן תעו - מנהג אכילת צלי בליל פסח
סימן תעז - דיני אכילת האפיקומן
סימן תעח - שלא לאכל אחר אכילת האפיקומן
סימן תעט - ברפת המזון על כוס שלישי
סימן תפ - סדר כוס רביעי
סימן תפא - שלא לשותות אחר ארבע כוסות

סימן תל - ובו סעיף אחד

א שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, מפני הנס שנעשה בו. הגה: והמנהג לומר במנחה ההגדה, מתחלת 'עבדים היינו' עד 'לכפר על כל עונותינו'; ופוסקים לומר 'ברכי נפשי' (מנהגים).

סימן תלא - זמן בדיקת החמץ ובו ב' סעיפים

א בתחלת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר, בחרין ובסדקין, בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ.

ב יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל, עד שיבדק. ואפלו אם יש לו עת קבוע ללמד, לא ילמד עד שיבדק; ואם התחיל ללמד מבטור יום, אין צריך להפסיק. ויש אומרים שצריך להפסיק, וכן נראה לי עקר.

סימן תכט - שאין נופלין על פניהם כל ניסן ובו ב' סעיפים

א שואלין בהלכות פסח קדם לפסח שלשים יום. הגה: ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח. וכל מי שדר בעיר י"ב חדש צריך לתן לזה (אור זרוע).

ב אין נופלין על פניהם בכל חדש ניסן, ואין אומרים צדקתך בשבת במנחה, ואין מספידין בו, ואין מתעניין בו להזכיר בצבור; והבכורות מתעניין בו בערב פסח. הגה: גם אין אומרים צדוק הדין בכל חדש ניסן. ונהגו שאין מתעניין בו תענית כלל, אפלו יום שמת בו אביו או אמו; אבל תענית חלום, מתעניין. ואין אומרים מזמור לתודה ואל ארף אפים ולמנצח בערב פסח ולא ביום טוב, (מנהגים). ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתיה ביום אחר הקדש, והוא אסרו חג, (גמרא ורש"י פ"ק לולב).

סימן תלב - דין ברפת בדיקת חמץ ובו ב' סעיפים

ד חרי הפית וזיזין הבולטים מהפתלים, שאינם גבוהים הרבה ולא נמוכים הרבה, צריכים בדיקה; אבל הגבוהים שאין יד האדם מגעת שם, והנמוכים פחות משלשה טפחים, אינם צריכים בדיקה.

ה גג הציצ והמגדל שנגזקו משפעים ומפני כך אין גזיקתם ראויין לשום תשמיש, אינם צריכין בדיקה אפילו הם בתוך הפית.

ו רפת של בקר אינו צריך בדיקה, שאם היה שם חמץ בהקמות יאכלוהו. וכן לול של תרנגולים אינו צריך בדיקה, מפני שאם היה שם חמץ התרנגולים יאכלוהו. וכן אמצעה של חצר אינו צריך בדיקה, שאם היה שם חמץ, העורבים ושאר עופות המצויים שם יאכלוהו. והני מלי מספק חמץ, אבל ודאי חמץ לא. הנה: אבל לקמן סימן תמ"ה סעיף ג' מבאר דמותר להשליך חמץ במקום שהעופות מצויים, כל שכן שאין צריך לבער משם אפילו חמץ ודאי, עד לאחר זמן אסורו.

ז חר שפין יהודי לחברו, כל אחד בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטל בלבד, ודיו; ושפין יהודי לגוי אינו צריך בדיקה כלל, שמא יאמר: כשפים הוא עושה לי ונמצא בא לידי סכנה.

ח כהל שגשגמש בו חמץ בחרין, ונפל ונעשה גל, אפילו אינו גבוה ג' טפחים כדי תפישת הכלב, אין צריך לבדק תחתיו, בין שיש בו סכנת עקרב שמצויים בגלים, תשינן שמא אחר שישלים בדיקתו שאינו עוסק במצוה, תפוש אחר מחט שנאבד לו ויבא לידי סכנה. והני מלי בסתם, אבל ביצוע שיש תחתיו חמץ, אם אין עליו גבה שלשה טפחים, צריך להוציאו משם במרא ונציגא בענין שאין בו סכנה; ואם יש עליו גבה שלשה טפחים, מבטלו בלבד ודיו.

ט מרתף שמסדרין בו שורות של חביות זו אצל זו עד שנתמלא כלו, וחוזרין ומסדרין שורות

א קדם שיתחיל לבדק יברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על בעור חמץ. ואם התחיל לבדק בלא ברכה, יברך כל זמן שלא סיים בדיקתו, (כל ב'); ויזהר שלא ידבר בין הברכה לתחלת הבדיקה. וטוב שלא ידבר בברכה אחרים עד שיגמר כל הבדיקה, כדי שישים אל לבו לבדק בכל המקומות שמכניסים בו חמץ.

ב בברכה אחת יכול לבדק כמה בתים. ואם בעל הבית רוצה, יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך, ויתפזרו לבדק איש במקומו על סמך ברכה שברך בעל הבית. הנה: ונוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שמיצאם הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה, (מהר"י ברי"ן). ומיהו אם לא נתן לא עכב, ודעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא. (כל ב').

סימן תלג - בדיקת חמץ ובו י"א סעיפים

א הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלכנה. ואם עבר ולא בודק ליל י"ד כשבודק ביום י"ד, לא יבדק לאור החמה אלא לאור הנר. ואכסדרה שאורה רב, אם בודקה לאור החמה, דיו; והוא הדין כנגד ארבה שבחדר.

ב אין בודקין לאור האבוקה אלא לאור הנר, ולא בגר של חלב, ולא של שמן, ולא של שמן, אלא בגר של שצנה. הנה: והוא יחידי, אבל שתי גרות ביחד, אפילו קלועים, דינם כאבוקה (מהר"ל בשם אגדה).

ג בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ. ולכן כל חרי הפית והעליות צריכים בדיקה; שפעמים אדם נכנס בהם ופתו בידו. אבל אוצרות יין שאין מסתפק מהם, וכן מתבן וכיוצא בו, אינם צריכים בדיקה.

לבטלו ביום אלא לאחר ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שרפה בחמץ שלו (מקרי"ו).

ג בבטול היום יאמר: ודחזיתיה ודלא דחזיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה.

ד שלוחו יכול לבטל. וכשםבטל שליח צריך שיאמר: חמצו של פלוני יהא בטל וכו' (תשו' מהר"י ברי"ן). אם אין האיש בביתו, יבטל במקום שהוא; ואם אינו עושה כן, טוב שתבטל אשתו.

סימן תמד - דין ערב פסח שחל להיות בשבת ובו ח' סעיפים

א י"ד שחל להיות בשבת, בודקין ליל שלשה עשר. ומבצרים הפל לפני השבת, ומשירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, וסעודה שלישית ומנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קדם שעה עשירית. הגה: ובמדינות אלו שאין נהגין לאכל מצה עשירה, כדי לקמן סימן תס"ב סעיף ד' בהגה, יקים סעודה שלישית במיני פירות או בכשר ודגים כדי לעיל סימן רצ"א סעיף ה' בהגה.

ב טוב לבצר בערב שבת קדם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבצר אחר חצות. וביום השבת, יבטלנו (טור).

ג אין מבטלין לשבת זה דיסא וכיוצא בזה, ואין עושין בו פת הענומה בקערה. הגה: ואם עבר ובטל והמאכל דבוק בקדרה ואי אפשר לקנחו, יש להדיחו מעט להעביר החמץ (מהר"ו).

ד אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית, יגער המפה שאכלו בה, ויקנח הקערות באצבעו, ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ, ואם נשאר פת יכול לתנו לעכו"ם על מנת שלא לצאת בו לרשות הרבים, דרך הערמה, ודבר מועט.

אחרות על התחבולות עד הקורה, אין צריך לבדק אלא שורה העליונה ואחרת למטה ממנה; דהינו שורה על פני רחב המרתף, ולא על כל שטח המרתף אלא עליונה הרואה את הקורה ואת הפתח, ואחרת למטה ממנה.

י בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני שהתינוקות מכניסים בהם חמץ.

יא המכבד חדרו ב"ג בניסן ומכון לבדק החמץ ולבצרו, ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אף על פי כן צריך לבדק בליל י"ד. הגה: וכל אדם צריך לכבד חדריו קדם הבדיקה (מרדכי ריש פסחים). והכיסים או בתי יד של בגדים שנותנים בהם לפעמים חמץ, צריכין בדיקה (מהר"ו).

סימן תלד - דינים הנוהגים תכף אחר הבדיקה ובו ד' סעיפים

א אחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשיר להצניעו, כדי שלא יצטרך בדיקה אחרת, כגון אם יטלנו עכבר בפניו או אם יחסר לחמו, כגון שיניח עשר פירות וימצא תשע, אבל בסתם שאינו יודע אם חסר ממנו אם לא, לא. ואם קפה עליו כלי ולא מצאו, אינו צריך לבדק, שנדאי אדם נטלו. לכה יכפה עליו כלי או יתלנו באויר או יניחנו בתבה, מקום שאין עכבר יכול לבא.

ב אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר: כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא דחזיתיה ודלא בערתיה לבטיל ולקוץ כעפרא (דארשא). הגה: ויאמר הבטול בלשון שמבין (מהר"י ברי"ן). ואם אמרו בלשון הקדש כל חמירא בולל חמץ ושאור (ת"ה סימן קל"ד), אבל בשאר לשונות צריך להזהיר כל אחד בפני עצמו (דברי עצמו), וטוב לחזור ולבטלו פעם אחרת ביום י"ד סוף שעה חמישית, קדם שתגיע שעה ששית, שמשתיגע ששית נאסר ואין בידו לבטלו. הגה: ואין

אסורים בהנאה, הואיל ושרפו אחר שנאסר בהנאה.

ג קדם זמן אסורו יכול להשליכו במקום שהעורכים מצויים שם; ואם מצאו אחר זמן אסורו, שלא אכלוהו העורכים, אף על פי שהמקום הפקר לא יניחנו שם אלא יבערנו. ואם לא מצא חמץ כשבדק, ישרף הכלי שלקח לבדיקה, כדי שלא ישפח חובת בעור (מהרי"ל).

סימן תסח - שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות וכו' סעיפים

א העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה, משמחין אותו. ואפילו לעשות בחנם אסור. ויש מי שאוסר אפילו על ידי אינו יהודי; ויש מי שמתיר, וכן הוא המנהג.

ב במה דברים אמורים, כשעושה מלאכה להשתפר, או בחנם והוא מלאכה גמורה לתפר בגדים ממש (בית יוסף), אבל מתקן הוא כליו ליום טוב; וכן מי שכותב ספרים לעצמו דרוך למודו, מתיר.

ג קדם חצות, מקום שנהגו לעשות מלאכה, עושין. מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. הנה: ולדין מקום שנהגו שלא לעשות (מהרי"ו); ודוקא מלאכות גמורות, אבל שאר מלאכות אפילו מנהג ליכא (מהרי"ב).

ד ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, לא יעשה בישוב מפני המחלוקת; אבל עושה הוא במדבר. וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין, לא יעשה. ונותנים עליו חמרי מקום שיצא משם וחמרי מקום שהלך לשם, ואף על פי כן לא יתראה בפניהם שהוא בטל, מפני אסור לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת. וכן מי שדעתו לחזור למקומו, נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא

ה אם נשאר חמץ אחר שאכלו, מבטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יום טוב, ומבערו.

ו אף על פי שלא ישאר החמץ בבית אחר סעדת שחרית, צריך לבטל החמץ בדרך שהוא מבטל בשאר שנים.

ז ההולך ביום ארבעה עשר לדרך מצוה, כגון למול את בנו או לאכל סעדת ארוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו, יחזור ויבער; ואם לאו, יבטלנו בלבד. ואם היה הולך להציל מן הנזק וימן הדלקה ומהמפלת ומיד עכו"ם, יבטלנו בלבד ולא יחזור אפילו יש שהות. ואם יצא לצורך עצמו, יחזור מיד; עד כמה הוא חוזר, עד כביצה, פחות מכאן מבטלו בלבד ודיו.

ח היתה לו עסה בביתו והוא טרוד במקום אחר וירא שפא תחמיץ, מבטלה בלבד קדם שתחמיץ; אבל אם התמיצה אין הבטול מועיל, אם הוא אחר זמן אסורו.

סימן תמה - דין בעור חמץ וכו' ג' סעיפים

א כיצד בעור חמץ, שורפו או פוררו חזרה לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה ואין הים מתחכך במהרה, הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים. הנה: והמנהג לשרפו. וטוב לשרפו ביום דומיא דנותר שהיה נשרף ביום (דברי עצמו), אף אם רוצה לשרפו מיד אחר הבדיקה כדי שלא יגורנו חלדה, הרשות בידו. (הגהות ממוני פ"ג וכל בו).

ב ואם נתנו לגוי קדם שעה ששית, אינו צריך לבער. ואם שרפו קדם שעה ששית, הרי זה מתיר ליהנות בפחמין שלו בתוך הפסח; אבל אם שרפו משעה ששית ולמעלה, הואיל והוא אסור בהנאה, הרי זה לא יסיק בו תנור וכירים ולא יבשל; ואם בשל או אפה, אותה הפת ואותו התבשיל אסורים בהנאה וכן הפחמין שלו

סימן תסט - שלא ליחד בשר לפסח ובו סעיף אחד

א אסור לומר על שום בהמה, בין תיה בין שחוטתה; בשר זה לפסח, לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח, ונמצא אוכל קדשים בחוץ; אלא יאמר: בשר זה ליום טוב. הגה: ויגד מקלס (פי' שלם על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו). אף על פי שלא פרש ואמר זה לפסח, אסור לעשותו (טור) כדלקמן ריש סימן תע"ו; אבל מתר לומר: חטים אלו לפסח.

סימן תע - שהבכורות מתעניין בערב פסח ובו ג' סעיפים

א הבכורות מתעניין בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם. ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה, ואין המנהג כן (מהרי"ל).

באור הגר"א - הבכורות. תוס' ק"ח א' בד"ה רב ששת בשם מסכת סופרים: בין כו'. בכור מאב, דקדיש לנחלה, ואמרו במדרש אחת שזנתה מעשרה ונקים וילדה עשרה בכורים כלם מתו. בכור מאם, דקדיש לפה, וכמו שכתוב קדש לי כו', והיה כי ישאלך כו', ויהיה כו', וכל בכור בני כו': ויש כו'. כמו שכתוב בפסיקתא פרשת בא, ומת כל בכור, בכור לאיש בכור לאשה, בכור זכר בכור נקבה, הא כיצד איש בא על עשר נשים והיא יולדת י' בנים נמצאו כלם בכורי נשים, י' אנשים באים על אשה אחת והיא יולדת י' בנים נמצאו כלם בכורי אנשים כו', רבי אבין בשם רבי יהודה בן פזי, בתיה בת פרעה בכורה היתה בזכות מה נצולה, בתפלתו של משה שנאמר לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב כו': ואין המתנגד בן. דהתורה לא נתנה קדשת בכורות לנקבה:

ב אם חל ערב פסח בשבת, יש אומרים שמתעניין הבכורות ביום ה', ויש אומרים שאינם מתעניין כלל. הגה: אבל יש לנהג פסקא הראשונה. ונוהגין כשהאב בכור, האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן; ואם אין האב בכור, הוא מתענה בעד בנו עד שיגדל.

שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בן, מפני המחלוקת.

ה אפילו במקום שנהגו לעשות, לא יתחיל בתחלת מלאכה בארבעה עשר, אף על פי שהוא יכול לגמרה קדם חצות, אלא שלשה אפניות בלבד הם שמתחילים בהם במקום שנהגו לעשות ועושין עד חצות, ואילו הם: החיטים והספרים והכוכבים; אבל שאר אפניות, אם התחיל בהם קדם ארבעה עשר הוא שגמר עד חצות. הגה: ויש מקלין לומר ששלשה אפניות הנזכרים מתחילין ועושין עד חצות אפילו במקום שנהגו שלא לעשות, ואם התחיל מבעוד יום בשאר אפניות והוא לצורך המועד, עושין עד חצות, והכי נהוג (טור בשם הרא"ש).

ו מושיבין שוככים לתרנגולים בארבעה עשר, דהינו לתקן מקום שיעמדו התרנגולים והתרנגולות.

ז תרנגולת שישבה על הביצים שלשה ימים או יותר, ומתה, מושיבין אתרת תחתיה כדי שלא יפסידו הביצים.

ח גורפין (פי' מוציאים במגרפה) והוא כלי מיוחד לכך) וכל מתחת רגלי בהמה.

ט הוצל שפחצר, לא יוציאנו, אלא יסלקנו לצדדים; ואם נתרבה בחצר, יוציאנו לאשפה.

י מוליכים ומביאים כלים מבית האמן כל היום, אף על פי שאינם לצורך המועד. הגה: ונהגו שלא להקטין דם בשום ערב יום טוב, ואין לשנות (כל בו בשם מהרי"ו).

שכתוב בסימן תס"ב סעיף ד' בהג"ה ובמדינות כו', ובסימן תמ"ד סעיף א'. אבל דברי הר"ן צריך עיון, דסגי' בריש פרק ערבי פסחים דמנחה קטנה קאמר, דקאמר שם רב פפא אמר אפלו תימא כו' ובערב שבת סמוך כו' ונתניא כו': **אבל אוכל מעט כו'.** רמב"ם וכפרוש רש"י שם מיני תרגימא פרות, ועין שם תוס' ד"ה מיני, ומיהו כו': או ירקות. שם רבי יצחק מטביל בירקי: **אבל לא ימלא.** רוצה לומר זהו שאמר מטביל כלומר דבר מועט, וזהו שאמר מעט פרות כו', וכן משמע מהרי"ף, ורוצה לישב בזה קשית התוס' צ"ט ב' ד"ה לא יאכל כו' ואם תאמר כו' עין שם. וז"ל הרמב"ם בפרוש שם, וזה שמנענו אותו מן האכילה אינו אכילת לחם לבדו, כי אין ברשותו לאכול לחם באותו שעה, ואסור לנו לאכול מצה ביום י"ד עד שיאכלנה בשעת המצוה, אבל מנעוהו לאכול הרבה משאר המאכלים: **ואם הוא.** כנ"ל בסימן ת"ע סעיף ג', רק שפאן אינו כמו איסטניס דשם: **וינין מעט כו'.** תוס', דלא כטור שכתב שמתיר הן רב או מעט, ודעת הטור כדעת הגהות מרדכי שם בסימן שס"ז על מה שכתוב שם ק"ח א' אמר רבא מנא אמרינא לה כו' אף על גב דאמרין דפורתא סעיד, וכאן אמר סתם אם רצה כו' עם כוס ראשון ושני הוי טובא, וזהו שכתבו תוס' שם ד"ה אלא כו' והא כו':

ב וקדם שעה עשירית מתיר לאכול מצה עשירה. הנה: אבל מצה שיוצאין בה בלילה, אסורה לאכול כל יום ארבעה עשר (ר"ן פרק אלו עוברין בשם הרמב"ם והמגיד פ"ו). וקטן שאינו יודע מה שמספרין בלילה מיציאת מצרים, מתיר להאכילו (ת"ה סימן קכ"ה). ויש נוהגין שלא לאכול חזרת בערב פסח, כדי לאכול מרור לתאבון (תא"ו נ"ה ח"ג), וכן ביום ראשון של פסח, כדי לאכול בליל שני לתאבון. וכן נוהגין קצת למעט באכילת מצה ביום ראשון מהאי טעמא (כל בו). ויש מחמירין עוד שלא לאכול פרות, כדי לאכול התרסת לתאבון, ואין לחוש למנהג ההוא. ויש מחמירין שלא לפרך או לשבר המצות בערב פסח, שלא לבא לאכול מהם (מהרי"ו), ואין לחוש גם לזה. מצה שנאפה בתקנה ואחר כך נתפררה ונלושה בזין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכול בערב פסח (מהרי"ו).

באור הגר"א - וקדם. תוס' בריש פרק ערבי פסחים ד"ה לא יאכל כו': **אבל מצה כו'.** עין במלחמות

באור הגר"א - ואם חל. דאין מתעניין בערב שבת, בפרק ד' דתענית: **ויש אומרים.** כמו שכתוב בפרק א' דמגילה כיון שנגדחה ידחה, ואף על גב דבתשעה באב אין הלכה כן. ומביאין ראיה מירושלמי פרק ערבי פסחים דאיפליגי על רבי שהיה מתענה בערב פסח אם מחמת שהיה בכור או אסטניס, ולא איפשיטא באם חל באחד בשבת: **ונוהגין.** שמיתת הבכורות בעון אביהם ואמם כמו שכתוב הנה אנכי הורג כו', למכה מצרים כו', וכן בפדיון ויהרג כו' וכל בכור בני. ואף על גב שאין האשה מצוה, התורה פטרמה קשם שפטרה לבת מפדיון, ואפלו הכי יש אומרים דמתענה, ועין מ"א בשם מהרי"ל, וכמו שכתוב בסעיף א' בהג"ה ואין כו':

ג האיסטניס מתענה בערב פסח, כדי שיאכל מצה לתאבון.

באור הגר"א - האסטניס. בפרוש האחרון של תוס' שם ק"ח א' ד"ה רב ששת, וכן הוא בירושלמי שם אסטניס הנה כו', וכן בפרק בתרא דמסכת סופרים:

סימן תעא - בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכול פת ובו ג' סעיפים

א אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעלה, כדי שיאכל מצה לתאבון, אבל אוכל מעט פרות או ירקות, אבל לא ימלא פרסו מהם, ואם הוא איסטניס שאפלו אוכל מעט, מדיק באכילתו, הכל אסור (רבנו ירוחם). וינין מעט לא ישטה, משום דמסעד סעיד, אבל אם רצה לשותות יין הרבה, שותה, מפני שקשהווא שותה הרבה גורר תאנות המאכל.

באור הגר"א - פת. תוס' שם, וכמו שמפרש והולך: **משעה כו' כדי כו'.** שם מתשע כו' ושם ק' ב' כאן קדם כו' ושם ק"ז איבעיא להו כו'. ודעת הר"ן מחצות, הבעיא לחומרא, ועין תוס' שם ד"ה דלמא כו' ומה שפרש רש"ב"ם כו', ועוד שם משום חיובא דמצה מודה. וכן כתב מהרי"ל בהלכות סכה, וכמו שכתוב לעיל סימן תרל"ט סעיף ג' בהג"ה, וכאן לא כתב הרב כלום, משום דאין נפקא מנה כמו

כמו שכתוב בירושלמי פֿרק א' דקדושין סוף הלכה ד', "בראויין להשתמש בחל אכל בראויין להשתמש ברגל מביאין לאמצע וחולקין, רבי מנא אומר כלי רגל חולקין כלי שבת צריכא כו" ויזהר לומר היא בספק, "רבי אבין פשטא ליה בין כלי רגל בין כלי שבת חולקין" עין סימן תקכ"ט סעיף א':

סימן תעב - דיני הסבה וארבע כוסות וכו' ט"ז סעיפים

א יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי לאכל מיד קשתחשף; ואף אם הוא בבית המדרש, יקום מפני שמצוה למהר ולאכל בשובל התינוקות שלא יישנו, אבל לא יאמר קדוש עד שתחשף.

באור הגר"א - יהיה שלחנו כו'. עין תוס' ק' ב' ד"ה שאין כו': אבל לא. עין תוס' צ"ט ב' ד"ה עד כו' ואומר הר"י כו', ועין ט"ז ומ"א:

ב יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי פחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסבה דרך חרות. הגה: ואפלו עני שאין לו כרים, ישב על הספסל (מרדכי ריש פֿרק ערבי פסחים).

באור הגר"א - יסדר. שזהו בכלל דרך חרות כמו שאמרו עבדא דמפיק כו': ואפלו. תוס' שם ד"ה ואפלו, דסלקא דעתך כו':

ג כשהוא מסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו, אלא על שמאלו. ואין חלוק בין אטר לאחר (טור בשם רש"י ות"ה סימן קל"ו).

באור הגר"א - לא יטה כו'. עין תוס' שם ד"ה פֿרקדן ובגדה (י"ז) [ד"א ד"ה אפרקד, אבל הר"ן כתב דיש לחוש לשני הפרושים דאפשר דשניהם נקראים פֿרקדן, וכן כתבו הרמב"ם וטור. וזה לשון הערוך בערך פֿרקד בריש פֿרק ב' דברכות ובריש פֿרק ב' דגדה "פֿרקדן כו' פרוש השוכב על שדרו ופניו למעלה, וכן פרש רב האי גאון, ויש מפרשים הלשון על פניו משום דאמי לאחמומי, ובגדה מפרש שגזרת חמום הוא, ודיקי אפוי בקידה, ורב משה כו' מפרש אפוריא קדה, ובמנחות (צ"ט) [צ"ו] ב'

סוף פֿרק ג' דפסחים, ועין ר"ן פֿרק ג' דפסחים שהקשה עליו וכתב דמירושלמי אין הכרח דכל היום אסור עין שם. אבל אין דבריו מוכרחין, וזה לשון הירושלמי פֿרק ערבי פסחים הלכה א' "אמר רבי לוי האוכל מצה בערב פסח כו', תני רבי יודה בן בתירא אומר בין חמץ בין מצה אסור, רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי, רבי לא היה אוכל לא חמץ ולא מצה, לא מצה מן הדא דרבי לוי, ולא חמץ מן הדא דרבי יודה בן בתירא, ורבי תלמידיה דרבי יודה בן בתירא הוה, לא תלמידיה דרבי יעקב בן קורשי הוה, אלא בגין דהוה בכור, אמר רבי מנא אמר רבי יונה אבא הוה בכור והוה אכיל, אמר רבי תנחומא לא מן הדא אלא מן הדא, רבי איסטניס הוה פד אכיל ביממא לא הוה אכיל ברמשא כו'":
וקטן כו'. עין מ"א אבל קטן כו' והתורה אמרה והגדת לבנך: **ויש נותקין.** כמו במצה כו': **ויש מחמירין.** דקנימא לן (כראב"י) [כרבי אלעזר בן צדוק] דאמר מצוה: **ויש כו'.** כמו שכתוב בפֿרק א' דפסחים דלמא אתי כו': **מצה שנאפה כו'.** עין תוס' דפסחים מ"א א' ד"ה אבל לא, ור"י מפרש כו':

ג אם התחיל לאכל קדם שעה עשירית ומשכה סעודתו עד הלילה, דינו כמו בשבתות ושאר ימים טובים שנתבאר סימן רע"א (סעיף ו'). ומצוה לרחץ ולגלח בערב יום טוב וללבש בגדים נאים כמו בשבת, ועין לעיל סימן ר"ס ור"ס ב'.

באור הגר"א - אם התחיל. כשיטת הרי"ף, דמפרש הא דאמר שם אבל פורס כו', קאי גם אערב פסח שהוא דעה שלישית דלא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, וכמו שכתוב שם בירושלמי רב יהודה בשם שמואל זו דברי רבי יהודה ורבי יוסי אבל דברי חכמים פורס מפה ומקדש, ופליג ארבי יוסי כרבי חנינא שאמר הלכה כו'. ואמר קדם שעה עשירית דאפלו התחיל בהתר צריך להפסיק, אבל אין הכי נמי שאפלו התחיל באסור אין צריך אלא לפריסת מפה וקדוש ואפלו התחיל משתחשף, כמו שכתוב במלחמות מה שכתוב שם ושורין שאין מביאין כו' ויזהר לומר אף על גב דפליגי מבעוד יום משתחשף מודי ואפלו הכי אם הביא פורס כו', ועין רש"י שם ד"ה ואם הביא אי נמי אין כו' וכן פסק הרמ"ה, ולדברי כלם אף אם התחיל באסור: **ומצוה לרחץ.** כמו שכתוב בפֿרק ג' דיום טוב: **ולגלח.** כמו שכתוב בפֿרק ג' דמועד קטן י"ד א': **וללבש כו'.**

לְהַסֵּב, כִּדְאִי הוּא רַאבִּי'ה לְסַמֵּךְ עָלָיו שְׁבִדֵּיכֶבֶד
יֵצֵא בְּלֹא הֶסְבָּה (אֲגָדָה פָּרָק ע"פ). וְנִרְאֶה לִי אִם לֹא
שָׁתָה כּוֹס שְׁלִישִׁי אוֹ רִבְעִי בְּהֶסְבָּה, אֵין לְחִזּוֹר
וְלִשְׁתּוֹת בְּהֶסְבָּה דִּישׁ בּוֹ חֲשֵׁשׁ שֶׁנִּרְאֶה כְּמוֹסִיף עַל
הַכּוֹסוֹת; אָבֵל בְּשָׁנֵי כּוֹסוֹת רִאשׁוֹנוֹת, יִחֲזוֹר וְיִשְׁתָּה
בְּלֹא בִּרְכָה (מִנְהָגִים), וְכֵן בְּאַכִּילַת מִצָּה. וְלִכְתּוּחָהּ
יִסֵּב כָּל הַסְעָדָה. (מַהרִ"ב).

באור הגר"א - פ'ל מי. שֶׁם מִסֵּב אֵין כּוֹ: וְנִרְאֶה לִי
אִם. עֵין רַא"שׁ שֶׁם וְעֵין ט"ז וּמ"א: וְלִכְתּוּחָהּ.
מִדְּאֻמְרִינֵן שֶׁם הַשֶּׁמֶשׁ שָׁאֵכֵל כּוֹס מִשְׁמַע
דִּיעֲבֹד, וּבִמְתַּנִּיתִין לֹא יֵאָכֵל כּוֹס מִשְׁמַע כָּל
הַסְעָדָה:

**ח צריך לשותות ארבע כוסות על הסדר, ואם
שתאן זה אחר זה שלא בסדר, לא יצא.**

באור הגר"א - צריך לשותות. שֶׁם שְׁתָּאֵן בְּכַת אַחַת
כוֹ. וְעֵין רִשְׁבִּי'ם ד"ה בְּכַת אַחַת, וּג"ל כּוֹ, וְעֵין
רַא"שׁ שֶׁם:

**ט שעור הכוס, רביעית לאחר שימזגנו או רוצה
למזוג, וישתה פלו או רבו. ואם יש בו הרבה
רביעיות, שותין ממנו כל כך בני אדם כמגזן
רביעיות שבו. ויש אומרים שצריך לשותות רב
הכוס, אפלו מחזיק כמה רביעיות. וצריך לשותות
השעור שלא בהפסק גדול בינתיים (בית יוסף בשם
רוקח).**

באור הגר"א - שעור כו. שֶׁם אַרְבַּעַה כּוֹסוֹת הִלְלוּ
כוֹ: לְאַחֵר שְׁיִמְזַגְנוּ. עֵין תּוֹס' שֶׁם ד"ה וְאַחֲרֵי, לְכָף
נִרְאֶה כּוֹ: אִם רֹצֶה. דְּבִלְאוּ הֵכִי צָרִיךְ רִבְעִית יִין
חֵי כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב שֶׁם, וְעֵין רִשְׁבִּי'ם שֶׁם ד"ה אַחֵד חֵי:
וְיִשְׁתָּה כּוֹ. עֵין ט"ז, וְכֵן כְּתוּב תּוֹס' שֶׁם ד"ה רֹבֵא
כוֹ, וְכֵן מִשְׁמַע בְּגִמְרָא דְקָאֻמֵּר יֵצֵא מִשְׁמַע דִּיעֲבֹד:
וְאִם יֵשׁ כּוֹ. שֶׁמֶפֶרֶשׁ הַשְׁקָה מִקֵּן כּוֹ, וְהוּא כּוֹ כְּמוֹ
שֶׁכְּתוּב הִרְ"ן שֶׁם, שֶׁכָּל אַחֵד שָׁתָה רֹב רִבְעִית,
שְׁהֵרִי כֵלֵן חִיבִין בְּד' כּוֹסוֹת כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב שֶׁם תִּנּוּ
רַבְּנֵן הִפְלִ חִיבִין כּוֹ: וְיֵשׁ אֻמְרִים. שֶׁמֶפֶרֶשׁ שֶׁם עַל
בְּעַל הַבֵּית לְבַד, וְכְמוֹ שֶׁכְּתוּב תּוֹס' צ"ט ב' ד"ה
לֹא, וְעוֹד דָּאֻמֵּר בְּגִמְרָא כּוֹ, אִי נִמְי בְּכִנּוּי כּוֹ,
וּמִדְּקָאֻמֵּר רֹבֵא דְכָסָא וְלֹא קָאֻמֵּר מְלֵא לְגִמְרֵי כְּמוֹ
שֶׁכְּתוּב שֶׁם ק"ז א' שְׁמַע מִנָּה דְקָא רֹב כּוֹס: וְצָרִיךְ.
תּוֹסֶפֶת שְׁתָּאֵן כְּפּוֹסִין לֹא יֵצֵא. רֹצֶה לֹאֵר הַפֶּסֶק,

פְּרָקוּדָא הִנֵּה מִפְּרָקָא עכ"ל: וְאֵין חֲלוּק. עֵין
רִשְׁבִּי'ם ד"ה דְּהֶסְבַּת יָמִין כּוֹ וּד"ה שְׁמָא, וְרַבּוֹתִי
וְכוֹ, וְכְתוּב הִרְא"שׁ וְנִפְקָא מִנָּה לְבִין ב' הַטְעָמִים
לְאַטֵּר. וְכְתוּב תְּרוּמַת הַדָּשֵׁן דִּיעֲבִדִּין כְּטַעְמָא בְּתָרָא
שְׁמָא יְקָדִים כּוֹ, דְּחִמְרָא סְכָנָתָא כּוֹ כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב
בְּפָרָק קָמָא דְחֲלִין:

**ד אשה אינה צריכה הסבה אלא אם כן היא
חשובה. הגה:** וְכָל הַנָּשִׁים שְׁלָנוּ מִקְרֵי חֲשׁוּבוֹת
(מְרֻדֵּי רִישׁ פ' ע"פ וְרַבֵּנוּ יְרוּחֵם), אִף לֹא נִהְגוּ לְהַסֵּב כִּי
סִמְכוּ עַל דְּבָרֵי רַאבִּי'ה דְּכְתוּב דְּכַזְמֵן הִנֵּה אֵין
לְהַסֵּב (דְּבָרֵי עֲצֻמוֹ).

באור הגר"א - אשה. כְּטַעְמָא דְשִׂאֲלָתוֹת, וְכֵן
הִרְ"ף לֹא גָרַס אֲצֵל בְּעִלָּה: וְכָל הַנָּשִׁים כּוֹ. עֵין
בְּכֶסֶף מִשְׁנֶה שֶׁכְּתוּב בְּשֵׁם הִר' מְנוּחַ בְּלִשׁוֹן
הָאֲחֵרוֹן, אֲשֶׁה חֲשׁוּבָה שְׂאִינָה צָרִיכָה לְהַתְעַסֵּק
בְּצָרְכֵי הַבֵּית בְּחִקּוֹן הַמֶּאֱכָל, וְעֵין בְּכַתּוּב ס"א א',
וְעֵין בְּאֵלֵן הַעֲזָר סִמְן פ' וְשֵׁם סִמְן י': דְּכְתוּב דְּכַזְמֵן
הִנֵּה כּוֹ. דָּאֵין עֲכָשׁוּ דְרָף חֲרוּת, שְׂאֵין הַמְלָכִים
עֲכָשׁוּ רִגְלִין לְהַסֵּב, וְכֵן לְפָרוּשׁ הַשִּׂאֲלָתוֹת שֶׁכְּתוּב
דְּאֲשֶׁה אִינָה צָרִיכָה הֶסְבָּה כּוֹ:

**ה בן אצל אביו צריך הסבה, אפלו הוא רבו
מבהק. תלמיד לפני רבו אינו צריך הסבה, אפלו
אינו רבו מבהק, אלא אם כן יתן לו רבו רשות.
ותלמיד חכם מפלג בדורו, אף על פי שלא למד
ממנו כלום, חשוב כרבו ואינו צריך הסבה.
ודוקא כשאוכלין על שלחן אחד, אכל אם אוכל
על שלחן בפני עצמו צריך להסב.**

באור הגר"א - אפלו הוא. דִּסְתָּם אָב מִלְמֵדוֹ תוֹרָה
כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּפָרָק א' דְּקָדוּשִׁין ל"א א' גְּלוּי כּוֹ:
אֲפִלּוֹ אֵינוּ. מִדְּמַשְׁנֵי בְּשׁוּלְיָא דְנִגְרִי דְקָא: אֲלֵא אִם
כֵּן. דִּלְהִי שְׁבִיק רִבָּה לְהוּ לְמַסְמֵךְ: וְתִלְמִיד חֶכֶם.
עֵין תּוֹס' בְּכַרְכוֹת ל"א ב' ד"ה מוֹרָה וּבְכָבֵד קָמָא
מ"א ב' ד"ה לְרַבּוֹת:

ו השמש צריך הסבה.

**ז כל מי שצריך הסבה, אם אכל או שתה בלא
הסבה לא יצא, וצריך לחזור לאכל ולשתות
בהסבה. הגה:** וְיֵשׁ אֻמְרִים דְּכַזְמֵן הִנֵּה, דָּאֵין דְרָף

אין לוקחים אותו, ועין לעיל סימן קפ"ג (סעיף ד' בהגה), וכן הכוס של קדוש, ועין לעיל סימן רע"א (סעיף י') (בית יוסף).

באור הגר"א - תינוקות. שם: **שהגיעו.** כמו שכתבו תוס' שם צ"ט ב' ד"ה לא, אי נמי בכניו כו'. וכן"ל: ואין. שכתחלה צריך לשתות בבת אחת כמו שכתוב במצה בסימן תע"ה סעיף א': **ובכוס.** שצריך לתן עיניו בו, כמו שכתוב בסוף פרק ז' דברכות: וכן. בכוס של קדוש ועין שם ושם:

טז מצנה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים, כדי שיראו שנוי וישאלו.

באור הגר"א - מצנה. שם אמרו כו':

סימן תעג - דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס השני וכו' ז' סעיפים

א מוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו, ומברך שהחיינו. ואם חל בשבת, אומר ויכליו, ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז, ואם שכח להבדיל ולא נזכר עד שהתחיל ההגדה, ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואחר כך יבדיל. הגה: ואין לטל ידיו קלל קדם קדוש (רבנו ירוחם וקרא"ש בתשובה וקדכי פ' ע"פ). ואם אין ידיו נקיות, יטל מעט אכל אין לברך על הנטילה. ובעל הבית לא ימזג בעצמו, רק אחר ימזג לו בדרך חרות (מהרי"ב).

באור הגר"א - ומברך. כמו שכתוב בערוכין מ' ב', ועין באר הגולה: **ואם חל בשבת.** עין תוס' בערכי פסחים ק"ו א' ד"ה זוכרהו כו': **ואם חל.** שם ק"ג א': **ואם שכח.** דהבדלה טעונה כוס כמו שכתוב שם ובפרק ח' דברכות, והמברך צריך שישמע כמו שכתוב בפרק ערכי פסחים ובפרק ח' דברכות, ויניח שהתחיל ההגדה אסור לשתות כמו שאמרו בין הפוסטות כו', ויכמו שכתב הרמב"ן במלחמות ותר"ן, דלא פרז"ה שם ותוס' ק"ג ב' ד"ה רב אשי: **ואין כו' ואם.** עין תוס' דהגיגה י"ח ב' ד"ה הנוטל כו', וזהו שאמר ואין לברך כו': **ובעל הבית.** וכן דייק לישנא דמתניתין מזגו לו כוס ראשון, וכן בכלם:

כמו שכתוב בפרק קמא דבבא בתרא כפיסין ארסי, ויכמו שכתוב גבי מרור אכלן לחצאין יצא ויכלבד כו', וכן כאן בכהאי גוונא ועין סימן תרי"ב סעיף י':

י מי שאינו שותה יין מפני שמדיקו, או שונאו, צריך לרחק עצמו ולשתות, לקיים מצות ארבע כוסות.

באור הגר"א - מי שאינו. ירושלמי שם בפרק ערכי פסחים ובפרק ח' דשבת ובפרק ג' דשקלים, רבי יונה שתי ד' פסי דלילי פסחא וחוזיק רישיה עד עצרת, רבי יהודה בר עילאי שתי ד' פסי דלילא פסחא וחוזיק רישיה עד חגא כו', ועין באר הגולה:

יא מצנה לחזור אחר יין אדם, אם אין חלבן משבח ממנו (טור).

באור הגר"א - מצנה. ירושלמי שם ושם ושם, אמר רבי [ירמיה] מצנה לצאת בזין אדם שגאמר אל תרא יין כי יתאדם: **אם אין.** דטעמא מכל מקום בעי, דאף רבי יהודה דבעי אדם אמר צריך שיהא בו טעם ומראה כו', ועין רשפ"ם ד"ה אל כו':

יב יוצאים בזין מבשל ובקונדיטון.

באור הגר"א - יוצאין. שם ושם ושם:

יג אפלו עני המתפרנס מן העדקה, ימפר מלבשו או ילנה או ישפיר עצמו בשביל יין לארבע כוסות.

באור הגר"א - ימפר כו'. עין רשפ"ם שם שפרש מה שכתוב במתניתין ואפלו מן המתמחוי, אם לא נתנו לו ימפר כו':

יד גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה.

באור הגר"א - ובכל כו'. מאותו הטעם של כוסות:

טז תינוקות שהגיעו לחנוכה, מצנה לתן לכל אחד כוס לפניו. הגה: ואין לקח כוס שפיו צר כעין קרו"ג גלא"ז, מפני שלא יוכל לשתות רביעית כפאחד (מהרי"ב). ובכוס של ברכת המזון בלאו הכי

ב שוטה בהסבה ואינו מברך אתגרו.

באור הגר"א - ואינו. עין סימן תע"ד מה שכתבתי שם:

ג אם ירצה לשמות כמה כוסות, הרשות בידו; ומכל מקום ראוי לזהר שלא לשמות בין ראשון לשני, אם לא לצורך גדול, כדי שלא ישפך, וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה.

באור הגר"א - ומכל מקום. ירושלמי שם, "למה בשביל שלא ישפך, כבר משכר הוא, מה בין זין שבתוך המזון מה בין זין שלאחר המזון, זין שלאחר המזון משכר שבתוך המזון אינו משכר", ומדלא פריך משל קדם המזון, שמע מנה דקדם נמי משכר, אלא שאין דרך לשמות הרבה קדם אכילה:

ד מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלשה מצות ומרור וחרסת וכרפס או ירק אחר וחמץ או מי מלח ושני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו בבשר וביצה. הגה: ויסדר הקערה לפניו בענין שאינו צריך לעבר על המצוה, דהיינו הכרפס יהא למעלה מן הכל והחמץ סמוך לו יותר מן המצוה, והמצות מן המרור והחרסת, והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה (מהרי"ל). והבשר נהגו שיהיה זרוע, ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים והביצה תהיה מבשלת. והוא הדין צלוייה, וכן נוהגין בעירנו.

באור הגר"א - מביאין לפני בעל הבית. שם קט"ו ב' והלכתא קרב הונא: קערה. עין תוס' שם ד"ה למה: שלשה. כמו שכתוב בברכות ל"ט ב' וישבת (קט"ו) [קיי"ו] ב' הכל מודים בפסח כו', ובפרק ערבי פסחים מה עני דרכו בפרוסה כו', וצריך עוד ב' שלמות ללחם משנה כמו שכתוב שם ושם הכל מודים בשבת כו', והוא הדין ליום טוב, דביום טוב לא היה גם כן יורד מן כמו שכתב הרי"ף בפרק ערבי פסחים, וכן אמרין בריש יום טוב ב' ב' והיה ביום הששי כו' חל מכין לשבת חל מכין ליום טוב כו', ועין סימן תקכ"ט סעיף א', והוא דעת הרא"ש סוף פסחים וסדר הפסח ומרדכי, אבל דעת הרי"ף

פרק ערבי פסחים והרמב"ם בפרק ח' מהלכות חמץ ומצה, דאין צריך אלא ב' מצות, וכן דעת המגיד משנה והרבה גאונים, וכן דעת ר' מנחם מיינו, וכן משמע לישנא דמתניתין הביאו לפניו מצה כו', וכן מה שאמרו ללחם עני משמע כן, דאם לא כן אין זה דרך עניות כיון שיש לו ב' מצות וגם יש לו חצי מצה אלא כנ"ל, ומברך המוציא ואכילת מצה על הפרוסה ובוצע שתיקה, ולא הוי כעושה מצות חבילות כיון דברכות הוא, כמו שכתבו תוס' שם ד"ה הכל, ואינן נקראין חבילות כו' עין שם, וכן דעת הרשב"א בתשובה, וכן עקר: מצה ומרור כו'. מתניתין שם: וכרפס או כו'. שם הביאו לפניו מטבל כו', וכתב הרי"ן בשאין שם ירקות אחרים ויכמו שכתוב בגמרא שם, ועין מ"א: וחמץ או. מתניתין שם מטבל בחזרת, ועין תוס' שם ד"ה מטבל כו': ושני. מתניתין שם: אחד זכר. גמרא שם: ונהגו כו' והבשר נהגו כו'. כרבינא שם, וכתב הרי"ן דפליג אכלם ועין בר"ן, ושם קי"ו ב' בשר זה כו' ונוהגין ביצה במקום בישולא. וכתב הכל בו בשם ירושלמי שנהגו בזרוע וביצה, ועין בית יוסף: ויסדר כו'. כמו שכתוב בפרק ג' דיומא ל"ג ב', ועין תוס' שם ד"ה עבורי, ומפרש רבנו תם כו': ונהגו כו' והביצה. כפרוש ר"ח בתוס' שם ד"ה שני, וכסתם מתניתין דאלו דברים דלא כגון תימא, וכן פסק הרמב"ם: על הגחלים. כמו שכתוב שם ע"ה א' חתכו כו', ובענין אחר אי אפשר דצריך שפוד של רמון: והוא הדין צלוייה. כגון תימא, דסתם מתניתין דערבי פסחים כותיה, כמו שכתוב בפרק ו' שם ויכמו שכתבו תוס' שם ושם:

ה אלו ירקות שיוצא בהם ידי חובתו, חזרת, עלשין, תמכא, תרבינא (פרוש מיני עשבים מרים), מרור: ויוצאים בעלין שלהם ובקלקחן, אבל לא בשרש, אלא שבעלין אין יוצאין אלא אם כן הם לחים, ובקלקחים יוצאים בין לחים בין יבשים, אבל לא פבושים, ולא שלוקים ולא מבשלים; וכלם מצטרפים לבניית, שהוא השעור שלהם, ועקר המצוה בחזרת. ואם אין שהם שנויים. הגה: ואם אין לו אחד מאלו הירקות, יקח לענה או שאר ירק מר, (אגור). וחרסת יעשה עב, זכר לטיט, ואחר כך נותנין בו מעט חמץ או זין אדם זכר לדם, (טור). ועושין החרסת מפרות

עלם, אכל הרא"ש שם מפרש כרש"ם, וקשית תוס' ממה שכתוב שם ב' דאגדתא וזלילא הנה הפסק, וקא לענין נטילת ידים אכל לא לענין ברכה, דאף חברים שעקרו לא הנה הפסק כשהניחו מקצת חברים, ועין תוס' ק"ב א' ד"ה ועקרו כו', וכתב בסדר הפסח דנפקא מנה לאלו הפרושים לענין ברכה אחרונה, ועין תוס' ק' ב' סוף ד"ה ידי יין כו', ונראה דאזלי לשיטתיהו ובפלוגתא דסימן תע"ד, ועין רא"ש שם סימן כ"ד ולא נהירא לי כו' דשאני ברכת המזון דהיינו כו' אכל אם עמד כו' ועין תוס' ק"ג ב' ד"ה רב, ואם תאמר כו' ולמאי דפרישית כו', ועין ר"ן וכן כתב ט"ו. ולפיכך פסק השלחן ערוך יפה הוא לשיטתו, אכל לדעת הר"ב שם, גם כאן צריך לברך: ויקח מצה. כנ"ל מה עני כו'. ואמר האמצעית כמו שכתוב בברכות ושבת שם פרוסה בתוך השלמה, ועין מה שכתבתי לעיל בסעיף ד': ויתן חציצה. ששתי אכילות שאוכל לשם מצה יהא בפרוסה: ויגביה. כמו שאמרו מצה צריך להגביה ועין הגהות מימוניות סוף הלכות חמץ ומצה עין שם: ויאמר בלשון כו'. כמו שכתוב והגדת כו': ואז יצוה. שם למה עוקרין כו', ועין תוס' שם ד"ה למה כו':

ז מוזגין לו מיד כוס שני, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קדם סעודה. ואם אין חקמה בבן, אביו מלמדו. אם אין לו בן, אשתו שואלתו; ואם לאו, הוא שואל את עצמו. ואפלו תלמידי חכמים שואלים זה לזה: מה נשתנה וכו' וכשהבן או האשה שואלת, אין צריך לומר: מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים (מהרי"ל). וכשמתחיל עבדים היינו לפרעה, מחזיר הקערה שפה המצות לפניו וקורא כל ההגדה, וכשיגיע למצה זו צריך להגביה, להראותה למסבין שתחבב המצוה עליהם. ויש להגביה מצה הפרוסה שהיא פלחם עני (מהרי"ל). וכן כשיגיע למרור זה; וכשיגיע ללפיכה, מגביה כל אחד כוסו בקדו עד שחוחם גאל ישראל. הנה: ונוהגין לזרק מעט מן הכוס באצבעו (דברי עזמי) כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן, וכן כשמזכיר המכות דצ"ד עד"ש באח"ב בכלל ובפרט, הפל ט"ז פעמים (מהרי"ל). ויהיה הפת מגלה בשעה שאומר ההגדה עד לפיכה, שאחזי הכוס בקדו. ואז יכסה הפת (אגור ובית יוסף).

שנמשלו בהם ישראל (תוספות פ' ע"פ) כגון, תפוחים, תאנים, אגוזים, רמונים, שקדים; ונותנין עליו תבלין, כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט (טור).

באור הגר"א - אכל לא. מדלא תני אלא קלח: ואם אין. כמו שכתוב שם והא חזרת תנו, שמע מנה שקפיד על הסדר: ואם אין. כרב הוינא שם שפסק באחרים: וחרסת כו' ואחר כך. שם קט"ז א' הלכך צריך כו': אדם וזכר. וירושלמי שם: ועושין. כמו שכתוב שם זכר לתפוח, ופרשו הגאונים על שם שנמשלו ישראל לתפוח, והוא הדין לשאר כו': ונותנין עליו כו'. שם תבלין כו':

ו נוטל ידיו לצורך טבול ראשון ולא יברך על הנטילה, ויקח מהפרס פחות מפנית, ומטבולו בחמץ, ומברך בורא פרי האדמה ואוכל, ואינו מברך אחריו. ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתיים, ויתן חציצה לאחד מהמסבין לשמרה לאפיקומן, ונותנין אותה פחת המפה, וחציצה השני ישים בין שתי השלמות ויגביה הקערה שיש בה המצות ויאמר: הוּא לְחֶמֶת עֲנֵנָא, עד מה נשתנה. הנה: ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שייבנו הנשים והקטנים. (כל בו ומהרי"ל). ואז יצוה להסירם מעל השלחן ולהניחם בסוף השלחן כאלו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו.

באור הגר"א - נוטל ידיו. שם קט"ו א' ב': ולא יברך. עין תוס' שם ד"ה כל כו', ועין מה שכתבתי בסימן קנ"ח סעיף ד' דהעקר שיברך על נטילת ידים לברך שטבולו במשקה עין שם: ויקח. מתניתיין מטבול בחזרת כו' כנ"ל: פחות מפנית. פון דאינו נוטל אלא להפרא, ומברכין על פחות מפנית כמו שכתבו תוס' בפרק ב' דספה בשם הירושלמי, וכמו שכתוב בריש פרק ו' דברכות, ולא יטל פנית, ועין ט"ז: ומברך. גמרא שם: ואינו מברך אחריו. רוצה לומר אפלו אכל פנית וכן"ל, והוא ממה שכתוב שם קט"ו א' מעקרא כו' בלא ברכה, אלקא שברכה ראשונה פוטרתו, ועין רש"ם קי"ד ב' ד"ה פשיטא כו', ועין תוס' קט"ו א' ד"ה והדר כו' דפליג על רש"ם והר"י יוסף טוב

ישבו דבריו, דמשעתחיל ההגדה או אשר גאלנו אסור לשמות, ועין תוס' ק"ג ב' ד"ה רב כו', וסבירא ליה דאפלו אינו דבר של סלוק מפסיק רק דבר הקבוע חובה, או קדם התחלת הדבר כמו טל ברוך, וסח בין תפלה כו', אבל אחר התחלה ובדבר הרשות אינה הפסק, כמו שאמרו בהלל ובמגלה פוסק, ולכן אין ראיה מחברים כו', ומה שאין מברך בורא פרי האדמה על המרור כדעת ר"י שברכת המוציא פותרתו: **אבל ברכה כו'.** שאין הסח הדעת קובע ברכה לאחריו, כמו שכתוב בפרק ערבי פסחים נמלך אנא, וכן פרשו מה שכתוב שם כיון דאמריתו הב כו', עד שיברכו בורא פרי הגפן ואין צריך ברכת המזון, ובחלין ק"ז ב' והשמש מברך כו' ואין צריך ברכה לאחריו, ועין תוס' שם (פ"ז) [פ"ו] ב' ובפרקי פסחים ק"א ב' ד"ה כשהן יוצאים כו', ואפלו להריף ורמב"ם שפירשין שם שצריך ברכה למפרע, וזקא בעקירת מקום אבל בחד מקום לא. רמב"ן במלחמות. ועין ר"ן:

סימן תעה - יתר דיני הסדר ובו ז' סעיפים

א יטל ידיו ויברך על נטילת ידים, ויקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלמות, ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה, ואחר כך יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה, משתיקו ביחד, ויטבלם במלח. הנה: ואין המנהג לטבלה במלח בליה ראשונה, דפת נקי אין צריך מלח. ויאכלם בהסבה ביחד כפיית מכל אחד, ואם אינו יכול לאכל כפני יתיים ביחד, יאכל (של) המוציא תחלה ואחר כך של אכילת מצה, ואחר כך יקח כפיית מרור וישקענו בלו בחרסת, ולא ישקענו בתוכו שלא יבטל טעם מרייתו, ומטעם זה צריך לנער החרסת מעליו, ויברך על אכילת מרור ויאכלנו בלא הסבה, ואחר כך נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכוונתו עם המרור וטובלה בחרסת. הנה: ויש אומרים דאין לטבלו, וכן הוא במנהגים וכן ראיתי נוהגין. ואומר: זכר למקדש כהלל, ואוכלן ביחד בהסבה. ומשברך על אכילת מצה לא יסיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל כריכה

באור הגר"א - מיד. רוצה לומר אחר עקירת הקערה תכף כדי שישאל, וכמו שכתוב שם וכאן הבין שאל כו', וכמו שפירש והולך: **אם אין.** גמרא שם: **וכשהבין.** שם קט"ו קט"ז פטרמן כו': **וכשמתחיל כו'.** עין תוס' קי"ד א' ד"ה הביאו כו': **וכשיגיע ללפיקו.** מדרש שוחר טוב, ואמר שם כדי לומר שירה על היין כמו שכתוב בערכין י"א א', והלל היא השירה כמו שכתוב שם יו"ד ב', ובפרק ד' דראש השנה ובפרק א' דמגלה: **ונוהגין לזרק.** כמו שכתוב בירושלמי ריש פרק ערבי פסחים, "מנין לד' כוסות כו' ורבנן אמרי כנגד ארבעה כוסות של פרענות שהקדוש ברוך הוא עתיד להשקות את כו' עין שם: **באצבעו.** על שם אצבע אלהים היא: **הכל י"ו פעמים.** עין מ"א: **ויהיה הפת כו'.** כמו שכתוב שם שעונין עליו דברים: **ואז כו'.** כמו שכתוב שם ק"ב ואם הביא כו', וכתב הרא"ש שם בשם הירושלמי מפני בושותו שהוא מקדם בפסוק ומקדם לברכה:

סימן תעד - על כוס שני אין מברכין ובו סעיף אחד

א שותה כוס שני ואין מברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה, שאין מברכין בורא פרי הגפן כי אם על כוס של קדוש ועל כוס של ברכת המזון, ואין מברכין על הגפן כי אם אחר כוס רביעי. הנה: והמנהג בין האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס, אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד, וכן דעת רב הגאונים.

באור הגר"א - שאין מברכין. כמו שכתוב שם ק"ג ב' מר זוטרא ברין כו': **והמנהג כו'.** כדעת הרי"ף, ולמד ממה שכתוב שם ק"ט ב' ארבעה פסי כו', ויש לו דין נמלך לענין זוגות, והוא הדין לענין ברכה, והביא ראיה ממה שכתוב בחלין פ"ו ב' מאי שנא מתלמידי דרב כו' הכי השתא כו', והכי נמי דלא אפשר למקרי ומשתי בהדי, והר"ה דחה ראיתו, וזקא בדבר שהוא סלוק אמרינן כן, כמו ברכת המזון וכסוי הדם, וראיה ממה שכתוב ק"ב א' חברים שהיו כו', ועין תוס' שם ד"ה ועקרו, ובחלין שם בתוס', ועוד שאם רצה לשנות שותה כמו שאמרו בין הכוסות כו', ובמלחמות ור"ן

ועל אכילת מרור, ובטבול השני יטבולנו בחרסות
ויאכלנו בלא ברכה.

ג בלע מצה, יצא; אבל אם בלע מרור, לא יצא
דטעם מרור בעיניו וליכא. ואפלו אם בלע מצה
ומרור כאחד, ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא.
ואם פרכם בסיב, ובקלעו, אף ידי מצה לא יצא
לפי שאין דרך אכילה בכה.

ד אבל מצה בלא פנוה, כגון שאנסוהו גוים או
לסטים לאכל, יצא ידי חובתו כיון שהוא יודע
שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה; אבל
אם היה סבור שהוא חל, או שאין זו מצה, לא
יצא.

באור הגר"א - אבל כו'. כגון שאנסוהו כו' אף על
גב דקימא לן פרבי זירא דמצות צריכות פנוה, לא
קימא לן כמו שאמר רבא שם זאת אומרת כו', אלא
כמאן דאמר התם כו', ועין רש"י שם, ר"ן: כיון כו'
אכל כו'. מדלא נקט בהני גווגי. שם:

ה אבל פזית מצה והוא נכפה, בעת שטותו,
ואחר כך נתרפא, חייב לאכל אחר שנתרפא, לפי
שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל
המצות.

ו אבל פחצי זית, וחזר ואכל פחצי זית, יצא,
ובלבד שלא ישקה בין אכילה לחברתה יותר
מפני אכילת פריס. ועין לקמן סימן תרי"ב (ס"ג).

ז אין חייב אכילת מצה אלא בלילה הראשון
בלבד. הנה: ונהגו לעשות שלש מצות של סדר
מעשרון, וזכר ללחמי תודה, ועושים בהם סימן
לידע איזה ראשונה או שנייה או שלישית, ומניחים
הראשונה עליונה והשנייה באמצע והשלישית
בתחתונה לכריכה, ואם שנה לא עכב (טור בשם
הרא"ש). ואופין אותם גם כן פסדר (כל בו ואבנדרהם),
ואם נשברה אחת מהן לוקחין אותה לשנייה,
דבלאו הכי פורסין אותה (אגור). ואף בלילה
הראשון יוצא בכזית. ושעור פזית עין לקמן סימן
תפ"ו.

זו, כדי שתעלה ברפת אכילת מצה וברפת
אכילת מרור גם לכריכה זו.

באור הגר"א - ויקח המצות כו' ויאחזם. עין מ"א.
וכמו שכתוב לעיל בסימן תע"ג, וכמו שכתוב
בגמרא נקיט תרתי כו': ויכרך כו' ואחר כך. שדעת
הראשון בתוס' דברכות ל"ט ב' ד"ה הפל, שיכרך
המוציא על השלמה, ועל אכילת מצה על הפרוסה
לחם עני, אבל הפל על הפרוסה לא, משום שאין
עושין מצות חבילות חבילות כמו שכתוב פרק
ערבי פסחים ק"ב ב', ור' מנחם היה מכרך הפל על
הפרוסה, ואומר שאין נקרא בכהאי גוונא חבילות,
כמו בכוס של קדוש שמכרך ברפת חזין וקדוש,
וכן אם אין לו רק חזרת שמכרך בורא פרי אדמה
ועל אכילת מרור בטבול ראשון, והר"י היה מפקק
נפשיה מפלוגתא והיה עושה כמו שכתוב כאן,
וכתב הרא"ש בערבי פסחים ובסדר הפסח כסברא
ראשונה, וכתב גם כן להוציא עצמו מפלוגתא
פנ"ל, ועין בהגהות מימוניות ומרדכי: ואחר כך
יבצע. כמו שכתוב ובצע חדא, והפרוסה פנ"ל:
העליונה. כמו שכתוב בסימן רע"ד: ויטבולם
במלח. וירושלמי וטמיש ליה במלחא: ואין המנהג.
כמו שכתוב בברכות מ' א' לית דין כו': ויאכלם
בהסבה. ערבי פסחים ק"ח א': ביחד כו'. שאם
יאכל של המוציא תחלה, יצא בה ידי חובתו,
וצריך בפרוסה פנ"ל. ב"ח: ואם אינו. דצריך לאכל
לכתחלה כל הפזית ביחד, כמו שכתוב שם ק"ד ב'
אכלן לחצאין יצא, ונקא דיעבר: ואחר כך. קט"ו
א': מצה ג'. ממה שכתוב שם ק"ז ב' כל חד כו',
וכמו שכתוב בירושלמי פרק ג' דשקלים הלכה
(ד') ג' ג' תרומת חג' קפות' נוטל מן הראשונה,
אף על פי שיש בראשונה חזר לשניה, נוטל מן
השניה אף על פי שיש בשניה חזר לשלישית,
שלמה שלישית חזר לשניה כו': בחרסות. משום
מרור, וכן היה הלל על כרחף עושה: ויש אומרים.
שאין בו משום קפא, כמו שכתוב בירושלמי כל
דאית ביה נהמא לית ביה משום קפא, ועין בהגהות
מימוניות: בהסבה. משום מצה, דמרור אינו מעכב
הסבה כמו שכתוב שם מרור אין צריך הסבה, וכן
היה הלל על כרחף עושה: ומשברך כו' כדי כו'.
עין ט"ז, דהא להלל לא יצא אלא בזו והוי הפסק:

ב אם אין לו ירקות לטבול ראשון אלא מרור,
יכרך עליו בטבול ראשון: בורא פרי האדמה

בשר עוף אָמַר ליה אָפּלוּ בִּשְׂר עוֹף. סבָּרין מִימֵר אָפּלוּ בִּיצָה אָפּלוּ קוּלִיס, ר' יוֹדֵן בַּר חֲנַן אוֹמַר בְּלֶבֶד מִן הַשְּׁחוּטָה: **נֹחֲגִין כּו'.** וְלִי נִרְאָה הַטַּעַם מִפְּנֵי שְׁעוּשִׁין אוֹתוֹ וְכָר לַחֲגִיגָה וְצָרִיף לֵאכֹל. וּמָה שָּׂאִין אוֹכְלִין אֶת הַזֶּרֶעַ, לְפִי שְׁעוּשִׁין אוֹתוֹ צָלִי כְּמוֹ שִׁפְתוֹב לְעִיל בְּסִימָן תַּע"ג, וְאִין אוֹכְלִין צָלִי, וְיוֹצֵאִין בְּאַפִּיקוֹמָן שְׂאוֹכְלִין: **מִשּׁוּם שְׁלִיל.** מִדְּרַשׁ רַבּוֹת קִינּוּת, עַל פֶּסוּק הַשְּׂבִיעֲנִי כו'. הַשְּׂבִיעֲנִי בְּמִרְוִים זֶה יוֹם טוֹב הָרָאוּשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח דְּכָתִיב בּוֹ עַל מִצּוֹת מִרְוִים, הַרְוִנִי לַעֲנֶה, מָה שֶׁהַשְּׂבִיעֲנִי בְּלִיל יוֹם טוֹב הָרָאוּשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח הַרְוִנִי בְּלִילִי תִשְׁעָה בָּאֵב לַעֲנֶה, הָרִי לִיל יוֹם טוֹב הָרָאוּשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח הוּא לִילִי תִשְׁעָה בָּאֵב: **וְיֵשׁ נֹחֲגִין.** וְיֵשׁ לְהִבִּיא סִמָּן מִמָּה שִׁפְתוֹב בְּפָרָק ה' דְּבִרְכוֹת, וְאִם בָּא לְשַׁחוֹת כּו':

סִימָן תַּעֲזוּ - דִּינֵי אֲכִילַת הָאַפִּיקוֹמָן וּבּוֹ ב' סְעִיפִים

א לְאַחַר גָּמַר כָּל הַסְּעֵדָה אוֹכְלִים מִמַּצָּה הַשְּׁמִירָה תַּחַת הַמַּפָּה פְּזִית כָּל אֶחָד, וְכָר לַפֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשֹּׁבַע, וְיִאֲכַלְנוּ בְּהִסָּבָה וְלֹא יִבְרָךְ עָלָיו, וְיִהְיֶה זֶהִיר לְאֶכְלוּ קֶדֶם תְּצוּת. וְיִקְדִּים עֲצֻמוֹ שֶׁגַּם הִחֲלָל יִקְרָא קֶדֶם תְּצוּת (ר"ן פ' ע"פ וְסוֹף פ"ב דְּמַגְלָה).

בְּאוֹר הַגֵּר"א - לְאַחַר. שֶׁם קי"ט ב' אִין מִפְּטִירִין כּו', וְעִין רש"י שֶׁם: **פְּזִית.** כְּמוֹ שִׁפְתוֹב שֶׁם שְׂאִיכָל פְּזִית מַצָּה בְּאַחֲרוֹנָה: **וְכָר.** שְׂרִש"י וְרִשְׁב"ם מִפְּרָשִׁים שֶׁזֶהוּ עֶקֶר אֲכִילְתָּהּ וּמִכְרָךְ בְּתַחֲלָה כְּמוֹ בְּתוֹרַת, וְהָרָא"שׁ הִקְשָׁה אִם כֵּן יֵאָכֵל עֲמָה מְרֹר וְחִרְסַת, אֲלֹא וְכָר לַפֶּסַח כּו': **וְיִאֲכַלְנָה.** אֵף לְדַעַת הָרָא"שׁ, פִּינּוֹן שְׂבִיזְמָן הַבֵּית הִיָּה עֶקֶר אֲכִילְתָּהּ: **וְלֹא.** כְּנ"ל: **וְיִהְיֶה זֶהִיר.** עִין בְּאֵר הַגּוּלָּה, וְאֵף לְרַבִּי עֲקִיבָא מִכָּל מְקוֹם לְכַתְּחִלָּה אֲסוּר, כְּמוֹ שִׁפְתוֹב בְּזֻכָּחִים נ"ז ב', וְעִין תוֹס' בְּעִרְבֵי פֶסַחִים שֶׁם: **וְיִקְדִּים כּו'.** בְּשִׁבְלִי כּוֹס ד', וְעִין בְּסִימָן תַּע"ב, דְּלֹא כְּתוּס' דְּמַגְלָה שֶׁם:

ב אִם שָׁכַח וְלֹא אָכַל אֶפִּיקוֹמָן, וְלֹא נִזְכַּר עַד שֶׁנִּטַּל יָדָיו אוֹ שָׁאֵמַר הֵב לָן וּנְבָרֶךְ, אוֹכֵל אֶפִּיקוֹמָן בְּלֹא בִּרְכַּת הַמּוֹצֵאִי. וְאִם לֹא נִזְכַּר עַד שֶׁבִּרְךְ בִּרְכַּת הַמּוֹזֵן, אִם נִזְכַּר קֶדֶם שֶׁבִּרְךְ בּוֹרָא

בְּאוֹר הַגֵּר"א - וְנִחְגֹּג. כְּמוֹ שִׁפְתוֹב בְּפָרָק הַתּוֹדָה, דָּג' מִצּוֹת בָּאוֹת מִעֲשָׂרוֹן אֶחָד: **זָכַר כּו'.** דְּהִיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין צָרִיף לְהוֹדוֹת כְּמוֹ שִׁפְתוֹב בְּפָרָק ט' דְּבִרְכוֹת, וְאִמְרִינָן בְּתוֹדָה שָׂאֵם אֶפְאָן ד' חֲלוֹת יִצָּא, אֶחָד לְחֶמֶץ וְג' לְמִצּוֹת: **וְעוֹשִׂים בָּהֶם כּו'.** כְּמוֹ שִׁפְתוֹב בְּקִפּוֹת הַשְּׁקָלִים וְהִיָּה כְּתוּב בְּהֵן א' ב' ג' לִידַע כּו': **וְאִם שָׁנָה.** כְּמוֹ שִׁפְתוֹב מַגְלָה כ"א ב', שְׁנֵי שִׁקְרָא כּו', שְׁלִישִׁי שִׁקְרָא כּו':

סִימָן תַּעֲזוּ - מִנְהַג אֲכִילַת צָלִי בְּלִיל פֶּסַח וּבּוֹ ב' סְעִיפִים

א מְקוֹם שֶׁנִּחְגֹּג לְאָכֵל צָלִי בְּלִילִי פֶסַחִים, אוֹכְלִים. מְקוֹם שֶׁנִּחְגֹּגוּ שְׁלֹא לְאָכֵל, אִין אוֹכְלִין גְּזֵרָה שְׂמָא יֵאֵמְרוּ בִּשְׂר פֶּסַח הוּא. וּבְכָל מְקוֹם אֲסוּר לְאָכֵל שֶׁהוּא צָלִי כְּלוּ כְּאֶחָד בְּלִילָה זֶה, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאָה כְּאוֹכֵל קְדָשִׁים בַּחוּץ; וְאִם הִיָּה מִחֲתָף אוֹ שִׁחְסַר מִמֶּנּוּ אֲכָר אוֹ שֶׁלַּק בּוֹ אֲכָר וְהוּא מִחֲבָר, הָרִי זֶה מִתֵּר בְּמְקוֹם שֶׁנִּחְגֹּג. הִנֵּה: וְלֹא יֵאָכֵל וְלֹא יִשְׁתֶּה הִרְבֵּה יוֹתֵר מִדָּאִי, שְׁלֹא יֵאָכֵל הָאַפִּיקוֹמָן עַל אֲכִילָה גִּסָּה אוֹ יִשְׁתַּכֵּר וְיִישֵׁן מִיָּד (מִהֲרִ"ל).

בְּאוֹר הַגֵּר"א - וּבְכָל מְקוֹם אֲסוּר. מִתְּנִיתִין סוֹף פָּרָק ב' דִּיּוֹם טוֹב, וְעִין בְּאֵר הַגּוּלָּה: **שְׁלֹא יֵאָכֵל.** שֶׁהוּא בְּמְקוֹם פֶּסַח, וְאִמְרִינָן בְּנִזְרִי וְאֶחָד אֲכָלוּ לְשֵׁם כּו', וּבְעִרְבֵי פֶסַחִים (קכ"א) [ק"כ] דְּלִמָּא אֲתִי כּו', וְעִין תוֹס' ק"ז ב' ד"ה דְּלִמָּא כּו': **אוֹ שִׁתַּכֵּר כּו'.** כְּמוֹ שִׁפְתוֹב בְּיִרוּשְׁלָמִי לְמָה בְּשִׁבְלִי שְׁלֹא יִשְׁתַּכֵּר כְּנ"ל: **וְיִשֵּׁן מִיָּד.** וְתַנְיָא בְּתוֹסְפָתָא חִיב אֲדָם לַעֲסֹק בְּהִלְכוֹת פֶּסַח כָּל הַלַּיְלָה:

ב אָפּלוּ בִּשְׂר עֶגְל וְעוֹף, כָּל דְּבָר שֶׁשְּׁטַעוֹן שִׁחִיטָה, אֲסוּר לְאָכֵל צָלִי בְּמְקוֹם שֶׁנִּחְגֹּגוּ שְׁלֹא לְאָכֵל צָלִי. הִנֵּה: הַנֵּה גִּסָּה בְּקִצָּת מְקוֹמוֹת לְאָכֵל בְּסַעֲדָה בִּיצִים, וְכָר לְאִבְלוֹת, וְנִרְאָה לִי הַטַּעַם מִשּׁוּם שְׁלִיל תִּשְׁעָה בָּאֵב נִקְבַּע בְּלִיל פֶּסַח, וְעוֹד וְכָר לְחִרְבָּן שֶׁהִיוּ מִקְרִיבִין קֶרְבֵּן פֶּסַח. וְיֵשׁ נֹחֲגִין שְׁלֹא לְאָכֵל שׁוֹם טְבוּל בְּלִילָה, רַק שְׁנֵי טְבוּלִים שְׁעוֹשִׂים בְּסִדֵּר (מִהֲרִ"ל).

בְּאוֹר הַגֵּר"א - אָפּלוּ כּו'. רַבָּא בְּעִי קוּמִי רַבִּי אֲמִי אָפּלוּ בִּשְׂר עֶגְל, אָמַר לִיה אָפּלוּ בִּשְׂר עֶגְל, אָפּלוּ

**סימן תעח - שלא לאכל אחר אכילת
האפיקומן וכו' ב' סעיפים**

א אחר אפיקומן אין לאכל שום דבר. הנה: ולא
יאכלנו בשני מקומות, דלא עדיף מאלו הפסיק
בשנה דאסור משום דהוי בשני מקומות (טור).

באור הגר"א - שום דבר. כרבי יוחנן שם, דמוסיף
אדשמואל שלא אסר אלא מיני בשר, דאדיליא
הוא מין עוף. ר"ן: ולא יאכלנו. כרב, ושמואל ורבי
יוחנן מוספי אדרב וקמו שכתב הר"ן: דלא עדיף.
רוצה לומר דלא כתוס' שם שכתבו הא דרב לא
שיף במצה בזמן הזה, ומתניתין דישנו הוא בפסח
דוקא, ועובדא דרבה בתענית ולמד מפסח. אבל
לדין דקמא לן דכל זה גם במצה וכמו שכתוב
בסעיף ב', וכל זה הוא משום חומרא שלא יעקרו,
ועין רשב"ם שם, כל שכן כאן דשיף גם כן במצה:

**ב מי שיטן בתוך הסעודה והקין, אינו חוזר
לאכל.** בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה,
חוזרים ואוכלים. נרדמו כלם, ונעורו, לא
יאכלו. ונתמנמו כלם, יאכלו. הנה: וכל זה אינו
אלא שישנו לאחר שהתחילו לאכל האפיקומן,
אבל שנה קדם לזה לא הוי הפסק (טור ורבונו ירושם).

באור הגר"א - מי שיטן כו. הרשב"ם מפרש דקאי
ארישא, משום דקשיא ליה עובדא דרבה, אבל
הרמב"ם מפרש דרבה יחיד היה וזהו שאמר מי
שיטן. וצריך עיון, דהא אביי נתגדל שם בביתו,
וכמו שכתוב פי חזקוני בי רבה הנה זגין כו: בני
כו. מתניתין שם, ועין באר הגולה: וכל זה אינו
כו. רשב"ם במתניתין, וכמו שכתוב אין מפטירין
כו' שלא יעקרו כו' פנ"ל:

**סימן תעט - ברפת המזון על כוס שלישי וכו'
סעיף אחד**

א אחר כף מוזגין לו כוס שלישי, ומברך עליו
ברפת המזון ובורא פרי הגפן, ושותהו בהסבה;
ולא יברך אחריו ולא ישתה יין בינו לכוס
רביעי. הנה: מיהו מכוס שלישי יכול לשתות כמה
פעמים והכל מחשב שתיה אחת, אף על גב

פרי הגפן יטל גידו ויברך המוציא ויאכל
האפיקומן ויחזור ויברך ברפת המזון ויברך בורא
פרי הגפן וישתה הכוס (בית יוסף), ואם לא נזכר עד
אחר שברך בורא פרי הגפן לא יאכל אפיקומן,
ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה שכלל
שמורות הן משעת לישה; אבל במקום שנהגו
לעשות שמור למצות מצה משעת קצירה,
אפילו לא נזכר עד אחר ההלל, יטל גידו ויברך
המוציא ויאכל האפיקומן. הנה: ויחזור ויברך על
הכוס ואין לחוש כמה שמוסיף על הכוסות (תשובת
הרא"ש קל"ב כ"ד). ואם נאבד האפיקומן יאכל פזית
אחד ממצה שמורה אחרת (רוקח).

באור הגר"א - אם כו. אף על גב דנטילת גידים הוי
סלוק כמו שכתוב בברכות מ"ב א', וכן הב ונברך
כמו שכתוב בערבי פסחים ק"ג ב', מכל מקום כאן
לא הוי סלוק, כמו שכתוב בברכות שם אגן כו', אף
על גב דסבירא ליה דהוי סלוק, ועין תוס' שם ד"ה
אתפא: ואם כו. כמו שאמרו בין שלישי לרביעי
כו', ועין תוס' שם ק"ח א' ד"ה כולו: יטל גידו.
פירן דאסח דעתיה כמו שכתוב בפסחים קט"ו ב',
ועין תוס' ק"א ב' ד"ה כשהן: ויברך המוציא. וכאן
ליכא למימר אתפא כו', דאפילו לא אסח דעתיה
צריך לחזור ויברך אפילו אשתיה, כמו שכתוב
בפסחים ק"ג א' אמר ליה למה לי כולי כו', ועין
תוס' ק"ב ב' ד"ה יקנה כו' ודעתו כו', וכל שכן
כאן דלא מהני ליה אתפא כו': ויברך בפה"ג כו'
ואם לא כו'. הינו למאן דאמר ברפת המזון טעונה
כוס אפילו ביחיד:

באור הגר"א - מתחיל כו'. מתניתין שם וגומר כו', ובמתניתין הקודמת אמר עד חלמיש למצינו מים: ואינו אומר כו'. שם וכגדת רש"י ורשב"ם תנו רבנן רביעי כו' ושם בתוס' ד"ה רבי יוחנן, ורבנו חיים כו'. אבל בית יוסף כתב בסוף סימן תפ"ו ששמע בשם ר' מאיר ערמאה שלא לחתם בלשתבח, ויהללוך יאמר אחר כך, ועין שם ברשב"ם ד"ה ורבני יוחנן כו' ותוס' ד"ה מהודו כו': ושותהו כו' בלא כו' וכבר. פנ"ל: ומכרף. שם: ואם. כמו שכתוב בסימן תע"ב: ומכרף. כמו שכתוב שם קי"ג ב' אָנָּה נמלך אָנָּה: ויש אומרים שיש כו'. משום דלא לנו מדבר מחבלי משיח וגוג ומגוג כמו שכתוב שם קי"ח א': ויכול לגמר. פרק כיצד צולין פ"ו א' דאכלי בארעא ואמרי באיגרא כו':

סימן תפא - שלא לשותות אחר ארבע כוסות ובו ב' סעיפים

א אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשותות יין, אלא מים. הנה: וכל המשקין דינן כין (בית יוסף). ומי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשותות, יכול לשותות כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול. (מרדכי).

באור הגר"א - אחר ארבעה כו'. רי"ף, וכפי גרסתו חמישי גומר כו' וכמו שכתוב למטה בהג"ה, אלמא שאין רשאי לשותות אלא אם כן אומר עליו כו'. והקשה עליו הר"ה, וכן בתוס' קי"ז ב' ד"ה רביעי, אי משום טעם מצה, הא לא אסר שם קי"ט ב' אלא מיני מיכלא, ומה שכתוב בין שלישי לרביעי לא ישתה מפרש בירושלמי שלא ישתפר ויפסיד הלל מה שאין כן אחר כך' וכתבו תוס' לפי המפרש בין שלישי לרביעי משום טעם מצה ניקח. והרא"ש כתב בשם הר"מ דגם לטעם הירושלמי ניקח, כמו שכתוב בתוספתא ח"ב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה. ורמב"ן ור"ן כתבו, משום שלא יהא נראה כמזכיר על הכוסות ונראה כמתחיל בסעודה אחרת, ואפיקומן זכר לפסח שאין נאכל אלא על השבע: וכל המשקים. לכל הטעמים פנ"ל: ומי שהוא כגדת הר"ף כוס חמישי כו', וכמו שכתבו תוס' בשם הר' יוסף טוב עלם עין שם, וכן כתב במלקחמות בשם

דהפסיק בינתים (מהרי"ל ומהר"י ותשב"ץ). **מצנה לחזר אחר זמון. הנה:** והגדול שבהן אומר הודו ואנא, והאחרים עונין אחריו (כל בו). והגדול יכול לתן לקטן רשות (מהרי"ל). ויכול לצרף לזמון לענין הלל, אף על גב שלא אכל עמהם. ונהגו שבעל הבית מכרף ברכת המזון בליל פסח, שנאמר: טוב עין הוא יברך והוא מקרי טוב עין שאמר כל דכפין ייתי ויכול כו'.

באור הגר"א - ובורא פרי הגפן. כמו שכתוב בסימן תע"ד: ושותהו. כמו שכתוב בסימן תע"ב: ולא. עין סימן תע"ד: מיהו. דברירושלמי מפרש הטעם משום שלא ישתפר, מה שאין כן באותו הכוס: **מצנה כו'.** משום הלל. במדרש תהלים, והקוראים צריך שיהיו שלשה כדי שיאמר לשנים הודו: **והגדול כו'.** כמו שכתוב בסוטה כגדול המקרא את ההלל, אף על גב דפשוטא דגמרא למעוטי קטן עין שם: **והגדול יכול כו'.** עין תוס' פרק ז' דברכות מ"ז א' ד"ה והלקתא: ויכול לצרף כו'. עין סוף סימן ת"פ ויכול כו': ונהגו כו' שנאמר. סוטה ל"ח ב', וכמו שכתוב סימן קפ"ג סעיף ד':

סימן תפ - סדר כוס רביעי ובו סעיף אחד

א מתחיל לא לנו, וגומר עליו את ההלל; ואינו אומר יהללוך, אלא אומר אחר גמר ההלל, הלל הגדול, שהוא מהודו לה, עד על נהרות בבל שהם כ"ו פי לעולם חסדו, ואחר כך אומר נשמת כל חי וישתבח עד מעולם ועד עולם אתה אל, ואז יאמר יהללוך עד מלך מהלל בתשבחות, ושותהו בהסבה בלא ברכה תחלה, וכבר נתבאר לעיל סימן תע"ד דאנו נוהגין לכרף, ומכרף אחריו על הגפן; ואם שותהו בלא הסבה, צריך לשותות פעם אחרת בהסבה, ועין לעיל סימן תע"ב סעיף ז', ומכרף לפניו בורא פרי הגפן, לפי שהסית דעתו מלשותות עוד. הנה: ויש אומרים שיש לומר שפך חמתך וכו' קדם לא לנו (ר"ו פרק ע"פ) ולפתח הפתח, כדי לזכר שהוא ליל שמורים, ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפך חמתו על הגוים (מהרי"ב), וכן נוהגין. ויכול לגמר הלל אף שלא במקום סעודה. (רמב"ם והמגיד פ"ח).

באור הגר"א - תיב. תוספתא כנ"ל: **עד שתחטפנו שנה.** לשון הרא"ש: **וכל דין כו'.** כמו שכתוב במסכת סופרים ובהביאור הר"ן, "רבי שמעון בן יהודה דקאמר אומר שמנה עשר יום ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל, ואלו הן כו' ויום טוב הראשון של פסח ולילו, ובגולה כ"א יום כו', כשהוא קורא אותו בביתו אין צריך לברך שפיר ברוך כו': רק. כמו שכתוב בפרק ט' דברכות: **שאר דברים.** כמו שכתוב בפרק ב' דשבועות: **פי ליל.** כמו שכתוב בפרק ערבי פסחים:

הראשונים עין שם. ואי אפשר דרבי טרפון קאמר דחמישי לשם חובה, דמשמע שם דקמא לן כרבי טרפון דשקלי וטרי אמוראי אליביה, ואמרין ארבע פסי תקינו רבנן, וכן בכל דוכתא קמא לן ארבע בוסות:

ב תיב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספור בנסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שנה. הגה: וכל דין ליל ראשון יש גם כן בליל שני (אגור). ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כד' להגן, פי ליל שמורים הוא מן המזיקין.

מעשה רב הלכות פסח

משל אינו יהודי, או הקמח של ישראל אם אינו לתותה, וי"ש ושכר של ישראל לא ישתה עד שיעשה מחדש:

קפב הדיי"ע צריך גם כן למוכרה לאינו יהודי, ולא מהני הדחה, רק כשיפריד כל דף בפני עצמו וידיח היטב:

קפג מתר לחלב בהמות של אינו יהודי בפסח ואפלו מאכילה חמץ:

קפד כל מידי דמידגן נאסר, ואין להתיר מיני קטניות כגון הירז ואפלו בשנת בצרת, וכן שמן זרע קנבוס אין להתיר:

קפה שבעת ימים תאכל מצות כל שבועה מצוה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה, רשות קרי לה, אף על פי כן מצוה מדאורייתא הוא, וכן פרשו יום טוב אינו צריך אות, פסח במצוה, סבות בסבה, ועוד כמה ראיות, והיה מחבב מאד מצות אכילת מצה כל שבועה, וביום טוב אחרון היה אוכל סעודה שלישית, אף על פי שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר ימים טובים, מפני חביבת מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו. ובמוצאי יום טוב היה משתדל לטעם חמץ, וכן חדש באורחא נגהי תמיניסר, והיה נמנע לאכל לאחר פסח מצה

קעו בענין הפטירה ו'ערבה' בשבת הגדול, בסוף ימיו צוה להפטיר 'וערבה' בשבת הגדול שאינו חל בערב פסח, והיה אומר שאם חל שבת הגדול בערב פסח אין להפטיר 'וערבה', והוא הפך מנהג העולם, כי לפי הטעמים שמבאר בלבוש שנהגן 'וערבה' לשבת הגדול, יש להפך הסדר:

קעז בשבת הגדול במנחה אין אומרים 'עבדים היינו', מטעם המבאר במכילתא ונתקנה בהגדה, יכול מראש חדש, תלמוד לומר לעבור זה בשעה שמצוה ומרור כו' (ע' שלו סי' ת"ל ס"ק ב'):

קעח בדיקת חמץ בחורין ובסדקין, ואף על פי שברך ביום צריך לבדוק לאור הנר, אפלו בכל תבה, ואפלו בספרים שמשתמש בהם בשעת סעודה. ונמשך זמן הבדיקה מאד, ומתחיל לבדוק קדם הלילה, מפסיק באמצע בתפלת מעריב ואינו חושש:

קעט זמן אכילת חמץ בערב פסח, מן הדין מחשבין מהגז עד שקיעת החמה:

קפ שלא למפר שום דבר חמץ פי אם מכירה עולמית:

קפא אחר הפסח, אין לקח מן השוק מה שאופין מקמח של ישראל, ומשמרים וי"ש ושכר של ישראל, פי המכירה גרוע, על כן לא יקנה רק שיהא

קצא סדר של פסח, מוזגין הכוס ומקדש, ונוטלין לידים ומברכין על נטילת ידים, ומטביל בחמץ, ומברך בורא פרי האדמה, ואוכל פזית, ואינו מברך ברכה אחרונה, ואחר כך מביאין הקערה עם המצות מגלין, מסדרת שני מצות, (ע' ש"ע שלו סי' תע"ג ס"ק י"א) ומרור וחרוסת וזרוע וביצה כזה, ובוזע ומטמין לאפיקומן, ונשאר פרוסה ושלמה, פרוסה מלמעלה, ומניח הזרוע והביצה תחת השלמה והמצה מחפה אותם, ומרור וחרוסת מלמעלה, ומגביה הקערה בעצמו, ואומר הא לחמא עניא וכלם שומעין, ואחר כך נוטלין הקערה מעל השלחן, ואז מוזגין הכוס, ושואלין מה נשתנה, ואומר הגדה וכלם שומעין, וכשמגיע לעשר מכות נותנין לו כלי והוא שופך עשר פעמים, וכן בסימן דצ"ף וכו' שופך ג' פעמים, וכוס שלו עומד מעטר בכל הכוסות של בני הבית והכוס שלו באמצע, ואומר הגדה עד שמגיע למצה זו, מביאין הקערה ואומר ממצה זו עד אשר גאלנו, ומכסים הקערה ואומר אשר גאלנו, ומברך בורא פרי הגפן ושומה הכוס, ואחר כך מגלים פני הפלה לאחר שבע ברכות הנ"ל, דהינו יין, קדוש, זמן, על נטילת ידים, בורא פרי האדמה, אשר גאלנו היא ברכת שעשה נסים, ובורא פרי הגפן על כוס שני. ואחר כך נוטלין לידים ומברכין על נטילת ידים, והמוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה, ובוזע שניהם, ואחר כך אוכלים מרור מרוסק פזית ושעורו ביצה, ומשקעו בחרוסת, וכן הקריכה גם כן משקע בחרוסת, ואחר כך אוכלין הביצה. וטעם האכילה לא מפני אבילות, כי חס ושלום להזכיר אבילות תשעה באב היום, רק הטעם שהוא זכר לחגיגה, כי צלי אין לאכול בפסח זכר לפסח, רק בשר זכר לפסח וביצה זכר לחגיגה, ואחר כך אוכלין אפיקומן פזית, ודוקא קדם חצות, אבל הלל אין להקפיד אם הוא אחר חצות. ברכת המזון הכוס מעטר, שפוף חמתך והלל, ואין אומרים יהללוך כלל, רק הודו ונשמת וישתבח, וחותם בברכת ישתבח, הפיט אחד אלהינו:

קצג בשביעי ואחרון של פסח, אומרים מ'וישע' עד סוף השירה פסוק בפסוק. פיוט 'אי פתרוס' יום ליבשה'. ובאחרון של פסח, גם פיוט 'לבצל התפארת' אומרים בקול זמרה פסוק בפסוק. ובשביעי פיוט 'אמרו לאלהים אדירים'. ובשמיני

שיוצאין בה ידי חובתו בפסח, וכל זה להכיר לעשיית המצוה, שאין עושין אותה להנאה, אלא מפני גזרת הבורא יתעלה שמו:

קפו המצות של כל ימי הפסח יהיו מחטים משמרות משעת קצירה, והחמיר מאד בדבר, מחמת שבמדינתנו מצוין מאד מי גשמים בימי הקציר והתבואה על פני השדה, ועוד כמה חששות, דהוי כמו אתחזק רעותא:

קפז מתר לאכל מאכלים ותבשילין העשויים מקמח מצות, ואין לחוש שמא נשאר מקום שלא נאפה יפה וכשיבא במים יחמין, דאף שלא נאפה כל צרכו, על כל פנים לא גרע מקליות שאינו מתמין. (ע' ש"ע סי' תס"ג סעיף ג' ובאוריו ס"ק ה):

קפח להזהר לעמד בעת אפית מצות. והוא ז"ל היה אופה המצות שאוכלין כלילה ראשונה עם שאר המצות באחד, ולא היה מקפיד לאפותן בערב פסח אחר חצות (ע' ש"ע שלו סי' תנ"ח ס"ק א') גם לא עשה בהם סמנים כהן לוי, רק היה בורר המבחרים שבהם למצות ליל ראשון:

קפט בערב פסח מנהגו להפריש חלה מהמצות, ונותנין לפתח לאכל, (ע' לעיל סעי' ק"ד) ובכל ימות השנה מפריש חלת האור:

קצ בערב פסח אחר חצות, היה אומר פסוקי עשיית קרבן פסח שבתנ"ך, הינו בפרשת בא, מן 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן' עד 'פסח הוא לה'. ומן 'ויקרא משה' עד 'כן עשו'. ומן 'ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח' עד 'כן עשו'. ובפרשת אמור 'אלה מועדי ה'' עד 'פסח לה'. ובפרשת בהעלתך 'ויברך ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית' עד 'וילאזרח הארץ'. ובפרשת פינחס פסוק 'ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'. ובפרשת ראה 'שמור את חדש האביב' עד 'לא תעשה מלאכה'. וביהושע מן 'ויחננו בני ישראל בגלגל' עד 'בעצם היום הזה' פרק ה'. ובמלכים ב' פרק כ"ג מן 'ויצו המלך את כל העם' עד 'לה' בירושלים'. ובדברי הימים ב' פרק ל' מן 'וישלח יחזקיהו על כל ישראל' עד 'ויירפא את העם'. ובפרק ל"ה מן 'ויעש יאשיהו בירושלים' עד 'נעשה הפסח הזה':

אֶת שֵׁם. ו' ס"ו הָרִיעוּ לְאֱלֹהִים. כָּל הַמְזֻמְרִים
הִלְלוּ, חֵל שֶׁבֶת בְּאֶחָד מֵהֶם, נִדְחָה מִפְּנֵי שִׁיר שֶׁל
שֶׁבֶת, וּלְמַחֲרַת הַשֶּׁבֶת, מִתְחִיל מִשִּׁיר שֶׁפֶסֶק,
וְאוֹמֵר בְּכָל יוֹם כְּסֶדֶר הַנֶּ"ל וְהַאֲחֵרוֹן נִדְחָה. שְׁבִיעִי
שֶׁל פֶּסַח י"ח 'לִמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד'. אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח קל"ו
'הוֹדוּ לָהּ כִּי טוֹב':

פִּיּוּט 'מָה מוֹעִיל רָשָׁע', וְכָל פִּיּוּט הַשִּׁירָה בְּשִׁבְעֵי
וּשְׁמִינִי. וּבְשֶׁבֶת חֵל הַמוֹעֵד פִּיּוּט 'הוֹדִי שְׁלִיט בְּכָל
מִפְעָל' עַד גְּמִירָא, מְאָרִיכִים בְּתוֹדָה וְקוֹל זְמֶרָה:

קֶצֶד שִׁיר שֶׁל יוֹם לִימֵי הַפֶּסַח. יוֹם א' קי"ד 'בְּצֵאת
יִשְׂרָאֵל'. ב' ע"ח 'מִשְׁכִּיל לְאַסָּף'. ג' פ' 'רָעָה
יִשְׂרָאֵל'. ד' ק"ה 'הוֹדוּ לָהּ קְרָאוּ'. ה' קל"ה 'הִלְלוּ

שינויים בליל הסדר בין מנהג הגר"א למנהג העולם (מנהג אשכנז).

ו החזרת הקערה. למנהג העולם לפני 'עבדים
היינו', ולמנהג הגר"א לפני 'מצה זו'.

ז כיסוי הקערה. למנהג העולם ב'לפיקך' כשאוחז
הכוס, ולמנהג הגר"א בבברכת אשר גאלנו. (וצ"ע
אם אוחז הכוס בלפיקך או באשר גאלנו)

ח סיפור יציאת מצרים. למנהג העולם כל אחד
אומר בלחש עם בעל הבית, ולמנהג הגר"א בעל
הבית אומר וכולם שומעים.

ט אכילת מצה. למנהג העולם אוכלים אחר הברכה
שני כזיתים, ולמנהג הגר"א די בכזית אחד.

י ברכה אחר הלל ונשמת. למנהג העולם אחר
ההלל אומרים יהללך ללא חתימה, ובשתבח
במקום החתימה אומרים שוב יהללך עם חתימה.
ולמנהג הגר"א אין אומרים יהללך כלל, אלא אחר
ההלל אומרים מיד הלל הגדול, ובסוף ישתבח
חותמים בחתימת ישתבח.

יא אפיקומן. למנהג העולם אוכלין ב' כזיתים,
ולמנהג הגר"א די בכזית אחד.

א הבאת הקערה. למנהג העולם קודם הקידוש (או
קודם כרפס), ולמנהג הגר"א קודם יחץ.

ב מנין המצות בקערה. למנהג העולם שלש,
ולמנהג הגר"א שתיים.

ג סדר הקערה. למנהג העולם יש על המצות שש
דברים, מרור לברכה ולכורך, חרוסת, זרוע, ביצה
וכרפס. ומסודר כעין שני סגולין, זרוע בימין וביצה
בשמאל בצד העליון ומרור למטה ביניהם, חרוסת
בימין וכרפס בשמאל בצד התחתון ומרור לכורך
ביניהם. ולמנהג הגר"א יש ארבעה דברים, מרור
חרוסת זרוע וביצה. מרור בימין וחרוסת משמאל
בצד העליון, וזרוע בימין וביצה משמאל בצד
התחתון, ואחר יחץ מניח הזרוע והביצה מכוסין
תחת המצה, ואין כרפס בקערה.

ד נטילת ידיים לכרפס. למנהג העולם אין מברכין
על נטילת ידיים, ולמנהג הגר"א מברכין.

ה שיעור כרפס. למנהג העולם פחות מכזית,
ולמנהג הגר"א כזית.

הגדה של פסח

הגדה של פסח

עם מנהגי הגר"א

קדש

(בשבת: יום הששי. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות.)

סברי רבותי: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מכל עם, ורוממנו מכל לשון, וקדשנו במצותיו. ותתן לנו יהוה אלהינו באהבה (בשבת: שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום (בשבת: השבת הזו ואת יום) חג המצות הזה, זמן חרותנו (בשבת: באהבה) מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, (בשבת: ושבת) ומועדי קדשך (בשבת: באהבה וברצון) בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יהוה, מקדש (בשבת: השבת ו) ישראל והזמנים:

(במוצאי שבת: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, המבדיל בין קדש לחל, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יהוה, המבדיל בין קדש לקדש.)

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

שותה בהסיבה

ורחץ

לדעת הגר"א מברכים על הנטילה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים.

ברפס

יכוין בברכה לפטור המרור. לדעת הגר"א אוכל בזית.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי האדמה.

יחי

בוצע המצה לשנים, ויטמין חציה הגדול במפה לאפיקומן, וחציה השני מעל השלימה, והזרוע והביצה מכוסים תחת המצות.

מגיד

מגביה הקערה ואומר

הא להמא עניא די אכלו אבהתנא פארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הפאה פארעא דישראל. השתא עבדי, לשנה הפאה פני חורין.

מסלקין הקערה ומוזגין כוס שני והבן שואל:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמין ומצה, הלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפלו פעם אחת, הלילה הזה

הָיָה נִגְאָל. תָּם מָה הוּא אוֹמֵר, מָה זֹאת, וְאִמְרַת אֱלֹהֵינוּ בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. וְשָׂאֵינוּ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל אֶת פֶּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמָר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם.

יְכוֹל מֵרָאשׁ חֲדָשׁ, תִּלְמוּד לֹמֵר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם הַהוּא יְכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם, תִּלְמוּד לֹמֵר בַּעֲבוּר זֶה, בַּעֲבוּר זֶה לֹא אִמְרַתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שִׁישׁ מַעֲדָה וּמְרוּר מִנְחִים לִפְנֵיהָ.

מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם לְעֲבוֹדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמָר: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בַּעֲבֹר הַנֶּהָר יֵשְׁבוּ אֲבֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אֲבִרְהָם וְאָבִי נַחֲוֹר וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבִרְהָם מֵעֵבֶר הַנֶּהָר וְאוֹלָף אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן, וְאַרְבֶּה אֶת זָרְעוֹ וְאֶתְּנֶנּוּ לֹא אֶת יִצְחָק. וְאֶתְּנֶנּוּ לִיִּצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו, וְאֶתְּנֶנּוּ לְעֵשָׂו אֶת הָר שֶׁעִיר לְרֵשֶׁת אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם.

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲשֵׁב אֶת הַקוֹץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאֵמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבִרְיַת בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁנֶּאֱמָר: וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כִּי יֵצְאוּ בְּכּוֹשׁ גָּדוֹל.

אוֹחוֹ הַכּוֹס בִּידוֹ

וְהִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בְּלִבָּד עֹמֵד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַצִּילָנוּ מִיָּדָם. מִנִּיחַ הַכּוֹס

צֵא וּלְמַד מָה בִּקְשׁ לָבוֹן הָאֶרְמִי לַעֲשׂוֹת לִיעֲקֹב אָבִינוּ, שֶׁפָּרַעַה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזִּזְכָּרִים וְלָבוֹן בִּקְשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמָר: אֶרְמִי אֶבֶד אָבִי

שְׁתֵּי פְעָמִים. שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסֻבִּין, הַלֵּילָה הַזֶּה בָּלָנוּ מְסֻבִּין.

עַבְדִּים הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם, וַיֹּצִיאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה. וְאֵלּוֹ לֹא הוֹצִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעָבָדִים הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם. וְאֶפְלוּ בָּלָנוּ חֲכָמִים בָּלָנוּ נְבוֹנִים בָּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מַצּוֹה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבַּח.

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן, שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבִנְי בְּרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָּאוּ תִלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, הָרִי אֲנִי כְּבוֹ שְׁבָעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יִצִּיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילוֹת, עַד שֶׁדִּרְשָׁהּ בֶּן זוֹמָא, שֶׁנֶּאֱמָר: לִמְעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיּוֹמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הַעוֹלָם הַזֶּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהִבְיֹא לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ.

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן תּוֹרָה לַעֲמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא. כִּנְגֵד אַרְבַּעַה בְּנִים דִּבְרָה תּוֹרָה: אֶחָד חֶכֶם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שֹׂאֵינוּ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל.

חֶכֶם מָה הוּא אוֹמֵר, מָה הָעֵדֶת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאִף אֵתָּה אָמַר לוֹ כֹּהֲלֹת הַפֶּסַח, אֵין מִפְטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֶפִּיקוֹמֹן. רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר, מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וְלִפִּי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַמּוֹ מִן הַכָּל כְּפַר בַּעֲקָר, וְאִף אֵתָּה הַקְּהֵל אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֵלּוֹ הָיָה שָׁם לֹא

וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיִּגֹּר שָׁם בְּמִתִּי מַעֲט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב.

וַיֵּרֶד מִצְרַיִם, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. **וַיִּגֹּר שָׁם,** מִלְּמַד שְׁלֹא יֵרֵד לְהִשְׁתַּקֵּעַ אֶלָּא לְגוֹר שָׁם, שְׁנֵאמַר: וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲה לְגוֹר בְּאַרְץ פֶּאֶנּוּ כִּי אֵין מִרְעָה לַעֲשֹׂאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כְבֵד הָרַעַב בְּאַרְץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאַרְץ גִּשְׁן. **בְּמִתִּי מַעֲט** כִּמָּה שְׁנֵאמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְעַתָּה שְׁמוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב. **וַיְהִי שָׁם לְגוֹי,** מִלְּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִצְּנִיגִים שָׁם. **גָּדוֹל עָצוּם,** כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאֹד מֵאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם. **וָרֹב** כִּמָּה שְׁנֵאמַר: רִבְבָּה כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךָ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתִּבְאִי בַעֲדֵי עֲדִיִּים שְׂדִים נָכוֹנוֹ וּשְׁעָרָה צִמְחָה וְאֵת עָרֶם וְעָרֶיהָ. וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדִמְיוֹ וְאֹמַר לָךְ בְּדִמְיוֹ חַי וְאֹמַר לָךְ בְּדִמְיוֹ חַי.

וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנֻנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.

וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים, כִּמָּה שְׁנֵאמַר: הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׁנֵאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ. **וַיַּעֲנֻנוּ** כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וַיִּשְׁמְנוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבְּנוּ עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפִרְעָה אֵת פֶּתֶם וְאֵת רַעֲמֶסֶס. **וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה** כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וַיַּעֲבִידוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפִרְךָ.

וַנַּצְעֵק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ וַיֵּרָא אֶת עֲנִינּוֹ וְאֵת עֲמָלָנוּ וְאֵת לַחֲצֵנוּ.

וַנַּצְעֵק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאחֲזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל

שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה. **וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ,** כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָם אֶת יִצְחָק וְאֵת יַעֲקֹב. **וַיֵּרָא אֶת עֲנִינּוֹ,** זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים. **וְאֵת עֲמָלָנוּ,** אֵלּוּ הַבְּנִים. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: כָּל הַבָּנִים הַיְלֹוֹד הַיֹּאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוּן. **וְאֵת לַחֲצֵנוּ,** זֶה הַדְּחָק. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלְחִץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אוֹתָם.

וַיִּצְאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבִמְרֹא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים.

וַיִּצְאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם, לֹא עַל יְדֵי מִלְחָמָה וְלֹא עַל יְדֵי שְׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ (גִּיר' הַגֵּר"א: לֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ וְלֹא עַל יְדֵי מִלְחָמָה וְלֹא עַל יְדֵי שְׂרָף), אֶלָּא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכֹבֶדוֹ וּבַעֲצֻמוֹ. **שְׁנֵאמַר:** וְעַבְרַתִּי בְּאַרְץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפְתִּי כָל בְּכוֹר בְּאַרְץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה. **וְעַבְרַתִּי בְּאַרְץ מִצְרַיִם,** אֲנִי וְלֹא מִלְחָמָה. **וְהִפְתִּי כָל בְּכוֹר,** אֲנִי וְלֹא שְׂרָף. **וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים,** אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ. **אֲנִי יְהוָה,** אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.

בְּיַד חֲזָקָה, זֶה הַדְּבֹר. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: הִנֵּה יַד יְהוָה הַיְּהִי בְּמִקְנֶה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בְּסוֹסִים בְּחִמּוֹרִים בְּגִמְלִים בְּבָקָר וּבַעֲשֹׂאן דֶּבֶר כְּבֵד מֵאֹד. **וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה,** זֶה הַחֲרֵב. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וַחֲרַבּוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם. **וּבִמְרֹא גָדוֹל,** זֶה גְלוֹי שְׂכִינָה. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: אוֹ הַנִּסָּה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי בְּמוֹסָת בְּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיַד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדִלִים כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֵם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעִינֶיךָ. **וּבְאֹתוֹת,** זֶה הַמִּטָּה. כִּמָּה שְׁנֵאמַר: וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּשְׁחַח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֵתָת. **וּבְמוֹפְתִים,** זֶה הַדָּם.

הגדה של פסח

כִּמְהָ שְׁנָאֵמֹר: וְנִתְּתִי מִזְמֵרִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם
וְאִשׁ וְתַמְרוֹת עֵשׂוֹן. יִשְׁפּוֹד מַעַט מִזֶּהְכֹּס כְּשֹׂאוֹמֵר דָּם
וְאִשׁ וְתַמְרוֹת עֵשׂוֹן וְכֵן בִּי מִכּוֹת, דַּצ"ךְ עַד"ש בִּאֲחָ"ב.
דְּבַר אַחֵר: בְּיַד חֲזָקָה שְׁתִּים, וּבְזֶרַע נְטוּיָה
שְׁתִּים, וּבִמְרָא גָדֹל שְׁתִּים, וּבִאֲתוֹת שְׁתִּים,
וּבְמוֹפְתִים שְׁתִּים. אֱלֹהֵי עֶשְׂרֵי מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים. וְאֵלֹהֵי
הַזֶּה: דָּם, צִפְרִידָע, כְּנִים, עֶרֶב, דְּבַר, שְׁחִין,
בְּרָד, אֶרְבֶּה, חֲשָׁד, מִפֶּת בְּכוֹרוֹת. רַבִּי יְהוּדָה
הִיא נֹתֵן בָּהֶם סִמְנִים, דַּצ"ךְ עַד"ש בִּאֲחָ"ב.
רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי אָמַר, מִנֵּן אֲתָהּ אֹמֵר שְׁלָקוּ
הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים עֶשְׂרֵי מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ
חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, בְּמַצָּרִים מֶה הוּא אֹמֵר: וַיֹּאמְרוּ
הַחֲרֻטָּמִם אֶל פֶּרַעַה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא, וְעַל הַיָּם
מֶה הוּא אֹמֵר: וַיֹּרֶא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמַצָּרִים וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה
וַיֹּאמְרוּ בִּיהוָה וּבְמִשְׁחָה עֲבָדוֹ. כִּמְהָ לָקוּ בְּאֲצַבֵּעַ,
עֶשְׂרֵי מִכּוֹת. אֲמֹר מַעֲתָה, בְּמַצָּרִים לָקוּ עֶשְׂרֵי
מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, מִנֵּן שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים הִתְּתָה
שֶׁל אֶרְבַּע מִכּוֹת, שְׁנָאֵמֹר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ
עֲבָרָה וְזַעַם וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים. עֲבָרָה
אַחַת, וְזַעַם שְׁתִּים, וַעֲרָה שְׁלֹשׁ, מִשְׁלַחַת
מִלֵּאכֵי רָעִים אֶרְבַּע. אֲמֹר מַעֲתָה, בְּמַצָּרִים לָקוּ
אֶרְבָּעִים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ מֵאֲתִים מִכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר, מִנֵּן שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים הִתְּתָה
שֶׁל חֲמִשׁ מִכּוֹת, שְׁנָאֵמֹר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ
עֲבָרָה וְזַעַם וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים. חֲרוֹן
אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתִּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, וַעֲרָה
אֶרְבַּע, מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים חֲמִשׁ. אֲמֹר
מַעֲתָה, בְּמַצָּרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם
לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתִים מִכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר, מִנֵּן שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים הִתְּתָה
שֶׁל חֲמִשׁ מִכּוֹת, שְׁנָאֵמֹר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ
עֲבָרָה וְזַעַם וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים. חֲרוֹן
אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתִּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, וַעֲרָה
אֶרְבַּע, מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים חֲמִשׁ. אֲמֹר
מַעֲתָה, בְּמַצָּרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם
לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתִים מִכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר, מִנֵּן שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים הִתְּתָה
שֶׁל חֲמִשׁ מִכּוֹת, שְׁנָאֵמֹר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ
עֲבָרָה וְזַעַם וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים. חֲרוֹן
אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתִּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, וַעֲרָה
אֶרְבַּע, מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים חֲמִשׁ. אֲמֹר
מַעֲתָה, בְּמַצָּרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם
לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתִים מִכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר, מִנֵּן שְׁכַל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצָּרִים בְּמַצָּרִים הִתְּתָה
שֶׁל חֲמִשׁ מִכּוֹת, שְׁנָאֵמֹר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ
עֲבָרָה וְזַעַם וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים. חֲרוֹן
אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתִּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, וַעֲרָה
אֶרְבַּע, מִשְׁלַחַת מִלֵּאכֵי רָעִים חֲמִשׁ. אֲמֹר
מַעֲתָה, בְּמַצָּרִים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם
לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתִים מִכּוֹת.

עַל אַחַת כִּמְהָ וְכִמְהָ טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֶּלֶת
לְמָקוֹם עֲלֵינוּ, שְׁהוֹצִיאֵנוּ מִמַּצָּרִים, וְעָשָׂה בָּהֶם
שְׁפָטִים, וְעָשָׂה בִּאֲלֹהֵיהֶם, וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם,
וְנָתַן לָנוּ אֶת מִמּוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם,
וְהַעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶב, וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ,
וְסָפַק צָרָנוּ בְּמִדְבַּר אֶרְבָּעִים שָׁנָה, וְהַאֲכִילָנוּ
אֶת הַמָּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁבְתָּה, וְקָרַבְנוּ לְפָנֵי הַר
סִינִי, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהַכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ בֵּית הַבְּחִירָה לְכַפֵּר עַל כָּל
עֲוֹנוֹתֵינוּ.

רַבִּן גְּמִלְיָאֵל הִיא אָמַר, כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה
דְּבָרִים אֱלֹהֵי בְּפִסְחָה, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְאֵלֹהֵי הַזֶּה:
פִּסְחָה, מַצָּה וּמָרֹר.

פִּסְחָה שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין בְּזִמְנָה שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ
הִיא קָמִים עַל שְׁנֵים מָה, עַל שֵׁשׁ שְׁפָסֶח הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמַצָּרִים, שְׁנָאֵמֹר:
וְאֲמַרְתֶּם זִכַּח פִּסְחָה הוּא לִיהוָה אֲשֶׁר פִּסְחָה עַל בְּתֵי

הגדה של פסח

לְשִׁבֹּת: הַמִּשְׁפִּילִי לְרֹאוֹת, בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימֵי
מַעֲפֵר דָּל, מַאֲשֵׁפֶת יָרִים אֲבִיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי עִם
נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבַּיִת, אִם
הַבָּנִים שְׂמֵחָה, הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בַּיַּת יַעֲקֹב מֵעַם לֵעִז:
הַיְתָה יְהוּדָה לְקֹדֶשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מְמֻשְׁלוֹתָיו: הַיָּם
רָאָה וַיָּגֵס, הַיַּרְדֵּן יָסַב לְאַחֹר: הַהָרִים רָקְדוּ
כְּאִילִים, גְּבֻעוֹת כְּבָנֵי צֹאן: מִה לָּהּ הַיָּם כִּי תִנּוֹס,
הַיַּרְדֵּן תִּסָּב לְאַחֹר: הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאִילִים,
גְּבֻעוֹת כְּבָנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ, מִלִּפְנֵי
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: הַחֲפָכִי הַצּוֹר אָגַם מַיִם, חֲלָמִישׁ
לְמַעֲיָנו מַיִם:

מכסין הקערה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּה הָעוֹלָם, אֲשֶׁר
גָּאֲלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהַגִּיעֵנוּ
הַלֵּילָה הַזֶּה לְאַכֵּל בּוֹ מִצֵּה וּמָרוֹר. כֵּן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים
וְלִדְגָלִים אַחֲרֵים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם,
שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָהּ וְשָׂשׂוֹם בְּעִבּוּדָתָהּ, וְנֹאכֵל
שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפְּסָחִים (בְּמוֹצָ"שׁ אֹמְרִים: כֵּן
הַפְּסָחִים וּמִן הַזִּבְחִים) אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר
מִזְבִּיחַהּ לְרִצּוֹן, וְנוֹדָה לָּהּ שִׁיר חֲדָשׁ עַל
גְּאֻלָּתָנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה
גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּה הָעוֹלָם, בּוֹרֵא
פְּרֵי הַגֶּפֶן. שוּתָה בְּהִסִּיבָה

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינוּ
הַצִּיל וַיְקַדֵּה הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ.

מחזיר הקערה ומגביה המצה הפרוסה

מִצֵּה זֶה שְׂאֲנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָוֶה, עַל שׁוּם שְׁלֹא
הִסְפִּיק בְּצֶאֱכָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שְׁנִגְלָה
עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
וְגָאֵלָם, שְׂנֵאָמֹר: וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ
מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְמַהֲמַה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.

מגביה המרור

מָרוֹר זֶה שְׂאֲנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָוֶה, עַל שׁוּם
שְׁמָרְרוּ הַמִּצְרַיִם אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם.
שְׂנֵאָמֹר: וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
וּבִלְבָנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשִׁדָּה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם
אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ.

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חֵיב אָדָם לְרֹאוֹת אֶת עַצְמוֹ בְּאֵלוֹ
הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, שְׂנֵאָמֹר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם. לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אִף אוֹתֵנוּ גָאֵל עַמָּהֶם, שְׂנֵאָמֹר:
וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אוֹתֵנוּ לְתֵת לָנוּ
אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם.

אוחז הכוס בידו עד גאל ישראל

(צ"ע בדעת הגר"א אם אוחז הכוס כאן או מברכת אשר גאלנו)

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חֲבִיבֵי לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח,
לְפָאֵר, לְרַמֵּם, לְהַדְר, לְבָרֵךְ, לְעַלֵּה, וּלְקַלֵּס לְמִי
שֶׁעָשָׂה לְאַבְרָהָם וְלָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלֹּ.
הוֹצִיָּאֵנוּ מִעֲבָדוֹת לְחֵרֻת, מִיָּגוֹן לְשְׂמֵחָה, וּמֵאֲכָל
לַיּוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאֻלָּהּ,
וְנֵאמֹר ("ג וְנֵאמֹר) לְפָנֵינוּ שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ.

הַלְלוּיָהּ. הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה: יְהִי
שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ, מְעֻלָּה וְעַד עוֹלָם: מִמְּזִרְחַ שְׁמִשׁ
עַד מְבֹאֵאוֹ, מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רֵם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה,
עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי בִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ, הַמְּגַבִּיָּה

הגדה של פסח

רחצה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, וצונו על נטילת ידים.

מוציא מצה

אוחז שתי המצות ומברך ב' ברכות על הפרוסה ובוצע שתיהן ואוכל כזית בהסיבה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, וצונו על אכילת מצה.

מרור

טובל כזית מרור בחרוסת ומברך ואוכל בלא הסיבה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, וצונו על אכילת מרור.

כורך

כורך מצה עם מרור מטובל בחרוסת ואוכל כזית בהסיבה, ואומר:

זכר למקדש בהלל. בן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים, היה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד, לקיים מה שנאמר: על מצות ומררים יאכלהו.

שלחן עורף

בסעודה אוכלין הביצה שבקערה

צפון

אוכל כזית מוהאפיקומן קודם חצות

ברך

מוזגין כוס שליש

בשלושה: רבתי נברך:

המסובים עונים: יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם:

ברשות מרן ורבנן ורבתי, נברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו:

המסובים עונים: ברוך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, הן את העולם כלו בטובו בהן בחסד וברחמים, הוא נתן לחם לכל בשר פי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול, פי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יהוה, הן את הכל:

נודה לך יהוה אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה. ועל שהוצאתנו יהוה אלהינו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים, ועל בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו, ועל חקיה שהודעתנו, ועל חיים חן וחסד שחוננתנו, ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה.

ועל הכל יהוה אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך. ותברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. בפתוב: ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ברוך אתה יהוה, על הארץ ועל המזון:

הגדה של פסח

**הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנְּחֻמוֹת. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,
מְנַחֵם צִיּוֹן בְּבִגְדֵי יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן:**

(ובגדה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו. ברוך אתה
יהוה, בונה ירושלים. אמן:)

שכח לומר רצה בשבת או יעלה ויבא ונזכר קודם
הטוב והמטיב אומר:

ביו"ט: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר נתן
ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום
חג המצות הזה. ברוך אתה יהוה, מקדש ישראל
והזמנים:

כשחל בשבת ושכח רצה ויעלה ויבא: ברוך אתה יהוה
אלהינו מלך העולם, אשר נתן שבתות למנוחה לעמו
ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לעמו
ישראל לששון ולשמחה, את יום חג המצות הזה.
ברוך אתה יהוה, מקדש השבת וישראל והזמנים:

כשחל בשבת ושכח רצה בלבד: ברוך אתה יהוה אלהינו
מלך העולם, אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל
באהבה לאות ולברית, ברוך אתה יהוה, מקדש
השבת:

**ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, האל
אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו יוצרנו,
קדושנו קדוש יעקב, רוענו רועה ישראל.
המלך הטוב והמטיב לכל, שבכל יום ויום
הוא מטיב, הוא מטיב, הוא יטיב לנו. הוא
גמלנו, הוא גומלנו, הוא יגמלנו לעד, לחן
ולחסד ולרחמים, ולרחמים, ולרחמים, ולרחמים,
ברכה וישועה, נחמה פרנסה וכלכלה,
ורחמים וחיים ושלום וכל טוב, ומפל טוב
לעולם אל יחסרנו:**

הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. הרחמן הוא
יתקדש בשמים ובארץ. הרחמן הוא ישתבח לדור
דורים, ויתפאר בנו לנצח נצחים, ויתעלה בנו לעד
ויעלם עולמים. בשבת: הרחמן הוא יגמלנו יום שפלו
שבת ומנוחה לחיי העולמים: הרחמן הוא יגמלנו יום
שפלו טוב [יום שפלו ארוך, יום שאצדיקים יושבים

נחלקו הדיעות אליבא דהגר"א אם ביו"ט אומרים נחמנו
או רחם, (ונחלקו בזה הראשונים, רע"ג וריא"ז כתבו גם
ביו"ט נחמנו ושהל"ק כתב רק בשבת)

(רחם יהוה אלהינו על ישראל עמך, ועל ירושלים
עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד
משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמוך עליו)

**נחמנו יהוה אלהינו בביגדי ירושלים עירך וציון
משכן כבודך, ובמלכות בית דוד משיחך,
ובבית הגדול והקדוש שנקרא שמוך עליו.
אלהינו אבינו, רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו
והרחיחנו, והרחנו לנו יהוה אלהינו מהרה מפל
צרותינו. ונא אל תצריכנו יהוה אלהינו לא
לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם, כי
אם לידך המלכה הפתוחה הקדושה
והרחבה, שלא גבוש ולא נפלם לעולם ועד.**

(בשבת מוסיפים: רצה והחליצנו יהוה אלהינו
במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול
והקדוש הזה, כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך
לשבת בו ולנוח בו באהבה במצות רצונך.
וברצונך הניח לנו יהוה אלהינו שלא תהא צרה
וגזון ואנחה ביום מנוחתנו.)

**אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבא ויגיע
ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר, זכרוננו
ופקדוננו, זכרון אבותינו, זכרון משיח בן
דוד עבדך, זכרון ירושלים עיר קדשך, זכרון
כל עמך בית ישראל לפניך, לפלטה לטובה
לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום, ביום חג
המצות הזה. זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה,
ופקדנו בו לברכה, והושיענו בו לחיים,
ובדבר ישועה ורחמים חוס ונחמנו ורחם עלינו
והושיענו, כי אליך ענינו, כי אל מלך חנון
ורחום אתה.**

**והראנו יהוה אלהינו בנחמת ציון עירך ובביגדי
ירושלים עיר קדשך, כי אתה הוא בעל**

הגדה של פסח

יְהוָה זָכְרֵנוּ יְבָרֵךְ, יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל,
יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אֱהֱרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה,
הַקְּטָנִים עִם הַגְּדֹלִים: יִסֵּף יְהוָה עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם
וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה, עֹשֶׂה שְׁמַיִם
וְאָרֶץ: הַשְּׁמַיִם שְׁמַיִם לַיהוָה, וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי
אָדָם: לֹא הַמּוֹתִים יִהְלְלוּ יְהוָה, וְלֹא כָּל יִרְדֵּי
דוֹמָה: וְאַנְחֵנוּ נִבְרָךְ יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם,
הַלְלוּיָהּ:

אֲהַבְתִּי בִּי יִשְׁמַע יְהוָה, אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי: בִּי
הָטָה אֲזֹנוֹ לִי, וּבִימֵי אֶקְרָא: אֶפְפוּנִי חֲבִלִי
מִוֶּת, וּמִצָּרִי שְׂאוֹל מִצְאוּנִי, צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא:
וּבִשֵּׁם יְהוָה אֶקְרָא, אָנָּה יְהוָה מִלְּטָה נַפְשִׁי:
חֲנוּן יְהוָה וְצַדִּיק, וְאַלְהֵינוּ מִרְחָם: שִׁמְר
פְּתָאִים יְהוָה, דְּלוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי
לְמִנוּחַיִכִּי, בִּי יְהוָה גָּמַל עֲלֵיכִי: בִּי חֲלַצְתָּ
נַפְשִׁי מִמָּוֶת, אֶת עֵינִי מִן דְּמָעָה, אֶת רַגְלִי
מִדָּחִי: אֶתְחַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה, בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים:
הָאֲמֹנֹתִי בִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עֲנִיתִי מְאֹד: אֲנִי
אֲמַרְתִּי בַחֲפוּזִי, כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מָה אֲשִׁיב לַיהוָה, כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלַי: כּוֹס
יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא, וּבִשֵּׁם יְהוָה אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה
אֲשַׁלֵּם, נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה,
הַמְּוֹתָה לְחִסְדָּיו: אָנָּה יְהוָה בִּי אֲנִי עֲבָדְךָ, אֲנִי
עֲבָדְךָ בֶּן אֲמוֹתָךְ, פֶּתַחַת לְמוֹסְרִי: לָךְ אֲזַבֵּחַ
זֶבַח תּוֹדָה, וּבִשֵּׁם יְהוָה אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה
אֲשַׁלֵּם, נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית
יְהוָה, בְּתוֹכִי יְרוּשָׁלַיִם, הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים:
בִּי גִבֹר עֲלֵינוּ חֲסֵדוֹ, וְאַמֶּת יְהוָה לְעוֹלָם,
הַלְלוּיָהּ:

וּעֲטֹרוֹתֵיהֶם בִּרְאשֵׁיהֶם וְנִהְגִּים מִזֵּי הַשְּׂכִינָה וְיְהִי
חֲלָקֵינוּ עִמָּהֶם]. הִרְחֵמֶן הוּא יִזְכְּנוּ לִימֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיִּי
הָעוֹלָם הַבָּא. מַגְדוֹל יְשׁוּעוֹת מִלְּפִי וְעֹשֶׂה חֲסֵד לְמִשְׁיָחוֹ
לְדוֹד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם: עֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה
שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאֻמּוֹת אֲמֵן:

יִרְאוּ אֶת יְהוָה קֹדֶשׁוֹ בִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו: כְּפִירִים
רָשׁוּ וְרָעִבוּ וְדָרְשׁוּ יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב: הַדּוּ לַיהוָה
בִּי טוֹב בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: פֹּתַח אֶת יָדְךָ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל
חַי רֵצוֹן: בְּרוּךְ הַגֹּבֵר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה וְיִהְיֶה יְהוָה
מִבְּטָחוֹ: נֶעַר הָיִיתִי גַם זָקֵנְתִי וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נִעְזֵב
וְזָרְעוֹ מִבְּקֹשׁ לָחֶם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת
עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא
פְּרִי הַגֶּפֶן. שׁוּתָה בַּהֲסִיבָה

מוֹזָגִין כּוֹס רְבִיעִי וְכוּס שֶׁל אֱלִיהוּ הַנְּבִיא וּפֹתַחֲתִין
הַדֹּלֶת וְאוֹמְרִים:

שִׁפְךָ חֲמֹתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּךָ וְעַל
מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ, בִּי אֲכַל אֶת
יַעֲקֹב וְאֶת נֹהוּ הַשָּׁמַיִם. שִׁפְךָ עֲלֵיהֶם זַעֲמָךְ
וַחֲרוֹן אַפֶּךָ יִשְׁיִגֵם. תִּרְדָּף בְּאֵף וְתִשְׁמִידֵם
מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה.

הלל

לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ, בִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד, עַל
חֲסִדְךָ עַל אֲמוֹתֶיךָ: לְמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם, אֵיךְ נָא
אֱלֹהֵיהֶם: וְאַלְהֵינוּ בְּשִׁמְיִם, כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ
עֲשֶׂה: עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב, מַעֲשֶׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה
לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ, עֵינִים לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנוֹת
לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ, אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְחִיחוּ: יָדֵיהֶם
וְלֹא יַמְיִשּׁוּ, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ, לֹא יִהְיוּ
בְּגִרוֹנִם: כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם, כָּל אֲשֶׁר בְּטַח
בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגֹּגֵם הוּא:
בֵּית אֱהֱרֹן בְּטַחוּ בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגֹּגֵם הוּא:
יִרְאֵי יְהוָה בְּטַחוּ בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגֹּגֵם הוּא:

הגדה של פסח

הודו ליהוה כי טוב
הודו לאלהי האלהים
הודו לאדני האדנים
לעשה נפלאות גדולות לבדו
לעשה השמים בתבונה
לרועק הארץ על המים
לעשה אורים גדלים
את השמש לממשלת ביום
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה
למכה מצרים בבכוריהם
ויצא ישראל מתוכם
ביד חזקה ובזרוע נטויה
לגור ים סוף לגזרים
והעביר ישראל בתוכו
ונער פרעה וחילו בים סוף
למוליד עמו במדבר
למכה מלכים גדלים
ויהרג מלכים אדירים
לסחון מלך האמורי
ולעוג מלך הבשן
ונתן ארצם לנחלה
נחלה לישראל עבדו
שבשפלטו זכר לנו
ויפרקנו מצרינו
נותן לחם לכל בשר
הודו לאל השמים

כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:

נשמת כל חי תברך את שמך יהוה אלהינו, ורוח
כל בשר תפאר ותרוזם וברך מלכנו תמיד, מן
העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו
מלך גואל ומושיע, פודה ומציל ומפרנס ומרחם
בכל עת צרה וצוקה, אין לנו מלך אלא אתה.
אלהי הראשונים והאחרונים, אלוה כל בריות,
אדון כל תולדות, המהלל ברוב התשבחות,
המננה עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהוה לא
יגום ולא יישן, המעורר ישנים והמקיץ נרדמים,
והמשיח אלמים והמתיר אסורים, והסומך נופלים
והזקק כפופים. לך לבדך אנחנו מודים. אלו פיננו
מלא שירה בים, ולשוננו רנה בהמון גליו,
ושפתותינו שבח במרחבי רקיע, ועינינו מאירות
בשמש וכיכר, וידינו פרושות כנשרי שמים,

הודו ליהוה כי טוב
יאמר נא ישראל
יאמרו נא בית אהרן
יאמרו נא יראי יהוה
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:
כי לעולם חסדו:

מן המצר קראתי יה, ענני במרחב יה: יהוה לי
לא אירא, מה יעשה לי אדם: יהוה לי בעזרי,
ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביהוה, מבטח
באדם: טוב לחסות ביהוה, מבטח בנדיבים:
כל גוים סבבוני, בשם יהוה כי אמילם: סבוני
גם סבבוני, בשם יהוה כי אמילם: סבוני
כדבורים דעכו פאש קוצים, בשם יהוה כי
אמילם: דחה דחיתני לנפל, ויהוה עזרני: עז
וזמרת יה, ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה
באדלי צדיקים, ימין יהוה עשה חיל: ימין יהוה
רוממה, ימין יהוה עשה חיל: לא אמות כי
אחיה, ואספר מעשי יה: יסר יסרגי יה, ולמות
לא נתנני: פתחו לי שערי צדק, אבא בם אודה
יה: זה השער ליהוה, צדיקים יבאו בו: אודה
כי עניתיני, ותהי לי לישועה: אודה כי עניתיני, ותהי
לי לישועה: אכן מאסו הבונים, היתה לראש
פנה: אכן מאסו הבונים, היתה לראש פנה: מאת יהוה
היתה זאת, היא נפלאות בעינינו: מאת יהוה היתה
זאת, היא נפלאות בעינינו: זה היום עשה יהוה, נגילה
ונשמחה בו: זה היום עשה יהוה, נגילה ונשמחה בו:

אנא יהוה הושיעה נא: אנא יהוה הושיעה נא:
אנא יהוה הצליחה נא: אנא יהוה הצליחה נא:

ברוך הבא בשם יהוה, ברכנוכם מבית יהוה:
ברוך הבא בשם יהוה, ברכנוכם מבית יהוה: אל יהוה
ויאר לנו, אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח:
אל יהוה ויאר לנו, אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח: אלי
אתה ואודך, אלהי ארומקך: אלי אתה ואודך, אלהי
ארומקך: הודו ליהוה כי טוב, כי לעולם חסדו:
הודו ליהוה כי טוב, כי לעולם חסדו:

ורגלינו קלות כאילות, אין אנחנו מספיקים להודות לך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, ולברך את שמך על אחת מאלהי אלהי אלהים ורבי רבבות פעמים הטובות, שעשית עם אבותינו ועמנו. מוצאים גאלתנו יהוה אלהינו ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו ובשבע כלכלתנו, מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרנו רחמיה ולא עזבנו חסדיה, ואל תשנו יהוה אלהינו לנצח. על כן אברים שפלת בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפינו, ולשון אשר שמת בפינו, הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה, וכל לשון לך תשבע, וכל ברך לך תכרע, וכל קומה לפניה תשתחוה, וכל לבבות ייראוה, וכל קרב וכליות יזמרו לשמך, בדרך שכתוב, כל עצמותי תאמרנה יהוה מי כמוך, מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו: מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יעריך לך, האל הגדול הגבור והנורא, אל עליון, קונה שמים וארץ. נהלך ונשבחה ונפארה ונברך את שם קדשך, כאמור, לדוד, ברבי נפשי את יהוה, וכל קרבי את שם קדשו:

והגדול בכתובות שמך, הגבור הגבור לנצח, והנורא בנוראותיה. המלך היושב על כסא רם ונשא. שוכן עד, מרום, וקדוש שמו. וכתוב, רגנו צדיקים ביהוה, לישרים נאווה תהלה: כפי ישרים תתהלל, ובדברי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתרום, ובקרב קדושים תתקדש.

האל בכתובות עזך, הגדול בכבוד שמך, הגבור לנצח, והנורא בנוראותיה. המלך היושב על כסא רם ונשא.

שוכן עד, מרום, וקדוש שמו. וכתוב, רגנו צדיקים ביהוה, לישרים נאווה תהלה: כפי ישרים תתהלל, ובדברי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתרום, ובקרב קדושים תתקדש.

ישתבח שמך לעד מלכנו, האל המלך הגדול והקדוש, בשמים ובארץ. כי לך נאווה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שיר ושבחה, הלל וזמרה, עז וממשלה, נצח גדלה וגבורה, תהלה ותפארת, קדשה ומלכות, ברכות והודאות מעתה ועד עולם. ברוך אתה יהוה, אל מלך גדול בתשבחות, אל ההודאות, אדון הנפלאות, הבורח בשירי זמרה, מלך אל חי העולמים:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן. שותה בהסיבה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, על הגפן ועל פרי הגפן, ועל תנובת השדה, ועל ארץ חמדה מוכה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכל מפריה ולשבע מטובה. רחם יהוה אלהינו על ישראל עמו, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מזבחה ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו, והעלנו לתוכה, ושמחנו בה (בשבת: ורצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה. כי אתה יהוה טוב ומטיב לכל, ונודה לך על הארץ ועל פרוותיה (יין חו"ל: הפירות). ברוך אתה יהוה על הארץ ועל פרוותיה (יין חו"ל: הפירות).

הגדה של פסח

נרצח

כי לו נאח בי לו יאח

אדיר במלכותה, בחור פהלקה, גודיו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

דגול במלכותה, הדור פהלקה, ותיקיו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

זכאי במלכותה, חסין פהלקה, טפסיו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

יחיד במלכותה, פביר פהלקה, למויו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

מושל במלכותה, גורא פהלקה, סבייו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

עניו במלכותה, פודה פהלקה, צדיקיו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

קדוש במלכותה, רחום פהלקה, שנאניו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

תקוף במלכותה, תומך פהלקה, תמימיו יאמרו לו, קח וקח, קח
כי קח, קח אח קח, קח יהנה הממלקה. כי לו נאח, כי לו יאח.

אדיר הוא

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. במהרה, במהרה, בימינו
בקרוב. אל בנה, אל בנה, בנה ביתו בקרוב.

בחור הוא, גדול הוא, דגול הוא, הדור הוא, ותיק הוא,
זכאי הוא, חסיד הוא, טהור הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב. אל בנה, אל בנה, בנה
ביתו בקרוב.

יחיד הוא פביר הוא, למוד הוא, מלך הוא, גורא הוא, סגב
הוא, עוזו הוא, פודה הוא, צדיק הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב. אל בנה, אל בנה, בנה
ביתו בקרוב.

קדוש הוא, רחום הוא, שדי הוא, תקוף הוא יבנה ביתו
בקרוב. במהרה, במהרה, בימינו בקרוב. אל בנה, אל
בנה, בנה ביתו בקרוב.

חסל סדור פסח פהלקתו, פכל משפטו וחקתו.
פאשר זכינו לסדר אותו, בן נזכה לעשותו. זך שוכן
מעונה, קומם קהל עדת מי מנה. בקרוב נהל נטעי
כנה פדוים לציון ברנה. לשנה הבאה בירושלים
הבנויה.

ובכו ויהי בחצי הלילה:

אז רוב נסים הפלאת בלילה, בראש אשמורת זה
הלילה, גר צדק נצחתו פנחלק לו לילה (אברהם), ויהי
בחצי הלילה.

דנת מלך גרר בחלום הלילה (אבימלך), הפחדת ארמי
באמש לילה (לבן), וישר ישראל למלאך ויוכל לו
לילה (יעקב), ויהי בחצי הלילה.

זרע בכורי פתרוס מתצת בחצי הלילה (מצרים), חילם
לא מצאו בקומם בלילה, טיסת נגיד חרשת סלית
בכוכבי לילה (חיל סיסרא), ויהי בחצי הלילה.

יעז מחרף לגופה אווי (סנחריב), הובשת פגריו בלילה,
פרע בל ומצבו באישון לילה, לאיש חמודות נגלה רז
חזות לילה (דניאל), ויהי בחצי הלילה.

משתפר בכלי קדש נהרג בו בלילה (בלשצר), נושע
מבזר אריות פותר בעתותי לילה (דניאל), שנאה נטר
אגגי וכתב ספרים בלילה (חזן), ויהי בחצי הלילה.

עוררת נצחך עליו בנגד שנת לילה, פורה תדרוך
לשומר מה מלילה, צרח לשומר ושח, אתא בקר וגם
לילה, ויהי בחצי הלילה.

קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה, רם הודע כי קח
היום אף קח הלילה, שומרים הפקד לעירך פל היום
וכל הלילה, תאיר כאור יום חשכת לילה, ויהי בחצי
הלילה.

הגדה של פסח

אחד מי יודע

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ: אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמִים
וּבְאֶרֶץ.

שָׁנִים מִי יוֹדֵעַ, שָׁנִים אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אַחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשֵׁמִים וּבֶאֱרֶץ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשִׁמּוֹם וּבֶאֱרֶץ.

אֲרֶבֶּעַ מִי יוֹדֵעַ, אֲרֶבֶּעַ אֲנִי יוֹדֵעַ: אֲרֶבֶּעַ אֲמֹהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁשֵּׁשׁ מִיָּמִים וּבֶאֱרֶץ.

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמּוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשֵׁמִים וּבָאָרֶץ.

שִׁשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, שִׁשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה
חֲמִשִּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמֹרוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת
הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שִׁשְׁשִׁים וּבָאָרֶץ.

שְׁבַעָה מִי יוֹדֵעַ, שְׁבַעָה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁבַעָה יָמֵי שַׁבָּתָא, שְׁשִׁיעָה סְדְרֵי מוֹשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָרוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹות הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁשִׁמְסִים וּבָאֲרָץ.

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁמוֹנָה מִי מִיְלָה, שְׁבָעָה מִי שְׁבָעָה, שִׁשָּׁה סְדֵרֵי מִשְׁנָה, הַמִּשְׁנָה הַמְּשֻׁנִּי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמּוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַקְּבִרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשֵׁמִים וּבִאֲרָץ.

תַּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ, תַּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ: תַּשְׁעָה יָרַח לָדָה, שְׁמוֹנָה יָמֵי מִיִּלָּה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבִתָּא, שְׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשִּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמּוּהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁשָׁשִׁים וּבָאָרְץ.

עֲשֶׂה מִי יוֹדֵעַ, עֲשֶׂה אֲנִי יוֹדֵעַ: עֲשֶׂה דְּבָרַי, תִּשָּׂא יְרֵכִי לְדָה, שְׂמוֹנָה יָמֵי מִיָּלָה, שְׂבָעָה יָמֵי שְׂבָתָא, תִּשָּׂא סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמֵדוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַע־מֵאִים וּבָאֲרִיץ.

אחד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ, אֶחָד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ: אֶחָד עֶשֶׂר מִכּוֹכָבִים, עֶשְׂרֵה דְּבָרִים, תִּשְׁעָה יְרָחֵי לֵלָה, שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִיָּלָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבָתָא, שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמּוּתוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁשָׁשִׁים וּבָאָרְץ.

שָׁנִים עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ, שָׁנִים עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ: שָׁנִים עָשָׂר
שֶׁבִטְיָא, אֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵיָא, עֲשָׂרָה דְּבִרְיָא, תְּשַׁעָּה יִרְחֵי

לָדָה, שְׂמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שִׁבְעָה יְמֵי שִׁבְתָּא, שְׁשָׁה סָדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אִמְהוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שִׁבְשֻׁמִּים וְבֶאֱרָץ.

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אָנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מַדְיָא. שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבֻטִיָּא, אֶחָד עָשָׂר כּוֹכְבִיָּא, עֶשְׂרֵה דְבְרִיָּא, תְּשַׁע רְחֵי לְהָ, שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִלְּהָ, שֶׁבַע עִמִּי שְׁבֻתָּא, שִׁשָּׁה סְדְרֵי מִשְׁנֶה, חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמֹרוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבִשְׁמַיִם וּבָאָרֶץ.

חד גד"א

חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְיָ, חַד גְּדִיָּא, חַד
גְּדִיָּא.

וְאַתָּה שׁוֹנֵנָה וְאַחֲלָהּ לְגִדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְתֵרֵי זִוְיָ, חַד
גִּדְיָא, חַד גִּדְיָא.

וְאַתָּה כָּלֵבא וְנִשְׁדָּה לְשׁוֹנֵרָא, דְּאֶכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבְיִן אֶבְיָא
בְּתַנְרֵי זִוְיָ, חַד גִּדְיָא, חַד גִּדְיָא.

וְאַתָּה חוֹמְרָא וְהִכָּה לְכַלְפָּא, דִּנְשֻׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה
לְגַדְיָא, דְּזִבִּין אַבָּא בְּתֵרֵי זִוְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

וַאֲתָא נִזְרָא וְשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִקָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא,
דְּאֵכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבְיֵן אַבָּא בְּתֵרֵי זִזְי, חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

וְאֵתָא מִיָּא וְכַבָּה לְנוּרָא, דְּשֵׁרָף לְחוּמְרָא, דְּהִכָּה לְכַלְבָּא,
דְּנִשְׁדָּף לְשׁוּנְרָא, דְּאִכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבִּין אָבָא בְּתָרֵי זְוִי, חַד
גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

וְאֵתָא תּוֹרָא וְשִׁתָּהּ לְמֵיָא, דְּרַבָּה לְנוֹרָא, דְּשֶׁרֶף לְחוּשְׁרָא,
דְּרַבָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁפָּה לְשׁוֹנָנָא, דְּאִכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבְיֵן אָבָא
בְּתֵרֵי זִוְי, חַד גְּדִיָא, חַד גְּדִיָא.

וְאֵתָא הַשּׁוֹחַט וְשָׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמֵיָא, דְּכֵבָה לְנוּרָא,
דְּשִׁרְף לְחוּטָרָא, דְּהִפָּה לְכִלְכָּא, דְּנִשְׁף לְשׁוֹנְרָא, דְּאִכְלָה
לְגִדְיָא, דְּזִבְיֵן אָבָא בְּתֵרֵי זִוְי, חַד גִּדְיָא, חַד גִּדְיָא.

וְזֹאתָ מִלְאָךְ הַפֶּתַח וְשֹׁחַט לְשׁוֹחֵט, דְּשֹׁחֵט לְתוֹרָא, דְּשִׁפּוּ
לְמִיָּא, דְּכָבֵד לְגוּרָא, דְּשָׂרֵי לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשֵּׁד
לְשִׁנְיָא, דְּאִכְלָה לְגִדְיָא, דְּזִבְיוֹ אֲבָא בְּתֵרֵי זִוְיָ, חַד גְּדִיָּא,
חַד גְּדִיָּא.

וְיָתָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשֵׁחַט לְמֵלֶכְךָ הַמֶּלֶךְ, דְּשֵׁחַט
לְשׁוֹחֵט, דְּשֵׁחַט לְתוֹרָא, דְּשֵׁחַת לְמֵיָא, דְּכִבָּה לְגוֹרָא, דְּשֵׁרָפָה
לְחוּטָרָא, דְּהִכָּה לְכִלְכָּא, דְּנִשָּׁד לְשׁוֹנְגָא, דְּאִכְלָה לְגִדְיָא,
דְּזִבְיֵן אָבָא בְּתָרֵי זִוְיָ, חַד גִּדְיָא חַד גִּדְיָא.

פרוש הריטב"א להגדה של פסח

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו מטבילין אפלו פצם אחת, הלילה הזה שתי פצמים. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין, הלילה הזה כלנו מסבין.

מה נשתנה הלילה הזה וכו', שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפלו פצם אחת. קדם סעודה. והלילה הזה שתי פצמים. קדם עקר סעודתינו, אחת בכרפס ואחת במרור.

שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרור. קשיא לרש"י וכי אין אנו אוכלין בלילה הזה שאר ירקות, ופרש הוא ז"ל דהכי פרושו, כי כל מה שאנו אוכלין בלילה הזה אפלו ירקות מתוקים, חשובים מרור לנו, וזכר ל'וימנרו את חייכם בעבדה קשה', ומה שאנו אוכלין בשאר לילות, אפלו מרור הוא מתוק. ואינו נכון, אלא כף פרושו, שבכל הלילות אנו אוכלים בתחלת סעודתנו שאר ירקות מתוקים שמכשירים האדם לאכילה, והלילה הזה אנו עושים תחלת סעודתנו מרור.

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו יתה אלהינו משם בקד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפלו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח.

עבדים היינו לפרעה וכו'. זהו תחלת ההגדה ותשובת מה נשתנה, לפי שעבדים היינו לפרעה במצרים. ובגמרא אמרו (קט"ז א') מתחיל בגנות ומסיום בשבח, לתת שבח והודאה לשם יתברך אשר מאשפות ירים אבינו. ונחלקו אמוראי מאי גנות, רב אמר מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ורבא אמר עבדים היינו לפרעה. ואיפסיקא הלכתא כותיה דרבא דהוא בתראה, ורב נחמן עבד כותיה בעובדא דדרו עבדיה (שם). ומסתברא שלא נחלקו אלא באיזה מתחילין, דרב סבר מתחלה עובדי עבודה זרה כמו שהיה המעשה, ורבא אמר עבדים שהיו תוקפו של נס, ואחר כך מתחילין בגנות עבודה זרה, ולפי זה מנהגנו כרבא. דאי פליגי לגמרי, נהיגא דלא כחד.

ואתחיל פרוש ההגדה בשם ה' אל עולם.

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישׂראל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

הא לחמא עניא וכו'. מה שאומרים כן בלשון תרגום, יש אומרים שהוא כדי שלא יפנסו השדים אצלנו לפי שאינם מכירין בלשון תרגום, והנכון לפי שזה אינו מסדר המשנה אלא מתקון האמוראים, תקנו אותו בלשון בכלי כדי שיבינו אותו הכל, כי בזה הלשון היו מדברים ורגילין בו.

ולמה נקרא לחמא עניא, והלא אפלו כמצה של שלמה היא מתרת. פרש רש"י לפי שעסת פסח היא כשעור עסת מדבר שהיא עשירית האיקפה (פסחים מ"ח א'), והוא קרוב עני הבא בדלי דלות, וזה לפי דעתי אינו נכון, כי מה ענין השעור שהוא אצל מצת מצוה, ועוד דאדרבה האוכל כשעור שהוא הוא בריא ומברך (עירובין פ"ג ב'). אבל הנכון דנקרא לחם עני מפני שהמצה מתקבצת ומתחסרת ואינה מצליחת כמו החמץ, כי מעוהה אחת של עסה רבוכה, תאפה עוגת חמץ גדולה עד מאד, ועוד נקראת לחם עני לפי שצנפה בחפזון ואינו מספיק להחמץ.

כל דכפין ייתי ויכול. פרושו בו שצריך שיהיה רעב בערב פסח כדי לאכל מצה לתאבון, כדאיתא בפרק ערבי פסחים (צ"ט ב' ק"ז ב'). כל דצריך ייתי ויפסח. שאם אין לו, ראוי לטל אפלו מן העדקה ואפלו לרבי עקיבא (פסחים קי"ב א') כדי שיקים מצות ליל פסח. וגש עוד בענין שאנו אומרים כי כשהיינו במצרים היה לנו לחם צר ומים לחץ במדה במשקל ובמשורה, ועתה יש לנו אכול ושבוע והותר לחם וזין דרך חרות.

השתא הכא וכו'. וכפל הדבר לחזק ולקיים הענין, וגם אנו אומרים השתא הכא אנו מקימים מצות לחם עני בלבד, לשנה הבאה בארעא דישׂראל נקים מצות הפסח ככל חקוהו וככל משפטיו. ויש אומרים כי לכך נאמר בלשון ארמי, כדי שלא יפירו המלאכים ויקטרגו עלינו שאנו מתפארים בכל זה ונזכירו צוונותינו שאין אנו כדאין לגאל.

ואין מוזגין כוס שני עד שיגמר הא לחמא עניא וידרשו בענין הפסח, ואחר כך מוזגין ואומרים על כוס שני מה נשתנה וכו'.

פרשת ציצית כלל אלא מדרגה כדאמרי במערבא (ברכות י"ד ב') 'דבר אל בני ישראל אני ה' אלהיכם'. וליצתו הא דתנן ברישא דמתניתין (ברכות י"ב ב') מזכירין יציאת מצרים בלילות, כדברי רבי אלעזר בן עזריה נסתמה משנה זו. ויש מפרשים דמזכירין דברי הכל מזכירין יציאת מצרים בלילות ולא נחלקו אלא מדאורייתא, וקיימא לן כרבנן, והינו דאמר רב נתנן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן (ברכות י"ג ב').

פל ימי חייך להביא לימות המשיח. פרושו בגמרא (ברכות י"ב ב') שתהיה שעבוד מלכות עקר ויציאת מצרים טפל לה.

ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.

ברוך המקום שנתן תורה לעמו ישראל וכו'. מפני שצריך לדרש ארבעה פסוקים חלוקים בענינים שנאמרו בתורה בעסק ארבעה בנים, לכך מתחיל לברך את השם שנתן לנו תורה שלמה, כי אחרי אשר גאלנו ממצרים קרבנו לפני ה' סיני כמו שיעדנו בתורה על ידי משה רבנו עליו השלום כמו שאמר הכתוב (שמות ג') 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ה' ה' ה''. ונקרא הקדוש ברוך הוא 'מקום' לפי שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, וכענין 'מענה אלהי קדם' (דברים ל"ג) כדאיתא במדרש רבה (כ"ד פרשה ס"ח). ויש אומרים כי אמר מקום בענין זה, לפי שצד שלא נתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל לא היה נודע לא הוא ולא חכמתו, אלא כדבר הגנוז במקום נסתר ואינו נראה, וכשנתן תורה לישראל אז הופיע אורו לכל העולם. ועל דרך האמת זה כמו 'הנה מקום אתי' (שמות ל"ג), שהוא מקום ההשגה לאספקלריא המאירה מקום תמונת ה', ועל פנים המאירים אמר 'ברוך הוא', והמבין ידע.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד נפש, ואחד חס, ואחד שאינו יודע לשאל. חכם מה הוא אומר, מה העול והחוקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם. ואף אתה אמר לו בהלכות הפסח, אין מפסירין את הפסח אפיקומן. נפש מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל פירש בעקר, ואף אתה תקנה את שני ואמר לו: בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. לי ולא לו. אלו היה שם לא היה נגאל. חס מה הוא אומר, מה זאת, ואמר אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים. ושאנו יודע לשאל את פתח לו, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי

ואלו לא הוציא וכו'. יש מקשים והיאך אפשר לומר כן, שהרי כבר נשבע השם יתברך לאברהם בבין הבתרים שיצאנו בסוף הזמן, וכלא תנאי היתה. ונראה דכך פרושו, שאילו לא הוציאנו הקדוש ברוך הוא ממצרים כמו שנשבע לאבותינו והוציאנו בהבטחתו, לא היה הדור ההוא ראוי לגאל, לפי שלמדו מעשה ארץ מצרים, וכל שכן שהיינו מתעורבים בהם משם ואילך, ולא היינו נגאלים לעולם והיינו משעבדים להם, ולפיכך אנו חייבים לחשב עצמנו כאלו נגאלנו מאותו עבדות אנו ובנינו, וכדאמרינן לקמן בכל דור ודור חייב אדם וכו', לפיכך צונו הבורא לספר בכל דור ודור גס זה, ואפילו כלנו חכמים ונבונים ויודעים כל התורה, אנו מצוין לספר בזה בשמחה ובהודאות, וכל המרבה לספר יותר הרי זה משבח, ואנו מביאין ראיה לזה ממעשה.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון, שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

מעשה ברבי אליעזר וכו'. שהיו חכמים גדולים וספרו ביציאת מצרים כל אותו הלילה. ובמכילתא אמרו רבי אליעזר ואמר חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח עד חצות, לפי שהוא סובר שזמן אכילת הפסח וההלל עד חצות שנגאלו. ומסדר ההגדה לא נראה לו כן, אלא כרבנן דאמרי עד עלות השחר, וכן הלכה, ואף על פי כן ראוי הוא להתמיר, וסתם התנא דבריו כדי שלא יבואו לקצר בדבר מפני החשש שיאמרו שמה כבר הגיע חצות. ועוד יש לומר כי החכמים הללו לאחר שסיימו ארבע כוסות האירכו בענין יציאת מצרים.

אמר רבי אלעזר בן עזריה, הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך תזכור, כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא לימות המשיח.

אמר רבי אלעזר בן עזריה וכו'. משנה היא בפרק קמא דברכות (י"ב ב'), והא דקאמר הרי אני כבן שבעים שנה ולא אמר בן שבעים שנה, מפרש בפרק תפלת השחר (שם כ"ח א') דאתעבידו ליה שיתקרי דרי חורףא.

ולא זכיתי. לשון לא (חצמו) [נצחתין], בהא זכניהו לרבנן (קדושין י"ח א'), ופרש רש"י ז"ל שחכמים אומרים שאין אומרים יציאת מצרים בלילה כלל, ואין אומרים

השְׁלֵמָה וְסִיּוּם הַדָּבָר שֶׁבּוֹ נִפְטָרִין, וְכֵן פִּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּכָל מְקוֹם. וּבִירוּשָׁלַיִם (פ"י ה"ד) הִגְרָסָא אָף אִתָּה אָמַר לוֹ הַלְכוּת, אֵין מִפְטִירִין וְכוּ', אָבֵל יֵשׁ בִּירוּשָׁלַיִם שְׁנֵי, כִּי שֵׁם אוֹמְרִים הַתְּשׁוּבָה הִזּוּ לְבֵן טַפֵּשׁ שְׁאִינוּ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל, שְׂיֵאמַר לוֹ דְּבָרִים קָלִים שְׂיִוְכַל לְהִבִּין, וְעַל תְּשׁוּבַת הַבֵּן חֲכָם אוֹמְרִים בְּחֻזֵּק יָד הוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם. וּמִכָּל מְקוֹם תְּמַהֲנִי, שְׁהָרִי אֵין אֲנִי אוֹמְרִים עַל הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת הַתְּשׁוּבָה שְׁנֵאמְרָה בַּתּוֹרָה כְּנֻגָּהּ (דברים ו') 'וְאִמְרַתְּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לַפְּרָעָה וְכוּ' וַיַּצֵּנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֲקִים וְכוּ'. וּלְפִי הַפְּרוּשׁ שֶׁכְּתַבְנוּ הָרִי זֶה בְּכָלֵל, כִּמָּה שְׁאָמַר אָף אִתָּה אָמַר לוֹ הַלְכוּת הַפֶּסַח, וְזֶהוּ לְשׁוֹן אָף אִתָּה וְכוּ'.

רָשָׁע מַה הוּא אוֹמֵר מַה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת וְכוּ'. פִּרְשׁוּ בִירוּשָׁלַיִם (פ"י ה"ד) מֵה הִטְרַח שְׁאִתָּם מְטַרְיָחִים עָלֵינוּ בְּכָל שָׁנָה בְּזֶה לַעֲפֹב אֶת סִעּוּדָתֵנוּ וּלְעָרֹב שְׂמִיחַת הַחֵג, כִּי רָשָׁע כְּגִבְיָה אָפּוּ בַל יִדְרֹשׁ (תהלים י'). וּלְפִי שְׁאָמַר לָכֵן, הוֹצִיא אֶת עֲצָמוֹ מִן הַכָּלֵל וְכִפְר בְּעֵקֶר (כ"י) [כָּאֵלּוּ] הוּא לֹא נִצְטָה בְּדָכָר. אָף אִתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי, הַרוֹצִים לַלַּעַס וְלֵאכֹל, וְאָמַר לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי בִצְאָתִי מִמִּצְרַיִם, לִי וְלֹא לוֹ.

וְהַפְּסוּק הַזֶּה הוּא בִּפְרָשֶׁת בֹּא אֶל פְּרָעָה (שמות י"ב) דְּכֵתִיב 'וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנִיכֶם', וְלֹא אָמַר מִחֵר, רִמְזוּ עַל בְּנֵיהֶם מִמֶּשׁ שְׁנוּלָדוֹ בְּמִצְרַיִם תְּרַבּוּת אֲנָשִׁים חֲטָאִים וְאוֹמְרִים מַה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֵן וְלֹא לוֹ, וּמִכָּל מְקוֹם תְּמַהֲנִי שְׁאֵם כֵּן אֵין זֶה תְּשׁוּבָתוֹ שֶׁבִּצְדָה בְּכַתוּב, שֶׁתְּשׁוּבָתוֹ בְּכַתוּב הִיא (שם) 'וְאִמְרַתֶּם זָכַח פֶּסַח הוּא לָהּ'. וְנִרְאֶה לִי כִּי הִדְרִישָׁא בְּזֶה לְפִי שֶׁהִזְכִּיר כָּאֵן לְשׁוֹן רַבִּים כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנִיכֶם, וְהוּא עַל הַבְּנִים שֶׁל אוֹתוֹ זְמַן וְעַל הַבְּנִים שֶׁלְאַחַר זְמַן, וְכֵן אָמְרוּ בְּמִכְלִילָתָא בְּשׁוּרָה טוֹבָה נִתְּבַשְׁרוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שְׁעָה שֶׁהֵם עֲתִידִים לִרְאוֹת בְּנִים וּבְנֵי בְנִים דְּכֵתִיב וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנִיכֶם, וְזֶהוּ שְׁנֵאמַר וַיִּקְדֵּה הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ, וְלְבָנִים (נ"א: וְאִמְרַתֶּם) שֶׁל אוֹתוֹ הַזְּמַן אֵין לְהַאֲשִׁימָם כָּל כּוֹף, כִּי עֲנִין חֲדָשׁ הוּא אֲצִלָּם וְעִדִּין סוּרָם רַע, וּלְפִיכֹף אָמַר הַפְּתוּב לְפִיכֹס בְּדָבָרִים וְלִימַר לָהֶם זָכַח פֶּסַח הוּא לָהּ, וּבִמָּה שְׁאָמַר אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַר וְאֵת בְּתִינוּ הִצִּיל הֵם גַּם כֵּן שְׁנֵי עֲנִינִים, כִּי עַל בְּתִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל רִמְזוּ עַל הַתְּשׁוּבָה שֶׁלְאַחַר זְמַן, כִּי עַל אוֹתָם שֶׁהִאֲמִינוּ בַּה' וְהָיוּ מְזַרְעֵי יִשְׂרָאֵל הַצַּדִּיק פֶּסַח, וְלֹא עַל כִּיִּצְאָא בּוֹ שְׁלֹא סָמְכוּ בְּהִבְטָחָתוֹ כִּי כָּלֵם מִתּוֹ בִּשְׁלִשֶׁת יָמֵי אֲפִלָּה, וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁכָּלֵל תְּשׁוּבָה זֶה בְּאוֹמְרוֹ אָף אִתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי, כִּי זֶה שֶׁכִּפְר בְּעֵקֶר הָרִי הוּא

בִּצְאָתִי מִמִּצְרַיִם. יְכוֹל מֵרָאשׁ חֲדָשׁ, תִּלְמוּד לִוְמֵר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם הַהוּא יְכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם, תִּלְמוּד לִוְמֵר בַּעֲבוּר זֶה, בַּעֲבוּר זֶה לֹא אִמְרַתִּי אֵלָּא בְּשָׁעָה שְׁמַעְיָה וּמִרּוֹר מִנְחִים לְפָנֶיהָ.

כְּנֻגָּה אֲרַבְעָה בְּנִים דְּבָרָה תּוֹרָה. כִּי כָל כּוֹף רָצָה לְקַיֵּם עֲנִין סְפּוּר יִצְיָאָת מִצְרַיִם בְּזִרְעָנוּ, שֶׁהַפְּרִישׁ לְהִגִּיד וּלְסַפֵּר לְכָל בֵּן וּבֵן כְּפִי מַה שֶׁהוּא. וּמַה הֵן הָאֲרַבְעָה בְּנִים אֲחָד חֲכָם וְכוּ'. וְכֵן אֲרַבְעָה פְּסוּקִים מִפְּרָשִׁים בַּתּוֹרָה בְּעֲנִין זֶה וּדְרָשׁוּם חַז"ל כְּנֻגָּה אֲרַבְעָה בְּנִים.

חֲכָם מַה הוּא אוֹמֵר מַה הָעֲדוּת וְכוּ'. הַפְּסוּק הַזֶּה בִּפְרָשֶׁת וְאִתְּחַנֵּן (דברים ו') 'כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מִחֵר לֵאמֹר מַה הָעֲדוּת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים' וְכוּ', וּמִשְׁאֵלָתוֹ שֶׁהוּא מִדְּקָדָק בְּכָל עֲנִינֵי הַפֶּסַח נִפְרָשׁ הוּא חֲכָם, שֶׁהִזְכִּיר עֲדוּת חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים. וְהָעֲדוּת הֵם דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם טַעַם שֶׁהֵם עֲדוּת עַל גְּאֻלַּת מִצְרַיִם, כְּגוֹן לֵאכֹל מִצָּה וּמִרּוֹר, שֶׁהֵם זָכַר לְלֶחֶם עֲנִי וּלְוִימָרְרוֹ אֶת חַיֵּיהֶם. וְכֵן עֲנִין הַפֶּסַח, זָכַר שֶׁפֶּסַח הַמְּקוֹם עַל בְּתִי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, וּבִטְלָה שֶׁהוּא מְזֻלָּם וְאֵלֵהֶם עֲשֵׂה ה' שְׁפָטִים. וְהַחֲקִים, כְּגוֹן הַלְכוּת שֶׁיֵּשׁ בַּפֶּסַח שְׁאֵין נִרְאֶה בָּהֶם טַעַם מִסְּבֵר כְּעֲנִין וְעֵצָם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ וְשִׁיֵּאכֹל בְּחִבּוּרָה אַחַת, וְאָף עַל פִּי שֶׁטַעַמוֹ מִפְּרָשׁ בְּקִבְלָה כִּי אָף עַל פִּי שְׁאֵכְלוּ הַמִּצְרַיִים אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא שִׁבְרוּ אֶת עֲצָמוֹתָם וְלֹא כָּלוּ אוֹתָם וְכִי תָמִיד הָיוּ מִצְוִינִין שֵׁם בְּמִיטֵב הָאֶרֶץ. וְהַמִּשְׁפָּטִים, כְּעֲנִין יָכֹל עָרַל לֹא יֵאכֹל בּוֹ' וְכֵן שְׁאֵר דִּינֵי חֲמִץ וּמִצָּה וְדִקְדוּקֵי סוּפְרִים [שְׁ]בָהֶם, רָצָה לְדַעַת עֵקֶר כָּל הַדְּבָרִים.

אָף אִתָּה אָמַר לוֹ כְּהִלְכוּת הַפֶּסַח אֵין מִפְטִירִין וְכוּ'. כּוֹף הִגִּירָסָא בְּכָל הַנִּסְחָאוֹת שֶׁלָּנוּ, וְקָשָׁה מֵה עֲנִין תְּשׁוּבָה זֶה לִשְׁאֵלָה זֶה, וְרָשִׁי ז"ל פִּרְשׁ דִּשְׁאֵלַת הַחֲכָם מַה הָעֲדוּת וְכוּ' כָּלֵל בְּהָ פִּינּוֹן שֶׁעֵקֶר הַיּוֹם הוּא הַפֶּסַח לָמָּה אֲנִי מִקְדִּימִין לֵאכֹל אֶת הַחֲגִיגָה קֹדֶם לָכֵן, וּלְפִיכֹף אֲנִי מְשִׁיבִין לוֹ כִּי אֲנִי עוֹשִׂים זֶה כְּהִלְכוּת הַפֶּסַח, לְפִי שִׁיְהִיָּה נֶאֱכַל עַל הַשֶּׁבַע, וְגַם לְפִי שְׁאֵין לָנוּ לֵאכֹל שׁוֹם דְּבָר אַחֲרָיו כְּדִי שִׁישְׁאָר טַעַמוֹ בְּפִינוּ, וּמִתּוֹךְ הַטַּעַם נִזְכָּר טַעַמֵי הַמִּצְוָה וְנִסְפָּר בָּהּ כָּל הַלֵּילָה. אָבֵל בְּמִכְלִילָתָא אָמְרוּ אָף אִתָּה פִּתַּח לוֹ כְּהִלְכוּת הַפֶּסַח וְאָמַר לוֹ אֵין מִפְטִירִין וְכוּ', כְּלוּמַר שֶׁהוּא הַפְּלִיג לְדִקְדָּק וּלְשָׁאֵל וְגַם אִתָּה תֵּן לְחֶכֶם וְיָחֶכֶם עוֹד וְהִשְׁבִּיחֵהוּ כָּל הַלְכוּת הַפֶּסַח, וְאִפְּלוּ דְבָרִים שֶׁהֵם תִּקְנַת חַז"ל שְׁאֵין לָהֶם שׁוֹם סְמֻךְ בְּכַתוּבִים וְהוּא מַה שֶׁתִּקְנֵנוּ אֵין מִפְטִירִין וְכוּ'. וּלְפִי גִרְסָתֵנוּ כּוֹף פִּרְשׁוֹ אָף אִתָּה אָמַר לוֹ כְּשִׁאֲרַ הַלְכוּת הַפֶּסַח שְׁאֵין מִפְטִירִין וְכוּ'. וְהַפְּטָרָה זֶה לְשׁוֹן

השלחן, שתוכל להראות אותם באצבע שאתה אומר מצה זו מרור זה. ואחר שסיים התנא סדר ארבעה בנים, חזר ואמר מתחלה וכו'.

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועקשו קרננו המקום לעבודתו, שנאמר: ויאמר יהושע אל כל העם פה אומר יהוה אלהי ישראל, בעבר הנקר לשבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנקר ואולף אותו בכל ארץ כנען, וארבה את נרעו ואתן לו את יצחק. ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשות אותו ויעקב ויבניו ירדו מצרים.

מתחלה עובדי עבודה זרה וכו'. והוא סיום הגנות (עי' לעיל ד"ה עבדים היינו), ואולי הוא גם כן מהתשובה שצריך לפרש למי שאינו יודע לשאל. וכן הוא סמוך לתשובת הרשע שהוציא את עצמו מן הכלל. ומביא ראיה מיהושע שספר גם כן לאנשי דורו שנאמר 'ויאמר יהושע אל כל העם וכו'.

ויעבדו אלהים אחרים. חזר על אבותינו הנזכרים תרח ונחור, לא על אברהם, כי מקטנותו הפיר את בוראו ומאס בעבודה זרה כידוע בדברי חז"ל ובספרי הכותים, ומעצמו עשה ולא מתרבות אביו, ומאב ואם אחד יצאו הוא ונחור, זה הלך לעבודה זרה וזה עבד את השם, ומאס בכל זרע אביו וקרא ה' אחד, וכשם שנבדל הוא מכל האמות לקרא בשם ה' אחד, כן הבדילו ה' ולקחו הוא ונרעו להיות לו לגוי אחד בארץ, מדה כנגד מדה, וזהו שנאמר 'ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנקר', כפשוטו, וגם מורה בדרך האמת שלקחו מאותם ששוכנים בעבר הנקר היוצא מעדן, שפרשו מן העקר.

ואולף אותו בכל ארץ כנען. שנאמר (בראשית י"ג) 'קום התהלך בארץ לארבה ולרחבה', כדי שתהא נוחה לכבש לבניו, כדאיתא בפרק יש נוחלין (ב"ב ק' א'), לומר שתהא מתנה מחזקת מעקשו שלא תתבטל בשום עון שיעשו זרעו, וגם שיהיה להם טענה על היושבים בה שלא יאמרו שבאים לגזל מהם, ששיבכו להם אדרבה אבינו החזיק בה ואתם באים לגזל אותה ממנו מכאן ואילף שבער נתמלאה סאתם וזמן אכילת פרותיהם, כי נתן להם לפרות אולי יחזרו לאמונת ישראל, וזהו 'והכנעני אז בארץ' (בראשית י"ב), וכתוב 'כי לא שלם עון האמרי עד הנה' (שם ט"ו).

בכלל כל בן נכר לא יאכל בו, ושניו של זה תקנה שרואה לאחרים שאוכלים והוא אינו אוכל, כי זבח פסח הוא לה' לאותם שפסח עליהם שהם בני ישראל ולא על פיוצא בו, ולהוסיף על עונשו אנו אומרים לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו, כמו שדקדק הרשע במלת לכם להוציא את עצמו מן הכלל, אנו גם כן מהפכין ודורשין להוציאו מן הכלל, לא שיהיה זה משמעו של מקרא, שהרי אף לשאינו יודע לשאל אנו משיבין כן.

והחכם שאמר מה העדת כו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם, אין לומר בו הרי הוציא את עצמו מן הכלל דכתיב אתכם, דהא כתיב אלהינו. ומהו אתכם, כלומר אתם שיצאתם ממצרים והיה הדבר אליכם.

תם. שאינו חכם ולא רשע נקרא תם. והוא מה שכתוב עליו בפרשת בא (שמות י"ג) 'והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת, ואמרת אליו בחזק יד', והוא פח השם הגדול.

ושאינו יודע לשאל את פתח לו וכו'. כי לא אמר בפסוק הזה שאלת שום בן, אלא והגדת מעצמך. וכמדומה לי שאין אנו עקשו ויצאין ידי חובתינו מכל זה, כי אף על פי שאנו אומרים ההגדה בלשון הקדש, ראוי היה לפרש לנשים ולקטנים יציאת מצרים.

והגדת לבנך יכול מראש חדש וכו'. פרוש אין זה מתשובת שאינו יודע לשאל, אלא כיון שתפס התנא המקרא דורש אותו. ולזה שאינו יודע לשאל ראוי לדרוש פרוש הפסוק הזה יותר אימתי הוא זמן ההגדה הזאת. ואמר אלו אמר הכתוב סתם והגדת לבנך ולא אמר ביום ההוא, הייתי יכול לדרש כי שמא מראש חדש ניסן אנו חבים לדרש זה, בדרך שדרש משה רבנו עליו השלום לישראל במצרים, ועוד לפי שאמר למעלה (שמות י"ג) ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה, לקח הצרף הכתוב לומר ביום ההוא דמשמע בעצמו של יום. ואפלו אמר ביום ההוא הייתי יכול לומר שנתחיל להגיד כן מבעוד יום, שהוא יום י"ד, לפי שבו מתחלת עבודת הפסח שהיא שחיטתו כמו שאמר הכתוב (כמדובר ל"ג) 'ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה', שרוצה לומר ממחרת שחיטת הפסח שהיא ביום ט"ו יצאו, ולפיכך אמר כאן יכול מבעוד יום שהוא זמן העבודה וזמן שחיטת הפסח חייב בהגדה, תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי לך לספר אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך על

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הענין לעשות קמה שאמר לאברהם אבינו בקרית בין הבתרים שנאמר: ויאמר לאברהם ידע מדע כי גר יהיה ורעך בארץ לא להם ועבדו ונענו אותם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

ברוך שומר הבטחתו לישראל וכו'. היא הבטחת דין אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וזכר למצוה זו אמר הכתוב בדין עבד עברי (דברים ט"ו) 'הענק תעניק לו' וכו', ופרש רש"י שלכך מברכים את ה' בירידת האבות למצרים, לפי ששם שממברכים על הטובה כן מברכים על הרעה, שהקדוש ברוך הוא מחשב את הענין מיום הגזירה לעשות כמו שגזר.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד צמד עלינו לבלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, ונקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

היא שעמדה. ואותה הבטחה היא שעמדה לאבותינו ולנו, והוא הברית שפירש בין הבתרים כשנפלה עליה אימה חשכה גדולה שהראוהו ארבעה גליות והבטיחו שימלטו ישראל מהם. וכן הבטיחו גם כן בקרבנות שאמר לו 'קחה לי עגלה משלשת' כדאיתא במדרש (ב"ר פרשה מ"ד), וזהו שאמר שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם בכבוד גדול ובהצלחה רבה, ואפלו בזמן יעקב הצדיק צא ולמד וכו'.

צא ולמד מה בקש לכן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולכן בקש לעקר את הכל, שנאמר: ארמי אבד אבי ויגר מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. ויגר מצרימה, אנוס על פי הדבור. ויגר שם, מלמד שלא יגר להשתקע אלא לגור שם, שנאמר: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדך כי כבד הרעב בארץ קנען ועתה ישובו נא עבדיך בארץ גשן. במתי מעט קמה שנאמר: בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך יתנה אליהם ככוכבי השמים לרב. ויהי שם לגוי, מלמד שהיה ישראל מצמיח שם. גדול עצום, קמה שנאמר: ויגוי ישראל פרו וישרצו וירבו ויצמחו במאד מאד ותמלא הארץ אתם. ורב קמה שנאמר: ורבה קצתם השדה נחמיה ותרפי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכוננו וישערו צמח ואת ערים ועריה.

צא ולמד מה בקש לכן כו'. שהיה אחינו בשרנו לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים. שאמרו לו אצטגנינו שעתיד להולד בן שמושיע את ישראל כמו שאמרו רבותנו ז"ל. שנאמר ארמי אבד אבי. רצה

וארקה את זרעו. אמרו בירושלמי (פ"י ה"ה) אמר רב אחא וכו' וארץ כתיב חסר, ופרש רש"י ז"ל, וארץ עם זרעו, בני קטורה, שאפלו משמותן אתה יכול לידע שהיו עובדין עבודה זרה, שכלם נקראו על שם עבודה זרה כמפרש בקראשית רבה (פרשה ס"א). ואינו נכון דהיאך יזכיר בני קטורה קדם ליצחק שנולד בתחלה, ולפיכך יש לפרש הרבה ריבים עשיתי עמו והרבה נסיונות קדם שנתתי לו את יצחק, כדי לנסותו, דבריהם גדולים ובקשי גדול בא לו הזרע.

ואתן לו את יצחק. שיהיה הוא זרעו כמו שנאמר (בראשית כ"א) 'כי יצחק יקרא לך זרע'. וכלל במלת ואתן, שנתנו כנגד מערכות הכוכבים, כדכתיב (בראשית ט"ו) 'ויצא אותו החוצה', כי היה אברהם רואה שלא היה יכול להעמיד שום זרע משנה הצדקת, כי לפי שהיה בנו של תרח שהיה עובד עבודה זרה, לא היה יכול לצאת כל זרעו כשר והיה בו נובלות פרי, וכן לבסוף נתחלק זרעו של יצחק.

ואתן ליצחק את יעקב וכו'. כי רבקה גם כן היתה עקרה, וכן כל האמהות, וכבר פירשו במדרש טעמים הרבה, ומכללם שלא יהיה מזל לישראל. ודע באמת, כי לכך יצא עשו הרשע תאום עם יעקב הצדיק בבטן אחת, כדי שייבנו כל העולם כי צדקתו של יעקב הצדיק מעצמו באה לו, ולא במערכת מזל ולא בטבע אב ואם ולא מכרית אחר, שהרי בבטן אחת נולדו הוא ועשו, ועשו יצא לתרבות רעה ויעקב הלך בדרך טובים.

ואתן לעשו את הר שעיר וכו'. מפני זכותו של יצחק, וצוה הכתוב שלא יתגרו בו מלחמה כלל כדכתיב (דברים ב') 'כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר', רמז על סורו וענינו, שהוא איש שעיר, ומקומו הר שעיר, וחלקו השעירים, והוא עתיד לקבל עוונותיהם וגזרותיהם של ישראל לעתיד לבא, כי 'אח לצרה יולד' (משלי י"ז), וכדי להודיע לכל כי יעקב הוא זרעו של יצחק ושל אברהם בלבד ובו מתקיימת גזרת כי גר יהיה ורעך וכו', יעקב ובניו בלבד ירדו מצרים, וכשם שקנים להם גזרת הגלות כל שכן וכל שכן שיקים להם גזרות הטובות, שנאמר 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי', שדן אותן כמדתם בנעשים רבים ובמפת כבורות, כמו שנאמר (שמות י"ח) 'כי בדבר אשר ידו עליהם' כמו שאמר המתרגם (אונקלוס שם), ועל זה סדר המסדר ואמר ברוך שומר וכו'.

עליהם כדאיתא בבראשית רבה (פרשה מ"ד) אמר רבי יצחק חזירתא רביא בעשרה ואמרתא ולא בחד, כל אלן אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם דיהיב ליה 'את הקניני ואת הקנזי' וכו' ועדין 'שרה' אשת אברהם לא ילדה לו'. וזהו שהביא רביה המסדר מדכתיב 'ובני ישראל פרו וישצו ויירבו' וכו'.

ורב כמו שנגמר רבבה קצמח וכו'. כך קבלנו, שדורשו לשני ענינים, שהיו לגוי גדול ורב כרבבה וקצמח השדה, כי כל מה שגוזזין אותם צומחים יותר, וכן צומחים בלא עבודה רבה אלא מאליהם. והשני שכל זה אף על פי שהיה עם רב עם יוצרו.

ואת צרם ועריה, ערמים מן המצות של האבות. ומהו עריה, כמה דתימא (חבוקק ג') 'עריה תעור קשתך', שלא קימו מצות ברית מילה כדאמרין במכילתא (פרשת בא) היה רבי מתני בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל ט"ז) 'ואעבר עליך ואראך והנה עתה עת דודים', הגיעה שעה שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו ולא היה להם מצות שיתעסקו בהם כדי שיצאנו שנגמר 'שדים נכוננו ושרץ צמח', מהו 'שדים נכוננו', זה משה ואהרן, שנגמר (שיר השירים ד') 'שני שדיך כשני עפרים' וגו', 'וישרץ צמח', שהגיע קץ הגאולה, נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות שיתעסקו בהם כדי שיצאנו, מצות פסח ומצות מילה, שנגמר (יחזקאל סו) 'ואעבר עליך ואראך מתבוססת ואמר לך בדמיך חיי', וכן כתב הרמב"ם ז"ל דמילה היתה במצרים שנגמר (שמות י"ב) 'וכל ערל לא יאכל בו', ומשה רבנו עליו השלום מל אותם, שכלם בטלו מצות ברית מילה בהיותם במצרים חוץ משבט לוי שנגמר (דברים ל"ג) 'ובריתך ינצרו'. ויש אומרים כי אף שבטו של לוי הצריך להטיף מהם דם ברית כדי שיכנסו תחת פנפי השכינה, וטעות הוא בידם, דכיון דמפקדי אמילה, מילתם סגיא להו, ולא דמי לערבי מהול, דההוא כמאן דלא מהילי דמי כדאיתא במסכת עבודה זרה בפרק אין מעמידין (כ"ז א').

וירעו אותנו המצרים ויענונו עלינו עבודה קשה. וירעו אותנו המצרים כמה שנגמר: הבה נתחנמה לו פן ירבה וקהה פי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שואינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ. ויענונו כמה שנגמר: וישימו עליו שרי מסיים למען ענותו בסבלתם ויבן ערי מסקנות לפרעה את פתם ואת רעמסס. ויתנו עלינו עבודה קשה כמה שנגמר: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

לאבד את אבי כמו שאמר המתרגם לכן ארמאה בעא לאובדא ית אבא, ולפיכך תלה לו הפתוח כאלו אבד. והשם יתברך בטל עצמו ויצא משם יצלב במקנה לרב פדכתיב (בראשית ל') 'ויפרץ האיש מאד מאד', וכלל הדברים האלה הוא מה שעתיד לארע לבנים, שיהיה הפל סימן לבנים, כדאיתא במדרש.

ויירד מצרימה וכו'. תימה מה ענין 'ויירד מצרימה' אצל 'ארמי אבד אבי'. ויש לומר שבא הפתוח לפרש שכל זה נחשב מן הצרות ומגזרות בין הבתרים, כי כל ימיהם של האבות אחר הגזרה ההיא היו בצער ובנסיונות ולא ראו בטובה. ואמרו אנוס על פי הדבור, כי היה יודע הגזרה הבאה ואף על פי כן לא שב לאחור. ועכשו מתחיל לדרש מארמי אבד אבי וכו' עד שהוא גומר כל הפרשה כדאיתא בפרק ערבי פסחים (קט"ז א'), והוא דורשו כמו שכתוב בספרי.

ויגר שם. שמה תאמר שנטל פתח מלכות, תלמוד לומר 'ויגר שם', אינו אלא כגר בלבד. שנגמר 'ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה' וכו'. אבל במצרים מפני היאור היה שם מרעה. ושמה תאמר באוכלוסין הרבה, תלמוד לומר במתי מעט כמו שנגמר בשבעים נפש כדאיתא בספרי.

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצינין שם. כך אנו גורסין, ופרש רש"י לשון ציון, מאספין במקום אחד שלא נפרדו בצרים ולקף היו נראין לגוי אחד, ודיק לה מדכתיב לגוי, וזהו ודאי גם מה' יתברך כדי שיהיו עוזרים זה לזה, כי הפרוד סבת הגלות. ואף בגלות הנה החמור הפרוד היה עקר גזרת הגלות. ואית דמפרשי מצינין בעלי קומה בעלי פרצוף, וכן הוא בבראשית רבה. וכן יש גורסין מסימין שם, כלומר שהם נפרים במלבושיהם ובענגניהם כגון ציצית בבגדיהם וכיוצא בו, ודיק לה מדכתיב 'ויהי שם לגוי גדול', כי כיון שיש להם כמה דורות שהיו שם ומשעבדים להם, אפלו רבו מאד היאך יהיו שם לגוי, אלא ודאי לפי שהיו מצינין שם או מסימין בטכסיסיהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע אברהם אבינו.

ועוד יש בכלל הזה, שהיו מסמנין שם להוליד בנים הרבה, שהיו מולדין ששה בכרס אחד מה שלא היו מולדין במצרים קדם לכן, וזהו שאמר 'שם', לפי שגם האבות לא הרגלו בך בארץ כנען. וזה מרחמי יתברך להודיע שלא עזב אותם בגלותם. ולקף היו תמהים

תשליכיהו וכל הבת תחיו. ואת לחצנו, זה הדחק. קמה
שנאמר: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם.

ונצצק אל ה' וכו' כמו שנאמר ויהי בימים הרבים וכו'.
אמר רבותנו ז"ל כי מעטים היו, ועל שם שהיו של
צער נקראו רבים, כדכתיב (ויקרא ט"ו) 'ואשה כי יזוב
זוב דמה ימים רבים' ואינם אלא שלשה ימים.

וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל. דרשו רבותינו
ז"ל מפי השמועה, שנצטרע והיה שוחט הילדים לרחץ
בדם, וזהו ויצעקו כמו 'מעיר מתים יצעקו' (עי' איוב
כ"ד). ועוד דרשו רבותינו ז"ל שהיו מעבידין אותם
עבודה זרה, ופרש רש"י לפי שהמלך הראשון לא היה
מעבידין כל כך עבודה זרה מפני חפזו של יוסף, אבל
זה המלך חדש עליהם גזרות והקריחם לעבד עבודה
זרה.

וישמע ה' את קלנו כמו שנאמר וכו' ויזכור אלהים את
בריתו וכו'. כי אף על פי שבזכותם לא היו ראויים
לגאול, זכר ברית האבות, וזהו שנאמר בדם פסח (שמות
י"ב) 'והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות', משקוף
זה אברהם, ושתי המזוזות אלו יצחק ויעקב.

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ. כדכתיב (בראשית
ל"א) 'אם תענה את בנותי ודרךשנין (יומא ע"ב) למנע
מהם תשמיש המטה, ולכן נקראת עונה, שמענה אותה
כשנמנע ממנה.

כמו שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וכו'. יש
אומרים דייק לה מדכתיב 'וידע אלהים', דבר שאינו
יודעו אלא הקדוש ברוך הוא, כי מרב הענוי אפלו
כשהיו משמשין לא היו יורים פחץ והולכין ומתמעטין
וכדאמרינן השמים ביני לבינך (נדרים צ' ב'). ויש
אומרים דייק לה מדכתיב 'וידע אלהים' כמו 'וידע
אדם עוד את אשתו' (בראשית ד'), וכבר אמרנו כי
התורה שהיא לשון הקדש מכנה לתשמיש בלשון
דעת, לעורר לאדם שלא יעשה מעשה שהוא לתאנה
והנאה טבעית בלבד כפיהמות שאין להם דעת, אלא
שיעשה בחכמה ובדעת להשלים מצות פניה ורביה
ולקיום הגוף, וגם כי השכבת זרע תחלת יצירתה מן
המח שהוא מקום הדעת, ועשה כן הבורא יתברך כדי
שיעני האדם בזה ויעשה הדבר בשכל ובצנעה, וזהו
שאמר חייב אדם לקדש את עצמו בשעת תשמיש
שנאמר (הושע יא) 'בקרנך קדוש', ובתרגום ירושלמי
(בראשית ד') 'וידע אדם עוד', וחכמים אדם עוד. ובמדרש
(שמו"ר א') 'וירא אלהים את בני ישראל' זה מעשה

וירעו אותנו המצרים וכו'. כלומר כיון שראו שהיינו
פריים ורבים התחילו לענותנו, כמו שנאמר 'ויראמר אל
עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה
לו' וכו', ומביא ראיה כי בתחלה לא ענו אותם לגמרי
אלא התחילו להרע להם ולהתנפל ולהתגולל עליהם,
כי בתחלה נכלמים היו לשלח בהם יד לגמרי לפי
שבאו בהבטחתם ונתישבו ביניהם במצותם וזה נקרא
בגידה גדולה, וכבר דרשו רבותנו ז"ל במסכת סוטה
(י"א א') להם לא נאמר אלא 'לו', נתחכם על מושיען
לדונם במים, שפכר נשבע שלא יביא מבול לעולם,
והם לא ידעו כי על כל העולם אינו מביא אבל על אמה
אחת מביא. ובמדרש אמרו (ויק"ר פ' כ"ז) נתחכם עליהם
יותר ממה שהיו לפנינו, כי כל מי שבא לעשות להם
רע בפריסתו אלהיהם מושיע אותם כמו לכן ועשו,
ולא נעשה כעשו שנאמר 'קרבנו ימי אבל אבי ואהרנה
את יעקב אחי' ולא היה יודע כי בין כך ובין כך יוליד
יעקב בנים, אלא הבה נתחכמה להם מיד לגזר מיתה
על הבנים הזקרים דכתיב 'כל הבן הילוד היארה
תשליכהו'.

ויענונו כמו שנאמר וישמו עליו וכו'. הפל כדי לענותם
ולמעטם, והוא שהתחילו לעשות בנינים חזקים למלך
ואמרו שישעיהו, ודרשו רבותנו ז"ל (סוטה י"א א')
שתלו לו מלבן בצוארו של מלך, כלומר שאפלו המלך
היה מסיע בדבר, להראות כי היה דבר המלך נחויץ,
ואחר כך נתנו עליהם עבודה קשה כדכתיב 'בפרך',
כללו של דבר מעט מעט היו מתגברין עליהם, ולפיכך
נמשלו למרור שתחלתו רך וסופו קשה.

בפרך מתרגמין בקשיי, ואמרו רבותנו ז"ל כי בתחלה
אמרו להם כי המלאכה נחוצה ואינו אלא ליום אחד,
עשו רצון המלך כדי שיתרצה לכם, כי הטיב לכם
ולאבותיכם עד היום, והם התחזקו ביום הראשון,
ואחר כך שמו עליהם לחק שיעשו אותו הסף יום יום,
וזהו שדורשים 'בפרך' בפה רך.

ונצצק אל יהנה אלהי אבותינו וישמע יהנה את קלנו וירא
את ענינו ואת צמלנו ואת לחצנו. ונצצק אל יהנה אלהי
אבותינו, קמה שנאמר: ויהי בימים הרבים והם וימת מלך
מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ושמע שועתם
אל האלהים מן העבודה. וישמע יהנה את קלנו, קמה שנאמר:
וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את
אברהם את יצחק ואת יעקב. וירא את ענינו, זו פרישות דרך
ארץ. קמה שנאמר: וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים.
והוא צמלנו, אלו הבנים. קמה שנאמר: כל הבן הילוד היארה

גופות, והם שנבכרו ביום החמישי. והשליח הוא הידוע המלאך הגואל זה מטטרו"ן, ושמו מורה עליו, והוא שר של ישראל השומר אותם, וזהו שנאמר למשה (שמות כ"ג) 'הנה אנכי שולח מלאך לפניך', והוא שר צבא ה' שבא ליהושע, ועליו אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין ל"ח ב') 'דאפלו בפרונקא לא קבליה משה. ואם תאמר והא קתיב (במדבר כ') 'וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים', ויש לומר כי 'ויציאנו' שב לבורא יתברך, כדקתיב (דברים ד') 'ויציאך בפינו בכחו הגדול ממצרים', והמלאך שאמר, 'וישלח מלאך', על משה רבנו עליו השלום, או שליח השם הגדול ששלח מלאך הכרית מלאך פניו ויוציאנו ממצרים בכחו.

שנאמר ועברתי בארץ מצרים וכו' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אמרו רבותינו ז"ל במכילתא אם של עץ נרקבת וכו', כלומר כי סר צלם העליון מעליהם שהיה מעמידן, ומיד נפך ונרקב, וכו' נודע כי מכת אלהים היא, כי אין פת מושל על פת אחר לבטלו אלא הקדוש ברוך הוא לבדו.

בני חזקה, זו הדבר. כמה שנאמר: הנה יד יתנה הוי"ה במקנה אשר בשדה בסוסים ובחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד. ובכורע נטויה, זו התר. כמה שנאמר: ותרבו שלופה בקדו נטויה על ירושלים. ובמורא גדול, זה גלוי שכניה. כמה שנאמר: או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלקמה ובני חזקה ובכורע נטויה ובמורא גדולים ככל אשר עשה לכם יתנה אלהיכם במצרים לעיניך. ובאותות, זה המשה. כמה שנאמר: ואת המשה הנה תתן תתן אשר תעשה בו את האותות. ובמופתים, זה הדם. כמה שנאמר: ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות צשן. דבר אחר: בני חזקה שמים, ובכורע נטויה שמים, ובמורא גדול שמים, ובאותות שמים, ובמופתים שמים. אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים. ואלו הן: דם, צפרדע, פגים, ערב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מפת בכורות. רבי יהודה הנה נותן בהם סימנים, דצ"ף ער"ש בצח"ב.

בני חזקה זו הדבר. כלומר שנעשית בני חזקה, שהיא יד ה', לפי שהיה בה הדבר אמר כן, ולא בכל החזק ממש, כי לא הראה הקדוש ברוך הוא החזק רק בדבר השלם הוא מפת בכורות, וכדאמר בספרי 'ולכל היד החזקה' (דברים ל"ד) זו מפת בכורות שנאמר (שמות ו') 'ובני חזקה יגרשם מארצו', ולפיכך לא נאמר בדבר הנה אלא 'הנה יד ה' הוי"ה'.

ובכורע נטויה זו התר. וזהו כנאי לנקמה שעשה ה' במצרים, שהיתה חרב נוקמת נקם ברית, ורצה לומר

העגל שצתידין לעשות ומדת הדין מקטרגת עליהם, 'ידיע אלהים', שצתידין הם לומר נעשה ונשמע ורחם עליהם.

ואת צמלנו אלו הבנים. שהם צמל האדם, כי כמה האדם נגע לגדלם וללמדם דרך ארץ ותורה, וכן נגע כדי שיוכל להניח להם מומן אחר מותו, וכבר אמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר 'אל תתן את פיך לחטיא את בשרך' כדאיתא במסכת שבת (ל"ב ב').

שנאמר כל הבן תילוד היארה תשליכהו. ואמרו בפרקי רבי אליעזר (פרק מ"ב) שלא היה האור בולעם אלא פולטם למדבר, והקדוש ברוך הוא זן אותם שם ומביא סלע בפי כל אחד ואחד שהיה מניקו דבש ותלב שנאמר (דברים לב) 'ויניקהו דבש מפלע' וכו', וכל זה נקל הוא נגד הבורא יתברך, וכשבאו ישראל לים ראווה והפירוהו, וזהו שנאמר (שמות טו) 'זה אלי ואנוהו', כלומר הפירו כי הוא שעשה להם את הנס הראשון.

וכל הבת תחיון. לזמה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (שמו"ד א').

ואת לחצנו זה הדחק. פרוש כי כשראו המצריים שלא היה יכולין לבלותם התחילו לדחק אותם שיחזירו לאמונתם ויתערבו בהם, ודחק זה שמד, וזהו שנאמר 'וגם ראיתי את הלחץ', כי זה הוסיף לגאול אותם מהרה, כי ירא אנכי שמה לא יוכלו לעמד בנסיון, כי כבר התחילו להתערב בהם קצת ולבטל ברית מילה וללכת אחרי הפחות העליונים והכשפים.

ויציאנו יתנה ממצרים בני חזקה ובכורע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ויציאנו יתנה ממצרים, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. שנאמר: ועברתי בארץ מצרים בלילה הנה והפתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יתנה. ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך. והפתי כל בכור, אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ולא השליח. אני יתנה, אני הוא ולא אחר.

ויציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף וכו'. מכאן ראיה כי מלאך ושרף שני דברים הם, השורפים הם מלאכי אש העומדים תחת הפסא וטובלין בכל יום בנהר של אש ההולך לפני הפסא, וכן הוא אומר (ישעיה ו') 'שרפים עומדים ממעל לו'. והמלאכים הם למטה מהם המתחלפים בכל יום ומתלבשים

דְּבַר אַחֵר בְּיַד חֲזָקָה שְׂתִים וְכו'. פָּרְשׁוּ בּוֹ דְּנִפְקָא לָן לְפִי שֵׁשׁ בְּכָל אַחַת מֵהֶם שְׁתֵּי מְלוֹת. וְעַל דְּרַךְ הָאֵמֶת מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת רַחֲמִים שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּפִּים בְּיַחַד, זֶה לְעֵשׂוֹת נִקְמָה בַּמִּצְרִיִּים וְזֶה לְהַצִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא תִבָּא עֲלֵיהֶם הַמָּכָה. וְאֵלּוּ הֵן הַעֲשָׂרָה נְסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְאַבְרָהָם בַּמִּצְרִיִּים כְּדִתְנֹן בְּאַבְרָם פֶּרֶק ה' (מ"ד), וְכֻלָּן מִפְּרָשֵׁין בְּפִתְחוֹכִים, חוּץ מִמִּכְתָּב כְּנִים שֶׁהָיָה גִמְרָא וְכֹא בְּקִבְלָה שֶׁהָיוּ בָּהֶם אֵלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ מִצְעָרִין אוֹתָם, וּלְפִי שֶׁהָיוּ בָּהֶם אֲמָרוּ הַחֲרָטוּמִּים 'אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא', כְּלוֹמַר מִכָּה כּוֹלֶלֶת, כִּי הֵם לֹא הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁלֹּא הָיוּ מִצְעָרִים אוֹתָם, וּלְפִיכָף יִיחָזַק לָב פְּרָעָה'.

וְאֵינוּ דוֹרֵשׁ 'וּבְמִלְחָמָה', לְפִי שְׁאוּתָהּ מִלְחָמָה הִיָּתָה לְמַעַלָּה לְהַפִּיל שׁוֹר שְׁלֹהֶם. וְכֵן אֵינוּ דוֹרֵשׁ וּבְמִסּוֹת, לְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן כְּלָלִי שֶׁל נְסִיגוֹת שֶׁהָיָה מִתְרָה בָּהֶם בְּכָל שְׁעָה וְשְׁעָה, וְלֹא יָרְדָה מִכָּה בַּעֲלִילוֹת אֵלָּא בְּהִתְרָאָה, וּרְבוּתֵינוּ ז"ל אֲמָרוּ שֶׁהִתְרָאָה שְׁלִישׁ כֹּל חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ כְּדֹאֵיתָא בְּמִכְלִיתָא.

רַבִּי יְהוֹדָה הֵיזָה נוֹתֵן בָּהֶם סִימָנִים דְּצִ"ף עֲד"ש בְּאַח"ב. פֶּרֶשׁ רַשִׁי שֶׁלֹּא תֵאֵמַר אֵין מְקַדֵּם וּמֵאַחֵר בְּתוֹרָה לְפִי שֶׁלֹּא מְנַאֵן דּוֹד בְּסִפְר תְּהִלִּים (פֶּרֶק קה) עַל הַסֵּדֶר הַזֶּה. וּבְשׁוֹתָר טוֹב אוֹמֵר כִּי בְּסִדֵּר הַזֶּה הָיוּ כְּתוּבִים בְּמִטָּה וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר 'וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה וְכו' אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֵתֶת' אֶת הָאוֹתִיּוֹת, וְכֵן מְצִינוּ לְרַבִּי יְהוֹדָה עוֹשֶׂה סִימָנִים בְּמִסְכָּת מִנְחוֹת פֶּרֶק י"א (מ"ד) לְשַׁעֲוֵר שְׁתֵּי הַלָּחִים וְלָחֶם הַפָּנִים זֶד"ד יה"ז, וְכֻלָּל שַׁעֲוֵר חֲקֻמָּה נִפְלְאָה בְּסוֹד הַקְּבִלָּה, וְדַבְרֵיהֶם חֵן לְשׁוֹמְעֵיהֶם.

רַבִּי יוֹסִי הַגִּלְלִי אוֹמֵר, מִנֵּין אֵתָה אוֹמֵר שֶׁלְקוּ הַמִּצְרִיִּים בַּמִּצְרִיִּים עֲשׂוֹר מִכּוֹת וְעַל הֵם לְקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, בַּמִּצְרִיִּים מֵהוּא אוֹמֵר: וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטוּמִּים אֵל פְּרָעָה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא, וְעַל הֵם מֵהוּא אוֹמֵר: וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בַּמִּצְרִיִּים. מִכָּה לְקוּ בְּאַצְבַּע, עֲשׂוֹר מִכּוֹת. אֲמָרוּ מַעֲתָה, בַּמִּצְרִיִּים לְקוּ עֲשׂוֹר מִכּוֹת, וְעַל הֵם לְקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מִנֵּין שֶׁכָּל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהִבִּיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בַּמִּצְרִיִּים הִיָּתָה שֶׁל אֲרֻבַּע מִכּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְזַעַם מִשְׁלַחַת מִלֶּאכֶי רָעִים. עֲבָרָה אַחַת, וְזַעַם שְׁתֵּים, צָרָה שְׁלֹשׁ, מִשְׁלַחַת מִלֶּאכֶי רָעִים אֲרֻבַּע. אֲמָרוּ מַעֲתָה, בַּמִּצְרִיִּים לְקוּ אֲרֻבַּעִים מִכּוֹת, וְעַל הֵם לְקוּ מֵאֲתִים מִכּוֹת. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, מִנֵּין שֶׁכָּל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהִבִּיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בַּמִּצְרִיִּים הִיָּתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מִכּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְזַעַם מִשְׁלַחַת מִלֶּאכֶי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתֵּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, צָרָה אֲרֻבַּע, מִשְׁלַחַת מִלֶּאכֶי רָעִים

בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבִירָהּ אֲבִינוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם, וְכֵן 'וְחִרְבוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ' (דְּה"י א' כ"א) לְהַנָּקֶם מִהַפּוֹשְׁעִים וְהַמּוֹרְדִּים.

וּבְמוֹרָא גְדוֹל זֶה גִּלְיָ שְׂכִינָה. שְׁנִגְלִית לָהֶם בַּמִּצְרִיִּים אֲף עַל פִּי שֶׁהִיָּתָה מִצְרִים מְלָאָה גִּלּוּלִים וְאֲרָץ טְמֵאָה, לְקַיֵּם מֵה שֶׁהִבְטִיחַ לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם (בְּרַאשִׁית מ"ו) 'וְאֲנֹכִי אֵעֲלֶךְ גַּם עָלָה', וְהוּא הַשֵּׁם הַגְּדוֹל שֶׁנִּתֵּן בּוֹ תוֹרָה וְאָמַר אֲנֹכִי, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שְׁמוֹת ג') 'אֲנֹכִי אֵלֹהֵי אֲבִיר', וְזֶהוּ שֶׁהָיָה אוֹמֵר מִשָּׁה רַבְּנוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם (שם) 'מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל פְּרָעָה' וְאֲמָרוּ רַבּוּתֵינוּ ז"ל מִשֵּׁל לְמִלְךָ שֶׁשִּׁלַּח שְׁלוּחוֹ לְאַרְסֵי כְּדֹאֵיתָא בְּשְׁמוֹת רַבָּה. וְאִמְרֵי נִגְלָה עֲלֵיהֶם, שְׁתֵּי פְעָמִים, אַחַת בְּיוֹם רֵאשׁ חֹדֶשׁ נִסָּן שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת י"ב) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאַרְצָה מִצְרַיִם הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֵם', וְאֲמָרוּ רַבּוּתֵינוּ ז"ל שֶׁהָקוֹל נִשְׁמַע בְּכָל אֲרָץ מִצְרַיִם. וְכֵן בְּלִילָה בְּשַׁעַת הַגְּאוּלָּה. וְכֵמוֹ כֵּן רֵאוּהוּ עַל הַיָּם וַיֵּרָאוּ מָאֵד כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת י"ד) 'וַיֵּרָאוּ הָעָם אֶת ה'". וְנִקְרָא מוֹרָא גְדוֹל כִּי הִרְוָאָה פְּנֵי שְׂכִינָה וַיֵּרָא מָאֵד וְנִרְתַּע וְנִבְהַל וְנוֹפֵל עַל פְּנָיו, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר 'אוֹ הַנִּסָּה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחְתָּ' וְכו', וְהִרְוָאָה מִן סוּף הַפְּסוּק דְּכִתִּיב 'בַּמִּצְרִיִּים לְעִינֶיךָ', וּבִסְפָרֵי אֲמָרוּ רַבּוּתֵינוּ ז"ל 'וְלִכְלֹל הַמוֹרָא הַגְּדוֹל' (דְּבָרִים ל"ד) זֶה קְרִיעַת יַם סוּף, כִּי שָׁם רָאוּ פְּנֵי הַשְּׂכִינָה וְאֲמָרוּ 'זֶה אֵלֵינוּ וְנִבְהַל'.

וּבִאֲתוֹת זֶה הַמִּטָּה. יְחִידוֹ הָאוֹתוֹת אֵל הַמִּטָּה לְפִי שֶׁאֲמָרוּ ז"ל כִּי הַמִּכּוֹת הָיוּ כְּתוּבִים שָׁם בְּמִטָּה דְּצִ"ף עֲד"ש בְּאַח"ב, וְכֵן צְרוּף אוֹתִיּוֹת שֶׁל הַשְּׁמוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָאוּ שְׁמִים וְאֲרָץ, כִּי מִשְׁשֶׁת יָמֵי בְּרַאשִׁית נַעֲשֶׂה כְּדִתְנֹן בְּמִסְכָּת אֲבוֹת (פ"ה מ"ו) עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרָאוּ בְּעֶרֶב שֶׁבֶת בֵּין הַשְּׁמִשׁוֹת, (בְּנֵא" נוסף: וְכֵן הִתְנַה' עִם מַעֲשֶׂה בְּרַאשִׁית), וְדַבְרֵיהֶם חֵן לְשׁוֹמְעֵיהֶם, וְלִכְּנֵן נִקְרָא מִטָּה אֱלֹהִים, וְנִזְדַּמֵּן לוֹ לְמַשָּׁה רַבְּנוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם בְּהַר חוֹרֵב שֶׁיָּרַד שָׁם מִן הַשָּׁמַיִם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר 'וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ', לֹא יֵאֵמַר אֲדָם הַזֶּה' אֵלָּא עַל מֵה שֶׁבִּידוֹ שְׁנוֹתָן אוֹתוֹ לְחִבְרוֹ.

וּבְמוֹפְתִים זֶה הַיָּדִים. וְאֵף עַל פִּי שֶׁמִּכְתָּ הַיָּדִים הִיָּתָה אַחַת, קוֹרָא אוֹתָהּ מוֹפְתִים, לְפִי שֶׁנַּעֲשֶׂוּ בְּעִנְיָנוּ מוֹפְתִים רַבִּים, כִּי הַיָּדִים שֶׁהָיוּ צְלוּלִים מִכָּל מִימּוֹת שֶׁבְּעוֹלָם נִקְפְּכוּ לָדֵם אַחֵר שֶׁהָיוּ בִּידֵם שֶׁל מִצְרַיִם, וַיִּשְׂרָאֵל וּמִצְרַיִם שׁוֹתִים בְּכוֹס אֶחָד, לְצַד הַמִּצְרִי דָם וּלְצַד יִשְׂרָאֵל מַיִם, וּבְמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאי, שֶׁהָיוּ נַעֲשִׂים כְּאֵשׁ שׁוֹרֵף וּמִתְמַלֵּא כָּל מִצְרַיִם עֲשֵׂן מִהֶם [נ"א: בְּפִיהֶם] וְהֵינּוּ דְּכִתִּיב 'דָּם וָאֵשׁ וְתַמְרוֹת עֲשֵׂן'.

חֲמִשׁ. אָמַר מֵעַתָּה, בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ
מָאתַיִם וְחֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רבי יוסי הגלילי אומר וכו' ואמור מעתה במצרים לקו
עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. כי הרי יש בו
חמש אצבעות, וכל אצבע עשר, הרי חמשים. וכן
דורשין אותו רבי אליעזר ורבי עקיבא, ומחלוקתן
במכילתא. ומכל מקום תמה אני שהרי 'אצבע אלהים'
היא' על מפת כנים בלבד נאמר, ועוד שהרי אמרו
למעלה 'בְּיַד חֲזָקָה' זו הדבר, קורא למפה אחת יד.
ועקרון של דברים כי הכתוב בכאן אינו אלא סמך
בלבד, והקבלה עקר. וחרון אפו ידוע שאינו אלא
אצבע קטנה שבִּיד, והוא גם כן יד חזקה, אבל הַיָּד
הַגְּדוֹלָה יש בה חמש אצבעות של קטנה, וזה סוד. ורבי
אליעזר שדורש כל מפה היתה של ארבע מכות, בדרך
הפשט הוא שלקו בה ארבעה יסודות, ורבי עקיבא
שדורש של חמש מכות, מונה מפת ההייל הוא היסוד
הכולל, ויש אומרים שלקה השר שלהם בשמים.

וְחִשְׁבוֹנָם שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי עֲקִיבָא פְּשוט הוּא, כִּי כָּל מִכּוֹת שֶׁל מִצְרִים מוֹנֶה אוֹתָם כְּאֵלוּ הֵיוּ בְּאַצְבָּע, וְעַל הַיָּם הֵיוּ בְּיָד הַגְּדוּלָּה שֶׁהוּא חֲמֵשׁ אֶצְבָּעוֹת, נִמְצְאוּ מִכּוֹת הַיָּם חֲמֵשׁ פְּעָמִים מִמִּכּוֹת מִצְרַיִם. וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֵינוֹ דוֹרֵשׁ חֲרוֹן אָפוֹ, כִּי הוּא דוֹרֵשׁ אֶת הַכְּתוּב כָּל וַיִּפְרֹט, חֲרוֹן אָפוֹ כָּל וַיִּדְּף פְּרֹט.

בַּמָּה מַעֲלֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ: אֱלֹהֵי צִיָּאָנוּ מִמַּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים דִּינֵנו. אֱלֹהֵי עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם דִּינֵנו. אֱלֹהֵי עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם וְלֹא הֵרָג בְּכוֹרֵיהֶם דִּינֵנו. אֱלֹהֵי הֵרָג בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם דִּינֵנו. אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם דִּינֵנו. אֱלֹהֵי קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכָהּ דִּינֵנו. אֱלֹהֵי הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכָהּ וְלֹא שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכָהּ דִּינֵנו. אֱלֹהֵי שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכָהּ וְלֹא סָפַק צָרֵינוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דִּינֵנו. אֱלֹהֵי סָפַק צָרֵינוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הִאָּכִילָנוּ אֶת הַמֶּן דִּינֵנו. אֱלֹהֵי הִאָּכִילָנוּ אֶת הַמֶּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁשִּׁת דִּינֵנו. אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁשִּׁת וְלֹא קָרַבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי דִּינֵנו. אֱלֹהֵי קָרַבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה דִּינֵנו. אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל דִּינֵנו. אֱלֹהֵי הִכְנִיסָנוּ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַתְּפִלָּה דִּינֵנו. עַל אַחַת בַּמָּה וְכַמּוֹה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמִכְפֹּלֶת לְמָקוֹם עֲלִינוּ, שְׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְעָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם, וְהֵרָג בְּכוֹרֵיהֶם, וְנָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְהִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכָהּ, וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכָהּ, וְסָפַק צָרֵינוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְהִאָּכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁשִּׁת, וְקָרַבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהִכְנִיסָנוּ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ בֵּית הַתְּפִלָּה לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ.

במה מעלות טובות למקום עלינו. כלומר שפשה עלינו וישם בנו, והם חמש פשרה כמנין שם י"ה צור עולמים העומד על הכסא על ט"ו מעלות, כדאיתא בפרקי היכלות, וכןגדן במשכן ט"ו קלעים לכתף, וכן אמר דוד המלך עליו השלום בספר תהלים ט"ו מעלות, וכןגדן עשו בבית המקדש ט"ו מעלות כדאיתא במסכת מדות (פ"ב מ"ה).

על אחת כמה וכמה וכו'. עתה חוזר לענין שבא להזכיר
אלו ט"ו מעלות, על אחת, שאין אנו ראויים למעלה
אחת, כמה וכמה טובה ומכבדת למקום עלינו,
שעשה עמנו כל זה, הוציאנו ממצרים וכו'.

וּבִנְיָה לָנוּ בֵּית הַבְּחִירָה. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִגְרָא בֵּית הַבְּחִירָה
עַל שֵׁם שְׂבַחַר בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
(דברים י"ב), 'כִּי אִם אֶל הַמִּקְדָּשׁ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיכֶם'
כו'.

רִבֹּן מְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר, כֹּל שְׁלֹא אָמַר שְׁלִשָּׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפִּסְתָּ, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹכְתּוֹ. וְאֵלּוּ הֵן: פִּסְתָּ, מִצָּה וּמְרוֹר. פִּסְתָּ שֶׁהֵיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין בְּזֶמֶן שִׁבְרִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קָיָם עַל שׁוֹמֵרָהּ, עַל שׁוֹמֵר שְׁפִסְתָּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמַצָּרִים, שְׁנָאֵמֹר: וְאַמְרָתָם וְכַתּוּב פִּסְתָּ הוּא לִיְהוָה אֲשֶׁר פִּסְתָּ עַל בְּתֵי כְּבִי יִשְׂרָאֵל בְּמַצָּרֵים בְּגִפוֹ אֶת מַצָּרִים וְאֶת בְּתֵינוּ הֵצִיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ.

מִמָּוָה זֶה שֶׁאָנוּ אוֹקְלִין עַל שׁוּם מָה, עַל שׁוּם שְׂלֵא הִסְפִּיק בְּצִדָּקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּנְאֻלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאֻו מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חֶמֶץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִקְלוּ לְהַחֲמִמָּהּ וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם. מִרְדּוֹ זֶה שֶׁאָנוּ אוֹקְלִין עַל שׁוּם מָה, עַל שׁוּם שֶׁמֶרְרוּ הַמִּצְרַיִם אֶת חֲטֵי אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּמְרְרוּ אֶת חֲטֵיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשָׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עֲבָדוּ בָּהֶם בַּפָּרָה.

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר וְכוּ'. מִשְׁנָה הִיא בִּפְרָק עֲרֵבִי פֶסְטִיחִים (קט"ז א'), הִתְחִיל בְּמִשְׁנָה, מִשְׁנֵת אֲמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הָרִי אֲנִי כֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה וְכוּ', וְסִיּוֹם בָּהּ, וְנִתֵּן אֶת הַבְּרִיתוֹת שֶׁבִמְכִילֶתָא בְּאֶמְצֵעַ. וּמָה שֶׁאָמַר לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבְתּוֹ, כְּלוּמַר שֶׁלֹּא קִיָּם מִצְוָתוֹ כְּרָאוּי. לְפִי שֶׁמֻּצִּינוּ שֶׁהַקִּפּוּד הַכָּתוּב בְּאֶמְרִיהָ, כְּדִי שֶׁנִּזְכֹּר נִפְלְאוֹת הַבוּרָא מִתּוֹךְ שֶׁנִּזְכִּיר בְּפִינוּ לְמָה הֵם בָּאִים.

מִצֵּה זוֹ שֶׁאֵנּוּ אוֹכְלִין עַל שֵׁם שְׁלֵי אֶת הַסִּפִּיק בְּצֶאֱמָה וְכוּ'.
כִּי דוֹרֵשׁ בְּמִכְלִילָתָא, וּמִכָּאן לְמַדְנּוּ כִּי מֵה שֶׁאֲמַר
הַפֶּתוּחַ 'כִּי לֹא חֲמִץ', רוֹצֵה לֵאמֹר כִּי לֹא הִיָּה חֲמִץ

ממצרים, וכבר דרשו למעלה לי ולא לו, מפלל דרשינן לי על כל אחד ואחד האומרו עכשו בפיו.

לפיקך אנחנו תבינן להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, לתדור, לברך, לעלה, ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו מעבדות לחרות, מגוון לשמחה, ומאכל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה.

לפיקך אנחנו תבינן וכו'. אמרו במכילתא וואמרתם זבח פסח הוא לה', בא ללמדך שכל מי ששומע הנסים הללו צריך לשבח לפאר ולרומם וכו', וכל הלשונות האלו של שבח הם בפיקי היכולות, עד ולעלה. ואין ראוי לומר ולקלס, לפי שנופל בו לשון גנאי כמו לעג ולקלס. ולפיקך אנו אומרים כל לשונות הללו של שבח משום דאמרין במכילתא 'ובני ישראל יוצאין ביד רמה' (שמות יד) שהיו המצריים מחרפין ומגדפין בכל מיני גדופין וישראל מרוממים בכל מיני שבח, וכן הוא אומר (שה"ש א') 'לריח שמניך טובים', אמר רבי ינאי הראשונים ריח שמנים אמרו לה, אבל אנו כשפאנו לים לא הנחנו לשון שבח שלא קלסנו לה ושבחנוהו בו.

שפך חמתך. ומה שתקנו לומר על כוס רביעי פסוק 'שפך חמתך על הגוים', הוא מפני כי לפי שקיימנו מצות ארבע כוסות כנגד ארבע כוסות של פרענות שעתידי הקדוש ברוך הוא להשקות לאמות העולם, אנו אומרים על כוס האחרון שיגיע אותו הזמן שישקה אותם ה' כוס חמתו הוא כוס התרעלה כדכתיב (איכה ד') 'שישי ושמחי בת אדום וכו' גם עליך תעבור כוס', ולא עוד אלא שעקר גאלתנו תלויה בחרבן קרן מלכותם כדאמרין בבראשית רבה (פרשה כ"א) 'עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש' (דניאל ח'), אמר רבי יצחק כשיעשה ערב בקרן של אמות העולם אז ונצדק קדש, וכן הנביא אומר (ישעיה ס') 'כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה', במהרה ביימינו אמן בן יהי רצון.

כשיצאו ממצרים, אבל כשהגיעו לרפידים חמץ היה, אלא שבמצרים חמץ ומצה עמו בבית כדאיתא בפסח שני (פסחים צ"ה א'), כי שעור חמץ אינו אלא מיל, לדעת הרמב"ם ז"ל בשהיה, ולדעתינו (פסחים מ"ו ב') שלא בשהיה, ועוד שהרי הוליכוהו בדרך והוליכוהו בשמש או ביום המענן, וקמא לן (פסחים מ"ב א') אשה לא תלוש לא בחמה ולא כו', ואמרין נמי במסכת יומא (כ"ח ב') האי יומא דעיבא כוליה שמשא, כי לפי שהחמץ נעשה מעט מעט ואינו נפר, חששו לכל זה מפני ספק כרת עד שחששו למים לנים, ופרושו ששפאנו אחר בא השמש והיו בבית, שלא לנו בליילה במחבר, לפי שהחמה מהלכת תחת הקרקע ומעניגות רותחין כדברי חכמי אמות העולם כדאיתא בפסחים בפרק מי שהיה טמא (צ"ד ב'), ואף על פי ששהו בבית כמה ימים אין בכך פלוס. גם מה שאומרים שלא יהיו במקום שהירח שולט שם, אין בדרך זה שום עקר בעולם.

וגם צדה לא עשו להם. אמרו רבותינו ז"ל (מכילתא להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ולא נוליד עמנו צדה לדרך אלא בטחו בשם יתברך.

ולפיקך אמר מצה זו, מרור זה, לפי שצריך להגביה כל אחד ואחד. אבל פסח אין אומרים פסח זה, לפי שאין להגביה בפשר, שלא יראה כאוכל קדשים בחוץ, וגם אין להגביה כל העצה ביחד כמו שרגילים רבים.

בכל דור ודור תביא אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יתנה לי בצאתי ממצרים. שלא את אבותינו בלבד צאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו צאל עמקם, שנאמר: ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו.

בכל דור ודור תביא אדם וכו'. כלומר כל יחיד ויחיד צריך שיראה עצמו כאלו הוא היה עבד במצרים ויצא לחרות, כמו שנאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי

פרוש הגר"א להגדה של פסח

וכנגדן אמרו בגמרא (פסחים קטו, ב) לחם עני שעונין עליו דברים הרבה, לחם עני מה דרכו של עני בפרוסה, לחם עני מה דרכו של עני הוא אופה ואשתו לשה, לחם עני פרט לגילוישה בין שמן ודבש (שם לו, א). והענין שבכל דבר יש פועל וצורה וחמר ותכלית, ובכללן יש חלוק בין עני לעשיר, למשל אם צריכין לעשות שלחן, העשיר יעשה החמר מכסף או מעץ טוב, אבל העני מעץ הדיוט. וכן בפועל, העשיר יבקש חרש טוב או צורף, והעני אינו כן, אלא עושה בעצמו בשביל שלא להוציא מעט ממון שיש לו. וכן הצורה, שהעשיר מציר שלחנו בסממנים, והעני אינו כן, אלא עושה אותו ונושאר כמו שהיה, והתכלית, שהעשיר אוכל עליו תענוגים ומעדנים, והעני אוכל מאכלים שיש לו, ועתים אין לו מה לאכל ומספר צרותיו. וזה מה שאמרנו שהלחם הוא בכל הנ"ל עני, החמר, שאין רשאי לעשות משמן ודבש. והצורה, היא פרוסה כמו דרך העני. והפועל, הוא אופה ואשתו לשה. והתכלית, שעונין עליו דברים דהינו צרותינו, וזהו עבדים היינו כו'.

ויש עוד עניי ה' שהוא כולל כל הד' והוא עניי בדעת, וזהו עניי נעלם. וזהו שאמר הא לחמא עניא פרוש שבה"א דברים הוא עניא. ואמר הא לחמא פרוש לחם אל"ף, שעל ידי הא' היא עניא, כי כאשר חסר מן הלחם א' אז היא חסרון דעה, אבל כאשר יהיה נשלם הא' יהיה מלאה כל הארץ דעה. וזהו שכתוב (ישעיה לג, ו) 'יהיה אמונת עתיד חסן' וישועת חכמת ודעת, 'בני' ו', והינו שיי' פועמים דעה גמטריא דעת, והיא הששית כלל הה"א ונכלל בו'. וכשנתמלא הד' בו' נעשית ה', והינו בדעה תלוי הד', בחסרון הדעה הוא עני בכלם, וכשנתמלא בדעה נעשית ה'. ואמר שצנה לנו ה' לאכל לחם עני והוא בכל הד' עניינים.

די אכלו אבהתנא. מה שאמר די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, וזהו הכתוב ואמר על שלא הספיק בצקם של אבותינו, והענין, שבאמת אכלו אבותינו לחם כזה במצרים, כמו שכתבו הראשונים, שדרךם של מצרים היה להאכיל לעבדים לחם עני כזה, וגם כשהוציא ה' אותנו ממצרים היה בחפזו עד שלא הספיק כו'. ומה שצנה לעשות חג המצות ונקרא על שם הלחם הזה, אינו על אכילתו במצרים רק על יציאתו לחרות, אף מחמת הלחם אשר אכלו מחמת חפזו איננו שין

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הקא, לשנה הבאה בארעא דישאל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

הא לחמא עניא. פרוש כי הה"א היא המצה (והינו כי ההבדל שבין מלת מצה למלת חמץ הוא ה"א) וצקשו היא עניא, כי כאשר חסר ממנה הוא"ו נעשית דל"ת, והיא עניא. ולמה נקרא העני דל"ת, הוא לפי שד' מיני עניות יש, א' הוא מי שאין לו לאכל, כמו שכתוב (דברים ח, ג) 'ויענה וירעבך'. והב' הוא שיש לו לאכל אף אין לו כל צרכו, וזהו נקרא אביון כמו שכתוב (תהלים פו, א) 'כי עני ואביון אני' וגו'. והג' הוא עניי דרך כמו שכתוב (תהלים קב, כד) 'ענה בדרך כחי'. והד' הוא עניי שעבוד, וכמו שכתוב (בראשית טו, ו) 'ותענה שרי ותברח מפניה'. וזהו מה שאמר כל ד' הנ"ל, דהינו כל דכפין הינו עניי רעבון, ייתי ויכול. כל דצריך הוא עניי ב' שאין לו כל צרכו ייתי ויטל צרכי פסח. הג' הוא עניי דרך אמר השתא הקא כלומר שכלנו עתה בדרך. ונגד הד' אמר השתא עבדי.

והענין, שארבעה צריכין להודות, יורדי הים, והלכי מדברות, וחולה ונתרפא, ויוצא מבית האסורין (ברכות נד, ב). והן נגד ארבעה ענוים הנ"ל, עניי רעבון נגד חולה ונתרפא, כמו שכתוב (תהלים קז, יח) 'כל אכל תתעב נפשם' כו'. עניי דרך נגד היוצא בשירא למדבר. עניי אביון התאב ואינו משיג כל צרכו הוא נגד יורדי הים, שכל נחותי ימא לא מיתבא דעתיה עד דנחתה ליבשתא (תמיד לב, א), וענין לא מיתבא דעתיה הוא כאדם התאב דבר ואינו משיגו. ועניי שעבוד הוא נגד יוצא מבית האסורים והיא השפחה אשר אחר הרחמים (שמות יא, ה), 'בכור השבי אשר בבית הבור' (שם יב, כט) והכל אחר.

וכאשר היינו עבדים במצרים היינו בכל הענוים הנ"ל, וכאשר יצאנו משם יצאנו מכל אלו הענוים, והינו כמו שכתב בהגדה לקמן שאלו לא יצאנו הרי אנו ובנינו כו'. אבל עקשו הגם שבשני דברים אנחנו שוין להם גם כן, שאנו בגולה בדרך וגם אנחנו עבדים, אבל עתה אנחנו מעתדים בכל עת להגאל אשר מחכים אנחנו בכל יום. וזהו השתא הקא לשנה כו', השתא עבדי לשנה הבאה כו', אשר לא פן היה כאשר היינו במצרים, שאם לא היו נגאלים אבותינו ברגע זו, הרי אנו ובנינו כו'.

שֶׁבֶּכֶל הַלֵּילֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מַסְבִּין, הַלֵּילָה הַזֶּה פְּלִנּוּ מַסְבִּין.

מה נשתנה הלילה כו'. פרוש, כי יום בכל מקום לשון זכר ולילה היא נקבה, ואם כן היה צריך לכתב תמיד אצל לילה 'זאת' כמשפטה, שהיא לשון נקבות, כי ו"ת הם סימן נקבות, וסימן, זכרי"ם נקבות. ולכן לא מצינו בכל מקום מצוה לעשותה דוקא בלילה, והינו כמו שאשה פטורה מן המצות, ורב המצות הם לאנשים דוקא, כך הם רב המצות, מצותן ביום דוקא ולא בלילה, ולא מצינו כלל שיהא המצוה דוקא בלילה ולא ביום, ועכשיו נתחייב הלילה דוקא במצות ולא ביום. והינו מפני שנשתנה למ"ה והוא סוד אד"ם שהוא זכר, אצל הלילה הוא סוד חנה נעלם של מ"ה (פ') חנה עולה י"ט כמנין המילוי של הו"ה במילוי אלפין העולה מ"ה בסוד ולילה ללילה יתנה דעת. וכן המצות אינם רק לזכרים, ונקבות פטורות דגמת הלילות. וזהו שהקשה למה נשתנה הלילה שיהא הזה, והינו מחמת שנשתנה למ"ה, מכל הלילות שהן נקבות, כלומר מפני מה נתחייבה הלילה הזאת במצות יותר מכל הלילות, וזה הקשיא בכלליות, ועכשיו מפרש בפרטות המצות שהלילה הזה נתחייב בהם, שבכל כו'.

ואמר הלילה הזה פלנו מסבין שלא הזכר במשנה (פסחים קטז, א) קשיא זו, מפני כשהיה בית המקדש קיים היה קרבן פסח, לכן היה הקשיא הלילה הזה כלו צלי, ומסבין לא נחשב להם בשנוי, כי היו יושבין תמיד מסבין, שכן היה דרכם כמו שמזכר בגמרא בכמה מקומות, אבל עכשיו שאין לנו קרבן פסח לא נחשב לנו שנוי זה, ונחשב מסבין שנוי, שאין דרכנו לישוב מסבין כל השנה. ואמר ד' קשיות, נגד ד' גאולות וד' כוסות וד' בנים.

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויציאתנו יתנה אלהינו משם ביד חזקה ובכורע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובענינו ובנינו כעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו פלנו חכמים פלנו נבונים פלנו יודעים את החנוכה, מצוה עלינו לספור ביציאת מצרים. וכל המרבה לספור ביציאת מצרים הרי זה משבח.

עבדים היינו לפרעה במצרים. הם ג' דברים, א' שהינו עבדים. ב' לפרעה, שהיה מלך קשה. ג' במצרים, שהיא מדינה קשה. ונגידן אמר גם כן ג' דברים, א' ויציאתנו ה', הוא נגד פרעה שפשה עצמו אלוה. ב'

לקרא לחם עני, מחמת שהיה ברצון טוב ובשמחה, אמר כאן הא לחמא עניא מחמת די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ששם היו כל הענויים. ומפרש הד' הענויים שגאלנו השם מהם וצריכים אנחנו להודות עליהם, ונגידן ד' כוסות וד' גאולות וד' קשיות וד' בנים.

והענין של הד' כוסות שהן נגד הד' גאולות, והד' גאולות הם והוצאתי והצילתי וגאליתי, ובגאליתי הם שתיים והינו 'בכורע נטויה ובשפטים גדולים', שבכל מקום השלישית כולל הרביעית, והשלישית הוא כלול משנים, מפני שהרביעית נכלל בשלישית, לכן בין הכוסות הללו לא ישתה כי הם ביחד. וכן הוא בירושלמי (פסחים פ"ה ה"א) אמרו שאלו הד' כוסות הם כנגד ד' פעמים כוס שמזכר, ודרש השלישי והרביעי מהא דכתיב 'כוס ישועות אשא'. וכן הוא בכונת האר"י ז"ל על כוס ג' וד' כונה אחת. ומה שאמרו בכל מקום הד' מ'ולקחתי' הוא טעות סופר בכל מקום, דאם כן הו' ליה למיחשב גם כן 'והבאתי והייתי', אלא נראה כמו שכתבתי.

והן נגד ד' עולמות, שהוא עולם הזה וימות המשיח וחתחת המתים ועולם הבא, והינו א' הוא קדוש, נגד עולם הזה, שצריך להתקדש עצמו בעולם הזה. ב' נגד ימות המשיח, שמספרין יציאת מצרים כמו שכתוב (מכה ז, טו) 'כימי צאתך מארץ מצרים ארצנו נפלאות'. ג' הוא נגד חתחת המתים, שהוא מברך על מזונו שאז הוא סעודת לויתן. הד' הוא נגד עולם הבא, ולכן אומרים עליו ה'ל הגדול.

השתא הכא לשנה הבאה בירושלים, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. פרוש דכתיב (ישעיה א, כז) 'ציון במשפט תפדה וישיבה בצדקה', כלומר בתחלה תפדה ציון ואחר כך וישיבה, לכך אמר בתחלה לשנה הבאה בירושלים, היא גאולה לירושלים, ואחר זה לשנה הבאה בני חורין, היא גאולה לישראל. ואמר זה עתה, למען ינחם העניים באמרו שפלנו עכשיו שוין, השתא הכא ועבדי, ולשנה הבאה בירושלים ובני חורין.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר גרקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פסח אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן צוריה ורבי עקיבא ורבי טרפון, שהיו מסבין בכני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם ובותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

מעשה ברבי אליעזר כו'. כלומר מביא ראיה על ב' דברים הנ"ל, א' אפלו כלנו חכמים וכו' מצוה לספר, שהרי כלם היו חכמים גדולים בחכמה ובתבונה וברצות. ב' שספרו כל הלילה, ומוכח מזה שמצוה להרבות לספר ביציאת מצרים כפי שכלם, שהרי ספרו כל הלילה, והיו מספרים יותר רק שבאו תלמידיהם ואמרו הגיע כו'.

אמר רבי אלעזר בן צוריה, הרי אני כפן שבאים שנה, ולא נכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר: למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך חיים, כל ימי חייך הלילות. ותחכים אומרים ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא לימות המשיח.

כל ימי חייך. פרוש שב' כל' יש ב' משמעות, אחד תדיר כל היום, ואינו מכרח שיהא תמיד כל היום, רק בזה היום כל היום. ב' לשון תמידיות, כמו כל היום, והינו תמיד כל היום, ואינו מכרח שיהיה כל היום רק שיהיה כל היום בלי הפסק. וזהו שאין כתוב 'כל ימי' בן זומא סבר שפרושו כמו כל היום, ומשמע שהלילה בכלל הרבוי מכל ולא כל היום. וחכמים סוברים שפרושו כמו כל היום, דהינו להביא לימות המשיח, אבל אין בכלל רבוי זה כל הלילות.

ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא.

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה כו'. כי העולם היה מחדש שתי פעמים בכללות ובפרטות, אחד בתחלת בריאת עולם נתחדש העולם בכללות כל העולם כלו, ואחר כך במתן תורה נתחדש בפרטות לישראל. ובכל דבר יש נגלה ונעלם, נגלה בשעת המעשה ונעלם במחשבה קדם המעשה. וזה שאמר ברוך המקום, הוא על בריאת העולם שעל זה אנו קורין אותו מקום, שברא מקומו של עולם וממנו נעשה העולם מקום, בזה שברא אותו כרצונו ומקום אותו כרצונו. וזה סוד (ב"ר סו, ט) הוא מקומו של עולם, כי זולתו לא היה עולם מקום, רק הוא ברצונו עושה את העולם מקום. ברוך הוא, על מחשבת הבריאה קדם בריאת העולם. ברוך שנתן תורה, הוא על שעת מתן

אלהינו, הוא נגד עבדים, שעבדו הוא אלהינו ולו אנחנו עמו ועבדיו. ג' משם, נגד מצרים. ביד חזקה, פרוש בעל פרקם, כלומר על ידי המכות הכרחו להניח לנו לצאת, והוא קאי על המכות שעשה להם. ובזרוע נטויה, הוא באתגליא לעין כל ולא כמו שבזרחין משם, כמו שכתוב (שמות יב, מא) 'בעצם היום הזה' וכו', (שם יד, ח) 'ובני ישראל יצאים ביד רמה'.

וזהו שכתוב (ויקרא כו, יג) 'אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשר מטת עלכם ואולף אתכם קוממיות'. לכאורה נראה שיש בזה מלות כפולות ושונות, אף הוא כמו שכתבתי, 'אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם', הוא נגד יוציאנו ה', שהוא נגד פרעה. 'מארץ מצרים', הוא נגד משם, שהוא נגד מצרים כמו שכתוב למעלה. 'מהיית להם עבדים', הוא נגד אלהינו, שהוא נגד עבדים היינו. 'ואשר מוטות עלכם', הוא נגד ביד חזקה, כמו שכתוב. 'ואולף אתכם קוממיות', שהוא באתגליא, והוא נגד ובזרוע נטויה.

וכנגד אלו ה' דברים נתן לנו ה' חמשה דברים, פסח מצה ומרור ושני טבולין. פסח נגד פרעה שעשה עצמו אלוה, והוא נגד [יוציאנו] ה' שפסח ה' וכו'. מצה היא נגד מצרים, פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמקמה. ומרור נגד עבדים, שמררו את חיייהם. ושני טבולין נגד ביד חזקה ונגד ובזרוע נטויה, דהינו טבול אחד להמית הקפא הוא נגד מפת מצרים להכניעם, ואחד דרך חרות נגד ובזרוע נטויה.

ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא אותנו משם. כלומר אם לא היה מוציא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו משם, היינו משעבדים לפרעה במצרים, הוא נגד הג' הנ"ל, א' משעבדים. ב' לפרעה. ג' למצרים.

ואפלו כלנו חכמים. כלומר לכן אפלו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים וכו' כצ"ל. והן נגד ג' ראשונות חכמה בינה דעת, אפלו יש בנו כל הג' בחינות, דהינו חכמה שלמד מרבו, ונבונים שמבין דבר מתוך דבר, ויודעים שיודע כל דבר על בוריו בדעת נכונה, אף על פי בן מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים כמו שכתוב כאן בספור הגדה, אף על פי שכלן יודעין אותן. וכל המרבה כו'. כלומר לספר לפי שכלו יותר מזה, כפי שיודע בחכמתו ובינתו ובדעתו, הרי זה משבח.

מכלה'. והנה צריך לומר בסדר הזה, חכם ושאינו יודע לשאל תם ורשע, ואמר רשע אחר החכם כי לא רצה לסים ברשע.

מה העדות. הם שתי שאלות, א' מה העדות והחקים ומשפטים כו', והינו כי בפסח יש ג' ענינים, עדות וחקים ומשפטים, דהינו הפסח והמצות עצמן הן עדות, כי הן על הנסים והנפלאות אשר עשה לנו השם, אשר הוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל. והמשפטים הן דיני המצות בהמצות עצמן, כמו (שמות יב, ט) 'אל תאכלו ממנו נא' וגו', ושאר דברים האמורים באותה פרשה. והחקים הוא מה שכתוב (שם יב, מג) 'זאת חקת הפסח כל בן נכר כו'. ושאלתו הב' בפסח עצמו, בראותו שאין במצוה זו כל ישראל שוין, כגון שנודמן לפעמים שתי חבורות בבית אחד, לזה יש קרבן חגיגה ומכרף אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל הזבח, ולחבורה השניה אין קרבן חגיגה כלל. וזה הוא שאלת החכם, א' מה העדות והחקים והמשפטים כו', והב' אשר צוה ה' אליהו אתכם, כלומר שהשם הוא אחד לכלנו, והמצוה הזאת של חגיגה צוה אתכם ולא לנו.

ועל זה מתרץ ואף אתה אמר לו, כלומר על שאלת מה העדות והחקים והמשפטים, שכתוב על זה התרוץ בפרשת ואתחנן (דברים ו, כא) 'ואמרת לבנך עבדים היינו כו' כבר כתוב למעלה, ותשיב לו שהם ג' ענינים עדות חקים משפטים, נגד עבדים היינו א', לפרעה ב', במצרים ג', ועל זה קאי ואף אתה אמר לו, כלומר שתאמר לו גם כן על הקשיא השניה נוסף על התרוץ של עבדים היינו, שאין מספיק לקושיא השניה, אמר לו גם כן שהחגיגה הוא שיף להלכות הפסח ובא בשביל הפסח, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר שיהא הפסח נאכל על השובע, ובזמן שפא במרבה בא עמו חגיגה, אבל בזמן שלא בא במרבה לא בא עמו חגיגה (פסחים טז, ב).

ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כו'. פרוש באמרו 'לכם', ולא הזכיר שם שמם כלל כמו החכם. וזהו לפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר, כלומר וכפר בעקר שלא הזכיר שם שמם.

אמור לו בעבור זה כו'. הענין מה שמשיב כאן בעל הגדה התרוץ של שאינו יודע לשאל, ואינו משיב

תורה. **ברוך הוא,** על קדם מתן תורה. (ואמר תחלה ברוך על הפעלה ואחר כך על המחשבה שהיה צריך לומר בהפך בתחלה המחשבה ואחר כך הפעלה, אף המחשבה אסור לנו לחקור כלל ואי אפשר לנו להשיג כלל, כי אפלו מחשבת אדם אי אפשר לידע כל שכן מחשבתו יתברך, אף על ידי פח מעשיו ודבורו אשר הגיד לעמו נהגלה מחשבתו אחר הפעלה, לכך נותן הודיה על המחשבה אחר הפעלה, וזהו סוף מעשה במחשבה תחלה).

ועוד, שבית המקדש נקרא מקום, וזה שאמר הכתוב אצל יעקב ששה פעמים מקום, ואצל יצחק ואברהם ד' פעמים דהינו אצל אברהם ג' פעמים ואצל יצחק פעם אחד, ושם השכינה שורה, וכן עכשו שתרב אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה (ברכות ח, א), ועל זה נאמר (שמות כ, כא) 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך'. וזה שאמר ברוך המקום הוא בית המקדש, ברוך הוא השכינה השורה בו, ברוך שנתן תורה על מתן תורה, ברוך הוא על ששורה שכינתו בתוך ארבע אמות של הלכה.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל. חכם מה הוא אומר, מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אליהו אתכם. ואף אתה אמר לו להלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר, ואף אתה הקנה את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. לי ולא לו. אלו הנה שם לא הנה נגאל. תם מה הוא אומר, מה זאת, ואמרתי אליך בתוך יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאל את פתח לו, שגאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמעזה ומרור מנחם לפניך.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה. כי ארבע פעמים נאמרה בתורה מצות ספור יציאת מצרים, ג' בפרשת בא ואחד בפרשת ואתחנן, ומשנים זה מזה במלות שונות, וירשן בעל הגדה שהם כנגד ארבעה בנים, ומתירין בזה המלות שונות שבהם. וחקם הוא תלמיד חכם, והתפוח ממנו הוא מי שאינו יודע לשאל, והתם הוא ההולך בתמימות והפכו הוא הרשע, וכמו שכתוב (איוב ט, כב) 'אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא

מתחלה עובדי עבודה זרה כו'. פרוש שהיה שני עניני גלות, גלות הנפש וגלות הגוף. ומפרש תחלה גלות הנפש ואחר כך גלות הגוף.

בעבר הנקר כו'. כי כמו שמפסיק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ הירדן, כן למעלה, מפסיק בין ארץ ישראל העליונה לחוץ לארץ, נהר דינוור. ועל זה הסוד נאמר 'בעבר הנקר ישבו אבותיכם'. **וארבה את נרעו לכני קטירה. ואמן לעשו כו' כדי שלא יהא לו חלק אצל יצקב.**

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בבית בין הבתרים שנאמר: ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה ורעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר עבדו דן אנכי ואחריו כן יצאו ברכוש גדול.

ברוך שומר הבטחתו ברוך הוא. פרוש כמו שכתבתי למעלה (ד"ה ברוך המקום) שבכל דבר יש מעשה ומחשבה, ועל ידי המעשה נתגלה המחשבה. וזהו **ברוך שומר הבטחתו על המעשה, ברוך הוא על המחשבה.**

שחשב את הקץ כו' פרוש כמו שכתוב (ישעיה ס, כב) 'בעתה אחישנה', ואמרו (סנהדרין צח, א) לא זכו בעתה, זכו אחישנה. והענין, פאשר הקדוש ברוך הוא נותן קץ וחשבון על זמן הגלות, לא נתגלה מאיזה זמן להתחיל לחשב, ואם ישראל זוכין, מתחיל זמן קדם ומסתים מנין הקץ תחלה, וזהו זכו אחישנה. ואם חס ושלום לא זכו, מתחיל מזמן המאחר. וזהו שאמר כאן שברוך הוא על שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ של הד' מאות שנה לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו, מאות זמן שאמר לאברהם אבינו.

פי גר יהיה ורעך. כלומר ועוד חסד גדול עשה לנו הקדוש ברוך הוא, שחשב לנו באותן הד' מאות שנה מה שהיה פי גר יהיה ורעך. **ועבדום, כלומר מי שעבד. וענו אותם, הם פ"ו שנה של ימי עניי, שמעשה שנולקה מרים התחיל ימי עניי, ועל שם זה נקראת מרים שאז התחילו וימרו את מיתהם', והכל ביחד לא היה רק ד' מאות שנה, ולא היו במצרים רק רד"ו שנה, והיה נחסר ק"ץ, וחשב את הק"ץ שנה שהיו בשאר ארצות גם כן באותן הד' מאות שנה.**

התרוץ הכתוב בו על קשיא זו של שאלת הרשע, כמו שכתוב בפ' שבת בא (שם יב, כו) 'והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה כו' ואמרתם זבח פסח. דהינו שדקדק בעל הגדה פסוקי התורה, שבכל התורצים של השלשה בנים כתיב 'והגדת לבנך', 'ואמרת אליו', 'ואמרת לבנך', וכאן אצל שאלת הרשע לא כתיב לא לבנך ולא אליו, רק 'ואמרתם זבח פסח'. והינו שאין התורה חפץ שישבו לרשע ושידברו עמו כלל, רק אמרה התורה שתאמרו בדרך כלל 'ואמרתם זבח פסח', כלומר שמצוה לומר 'זבח פסח הוא לה', וזה כתיב לקמן בהגדה, פסח זה שאנו אוכלים וכו' שנאמר 'ואמרתם זבח' וגו', כי זה שיף למשנת רבן גמליאל, וכאן לתרוץ הרשע אמר שאף אתה הקהה את שניי, כלומר בזה שלא תשיב לו כלל ולא תדבר עמו רק עם האחר היושב אסף, כי מסתמא יש לו עוד בני בית, וזה האחר לא שאל כלל, לכן משיב לו תרוץ של שאינו יודע לשאל, כלומר להאחר היושב אסף, 'בעבור זה עשה ה' לי ולא לו, בלשון נסתר, כלומר על הרשע, ואם היה מדבר עם הרשע היה צריך לומר ולא לך. אלו היה שם לא היה נגאל. בלשון נסתר, והיה מאותם שמתו בשלישת ימי אפלה.

בעבור זה כו'. עכשו הוא מתרץ הקשיא ראשונה של מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, והינו שהלילה הזה נתחייב במצות מכל הלילות, שכל הלילות אין מחויבין במצות, ומפרש שהכתוב קרא את הלילה הזה 'יום ההוא' כמו שכתוב (שם יג, ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה'. ואמר **כול מראש חדש כו' יכול מקודם יום כו' בעבור זה לא אמרתי אלא בפעם שיש מצה ומרור כו'.** וזהו דוקא בלילה, כמו שכתוב (שם יב, יח) 'בערב תאכלו מצת'. והכתוב קורא את הלילה הזה 'יום ההוא', לכן הלילה נתחייב במצות, כי אין לה בחינת לילה כלל.

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשו קרבנו המקום לעבודתו, שנאמר: ויאמר יהושע אל כל העם פה אומר יהנה אלהי ישראל, בעבר הנקר ישבו אבותיכם מעולם ותר אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. ואזח את אביכם את אברהם מעבר הנקר ואולף אותו בכל ארץ כנען, וארבה את נרעו ואמן לו את יצחק. ואמן ליצחק את יצקב ואת עשו, ואמן לעשו את הר שער לרשת אותו ויצקב ובניו ירדו מצרים.

‘הקדוש ברוך הוא’ באלו הב’ בחינות מצילנו מיָדָם, מב’ יָדִים שֶׁלָּהֶם יָמִין וּשְׂמָאל.

צא ולמד מה בקש לָכֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לַיַּעֲקֹב אֲבִינוּ, שֶׁפָּרַעַה לא גָּזַר אֵלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָכֵן בִּקֵּשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲרָמִי אֲבָד אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרָיִםה וַיֵּגֶר שָׁם בְּמַתִּי מַעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עֲצוּם וְרַב. וַיֵּרֶד מִצְרָיִםה, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. וַיֵּגֶר שָׁם, מִלֵּמַד שֶׁלֹּא יֵרֶד לְהַשְׁתַּקֵּעַ אֵלָּא לְגוֹר שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמְרוּ אֵל פָּרַעַה לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּס כִּי אֵין מִרְעָה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כְבֹד תִּרְעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן. בְּמַתִּי מַעַט כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרֶדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיִםה וְעַתָּה שָׁמָּה יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב. וַיְהִי שָׁם לְגוֹי, מִלֵּמַד שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל מַצִּינִים שָׁם. גָּדוֹל עֲצוּם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְבִי יִשְׂרָאֵל פָּרוֹ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מֵאֵד וַתִּמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם. וְרַב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּבְכֶּה כְּצֻמָּה הַשָּׁדָה נִתְמַיֵּד וַתִּבְרֵחַ וַתִּבְאֵי בְּעֵדֵי צְדִיקִים שְׂדִים נִכְוֵנו וַיִּשְׁעֲרוּ צִמְח וְאֵת עֵרִם וְעָרָה.

צא ולמד. פֶּרוּשׁ, אֵף עַל פִּי שְׂאִין אָנוּ מְרַגִּישִׁים בְּנִסִּים אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה תָּמִיד, אֵף עַל פִּי כֵן הוּא עוֹשֶׂה תָּמִיד נִפְלְאוֹת גְּדוּלוֹת לְבָדוֹ. וְצֵא וְלִמַּד מִלֵּכֵן הָאֲרָמִי, כְּלוֹמַר שֶׁבִּהְשִׁקָּפָה רֹאשׁוֹנָה לא נִרְאָה הִרְעוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֵן לַיַּעֲקֹב, וְאֵינוּ יְדוּעַ לָנוּ מַה בִּקֵּשׁ לָכֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לַיַּעֲקֹב, וְאֵף עַל פִּי כֵן הָעֵיד עָלָיו הַפְּתוּב ‘אֲרָמִי אֲבָד אֲבִי’, אֵלָּא עַל כִּרְתָּךְ הוּא בִּקֵּשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הִפָּךְ לְטוֹבָה, כֵּן עוֹשֶׂה תָּמִיד נִסִּים עִמָּנוּ אֵף שְׂאִין אָנוּ מְרַגִּישִׁים.

אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. פֶּרוּשׁ שֶׁהוּא הִיָּה אָנוּס לִיָּרֵד לַמִּצְרִים שֶׁכָּף הִיָּה נִגְזָר עָלָיו שֶׁיֵּאֱבָד מִצְרַיִם, וְעָשָׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁיֵּאֱבָד עַל פִּי הַדְּבֹר לַמִּצְרִים, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז”ל (שַׁבַּת פט, ב) רָאוּי הִיָּה יַעֲקֹב אֲבִינוּ לָבֵא לַמִּצְרִים בְּשִׁלְשֵׁלָאוֹת שֶׁל בְּרִזָּל אֵלָּא זְכוּתוֹ גָּרָמָה לוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאֲמַר כָּאֵן בַּעַל הַהַגָּדָה, אָנוּס, אֵלָּא שֶׁזְכוּתוֹ גָּרָמָה שֶׁיֵּאֱבָד עַל פִּי הַדְּבֹר.

שֶׁלֹּא יֵרֶד לְהַשְׁתַּקֵּעַ. פֶּרוּשׁ, לְהִיּוֹת שָׁם שְׂקוּעַ אֵלָּא לְגוֹר שָׁם לְפִי שְׁעָה, שֶׁאִם הִיָּתָה כְּוִנָּתָה לְהַשְׁתַּקֵּעַ לֹא הָיָה יְכוּלִין לְהִנָּגֵל, אֵף זֹאת הִיָּתָה מֵאֵת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא הִיָּה מִתְחַלֵּה כְּוִנָּתוֹ אֵלָּא לְפִי שְׁעָה.

בְּמַתִּי מַעַט כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ כו'. כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (תְּהִלִּים ח, ו) ‘וַתִּחַסְרֶהוּ מַעַט מֵאֲלֹהִים’. וְהֵינּוּ כִּי הַמִּלָּאכִים מְשִׁיגִין כָּל הַנּוֹן שֶׁעָרִי בִּינָה וְשִׁבְעִים פָּנִים שֶׁל תוֹרָה, וְלָכֵן חֵי מִשָּׁה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, כְּנֶגֶד נוֹן

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ כו'. וְגַם הוּא מ”ט שְׁעָרֵי טְמֵאָה. וְאֵת הוּא דִּרְגָא הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁל אֲבוֹת נְדִיקִין. (וְהֵינּוּ כִּי הַטְּמֵאוֹת הֵן מִן הָאֶרֶץ מִשְׁרֵשׁ הַנְּדִיקִין שֶׁהֵן מִן הַשָּׁמַיִם, כִּי לְפִי דֶרֶךְ יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ הַשָּׂכָל נוֹתֵן לְכָל יְדִיק אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ. וְכָתִיב אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאֶרֶץ, הָרִי שֶׁרֵשׁ בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם שֶׁמִּמֶּנּוּ נִמְשָׁךְ הַמְדִיקִין נִקְרָא ‘אֵת’, וּבְאֶרֶץ כְּתִיב ‘וְאֵת’ שֶׁהוּא לְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת, שֶׁהוּא לְשׁוֹן גַּם, וְאֵמַר ‘וְגַם’ שֶׁהוּא מִסְפֵּר מ”ט שְׁעָרֵי טְמֵאָה).

וְאִתְרִי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל. כְּלוֹמַר שֶׁתַּחֲלֶה עוֹשֶׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִקְמָה בְּרָשָׁעִים, וְאִתְרִי כֵן עוֹשֶׂה טוֹבָה לַצְדִיקִים.

וְהִיא שְׁעִמְדָה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְכָד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֵלָּא שֶׁבָּקַל דּוֹר דּוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם.

וְהִיא שְׁעִמְדָה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ כו'. פֶּרוּשׁ הַהִבְטָחָה שֶׁהִבְטִיחַ לְאֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּהְיֶה עִמָּנוּ, הִיא עִמְדָה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. וְהֵינּוּ כְּמוֹ שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בְּפֶקֶר אֶהְיֶה רַבָּה וּבְעֶרֶב אֶהְיֶה עוֹלָם, לְפִי שֶׁאֶהְיֶה רַבָּה פֶּרוּשָׁה אֶהְיֶה גְדוֹלָה, וְאֶהְיֶה עוֹלָם הִיא אֵינָה אֶהְיֶה מִחֲמַת עֲצָמָה רַק אֶהְיֶה מְעוֹלָם. וְלָכֵן בְּפֶקֶר שֶׁהוּא דִּגְמַת הַגָּאֻלָּה, אִזְ צָרִיךְ לוֹמַר אֶהְיֶה רַבָּה, שֶׁאֶהְיֶה אוֹתָנוּ אֶהְיֶה גְדוֹלָה מִחֲמַת עֲצָמָנוּ. וּבְעֶרֶב שֶׁהוּא דִּגְמַת הַגָּלוּת אָנוּ אוֹמְרִים אֶהְיֶה עוֹלָם, שֶׁהֶאֱהָבָה הִיא מִחֲמַת שֶׁהִבְטִיחַ לְאֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּהְיֶה אֶהְיֶה עָלֵינוּ לְעוֹלָם מִחֲמַת אֲבוֹתֵינוּ וְלֹא מִחֲמַת עֲצָמָנוּ.

וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם. פֶּרוּשׁ, שָׁם ‘הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא’ נִקְרָא עַל שָׁם כְּלָלוֹת הַשְּׁגָחָתוֹ יִתְבָּרֵךְ, שֶׁהֵם בָּב’ בְּחִינּוֹת, חֲסָדִים וּגְבוּרוֹת. וְהַקְדוּשׁ נִקְרָא בְּעֲשׂוֹתוֹ דִּין בְּעוֹלָם, אִזְ נִתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בְּעוֹלָם וּמִתְנַרְאֵין מִמֶּנּוּ, וַיִּדְעוּ כָּלֶם שֶׁהוּא מִפְּרֵשׁ מִכָּל. וְכֵן תָּמִיד מִלֵּת הַקְדוּשׁ מוֹרָה עַל דִּין, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בַּתְּקוּנָה זִהָר תְּקוּן י”ח, בְּסוּד וְקִדְשָׁתָא אֶת הַלּוּזִים. וְהַקְדוּשׁ הוּא נִקְרָא עַל חֲסִדוֹ אֲשֶׁר גָּבַר בְּעוֹלָם, וְעַל יְדֵי זֶה נִתְבָּרֵךְ בְּפִי כָּל. וְזֶהוּ ‘הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא’, ‘הַקְדוּשׁ’ עַל הַגְּבוּרָה אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה, וְהַקְדוּשׁ הוּא עַל הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה. וְאֵמַר בְּרוּךְ הוּא שֶׁחֲסִדוֹ גָּנוּז וְנִעְלָם, רַק עַל יְדֵי הַגְּבוּרוֹת נִתְגַּלָּה קֶצֶת מִחֲסִדוֹ הַנִּעְלָמָה, וְלָכֵן אָמַר תַּחֲלֶה הַקְדוּשׁ וְאִחֵר כֵּךְ בְּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ שֶׁאֲמַר (יִחְזָקָא לַח, כג) ‘וְהִתְגַּדְּלִיתִי וְהִתְקַדְּשִׁיתִי’, ‘וְהִתְגַּדְּלִיתִי’ בְּהַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה אִזְ, ‘וְהִתְקַדְּשִׁיתִי’ בְּהַנִּקְמוֹת אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה. וְזֶהוּ [שֶׁאֲמַר] כָּאֵן

ונצעק אל יהוה אלהי אבותינו וישמע יהוה את קלנו ויבא את ענינו ואת צמלנו ואת לחצנו. ונצעק אל יהוה אלהי אבותינו, כמה שנאמר: ויהי בלמים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ויטעל שועתם אל האלהים מן העבדה. וישמע יהוה את קלנו, כמה שנאמר: וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. ויבא את ענינו, זו פרישות דרך אגון. כמה שנאמר: ויבא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ואת צמלנו, אלו הבנים. כמה שנאמר: כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחטין. ואת לחצנו, זה הדחק. כמה שנאמר: וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם.

וידע כו'. פרוש דבר שאין יודע אותו אלא אלהים, וזהו פרישות דרך אגון. והן ג' דברים שהן עקר של אדם, בנים ואשה ודינה ורחות. והם עשו וענו אותנו במצרים אלו השלשה ענינים [ענינינו] צמלנו ולחצנו.

ויציאנו יהוה מצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמנוח גדול ובאחות ובמפתים. ויציאנו יהוה מצרים, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. שנאמר: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ויכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה. ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך. והכתי כל בכור, אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ולא השליח. אני יהוה, אני הוא ולא אחר.

ויציאנו ה' לא על ידי שליח ולא על ידי מלאך ולא על ידי שרף. כצ"ל. והינו שליח זה משה, והינו נגד שליח עולמות, שליח בעשיה, ומלאך ביצירה, ושרף בכריאה. ועקר הגאולה לא היה על ידי אחד מאלו השליש, וכלומר שלא שלח אחד מהם להוציא אותם, ואפלו משה רבנו עליו השלום לא שלחו ולא צוה לו לעשות מאומה בעת הגאולה, רק כל ישראל ביחד עשו מצות ה' בפסח ומצה ומרור.

בכבודו ובעצמו. הענין של בכבודו ובעצמו, כי עצם הוא לשון חזק, וכבוד הוא לשון גדלה. והוציא אותנו מהעבדות שלו והגבורה שלו, והינו שכלל פחי וגבורי הברואים הם נקראים גבורותיו, שאין להם מצד עצמם כלל, רק מאתו יתברך מה שנותן להם, אף מהם עצמם לא נתגלה שהן גבורותיו, כי אין מהם מגיד דבריו שפחותם מאתו יתברך, אף על ידי האדם המקנים מצותיו וענו מאד מכל האדם, עד שיבין שכל העולם כלו הן גבורותיו של הקדוש ברוך הוא והכל מאתו

שערי בינה ושבעים פנים של תורה, ובשנה שלפניה נגזר עליו שימות, והינו 'ותחפרהו מעט'. וכן בישראל היו שבעים נפש כנגד שבעים פנים של תורה, וחסב בפרשת ויגש מ"ט בני לאה לבר (פ"י עם בני זלפה) ושאר לבר, ובין כלם הוא שבעים.

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מציינים שם. פרוש שגוי הוא אמה, ואמה נכרת מחברתה בארבעה דברים, ללשוניהם, בארצותם, למשפחותם, בגויהם. ופרוש של בגויהם הוא בנמוסיהן. וכן כל אמה נקרא גוי על שם שהוא נכר בנמוסיו. וזה שאמר מדכתיב 'ויהי שם לגוי', מסתמא היה להם הכר בנמוסיהן והיו נכרין שהם בני יעקב, הינו בהמצות שצונו השם יתברך. (עיין בפרוש על ישעיה מזה הענין).

וירעו אותנו המצרים ויענונו ויהנו עלינו עבודה קשה. וירעו אותנו המצרים כמה שנאמר: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ. ויענונו כמה שנאמר: וישימו עליו שרי מסים למצן צותו בסבלתם ויכן ערי מסכנות לפרעה את פחם ואת רעמסס. ויהנו עלינו עבודה קשה כמה שנאמר: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

וירעו ויענונו ויהנו עלינו עבודה קשה. פרוש, 'וירעו' שנתפנונו רק להרע לנו, כמו שפתיב (שמות א, י) 'הבה נתחכמה לו'. 'ויענונו' פרוש, שנתנו עלינו עבודות חמורות כמו שפתיב לקמן 'למצן צותו בסבלותם'. (נראה לי פרושו וישימו עליו שרי מסים להכביד עליהם מסים שמתחלה נתן עליהם שרי מסים להכביד עליהם מסים ואנוניות מנת הפלך ונתתלדלו וחקצו מאד למלאכה להשתפר לשלם למנת המלך, אבל עקר כונתו היתה למצן צותו כו', ולא היה זה רק לעבדם בפה רב).

ויכן כו' ויהנו עלינו עבודה קשה וגו'. הינו עבודה שלא הרגלו בה, כמו עבודת נשים לאנשים וכן להפך. **ויעבדו כו' בפרך.** פרוש, בפה רב שהיא עבודה קלה רק שלא הרגלו בה, שנפשו של אדם קצה בה לעשות מלאכה שלא הרגלו בה.

וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל כו'. פרוש כל זמן שהיה קום היו עובדים אותו לבר, וכיון שמת היו כלם מעבדים בהם, ולכן ויאנחו בני ישראל מן העבדה. ויאנחה היא בלב, ואחר כך ויזעקו.

שכינה. קמה שנגמר: או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במטת באתת ובמפתים ובמלחמה ובכד תזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך. ובאתות, זה המטה. קמה שנגמר: ואת המטה הזה תסח בדרך אשר תעשה בו את האתת. ובמפתים, זה הדם. קמה שנגמר: ונתתי מפתים בשמים ובאזר דם ואש ותמרות עשן. דבר אחר: ביד תזקה שמים, ובזרוע נטויה שמים, ובמורא גדול שמים, ובאתות שמים, ובמפתים שמים. אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים. ואלו הן: דם, צפרדע, כנים, ערב, דבר, שחין, בדר, ארבה, חשך, מפת בכורות. ובי יהודה היה נותן בהם סימנים, דצ"ף ע"ש באח"ב.

ביד תזקה זה הדבר כי ובזרוע נטויה זו התרב. שהם שני ידים. ודבר הוא כולל ה' ראשונות, וחרב שהוא מפת בכורות כולל ה' אחרונות. ובדבר עצמו יש ה' מינים, שהם פסוקים וגו' (שמות ט, א). ואף שבמצרים לא לקו אלא בארבע אחת, כל ארבע וארבע היה כולל בעשר מכות.

בזרוע נטויה זה התרב. פרוש, שהיה חרבו נטויה על מצרים במפת בכורות עד שיצאו לעין כל. ועל זה מביא ראיה מירושלים, ששם היה חרב נטויה, ומביא ראיה שגם כאן שפתיב ובזרוע נטויה הינו חרב נטויה.

ובאתות זה המטה. פרוש אותות הוא מה שאומרים זאת יהיה וכן היה, זהו נקרא אות. ומופת הוא שנוי הטבע. וזהו ובאתות זה המטה, פרוש זהו האותות שהיו על המטה ושהיו מתחלת בריאת עולם כתוב עליו כל העשר מכות.

ובמפתים זה הדם. פרוש הדם שהראה לפני ישראל, כמו שכתוב (שמות ד, ט) 'והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולקחת ממיימי היר' כו', וזה המופת לא היה בכלל העשר מכות.

(וענין שאמר החמשה דברים, חרב, דבר, גלוי שכינה, מטה, דם. ודורש מפסוק (דברים כו, ח) ביד תזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאתות ובמפתים). הענין ששלשה עניני מכות הם: א' שהקדוש ברוך הוא מסלק השגחתו הטוב ויפסד הדבר ההוא מעצמו, כי המקום של כל דבר הוא השגחתו ורצונו. ב' שנותן פח לדבר בע שיקום מזה אשר צריכים לנקם ממנו. ואלו השנים הם דבר וחרב, שהדבר הוא סליק השגחתו ונשאר הדבר בלתי חיות ומת, וזהו הדין התזק מאד, שאין דבר תזק

יתברר. וכאשר מצוה את האדם ההוא על מלך או מדינה על הדבר ההוא ואם לא ישמעו יביא עליהם הבריאה ההיא, והאדם בא והגיד להם בשם ה' וכן היה, נתגלה לעין כל שבח הבריאה ההוא הוא מאתו. אף הוא צדין פח פריטי, וכח זה משגי. וכל דבר המושג אין ליחסו שהן שלו ושמו עליו, כי יכול האדם להשיג פח ההוא ולעשות בו כרצונו, אף כלל כל הפחות והברואים מיחסין אליו לבדו והן הן גבורותיו, כי לא נתן לשכל להשיג שרשי כלל גבורותיו.

והן אשר היו במצרים תשע מכות משלשה שרשי הפחות אור מים אש, כמו שכתב אדמ"ו ז"ל בפרוש על ישעיה, ומפת בכורות כלל הכל. ולכן בכל מפה לא היה רק מצוה למשה לעשות לבד והוא עשה על פי צויו ה', ובמפת בכורות היה מצוה לכל ישראל לעשות פסח שהוא כלליות, ואלו כל הגבורות וכחות הן עצמן וגבורתן אינן שלהן, אלא הוא עצמן ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו, לכן הן עצמן ולא שלהן, והגלוי שנתגלה שזהו כבודו שנתגלה לכל, היה על ידי משה רבנו עליו השלום, שלא נטל מזה כבוד חס ושלום לעצמו, רק אדרבה היה משפיל את עצמו בכל דבר, ומגלה לכל שהן על פי ה' לבדו ולמען ישראל וגם הוא אחד מעבדיו, וזהו בכבודו ובעצמו.

ולכן בכל הספור יציאת מצרים אין לנו זכרון לזכר חס ושלום את משה, כי אסור לנו לשתף שום דבר לכבודו ולעצמו, ואין השבח תלוי במשה רק בה' לבדו, וכל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם (סוכה מה, ב). ולכן קתיב (שמות יד, לא) 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו', כלומר לא לגדלת משה נאמר זה, אדרבה להאמנת ישראל וענות משה שהאמינו שה' עשה כל זאת ומשה אינו רק עבדו ככל הברואים שבעולם שמחויבין לעשות רצונו. ולכן 'אז ישיר משה ובני ישראל' כלם יחד ששוין כלם בנס, וזהו כבודו ועצמו, שכל הכבוד והגבורות הן שלו ממש, והוא עקר אמונתנו ושבח משה רבנו שלמד תורה לנו, ושהיה רוחו נמוכה יותר ממכה שחין כמו שכתוב במדרש (אדר"ג פ"ט). וקצת מזה שמעתי מאדמ"ו הגאון ז"ל.

ביד תזקה, זו הדבר. קמה שנגמר: הנה יד יהוה הויה במקנה אשר בשדה פסוקים בתמורים בגמלים בקר ובצאן דבר כבד מאד. ובזרוע נטויה, זו התרב. קמה שנגמר: וסרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ובמורא גדול, זה גלוי

עֲבָרָה אַחַת כו'. פְּרוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (חבקוק ג, ח) 'אִם בִּנְהָרִים אֶפְךָ אִם בַּיָּם עֲבָרְתָּךְ'. וְכֵן פְּלִיגִי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי עֲקִיבָא, דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סִבֵּר דִּנְהָרִים וְזֶם הַזֶּל אֶחָד, וְלִכְּן חֲשִׁיב חֲרוֹן אַפּוֹ וְעֲבָרָה לְאַחַד. וְרַבִּי עֲקִיבָא סִבֵּר דִּנְהָרִים לְחֹדֶר וְזֶם לְחֹדֶר, וְלִכְּן חֲשִׁיב חֲרוֹן אַפּוֹ לְחֹדֶר וְעֲבָרָה לְחֹדֶר.

כִּמָּה מַעֲלֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עָלִינוּ כו'. הֵן ט"ו מַעֲלֹת נִגְדַּ ט"ו מַעֲלֹת שֶׁבִּין הָאָרֶץ לְעֶרְבוֹת, שֶׁהֵן שִׁבְעָה רִקְעִים וְאָרֶץ וּבִינֵיהֶם שִׁבְעָה אוֹרִים, וְזֶהוּ שֵׁם י"ה, 'סִלּוֹ לְרֹכֵב בְּעֶרְבוֹת בֵּיהָ שְׁמוֹ' (תהלים סח, ה). וְנִגְדָן אִמֵּר דּוֹד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם ט"ו שִׁיר הַמַּעֲלֹת, וְנִגְדָן ט"ו מַעֲלֹת בְּעֶזְרָה (סוכה נא, ב), וְלִכְּן [אָמְרוּ] שֵׁם בְּשַׁעַת פְּטִירְתָן אָנוּ לִי' וְלִי' עֵינֵינוּ. וְהֵן כְּנִגְדַּ ט"ו דוֹר מֵאַבְרָהָם עַד שְׁלֹמֹה, שֶׁאֵז נַעֲשִׂית סִינְהָרָא בְּאַשְׁלֵמוֹתָא בְּכַנְיָן בֵּית הַבְּחִירָה.

לֹא אַתְּ אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבְדָּ גָּאֵל כו'. וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אוֹתָנוּ. פְּרוּשׁ, כִּי אוֹתָנוּ הוֹצִיא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו, כג) 'אוֹתָנוּ הוֹצִיא', וְאִם כֵּן הִתְבַּטָּחָה נַפְשִׁי עָלֵינוּ נֶאֱמַר, דְּכַתִּיב (שם) 'לְמַעַן הִבִּיא אֶתָּנוּ'.

לְפִיכָף אֲנַחְנוּ חֲסִידֵי הַדּוֹרוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדְרָה, לְכַבֵּד, לְעַלָּה, וְלַקְלֵס לָמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֵת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֶּה. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוֹת לְחֵירוֹת, מִגְּזוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֶפְלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגִאֲלָה, וְנֶאֱמַר לְפָנָיו שִׁירָה תִּדְּשָׁה הַלְלוּהָ.

לְפִיכָף אֲנַחְנוּ חֲסִידֵי הַדּוֹרוֹת כו'. אִמֵּר כָּאֵן ט' שְׁבָחִים, וְהַעֲשִׂירִית הוּא וְנֶאֱמַר לְפָנָיו שִׁירָה תִּדְּשָׁה הַלְלוּהָ הַלְלוּ עַבְדֵי ה'. וּמִתְחַלָּה לֹא הָיָה יָכוֹל לוֹמַר 'הַלְלוּ עַבְדֵי ה'', כִּי אֵלֹהֵי הַיּוֹד שְׁבָחִים הֵם כְּנִגְדַּ הַיּוֹד מִכּוֹת, וְאִמֵּרִינָן בְּמִסְכַּת מְגִלָּה (יד, א) לְמָה לֹא אִמֵּרִינָן הַלֵּל בְּפוֹרִים, מַה מֵעַבְדוֹת לְחֵירוֹת אִמֵּרִינָן מִמִּיתָה לְחַיִּים לֹא כָּל שָׁכָן, וּמִשְׁנֵי, בְּשִׁלְמָא הָתָם 'הַלְלוּ עַבְדֵי ה'' וְלֹא עַבְדֵי פְּרָעָה, אֲבָל בְּפוֹרִים אֲנִי אֶכְתִּי עַבְדֵי אַחֲשׁוּרוֹשׁ. וְלִכְּן מִתְחַלָּה לֹא הָיָה יָכוֹלִין לוֹמַר הַלֵּל, כִּי ט' שְׁבָחִים הָרֵאשׁוֹנִים הוּא נִגְדַּ ט' מִכּוֹת וּבִכְלָן הָיוּ עֲדִין עַבְדִּים, אֲבָל וְנֶאֱמַר לְפָנָיו שִׁירָה תִּדְּשָׁה הַלְלוּהָ שֶׁהָיוּ מִכּוֹת בְּכוֹרוֹת, עַכְשָׁיו 'הַלְלוּ עַבְדֵי ה'' וְלֹא עַבְדֵי פְּרָעָה.

מֵעַבְדוֹת לְחֵירוֹת, הוּא נִגְדַּ יְצִיאַת מִצְרַיִם. מִגְּזוֹן לְשִׁמְחָה, הוּא עַל הַיָּם, כִּי אֵז הָיוּ בְּצִרָה גְּדוֹלָה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּשִׁיר הַשִּׁירִים בְּפִרוּשׁ אֲדַמ"ו הֶגְאוֹן ז"ל.

בְּעוֹלָם דְּגִמְתּוֹ, שֶׁבְּרַגַע אֶחָד יִפְסַק כֹּחַ הַחַיּוּת וְיִפְסֹד הַדְּבָר הַהוּא לְגִמְרִי. אִף הַכֹּחַ הַזֶּה הוּא בְּהַעֲדָר וְהַעֲלָם מֵאֵד שְׂאִינוּ נִכְרִי, רַק שִׁדּוֹ חֲזָקָה שֶׁיָּכוֹל לִקַּח מִבְּעָלֵי כַחוֹת רַבִּים כֹּחַ חַיּוּתָם בְּרַגַע אֶחָד, מַה שְׂאִין גְּבוּרָה בְּעוֹלָם יָכוֹל לַעֲשׂוֹת. לָכֵן אִמֵּר 'בֵּיד חֲזָקָה זֶה הַדְּבָר', וּבְזוֹרֹעַ נְטוּיָה זֶה הַחֲרָב', כִּי זָרוּעַ נִקְרָא סִיּוּעַ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (תהלים פט, כב) 'אִף זָרוּעֵי תִאֲמָצְנוּ', אִף זָרוּעַ סִמְכָתָהּ. וְכִמּוֹ שֶׁכְּתוּב בְּאַדְרָא רַבָּא, וְרַבִּים כְּמוֹהוּ. וְנִטְוִיָּה הוּא בְּאַתְגָּלִיא, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּבִי לְמַעַלָּה (ד"ה עבדים היינו). וְזֶהוּ 'בְּחֲרָב', שֶׁנֶּכֶר וְנִגְלָה לְעֵין כָּל שְׂנוֹתָן כֹּחַ לְהַחֲרִיב לְבָא בְּאַרְצוֹ לְנֶקֶם נִקְמָתוֹ בְּאַתְגָּלִיא, וְהוּא הַפֶּךְ הַיָּד חֲזָקָה. וְהֵג' הוּא גְלוּי שְׂכִינָה כְּלוּל מִשְׁנֵיהֶם, שֶׁמִּפְסִיק חַיּוּתוֹ מִזֶּה וְנוֹתֵן כֹּחַ לָזֶה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (שמות ט, ז) 'לֹא מֵת מִמִּקְנֶה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד', (שם ח, יח) 'וְהַפְּלִיתִי בַּיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן' כו'. וְנִתְגַּלָּה לְעֵין כָּל הַשְּׂגָחָתוֹ הַפְּרִטִּיּוֹת, לְטוֹב לְמַקְרָמֵי רְצוֹנוֹ, וְהַעֲדָר לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ. וְדָבָר זֶה מִשְׁתַּף בֵּין בְּחֲרָב וּבֵין בְּדָבָר, שֶׁמִּשְׁנֵיהֶם נִגְלָה בְּזֶה הַשְּׂגָחָתוֹ הַפְּרִטִּיּוֹת, וְזֶהוּ גְלוּי שְׂכִינָה.

וְלִכְּל אֵלֹהֵי הַג' עֵינֵינוּ הָיָה אוֹת וּמוֹפֵת לְכָל דְּבָר, דְּהֵינּוּ 'אוֹת' שֶׁהִגִּיד מִתְחַלָּה שֶׁאִם לֹא יִשְׁמַע יְבֹא הַדְּבָר הַהוּא, וְזֶהוּ 'אוֹת' כְּמוֹ שֶׁכְּתוּבִי לְמַעַלָּה. וְ'מוֹפֵת' הוּא שְׁנוֹי הַטָּבַע, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב לְמַעַלָּה, בְּכַדִּי שֶׁלֹּא יִהְיֶה פִּתְחוֹן פֶּה לוֹמַר שֶׁהוּא בְּמִקְרָה חֵס וְשְׁלוֹם. וְדָרַשׁ שֶׁ'אוֹת' קָאֵי עַל הַמַּטָּה, וְ'מוֹפֵת' עַל הָדָם, וְהֵינּוּ שֶׁמִּכּוֹת הָיָה כְּתוּב עַל הַמַּטָּה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּבִי לְמַעַלָּה (ד"ה ובאותות). וְ'מוֹפְתִים' עַל הָדָם, שֶׁעָשָׂה בְּזֶה שְׁנֵי מוֹפְתִים: א' שֶׁעָשָׂה לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל לְהִרְאוֹת שֵׁשׁ מוֹשֵׁל וּמִנְהִיג עַל פְּרָעָה וְאַלְהִיּוֹ שֶׁהוּא הַנִּיּוֹלֹס, וְלִכְּן כְּתוּב (שמות ד, ט) וְלִקְחָתָה מִמִּימֵי הַיָּאֵר וְשִׁפְכָתָה כו', כְּלוּמַר מַעֲט מִיָּם, רַק לְמוֹפֵת שִׁירָאוֹ שֵׁשׁ מוֹשֵׁל מִנְהִיג עַל כָּל. ב' הָיָה לְמִכּוֹת פְּרָעָה וּמִצְרַיִם שְׂנוֹתֵהֶם כָּל מִימֵי הַיָּאֵר לְדָם כו'. קָרוֹב לְעֵנֵן זֶה כְּתוּב בְּמִתְרָ"ל מִפְּרָאג.

דָּם וְאֵשׁ וְתַמְרוֹת עֶשְׂן. פְּרוּשׁ, דָּם מִלְּמַטָּה, וְאֵשׁ מִלְּמַעַלָּה, וְעֶשְׂן בְּאוֹרִי. אֵלֹהֵי עֶשֶׂר מִכּוֹת. פְּרוּשׁ, כִּי כְּתוּבִים עַל הַמַּטָּה דָּם וְצִפְרֻדָּע, וְכֵן כָּלָם. רַבִּי יְהוֹנָדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִימָנִים כו'. פְּרוּשׁ, שֶׁרַבִּי יְהוֹדָה סוֹבֵר שֶׁרַאשֵׁי תְבוֹת הָיוּ כְּתוּבִים עַל הַמַּטָּה דְּצ"ךְ כו', וְכֵן מִפְּרָשׁ בְּמִכְלִיתָא.

עו, ה) שִׁיבֹשׁ אֶת הַיֶּרֶדֶן. **ההפכי הצור כו'**, הוא בִּשְׁעַת מִתֵּן תּוֹרָה, כִּי בַמִּדְבָּר סִין הָיָה הַגֶּשֶׁם שֶׁל הַצּוּר. **חלמיש למעינו מים** הוא נגד אֲרִנוֹן, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (במדבר כא, טז) 'וּמָשָׁם בְּאֶרֶז כּו', אֲסֹף אֶת הָעֵץ וְאֶתְנָה לָהֶם מֵיִם'.

שִׁפּוֹף חֲמַתָּךְ. אומר כאן, בְּכִדִּי שִׁיְהָא שִׁיף אַחֵר זֶה לֹאמַר 'לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ' כִּי הַפְסִיק בְּאֶכִּילָהּ. וְהִטְעֵם שִׁמְפָסִיק אֶת הַהִלָּל, שִׁחְצִי הִרְאֵשׁוֹן קָאִי עַל גְּאֻלַּת מִצְרַיִם, וְהִחְצִי הַשְּׁנִי קָאִי עַל גְּלוּתָנוּ וְגֻלְתָּנוּ לְעֵתִיד. לִכֵּן מִתְחִילִין בְּשִׁפּוֹף חֲמַתָּךְ שֶׁאֵין מִתְרוֹמֵם קִרְנֵי הַצִּדִּיקִים עַד שִׁיכְלוּ הַפּוֹשְׁעִים, וְלִכֵּן מִתְחִילִין בְּשִׁפּוֹף חֲמַתָּךְ וְאַחֵר כִּף אוֹמְרִים 'לֹא לָנוּ'.

עֲצִיבֵיהֶם. שִׁבְכֵל דְּכַר יֵשׁ חֲמֵר, פּוֹעֵל, צוּרָה, תְּכֵלִית. וְהַחֲמֵר הוּא 'כֶּסֶף וְזָהָב', וּפּוֹעֵל 'מַעֲשֶׂה יְדֵי אָדָם'. צוּרָה 'פָּה לָהֶם'. תְּכֵלִית 'כְּמוֹתָם יִהְיוּ עוֹשֵׂיהֶם'. **פָּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ**. כִּי הִרְאֵשׁוֹנִים עָשׂוּ עֲצִיבֵיהֶם שֶׁהֵיוּ יְכוּלִים לְדַבֵּר עַל יְדֵי כְשׁוֹף, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (ירמיה נא, מד) 'וְהִצַּאתִי אֶת בָּלְעוֹ מִפִּי', אֵף לֹא יִדְבְּרוּ בִּפְּהָה, כִּי אִם הָיָה הַמַּעֲשֶׂה בְּיַד הָיָה מִדְּבַר, וְכֵן בְּכָל הַד' חוֹשִׁים וּמַשׁוּשׁ וְהַלּוּף, הַכֹּל לֹא עַל יְדֵי הָאֲבָרִים הַשִּׁיכִים לְהַחֲוֹשׁ.

טוב לחסות בה'. חֲסִיּוֹן, שֶׁהָאָדָם חוֹסֶה בּוֹ מַעֲצָמוֹ, וְהוּא לֹא הִבְטִיחַ. וּבִטְחוֹן, נִקְרָא שֶׁהִבְטִיחַ. וְאָמַר שֶׁטוֹב לְחַסוֹת בַּה' אֵף שֶׁלֹּא הִבְטִיחַ, מַעַל הָאָדָם שֶׁהִבְטִיחַ. **מִבְטָח בְּנִדְבִיבִים**. כְּלוֹמַר שֶׁהוּא נְדִיב לִתֵּן אֵף שֶׁלֹּא הִבְטִיחַ, וְעֵתָה הִבְטִיחַ, אֵף עַל פִּי כֵן יוֹתֵר טוֹב לְחַסוֹת בַּה'. **כָּל גּוֹיִם סִבְבוּנִי**. מִרְחוּק. **סִבְבוּנִי** אוֹתָן שֶׁהֵיוּ מִרְחוּק בָּאוּ אֵלַי, וְהֵן עָכְשׁוּ קְרוֹבִין אֵלַי וְסִבְבוּנִי. **גַּם סִבְבוּנִי**. וְעוֹד נֹסְפוּ אַחֲרָיִם תַּחֲתֵיהֶם לִהְיוֹת סוֹבְבִים אוֹתִי גַם מִרְחוּק, אֵף עַל פִּי כֵן בְּשֵׁם ה' כּו'. **סִבְבוּנִי כְּבָרוּרִים**. כְּלוֹמַר שֶׁהֵן עָלֵי מַשׁ וְאֵינוּ חֹסֵר לְהַפִּיל אוֹתִי וְלְהַרְגֵּנִי, אֵף עַל פִּי כֵן בְּשֵׁם ה' כּו'. **דָּחָה דְחִיתָנִי**. אֵף עַל פִּי שֶׁהַפִּילוֹ אוֹתִי לְאֶרֶץ וְאֵינוּ חֹסֵר בַּק חֲתוּף הִרְאֵשׁ, צָרִיף הָאָדָם לְבָטֵחַ בְּהֵשֵׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁה' עֲזָרָנִי. **קוֹל רִנָּה וְשׁוֹעָה**. כְּמוֹ שִׁכְתוּב (תהלים יג, ח) 'וְאָנִי בַּחֲסִדֶּךָ בִּטְחִיתִי יָגַל לִבִּי בִישׁוּעָתְךָ אֲשִׁירָה לָה' כּו'. וְהֵנּוּ 'וְאָנִי בַּחֲסִדֶּךָ בִּטְחִיתִי' קֹדֶם הַמִּלְחָמָה, 'יָגַל לִבִּי בִישׁוּעָתְךָ' בְּעֵת הַיְשׁוּעָה שֶׁהוּא בִּשְׁעַת מִלְחָמָה, אַחֵר כִּף לְאַחֵר הַמִּלְחָמָה וְהַיְשׁוּעָה 'אֲשִׁירָה לָה' כִּי גָמַל עָלַי. וְכֵן **קוֹל** הוּא תַּפְלָה קֹדֶם הַמִּלְחָמָה, וְרִנָּה הוּא בְּאִבּוּר רְשָׁעִים, וְשׁוֹעָה בְּעֵת הַמִּלְחָמָה. וְאָמַר הָרִנָּה

וּמֵאֲכָל, הוּא אֲכָל הַר סִינִי, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (שמות לג, ד) 'וַיִּשְׁמַע הָעָם וְכוּ', וַיִּתְאַבְּלוּ וְלֹא שָׁתוּ כּו', **לְיוֹם טוֹב**, שֶׁהוּא יוֹם הַכַּפּוּרִים, שִׁירַד מִשֶּׁה מִקְהֵר עִם לִוְיָאוֹת שְׁנִיּוֹת, וְאָמְרוּ (תענית כו, ב) לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כְּחֻמְשָׁה עֶשְׂרִי בָּאָב וְכִיוֹם הַכַּפּוּרִים. **וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל**, פְּרוּשׁ, מִמִּדְבָּר שֶׁהוּא אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצִלְמוֹת, לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא אוֹר גְּדוֹל. **וּמִשְׁעָבוֹד לְגֻלְגָּלָה**, פְּרוּשׁ, בִּימֵי הַשּׁוֹפְטִים הָיָה שְׁעָבוֹד, כְּמוֹ שִׁכְתוּב בְּשׁוֹפְטִים, לְגֻלְגָּלָה בִּימֵי דָוִד וְשְׁלֹמֹה, שֶׁאֵז הָיוּ יוֹשְׁבִים לְבִטָּח וְהִיתָה גֻלְגָּלָה שְׁלֹמֹה.

הִלְלוּ עַבְדֵי ה' בָּאֵר ג' דְּבָרִים: עוֹלָם שָׁנָה נֶפֶשׁ. נֶפֶשׁ הֵם 'עַבְדֵי ה''. שָׁנָה מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. עוֹלָם מִמְּוֹרָח שְׁמֵשׁ עַד מְבוֹאֵי. וְהַד' כּוֹלָל הַכֹּל, שִׁכְתוּב יְהִלְלוּ וַיְבָרְכוּ אֶת שֵׁם ה'.

בְּצִאת כּו'. וּמִפְּרֹשׁ הַשְּׁגָחַתוֹ הַפְּרָטִית אֲשֶׁר הָיָה עֲלֵינוּ. **יִשְׂרָאֵל** הֵם הַזְּכָרִים, וְיִצְחָק מִעַבְדוּתָם. **בֵּית יַעֲקֹב** הֵן הַנְּשִׁים, וְיִצְחָק מִעַם לִיעוֹז, מַעַם אֲשֶׁר לָעוֹ הִיאֵף לֹא עָשׂוּ זְמָה בְּנֵשִׁי יִשְׂרָאֵל, וּבְצִאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוֹצִיאָם מִן הַלְעוֹז, הִרְאָה לָכֵל גְּדוּלוֹתָיו וְגִבּוּרָתוֹ שֶׁלֹּא שָׁלַט בְּנִשְׁוֹתֵיהֶן, וְכְמוֹ שִׁכְתוּב בְּזֹהָר עַל פְּסוּק (שמות טו, כה) 'וַיִּשָּׂם נִסָּהוּ'. וְכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חַז"ל (שם"ר א, פח) אַחַת הָיְתָה וּפְרָסָמָה הַכְּתוּב. **הִיִּתָּה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ**. כִּי תַכְף נִבְחַר יְהוּדָה לְרֹאשׁ וְרֵאשׁוֹן לְכָל הַדְּגָלִים. **יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו**. שֶׁנֶּפֶל פָּתַחם עַל כָּל הָאֻמוֹת, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (יהושע ב, י) 'כִּי שִׁמְעֵנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישָׁה ה' כּו'. וְכֵן תַּכְף כְּשִׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הָיוּ יְהוּדָה מִקְדָּשֵׁין בְּקִדְשָׁתוֹ, כִּי הַפְּרִישָׁן לְהִיּוֹת עִם קִדְשׁ כִּי קִדּוֹשׁ הוּא, וְכֵן יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו, שֶׁהֵיוּ מוֹשְׁלִים מִחֲמַת שָׁהֶם עַבְדֵּיו וְהוּא מוֹשֵׁל בָּהֶם, כְּעִנְיָן (ספרי דברים א, ז) הַדְּבָק לְשִׁחְוֹר כּו', עַד שֶׁמְשָׁלוּ עַל כָּל דְּבַר שִׁבְעוֹלָם, וְזֹהוּ הַיָּם רָאָה כּו'. **רָאָה וַיִּנָּס**. כִּי בְּעֵת יִבְשֶׁת הַיָּם יָבֹשׁוּ כָּל מִימּוֹת שִׁבְעוֹלָם, לִכֵּן אָמַר וַיִּנָּס, שֶׁנֶּס מִכָּל הַיֶּרֶדֶן לֹא נִס, רַק שֶׁב לְאַחֲוֹר וְעַמֵּד בְּמִקְוָמוֹ מִרְחוּק. **הַקָּרִים רָקְדוּ כּו'** בְּעֵת מִתֵּן תּוֹרָה. **גִּבְעוֹת כְּבִנֵּי צֶאֱן** הֵם נְחָלֵי אֲרִנוֹן. **מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ** כְּלוֹמַר מִלִּפְנֵי הָאֲדוֹן שֶׁעָשָׂה אֶרֶץ, וּבְעֵת הַבְּרִיאָה הָיָה תִּנְאִי זֶה, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (שמות יד, כז) 'וַיִּשָּׁב הַיָּם לְאִיתָנוּ' (ברר"ה ד, ד). וְאָמַר לְשׁוֹן 'חוֹלֵי', שֶׁכָּבַר עָשָׂה גְּבוּרָתוֹ בַּיָּם, אֲשֶׁר עָשָׂה חוֹל גְּבוּל לַיָּם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ב"ב עג, א) פּוֹק חֲזִי גְּבוּרָתָא דְּמֵאֶרֶץ כּו'. **מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב** זֶה הַיֶּרֶדֶן, כְּמוֹ שִׁכְתוּב (בראשית לב, יא) 'כִּי בְמִקְלִי עֲבַרְתִּי אֶת הַיֶּרֶדֶן', וְאָמְרוּ חַז"ל (ב"ר

וידוע, כל הברכות מסר יעקב אבינו עליו השלום לבנו ליוסף, גם הברכה נתן לו, וכשברך יעקב לבניו, בכל השבטים לא נאמר לשון ברכה, וביוסף כתיב (בראשית מט, כו) 'ברכת אביך כו' תהיין לראש יוסף'. וגם זה ידוע, שהשבטים גברה קנאה ביניהם ומכרו את יוסף למצרים כדי לבטל הברכות והברכה, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

ויכתיב (שמות ד, יז) 'ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האת'. וכן יבאר שהיו מחמת המטה. וכן ענני כבוד, וכל הטובות שהיו בבית [המקדש] נקרא על המטה כמו שנעשה בימי משה היה זכות המטה, ומשה מסר ליהושע. וזה שרמזו בעל האגדה, היאך נתגלגל הדבר בבואם למצרים ובאיה זכות נגאלו מה שהיה מראש ועד סוף. וזה שאמר 'חד גדיא'.

ואתא שונרא כו'. פרוש, כי טבע השונרא היא מתקנאת, וזהו קנאת השבטים שקנאו ביוסף. **ואתא כלבא** זה פרעה, כדאיתא במדרש (שמו"ר ט, ב) 'שמשה הכה את פרעה ככלב'. **ואתא חוטרא** זה המטה שהכה לפרעה. **ואתא נורא** זה היצר הרע. **ושורף לחוטרא.** פרוש, זכות המטה שהכה כו'. **ואתא מיא וכבה לנורא.** 'מיא' זה כנסת ישראל, כמו שכתוב (שמואל ב יד, יד) 'כי מות נמות וכמים הנגזרים ארצה'. 'לנורא' זה היצר הרע. ולכך תפס בעל הגדה שם בני עמנו ישראל 'מים', כי אמר סוף התכלית, וזהו סוף כל האדם. וזהו מים לגבי יצר הרע, שהוא מלאך ובויער פאש תמיד, לא יצר ארצה. ואמר 'וכבה לנורא', שיעצא מבית קדש קדשים כמו נורא. **ואתא תורא** זה אדם. **ושתא למיא** זה כנסת ישראל כו'. **ואתא השוחט** זה משיח בן יוסף. **ושחט לתורא** שיהרג את אדם. **ואתא מלאך המות כו' כי משיח בן יוסף יהרג כו'.** **ואתא הקדוש ברוך הוא כו'.** לכך חוזר לראש בכל פעם, כי מיד שגבר יד ישראל חוזר לו כל הברכות, וכשגבר יד האמות נהפך להם הברכות, ולכסוף יתפכו לנו כל הברכות במהרה בזמנינו אמן.

קדם הישועה, כלומר שבטוח לבי בה', שאצלי הרנה קדם הישועה.

אדיר במלוכה כו'. שמעתי מאדמו"ר הגאון ז"ל, שבכאן הוא ג' ראשונות וז' תחתונות וב' נעלמים, כך שמעתי סתם. והינו שיש בכל חרוז ג' אותיות של אל"ף ב"ת, ואחר כך ששה פעמים 'לך' נגד ששה קצוות. **לך ולך מעלה ומטה.** **לך פי לך** הוא מזרח ומערב. **לך אף לך צפון ודרום.** לכן אמר 'אף' שהצפון נכלל בדרום. **לך ה' הממלכה** הוא השביעית כלל הכל. וב' נעלמים **פי לו נאה פי לו יאה.** והן ג' בחינות שבמלכות, סוד קדש קדשים כולל שלשה. והן סוד שם ע"ב, גימטריה 'נאה יאה', והן ד' פעמים עשרה נגד ד' רקיעים סוד ע', וב' נעלמים. והארץ היא השמינית כלל הכל, הוא בתי"ו ג' בחינות, כי הארץ היא בחינה אחרונה, רשימו דכלא, והוא כלל היחוד, ועקר הגלוי הוא ב'מלוכה' ו'כהלכה' על פי התורה והשגחתו, והבן.

חד גדיא, חד גדיא, דובין אבא בתרי זתי, ואתא שונרא ואקלה לגדיא כו', **ואתא כלבא ונשף לשונרא כו',** **ואתא חוטרא והכה לכלבא כו',** **ואתא נורא ושורף לחוטרא כו',** **ואתא מיא וכבה לנורא כו',** **ואתא תורא ושתא למיא כו',** **ואתא השוחט ושחט לתורא כו',** **ואתא מלאך המות ושחט לשוחט כו',** **ואתא הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המות כו'.**

חד גדיא דובין כו'. פרוש, כלל גדול אצלנו שכל הטובות שהיו ושיהיו עוד בין בעולם הזה ובין בעולם הבא, את כלם ירשנו מאבותינו בעת שברך יצחק את יעקב. ולולא הברכות חסרנו את כל, והכל היו לעשו. והסבה להברכות היו שני גדיי עזים, ואמרו (פרקי דר"א פל"ב) וכי מאכלו של יצחק היו שני גדיי עזים, אלא אחד לפסח ואחד לחגיגה. ורבותינו דרשו (ויק"ר כא, יא) 'קח לי משם שני גדיי עזים טובים', טוב לך וטוב לבניך, טוב לך שתירש את הברכות, וטוב לבניך שישכחו להביא שני שעירים עליהם לכפר ביום הכפורים אחד לה' ואחד לעזאזל. ונראה דהא בהא תליא, כמו שהשעירים של יום הכפורים אחד בא לכפר ואחד בא לפייס את השטן שלא יקטרג, כך השעירים כו'.

תפילת ג' רגלים

תפילת מוסף - ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, ואין אנו יכולים לעלות ולראות ולהשתתף לפרנסה, ולעשות חובותינו בבית בחירתך, בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, מפני הניד שנסתלקה במקדשך. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, מלך רחמן, שתשוב ותרם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים, ותבנה מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו, גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה, והופע והנשא עלינו לעיני כל חי, וקרב פורנינו מבין הגוים ונפוצותינו פנס מירפתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה, ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספם כהלכתם, ואת מוסף (לשבת: מוסף יום השבת הזה, ויום חג המצות הזה, נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך, על ידי משה עבדך, מפי כבודך כאמור:

לשבת: וביום השבת, שני כבשים בני שנה תמימים, ושני עשירים סלת מנחה גלולה בשמן ונסכו, עלת שבת בשבתו, על עלת התמיד ונסכה:

ובחודש הראשון בארבעה עשר יום אחד, פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום אחד הזה חג, שבעת ימים מצות יאכל: ביום הראשון מקרא קדש, כל מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבנות אשר עלה ליהוה, פרים בני בקר שנים, ואיל אחד, ושבעה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: ומנחתם ונספיהם כמדבר, שלשה עשירים לפר, ושני עשירים לאיל, ועשרון לכבש, וזין כנסכו, ושעיר לכפר, ושני תמידים כהלכתם:

לשבת: ושמו כמלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי, כלם יקבעו ויתענגו משובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו, חמדת ימים אותו קראת, וזכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו, מלך רחמן רחם עלינו, טוב ומטיב הדרש לנו. שובה עלינו בהמון רחמיך, בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה וכוונן מקדשך על מכונו, והראנו בבנינו ושמחנו בתקוננו, והשב פהנים לעבודתם ולוים לשימם ולזמרים, והשב ישראל לגויהם. ושם נעלה ונראה ונשתתף לפניך בשלש פעמי רגלינו ככתוב בתורתך, שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את

אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו, ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת.

(כשחל יו"ט במוצאי שבת אומרים ותודיענו:

ותודיענו יהוה אלהינו את משפטי צדקך, ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך. ותתן לנו יהוה אלהינו משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. ותנחילנו זמני ששון ומוצאי קדש וחגי נדבה. ותורישנו קדשת שבת וקבוד מוצר וחגיגת הרגל. ותבדל יהוה אלהינו בין קודש לחל, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך.)

ותתן לנו ה' אלהינו באהבה (לשבת: שבתות למנוחה ומוצאים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום (לשבת: השבת הזה ואת יום חג המצות הזה, זמן חרותנו, (לשבת: באהבה) מקרא קדש, וזכר ליציאת מצרים.)

אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר, וזכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו, וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון ירושלים עיר קדשך, וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך, לפלטה, לטובה, לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום חג המצות הזה. וזכרנו ה' אלהינו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו בו לחיים, ובדבר ישועה ורחמים. חוס וחנונו, ורחם עלינו והושיענו, כי אליך ענינו, כי אל מלך חנון ורחום אתה:

והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך, לחיים ולשלום, לשמחה ולששון. פאשר רצית ואמרת לברכנו. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך, שבענו משובך ושמחנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת. ותנחילנו ה' אלהינו (לשבת: באהבה וברצון) בשמחה ובששון (לשבת: שבת ו) מוצאי קדשך, וישמחו בך ישראל מקדשי שמך. ברוך אתה ה' מקדש (לשבת: השבת ו) ישראל והזמנים:

תפילת ג' רגלים

יהוה ריכם. איש כמתנת ידו ככרפת יהוה אלקיך
אשר נתן לך. והשיאנו כו'

פני יהוה אלקיך במקום אשר יבחר, בחג המצות
ובחג השבועות ובחג הסוכות, ולא יראה את פני

הרוקח - תפילת המועדים

השמינית. ועוד ח' פקידות, ביוסף פקד יפקד, ד'
ביוחי יעקב, ב' בואלה שמות, וב' ביוחי בשלח.
ואם תאמר מה ענין יוסף כאן, לפי שבזכותו יצאו
ממצרים שאמר 'פקד יפקד אתכם', ובתיב 'פקד'
פקדתי אתכם. וכן לימות המשיח 'רעה ישראל
האזינה נהג כצאן יוסף', לכך אמר פקד יפקד ב'
פעמים.

יעלה נגד ירושלים, 'אם לא אזורכי אם לא אעלה
את ירושלים על ראש שמחתה'. **ויבא כנגד ישראל**,
שכתוב 'וכי תבאו מלחמה בארצכם ונזכרתם', [פי
כשיעלה זכרון ירושלים יבא עליהם גוג]. **וגיע**
כנגד משיח, 'אשרי המכה וגיע', **יבא** כנגד
זכרון קרן איל [של יצחק], 'ה' יראה' זכרון
תרועה' **ויבא** כנגד צדיקים, 'זכרני ה' ברצון עמך
פקדני'. **וישמע** כנגד יראיו, 'אז נדברו יראי ה' איש
אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון'.
ויפקד כנגד כל ישראל, שכתוב 'זכרני ה' ברצון
עמך [פקדני בישועתך]'. **ויזכר** כנגד זכרון אבות,
דכתיב 'וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי
יצחק ואף את בריתי אברהם אזור והארץ אזור',
הרי ג' זכירות בפסוק, בכל אחד זכרון כתיב.

יעלה ויבא. יעלה זכרונו למעלה. **ויבא** שמלאכים
החיצונים יביאו זכרונו לטוב. **וגיע** שמלאכים
הפנימיים גיע לפניו. **יבא** לטובה לפני הכבוד.
יבא לנו, **וישמע** אותנו, **ויפקד** אתנו. **ויזכר** זכרונו
ויפקדונו זכרון אבותינו יזכר. **וזכרון משיח בן דוד**
עבדך 'ודוד עבדי נשיא להם לעולם'. **וזכרון**
ירושלים עיר קדש החרב ושםם תזכור לרחם.
וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך 'ועמך כלם
צדיקים', תזכר, לפליטה גדולה, לטובה תזכר. **לחן**
בעיניך ובעיני כל. **ולחסד** לעשות עמנו. **ולרחמים**
ולחיים ולשלום ביום חג פלוני הנה.

זכרונו א', זכרון אבותינו ב', זכרון משיח ג',
זכרון ירושלים ד', זכרון כל עמך [בית ישראל]
ה', כנגד חמשה חמשים וכנגד ארבע גליות

אתה בחרתנו מכל העמים דכתיב 'בך בחר ה'
אלקיך להיות לו לעם סגולה', שבוחר בנו לתת לנו
תורת אמת. **אתה בחרתנו** 'פי מאהבת ה' אתכם'.
ורציתנו 'שהוצאתנו ממצרים'. **ורוממתנו מכל**
הלשונות שנתן לנו לשון הקדש שמדברים בו בני
מעלה. בשפ"ה ברור"ה בגימטריא לשון"ן הקד"ש,
ובו נבא העולם ובו היו משתמשין עד דור הפלגה
שנתגלגלו הלשונות לשבעים לשונות ונשאר לשון
הקדש לישראל עמו. **וקדשתנו במוצותיך** דכתיב
'דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם
קדושים תהיו', פי השומר מצות נקרא קדוש
דכתיב באלישע 'איש אלקים קדוש הוא'. **וקרבנותנו**
מלפני לעבודתך לפני ה' סיני 'והם תפכו לרגליך'.
ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת אשר 'שמך
נקרא עלינו אל תניחנו' 'לשום שמי שם', ומה
תעשה לשמך הגדול 'ישראל'.

ותתן לנו ה' אלקינו באהבה מועדים לשמחה, לוו
עלי ואני פורע, אף על פי שאנו אוכלים ושותים
נקבל שכר על זאת, דכתיב 'צדקה תהיה לנו כי
נשמר לעשות וגו'. **תגים וזמנים לששון** 'ושמחת
בחגך'. **את יום חג פלוני הנה המצות, השבועות,**
הסוכות, יום שמיני חג העצרת. בפסח יאמר זמן
חרותנו, שאז יצאו לחרות. בשבועות יאמר זמן
מתן תורתנו, שאז נתנה תורה מפי הגבורה. בסוכות
יאמר זמן שמחתנו, וכן ביום שמיני של חג שכתוב
בו שתי פעמים שמחה, 'ושמחת בחגך', 'והיית אף
שמח'. **באהבה נתן לנו המועדים**. מקראי קודש
שנקראו קודש, דכתיב 'אשר תקראו אתם מקראי
קדש'. **זכר ליציאת מצרים** בכל המועדים נאמר
'יציאת מצרים' שעל מנת כן הוציאנו, 'אנכי ה'
אלקיך' שתפזרו לפני אשר הוצאתיך מארץ
מצרים מבית עבדים.

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה, ויבא, וגיע, ויבא,
ויבא, וישמע, ויפקד, ויזכר, הרי ח' דברים כנגד
ח' פקידות שיצילנו משמונה גליות: בכל, בשדים,
מדי, פרס, יון, מוקדון, אדום, שעיר. למנצח על

גוים רבים, 'ונגלה כבוד ה'. והופע והנשא עלינו
לעניי כל חי הופע לשון גלוי, 'הופיע מהר פארן',
'אל נקמות ה' אל נקמות הופיע'. והנשא בכבודך
פדכתיב 'ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר'. וקרב
פוזרנו שנתפזרנו בגוים קרבונו יחד, 'ואתם תלקטו
לאחד אחד'. ונפוצותנו פנס יחד מן קפתי ארץ מכל
פנות. ונהיאתנו לציין עירך ברנה, ויבאו לציין
ברנה. ולירושלים עיר מקדשך בשמחת עולם, כי
בשמחה תצאו. ושם נעשה לפניה וכו' עד מפי
כבודך.

אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו וישב
ה' ורחמך. טוב אתה. ומטיב לכל, הדרש לנו תהיה
נדרש אלינו. שובה עלינו בהמון ברבוי, רחמך כמו
'ושב ה' אלךך שבותך ורחמך'. בגלל אבות שעשו
רצונך תעשה בזכות אבותינו שהיו רצים פסוסים
לעשות רצונך. בנה ביתך בבתחלה שאמר 'ועשו
לי מקדש'. וכונן מקדשך על מכונן במקומו. הראנו
בבנינו שנופה לראות בנן בית המקדש. ושמחנו
בתקוננו ששתתקן אותו. והשב פהנים לעבודתם
כאשר עבדו כבר. ולוים לשינם ולזמרם שהיו
משוררין ומזמורין מזמורות בנסוף היין. והשב
ישראל לגויהם נה מקדשיהם. ושם נעלה ונראה
ונשפתה פנים בעזרה. בשלש פצמי רגלינו בזמן
הרגל. כפתוב בתורתך שלש פצמים בשנה יראה כל
זכורך כל הזכרים תיבים בעולת ראיה. את פני ה'
אלהיך מתראים לפניה. את, לרבות פני האבות
שפמרכבה. ולרבות הנסים שהיו מביאין השלחן
לפניהם לראות כסדורן חם בן בסלוקן. במקום
אשר יבחר מתחלת העולם, דכתיב 'בראשית ברא
אלקים', בראשית אותיות ב' ראש, כמו
'מראשון מקום מקדשנו'. בחג המצות ובחג
השבועות ובחג הסוכות, לא יראו את פני ה' יקום
אף יביאו עולת ראיה. את פני לרבות המלאכים,
ונאמר איש כמתנת ידו, כל אחד יביא עולות כאשר
תשיג ידו, בכרפת ה' אלךך אשר נתן לך העשיר
כפי עשרו והדל כפי רישו יביאו קרבנות.

והשיאנו. מפני חטאינו והשיאנו רל"ז תבות, כי
מדבר הוא במוספין נגד המוספין, מוספי פסח ק"ב
תבות, ומוספי שבועות ס"ג תבות, במוספי יום
טוב של חג ע"ב תבות, תרי רל"ז תבות.

ומצרים. לפליטה, לטובה, לחן, לחסד, ולרחמים,
לחיים, ולשלום, ז' דברים כנגד ז' ימי השבוע.
זכרנו ה' אלךינו בו לטובה א', ופקדנו בו לברכה
ב', והושיענו בו לחיים ג', כנגד שלשה אבות
שיזכר לנו, ושלש זכירות בפסוק 'וזכרתי את
בריתי יעקב', ושלש בריתות בפסוק. ובדבר ישועה
ורחמים שתגור, חוס עינך ורחם עלינו והושיענו כי
אל מלך חנוך ורחום אתה.

והשיאנו ה' אלךינו לשון 'תשא ויבאת אל המקום'.
והשיאנו תלזה לנו מברכת מועדך. והשיא אותנו
את ברפת מועדך לחיים לשמחה ולששון שלשה
כנגד שלשה רגלים. כאשר רצית ואמרך לברכנו
'ושמחת בחגך'. וכתיב 'ברכך ה' אלךך'. קדשנו
במצותיך שנעשה אותם, וכן חלקנו בתורתך
שנעסק בה. שבענו משובך לעולם הבא, ושמחנו
בישועתך לימות המשיח. וטהר לבנו לעבדך באמת
בלבב שלם ונאמן. ונהחילנו ה' אלךינו בשמחה
'ושמחת בחגך'. וישמחו בך ישראל אהבי שמך
ומכבדים אתו. קדשנו א', וכן חלקנו ב', שבענו
משובך ג', ושמחנו ד', וטהר ה', והנחילנו ו',
וישמחו ז', תרי ז', כנגד שני ימים של פסח, ואחד
של עצרת, ואחד של ראש השנה, ואחד כפור,
ואחד סכה, ואחד שמיני של חג. בא"י מקדש
השבת וישראל ותמנים קדשים תהיו. והזמנים,
שישראל על פי העבור מקדשים הזמנים.

תפילת מוסף - אתה בחרתנו עד זכר ליציאת
מצרים. מפני חטאינו גלינו מארצנו כי חטאנו לו
על פן הגלנו. ונתרחקנו מעל אדמתנו ופזרנו. ואין
אנו יכולין לעלות אל הארץ להראות, כמו 'יראה
כל זכורך'. ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך
ירושלים, במקום אשר יבחר ה', בבית הגדול
והקדוש שנקרא שמך עלינו כמו שאמר שלמה
'לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל', מפני היד
שנשלחה במקדשך יד מיכאל, 'ממרום שלח אש'
'דרך קשתו פאזיב נצב ימינו כצר', ימינו
בגימטריא י"ד מיכאל, העומד לימין הכסא. מלך
רחמן שתשוב כמו 'ושב ה' אלךך את שבותך
[ורחמך]. ותרנח עלינו שאנו בגולה כתוא מכמר.
ועל מקדשך השמים רחם ברחמיך הרבים ותבנהו
מהרה' בונה ירושלים ה'. ותגדל כבודו של בית
המקדש בבתחלה. אבינו מלכנו נלה כבוד מלכותך
מהרה כמו 'והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני

אבודרהם - סדר תפילות הפסח

המנוח הזה את יום טוב מקרא קדש הזה. זמן חרותנו. שפסח יצאנו לחרות. באהבה מקרא קדש כבר זכרנוהו. זכר ליציאת מצרים פרשנוהו בברכה מעין שבע של ליל שבת. ואינו אומר זכר למעשה בראשית, ואפלו הוא שבת יום טוב, מפני שגם בשבת כתוב (דברים ה, טו) 'וזכרת פי עבד ה' יית במצרים':

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה יבא על שם (שמות ב, כג) 'ותעל שרעתם'. יבא על שם (שם ג, ט) 'הנה צעקת ישראל באה אלי'. יגיע על שם (ברא' כח, יב) 'וראשו מגיע השמים', והוא רמז על הגעת תפלה לשמים. יראה על שם 'ראיתי את הלחץ' (שמות שם). וירצה על שם (ישעיה נה, ז) 'לרצון על מזבחי'. ישמע על שם (שמות ב, כד) 'וישמע אלהים את נאקתם'. יפקד על שם 'פקד פקדתי' (שם ג, טז), וכתוב 'כי פקד ה' את עמו' (רות א, ו). ויזכר על שם (שמות ב, כד) 'ויזכר אלהים את אברהם' וגו'. והזכרו כל אלו הלשונות, לפי שאם נאמר יעלה בלבד, הייתי אומר יעלה אבל לא יבא, לפיכך אמר יבא. ואם נאמר יבא, הייתי אומר יבא אבל לא יגיע, לפיכך אמר יגיע. ואם נאמר יגיע, הייתי אומר יגיע אבל לא יראה, לפיכך אמר יראה. ואם נאמר יראה, הייתי אומר יראה אבל לא ירצה, לפיכך אמר ירצה. ואם נאמר ירצה, הייתי אומר ירצה אבל לא יפקד, לפיכך אמר יפקד. ואם נאמר יפקד, הייתי אומר יפקד פעמים אבל לא לעולם, לפיכך אמר ויזכר לעולם. הרי שהזכרו כלם. וכל אלו הלשונות הם ח' כנגד ח' מעלות שיש באתה בחרתנו, כיצד, כנגד ושמך הגדול אמר יעלה למעלה. וכנגד עלינו קראת אמר יבא עלינו. וכנגד וקרבנו מלפני לעבודתך אמר יגיע עת הקריבה והעבודה. וכנגד וקדשנו אמר יראה הקדוש, כי בעזונותינו אין קדוש נראה עמנו בתוך העמים. וכנגד ורוממתנו אמר ירצה לרוממתנו. וכנגד ורצית בנו אמר ישמע לכל הגוים שאתה רוצה בנו. וכנגד אהבת אותנו אמר יפקד הפקידה אשר מקדם. וכנגד אתה בחרתנו אמר ויזכר הבחירה אשר בחרת באברהם יצחק ויעקב. וקרונונו על שם (תה' קו, ד) 'זכרנו ה' ברצון עמך'.

אתה בחרתנו מכל העמים על שם 'ויבחר בכם' (דברים ז, ז). אהבת אותנו על שם 'ואהבת עולם אהבתיך' (ירמיה לא, ג). ועל שם 'פי מאהבת ה' אתכם' (דברים ז, ח) ורצית בנו על שם (תה' קמט ד) 'כי רוצה ה' בעמו' וכתוב (קה' ט, ז) 'רצה האלהים את מעשיך'. ורוממתנו מכל הלשונות על שם (עמוס ג, ב) 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה' והוא מלשון (שמות לג, יב) 'ידעתיך בשם'. ואמר לשון רוממות על שם (תה' עה, יד) 'תרוממה קרנות צדיק', ואמר מכל הלשונות על שם 'מכל לשונות הגוים' (זכריה ח, כג) וקדשנו במצותיך פרשנוהו בבכרת נטילת ידים. וקרבנו מלפני לעבודתך פרוש לשמע מתן תורה. ואמר וקרבנו על שם (דברים ה, כ) 'ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך והקרר בוצר באש ותקרבון אלי' וגו'. וכן (ויקרא ט, ה) 'ויקרבו כל העדה'. ושמך הגדול על שם (ירמיה י, ו) 'וגדול שמך בגבורה'. והקדוש על שם (ישעיה ה, טז) 'והאל הקדוש נקדש בצדקה'. עלינו קראת על שם (ירמיה יד, ט) 'ושמך עלינו נקרא', או על שם (ישעיה מה, יג) 'כי אני ה' הקורא בשמך אלהי ישראל', כלומר חפץ אני שאקרא בעולם אלהי ישראל בשביל אהבתכם. אי נמי ששמו משתף בשם ישראל, שסוף השם הוא אל, וגם בן בכל השבטים הראובני והשמעוני בראש ה"א בסוף יו"ד, וזהו שאמר הכתוב (תה' קכב, ד) שם 'שבטי יה עדות לישראל'. והטעם לפי שהיו אמות העולם מבזין את ישראל ואומרים על מה אלו מתיחסין על שבטיהם לבית אבותם, סבורין הם שלא שלטו המצרים באמותיהם, אם בגופן שלטו, באמותיהם לא כל שכן, לפיכך העיד עליהם הקדוש ברוך הוא כי הם בני אבותיהם. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה על שם (דברים ז, ח) 'פי מאהבת ה' אתכם' וגו'. מוצדים שנאמר (ויקרא כג, ד) 'אלה מועדי ה''. לשמחה שנאמר (דברים טז, יד) 'ושמחת בחגך'. חגים שנאמר (שם פסוק טז) 'את חג המצות חג השבועות חג הסוכות'. וזמנים הוא תרגום של מועדים והכל אחד. לששון הוא כפל השמחה. את יום חג המצות הזה. את יום טוב מקרא קדש הזה שנאמר 'מקרא קדש' יהיה לכם' (שמות יב, טז). ואם חל יום טוב בשבת כולל השבת עם יום טוב ואומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומוצדים לשמחה חגים וזמנים לששון, את יום

מועד ומועד לירושלים. ולא ישרו בעיני כל אלו הפרושים, כי אינם נקשרים עם תבת את. אבל הנכון לפרש שהוא מלשון (ברא' מג, לד) 'וישא משאת מאת כלם', שענינו דורון, כלומר שלח לנו דורון ברפת מועדיך. וגם יתכן לפרש שהוא מלשון 'משא בגי קהת' (במדבר ד, טו), כלומר הטעינו את ברפת מועדיך. והטעם שתזכנו לעלות לירושלים ונקריב עולת ראיה שכתוב בה (דברים טו יז) 'איש כמתנת ידו' וכו'. **בשמחה ובשלום פאשר רצית על שם** (קהלת ט, ז) 'רצה האלהים את מעשיך'. כלומר שירצה אותנו בעליותינו לרגל ובהבאת הקרבנות. ועוד על שם 'רצית ה' ארצה' (תה' פה, ב). ואנו מתפללין לשם שייזכנו לעלות לרגלים לירושלים. **ואמר לברכנו שנאמר** 'בברכה ה' אלהיך אשר נתן לך' (דברים טז, יז). ותמצא כתוב בחג השבועות ובהגות הסכות ברכה ושמחה, אבל לא בחג המצות עד לסוף שכולל כל המועדים בברכה בלבד, שנאמר 'בברכה ה' אלהיך אשר נתן לך'. והטעם כי בחג השבועות ובהגות הסכות שיש לכל בעלי בתים תבואה ופרות הרבה, צום הקדוש ברוך הוא לשמח ארבעה והם הלוי והגר והיתום והאלמנה, וכנגדן אמר הקדוש ברוך הוא אם תשמח ארבעה שלי אני אשמח ארבעה שלך, והם בנך ובתך ועבדך ואמתך. אבל בזמן חג המצות שהוא סוף תבואת שנה שעברה ועדין לא נקצרה התבואה החדשה, ואם היה מצוה אותם שישמחו יהיה בהם צרות עין לתת משלהם, והתורה ירדה לסוף דעתם, וכיון שאין משמחין אותם בחג המצות לא נאמר בו שמחה, וגם ברכה לא נאמר בו לפי שיש בהם צרות עין לתת משלהם. וקדשנו במצותיך פשוטו בחג המצות נטילת ידים. ותן חלקנו בתורתך וכו' הפל פשוטו בתפלות ליל שבת ברכה נא במנוחתנו. והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובשלום מועדי קדשך שנאמר במועדים שמחה, וכתוב 'לששון ולשמחה ולמועדים' (זכריה ח, יט). וישמחו כם כל ישראל מקדשי שמך על שם 'ושמחת בחגך'. ויש קורין אוהבי שמך, וטעות הוא מפני שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה. ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים על שם (יחזקאל לו, כח) 'כי אני ה' מקדש את ישראל'. והזמנים שישאל מקדשין הזמנים.

תפלת מוסף. אלהינו ואלהי אבותינו, מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו על שם

וזכרון אבותינו על שם (שמות ב, כד) 'ויזכר אלהים את בריתו את אברהם'. **וזכרון ירושלים עירך על שם** 'אם לא אזכרכי' (תה' קלו, ו) **וזכרון משיח בן דוד עבדך על שם** 'זכור ה' לדוד' (שם קלב, א) וכתוב 'אל תשב פני משיחך'. (שם) **וזכרון כל עמך בית ישראל על שם** (ירמיה ב, ב) 'זכרתי לך חסד נעורייך'. **לפליטה על שם** (עזרא ט, ח) 'להשאיר לנו פליטה'. **לטובה על שם** 'לשוש עליך לטוב' (דברים ל, ט) כלומר שהנשאיר בגלותנו תהיה לו פליטה טובה. **לחן על שם** (משלי ג, לד) 'ולענוים יתן חן'. **לחסד על שם** 'חיים וחסד עשית עמדי' (איוב י, יב) **ולרחמים על שם** 'זכר רחמיך ה' וחסדיך' (תה' כה, ו). ומזכיר כאן חמשה זכרונות כנגד חמש פעמים שקראן ישראל בפסוק אחד שנאמר 'ואתנה את הלויים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבודת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה נגף בגשת בני ישראל אל הקדש' (במדבר ח, ט). משל למלך ששואל על בנו ואומר ישן בני, קם בני, אכל בני, הלך בני לבית הספר, בא בני מבית הספר. כך הקדוש ברוך הוא מתאנה להפיר את ישראל בכל שעה. **זכרנו ה' אלהינו בו לטובה על שם** (נחמיה ה, יט) 'זכרה לי אלהי לטובה'. **ופקדנו בו לברכה על שם** 'פקד פקדתי אתכם' (שמות ב, כד). **והושיענו בו לחיים טובים על שם** 'הושיענו אלהי ישענו' (דחי"א טז, לה) מבקש מאת השם שיהיה אותו זכרון ששאל לטובה ולברכה ולחיים טובים. **בדבר ישועה ורחמים על שם** (תהלים קו, ד) 'ופקדני בישועתך'. **חוס וחסנו וחסול ורחם עלינו והושיענו על שם** 'ויחן ה' אותם וירחמם ויפן עליהם' (מ"ב יג, כג). **כי אל מלך חנון ורחום אתה על שם** 'פי אתה אל חנון ורחום' (יונה ד, ב).

והשיאנו ה' אלהינו את ברפת מועדיך. רבו הפרושים בלשון והשיאנו, יש מפרשים שהוא מלשון 'ונשיא בעמך' (שמות כב, כז) כלומר רוממתנו וגדלתנו. ויש מפרשים שהוא מלשון פיצד משיאין משואות (ר"ה כב, ב), כלומר והאר פנינו וענינו. ויש מפרשים שהוא מלשון 'וישא את ראשך' (ברא' מ, יג) ומתרגמין דקרינך פרעה, כלומר יעלה וזכרוננו לפניך לטובה. יש מפרשים שהוא מלשון (שמות יט, ד) 'ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי'. ומתפלל לשם בדרך משל, שיגיע העת שיצוה לעננים שישאוונו בכל

לְצִיּוֹן עִירָךְ בְּרָנָה עַל שֵׁם (ע' ישעי' לה) וְיִבְאֹו לְצִיּוֹן
בְּרָנָה. וְצִיּוֹן נִקְרָא עִיר בְּהִרְבָּה מְקוֹמוֹת.
וְלִירוּשָׁלַיִם עִיר מִקְדָּשְׁךָ עַל שֵׁם יְרוּשָׁלַיִם עִיר
הַקֹּדֶשׁ (שם נב, א). בְּשִׁמְחַת עוֹלָם עַל שֵׁם (שם לה, ח)
'וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשׁוֹ'. אָנָּה אֱלֹהֵינוּ וְשֵׁם נַעֲשֶׂה
לְפָנֶיךָ וְכו'. עַד עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ וְהַכֹּל פִּרְשָׁנוּ
בְּמוֹסָף שֶׁל שַׁבָּת.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵנוּ מִלֶּךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ עַל שֵׁם
(תה' קג, יג) 'כִּרְחֹם אָב עַל בָּנִים רַחֵם ה' עַל יִרְאָיו'.
טוֹב וּמִטִּיב עַל שֵׁם (שם קט, סח) 'טוֹב אַתָּה וּמִטִּיב'.
הַדָּרֵשׁ לָנוּ עַל שֵׁם (ישעי' סה, א) 'נִדְרָשְׁתִּי לֹלֵא
שְׁאֵלוֹ'. וְעַל שֵׁם 'נִפְרָצוּ צִאֲנֵי וְאֵין דּוֹרֵשׁ' (יחזקאל
לה, ו). שׁוּבָה עָלֵינוּ עַל שֵׁם 'שׁוּב מִמְּרוֹן אֶפְרָיִם'. וְאָמַר
שׁוּבָה וְלֹא אָמַר שׁוּב, לְרַמֵּז (ישעי' לו, טו) 'בְּשׁוּבָה
וְנִחַת תִּשְׁעֶנּוּ'. בְּהִמּוֹן רַחֲמֶיךָ עַל שֵׁם 'הִמּוֹן מִעֵיד
וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי יִתְאַפְּקוּ'. בְּגִלְל אַבּוֹת שַׁעֲשׂוּ רְצוֹנָךְ.
בְּגִלְל עַל שֵׁם (דברים טו, י) 'כִּי בְּגִלְל הַדְּבָר הַזֶּה
יְבָרְכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ'. בְּנֶה בֵּיתְךָ כְּבָתוּחָלָה שְׂאֵף לְעִתִּיד
יַעֲשֶׂה בְּנֵינוּ שִׁיְהִיָּה לוֹ שֵׁם כְּבָתוּחָלָה. וְכוּנֵן בֵּית
מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוּנָו עַל שֵׁם (שמות טו, יז) 'מִקְדָּשְׁךָ ה'
כּוֹנֵנוּ יְדִיד'. וְתִרְאֵנוּ בְּכִנּוּנוֹ עַל שֵׁם (שם טו, כה)
'וְהִרְאֵנִי אוֹתוֹ וְאֵת נִוְהוֹ'. וְשִׁמְחָנוּ בְּתַקְוָנוּ עַל שֵׁם
(קהלת ז, יג) 'כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן'. וְרוֹזֵל נִשְׁתַּמְשׁוּ בְּזֶה
הַלְשׁוֹן הַרְבֵּה. וְהֵשֶׁב שְׂכִינְתְּךָ לְתוֹכוֹ עַל שֵׁם (שמות
כה, ח) 'וְשִׁכְנִתִּי בְּתוֹכְכֶם'. וְהֵשֶׁב פְּהִינִים לְעִבּוֹדְתֶּם
לְשׁוֹן חֲכָמִים הוּא. וְלוֹזִים לְשִׁירָן וְלִזְמָרָן שֶׁהֵיוּ
מְשׁוֹרְרִים עַל הַדּוֹקָן. וְהִמּוֹן הָעַם קוֹרִין לְשִׁירָה
בְּה"א, וְלֹא יִתְכַּן, כִּי כִּינֵן שְׂאוֹמֵר וְהֵשֶׁב פְּהִינִים
לְעִבּוֹדְתֶּם וְהֵשֶׁב יִשְׂרָאֵל לְגִיּוּתָם בְּמִסֵּס, צָרִיךְ לוֹמַר
גַּם כֵּן לְשִׁירָם וְלִזְמָרָם בְּמִסֵּס. וְהֵשֶׁב יִשְׂרָאֵל לְגִיּוּתָם
עַל שֵׁם (ע' ירמיה לא, כב) נִוְהֵ הָרָצִיּוֹן. וּבִקְשׁ כָּאֵן
מֵאֵת הַשֵּׁם לְהַחֲזִיר ח' דְּבָרִים כְּנֶגֶד ח' בְּגָדֵי כְהוֹנָה.
וְשֵׁם נַעֲלָה וְנִרְאָה וְנִשְׁתַּחֲוָה לְפָנֶיךָ כְּכֹר וְכִרְנוּהוּ
לְמַעַלָּה. בְּשֵׁלֶשׁ פְּעָמִים רְגְלֵינוּ עַל שֵׁם (דברים טז טו)
'שֵׁלֶשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה. רְגְלֵינוּ כְּמוֹ זִמְנוֹנוּ,
כְּדִמְתַּרְגְּמִינוּ שֵׁלֶשׁ רְגְלִים (שם כג, יד) תִּלְתַּל זְמָנִין.
וְיֵשׁ אוֹמְרִין בְּשֵׁלֶשׁ פְּעָמִים רְגְלֵינוּ וְטָעוֹת הוּא.
כְּפָתוּב בְּתוֹרָה שֵׁלֶשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה וְגו'. אִישׁ כְּמִתְנַת
יְדוֹ וְגו'.

וּבְעֻזּוֹתֵינוּ נִתְּנוּ אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כְּהַגִּינוּ בְּיַד מְלָכֵי
הָאֲרָצוֹת. וְעַל שֵׁם 'וְלִכְל יִשְׂרָאֵל הַקְּרוּכִים
וְהַרְחוּקִים בְּכָל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחַתְּם שֵׁם בְּמַעַלְם
אֲשֶׁר מַעַלְו בָּךְ. וְאֵין אָנוּ יְכוּלִין לְעֲלּוֹת וְלִרְאוֹת עַל
שֵׁם (שמות לד, כד) 'בְּעֲלּוֹתְךָ לְרְאוֹת אֶת פָּנַי ה'
אֱלֹהֶיךָ'. וְהַשְׁתַּחֲוּוֹת לְפָנֶיךָ עַל שֵׁם (ישעי' סו, כג)
'וְהָיָה מִדֵּי חֲדָשׁ בְּחֻדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבְּתָהּ יִבֹּא כָל
בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוּוֹת לְפָנַי אָמַר ה''. וְעַל שֵׁם (ישעי' כז,
יג) 'וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם'. בְּבֵית
בְּחִירְתְּךָ עַל שֵׁם (ע' דהי"ב, ז טז) 'וְעֲתָה בְּחִירְתִּי
וְהַקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה לְהָיִיתׁ שְׁמִי שֵׁם עַד עוֹלָם'.
בְּנֶה הַתֹּרֶךְ עַל שֵׁם 'אֵל נִוְהֵ קֹדֶשְׁךָ' (שמות טו, יג),
וּכְתִיב (תה' קי, יג) 'בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ מִרְחֹם מִשְׁחָר'. בְּבֵית
הַגְּדוֹל עַל שֵׁם (חגי ב, ט) 'גְּדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת
הַזֶּה'. וְהַקְדֹּשׁ עַל שֵׁם (מ"א ט) 'הַקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת
הַזֶּה'. שְׁוֹקֵרָא שְׁמֵךְ עָלֵינוּ עַל שֵׁם (ירמיה ז) 'הַבַּיִת הַזֶּה
אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו'. מִפְּנֵי הַיָּד שְׁנִשְׁתַּחֲוֶה
בְּמִקְדָּשְׁךָ עַל שֵׁם (תה' עד, ז) 'שְׁלַחוּ כְּאֵשׁ מִקְדָּשְׁךָ'
וְאָמַר לְשׁוֹן יְד עַל שֵׁם (איכה א, י) 'יְדוֹ פָּרֵשׁ צָר' וְגו'.
יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ וְכו' מִלֶּךְ רַחֲמָן עַל שֵׁם (ש"ב כד)
'כִּי רַבִּים רַחֲמֶיךָ'. שְׁתַּשׁוּב וְתִרְחֹם עָלֵינוּ עַל שֵׁם
(מִיכָה ז, יט) 'יִשׁוּב יִרְחֲמֵנוּ'. וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ
הַרְבִּים וְתִכְנֶהוּ מִהֵרָה עַל שֵׁם (תה' קמ"ז, ב) 'בּוֹנֶה
יְרוּשָׁלַיִם ה''. וְתִגְדֹּל כְּבוֹדוֹ עַל שֵׁם (חגי ב, ט) 'גְּדוֹל
יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הַאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן נֶאֱמַר ה'
צָבָאוֹת. אָבִינוּ עַל שֵׁם (ישעי' סג, טז) 'כִּי אַתָּה
אָבִינוּ. מִלְּפָנֶיךָ עַל שֵׁם ה' מְלָכֵנוּ. אֱלֹהֵינוּ עַל שֵׁם
ה' אֱלֹהֵינוּ. גְּלָה כְבוֹד מְלִכּוּתְךָ עָלֵינוּ מִהֵרָה עַל
שֵׁם (שם מ, ה) 'וְנִגְלָה כְבוֹד ה', וּכְתִיב בְּרוּךְ שֵׁם
כְבוֹד מְלִכּוּתוֹ. וְהוֹפֵעַ עַל שֵׁם (דברים לג, ב) 'הוֹפִיעַ
מִהַר פֶּאֶרֶן'. וְהִנְשֵׂא עָלֵינוּ עַל שֵׁם (תה' צד, ב) 'הִנְשֵׂא
שׁוֹפֵט הָאָרֶץ'. לְעִינֵי כָל חַי. עַל שֵׁם 'וְנִגְלָה כְבוֹד ה'
וְרֹאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו. וְאָמַר לְעִינֵי עַל שֵׁם (ישעי' נב,
ח) 'כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן'. וְעַל שֵׁם (שם
נב, י) 'חֲשֹׁף ה' אֶת זְרוֹעַ קִדְשׁוֹ לְעִינֵי כָל הַגּוֹיִם וְרֹאוּ
כָל אֶפְסֵי אָרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ. וְקָרַב פְּזוֹרְנוּ
מִבֵּין הַגּוֹיִם עַל שֵׁם (שם יא, יב) 'וְנִשְׂא נֶס לְגוֹיִם
וְאֶסֶף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל'. וְאָמַר פְּזוֹרְנוּ עַל שֵׁם (ירמיה נ,
ז) 'שׁוּב פְּזוֹרְךָ יִשְׂרָאֵל'. וְנִפְרָצוּתֵנוּ כְּנֶס מִרְכַּתִּי אָרֶץ
רְמֹז בְּכָאֵן שֵׁלֶשׁ נְבוֹאוֹת. וְנִפְרָצוּתֵנוּ כְּנֶס עַל שֵׁם
(ישעי' יא, יב) 'וְנִפְרָצוֹת יְהוָה יִקְבֹּץ' וְגו'. כְּנֶס עַל
שֵׁם (תה' קמז, ב) 'נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנֹס'. מִרְכַּתִּי אָרֶץ
עַל שֵׁם 'וְקִבְּצִיתִים מִרְכַּתִּי אָרֶץ' (ירמ' לא). וְהִבְיָאֵנוּ

פרוש הגר"א ל'עלה ויבא'

נדרס בתחילת שו"ע או"ח בהוצאת טל-מן, לפני סימני השו"ע

אדלעיל והשב העבודה לדיבור ביה"ק ע"כ ע"ש. וגם חכם הרזים דף ט' פתב, עד שלא חרב בית המקדש היה מיכאל מקריב בדימותו קרבן ישראל לפני ה', ואחר החרבן אמר לו הקדוש ברוך הוא לא תקריב לי דמות קרבן שור וכבש ועז כי לא אכנס לירושלים כו', כי אם נפשות הצדיקים ותינוקות שלא חטאו והם עולים לריח ניחוח ע"כ. ובמדרש הנעלם, אמר רבי חייא הקרבה זו אינה כשאר הקרבות, אלא כאדם המקריב דורון לפני המלך ע"כ. וכנגד מה שאומרים בתפלת שמונה עשרה ואשי ישראל כו' תקבל בריצון, קבעו לומר ביעלה ויבא מלת וירצה, כי הפעם יזבילני אשי ריח ניחוח: **וישמע**. בריקיע הנקרא מכון, כמו שכתוב (מלכים א ח) ואתה תשמע השמים מכון שבתך, כי השמימה והקבלה הנכונה אי אפשר כי אם במקוון שבתו. וריקיע השביעי נקרא שמי השמים, והוא פדמות ריקיע אשר ממעל, והבן: **ויפקד ויזכר**. הוא בריקיע הנקרא ערבות, שם אוצר הנשמות כמו שאומרים ועל נשמותינו הפקדות, והוא בסוד 'וה' פקד את שרה' וגו', כי זכירה ופקידה אחת היא, כי הנשמה היא המעלה וזכרוננו ופקידת מעשינו כמו שאמרנו בגמרא (תענית יא) היא מעידה כו': **וזכרוננו ופקדוננו** כו'. עד **וזכרון כל עמך בית ישראל** כו'. הזכיר כאן ה' פעמים וזכרון ופעם אחת פקדון, כמו שמצינו ה' זכרונות לטובה ופקדון אחד לברכה. א' בפרשת וארא 'ואזכר' וגו'. וד' פעמים בפרשת בקקותי 'וזכרת' וגו'. ופעם אחת פקידה בפרשת שמות 'פקד פקדתי' וגו': **לטובה לחן ולחסד** כו'. ששה אלו כנגד ששה שאנו אומרים בברכת שים שלום טובה וברכה כו'. והם כנגד שש ברכות שבברכת פהנים. **שלום** כנגד 'וישם לך שלום'. **טובה** כנגד 'זאר ה' כו', כמו שכתוב 'וירא אלקים את האור כי טוב', 'מי יראני טוב' וגו' אור פניך ה' (תהלים ד). **ברכה** כנגד 'ברכה ה' חן כנגד 'ויחנן'. **וחסד** כנגד 'וישמך' כמו שכתוב (דברים ז) 'וישמך לך וגו' ואת החסד' כדי שלא נאבד בצונו צריך שמירת הברית. **ורחמים** כנגד 'ישא ה' פניו אליך' כי הוא נושא עון וכובש ונושא פנים אלינו כמו שכתוב בפרק ג' דברכות.

יעלה כו' עד ויזכר. הזכיר כאן שמנה מיני הגשות והתקרבות כנגד שבעה רקיעים, אשר בחטאינו עלתה השכינה למעלה משבעה רקיעים, ואנחנו מתחננים לפני השם ויחברך שיעלה תפלתנו למסד הראשון הנקרא וילון המבדיל בינינו ובין אבינו שבשמים וזהו **יעלה: ויבא**. לריקיע הנקרא ריקיע הבא, המבדיל בין השמים אשר מעל לריקיע ובין השמים כו', ושם מתיבתא דריקיע, ויכמו שכתוב (תהילים קיח) 'ברוך הבא בשם ה'', למתיבתא דריקיע וריקיע זה נקרא ריקיע הבא פנ"ל, והיא המבדלת בין גוף לנפש, ואחר הפרדה תשוב שם הנפש במתיבתא דריקיע הנ"ל, וזה שאמר 'ברוך הבא: **ויגיע**. עד שחקים שנאמר (ירמיה נא) 'כי נגע וגו' עד שחקים משפט' כי שם שחקים מן לצדיקים שנהנים מזיו השכינה. והוא מכנה בשם מן, לפי שכל אחד משיג לפי שכלו ועמלו, כמו שהיו מרגישין טעם במן כל אחד לפי הרגלו. והרשעים נשחקים לאפר תחת רגלי הצדיקים, שכלם נכללו במן, כמו שאמרנו בגמרא (יומא עה) ה'א פיצד כו' צדיקים כו' בינונים כו' רשעים כו', עין שם שכל אחד היה לו עמל אחר: **ויראה**. בריקיע הנקרא מעון, שנאמר (דברים כו) 'השקיפה מעון קדשך וגו' וברך את עמך'. כי אין להקדוש ברוך הוא מעון מיוחד כי מלא כל הארץ כבודו, רק מקום שמברך עם נחלתו שם מעונו וקורת רוחו ויתברך. לכן אמר ויראה, כמו שכתוב (שמות כג) 'שלש פעמים בשנה יראה' וגו', ואמרנו בגמרא (חגיגה ב) בדרך שבא לראות כו', פרוש בדרך שבא לראות את עם נחלתו כך בא להראות לברך את שמו הגדול, כמו שאמרנו בגמרא (ברכות ז) 'שמעאל בני ברכני, כמו שהתחננים צריכים לעליונים כן העליונים כו' פירוש: **וירצה**. בריקיע הנקרא זבול, כי שם מקטירין זבחי רצון, כמו שאמרנו בגמרא (מנחות קי) 'לעולם זאת על ישראל' אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, וכתבו תוספות שם ד"ה ומיכאל, מדרשות חלוקין יש מי שאומר כבשים של נשמותיהם של צדיקים ויש מי שאומר כבשים של אש, והינו דאמרינן בתפלת שמונה עשרה בעבודה ואשי ישראל ותפלתם כו', ויש אומרים דקאי

פירוש הרמב"ן סוף פרשת בא

והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזונה בזה אחד וקבוצה בפתחו ונתפנו בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחרות, וכבוד גדול לזכות אבותיהם התפצים ביראת שמו.

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכלן חמורות וחיובות מאד, שכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו. וכונת כל המצוות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בפתחונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, וכונת רוממות הקול בתפלות וכונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, וזה שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריוותיך אנחנו, וזו כונתם במה שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) י' יקראו אל אלהים בחדקה' (יונה ג ח), מפאן אתה למד שתפלה צריכה קול, חציפא נצח לבישה (עי' ערוך ערך חצף).

ומן הנסים הגדולים המפרסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שרורו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית י"א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקלות, כמו שאמר הכותב (דברים כט כג כד) 'ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם', שיתפרסם הדבר לכל האמות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'. ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא).

ועתה אמר לך קלל בטעם מצות רבות. הנה מצות היות עבדות גלולים בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעקר ואומרים כי העולם קדמון, 'כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית 'ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון' (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם ענש או שר, 'ואמרו עוב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד יעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, וידע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ויתקנים עם זה התורה כלה.

ולכן יאמר הכתוב במופתים 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עוב אותה למקרים פדעתם. ואמר (שם ט כט) 'למען תדע כי לה' הארץ', להורות על החדוש, כי הם שלו שבראם מאין. ואמר (שם ט יד) בפעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ', להורות על היכלת, שהוא שליט בכל, אין מעבב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים, עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה.

ובעבור כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב פרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג), והצריך שנכתב כל מה שנגראה אלינו באותות ובמופתים על דינו ועל בין עינינו, ולכתב אותו עוד על פתחי הבתים במוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא א) אמת וציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז ג) 'למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך', ושנעשה סבה בכל שנה, וכן כל פיוצא בהן מצות רבות וזכר ליציאת מצרים.

בחנכה ושמחה גם כן בפורים. וכל זה כפי ערך השפע הנשפע והאור המאיר ההוא.

ו. ואולם מלבד הקדוש הזה הנשער במדרגותיו כפי מדרגת קדושת הימים, יש עוד ענינים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלה כפי ענינו. ושרש כלם הוא סדר שסדרה החכמה העליונה, שכל תקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מהזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר אור מעין האור הראשון, ויתחדש תולדת התקון ההוא במי שקבלו. והנה על פי זה נצטוינו בחג הפסח בכל הענינים שנצטוינו לזכר יציאת מצרים. כי בהיות התקון ההוא תקון גדול מאד שנתקנו בו וכמו שזכרנו למעלה, הקבע שבשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו אור מעין האור שהאיר אז, ויתחדש בנו תולדת אותו התקון, ועל כן נתייב באותם הענינים כלם.

פרק ח - במצות הזמנים

א. ענין החמץ והמצה הוא, כי הנה עד יציאת מצרים היו ישראל מערבים בשאר האמות גוי בקרב גוי וכיצאיתם נגאלו ונבדלו. והנה עד אותו הזמן היו כל בחינות גופות בני האדם חשוכות בחשוף וזקמא שהיה מתגבר עליהם, וכיצאיה נבדלו ישראל ונזמנו גופותם לטהר ולהזדמן לתורה ולעבודה. ולענין זה נצטוי בהשבת החמץ ואכילת המצה. והינו כי הנה הלחם שהוכן למזון האדם, הוא משתנה באמת אל המצב הנרצה באדם. וענין החמץ שהוא דבר טבעי בלחם לשיהיה קל העכול וטוב הטעם, הנה גם הוא נמשך לפי החק הראוי באדם, שגם הוא צריך שיהיה בו היצר הרע והנטיה החמרית. אמנם לזמן מיוחד ומשער הצרכי ישראל להמנע מן החמץ ולזון ממצה, להיות ממצטים בעצמם פח היצר הרע והנטיה החמרית, ולהגביר בעצמם ההתקרבנות אל הרוחניות. ואולם שזונו כף תמיד אי אפשר, כי אין זה הנרצה בעולם הזה, אף הימים המשוערים לזה, ראוי שישמרו זה הענין, שעל ידי זה יעמדו במדרגה הראויה להם. והנה זה עקר ענינו של חג המצות, ושאר מצות הלילה הראשונה כלם ענינים פרטים מקבילים לפירטי הגאולה ההיא:

חלק ד פרק ד - בקריאת שמע ובכרוחיה

ט. אחר כך מקבל עליו על מצות ברוך את שמע ואחר כך מזכיר יציאת מצרים בפירוש ציטת. והינו כי הנה יציאת מצרים היה תקון גדול שנתקנו בו ישראל ונשאר הדבר לנצח. והינו כי מאחר חטאו של אדם הראשון, נשאר האנושיות כלו מקלקל כמו שזכרנו בחלק ראשון, והיה הרע מתגבר בכלו עד שלא היה נמצא מקום לטוב שיתחזק כלל. ואף על פי שזכרנו אברהם אבינו עליו השלום להיות הוא וזרעו לה' נבדלים מכל האמות, הנה עדין לא היה להם מקום שיוכלו להתחזק ולהתכונן בבחינת אמה שלמה ולזכות לעטרות הראויות להם, מפני הרע שהיה מחשיף עליהם, והנהמא הראשונה שלא יצאה מהם עדין. ועל כן הצריך שיגלו למצרים וישתעבדו שם, ובאותו השעבוד הגדול יצרכו פניהם בתוך הכור ויטהרו. והנה כשהגיע הזמן הראוי, חזק האדון ברוך הוא את השפעתו והארתו על ישראל, וכפה את הרע לפניהם והבדיל אותם ממנו, ורומם אותם מן השפלות שהיו בו והעלם אליו, ונמצאו גאולים מן הרע גאלת עולם, ומשם והלאה היוקמו לאמה שלמה דבוקה בו יתברך ומתעטרת בו. והנה זה תקון שנתקן לעולמים כמו שזכרנו, וכל הטובות שהגיעו ושמייעים לנו כלם תלויים בו. ועל כן נצטוינו לזכר אותו תמיד ולהזכירו בפנינו, שעל ידי זה מתחזק התקון ההוא עלינו ומתאמץ האור בנו, ומתמיד בנו התועלת הנמשך מן התקון ההוא:

פרק ז - העבודה הזמנית

ה. ואמנם גזרה החכמה העליונה להוסיף לישראל קדוש על קדוש, ונתנה להם ימי קדש מלבד השבת, שבהם יקבלו ישראל מדרגות ממודרגות הקדוש. אמנם כלם למטה מדרגת השבת השפעתו וקדושו. והנה כפי מדרגת השפעתם של הימים האלה, כן הצרכנו לנתק מן העסק העולמי, וכפי זה הוא אסור המלאכות בהם. והינו יום הכפורים למעלה מכלם, ואחריהם ימים טובים, ואחריהם חלו של מועד, ואחריהם ראש חדש ואין בו בטול מלאכה אלא לנשים, ואחר כל זה חנכה ופורים שאין בהם בטול מלאכה, אלא הודאה

מאמר החכמה לרמח"ל - ענין סדר ליל פסח

ד' כוסות

אמנם ענין ארבע הכוסות הוא, שהנה ידוע שמדרגות השמחה הן ארבע, וכלן שלטו מאחר חטאו של אדם הראשון, וכלן היו מתנגדות אל הקדשה והטוב שלא ימצאו בעולם, והיו ישראל סגורים בתוכן שלא היו יכולים לצאת כלל, עד שהאיר להם הקדוש ברוך הוא בכחו הגדול, ושבר ארבע הקלפות והוציא ישראל מתוכן, וזה ענין ארבע הגאלות המזכרות בפירשה. ואולם זה עשה, בהאיר על ישראל ארבע אותיות השם ברוך הוא. והנה ענין זה במצרים היה התחלה לבד שיצאו ישראל מהן, אף סוף הכל צריך שיהיה, שישלחו ישראל עליהן ויכבשון לגמרי, וזה יהיה לעתיד לבוא. אמנם הנה זה כמי שקוצב עין אחד, שמכה בו הכאה אחר הכאה עד שקוצב אותו לגמרי, וכן אנו עושים בכל שנה ושנה, מתעוררים בפת הראשון שהאיר ובתקון שנתקן אז, ומתחזקים להמשיך הדבר לפנים, עד שיגמר. והנה בסוף הכל, ארבע הקלפות עצמן תתהפכנה על האמות ותאבדנה אותן, והן ארבע כוסות של פרענות שלחן, ולישראל תהיינה ארבע כוסות של ישועה, בהצאת ארבע אותיות השם ברוך הוא שזכרנו.

הסיבה

והנה מעקר התקון של הלילה הזה, הוא להראות תחרות של הנצחון שנצח הטוב את הרע, ועל ידי זה נשבר כח הסטרא אחרא ונכנעת הכנעה גדולה.

אפיקומן

והנה כוונת המצה שאוכלים הוא להמשיך המזון המקדש המתוק היצר הטוב שזכרנו. אמנם כדי שישאר התקון לכל השנה, צריך לאכל האפיקומן אחר כך, ושלא לאכל אחר כך שום דבר, שקמו שאין הטעם סר מן הפה, כך אין האור סר מן הנשמה.

הנה ביציאת מצרים נבררו ישראל ונבדלו מפל העמים, להיות מתעלים במדרגתם ממדרגה האנושית החומרית, ולהיות ראויים להתעטר בעטירות הקדשה. ומה שעד אותו הזמן היה חשוף החומריות מתגבר בגוף וגורם לאור התורה והקדשה שלא יאיר, הנה אחר שסבלו ישראל הענוי והשעבוד הגדול שסבלו, נתפייסה מדת הדין, ונשאר המקטרג בלי טענה, ונזננו לאור באור העליון. והנה בלילה הזה כל זה מתחדש ומתעורר מה שנעשה בראשונה, וזה עצמו סיוע אל הגאלה האחרונה שתעשה. ואמנם עקר הסדר תלוי בארבעה דברים והם: פסח מצה מרור וארבע כוסות. ועתה נבאר ענינם.

מרור

הנה צרוף הגלות, כבר בארנו שזה היה מה שטחר את ישראל והוציא מהם הזהמא, כדי שיוכלו אחר כן לקבל אור הקדשה. וזה ענין המרור שהוא "וימררו את חייהם".

פסח

ואולם כשהגיע הזמן שיגאלו, הצריך שיגלה להם גלוי מאור קדשתי ויתברך, ובו יתדבקו נשמותיהם של ישראל, וימשכו אחריו ויתעלו משפלותן, ויתפרדו מן השממה שהיו שקועות בה, וזה נעשה על ידי קרבן פסח, ובו נאמר להם "משכו וקחו לכם", שפשו זכרונם לברכה משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה.

מצה

ואמנם עוד הצרכו ישראל לשיהיה גופם מוכן ומזומן לאור הראוי, שיוזנו שבועה ימים אלה בשנה מן המצה שהיא מזון בבחינת יצר הטוב לבד, בלי יצר הרע כלל. ובהיותם נזונים בזה ימים אלה, נשארה התולדה הטובה לכל השנה, להיותם כל השנה מוכנים לקדשה.

שרשי המצוות לרמח"ל

כלל מ"ב - קרבן פסח

עוד תקון גדול לכלל כנסת ישראל, והינו כי אז במצרים יצאו מן הקלפות ונכללו בקדשה אותם שהיו ראויים לצאת, והם שרשי ישראל בסוד ס' רבוא. אמנם יש בחינות שנשקעו במדרגות רחוקות בקלפה שלא יכלו אז לצאת, והם היוצאים בבחינת גרים בכל הדורות, וצריכים גם הם לכלל בכנסת ישראל, והם הנקראים טמא ובדרך רחוקה, ולצורך תקונם נעשה הפסח השני, ונמצא הפסח הב' תקון לאלה.

ואמנם כבר ידעת שהגאולה היתה בחזק יד מפני הקלפות שלא יתאחזו, כי לא נשלם הגלות כמו שבארנו, על פן צריך שיהיה צלי אש, בסוד התחזקות הגבורה הקדושה המתלהטת, ואז אין הקלפות אוהות, אף אם היה רפיון קצת כבר היו יכולים חס ושלום לאחזו, על פן נאסר לאכל ממנו נא ומבשר, כי אותם הבחינות הם ברפיון, ושם היה יכול להיות התאחזות לקלפה. כי כבר שמעת איך הטלה עצמו מסודם של מצרים היה, ונקפה, והדרך היה מתוך החפזון הגדול, שבהיות הגבורה מתחזקת וכופה ושוכרת את מצרים, מתוך כך היתה גאלת ישראל, ואחר כך כיון שכבר נתעלו לא יכלו עוד הסטרא אחרא להשיגם, והוא עצמו האש הצולה את הפסח בלי רפיון כמו שבארנו.

ואמנם כבר ידעת שלאה אינה מתגלית באותה הלילה כי אם רחל, ואורות לאה נבלעים ברחל, והסוד, כי היא דין יותר קשה כמו שידעת, ומקומה באחורי הדעת, מקום שמשם היה ממשיך פרעה באחוריים, בסוד הערף, ואלו היתה מתגלית היה מקום קטרוג על פן הצורך שתבלע ברחל, ואז אין פח לחיצונים להתחזק, על פן נאסר לנו לשפר העצמות, והסוד, כי העצמות מצד לאה הם, והבשר מצד רחל, ואמנם מצד רחל יאכלו את הבשר, אף מצד לאה יעצם לא תשברו בו' - לא ירצו להנות ממה שבתוכם באתפסא. ועוד, לא ישברו - ולא יגלו, וכללו של דבר: לא יהיה להם עסק בהם, כי בחינתם בקדשה נעלמה כמו שבארנו.

הכלל המ"ב - בקרבן פסח ובו י"ו מצות, ד' מצות עשה וי"ב מצות לא תעשה.

א - לשחט את הפסח בזמנו. ב - שלא לזבח אותו על החמץ. ג - שלא להלין אמוריו. ד - לשחט פסח שני. ה - לאכל בשר הפסח על מצה ומרור בליל ט"ו. ו - לאכל בשר פסח שני בליל ט"ו לחדש ב'. ז - שלא יאכל ממנו נא ומבשר. ח - שלא יוציא בשר פסח חוץ לחבורה. ט - שלא יאכל ממנו מומר. י - שלא יאכל ממנו תושב או שכיר. יא - שלא יאכל ממנו ערל. יב - שלא לשפר בו עצם. יג - שלא ישפר עצם בפסח ב'. יד - שלא להשאיר עד הבקר. טו - שלא להשאיר מפסח ב' עד בקר. יו - שלא ישאיר מבשר חגיגת י"ד עד יום הג'.

שרש כל זה הוא מה שנתבאר בפרוש הפרשיות פרשת בא עין שם. והכלל, שקרבן פסח הוא תקון כנסת ישראל, והבדל ישראל משאר האמות, והתחברם בשכינה לעשות בה אמה קדושה, ונתקנים בה חבורות חבורות. ואמנם זה אינו נעשה אלא בבעור החמץ, כי בזמן שליטת החמץ אי אפשר לעשות תקון זה, אלא בזמן שליטת המצה וכמו שנתבאר שם בפרשה.

והנה אסור לאכל בו מומר, שזה נרחק מכנסת ישראל. ולא תושב ולא שכיר ולא ערל, שאינם ראויים לדבק בו, ונערובתם פוגם בכנסת ישראל. וצריך לאכלו על מצה ומרור, לחבר סוד תקוני הגלות והגאולה, להחזיר הכל לתקון, כמו שכתבתי שם בפרשה. וצריך שלא להלין ושלא להותיר, כי כל זה פגם לסוד הקרבן כמו שפרשתי למעלה.

ואמנם כדי שיוכלו ישראל לזכות כלם בתקון זה, נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את הפסח הב', והסוד, כי משעוה שמתגלית השכינה בעטרותיה בליל פסח, הנה רשם ההארה והגלוי נשאר שלשים יום שלמים, ובסוף הלי' חוזר ומתחזק ואחר כך נגנז. והנה מי שלא זכה בראש נתן לו מקום להיות זוכה בסוף בהתחזקות שמתחזק קדם הגניזה. וצריך שתדע שזה

כָּלֵל מ"ג - חגיגה

בם, כי הנשים והטף אינם ראשים לעצמם אלא השלמת הזכרים, על כן יראה כל זכור, וכנגד הזכרים האלה, החג"ת שהם בזכר נדבקים בכבוד כמ"ש. אך בסוף הסבוב כלו דהינו השמטה, אז צריך שיהיה הקהל כללי לכל הבחינות, והינו אנשים ונשים וטף, ואז נמצאת כנסת ישראל בכל בחינותיה, והמלך הוא המתחזק בזה.

ואמנם צריך שתדע שהרגלים סובבים מניסן והאחרון הוא סכות, ונמצא שאף על פי שבבחינת השנים בתשרי כבר הוא א' לשבוע הב', הנה בבחינת הרגלים צדין רגלי השמטה לא נשלמו אלא בחג הסכות, לכך נקרא שנת השמטה, והוא ממש מוצאי שמטה כי הוא סופה בבחינת הרגלים, והנה אז נתקן תקון כללי בסוד השלמת השמטה הא' והתחלת הב'.

ואמנם נצטוינו לשמח ברגלים, בסוד אור אמת שמתגלה כמו שזכרנו. ואולם החגיגה הוא בבחינת התקשר הכבוד בחג"ת כמו שבארנו, והשמחה בסוד אמת, ובבחינה זו גם כן שלא לעזוב הלוי שהוא מאמא, כי ממנה הוא ומתחזקת אמת בזה.

ואולם נצטוינו גם כן שלא להראות ריקס, כי הגריניות מצד הסטרא אחרא הוא, והוא חסרון ההכנה הפתוחה מלקבל השפע העליון, וצריך לשמר מזה ואדרבא להתחזק בבחינת הדורון שהיא מצד השכינה, התעוררות תחתון מוכן לשפע העליון.

כָּלֵל ל"ח - העמר

בעטוניהם בסוד התורה כמבאר למעלה, ועל כן חייבים כל ישראל לספר ספירת העמר ועל ידי זה מטהרים לגמרי מכל מיני רשע שהניחה הטמאה שנתאחזה בהם בגליות, אם גלות מצרים ואם האחרים, והעקר לשל מצרים, וכבר בארנו הענינים האלה בארצה במקומם. ואמנם ביום שבועות מביאים שתי הלחם להחיר החדש למזבח, ואז הוא מקבל ההכנה לעשות בו התקונים הראויים למזבח. ועוד לסוד כנסת ישראל מתעלית בבחינת רחל ולא, שבסודם ב' הלווחות ושלטת בעטוניה, והבן היטב.

הכלל המ"ג - בחגיגה ובו ו' מצות, ד' מצות עשה ובו' מצות לא תעשה. א - להראות את פני ה'. ב - לחג בג' רגלים. ג - לשמח ברגלים. ד - שלא יראה ריקס. ה - שלא לעזוב לוי מלשמחו ברגלים. ו - להקהיל את העם בחג הסכות מוצאי שמטה.

שרש כל זה הוא, כי הנה הכבוד שורה בבית המקדש ומשם מאיר על כל ישראל, ועל כן נצטוינו להראות לפנינו ותברך בבית הנה להשתחוות לפני הכבוד שיתדבק בנו, ויבזה נשאים ישראל דבקים כלם בכבוד, ואף על פי שילכו משם כל איש לאהלו, אין הדבקות מתפרד, אלא במה שנדבקו שם, נשאים מדבקים בכל מקום שהם. ואמנם זה צריך שיהיה ג' פעמים בשנה לשלמות הדבקות, כי הסבוב בסוד ג' הקוים פדוע. וכן אין השכינה שורה אלא על חכם גבור וצפיר (שבת צב א).

ואמנם כנגד מה שהשכינה שורה למטה ומתדבקת בישראל בג' הרגלים האלה, נתקנים ב' תקונים למעלה: א' - שגם אמת רוכבת על חג"ת ומתדבקת על הספירות דזו"ן. ב' - שהמלכות עצמה כמו שמתקשרת למטה בישראל כך מתקשרת למעלה בחג"ת, וזהו השלמת התקון הראוי. והנה הכבוד עצמו מתחזק בזה, וכן הבית הקדוש גם כן, כי בהיות הדבקות נעשה, מתקנים ישראל בכבוד, ומתחזק הכבוד בהם ומתחזק הבית שלצורך זה נבנה.

ואמנם אין שייך בתקון זה אלא הזכרים שהם הפקודים שבישראל, והם אותם שהכבוד מתדבק

ואמנם בפסח נצטוינו על העמר, והוא להכין מציאות החדש לתשמיש האדם, כמו שבארנו בהלכות אסורי מאכל. ובהם התקון עצמו נוסף ענין טהרה לכנסת ישראל, והינו להחזיק קדשטה שלא מטמאת בגליות. והעקר, בחזק הטהרה של ישראל במצרים שלא נחשדו על הזנות, וזה גרם להם שלא להתמוטט מן הקדשה, והוא סוד גן נעול (שה"ש ד יב), וסוד זה עמר השעורים שהוא בדיקת הסוטה כמבאר בזהר, ואז השפחה הרעה מתרחקת מכנסת ישראל. וישראל משם והלאה בלח זה נכנסים בג' שערי הקדשה עד יום המפגן תורה, ואז מתחדשים

אוצרות רמח"ל - פרשת בא (עמ' מח)

נפש". וזה סוד "וסכסכתי מצרים במצרים", שהסטרטא אחרא עצמו יאכל את שלה בעל כרחיה. ואחר כך אומר: ושחטו הפסח, כדי שנגה יהיה מתקנת לגמרי, צריך לשחטה ולהוציא כל דמה, שהוא הדין, שהיא הסטרטא אחרא שיש בתוכה. "ושחטו הפסח" ודאי. ואחר כך: "ולקחתם אגדת אזוב", שהם הג' קלפות אחרות. וזה מה שאמרו חכמים: אין אגודה אלא שלש.

"ויטבלתם בדם אשר בסף", שהוא זה הדם של קלפת נגה, כדי שכל הסטרטא אחרא יהיה ביחד, שאף על פי שנאמר: "יתפרדו כל פצלי און", אבל בזמן שצריך להעבירה מן העולם, צריך שיהיה כלם ביחד, שלא יהיה צריך לתן המכה אחת אחת.

"והגעעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות" ואם תאמר והלא נאמר: "ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם", ואם כן גם בזמן שהיה בית המקדש קים היה צריך לגע הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ומפני מה היו זורקים אותו על קיר המזבח. אבל צריך לידע שיש הפרש בין כשהיו במצרים או בארץ ישראל. שבמצרים היה המכה בכל בית, כמו שכתוב: "כי אין בית אשר אין שם מות", ומפני זה הצריך שנגיעו בזה הדם על כל בית, מפני שפיון שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין טוב לרע, ושיארו שבהם לא יש שום סטרטא אחרא. אבל בארץ ישראל לא היה צריך לגע הדם בכל בית, מפני שאז לא היה המכה בכל בית שבאמות העולם, ויהיו צריכים להראות שבהם לא יש סטרטא אחרא, ולא היה אלא לתקן קלפת נגה, ולהוציא את דמה פנ"ל. ומפני זה לא הצרכו לזרק אלא על המזבח, והוא יותר טוב [שיחד] היו זורקים כל דם הפסחים של ישראל, ונאמר: "וישחטו ישראל" ביחד ודאי.

אבל צריך לדעת מפני מה היו נוגעים בזה הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואף על פי שנאמר: "וראיתי את הדם ופסחתי עליכם", וכי הקדוש ברוך הוא לא היה יודע הבתים של ישראל והבתים של מצרים, שהצריך לגע בזה הדם על המשקוף וכו', אלא ודאי צריך לומר שהנגיעה בזה הדם על המשקוף היה מפני שאז היו מתקנים קלפת נגה,

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתכם ושחטו הפסח.

ודאי הגאולה אינה יכולה לבוא לישראל, כי אם כשקלפת נגה תהיה נתקנת. וכך בגאולת מצרים כשרצו בגאולה, נצרכו לתקן קלפת נגה ואחר כך נגאלו. זה מה שמשנה צוה לזקני ישראל, שהם הע' סנהדרין שהיו באותו הזמן, שלהם מגיע לתקנה, ולעשות שגם ישראל יתקנו החלק שמגיע להם. ואמר להם: "משכו וקחו לכם".

כאן יש לדקדק, מפני מה אומר: "משכו וקחו לכם", היה לו לומר בתחלה: "קחו לכם צאן וכו' ומשכו אותו" וכו', מפני שבתחלה צריך לקח אותו, ואחר כך לעשות לו מה שרוצים. אבל קלפת נגה, כדי שתהיה נתקנת שתהיה משתעבדת לקדשה, בתחלה צריך למשוך אותה אליהם, ואחר כך לקחת אותה בקדשה, וזה שכתב בתחלה: "משכו", אחר כך: "קחו לכם". וצאן היא קלפת נגה, שפניו שבתחלה צאן היא מלכות, שהיא השכינה הקדושה, כך בסטרטא אחרא צאן היא קלפת נגה, שהיא חציה טוב וחציה רע. ולתקנה צריך לעשות שיהיה כלה טוב. והמצרים כשהיו רואים שהיו ממשיכים אותו לכרעי המטה, אז היה בא להם כעס גדול.

צריך לדעת מפני מה היו ממשיכים אותו לכרעי המטה. המטה היא השכינה, לכך הם היו ממשיכים אותה לכרעי המטה, שהיו משעבדים אותה תחת הקדשה, וזה מה שהיה עושה לסטרטא אחרא כעס גדול, מפני שכבר היא יודעת שכל כחה הוא בקדשה. והכח היה לה מצד קלפת נגה, שהיא קרובה אל הקדשה. וזה שהיא היתה חציה טוב וחציה רע, מפני שמה שהיה נותן הכח לסטרטא אחרא זה היה הקדשה, ומה שהיה מצד הסטרטא אחרא זה היה החציה רע. וגם מה שהיה עושה להם יותר כעס, היה מה שנגזטו מפני הקדוש ברוך הוא כששחטו אותו והיו אוכלים אותו - שהעצם לא ישברו, והם היו עוברים בדרך, והיו רואים - הכלבים שהיו אוכלים אותם, והקדוש ברוך הוא היה עושה שלא יאכלו אותם - כי אם הכלבים, שהם הסטרטא אחרא עצמה, בסוד "והכלבים עזי

ואומר: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר", וכן יש לדקדק - והלא ישראל יצאו ממצרים בחצי הלילה, ונאמר: "ויקם פרעה לילה וכו' ויאמר קומו צאו מתוך עמי" וכו'. ומה זה שאומר הכתוב: "ואתם לא תצאו וכו' עד בקר". אבל זהו מתרץ עם מה שנאמר בזה ברע"א מהימנא, שפסח שיצאו ישראל ממצרים בלילה היה מאיר כתקופת תמוז, והוא פי הלכנה באותו הלילה היה מאירה להם כשמש ביום, כמו שאמר הכתוב: "והיה אור הלכנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים" וכו'. ואז נתקם חצי מזה, שהוא שהלכנה יהיה מאירה כשמש, וזה סוד: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". וזה: "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר", כי אף על פי שאתם תקננתם את הכל, ואין עוד לכם מורא מכל קטרוג כלל, עם כל זה לא תצאו עד בקר, שלא תלכו כמי שבורח מאדון שלו, אלא בכל הכבוד שיוכל למצא. ושכלם יראו שאתם בנים למקום, ושום רע לא יכול לשלט בכם, כי אם שהקדוש ברוך הוא מתרצה לטהר אתכם מכל טמאה. וכן בגאולה העתידה נאמר: "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל".

והיו מבצרים הג' קלפות אחרות, ואז לא היה עוד בחירה של בני אדם, והקדוש ברוך הוא רצה שיהיה הבחירה, מפני שהיה רוצה לתן להם התורה, והיה רוצה שיזכו במעשיהם, כדי שיקבלו בדין ולא בצדקה, ושיהיו אומרים "נעשה ונשמע" בבחירה שלהם. ומפני זה רצה שיגיעו בזה הדם, שהוא הסטרא אחרא, על המשקוף ועל שתי המזוזות, כדי שיהיה נשאר הבחירה לבני אדם. ואם לא כן, לא היה עוד בחירה.

ומפני מה על המשקוף ועל שתי המזוזות - היו יכולים לתנו בתוך בתיהם. אבל משקוף הוא יסוד שנקרא משקוף, שכל האורות מביטים שם, ורצה שיהיו נוגעים שם, כדי שיוציא אורותיו להם. ועל שתי המזוזות, שהם נצח והוד, שנקראים עדים, תרין סתדי, ו"על פי שנים עדים יקום דבר", שפני שהם יעידו שהוציאו הסטרא אחרא מבתיהם, שהיא שקר, ונשארו אמת - ישראל ורע אמת ודאי. ואף על פי כן נשאר מה שצריך לבחירה, והם ראויים לתן להם התורה. ומפני זה היו נוגעים בדם על המשקוף ועל שתי המזוזות.

לקוטי הרמ"ד וואלי

(ח"ב עמ' תקלט)

חדש ניסן

נשחט, והדמים הנעשקים חוזרים לבצליהם, והוא סוד אמרם ז"ל: שהקדוש ברוך הוא מביא את יצור הרע ושוחטו, וכלא רזא חדא.

ונאכל על מצות ומוררים, שהוא סוד הטוב שבו שחזור אל הקדשה. והרע נמחק בלעיסת המרור. והמצות שהם סוד התרין נוקבין דין על העליונה. והקלפה משתעבדת אליהן ונעשית מ"ן ממש אל תרין זיווגין דאתעבידו בההוא ליליא, בסוד ב' הטבילים הידועים, ודי בזה לענגינינו.

כבר אמרנו שהחסד מתעורר בחדש ניסן, ועל זה בו משפט הגאולה, והיא כליל חמשה עשר כי אז הלכנה במלואה. אבל עדין פרעה רודף אל האחור, עד יום עשרים ואחד בו, ונד הגדולה מתגברת, והתבוננת על מקומו ואיננו בסוד הנ"ל - "בשוב אויבי אחור וקשלו ויאבדו מפניך", וזהו ענין "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים". והפסח מקחו מבשור, כי בו ביום אתחברת ה' תתאה בה' עלאה, וכח גבורותיה כופת את הטלה, והוא השר המקשה את ערפו והכלב העז נכנע ונהפף לטלה, וביום י"ד

פסח ומצוה ובעור חמץ

ומן הערב של יום ט"ו מתחילין לאכל המצה, והסוד הוא, כי שם י"ה שהוא סוד אבא ואמא, מאירין אז אל המלכות לתת לה כח להתקוטט עם החיצונים ולהרחיקם מגבולה. וזה סוד "מצה" מלשון מצה ומריבה, "כי מפל צרה הצילני" ר"ת מצה. ואמנם אלו אותיות י"ה הנמשכים למטה להאיר במלכות, מתלבשים ומתחלפים בחלופי א"ת ב"ש שהם אותיות מ"ץ, ועם ה' של המלכות עצמה הרי אותיות מצ"ה, ולכן מתחילין לאכל מצה בליל ט"ו שהוא מוכן לפה ברוך דאמרן.

וסוד בעור חמץ, דע כי אין שום הנהגה בעולם שאינה נעשית על ידי עבור, כי העבור הוא כללות הב' עשרין המתעברים במלכות לצורך התפתחותם, חסד וגבורה, ע"ב רי"ו, שהם אותיות עיבור. אלא שכל זמן שהעולם עומד בקלוקלו, מתערבין החיצונים בעצבא דגבורה ששם אחיזתו, ולכן אותיות עיבור הם אותיות עירור, ברוך דקתיב "ויתעברו בגוים". ונמצא לפי זה שצריך לעשות הבעור ביום י"ד, בטרם יתגלה ביום ט"ו הלידה של זה העבור, כדי שלא יהיה בו ערבוב החיצונים, ורחיקים המלכות מגבולה בעת לידתה, ותהיה ליל שמור מן המזיקין, והשמחה של גלוי החסד תהיה לישראל לבדם, ובשמחתם לא יתערב זר, ודי בזה למשכילים.

בענין הפסח שמקחו מבעשור, הסוד הוא, כי יש י"ב צרופי הוי"ה פידוע המאירים כל אחד בחדשו בי"ב חדשי השנה, אלא שהצורף העקרי שהוא השם הקדוש באותיותיו מאיר בחדש ניסן. ולפי שהצורף הזה הוא המקור של כל שאר הצרופים, לפיכך גם החדש שמאיר בו הוא הראשון לחדשים, כענין שנאמר "ראשון הוא לכם לחדשי השנה", לכם דיקא, ולא לאמות העולם, לפי שישראל הם הדבקים בשם הקדוש - "כי חלק ה' עמו". ודע כי אין אור וחסד וקדושה לכל שאר הצרופים, כי אם מן הצורף הראשון הזה. וזה סוד "אין קדוש פה" כי אין בלתך כלומר אין קדוש מכל שאר הצרופים, כצורף הזה של הוי"ה בישור, לפי ששאר הצרופים אין להם קדושה מבלעדי. ואמנם כפי האותיות של זה השם המאירים בחדש הראשון, כך היא קדושתו של הימים. ולכן ביום העשירי שמאיר בו היוד של השם הקדוש, שהוא סוד אבא עלאה - תוקפו של החסד פידוע, לוקחין בו הטלה של קרבן פסח, שרומז אל החסד. אלא שממתינים לשחטו ביום י"ד בין הערבים, שמתחיל להתנוצץ האור של יום ט"ו - י"ה דיקא, שבו הזיווג השלם של אבא ואמא, שהם סוד י"ה של השם הקדוש.

סוד יציאת מצרים בכללות

עמי בני ישראל מארץ מצרים" כי הצבאות הם המדות העליונות כמו שבארנו, ובני ישראל כמשמעו. והנה בהיות שעל ידי השעבוד החיצונים והתעברותם עמהם נטבעו בטמאתם ונכנסו בני' שערי טמאה, לפיכך יספרו להם חמשים יום ואחר יטהרו מטמאתם, וזוכים לקבל את התורה שהיא סוד הקדושה העליונה ביום נתינתה ועשו פרי למעלה. ועם הכלל הזה תבין אחר כך כל הפרטים שנזכרו בכתבי האר"י זצוק"ל ואם תרוץ לא תפשל.

סוד יציאת מצרים בכללות, הוא שמתעורר לצאת בליל שמורים אור גדול מאד מג"ר, שלהם משפט הגאולה, ויורד ומתגלה בז' תחתונות שבהם יש אחיזה לחיצונים פידוע, ועל ידי האור הגדול הזה שאינם יכולים לסבול ערקין מתמן ומתטמרין בנוקביהו. והוא סוד בטול החמץ בלילה הזאת, הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות, וז' תחתונות נגאלים משעבוד החיצונים, וגם ישראל שהם דגמתם למטה, כי הא ביהא תליא. והוא סוד מה שכתוב "והוצאתי את צבאתי את

